IPA

MEĐUREGIONALNI ENCIKLOPEDIJSKI REČNIK PSIHOANALIZE

IPA
INTER-REGIONAL ENCYCLOPEDIC DICTIONARY OF PSYCHOANALYSIS
ENACTMENT
TRANSFERENCE
SELF
FIELD CONCEPTS
OBJECT RELATIONS THEORIES
REGRESSION
COUNTERTRANSFERENCE
CONTAINMENT
AMAE
FREE ASSOCIATION
PROJECTIVE IDENTIFICATION
DRIVES
THE SETTING
THE UNCONSCIOUS
NACHTRÄGLICHKEIT
INTERSUBJECTIVITY
THEORY OF COMMUNICATION
CONFLICT
EGO PSYCHOLOGY

MEĐUREGINONALNI ENCIKLOPEDIJSKI REČNIK PSIHOANALIZE

INTERNACIONALNE PSIHOANALITIČKE ASOCIJACIJE

SADRŽAJ

AMAE	5
KONFLIKT	17
KONTEJNIRANJE: KONTEJNER – KONTEJNIRANO	68
KONTRATRANSFER	81
ODIGRAVANJE	109
INTERSUBJEKTIVNOST	126
NACHTRÄGLICHKEIT	199
TEORIJE OBJEKTNIH ODNOSA	233
SELF	325
SETING (PSIHOANALITIČKI)	407
TEORIJA KOMUNIKACIJE DAVIDA LIBERMANA	430
TRANSFER	441
NESVESNO	489

AMAE

Troregionalna saradnja

Međuregionalni konsultanti: Takajuki Kinugasa (*Takayuki Kinugasa*, Severna Amerika), Elijas M. da Roša Baros (*Elias M. Da Rocha Barros*, Latinska Amerika) i Arne Jemstet (*Arne Jemstedt*, Evropa)

Kopredsednik međuregionalne saradnje: Eva D. Papiasvili (*Eva D. Papiasvili*, Severna Amerika)

I. UVODNA DEFINICIJA

Amae je japanska reč u opštoj svakodnevnoj upotrebi. To je imenski oblik glagola *amaeru*. Obe forme potiču od priloga *amai* koji znači „sladak ukus". *Amaeru* je kombinacija glagola *eru* koji znači „dobiti" ili „pribaviti" i *amai*. Prema tome, originalno značenje *amaeru* je bukvalno pribaviti zaslađenost. U opštoj upotrebi, *amaeru* se odnosi na ponašanje na dečji, zavistan način da bi se izmamilo zadovoljenje, da bi se dobilo ono što se želi: bilo da je u pitanju naklonost, fizička bliskost, emocionalna ili stvarna podrška ili ispunjenje nekog zahteva. To je ponašanje kojim pozivamo druge da nam udovolje i pretpostavlja izvestan stepen porodične ili intimne bliskosti. Tipično, beba ili dete može da angažuje majčinsku figuru ili staratelja na ljupko zavisan način radi ispunjenja svojih želja.

U Japanu, u međusobnim odnosima, *amae* i *amaeru* ponašanja viđaju se van porodičnog okruženja i izvan granica detinjstva. Događaju se u bliskim ličnim prijateljstvima, u intimnosti veze jednog para, u proširenoj porodici, ili u okviru tesno povezanih malih grupa kao što su školski razred ili članovi istog tima. Mogu se videti i u odnosima koji sadrže razlike u moći i statusu, kao na primer, učitelj/učenik, šef/podređeni ili starije/mlađe kolege. U zavisnosti od interpersonalnih okolnosti, *amae* fenomen je, s jedne strane, široko prihvaćen kao pokazatelj postojanosti i valjanosti nekog odnosa ali se, s druge strane, može posmatrati negativno, kao indikacija nečije nezrelosti, ugađanja sebi, polaganja prava na nešto ili nedostatka društvene svesti i zdravog razuma.

U severnoameričkom *Sveobuhvatnom rečniku psihoanalize* (2009), Salman Ahtar (*Salman Akhtar*) definiše *amae* kao „japanski pojam koji označava interakciju koja se povremeno ponavlja sledeći kulturni obrazac iz kojeg se uobičajena pravila pristojnosti i formalnosti povremeno isključuju, čime se ljudima omogućava da dobiju jedni od drugih i pruže jedni drugima usrdnu ego podršku" (str. 12). Ova definicija bazira se na definiciji istog pojma koju je 1971/73. dao Takeo

Doi (*Takeo Doi*) i koja, dalje razvijena u okviru ego psihološke terminologije Danijela Frimana (*Daniel Freeman*, 1998.) prerasta u „interaktivna uzajamna regresija u službi ega, koja gratifikuje i služi progresivnom intrapsihičkom rastu i razvoju oba učesnika" (Friman, 1998, str. 47). Urednici *Japanskog rečnika psihoanalize* (Okonogi, K. Kitazama, O. Ušijama, S. Kano, R. Kinugasa i dr., 2002) takođe se naslanjaju na definiciju koju je dao Doi i ukazuju na kompleksnost emocionalne zavisnosti ukorenjene u preverbalnom, sadržane u dinamičnoj osnovi *amae*.

Nije poznato da ijedan rečnik ili glosar bilo kog IPA jezika u Evropi i Latinskoj Americi ima unos *amae* te je, do danas, taj pojam ostao uglavnom nepoznat široj psihanalitičkoj publici. Ovaj se unos nadovezuje na sve gorenavedene izvore i proširuje ih.

II. RAZVOJ KONCEPTA

Kao psihološki fenomen, koncept *amae* uveo je i istakao Takeo Doi u svojoj publikaciji *Anatomija zavisnosti* iz 1971. godine, koja je 1973. godine prevedena za zapadnu čitalačku publiku. Opisao je raznovrsna *amae* ponašanja u japanskim društvenim i kliničkim interakcijama i izložio ideju o suštinskoj važnosti koncepta *amae* za razumevanje japanske psihologije. Preveo je *amae* kao „zavisnost ili emocionalna zavisnost" (1973) i definisao značenje *amaeru* kao „zavisiti i koristiti nečije dobročinstvo" (1973). On smatra da se time označavaju „bespomoćnost i želja da se bude voljen" i iskazivanje „potrebe da se bude voljen" i da se to može shvatiti kao ekvivalent potrebama zavisnosti. Prema njemu, prototip ovoga može se videti u psihologiji malog deteta u odnosu prema majci, ne novorođenčeta nego deteta koje je već shvatilo da njegova majka postoji nezavisno od njega (Doi, 1973). U svojoj kasnijoj publikaciji, Doi (1989) proširuje dinamsku formulaciju *amae*:

„Još jedna važna stvar u vezi sa konceptom *amae* jeste da, iako prevashodno ukazuje na zadovoljno stanje uma kada je nečija potreba za ljubavlju uzvraćena ljubavlju drugog, može se takođe odnositi i na samu potrebu za ljubavlju jer ne možemo uvek računati na tuđu ljubav, koliko god da to želimo. Zato sledi da se stanje frustracije u *amae,* čije se različite faze mogu opisati brojnim japanskim rečima, takođe može nazvati *amae* i zaista se tako često i naziva, jer očigledno se *amae* jače oseća kao osujećena, a ne kao zadovoljena želja. U vezi sa ovom upotrebom možemo da govorimo o dve vrste *amae,* primitivnoj koja je sigurna u voljnog recipijenta i komplikovanoj koja nije sigurna ima li takvog recipijenta. Prva vrsta je dečja, nevina i mirna; druga je detinjasta, svojeglava i zahtevna; jednostavno – dobar i loš *amae*, da tako kažemo..." (Doi, 1989, str. 349)

Tvrdnja koju iznosi Doi da *amae*, tj. emocionalna zavisnost, razlikuje japansku psihologiju na načine koji su suštinski i sasvim jedinstveni, naišla je kako na oduševljeno prihvatanje tako i na skeptično kritikovanje. Izazvala je rasprave u smislu: na koji bi to konkretan način trebalo posmatrati japansku psihologiju? Da li Doi tvrdi da je japanski karakter u osnovi zavisan? Kako se

koncept *amae* odnosi na shvatanje univerzalnog ljudskog razvoja? Kako koncept *amae* doprinosi konkretnom, specifičnom novom razvoju u teoriji i praksi psihoanalitičkog razumevanja?

III. SOCIOKULTURNE PERSPEKTIVE

Erik Erikson (*Erik Erikson*, 1950) opisao je kako promenljivi i konkretni društveni i kulturni uticaji rezultiraju različitim načinima adaptacije tokom procesa psihološkog rasta i razvoja čoveka. On je razradio Frojdove (*Freudove*) biloški zasnovane psihoseksualne razvojne faze, uključivši psihosocijalne faze ljudskog razvoja posle edipalnog razrešenja, proširujući ih na životni ciklus. Doijev koncept *amae* i njegov značaj u razumevanju specifične prirode japanske psihologije može se oceniti i u ovom kontekstu.

Mnogi naučnici koji proučavaju društvene nauke, kao i oni koji proučavaju međukulturne odnose, primetili su specifičnost japanskog društva i japanskih psiholoških adaptacija. Doijev koncept *amae* dodaje još jednu dimenziju ovom diskursu. Među važnim karakteristikama koje su izdvojene kao specifične za japansko društvo i kulturu nalaze se:

1. Hijerarhijski organizovani društveni odnosi;
2. Grupna orijentacija u prednosti nad individualnom distinkcijom;
3. Odvajanje privatnog od javnog, unutrašnjih i spoljašnjih odnosa u mislima, osećanjima i ponašanjima;
4. Naglašavanje stida (generisanog spoljašnjim sudom) i krivice (izražavanje unutrašnjeg suda);
5. Izbegavanje konflikta i vrednovanje harmonije;
6. Udovoljavajući, reaktivan i popustljiv stil roditeljstva tokom ranog detinjstva, praćen sve strožim pravilima dodeljivanja društvene uloge i kontrolom ponašanja u kasnijim godinama.

U većini japanskih odnosa sveprisutna je vertikalna hijerarhijska priroda koju naširoko prepoznaju i zainteresovano proučavaju antropolozi kulture, kao što su Rut Benedikt (*Ruth Benedict*, 1946) i istoričar Edvin O. Rajšauer (*Edwin O. Reischauer*, 1977), a dodatno je artikulisao Čie Nakane (*Chie Nakane*), najpoznatiji japanski antropolog van Japana (1970). Isprepletane sa njom, gorenavedene karakteristike su kulturni i psihološki eho četvorovekovnog feudalnog sistema rigidnog političkog i društveno-ekonomskog klasnog raslojavanja. Modernizacija pod uticajem zapada počela je u kasnom devetnaestom veku i ubrzala se nakon Drugog svetskog rata sa novim demokratskim vladinim institucijama i

mnogim društvenim promenama u političkom, ekonomskom i tehnološkom javnom životu. Međutim, tradicionalne kulturne vrednosti i osobine opstaju u savremenom japanskom životu kao psihološka podstrujanja. Rajšauer (1977) primećuje japanski adaptivni kapacitet za promenu i nalazi mnogo toga zajedničkog među ljudima Istoka i Zapada. Din C. Barnland (*Dean C. Barnlund*, 1975), u svojoj uporednoj kulturološkoj analizi adhezivnosti suštinskih kultrnih vrednosti koje se prenose kao normativ u jednom društvu, na primeru Sjedinjenih Država i Japana, upućuje na *amae* kao predstavnika „kulturno nesvesnog".

Ono što je osnovno za razumevanje *amae* iz ove perspektive je praksa odgajanja deteta koja obezbeđuje konstantnu fizičku bliskost, udovoljavanje, reagovanje, revnosnu empatičnu majčinsku negu i dostupnost drugih staratelja oko deteta. Zbog ograničenog prostora ostrvskog života, blizina drugih ljudi i neophodnost življenja uz druge je uslov života u Japanu. Dete se vrlo rano upoznaje ne samo sa širom porodicom već i sa komšijama i zajednicom u okruženju. Svaka odrasla osoba u blizini oslovljava se sa *oji-san*, čika, ili *oba-san*, teta, a starija deca se oslovljavaju sa *onei-san*, starija sestra, ili *onii-san*, stariji brat. Oni čine potencijalne staratelje u životu deteta, promovišući osećaj sigurnosti u pripadnosti grupi. Alan Roland (*Alan Roland*, 1991) oštro je suprotstavio koncept „porodičnog ja" koji je dominantan u japanskoj pishi i ukorenjen u tananim emotivnim hijerarhijskim odnosima porodice i grupe, zapadnom „individualizovanom ja". Rajšauer (1977) primećuje da Japanci nisu toliko vezani za porodicu kao takvu, koliko za grupu koja ih okružuje. Ovo bi moglo da upućuje na „grupno ja", u smislu da svako dete vrlo rano identifikuje i internalizuje svoje mesto u grupi.

Ono što ilustruje ovu dinamiku je japanska tradicionalna ritualna proslava koja se zove *Hichi-Go-San*. Deca od 2 do 3, od 4 do 5 i od 6 do 7 godina bivaju slavljena tako što ih oblače u tradicionale nošnje i vode u lokalna svetilišta u lokalnoj zajednici. Njima se daju slatkiši i igračke kao pokloni u kolektivnom slavljenju prolaska detinjstva.

IV. PSIHOANALITIČKE IMPLIKACIJE KONCEPTA *AMAE*

Kao što smo ranije primetili, iako višestruko tačna i pronicljiva u demonstraciji posebnog fenomena *amae* kod Japanaca i u kliničkim interakcijama, Doijeva prva definicija koncepta *amae* (1973) kao „potrebe za zavisnošću u bespomoćnosti" i „želje da se bude voljen" izazvala je brojne teoretske i kliničke debate. Razvojno, *amae prethodi* detetovom usvajanju jezika. Na primer, Japanci za bebu koja majci aktivno pokazuje svoje želje, kažu: „Ovo dete je već toliko emocionalno zavisno (*amaeru*)." Kada malo dete nastavi da oseća želju za majčinim prisustvom, ta se emocionalna konfiguracija svesno i nesvesno pozicionira u srži njegovog emotivnog života. Ovo se može uporediti sa onim što je Frojd rekao o konceptu „seksualnosti" isključivo namenjenom psihoanalizi. „Koristimo reč *sexualität* [seksualnost] u istom

sveobuhvatnom smislu kao što nemački jezik koristi reč *lieben* [voleti]" (Frojd, 1910). Japanci, u ovom smislu, misle o Edipovom kompleksu gde su ljubav i seks isprepletani iako u japanskom jeziku ne postoje reči koje odgovaraju terminu *lieben* ili voleti. Analogno, može se razumeti da *amae* formira glavni tok našeg emotivnog života pre Edipovog kompleksa, čak i u svetu van Japana, gde reč *amae* još ne postoji. Iako je *amae* verbalni koncept poput ljubavi, za razliku od ljubavi, karakteriše ga činjenica da ne sadrži „seksulanost" po sebi. Osim toga, postoje indikacije da su elementi *amae* sadržani u raznim psihičkim stanjima u kojima je naglašena ambivalencija. Ukoliko je to slučaj, može biti korisno uporediti *amae* sa raznim poznatim psihoanalitičkim konceptima.

Frojd je izjavio da postoje dve struje ljubavi: nežna i čulna. „Nežna struja je starija. Ona izvire iz najranijih godina detinjstva; formira se na osnovu interesa instinkta samoodržanja i usmerena je na članove porodice i one koji brinu o detetu..." (Frojd, 1912, str. 180). Ovo odgovara samoodržavajućoj, instinktivnoj osnovi *amae*. Nežna struja koja odatle izvire kasnije se apsorbuje u koncept narcisizma (Frojd, 1914). Ovde Frojd piše da iako primarni narcisizam ne može biti potvđen direktnim posmatranjem, može se zaključiti iz „stava nežnih roditelja prema njihovoj deci [...] da je to ponovno oživljavanje i reprodukovanje njihovog sopstvenog narcisizma, koji su oni odavno napustili" (Frojd, 1914, str. 90, 91). Iako je Frojd (1930) kasnije napustio svoju koncepciju instinkta samoodržanja i došao do zaključka da je nežnost manifestacija erosa (seksualnog nagona) čiji je originalni cilj potisnut, Doi smatra da *amae* odgovara instinktu samoodržanja u skladu sa Frojdovom ranom teorijom instinkta i definiše *amae* kao potrebu za zavisnošću koja proizlazi iz instinkta.

Osim toga, Frojd (1921) je video identifikaciju kao najraniji izraz emotivne veze sa drugom osobom, koja je ambivalentna od samog početka. Tako definisana, Frojdova identifikacija može da odgovara osnovnim identifikacionim i ambivalentnim svojstvima *amae*.

Razrađujući dalje taj koncept u okviru matrice objektnih odnosa, Doi (1989, str. 350) ponovo ističe da je *amae* objektni odnos od samog početka. Iako možda ne odgovara u potpunosti Frojdovom konceptu primarnog narcisizma, „vrlo se dobro uklapa sa svakim stanjem uma koje se može nazvati narcisistično" (ibid, str. 350). U tom smislu, narcisistička svojstva *amae* su u osnovi „komplikovanog *amae*" koje se ispoljava kroz detinjastost, svojeglavost i zahtevnost. „Slično tome", piše Doi (1989), „novi koncept self-objekta koji definiše Kohut (*Kohut*) kao 'te arhaične objekte investirane narcisističkim libidom' (1971, str. 3) biće mnogo lakše razumeti u svetlu *amae* psihologije, pošto 'narcisistički libido' nije ništa drugo do komplikovani *amae*" (Doi, 1989, str. 351). U tom smislu, japanski analitičari vide Kohutov koncept 'potreba self-objekta' (Kohut, 1971) kao skoro ekvivalentan *amae*. Takođe, Balintova (*Michael Balint*) opservacija da „u konačnoj fazi lečenja pacijenti počinju da izražavaju svoje davno zaboravljene, infantilne, instinktivne želje i da zahtevaju njihovu gratifikaciju od okruženja" (Balint, 1936/1965, str. 181) može biti relevantna jer će se primitivan *amae* manifestovati samo nakon što se analizom prorade narcisističke odbrane" (Doi, 1989, str. 350).

Nadograđujući se na Frojda i Ferencija (*Sándor Ferenczi*), Balintove (1936/1965) ideje o „pasivnoj ljubavi prema objektu" i primarnoj ljubavi su konceptualno najbliže *amae*. Zaključio je da indoevropski jezici ne prave jasnu razliku između dve vrste ljubavi prema objektu, aktivne i pasivne. Dok je cilj uvek primarno pasivan (da se bude voljen), ako dete dobija dovoljno ljubavi i prihvatanja iz okruženja kojima se umanjuju frustracije, dete može napredovati u aktivno „davanje ljubavi" da bi je dobilo (konfiguracija „aktivne ljubavi prema objektu"). U kliničkim terminima postoji veza između primtivnog *amae* i Balintovog pojma „benigne regresije" i između komplikovanog *amae* i njegovog pojma „maligne regresije".

Iako je Ferbern (*Fairbairn*, 1952) generalno vrednovao činjenicu zavisnosti u ranom razvoju, on nije usvojio ideju o potrebama zavisnosti u okviru svog sistema objektnih odnosa. Koncept zavisti (*higami*/žutica) i projektivne identifikacije Melanije Klajn (*Melanie Klein*, 1957), može se posmatrati kao izopačen *amae*, dok deli isti objekat sa njim. Mnogi japanski analitičari smatraju da je Bion (*Wilfred Bion*, 1961) „predvideo" Doijev *amae*, u okviru konteksta grupne dinamike, kada je postulirao da osećanje sigurnosti postoji u svim emotivnim stanjima koja su u vezi sa tri osnovne pretpostavke grupnih fantazija: zavisnost, borba-beg i sparivanje. Slično, Bionovi koncepti *container* i *contained*, kao i Vinikotov (*Donald Winnicott*) *holding*, Hartmanov (*Heinz Hartmann*) *dobar spoj* i Sternova (*William Stern*) *interafektivnost*, pokazuju suštinsku konceptualnu sličnost sa *amae* dok, iz različitih perspektiva, promišljaju o preadaptivnoj zavisnosti malog deteta od roditelja, klinički relevantnoj za transfer – kontratransfer intersubjektivnu matricu u okviru psihoanalitičkog procesa.

V. DODATNE RAZVOJNE PSIHOANALITIČKE PERSPEKTIVE

Iz razvojne dinamskeperspektive važno je naglasiti da Doi (1971) smatra da poreklo *amae* leži u odnosu deteta sa majkom, ne novorođenčeta, već deteta koje je shvatilo da postoji nezavisno i koje vidi majku kao nezamenljiv izvor gratifikacije. Ovo ukazuje na to da se *amae* javlja u razvojnoj fazi kada je diferencijacija ega, kao kognicija, sud i identifikacija već obavljena i kada je uspostavljena konstantnost objekta. Ovo podrazumeva da je razvojna faza separacije – individuacije po Margaret Maler (*Margaret Mahler,* 1975) već u toku, nakon što su simbiotska faza i podfaza uvežbavanja već uspešno ispregovarane. Majka postoji kao zasebno biće i njeno benevolentno popustljivo uživanje u detetu je internalizovano.

Ako je ovo slučaj, psihička struktura superega je takođe u procesu nastajanja. Reklo bi se da opšteprihvaćena praksa odgajanja dece u Japanu potvrđuje ovaj stav. Obilna majčinska pažnja sa neverbalnom empatičnom posvećenošću i kako fizičkom tako i emocionalnom bliskošću, dostupne su detetu radi zadovoljavajućeg prolaska kroz simbiotsku fazu i fazu separacije–individuacije njegovog razvoja. Nova otkrića u ispitivanju dece (Stern, 1985) kao i

self psihologija poslednjih godina, podržavaju ovakav roditeljski pristup radi promovisanja rasta koji vodi do sigurnog doživljaja sebe.

U šematskom sažetku razvoja Gertrude i Rubina Blanka (*Gertrude* i *Rubin Blanck*, 1994) mogli bismo da vidimo da se *amae* javlja u procesu neutralizacije agresivnog nagona dok služi separaciji–individuaciji koja je aktivno u toku. Počevši od navikavanja na nošu i sposobnosti da se kontrolišu telesne funkcije i fališno-asertivna individualna ispoljavanja, usledиće smanjenje agresivnog nagona superegom. Nasuprot ovom tipičnom zapadnom scenariju, Rajšauer (1977) primećuje da se navikavanje na nošu i disciplinovanje ponašanja japanske dece odvija uz kontinuiranu neprekidnu odmerenu pažnju i brigu datu kroz primere, ohrabrenja i podsećanja. Ove metode promovišu identifikaciju deteta sa starateljima kroz umanjenje agresivnog nagona i odricanje od individualnih potreba u korist prilagođavanja spoljnim očekivanjima, čime se drugim putem stiže do formiranja superega. Ipak, sve kompleksnija i često restriktivna spoljašnja pravila, uloge, zahtevi za harmonijom, poslušnošću itd., jesu kluturne vrednosti kojima je teško prilagoditi se, što još uvek krhku individualnu psihu izlaže velikom stresu. Stid zbog osude okoline i pretnja uskraćivanjem veze pune ljubavi mogu se upotrebiti da podstaknu na povinovanje zahtevima superega zarad odricanja od detetovih individualnih potreba.

U ovim suprotstavljenim pregovorima između zahteva superega i ida, može da dođe do regresije u razvojnu fazu približavanja, u kojoj dete traži privremenu utehu u simbiotskom majčinskom umirivanju pre nego što ponovo krene dalje, svojim individualnim, zasebnim putem. I Ahtar (2009) i Friman (1998) opisuju ovaj aspekt ponovnog emotivnog podsticanja funkcije *amae*. Frimanovo viđenje *amae* kao privremene, povremene žudnje i naglasak koji stavlja na recipročnu uzajamnu korist koja se ostvaruje u *amae* interakciji podržavaju ovu hipotezu. Proširivanjem njegovog viđenja uzajamnosti *amae* interakcije, potrebno je takođe znati da „zavisna" strana može da inicira *amae* prevashodno u korist druge strane. Na primer, recipijent *amae* može, svesno ili nesvesno, da oseti potrebu anksiozne majke da je dete umiri, jer ona doživljava detetovu potrebu za odvajanjem kao odbijanje: *amae* može i da zadovolji potrebu nesigurnog šefa za osećanjem moći nad podređenim koji se dodvorava ili potrebu ostarelog roditelja da oseća da i dalje ima neku vrednost za svoje sposobno odraslo dete. U tom slučaju, ponekad 'prijateljsko' *amae* ponašanje može da prikrije uznemirujući agresivni zahtev, uvijeno formulisan u odgovarajući zavisni način, što bi odgovaralo Doijevoj (1989) referenci na 'negativni/komplikovani *amae*'.

Dok Doijeva originalna definicija *amae* (1971, 1973) kao „bespomoćne želje da se bude voljen" naglašava aspekt pasivnosti, ova pasivna dimenzija izgleda da sadrži svoju sopstvenu kompleksnost. Baš kao i Doi (1971, 1973, 1989), i Balint (1935/1965; 1968) vidi *amae* kao biološki potkrepljenu težnju/primarnu potrebu i želju za ljubavlju, a Fejt Betelard i Elizabet Jang-Bril (*Faith Bethelard* i *Elisabeth Young-Bruehl,* 1998) smatraju da je Doijev *amae* očekivanje da se bude voljen na udovoljavajući način, koji one nazivaju negovanjem, koje se instinktivno i javlja se na rođenju. One, kao i Doi pre njih, predlažu ponovno razmatranje ego-instinktivne hipoteze samoodržanja u odnosu na *amae*. U svetlu nešto skorijeg istraživanja veoma male dece koje ukazuje na veći kapacitet beba za aktivno učestvovanje, 'pasivno-aktivni' spektar, koji se tiče *amae*, potrebno je dodatno proučavati. U kontekstu *amae*, ova

aktivnost, bihevioralno posmatrana, na primer u Boulbijevim (*John Bowlby*) studijama privrženosti (1971), odražava unutrašnje iskustvo, gde je privrženost njegova bihevioralna manifestacija (Doi, 1989). Mogli bismo da postavimo hipotezu da psihoanalitički *amae* predstavlja slojevit koncept koji oslikava aktivnu instinktivnu-afektivnu težnju da se ljubav dobije pasivno, da nam se udovolji.

Alternativa Doijevoj definiciji *amae* kao „želje-nagona" (1971) bila bi da se definicija *amae* preformuliše kao specifična forma odbrane, naročito rasprostranjena u japanskoj psihologiji, mada svakako svuda postoji, kako na Istoku tako i na Zapadu. Mogli bismo onda da shvatimo *amae* kao odbrambeno dejstvovanje ega, „molbu za udovoljavanje-dopuštanje", koje posreduje između zahteva superega i zahteva ida, odnosno individualnih želja gde god da se nalaze u razvojnom životnom ciklusu. Ovaj oblik Ego odbrane je možda potreban za prilagođavanje krutom društvu koje zahteva nefleksibilni superego konformizam. Hijerarhijski red odnosa i grupno usmerenje, sa strogim poštovanjem pravila, uloga i ponašanja, gde privatne misli i emocije treba da se drže u tajnosti i gde se konflikti rešavaju stidom, po svemu sudeći su način da se izađe na kraj sa sklopom superega koji potiče iz feudalnog društva. Da bi se funkcionisalo sa ovim rigidnim ili zahtevnim očekivanjima, *amae* se oslanja na neverbalnu emocionalnu komunikaciju i odgovore sa empatijom, na „slatko" razumevanje za „dopuštanje" – „udovoljavanje", kao neophodne odbrane od agresivnog nagona ili anksioznosti zbog mogućeg gubitka objekta. *Amae* ego posredovanje ostavlja mesta za privatni emotivni život osobe i dopušta neke načine izražavanja individualnih ljudskih nagona, bilo da su libidinalni ili agresivni. *Amae* je ukorenjen u identifikaciji sa preverbalnim doživljavanjem udovoljavajućeg staratelja koji ima sposobnost da oseti emocionalne potrebe i želje deteta na koje odgovara sa empatijom, analogno možda Vinikotovom (1965) konceptu „primarne majčinske preokupacije" koji karakteriše „uobičajeno posvećenu majku". U ovom kontekstu, Vinikotovo razdvajanje sredinske majke koja pruža ego povezanost (držanje, nežnost, empatiju) i majke kao objekta, na koju su usmereni impulsi/nagoni ida, može da predstavlja kasniju verziju Frojdove rane podele na nežnu i čulnu struju ljubavi, gledano iz perspektive objektnih odnosa.

Amae i *amaeru* bihevioralna komunikacija može se rasporediti u raznovrsna odbrambena delovanja, kao što su represija, regresija ili delimična regresija, poništavanje, reakciona formacija, „zajednička tajna" ili, čak, kao put ka sublimaciji.

I u okviru sklopa odbrambene adaptacije, ideja uzajamnosti se razvojno, odnosno i transferno podrazumeva u *amae*: Hartmanov (1958) koncept deteta i majke koji su dobro usklađeni, Vinikotova (1965) ideja o „holding okruženju", kao i Bionov (1962) koncept *container/contained*, Kohutov „self objekat" (1971) i Sternova (1985) „interafektivnost" – svi su primenljivi. *Amae* ponašanja mogu biti u funkciji tokom celog životnog ciklusa, kad god su individualne želje i potrebe u sukobu sa kulturološkim superego ograničenjima.

VI. ZAKLJUČAK

Na osnovu gorenavedenog sledi da se *amae* ponašanja i stavovi ne mogu videti samo kao izraz jednostavnih potreba za zavisnošću. Korisno je sagledati ih u okviru kompleksnih kontekstualnih permutacija nagona/želje kao i odbrambene konfiguracije. Ovaj kompleksan uvid naročito je primenljiv na transfer interakcije. Pojava *amae* u kliničkoj dijadi može da ukaže na pozitivni transfer povećanog poverenja i iskrenosti sa kliničarem, što može da bude od koristi tom radnom savezu. Doi (1989), u stvari, pretpostavlja da bez obzira na to koji je svesni motiv naveo pacijenta da potraži psihoanalitički tretman, osnovni nesvesni motiv je *amae* i, konačno, tokom vremena, ovo postaje suština transfera. Ipak, kliničari moraju da budu svesni hijerarhijske prirode inherentnog transfera, naročito u japanskim kliničkim situacijama (ali i u bilo kojem drugom psihoanalitičkom okruženju) i moraju da imaju osetljivost i sluh za neverbalnu ili indirektnu komunikaciju kako „pozitivnog" tako i „negativnog" *amae*, ukoliko su konceptualizovani kao primarne potrebe, instinktivne težnje, odbrambeni procesi ili kompleksna razvojno-dinamička konfiguracija svega navedenog. Slično tome, grupno usmerenje japanskih pacijenata ne sme se shvatiti samo kao neodstatak granica ili individuacije, iako zapadnoj kulturi može delovati tako pojednostavljeno.

Iako dugujemo otkriće koncepta *amae* konkretnom japanskom kontekstu, on se, u većem ili manjem stepenu, može raspoznati u svim kulturama. U grupnom psihološkom kontekstu, odnosi se na kompleksne načine da se odvoje individualna potreba da se živi u određenom grupnom okruženju i da se tu pripada. Razvojno i klinički, iako se u njemu mogu razaznati odjeci ranog majčinskog podsticanja, kontejninga, holdinga, unutrašnja interaktivna dinamika *amae* proteže se tokom čitavog životnog doba individue.

Doijev značajan doprinos u vezi sa *amae* mora da se ceni kao regionalno specifičan razvojni i klinički japanski koncept sa globalnim domašajem, koji obogaćuje teorijsko znanje i klinički senzibilitet, brišući granice geografije, psihoanalitičke kulture i individualnih stanja.

LITERATURA

Akhtar, S and Kramer, S (1998). *The Colors of Childhood: Separation Individuation across Cultural, Ratial and Ethnic Differences*. Northvale, NJ: Jason Aronson.

Akhtar, S, ed. (2009). *Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis*. London: Karnak.

Balint, M (1935/1965). *Critical notes on the theory of pregenital organizations of the libido. In, Primary Love and Psycho-Analytic Technique*. New York: Liveright Publishing.

Balint, M (1936). The Final Goal of Psycho-Analytic Treatment. Int. J. Psycho-Anal., 17:206-216.

Balint, M (1968). *The Basic Fault: The Therapeutic Aspects of Regression*. London, New York:

Tavistock Publications.

Benedict, R (1946). *The Chrysanthemum and the Sword*. Cambridge, Mass: The Riverside Press.

Bethelard, F and Young-Bruehl, E (1998). *Cherishment Culture. American Imago*. 55: 521-542.

Barnlund, DC (1975) *Public and Private Self in Japan and the United States*. Tokyo: Simul Press.

Bion, WR (1961). *Experiences in Groups and Other Papers*. New York: Basic Books.

Bion, WR (1962). *Learning from Experience*. London: Tavistock.

Blanck, G and Blanck, R (1994). *Ego Psychology: Theory and Practice*. New York: Columbia University Press.

Bowlby, J (1969). *Attachment and Loss, Vol.1: Attachment*. New York: Basic Books. (revised edition, 1982).

Doi,T (1962). *Amae: a key concept for understanding Japanese personality structure*. Japanese Culture. (R.J. Smith & R.K. Beardsley, transl, eds.) Chicago: Adline Publishing.

Doi,T (1963). *Some thoughts on helplessness and the desire to be loved*. *Psychiatry*. 26,266-272,

Doi, T (1971). *The Anatomy of Dependence*. Tokyo: Kodansha. (Japanese original)

Doi, T (1973). *The Anatomy of Dependence*. Kodansha International, Tokyo (English Translation).

Doi, T. (1989). *The Concept of AMAE and its Psychoanalytic Implications. Int. R. Psycho-Anal*, 16:349-354.

Doi,T (1992). *On the concept of Amae; Infant Mental Health Journal*,13, 7-11

Doi,T (1993). *Amae and transference love. In: On Freud's „Observations on Transference*

Love". E.S.Person, A.Hogelin & P.Fonagy, eds. Pp: 165-171.

Erikson, EH (1950). *Childhood and Society*, New York: WW Norton.

Fairbairn, WRD (1952). *Psychoanalytic Studies of the Personality*. Routledge & Kegan Paul, London / An Object-Relations Theory of Personality. Basic Books, New York.

Freeman, D. (1998). *Emotional Refueling in development, mythology, and cosmology: the Japanese separation-individuation experience.* In: Akhtar, S and Kramer, S. (eds), *The Colors of Childhood: Separation Individuation across Cultural, Ratial and Ethnic Differences*. Northvale, NJ: Jason Aronson.

Freud, S (1910). *'Wild' Psycho-Analysis*, S.E.XI.

Freud, S (1912). *On the universal tendency of debasement in the sphere of love* (Contributions to the psychology of love II), S.E.XI.

Freud, S (1914). *On narcissism*. S.E. XIV.

Freud, S (1921). *Group psychology and the analysis of the ego.*, S.E.XVIII.

Freud, S (1930). *Civilization and its discontents*, S.E.XXI.

Hartmann, H (1958). *Ego Psychology and the Problem of Adaptation*. New York: International University Press.

Klein, M (1957). *Envy and Gratitude*, London: Tavistock Publications.

Kohut, H (1971). *The Analysis of the Self*. Madison: Int.Univ.Press.

Mahler, M.S. and Furer, M (1968). *On Human Symbiosis and the Vicissitudes of Individuation*. New York: Int.Univ.Press.

Mahler, MS, Pine F, MM and Bergman, A (1975). *The Psychological Birth of the Human Infant*. New York: Basic Books.

Nakane, C (1970). *Japanese Society*. Berkeley: University of California Press.

Okonogi, K, Kitayama, O, Ushijima, S, Kano, R, Kinugasa, T, Fujiyama, N, Matsuki, K, Myouki, H, eds. (2002). *The Japanese Dictionary of Psychoanalysis*. Tokyo: Iwasaki Gakujutu Shuppannsha Books.

Passim, H (1965). *Society and Education in Japan*. New York: Columbia University Press.

Reischauer, EO (1977). *The Japanese*. Cambridge, London: Belknap Press.

Roland, A (1991). *In Search of Self in India and Japan: Toward a Cross Cultural Psychology*. Princeton: Princeton University Press.

Spitz, RA (1965b); *The First Year of Life: Normal and Deviant Relations*. New York: Int.Univ.Press.

Stern, DN (1985); *The Interpersonal World of the Infant: A View from Psychoanalysis and Developmental Psychology*. New York: Basic Books.

Winnicott, DW (1965). *The Maturational Process and the Facilitating Environment*. New York: International University Press.

Regionalni konsultanti i saradnici

Severna Amerika: Dr Takajuki Kinugasa, u saradnji sa članovima Japanskog psihoanalitičkog društva; Nobuko Miders (*Nobuko Meaders*), licencirani klinički socijalni radnik; Dr sc. Linda A. Mejers (*Linda A. Mayers*); Dr sc. Eva D. Papiasvili, ABPP (*American Board of Professional Psychology*)

Evropa: recenzenti Dr Arne Jemstet i evropski konsultanti

Latinska Amerika: recenzenti Elijas M. da Roša Baros, diplomirani psiholog i latinoamerički konsultanti

Kopredsednik međuregionalne saradnje: Dr sc. Eva D. Papiasvili, ABPP (*American Board of Professional Psychology*)

Dodatna specijalna uredničkа pomoć: Mr sc. Džesi Suzuki (*Jessi Suzuki*)

IPA Međuregionalni enciklopedijski rečnik psihoanalize je licenciran pod Creative Commons licencom CC-BY-NC-ND. Osnovna prava zadržavaju autori (IPA i saradnici članovi IPA), međutim, ovaj materijal mogu da koriste drugi, podložno nekomercijalnoj upotrebi, uz punu atribuciju IPA (uključujući pozivanje na URL www.ipa.world/IPA/Encyclopedic_Dictionary) i doslovnu reprodukciju, ne u derivativnoj, uredničkoj ili kombinovanoj formi. Molimo, pritisnite ovde za uslove.

KONFLIKT

Troregionalna saradnja

Međuregionalni konsultanti: Kristina Dirks (*Christine Diercks*, Evropa), Danijel Traub-Verner (*Daniel Traub-Werner*, Severna Amerika) i Ektor Kotros (*Héctor Cothros*, Latinska Amerika)

Kopredsednik međuregionalne saradnje: Eva D. Papiasvili

„... Upravo iz ovog para suprotnosti izvire naš mentalni život."

(Frojd, Pismo V. Flisu od 19. februara 1899; u Frojd S. 1886-1889, str. 278)

I. UVOD I DEFINICIJE

Frojd je započeo psihoanalizu na osnovama psihičkog konflikta – funkcionisanja ljudskog uma koje odražava interakciju suprotstavljenih sila i tendencija. Psihoanaliza stavlja poseban naglasak na efekte nesvesnih konflikata definisanih kao interakcije u umu između sila kojih je pojedinac nesvestan. U konfliktu se suprotstavljene želje, osećanja, potrebe, interesovanja, ideje i vrednosti međusobno suočavaju. U psihoanalitičkoj teoriji, psihički konflikt je centralni za dinamiku ljudskog uma i, iz klasične perspektive, pogon mu daje instinktivna [nagonska] energija, a njime posreduju afektivno emocijama bremenite fantazije. Svi mentalni procesi baziraju se na interakciji protivrečnih psihičkih sila, koje su opet u kompleksnoj interakciji sa spoljašnjim podsticajima.

Primarni predmeti ispitivanja psihoanalize su nesvesni latentni aspekti psihičkog konflikta, koji su u osnovi zasnovani na potisnutim infantilnim željama. Ovi nesvesni sadržaji ponovo isplivavaju na površinu u izvitoperenim oblicima kao što su snovi, omaške, simptomi i u formi kulturoloških manifestacija.

Za Frojda je edipalni konflikt suštinski konflikt psihoanalize. Ovaj spor – smešten između infantilne želje i zabrane – gradi dinamiku psihičkog života i njegovih ispoljavanja. Sem ovih dinamičnih kvaliteta, konflikt ima i nekoliko metapsiholoških komponenti: topografsku (svesnu, predsvesnu, nesvesnu), ekonomsku (senzornu prenadraženost, realnost i princip zadovoljstva), genetsku (u zavisnosti od razvoja ego funkcija) i strukturalnu (konflikti između Ega, Superega i Ida). Nadalje, edipalni konflikt je postavljen u okviru instinktivno-nagonskog dualizma (seksualni instinkt/instinkt samoodržanja, ego – libido/objekat – libido, instinkt života/smrti).

Konceptualizacije koje su formulisali teoretičari objektnih odnosa proširuju arenu u kojoj se ovi konflikti odvijaju fokusirajući se na karakter (internalizovanih) self i objektnih odnosa. Da li je konflikt dostupan svesnom razmišljanju i time se potencijalno može realistično obraditi, ili se mora potisnuti, zavisi od snage upletenih instinktivnih [nagonskih] sila, od individualnih mentalnih kapaciteta za suočavanje i od uslova sredine.

Ekstrapolacijom i dopunom savremenih severnoameričkih, evropskih i latinoameričkih rečnika i tekstova: Ahtar, 2009, Okinklos i Samberg (*Elizabeth L. Auchincloss* i *Eslee Samberg*, 2012); Laplanš i Pontalis (*Jean Laplanche* i *Jean-Bertrand Pontalis*, 1973); Skelton (*Skelton*, 2006); Borenstejn (*Borensztejn*, 2014), (nesvesni) konflikti mogu da se konceptualizuju prema sledećim binarnostima:

1. Spoljnji nasuprot unutrašnjim/intrapsihičkim konfliktima: prvi se odnose na konflikte između pojedinca i njegovog okruženja, dok se drugi odnose na konflikte unutar psihe pojedinca;

2. Eksternalizovani nasuprot internalizovanim konfliktima: prvi se tiču unutrašnjih konflikata koji su preneti na spoljnu realnost, a drugi na psihičke probleme izazvane inkorporiranjem sredinskih ograničenja koja su u suprotnosti sa našim sopstvenim nagonima i željama;

3. Razvojni konflikti nasuprot anahronističkim konfliktima: prvi se odnose na razvojno normativne, specifične za pojedine faze, razvojno transformišuće konflikte izazvane roditeljskim osporavanjem detetovih želja ili kontradiktornim željama samog deteta Nahera (*Nagera*, 1966), a drugi na konflikte koji nisu specifični za određene godine i mogu da budu u osnovi psihopatologije tokom odraslog doba; ova binarnost je, u neku ruku, slično specificirana kod Laplanša i Pontalisa (1973), kao edipalni konflikt nasuprot odbrambenim konfliktima;

4. Intersistemski nasuprot intrasistemskim konfliktima: prvi se odnose na tenziju između ida i ega ili između Ega i superega (Frojd, 1923, 1926); ovi drugi (Hartman, 1939; Ana Frojd, 1965; Laplanš, 1973) se odnose na konflikte između različitih instinktivnih stremljenja (ljubav – agresija), ili različitih ego atributa ili funkcija (aktivnost – pasivnost), ili različitih superego naloga (skromnost – uspeh);

5. Strukturalni konflikt nasuprot konfliktu objektnih odnosa: ovaj prvi se odnosi na stresno razilaženje radnog plana između tri glavne psihičke strukture – ida, Ega i superega (Frojd, 1926) koje se doživljava kao potpuno pripadanje selfu pojedinca, a ovo drugo se odnosi na konflikt u psihičkom prostoru koji je prethodnik takvoj strukturalnoj diferencijaciji (Dorpat, 1976; Kernberg, 1983, 2003); još jedna formulacija ove binarnosti je edipalni naspram preedipalnog konflikta;

6. Konflikt tipa suprotstavljenosti nasuprot konfliktu tipa izborne dileme (Rangel – *Leo Rangell,* 1963); ili, analogno, konvergentni nasuprot divergentnim konfliktima (Kris A. 1984, 1985): ovaj prvi se odnosi na konflikte između intrapsihičkih sila koje se mogu sjediniti kompromisom (kompromisnom formacijom), ovi drugi, koji se ponekad zovu 'ili-ili' konflikti, odnose se na one konflikte u kojima su takvi pregovori malo verovatni i u

kojima je odabir jedne strane ove rastrzanosti, sa tugovanjem koje sledi ili odricanjem od alternativnog puta, imperativ.

Širok spektar psihoanalitičkih orijentacija širom sveta, sa kompleksnim razlikama i preplitanjima, stavlja naglasak različitog intenziteta na konflikt. Na jednom kraju ovog spektra su savremene frojdovske i klajnijanske orijentacije, u čijim je formulacijama psihičkog razvoja i funkcionisanja konflikt i dalje središnji koncept. Na drugom kraju spektra mogu da budu perspektive Kohutove self psihologije, razvojne teorije zasnovane na deficitima i dostignućima psihičke strukture, koja prezentuje sasvim drugačiju paradigmu, u kojoj se, sem kratkog pominjanja konflikta između roditelja i deteta u vezi sa različitim self – objekat potrebama, pojam konflikta povlači u pozadinu.

Način razmišljanja o konfliktu je jedan od definišućih faktora i Frojdovog teorijskog razvoja, kao i razvoja psihoanalitičkih teorija posle Frojda.

II. FAZE U RAZVOJU TEORIJE: FROJD

Praćenjem varijacija Frojdove konceptualizacije konflikta, možemo da definišemo nekoliko perioda u razvoju njegove teorije. Simptomatičan je jedinstven način na koji tri različite psihopatologije nastoje da organizuju svoje konflikte. Histerici prebacuju borbu između seksualnosti i društva na fizičke simptome, stvarajući konflikt između uma i tela. Opsesivni pojedinci premeštaju borbu između ideje i njenog afekta na naizgled neškodljivu opsesiju. Paranoidni pacijenti projektuju njihova nekompatibilna iskustva na spoljašnji svet, stvarajući tako konflikt između unutrašnjeg i spoljašnjeg sveta. Ovi jedinstveni načini neadekvatnog rešavanja psihičkih konflikata postupno su se strukturisali kroz faze razvoja teorije.

II. A. Trauma i predanalitički katarzični period (1893 – 1899)

Tokom ovog vremena, Frojd govori o konfliktu između afekata koji su u vezi sa traumatskim događajima i moralnim društvenim zabranama, obeležavajući untutrašnji – spoljašnji, interpersonalni konflikt, koji podrazumeva ideju unutrašnjih suprotstavljenih sila (Frojd, 1893 – 1895). Upoređujući snove i simptome histerije, Frojd se 1899. godine podseća svojih izjava o konfliktu iz 1894. godine: „Nisu samo snovi ispunjenje želja, već i histerični napadi... Prepoznao sam to odavno... Realnost – ispunjenje želja. Upravo iz ovog para suprotnosti izvire naš mentalni život.” (Frojd, 1899, str. 278) U svom ranom radu sa histericima, Frojd je otkrio da su njihove seksualne želje u sukobu sa društvenim normama i da je patološko razrešenje konflikta simptom. Simptomi nastaju kao neadekvatni načini da

se reše konflikti: „... pacijenti ... su bili dobrog mentalnog zdravlja do trenutka *kada se pojavila nekompatibilnost u njihovom idejnom životu*... kada se njihov Ego suočio sa iskustvom, idejom ili osećanjem koje je pokrenulo tako uznemirujući afekat da je taj ispitanik odlučio da na to zaboravi jer nije imao poverenja u svoju moć da reši kontradikciju između nekompatibilne ideje i svog ega putem razmišljanja – delovanja...” (1894a, str. 47, originalno naglašavanje)

Inspirisani iskustvima Jozefa Brojera (*Josef Breuer*) sa Anom O. i Šarkoovim (*Jean -Martin Charcot*) demonstracijama posttraumatskih histeričnih paraliza, kao i eksperimentalnim izazivanjem histerične paralize i njenim poništavanjem putem hipnotičke sugestije, Frojd i Brojer su pretpostavili (Frojd i Brojer, 1895) da se u konverzionoj histeriji javljaju specifične mentalne okolnosti u kojima se nasilni, traumatski afekti, na koje ne može da se odgovori abreakcijom, pretvaraju u fizičke simptome. Ovi simptomi su našli svoj fizički izraz, ali nisu fizički po poreklu, oni samo služe tome da – simbolično – izraze događaj koji je bio okidač za razvoj histerije. Odsečen je put kojim bismo mogli da dođemo do sećanja na pokrećući događaj, razdvojen od budne svesnosti. Frojd piše: „U traumatskim neurozama, operativni uzrok bolesti nije beznačajna fizička povreda, već afekat straha – psihička trauma. Analogno, naše ispitivanje je otkrilo, za mnoge, ako ne i za većinu simptoma histerije, taloženje uzroka koji se samo mogu opisati kao psihičke traume. Svako iskustvo koje izaziva uznemirujuće afekte – kao što su afekti straha, anksioznosti, stida ili fizičkog bola – može da funkcioniše kao trauma ove vrste.” (Frojd i Brojer 1895, str. 5-6)

Ideje i željni impulsi, protivrečni sa drugim vrednostima, ako su potisnuti, mogu da dovedu do simptoma. Frojd je 1894. godine formulisao inicijalni model konflikta za nastajanje konverzionih simptoma u histeriji, opsesivnim neurozama i fobijama, koje je sumirao pod pojmom *neuropsihoze odbrane* (Frojd, 1894a,b). Nasuprot formiranja konflikata, u neuropsihozama odbrane Frojd je shvatio simptome stvarnih neuroza, uključujući neuroze anksioznosti i neurastenije (Frojd,1894c; Frojd, 1898), ne kao izraz mentalnih procesa koji normalno funkcionišu, već kao direktnu posledicu toksičnih transformacija libida izazvanih neadekvatnim pražnjenjem seksualne energije. Osim toga, postalo mu je jasno da se nekompatibilne ideje njegovih pacijentkinja „javljaju mahom na polju seksualnih iskustava i senzacija” (Frojd, 1894a, str. 47). Još je ustanovio da su ove ideje povezane sa iskustvima iz ranog detinjstva i zaključio da su njegovi pacijenti pretrpeli seksualno zavođenje od strane nekog odraslog (Frojd, 1896, str. 203). U skladu s tim, histerični simptomi su direktni izdanci nesvesno operativnih sećanja na ta iskustva, koja – retroaktivno – ponovo izbijaju i postaju potpuno efektivna kada im savremeni događaji posluže kao okidači. Još je istakao da patogena priroda ovih događaja iz detinjstva postoji samo dok oni ostaju nesvesni (ibid, 211).

Međutim, u svom čuvenom pismu Vilhelmu Flisu (*Wilhelm Fliess*) od 21. septembra 1897. godine, piše: „Više ne verujem u svoju neurotiku [teorija neuroza].” (Frojd, 1897, str. 259) Njegov „nesumnjiv uvid da nema indikacija realnosti u nesvesnom, tako da niko ne može da razlikuje stvarnost od fikcije koja je bremenita afektom”, navela je

Frojda da posumnja u svoju teoriju o zavođenju (ibid, str. 260). Zahvaljujući analizi sopstvenih snova, Frojd je formulisao suštinski uvid, 15. oktobra, 1897. godine: „Javila mi se jedna misao koja ima opštu vrednost. Otkrio sam, i u svom sopstvenom slučaju, [fenomen] zaljubljenosti u svoju majku i ljubomore prema svom ocu, i sada to smatram univerzalnim događajem u ranom detinjstvu, čak i ne tako ranom kao kod dece koja su postala histerična. [...] Svako je u ovoj publici, u svojoj mašti, jednom bio Edip u povoju, i svako će prestravljeno ustuknuti pred ispunjenjem ovih snova presađenih u realnost, sa čitavim udelom potiskivanja koje razdvaja naše infantilno od našeg sadašnjeg stanja." (ibid, str. 265)

Ipak, nedugo potom, ponovo izveštava o potresnim slučajevima seksualnog nasilja i u pismu Flisu (citirajući Geteovu Minjon) obzanjuje „novi moto: Šta su ti to učinili, jadno dete?" (Frojd, 1897, str. 289; Gete, 1795/96) Nikada u potpunosti ne napustivši traumu kao etiološku, kolebao se, mada je, uprkos svim sumnjama u vezi sa psihičkim posledicama upamćenog traumatičnog zavođenja, od 1897. godine nadalje, ostao odan jednoj ideji, a to je da pacijentovi „neurotični simptomi nisu u direktnoj vezi sa stvarnim događajima već sa čežnjivim fantazijama i da je, u slučaju neuroze, psihička stvarnost od većeg značaja nego materijalna stvarnost." (Frojd, 1925, str. 34) Za njega je koncept traume sada suprotstavljen ideji infantilnih, nagonom motivisanih čežnjivih fantazija ukorenjenih u „unutrašnjem" svetu, konfliktno nastanjenih između bezuslovne želje i zabrane. Ovde se racionalni subjekt prosvetljenja susreće sa Egom, motivisan nesvesnim željama, reagujući na sredinu od koje je on/ona izrazito zavistan na početku života. Polje preklapanja ove presudne dinamike je edipalni konflikt izazvan impulsima ljubavi i mržnje prema našim primarnim objektima. Frojd se 1925. godine setio: „U stvari sam prvi put naišao na *Edipov kompleks*, koji će kasnije poprimiti tako ogroman značaj, ali ga tada još nisam prepoznao, prerušenog u fantaziju." (Frojd, 1925, str. 34, originalno naglašavanje). Ishod konfliktne edipalne krize je suštinski za dinamiku psihičkog života i njegovih ispoljavanja.

Na temu *traume u odnosu na konflikt*, Frojd zauzima različite pozicije. Na primer, u svojim ranijim predavanjima istakao je „da između intenziteta i patogenog značaja infantilnih iskustava, i onih kasnijih, postoji komplementaran odnos sličan sledu o kome smo već raspravljali. Ima slučajeva gde sva težina uzročnosti pada na seksualna iskustva iz detinjstva, slučajeva gde ti utisci svakako vrše traumatski uticaj i iziskuju isključivo onu podršku koju im može pružiti jedan prosečni seksualni sklop i činjenica njegovog nepotpunog razvoja. Uz ove slučajeve, ima i drugih, u kojima sav akcenat leži na kasnijim konfliktima, a naglasak za koji u analizi nalazimo da se temelji na utiscima iz detinjstva, izgleda da je u potpunosti rad regresije. Tako imamo krajnosti 'razvojne inhibicije' i 'regresije' i, između njih, sve stupnjeve saradnje između ta dva faktora." (Frojd, 1916/1917, str. 364). U svojoj retrospekciji iz 1925. godine, Frojd se osvrnuo samo na svoje otkriće aspekta čežnje u infantilnim fantazijama: „Najzad sam bi prinuđen da priznam da se ove scene zavođenja nikada nisu dogodile i da su to bile samo fantazije koje su imali moji pacijenti ili sam im ih ja sam možda nametnuo." (Frojd, 1925, str. 33) Sve u svemu, kako psihoanalitička teorija i teorija patogeneze postepeno postaju sve kompleksnije u

Frojdovim formulacijama, ideja konflikta u vezi sa traumom, njeni višestruki uzroci i posledice, steći će dodatni 'prekomerno određeni' i 'dopunski' karakter. Koncept traumatskih snažnih spoljnih ekscitacija koje prodiru kroz zaštitni omotač ili prepreku spoljnih podsticaja (Frojd, 1920), postepeno je uzmakao u korist definicije traume kao bespomoćnosti ega suočenog sa stvarnom ili zamišljenom, unutrašnjom ili spoljašnjom, opasnošću (Frojd, 1926), koja se može naći u svakom životnom periodu, s tim da nezrelost ega individuu čini sklonom bespomoćnosti.

Da li su neurotične produkcije spojene sa stvarnim, čak traumatskim iskustvima ili čežnjivim fantazijama? Pitanje šta je „istinito", autentičnost scena zavođenja ili njihova izmišljena priroda, proteže se kroz čitavu psihoanalitičku teoriju (Rand i Terek – *Nicholas Rand & Maria Torok*, 1996, 305), a kompleksnost njihovog preplitanja najbolje ilustruju Frojdovi klinički slučajevi (Frojd, 1905b; 1909a, b; 1910a; 1911b; 1918). Ilse Grubrih Simitis (*Ilse Grubrich-Simitis*, 1987, 2000) ukazuje na to da bi za Frojda bilo mnogo lakše da se držao svoje originalne teorije zavođenja. Seksualno zlostavljanje u porodičnoj sredini bilo je poznato, ali je predstavljalo devijaciju od norme. *Model traume* istakao bi razlike između normalnosti i patologije. Nasuprot tome, *model nagona* govori o neosporivoj činjenici našeg sopstvenog arhaičnog infantilnog osvajanja i željama za smrću, o nezaobilaznosti naše sopstvene instinktivne [nagonske] prirode. Iako je Frojd tokom svog rada istakao traumu kao presudan etiološki faktor, ovaj naglasak na unutrašnje faktore je, možda, doprineo činjenici da su teorijske diskusije o psihoanalitičkim konceptima „pomerile sasvim u stranu traumatske uzroke u odnosu na konflikte koji su u vezi sa nagonom i fiksacijom libida." (Boleber – *Werner Bohleber*, 2000, str. 802). Savremene psihoanalitičke teorije traume uzimaju u obzir tip i intenzitet traume, psihološke okolnosti osobe pre dejstva traume i reakciju bliskih staratelja i sredine prema žrtvama traume.

II. B. Topografska teorija i prva teorija anksioznosti (1900–1920)

Napredujući u sopstvenoj samoanalizi, Frojd je počeo da sagledava konflikte sve više kao unutrašnje. U svojoj konceptualizaciji unutrašnjeg konflikta, zamenio je afekte instinktima i izneo pretpostavku da sile zabrane takođe postoje unutar nas (Frojd, 1900; Frojd, 1905a, b). U „Tumačenju snova" (1900), teoretiše da se ovi konflikti javljaju među strukturama svesti i nesvesnog. Ovo unutrašnje strukturisanje psihičkog konflikta prvi put se jasno vidi u „Tumačenju snova" (1900), kojim će psihoanaliza zvanično biti započeta. Teorija o Edipovom kompleksu (Frojd, 1900) definiše sve parametre konflikta razvojno (Frojd, 1905b), u kontekstu naših inicijalnih objektnih odnosa sa majkom, ocem i roditeljskim parom, kao i sa braćom i sestrama. Ovde se ljubav i želja sukobljavaju sa neprijateljstvom i ubilaštvom, što je sve zajedno u konfliktu sa porodičnom i društvenom stvarnošću. Smatra se i objašnjava da se u*nutrašnji konflikti* javljaju između *seksualnog instinkta i instinkta samoočuvanja ega* (Frojd, 1910a; Frojd, 1911a; Frojd, 1914; Frojd, 1915a, b, c).

Ovaj period svedoči o bitnom širenju Frojdove misli o konfliktu. U svojoj „Formulaciji dva principa mentalnog funkcionisanja" (Frojd, 1911), opisao je razvojne promene principa zadovoljstva spram principa realnosti. Glavna osovina na kojoj počiva razlika između njih je odnos subjekta prema bolu. Princip zadovoljstva najbolje se može razumeti kao princip mržnje prema bolu, koji traži zadovoljstvo da bi odgurnuo i zasenio bol. Da bi prikrio bol, um će zamišljati zadovoljstvo ili će mu se ono priviđati tamo gde ne postoji. Kad um shvati da priviđanja ne stvaraju pravo zadovoljstvo, on nauči da se prilagodi realnosti, pa makar ona uključivala i bol:

„Upravo je izostanak očekivanog zadovoljstva, doživljeno razočaranje, dovelo do odustajanja od pokušaja pronalaska zadovoljstva putem priviđanja. Umesto toga je psihički aparat morao da odluči da izgradi razumevanje stvarnih okolnosti u spoljnjem svetu i da se potrudi da u njih unese prave izmene. Time je uveden novi princip mentalnog funkcionisanja; ono što se prikazuje u umu nije više ono što je prijatno već ono što je stvarno, čak i ako je neprijatno. Ovo uspostavljanje *principa realnosti* ispostavilo se kao korak od velike važnosti." (Frojd, 1911a, str. 219, originalno naglašavanje)

Frojdovu izjavu o tome da „um odlučuje da izgradi razumevanje stvarnosti", Bion će uzeti kao polazište za svoje teorije. Postoji suptilna promena u terminologiji, o kojoj svedoči ovaj rad, kada Frojd govori o konfliktu između zadovoljstva i realnosti prvo kao principa, a zatim kao različitih aspekata ega. Fokus na Ego i njegovu podeljenost između dve različite orijentacije prema svetu definiše Frojdovo uvođenje onoga što će kasnije nazvati svojom „psihologijom Ega", nagoveštavajući strukturalnu teoriju koja će doći 1923. godine. Ego potiskuje ono što ne smatra prihvatljivim, a time se narušava sposobnost svesti da uspostavi dodir sa realnošću.

U istoriji slučaja čoveka-pacova, Frojd (1909a) sumira njegovu psihopatologiju: „Kroz čitav svoj život... on je nepogrešivo bio žrtva konflikta između ljubavi i mržnje, u odnosu na svoju damu i na svog oca." (1909a, str. 237) Četiri godine kasnije, u delu „Totem i tabu" (1912/13), Frojd će to nazvati konfliktom emocionalne ambivalencije, razmatrajući ga u smislu tabu zabrana:

„Glavna karakteristika psihološke konstelacije, koja postaje fiksirana na ovaj način, je nešto što bi se moglo opisati kao *ambivalentan* stav subjekta prema jednom objektu ili, bolje rečeno, prema izvesnom činu u odnosu na taj objekat. On stalno želi da izvrši ovaj čin (dodirivanje) [i smatra ga svojim vrhunskim užitkom, ali ne sme da ga izvrši], i istovremeno ga prezire. Konflikt između ove dve struje ne može odmah da se reši zato što su – nema drugog načina da se objasni – one lokalizovane u subjektovom umu na takav način da ne mogu da dođu u međusobni sukob." (Frojd, 1913, str. 29)

Ovde Frojd iznosi ideju da osim konflikta između ideja i afekata, postoji, takođe, konflikt između samih emocija.

Moglo bi se zaključiti da se ideja emocionalne ambivalencije koja se ovde obrazlaže, javlja u kontekstu rudimentarnih objektnih odnosa koji definišu ovaj period

Frojdovog razmišljanja. U ovom periodu, njegovo razmišljanje okreće se ka uvođenju koncepta narcisizma (Frojd, 1914), jednog od polazišta mnogih teorija objektnih odnosa. Konflikt ovde poprima oblik borbe između investiranja u sebe spram investiranja u objekat ili, kako Frojd kaže, između narcisizma i izbora objekta. Ovo postaje naročito važno u Frojdovom radu na gubitku, identifikaciji i daljem razrađivanju konflikata u egu, u „Tugovanju i melanholiji" (Frojd, 1917).

Frojd piše da um ne može da podnese gubitak nečega vrednog i potrebnog tako da, kada dođe do gubitka u spoljnjem svetu, taj objekat se smešta u fantaziju, i sada on postoji u unutrašnjem svetu; to je način da se porekne njegovo odsustvo iz spoljnjeg sveta. On piše: „Konflikt u Egu, koji melanholija zamenjuje borbom za objekat, svakako deluje kao bolna rana..." (Frojd, 1917, str. 258) Sa drugog stanovišta, ovo se može nazvati borbom za integraciju odsustva, što će kasnije postati važna dimenzija u Lakanovim (*Jacques Marie Émile Lacan*) razmišljanjima.

Frojd započinje svoj naredni period razmišljanja u okviru topografske teorije tekstom „S one strane principa zadovoljstva" (1920). Ovde je agresivni nagon pridružen seksualnom nagonu i konflikt se konceptualizuje kao instinktivni nagon naspram odbrane/potiskivanja (Frojd, 1920). Razne vrste odbrane dovode se u vezu sa različitim fazama razvoja ličnosti. I dalje se smatra da anksioznost proizilazi iz potiskivanja (prva teorija o anksioznosti). Potiskivanje se uglavnom koristi kao sinonim za odbranu.

U tekstu „S one strane principa zadovoljstva" Frojd (1920) predstavlja ono što u tom trenutku smatra primarnim konfliktom u umu, a to je onaj koji se odigrava između života i smrti u formi instinkta koji nastoje da preporode život i instinkta koji nastoje da ponove traumu, konflikt između stvaranja uzvišenih jedinstava i povratka neorganskoj materiji. Govoreći o zaokretima u razvoju svoje teorije instinkta tokom godina, Frojd jasno iznosi svoju osnovnu perspektivu o konfliktu: „Naši stavovi su od samog početka dualistički..." (str. 53)

Frojd, takođe, ovde definiše razvoj kao posledicu konflikta. Govoreći o „instinktu za savršenošću" Frojd kaže, „Deluje da se fenomeni koji mu se pripisuju mogu objasniti ovim naporima erosa, imajući u vidu posledice potiskivanja." (Frojd, 1920, str. 43) Konflikt između erosa i potiskivanja erosa stvara želju za poboljšanjem koja povećava kapacitet za sublimaciju, što je Frojd već istakao u svom radu o Leonardu da Vinčiju (Frojd, 1910), koji je obeležio početak primenjene psihoanalize.

Pred kraj života, Frojd se vraća ovom stavu i proširuje njegov značaj. On, konačno, smatra da je konflikt između instinkta života i instinkta smrti fundamentalan za konceptualizaciju celokupnog ljudskog ponašanja i mišljenja: „Samo putem saglasnih ili međusobno suprotstavljenih postupaka dva primalna instinkta – erosa i instinkta smrti – nikako pomoću isključivo jednog ili drugog, možemo da objasnimo bogato mnoštvo životnih fenomena." (Frojd, 1937, str. 243)

II. C. Strukturalna teorija (Druga topografska teorija, 1923 – 1937)

Sledeća faza razvoja teorije, poznata kao Strukturalna teorija (takođe poznata van severnoameričkih krugova kao Druga topografska teorija), prezentovana 1923. godine, bila je izlaganje tripartitne strukture ličnosti: Id, Ego i Superego (Frojd, 1923). Ovaj period Frojdove teorije otvorio je ideju konflikta smeštanjem Ega u igru trodimenzionalnog šaha. U „Ego i Id" Frojd (1923a) integriše sve svoje ideje o konfliktu u jedan izuzetno kompleksan sistem. Jer, ovde, E go mora da se bori sa nekoliko konfliktnih odnosa. Prvo, mora da se bori sa svojim konfliktom sa impulsima Ida, koji su i sami u konfliktu između instinkta života i smrti. Drugo, Ego mora da upravlja konfliktom između ovih impulsa i spoljašnjeg sveta. I treće, Ego, u identifikaciji sa svojim objektom, stvara još jedan nivo u sebi, koji Frojd naziva Superego, da bi smestio sada internalizovani objekat. Tako je Ego stvorio još jedan konflikt između sebe i svog Superega. Kompleksna priroda umešanosti Superega u konflikt, nagoveštena je time što je zamišljen kao specijalni nivo u Egu – Ego ideal (Frojd, 1921) i time što je razvojno osmišljen kao naslednik Edipovog konflikta (1924b).

Signalna teorija anksioznosti (Druga teorija anksioznosti), u kojoj je strukturalni konflikt u potpunosti izbio na površinu, došla je ubrzo (Frojd, 1926). Mehanizmi odbrane su definisani i smešteni u Ego (njegov nesvesni deo). Povrh prethodno definisanog potiskivanja, reakcione formacije, regresije, identifikacije i projekcije, koncept 'poricanja' počinje da zauzimaju sve istaknutije mesto (Frojd, 1923b, 1924b). Potiskivanje je, dakle, samo jedna od odbrana. Anksioznost je postala motiv (okidač) za odbranu, ne njena posledica. Psihoneurotični simptomi se sagledavaju kao kompromisne formacije koje se javljaju u konfliktu između instinkta i odbrane, uz učestvovanje internalizovanih moralnih zabrana (Superego) i opaženih spoljašnjih pritisaka. Strukturalni konflikt ove ere ponekad se naziva intersistemski konflikt, da bi se razlikovao od Hartmanovih kasnijih intrasistemskih konflikata u samom Egu.

Razvojno gledano, „motivi za potiskivanje sada su konceptualizovani kao niz strahova, prilično ubedljivih za jedno dete, koji uključuju roditeljsko neodobravanje i kaznu koji, tokom razvoja, postaju internalizovani i podvedeni pod uticaj moralnog agenta poznatog kao Superego, koji je i sam aktivan većinom na nesvestan način." (Abend, 2007, str. 1420). U okviru strukturalne teorije, Superego postaje naslednik Edipovog kompleksa.

U ovoj fazi razvoja teorije, Ego izranja kao fokus kliničkog delovanja. Držeći se svog fokusa na intrapsihički konflikt, Frojd 1937. godine piše: „... posao analize je da obezbedi najbolje moguće psihološke uslove za funkcionisanje Ega; time je izvršila svoj zadatak." (Frojd, 1937a, str. 250) Cilj je da se modifikuje Ego analizanda tako da može bolje da se nosi sa instinktivnim zahtevima, insistirajući na ekspresiji i zadovoljstvu. Metodologija postizanja uvida kroz interpretativnu rekonstruciju i konstrukciju (Frojd, 1937b) dalje se usavršava. Višestruke uloge ega kao inicijatora odbrana, donosioca odluka i izvršioca postupaka, onog koji sintetiše konfliktne elemente u mentalnom životu, procenitelja i pregovarača uslova sredine koji mu bivaju postavljeni, stavljaju Ego u centar analitičkog interesovanja „u tolikoj meri da je naredna faza Frojdovog psihoanalitičkog teorijskog rada postala poznata kao Ego psihologija." (Abend, 2007, str. 1420).

III. POSTFROJDOVSKA DEŠAVANJA U EVROPI I SEVERNOJ AMERICI

Psihoanalitičke teorije posle Frojda definiše konceptualizacija konflikta. U Velikoj Britaniji i u Sjedinjenim Državama izdvojila su se dva sukobljena puta potekla iz Frojdovog rada: Ego psihologija i objektni odnosi, plodan teorijski konflikt u psihoanalizi koji je inspirisao mnoga važna buduća dešavanja širom sveta.

III. A. Uloga konflikta u razvoju: razvojni deficiti i psihoza

Debata „konflikt nasuprot traumi" proširena je modelom strukturalnog deficita. U ovom slučaju, hipoteze patogenosti ne postuliraju konflikte motivisane nagonom, već rade sa konceptom apriori oslabljenog Ega (izazvanog traumatskim uticajima sredine ili predispozicijom). Srodni termini su „osnovna greška" (Balint, 1968), „rani poremećaji ličnosti" i „strukturalni Ego poremećaji" (Firstenau – *Fürstenau*, 1977). Zagovornici hipoteze deficita, na osnovu pretpostavke slučajnih traumatskih događaja u ranom detinjstvu – od kojih neki nisu izrazito očigledni i još češće su izazvani deficitom u responsivnosti, kontejniranju, holdingu od strane staratelja – tvrde da, nakon pojave psihoze, trauma preuzima funkciju deficita. Ovo sugeriše da su pacijenti podvrgnuti događajima, da su žrtve svojih okolnosti i da oni sami nemaju dovoljno kapaciteta da utiču na date procese. Prema tome, lečenje u tom slučaju cilja uglavnom na supstituciju i psihoedukativni uticaj.

Suprotstavljajući se konceptualizaciji razvojnog konflikta, druga razmatranja pretpostavljaju da su čak i psihotični procesi izazvani intrapsihičkim konfliktima. Osnovne unutrašnje dileme, koje uveliko prevazilaze neurotični konflikt i nastaju između dve uzajamno isključujuće tendencije, dovode do procesa splitinga, desimbolizacije i konkretne akcije. U mnogim od ovih slučajeva, prijavljena je trauma u ranom detinjstvu (Kapfhamer – *Kapfhammer*, 2012a, 2012b). Model konflikta ne smatra da je trauma sama po sebi uzrok psihoze, već sagledava psihotično funkcionisanje kao rezultat procesa u kojem mentalni aparat pokušava da pronađe rešenje za unutrašnje nekompatibilnosti koje ugrožavaju egzistenciju, a koje su posledica traumatskih događaja, tako što primenjuje preteran psihički spliting. Zbog toga se mogućnosti za aktivno oblikovanje razvoja simptoma pripisuju pacijentu, kroz proces psihoanalitičkog tretmana i kroz uranjanje u zajednički jezik i realnost koje se odigrava u ovom procesu, pri čemu se podržava resimbolizacija i integracija prethodno nezamislivog.

Psihoanaliza počinje kao teorija mentalnog konflikta, konstantnog i univerzalnog aspekta ljudskog stanja, koji je istovremeno neka vrsta pokretača psihičkog razvoja. Zamišljen kao osnovni fokus discipline usmerene na otkrivanje i rešavanje nesvesnog konflikta, ovaj esencijalni koncept je s vremenom uzet zdravo za gotovo i postao implicitan u psihoanalitičkoj perspektivi u tolikoj meri da nije više zahtevao nikakvu novu konkretnu definiciju. Sa produbljivanjem istraživanja sveta psihe i daljim razvojem novih načina razumevanja nesvesnog mentalnog života, uloga

konflikta u dinamici psihe je smanjena: iako se konflikt i dalje shvata kao glavno interesovanje psihoanalize, fokus se pomerio na druge stavke koje uzimaju u obzir raznolike teorijske i kliničke modele. Nakon što je, sredinom dvadesetog veka, došlo do važne promene u sagledavanju uloge konflikta koja je nastala kao posledica Hartmanovog uvođenja ideje o beskonfliktnim Ego aparatima (Hartman, 1939), fokus psihoanalitičke teorije i tehnike proširio se van polja teorije konflikta. Ono što je najviše uticalo na njenu malu ulogu u razumevanju psihopatologije i nastavljanju analitičkog tretmana, bilo je veće usredsređivanje na pretkonfliktne faze razvoja i na faktore odnosa u izazivanju promene.

Ipak, takvo pomeranje naglaska nije obuhvatilo sve škole psihoanalize na isti način. Ako pretpostavimo, na pomalo šematski i pojednostavljen način, da su se mnogi psihoanalitički teorijski i klinički modeli razvili oko četiri glavne stavke (nagon, Ego, Self i objektni odnosi), mogli bismo da opišemo ulogu koju je konflikt odigrao u svakoj od njih. Sa stanovišta nagona, pojedinac se posmatra u smislu preobražaja nagona, koji se uobličavaju kao želje otelotvorene u postupcima, kao i u svesnim i nesvesnim fantazijama, koje se često doživljavaju kao neprihvatljive i opasne. Smatra se, usled toga, da je psihički život organizovan oko konflikta i njegovog razrešenja i da ga označavaju anksioznost, krivica, stid, inhibicija, formacije simptoma i patološke karakterne crte. Fokus je na želji i nagonu, kao i odbrani od njih.

Sa stanovišta Ega, pojedinac se posmatra u smislu kapaciteta za adaptaciju, testiranje realnosti i odbranu. Razvojno, kapaciteti za adaptaciju, testiranje realnosti i odbranu, razvijaju se s vremenom kao posledica nagon–konflikt dinamike. Sa stanovišta doživljaja sebe, pojedinac se posmatra u smislu tekućeg subjektivnog stanja, naročito u vezi sa pitanjima granica, razlikovanja sebe od drugih, osećaja posebnosti u odnosu na druge, samopoštovanja, stepena celovitosti/fragmentacije, kontinuiteta/diskontinuiteta. Konflikt, ovde, nije toliko bitan za organizovanje psihičke strukture. Sa stanovišta objektnih odnosa, pojedinac se posmatra u smislu unutrašnjih slika zasnovanih na iskustvima iz detinjstva, odnosno u smislu objekata koji stupaju na scenu u svakom novom iskustvu. Konflikt se, u ovim pristupima, tiče intrapsihičkog kao i interpsihičkog i interpersonalnog sveta subjekta.

Valjanost konflikta naspram deficita nastavlja da bude predmet rasprave u poslednjim decenijama dvadesetog veka. Koreni ove polemike sežu do specifične interpretacije Hartmanovih koncepata Ego autonomije i beskonfliktne sfere. Teorija konflikta u vezi sa ovom kontroverzom, prema tumačenju Bluma (1985) i Marija (*Murray*, 1995), smatra da, tokom svog razvoja, Ego koristi odbrambene mehanizme kao moćna, zaštitna i adaptivna oruđa u odgovoru na spoljašnje, unutrašnje, stvarne ili zamišljene opasnosti. Preterana upotreba odbrana može da naškodi neodbrambenim funkcijama ličnosti. Odbrane, dakle, mogu da ometaju razvoj ličnosti, vodeći ka ograničenjima i patološkim izmenama Ega. Međutim, razvoj se nastavlja sa ili bez traumatskih iskustvenih odnosa. Fojdova tvrdnja da se Ego prilagođava pod traumatskim spoljašnjim uticajima može se u savremeno doba preformulisati, uzimajući u obzir specifični intrasistemski konflikt u Egu. To je konflikt između odbrambenih i neodbrambenih funkcija (Papiasvili, 1995). Sadržaj intrapsihičkog konflikta, detaljno proučen, ustanovljen i analiziran psihoanalitičkim metodom, u rasponu je od pregenitalnih do edipalnih i postedipalnih problema. Sa porastom kliničkog i teorijskog znanja tokom niza godina, došlo se do zaključka da su svi razvojni nivoi prisutni i

operativni u svim slučajevima. Patologija self-reprezentacije u Egu takođe je raznovrsno uključena. Konkretnu konfliktnu aktivnost koja se tiče deficita opisao je Aksel Hofer (*Axel Hoffer*, 1985) u svom konceptu *Konflikt samozaštite*. Ovaj koncept opisuje specifične intrapsihičke konflikte koji nastaju zbog truda da se sakriju 'Ego deficiti' i jaka potreba za pažnjom koja ih često prati. „Osećanja stida i samoprezira povezana su ne samo sa samim opaženim 'deficitom' već i sa očajničkim, često osvetničkim naporima da se za njega pribavi kompenzacija..." (Hofer, 1985, str. 773).

Mnogi savremeni teoretičari različitih orijentacija vide razvoj i psihopatologiju kroz višeslojnu prizmu, uključujući i konflikt i deficit. Neke teorije naginju ka privilegovanju modela deficita; na primer, Self psihologija ističe deficit u selfu kao rezultat neadekvatno empatičnog roditeljstva i vidi empatično razumevanje analitičara, pored interpretacije konflikta, kao centralnu komponentu terapeutskog delovanja (Kohut, 1984). Drugi, poput nekih relacionih i interpersonalnih škola, pomerili su fokus i sa unutrašnjeg deficita i sa konflikta (Okinklos i Samberg, 2012), naglašavajući da se, umesto toga, intrapsihički domen formira u odnosu sa drugima u okviru šire kulture (Ingram, 1985).

Urednici skorašnje publikacije Američke psihoanalitičke asocijacije „Psihoanalitički pojmovi i koncepti" (Okinklos i Samberg, 2012), poklanjaju pažnju sve većem uvažavanju koje savremene psihoanalitičke perspektive ispoljavaju prema značaju razvojnih pitanja u vezi sa konfliktom.

Tokom razvoja, konflikti nastaju kao odgovor na niz predvidljivih, nesvesnih pretnji specifičnih za određenu razvojnu fazu, takozvanih situacija unutrašnje opasnosti. U normalnom ranom razvoju, preedipalni konflikti javljaju se između deteta i njegove sredine, između suprotstavljenih želja i osećanja i između preteča Superega i nagona. U preedipalnim konfliktima, pretnju za dete predstavlja zamišljena opasnost gubitka objekta i gubitka ljubavi objekta. Edipalni konflikti, koji su kompleksniji, pokazuju kapacitet deteta za trijadne objektne odnose kao i druge aspekte Ego sazrevanja i razvoja. U edipalnoj fazi, pretnja za dete uključuje zamišljenu opasnost od povrede (kastracioni kompleks). Nakon toga, kroz proces internalizacije i identifikacije, zabranjene sile, prvobitno povezane sa roditeljskom kontrolom, postaju sile u umu samog deteta. Taj proces je očigledan u formiranju Superega, razvojnoj prekretnici koja se postiže rešavanjem Edipovog kompleksa. U ovoj fazi, pretnja za dete je unutrašnja osuda Superega. Dok neki konflikti bivaju delimično rešeni u toku razvoja, drugi ostaju prisutni tokom celog života i dovode do raznih stepena psihopatologije.

Manifestacija konflikta menja se u zavisnosti od razvojnih nivoa, psihopatologije i kulturoloških faktora. Dečji psihoanalitičari, takođe, opisuju razvojne konflikte koji su normalni, predvidivi i obično privremeni (Tajson i Tajson, *Phyllis Tyson & Robert L. Tyson*, 1990). Ovo su konflikti usled sila sazrevanja u detetu, koje su specifične za normativnu fazu i dovode dete u konflikt sa njegovom sredinom. Kada se postigne internalizacija spoljašnjeg zahteva, ovaj specifični razvojni konflikt će iščeznuti i napraviće se sledeći korak ka strukturalizaciji i formiranju karaktera (ibid, str. 42-43).

III. B. Ego psihologija – perspektive

Psihoanalitički modeli koji pridaju veću važnost konfliktu su oni koji ističu ulogu Ega i nagona, kao klasični model i Ego psihologija. Takozvana Teorija modernog konflikta, kao savremeni naslednik Ego psihologije, konfliktu pridaje još veću važnost. Teoretičari modernog konflikta odstupaju od Frojdove strukturalne teorije da bi se fokusirali na kompromisne formacije između nagonskih derivata, anksioznosti, odbrana i pritisaka Superega. Kompromis je ishod konflikta. Kompromisi su, kao i konflikti, svuda, s obzirom na zamisao da je svaki deo uma organizovan oko kompromisne formacije: naime, oko konflikta. Teoretičari modernog konflikta, sagledavaju mentalni razvoj pre kao niz kompromisnih formacija nego kao klasičnu Frojdovu tripartitnu strukturu (Id, Ego, Superego). Cilj psihoanalitičkog izlečenja je da se pacijentu pomogne da spozna svoje nesvesne konflikte i stekne uvid u to kako se brani od nagonskih derivata zasnovanih na nesvesnim strahovima koji potiču još iz detinjstva. Zadatak analitičara je da strukturiše psihoanalitičku situaciju koja će omogućiti pojavljivanje nesvesnog konflikta i odbrane na što je moguće jasniji način, kao i da interpretira ovaj nesvesni materijal pacijentu kako bi mu pomogao da postigne adaptivnije kompromisne formacije (Abend, 2005, 2007; Arlou – *Arlow*, 1963, Brener – *Brenner*, 1982, 2002; Drak – *Druck et al*, 2011; Elman – *Ellman et al*, 1998).

Ego psihologija je u početku najtešnje bila povezana sa Anom Frojd, Hajncom Hartmanom i njegovim saradnicima Ernstom Krisom, Dejvidom Rapaportom (*David Rapaport*), Erikom Eriksonom i Rudolfom Louenstajnom (*Rudolph Lowenstein*). Mnogi drugi su dali važne doprinose koji su imali tehnički značaj i uticaj na kasniju teoriju. Među njima su R. Velder (*R. Waelder*), O. Fenihel (*O. Fenichel*), E. Jakobson (*E. Jacobson*), M. Maler, H. Nunberg (*H. Nunberg*), Dž Arlou, Č. Brener (*C. Brenner*), L. Rangel (*L. Rangell*), H. Blum, i drugi. Neposustajuće zanimanje Ego psihologa za konflikt, sumirao je Džejkob Arlou (1987), koji je parafrazirajući komentare Ane Frojd, Ernsta Krisa (1950) i Hajnca Hartmana (1939), napisao: „Psihoanaliza se može definisati kao ljudska priroda viđena sa gledišta konflikta" (str. 70). U svom pregledu Ego psihologije i Savremene strukturalne teorije, Blum (1998) primećuje da je Ego psihologija „pogrešan naziv za strukturalnu teoriju i zato stvarna, sažeta 'Ego psihologija' ne postoji..." (Blum, 1998, str. 31) Ego psihologija, buneći se protiv Id psihologije, naglašavala je usmeravanje pažnje na površinu psihe, koja je derivat i jasan znak dubljih nesvesnih konflikta. To je bilo u vezi sa obnovljenim interesovanjem za predsvesno i za manifestni sadržaj fantazija, snova i ekranskih uspomena. Interpretacija se smatrala procesom koji je uređen redosledom. Interpretativni redosled od površine ka dubini i 'odbrana pre sadržaja' koji su isticali komponentu otpora u komunikaciji pacijenata, predstavljali su postupnu analizu produženog trajanja u eri posle Drugog svetskog rata. Teorijsku osnovu činila je strukturalna teorija koja je razmatrala psihički aparat sa gledišta konflikta između Ida, Ega i Superega, s Egom kao medijatorom između druga dva dela i realnosti, i s postupnim usvajanjem genetskih, razvojnih i adaptivnih razmatranja.

III. Ba. Ana Frojd

Ana Frojd je razradila pitanje odbrambenih procesa u genezi konflikta. Iako je 1926. godine bilo jasno da konflikt ima dve dimenzije – branjeni sadržaj i odbrambene procese – Frojd se nešto

više fokusirao na branjeni sadržaj. Ana Frojd je, u svojoj značajnoj publikaciji, „Ego i mehanizmi odbrane", dovela odbrambene procese na jednak status sa branjenim sadržajem u genezi konflikta (Frojd, A, 1936).

III. Bb. Hartman, Kris, Rapaport i Erikson

Pišući, pre svega, o problemima adaptacije i psihoanalize kao opšte psihologije, Hartman je (1939, 1950), među razne funkcije Ega, uključio koncepte primarne i sekundarne autonomije i (relativno) beskonfliktnih sfera u Egu, kao i intrasistemski konflikt u Egu. Zajedno sa Krisom, Rapaportom i Eriksonom, Hartman je podrobno opisao šire funkcije Ega, uključujući sintetičko i integrativno funkcionisanje Ega, neutralizaciju, sublimaciju, razvoj Ego identiteta (Erikson, 1956), itd.

Detaljnom proučavanju Ida, kojim se prethodno posvetio S. Frojd, sada je pridruženo dubinsko poznavanje Ega. Ovi rani inovatori videli su Ego kao jedan aspekt višeg uma. Njihovi pisani radovi odražavaju ideju ravnoteže između svih sila koje potiču iz ljudskog uma i utiču na njega. Pozicija analitičara, putem saveza sa Egom pacijenta, podrazumevala je podjednaku udaljenost od sva tri psihička delovanja i spoljnjeg sveta. Iako psihoanalitički metod nastavlja da bude lečenje konflikta (Frojd, A. 1936; Kris, 1947; Hartman, 1950), psihoanalitička teorija, ne umanjujući značaj konflikta, uključuje sada i ponašanje koje okružuje konflikt, ali i ono koje je od njega nezavisno. Hartman (1950) je ukazao na to kako primarna autonomija može da bude upletena u sklop konflikta, a da sekundarna autonomija može da proizađe iz konflikta i iznova bude opterećena konfliktom.

Ipak, za neke potonje Ego psihologe (Blank – *Blanck*, 1966; Blank 1972), Hartmanov koncept beskonfliktnih sfera i Ego autonomije kao da je ukazao na to da je Ego nezavisan od ostalih psihičkih delovanja. Upravo ovo tumačenje Hartmanovih koncepata Ego autonomije i beskonfliktnih sfera doprinelo je pravcu iz koga su potekle još neke orijentacije koje minimiziraju konflikt, kao što je Self psihologija, razvojna psihoanalitička teorija koja naglašava ulogu deficita spram konflikta.

III. Bc. Brener, Arlou i Rangel: Moderna teorija konflikta i savremena strukturalna teorija

Brener i Arlou proširili su Frojdovu ideju psihičke formacije koja nastaje iz konflikta između struktura uma: Ida, Ega i Superega. Izneli su teoriju da bukvalno svi psihički ishodi: snovi, simptomi, fantazije, karakteri i slobodne asocijacije, predstavljaju proizvod konflikta. Čak je i Superego, prema Brenerovom shvatanju, kompromisna formacija ili skupina kompromisnih formacija. Prema Brenerovim rečima „Sve u psihičkom životu... je kompromisna formacija... kombinacija gratifikacije nagonskih derivata... nezadovoljstva u obliku anksioznosti i depresivnog afekta... odbrana koje funkcionišu da bi minimizirale nezadovoljstvo i funkcionisanje Superega... Nijedna misao, nijedan čin, nijedan plan, nijedna fantazija, nijedan san ili simptom nisu nikada samo jedno ili drugo. Svako ponašanje, osećanje ili misao višestruko je određeno svima njima...",

(u: Ričards, Vilik – *Richards*, *Willick*, 1986, str. 39-40).

Ovaj kompleksan pristup utiče na ono što analitičar čuje:

„Pacijenta više ne slušamo sa ciljem da odgovorimo na pitanje: Da li je ovo ispunjenje želje, odbrana ili Superego? Unapred se zna da je, u svakom slučaju, odgovor na sva tri pitanja potvrdan. Umesto toga, naučili smo da pitamo: Koje se želje, koje potiču još iz detinjstva, ovde zadovoljavaju?... Koja se nezadovoljstva (anksioznost ili depresivni afekat) ovde pobuđuju? Šta je odbrambeni aspekt? Šta je Superego aspekt?" (Brener, u: Ričards, Vilik, 1986, str. 40).

Naslanjajući se na Frojdov princip overdeterminacije i Velderov princip višestruke funkcije, Rangel formuliše savremenu verziju, u skladu sa Brenerovim i Arlouovim proširenim sagledavanjem konflikta i kompromisne formacije, kao princip međusobne zamenljivosti psihičkih elemenata: psihički elementi su uključeni u konfliktnu interakciju jedni sa drugima i sintetišu se na overdetermined preteran način u nove psihičke proizvode koji, zatim, sekundarno učestvuju u konfliktnoj aktivnosti. Dopunski dinamizam sintezi je analiza, koja raščlanjuje psihičke ishode na njihove originalne sastavne delove, prateći istovremeno regresivne puteve do korena konflikta. U životu su komponente konflikta spojene u psihičkom ishodu koji je često jedno združeno kognitivno-emocionalno stanje koje sadrži primarne i sekundarne simptome pridodate prethodno postignutoj organizaciji ličnosti (Rangel, 1983; Papiasvili, 1995). Rangel formuliše kreativne i integrativne aspekte analize odbrane: „Put do zdrave integracije u analizi je diferencijacija i ponovna integracija, putem destratifikacije kliničkih agregata i njihove ponovne sinteze u stabilnije adaptivne celine..." (Rangel, 1983, str. 161). Ovaj pristup je dalje proširio i redefinisao Grej (Gray, 1994) u svojoj analizi odbrambenih aspekata transfera kroz pomno posmatranje procesa.

Rangel (1963, 1967, 1985) se vratio na pitanje signalne anksioznosti spram afekta kao okidača za odbranu u konfliktnoj sekvenci. Proučavao je mikroskopske procese pre, tokom i nakon pokrenute odbrane, koji prethode bilo kom psihičkom ishodu, i zaključio da je, bez obzira na prirodu neprijatnog aspekta koji učestvuje u konfliktu, neposredni signal za pokretanje odbrane anksioznost. Rangel opisuje „intrapsihički proces", nesvesni kognitivno-afektivni sled impuls – anksioznost – odbrana – psihički ishod, tvrdeći da anksioznost istrajava kao okidač i motiv za odbranu iza svih drugih stanja neprijatnosti. Anksioznost je u vezi sa neprijatnošću koja preplavljuje Ego. Rangel pretpostavlja nesvesno funkcionisanje odlučivanja unutar Ega, koje, na kraju, oblikuje konkretni psihički ishod. Kroz interakcije sa Selfom i objektnim reprezentacijama, odigravaju se intrapsihičke test radnje, tipične za intrasistemski konflikt izbora u Egu. Objekti se procenjuju za nameravano pražnjenje. Self se procenjuje u smislu osećanja anksioznosti koje signalizira opasnost, ili bezbednost i nadmoć.

Sveprisutna pozadinska aktivnost, koju Rangel (1963) opisuje kao tekući mikroskopski niz konflikata i unutrašnjih test radnji, može da se proučava iz perspektive nesvesne fantazije. Arlou stavlja nesvesnu fantaziju i funkciju nesvesne fantazije u središte ispitivanja intrapsihičkog konflikta. Dok je Frojd video nesvesnu fantaziju kao derivat nesvesne želje, Arlou je vidi kao kompromisnu formaciju koja sadrži sve komponente strukturalnog konflikta. Baš kao što je Rangel stavio naglasak na tekući, sveprisutni karakter procesa mikroskopskog konflikta i test radnji, Arlou (1969) ističe postojani uticaj koji nesvesne fantazije imaju na svaki aspekt funkcionisanja

pojedinca, uključujući relativno beskonfliktne sfere. Prema Arlouovom shvatanju, nesvesna fantazija obezbeđuje mentalni aranžman koji organizuje percepciju i kognitivno funkcionisanje uopšte.

U pogledu načina na koji teoretičari modernog konflikta konceptualizuju terapeutsko delovanje, Abend (2007) ukazuje na nesvesne aranžmane transfernih stavova, koji odgovaraju nesvesnim fantazijama, i koji se obrću upravo oko psihoanalitičke situacije i procesa. Grejev (1994) 'pomni monitoring procesa' odbrambenog funkcionisanja verbalnog toka svake seanse, fokusira se na analizu transfera koja je zaokupljena problemom mogućih osuđujućih reakcija analitičara, u okviru paradigme teorije modernog konflikta.

Prateće studije završenih psihoanaliza podržavaju savremeno gledište da se konflikti nikad u potpunosti ne rešavaju. Čak i posle analize, konflikti ostaju aktivni i pripravni elementi u psihi pojedinca. Ono što se menja jeste sposobnost pojedinca da reaguje na buđenje konflikta na prilagodljiviji način (Papiasvili, 1995; Abend, 1998).

III. Bd. Teorija objektnih odnosa i konflikt u strukturalnoj teoriji: Dorpat i Kernberg

Teodor Dorpat (Theodore Dorpat, 1976) je predložio termin 'konflikt objektnih odnosa' za opisivanje tipa unutrašnjeg konflikta u kome učestvuje psihička struktura koja je manje diferencirana i prethodi Id – Ego – Superego diferencijaciji. Dorpatovi konflikti objektnih odnosa odnose se na pojedinčev doživljaj suprotstavljenosti njegovih sopstvenih želja i internalizovanih predstava o željama druge osobe. Na primer: „Ja ovo želim da uradim, ali bi to povredilo moju majku". Navodeći moguće deficite Ega i/ili Superega (Gedo i Goldberg – *John E. Gedo* i *Arnold Goldberg*, 1973) i Superego formaciju nižeg stadijuma (Sandler – *Joseph J. Sandler*, 1960), Dorpat naglašava potrebu za hijerarhijskim modelom uma radi integrisanog razumevanja psihičkog konflikta. Na višem nivou unutrašnje diferencijacije to uključuje tripartitni model, a na nižem nivou, model objektnih odnosa, gde se Superego ne doživljava sasvim kao unutrašnji faktor, gde 'separaciona krivica' nastaje usled nepotpune separacije između Selfa i objekta i gde proces reprezentacije još nije u potpunosti internalizovan. S obzirom da je Dorpatov pacijent govorio o „majci u mojoj glavi", a ne o stvarnoj interakciji sa svojom majkom, taj konflikt ne bi mogao da se klasifikuje ni kao spoljašnji ni kao eksternalizovani konflikt.

Kako su objektni odnosi sve više dospevali u žižu interesovanja, steklo se još originalnih napora da se integrišu teorija Ego psihologije i teorija objektnih odnosa sa implikacijama na teoriju tehnike. Jedna takva uticajna integracija u severnoameričkoj psihoanalizi potiče od Kernberga (*Otto Kernberg*). Njegova sinteza, postupno razvijana tokom trideset godina, može se posebno primeniti u vezi sa preedipalnim razvojem i patologijama graničnih poremećaja ličnosti „šireg spektra", gde nesvesni intrapsihički konflikti nisu prosto konflikti između impulsa i odbrane. U svojim tekstovima, Kernberg (1983; 2015) objašnjava da se preedipalni konflikti odigravaju između dve suprotstavljene jedinice ili skupa samo dobrih – samo loših internalizovanih objektnih odnosa. Svaka od ovih jedinica sastoji se od Selfa i objektnih reprezentacija pod uticajem nagonskog derivata, koji se klinički ispoljava kao afektivna dispozicija. Impuls, kao i odbrana,

nalaze svoje izraze kroz afektivno nadahnut internalizovan objektni odnos.

Pozivajući se na Ferberna (1954), Klajn (1952), Jakobson (1964) i Maler (Maler, Pajn i Bergman – *Mahler, Pine i Bergman*, 1975), Kernberg postulira internalizaciju značajnih odnosa između Selfa i drugih kao osnovnih gradivnih elemenata u obliku dijadnih jedinica selfa i objektnih reprezentacija, povezanih afektom u kojem bivaju doživljeni, čineći osnovne infrastrukture uma. Konsolidacija i postupna integracija ovih dijadnih jedinica u kompleksnije nadređene strukture dovodi do razvoja tripartitne strukture Ega, Superega i Ida. Osnovne internalizovane dijade Selfa/objektnih reprezentacija shvaćene su kao utisnute u najjača afektivna stanja, kako pozitivna tako i negativna, određujući „samo dobre" i „samo loše", „idealizovane" i „progoneće" mentalne strukture.

Psihoanalitička teorija objektnih odnosa u okviru strukturalne teorije podrazumeva dva osnovna nivoa razvoja.

Na prvom nivou gradi se dualna psihička struktura pod dominacijom najjačih afektivnih stanja. S jedne strane, psihička struktura se stvara putem idealizovanih Self reprezentacija u vezi sa idealizovanim drugim (beba i majka) pod dominacijom jakih pozitivnih, pridruženih afektivnih stanja; s druge strane, pod dominacijom snažno negativnih, averzivnih, bolnih afekata, razvija se suprotni dijadni skup odnosa koje čini frustrirajuća ili agresivna reprezentacija drugog u vezi sa frustriranom, besnom ili punom patnje Self reprezentacijom (Kernberg, 2004). Ovaj koncept internalizacije samo dobrih i, sasvim odvojeno, samo loših internalizovanih objektnih odnosa, vodi do intrapsihičke strukture koju karakterišu primitivni disocijativni ili „spliting" mehanizmi. Nasuprot ovim ranim dešavanjima u uslovima stanja najjačih afekata, rani razvoj u uslovima stanja relativno niskih afekata odvijao bi se pod kontrolom dostupnih kognitivnih funkcija, instinktivnih (sistem „traženja") impulsa da se nauči o realnosti, i doveo bi do ranog shvatanja žive i nežive stvarnosti. U ovim ranim okolnostima, ne bi još postojao integrisan osećaj Selfa, niti kapacitet za integrisan doživljaj važnih drugih.

Na drugom nivou razvoja, koji se postupno javlja tokom prve tri godine života, progresivni razvoj realističnog kognitivnog shvatanja sveta koji nas okružuje i, naročito, prevlasti dobrih nad lošim iskustvima, olakšava postepenu integraciju emocionalno suprotstavljenih stanja, toleranciju istovremene svesnosti, kako o dobrim tako i o lošim iskustvima. Ovaj razvoj tolerancije ambivalencije, kombinovanih pozitivnih i negativnih emocionalnih odnosa sa istim spoljnim objektima, postepeno dovodi do integrisanog osećaja Selfa i važnih drugih; ili, drugim rečima, do normalnog Ego identiteta. Ego identitet odgovara integrisanom osećaju Selfa i kapacitetu za integrisan doživljaj važnih drugih.

Ovaj drugi nivo razvoja podudara se sa „depresivnom pozicijom" u klajnijanskim teoretskim formulacijama. On signalizira razvoj normalnog psihološkog funkcionisanja ili patologiju na neurotskom nivou organizacije. Nasuprot tome, razvoj patologije karaktera na graničnom nivou organizacije ličnosti, koji odgovara „paranoidno-shizoidnoj poziciji" kod Melanije Klajn, predstavlja posledicu neuspeha u integrisanju normalnog identiteta. Graničnu organizaciju ličnosti, težak stepen poremećaja ličnosti karakterišu, u stvari, nedostatak integracije identiteta ili sindrom difuzije identiteta, trajnost dominantnog primitivnog odbrambenog

funkcionisanja koje se koncentriše oko splitinga, i izvesna ograničenja u proveri realnosti u pogledu deficita u tananim aspektima interpersonalnog funkcionisanja.

Psihoanalitička teorija objektinih odnosa smatra da pomak sa granične organizacije ličnosti na neurotsku ili normalnu organizaciju ličnosti takođe odgovara pomaku sa dominacije primitivnog odbrambenog funkcionisanja na napredno odbrambeno funkcionisanje koje se koncentriše na represiju i srodne mehanizme, uključujući viši nivo projekcije, negacije, intelektualizacije i reakcionih formacija. Ovaj napredni nivo razvoja ogleda se u jasnom omeđavanju potisnutog, dinamičnog nesvesnog, ili „Ida", sačinjenog od neprihvatljivih dijadnih odnosa koji odražavaju nepodnošljivu primitivnu agresiju i aspekte infantilne seksualnosti. Ego sada uključuje integrisan, svestan koncept Selfa i reprezentacije važnih drugih, zajedno sa razvojem sublimatornih funkcija koje se ogledaju u prilagodljivim izražavanjima afektivnih, emotivnih potreba u vezi sa seksualnošću, zavisnošću, autonomijom i agresivnim samopotvrđivanjem. Internalizovani objektni odnosi koji uključuju etički izvedene zahteve i zabrane prenete u ranim interakcijama odojčeta i deteta sa njegovom psihosocijalnom sredinom, naročito sa roditeljima, internalizovani su u „Superegu". Ova struktura izgrađena je od slojeva internalizovanih zabrana i idealizovanih zahteva, značajno izmenjenih u personifikovan, apstraktan i individualizovan sistem ličnog morala (Kernberg, 2012a,b; Kernberg, 2004).

Kernbergov savremeni sintetski rad (Kernberg, 2015) uključuje usko povezane neurobiološke osnove takvih razvojnih i patogenih konfliktnih konfiguracija. „Opšti zaključak odnosi se na paralelni i međusobno uticajni razvoj neurobioloških afektivnih i kognitivnih sistema koje u osnovi kontrolišu genetske determinante, i psihodinamskih sistema koji u osnovi odgovaraju i realnosti i motivisanim izobličavanjima unutrašnjih i spoljašnjih odnosa..." (Kernberg, 2015, str. 38).

Opšta pretpostavka u okviru ove teorije je da kod pacijenata sa graničnom organizacijom ličnosti preovlađuje agresivni, progoniteljski segment ranog iskustva, ma koje bilo njegovo poreklo, koji sprečava integraciju identiteta. Analitički tretman usmeren ka postizanju integracije identiteta dozvoliće integraciju koncepta Selfa i time uvećati kognitivnu kontrolu; to bi integrisalo koncept drugih, normalizujući tako društveni život, i integrisalo iskustvo kontradiktornih afekata što bi dovelo do modulacije afekta i umanjenja impulsivnosti. Sa ovim pretpostavkama, strategija psihoterapije fokusirane na transfer sastoji se od razjašnjavanja objektnih odnosa aktiviranih u situaciji tretmana (transfer), u svakoj afektivno dominantnoj tački, i u vezi sa pozitivnim i u vezi sa negativnim iskustvima. Ovo olakšava pacijentovu *toleranciju i svest o suprotstavljenim mentalnim stanjima*. Putem objašnjavanja i, najzad, tumačenja mentalnih stanja, koja su bila disocirana u uslovima dominantnog spliting funkcionisanja, neguje se mentalizacija. U situaciji tretmana, aktivacija otcepljenih objektinih odnosa nastoji da proizvede „zamenu uloga" u transferu; drugim rečima, međusobnu zamenu uloga Selfa i objekta u pacijentovom doživljaju njegovog odnosa sa terapeutom. Ovaj proces daje pacijentu dozvolu da postepeno prihvati svoju nesvesnu identifikaciju i sa žrtvom i sa progoniteljem i da, istovremeno, razume da njegove idealizacije takođe imaju jedan nerealan kvalitet i predstavljaju zaštitnu funkciju protiv suprotnog, negativnog segmenta njegovog iskustva. Terapeut, zadržavajući tehničku neutralnost dok štiti terapeutski okvir, dozvoljava postupno uvođenje „psihologije tri osobe". Ovde je funkcija terapeuta funkcija

„isključenog" autsajdera koji pomaže pacijentu da dijagnostikuje otcepljena idealizovana i progoniteljska stanja. Ova stanja se posle mogu povezati sa metaforičkim značajem aktiviranih objektnih odnosa u transferu (Kernberg, 2015).

III. C. Melanija Klajn i postklajnijanci

I u klajnijanskim školama konflikt igra središnju ulogu, ali on počinje već na samom početku života, pre konsolidacije tripartitne strukture uma. Međusobno delovanje ove tri strukture koje su u ranoj fazi razvoja, pokrenuto konfliktom između nesvesnih impulsa iz Ida i odbrana Ega protiv njih, ojačanih pritiscima Superega, vremenski se pomera unazad, na vrlo rane nivoe razvoja, čime doprinosi izgradnji psihičke strukture. Borba između idealizovane ljubavi i destruktivne agresije kroz spliting, projektivnu identifikaciju, poricanje i omnipotentnu kontrolu, karakteriše psihički život od samog početka i proizvodi gradivne elemente psihičkog života tj. primitivne odbrambene konstelacije paranoidno-shizoidnih i depresivnih pozicija. Ova dinamika ističe dublju dimenziju nesvesnog konflikta koji se odigrava pre konsolidacije Ida, Ega i Superega kao tri jasno diferencirane strukture. Za klajnijanske i postklajnijanske analitičare, shvatanje da nesvesni konflikti deluju u ranim fazama razvoja pružilo je dokaz koji pomaže u razjašnjavanju i terapeutskom pristupu teškim psihopatologijama (kao što su granična organizacija ličnosti, narcisistička patologija, seksualna perverzija, poremećaji ishrane, antisocijalno ponašanje), koje karakteriše fiksacija na primitivne razvojne nivoe u kojima preovlađuju spliting i ostali primitivni razvojni mehanizmi (Kernberg 2005). To shvatanje podrazumeva da se nesvesni konflikti tiču svake afektivne psihičke strukture, kako one primitivne, koju predstavljaju internalizovani objektni odnosi, tako i one napredne, koja je sačinjena od tripartitne strukture koja je integrisala ono što čini internalizovane objektne odnose u Ego, Superego i Id strukture (Džozef – *Joseph*, 1989; Klajn, 1928; Sigal i Briton – *Segal* i *Britton*, 1981; Stajner – *Steiner*, 2005).

U oštroj suprotnosti sa Ego psihologijom, Melanija Klajn je razvila svoju teoriju objektnih odnosa kao proširenje Frojdovih shvatanja psihe kao urođeno konfliktne. Važan rad Melanije Klajn o objektnim odnosima pojavio se 1935. godine, u hronološkoj relaciji sa knjigom Ane Frojd iz 1936. godine i Hartmanovim radom iz 1937. godine (objavljenim 1939. godine). Dok su se Ana Frojd i Hartman fokusirali na osobine Ega i to kako se Ego brani od Ida dok se prilagođava spoljnjoj stvarnosti, Klajn je zalazila u dubine unutrašnjeg sveta i načina na koji on komunicira sa spoljašnjim svetom, proširujući Frojdovo shvatanje Superega. Zanimljivo je pratiti razilaženje između Ego psihologije Frojda i objektnih odnosa Frojda u nekoliko radova napisanih u pedesetim godinama dvadesetog veka. Prvo je, 1952. godine, na Međunarodnom psihoanalitičkom kongresu, održan simpozijum o međusobnim uticajima u razvoju Ega i Ida. Klajn je tamo izjavila: „S obzirom da je razvoj Ega i Superega učvršćen procesima introjekcije i projekcije, oni su od početka neodvojivo povezani, a pošto na njihov razvoj vitalno utiču instinktivni nagoni, sve tri regije uma su od samog početka života u najtešnjoj interakciji. Shvatam da, govoreći ovde o tri regije uma, izlazim iz okvira teme zadate za diskusiju, ali moje shvatanje najranijeg detinjstva mi onemogućava da razmatram isključivo međusobne uticaje Ega i Ida" (Klajn, 1952, str. 59).

Dakle, u vreme kad se Ego psihologija primarno fokusirala na odnos Ega prema Idu i to kako Ego upravlja prilagođavanjem na spoljni svet, teorija objektnih odnosa Melanije Klajn primarno se fokusirala na odnos Ega prema Superegu i to kako je ovaj odnos određen formativnom vezom između instinktivnih impulsa i unutrašnjih objekata Superega. Nekoliko godina kasnije, Dejvid Rapaport (1975) komentariše ovu razliku: „Otkad je Frojd uveo strukturalnu teoriju, teorijski interes se koncentrisao na Ego psihologiju, zanemarivši istraživanje Superega."(Rapaport, 1957-1977, str. 686).

Teorija Melanije Klajn imala je svoju prvu tačku razgraničenja u njenom radu iz 1928. godine, pod značajnim naslovom „Rane faze Edipovog konflikta". Govoreći o Frojdovom konceptu Edipovog kompleksa kao o 'konfliktu', Klajn je iznela teoriju da Edipov kompleks kakvim ga je Frojd opisao – a koji se po njemu javlja tokom falusne faze, između treće i pete godine života – ima kompleksne preteče u ranijim psihoseksualnim fazama fokusiranim na oralne i analne stavke. Za M. Klajn, Edipov kompleks počinje u prvoj godini života i nema preedipalne niti pretkonfliktne faze.

Ovo postavlja važna konceptualna pitanja. Na primer, Edipov kompleks suštinski označava bilo koju triangularnu strukturu odnosa, s obzirom da, od onog momenta kada je dete svesno oca pored majke, postoji trougao. Međutim, Hana Sigal (1997) ističe da čim dete napravi organizacionu odluku da odvoji dobre doživljaje majke od frustrirajućih, postoji trougao deteta, dobre i loše mame. M. Klajn ovu formu organizacije zove spliting, što je jedan od primarnih načina na koji rana (a i kasnija) psiha upravlja konfliktom. Spliting objekata na dva dela, ili spliting između različitih objekata na dobre i loše kategorije, primarne su forme organizovanja našeg sveta. Spliting funkcioniše u tandemu sa projektivnom identifikacijom, koja se u mašti oslobađa nekompatibilnih elemenata u umu, tako što ih projektuje sa unutrašnjeg na spoljašnji svet.

I spliting i projektivna identifikacija bivaju angažovani da bismo upravljali svojim unutrašnjim i spoljašnjim svetom. Uz odgovarajuću introjektivnu identifikaciju, ovi procesi čine jednu živu mentalno-društvenu petlju koja podrazumeva bavljenje konfliktima kao i izvršavanje normalnog mentalnog funkcionisanja. Ovaj projektivni i introjektivni životni krug, po analogiji sa disanjem (udisanjem i izdisanjem) – demonstrira ideju Melanije Klajn o urođenoj prirodi psihičkog konflikta povezanog sa vitalnim mentalnim funkcijama. U ovom procesu, Ego formira svoj inicijalni odnos sa konfliktnim instinktima života i smrti u Idu. U svojoj primarnoj potrazi za spoljnim objektom koji može da pomogne u borbi za opstanak, dete projektuje instinktivne impulse u mašti – za šta Klajn i Suzan Ajzaks (*Klein* i *Susan Isaacs*, 1952, str. 58) tvrde da je mentalna posledica instinkata – na svoje spoljne objekte i onda introjektuje ovu kombinaciju stvarnog spoljnjeg objekta, pomešanog sa izmaštanim objektom, u Superego, gde ona nadalje funkcioniše kao unutrašnji objekt. Klajn, nadalje, usmerava pažnju na odnos između ovih unutrašnjih objekata i spoljašnjeg sveta, kao i na – što je možda i najvažnije – odnos između njih i Ega.

Da bismo razumeli kompleksnost ideje konflikta Melanije Klajn, od suštinske je važnosti da shvatimo da su unutrašnji objekti personifikacija instinkata. Stoga, konflikt između instinktivnih želja, kako za životom tako i za smrću, stvara suprotstavljene idealne i proganjajuće unutrašnje objekte – objekte sa kojima Ego mora da stvori neki odnos. Za Klajn je analiza odnosa Ega prema

unutrašnjim objektima (Superegu) u srži njene teorije psihoanalize, jer se formira oko premise neizbežnog konflikta. Iz ovog suštinskog elementa proizlazi čitava njena teorija.

Prvi konflikt je unutrašnji – instinkti života i smrti i njihova emocionalna ispoljavanja, ljubav i mržnja, koji, kroz ciklus projekcije na spoljašnji svet i, zatim, introjekcije na unutrašnji svet, stvaraju ono što Frojd naziva emocionalnom ambivalencijom. Želje za životom i smrću stvaraju emocije ljubavi i mržnje koje zauzvrat stvaraju dobre i loše, idealne i proganjajuće objekte, koji su često u sukobu sa stvarnim spoljašnjim objektima. Zatim, imamo konflikt instinkata, konflikt emocija i konflikt unutrašnjih objekata; to, zauzvrat, stvara konflikt u Egu kao i sa spoljašnjim objektima, a ovaj poslednji bi se mogao nazvati konfliktom između mašte i stvarnosti. Na osnovu ovih urođenih konflikata, Klajn je izgradila teoriju razvoja između dve različite mentalne pozicije. Direktan način da razumemo ove dve mentalne pozicije je da imamo na umu da su konceptualizovane oko jedne fundamentalne stavke u psihičkom životu – ljubavi. Teorija Melanije Klajn u svojoj srži je teorija ljubavi i kako ljubav preživljava u psihi koja takođe generiše mržnju.

Gorenavedeno formira primarni konflikt u mentalnom razvoju. Ovo možemo da razumemo ako imamo na umu ono što mnogi klajnijanski mislioci smatraju ključnom, neizrečenom pretpostavkom razmišljanja Melanije Klajn: da je mrzeti lakše nego voleti. Pomislite na zgradu. Mogu biti potrebne godine da se jedna takva građevina izgradi, ali se ona može sravniti sa zemljom za trenutak. Gradnja je kompleksna; uništavanje je jednostavno. Voleti objekat koji frustrira zahteva komplikovan razvoj; mrzeti objekat koji frustrira ne traži nikakav razvoj. Na osnovu ovog shvatanja, teorija Melanije Klajn prepoznaje da u nerazvijenoj psihi, iako ljubav postoji od početka, mržnja, kada se javi, dominira nad ljubavlju. Nasuprot tome, kada se um razvije dalje od ovog instiktivnog stanja, time se omogućava ljubavi da dominira nad mržnjom. Klajn naziva ove mentalno-emocionalne konfiguracije paranoidno-shizoidnim i depresivnim pozicijama i postavlja ih u razvojni odnos – paranoidno-shizoidna pozicija javlja se prva, a depresivna se razvija kasnije. Osnovni definišući element za raspoznavanje ove dve pozicije je način na koji konceptualizujemo svoje objekte i komuniciramo sa njima. U paranoidnoj poziciji, primarno smo obuzeti sopstvenim preživljavanjem i sagledavamo naše objekte kao da pomažu našem opstanku ili ga ugrožavaju. Iz ovog razloga, Klajn govori o paranoidnoj poziciji kao o narcisističkoj poziciji. U depresivnoj poziciji, definišući objektni odnos je taj da briga za preživljavanje objekta postaje važnija, ili podjednako važna, kao i samoodržanje – jer shvatamo da bez odnosa sa drugom osobom ne možemo da opstanemo.

Termin, upotrebljen za svaku od pozicija, odražava prirodu uključenih odbrana. Projektivna identifikacija je takođe organizacioni princip, jer geografski postavlja objekte koji se veoma razlikuju na različita mesta, da bi izbegla konflikt između njih. Suština paranoidno-shizoidnih odbrana je da su one pokrenute sa osećajem omnipotencije, kao omnipotentno poricanje realnosti, naročito realnosti emocionalnih objektnih odnosa. Depresivna pozicija uključuje sopstveni osećaj konflikta. Ovde, konflikt između ljubavi i mržnje počinje da se rešava na strani ljubavi prema objektu. Mašta funkcioniše omnipotentno u odnosu na realnost dok se ne uspostavi odnos između njih, kao što se dešava u kreativnosti, jer mašta koja ne komunicira sa realnošću tuđih iskustava često proizvodi neuspešne forme umetnosti.

U depresivnoj poziciji moramo da se odreknemo omnipotencije da bismo omogućili prihvatanje realnosti, posebnost i jedinstvenost objekta. Za ovo je potrebna tolerancija krivice, jer krivica je važna emocija konflikta. Krivica se javlja na raskrsnici gde se sukobljavaju želja i realnost. Krivica je prepoznavanje iracionalnosti i antidruštvenosti naših primitivnih želja; ona predstavlja trenutak prepoznavanja značaja objekta, odvojenog od naših želja. Krivica posreduje u konfliktu između narcisizma i realnosti, kako spoljašnjem tako i unutrašnjem. Kad su ljubav i krivica prema našem objektu neizdrživi, Klajn iznosi teoriju o trećoj mentalnoj poziciji: maničnoj, koja je u konfliktu sa depresivnom pozicijom po tome što je prezriva prema objektu, pokušava da kontroliše objekat i da trijumfuje nad potrebnim objektom poričući njegovu važnost. U njenom sukobu sa depresivnim stanjem uma koje vrednuje ljubav spram mržnje, manična pozicija nazaduje na upotrebu paranoidno-shizoidnih odbrana, da bi se borila protiv krivica i bola ljubavi.

Najzad, za teoriju konflikta Melanije Klajn, važno je da pomenemo bar jedan aspekt megdana koji se odigrava između Ega i Superega. Ovaj aspekt uključuje ideje Herberta Rozenfelda (*Herbert Rosenfeld*, 1964) i Donalda Melcera (*Donald Meltzer*, 1966) o projektivnim identifikacijama u neki unutrašnji objekat. Prema Rozenfeldu, Superego često funkcioniše kao banda – kao, na primer, mafija ili nacisti – nastojeći da kontroliše i kazni Ego što nije savršen. Ovo je jedno ispoljavanje primarnog konflikta u psihi između Ega i Superega. Ego je inicijalno mali i bespomoćan, kao beba; u ovom stanju, Ego ima ogromnu potrebu za nekim objektom koji može da mu pomogne da preživi. Ovom neophodnom objektu obično bivaju pripisani omnipotentni kvaliteti, da bi se tako korigovao strah Ega od sopstvene nemoći da se sam stara o sebi. Kao u Frojdovoj teoriji, Klajn veruje da Ego stvara sopstveno početno shvatanje svojih objekata u svetlu omnipotencije. Posedovanje omnipotentnog objekta, Superega, navodi Ego da veruje da čak i ako spozna da sam nije obdaren omnipotencijom, njegov Superego jeste. Ovo navodi Ego da eliminiše sopstveno zasebno postojanje i sjedini se sa svojim zamišljenim omnipotentnim unutrašnjim objektom, otuda projektivna identifikacija sa unutrašnjim objektom. Ego se odriče svoje nezavisnosti da bi se osećao omnipotentno zaštićenim, u nekoj vrsti faustovske nagodbe. Ovim, Ego pokušava da reši svoj konflikt između instinkata života i smrti, emocija ljubavi i mržnje, omnipotencije i realnosti, jedinim jednostavnim potezom projektivne identifikacije.

III. D. Vilfred R. Bion (*Wilfred R. Bion*)

Dok je M. Klajn razradila Frojdovu ideju konflikta, uključivši objektne odnose – i unutrašnje i spoljašnje – Bion je proširio teoriju konflikta na oblast mentalnih funkcija. Tokom svog ranog perioda, Bion (1957) je postavio teoriju inherentnog konflikta između zdravih i psihotičnih delova uma, zasnovanih na instinktu života, odnosno instinktu smrti. Psihotični deo uma ne želi da zna za realnost, ni spoljašnju, ni, što je još važnije, unutrašnju. Tamo gde Klajn vidi da se um nosi sa konfliktom uspostavljanjem splitinga, Bion (1959) govori o primitivnijem i destruktivnijem mehanizmu koji naziva „napadi na povezivanje". Napadanje spona između dva objekta, ili dva dela uma, psihotični je metod izlaženja na kraj sa konfliktom putem eliminisanja bilo koje veze koja dva zasebna objekta stavlja u međusobni kontakt.

Bionova teorija zasniva se na njegovoj koncepciji primarnog konflikta. Prema njegovim rečima „Problem je rešenje konflikta između narcisizma i socijal-izma" (Bion, 1962a, str. 118), što je preformulacija Frojdove tenzije između narcisističkih objektnih odnosa i zdravog izbora objekta i distinkcije koju Klajn pravi između paranoidno-shizoidne i depresivne pozicije. Konflikt na koji se misli, a koji generiše napade na spone, jeste konflikt između spajanja i razdvojenosti. Ova ideja je navela Biona (1963) da modifikuje koncept Edipovog kompleksa. On, za Biona, ne evocira primarno konflikt između seksualnosti i ubilaštva, recimo između Laja i Edipa, već između traganja za istinom i ignorisanja istine, između Tiresije – slepog proroka koji zna istinu – i Edipa.

Bion dalje teorijski razvija ovaj konflikt u svojim knjigama „Učenje iz iskustva" (1962b) i „Elementi psihoanalize" (1963), u kojima piše da ima tri vrste spona koje možemo da uspostavimo sa nekim objektom: Lj(ubav), M(ržnja) i Z(nanje). Lj. i M. su tradicionalni aspekti Edipovog kompleksa; Z. je dodatna originalna Bionova konceptualizacija. Ovde Bion konceptualizuje svet antiveza kojim dominira veliki konflikt mentalnih funkcija između Z. i minus Z.; između želje da se stvaraju veze i da se zna i želje da se napadnu veze i da se ne zna, što može da se uporedi sa instinktima života i smrti. Bion postiže ovaj dodatak Frojdu i Melaniji Klajn prenošenjem instinktivnih konflikata na analogne mentalne konflikte između Z. i minus Z. Ovo se može videti u Bionovom radu „Jezik shizofreničara" iz 1955. godine, u kom se Frojdov kastracioni kompleks – strah od gubitka sopstvenih genitalija – reinterpretira kao da se događa i Egu, gde, iz perspektive „Učenja iz iskustva" i „Elemenata psihoanalize", kastraciju mentalnih funkcija Ega koje su u vezi sa razmišljanjem, vrši minus Z.

Sa razvojem Bionovog razmišljanja, konflikt između Z. i minus Z. prelazi u širu kategoriju istine nasuprot lažima. Ovo se, posledično, povezuje sa Bionovim konceptom iskustva (Bion, 1959, 1962b). Iskustvo postaje presudan ogled za istinu, u smislu naše sposobnosti, odnosno kapaciteta, da doživimo, da angažujemo i da otpatimo sopstveno iskustvo. Za Biona, uzrok nije istina, već iskustvo, što znači – naše emocionalno iskustvo. Bionov rani rad fokusira se na razvijanje kapaciteta da razmišljamo o našem emocionalnom iskustvu, dok je pažnja u njegovom kasnijem radu usmerena na sposobnost da doživimo emocionalno iskustvo ili, paradoksalno rečeno, sposobnost da iskusimo sopstveno iskustvo. Bion (1965, 1970) obeležava ovo stanje oznakom O. da bi ga razlikovao od Z. Z. predstavlja znanje o našem iskustvu dok O. označava najdublji nivo onoga što jesmo, koji svesni um nikada ne može u potpunosti da obuhvati, ali se može iskusiti. O. predstavlja nepoznato. Konflikt je između Z. i O. – između postojanja i znanja (Tejlor – *Taylor*, 2011; Tabakin – *Tabakin*, 2015). U kasnijoj Bionovoj misli, konflikt se odnosi na poznato i nepoznato, na izvesnost i neizvesnost.

Bionov analitički stav prema ispunjenju njegove kliničke estetike ispoljavanja zahteva da analitičar usvoji novi stav. Proširujući Frojdove (1912) ideje o tehnici ravnomerno lebdeće pažnje i objektivnog prihvatanja svega što materijal pacijenta donese, Bion predlaže razvijanje novog stanja uma, onog koje je otvoreno za sanjarenje, koje zahteva da „znajući" elementi upleteni u sećanje i želju budu suspendovani kako bi analitičar mogao da dosegne stanje uma koje je pesnik Kits (*Keats*) u svojoj teoriji definisao kao „negativnu sposobnost, to jest sposobnost čoveka da postoji u neizvesnostima, misterijama, sumnjama, bez iritantnog posezanja za činjenicama i razumom" (Bion, 1970, str. 125). U tom smislu, može se zaključiti da se Bion kreće ka

dijalektičkom rešenju, odnosno, da se poslužimo Hegelovim rečnikom, *sublaciji* (transcendenciji) (Rozen – *Rosen*, 2014, str. 138-9) urođenih konflikata, gde razvijamo stanje uma koje toleriše međusobno delovanje PS (paranoidno-shizoidnih) i D (depresivnih) elemenata i konfiguracija koje Bion označava kao PS ↔ D. Dakle, kasniji Bion ne zapostavlja premisu konflikta zarad premise ispoljavanja; umesto toga, ispoljavanje se stavlja u dijalektički odnos sa konfliktom.

III. E. Donald V. Vinikot

Alternativu objektnih odnosa modelu konflikta uma, ponudio je Vinikot. U svojoj prvoj knjizi sabranih radova napisanih u periodu od 1930-ih do 1950-ih „Kroz pedijatriju do psihoanalize", Vinikot (1978) postepeno formuliše svoj doprinos dinamici ranog razvoja deteta i neuroza iz detinjstva, u vezi sa primarnom majčinskom preokupacijom, traumom, regresijom, transferom i kontratransferom. Njegov model, kao polaznu tačku uzima koncept primarnog stanja razvoja koji on naziva *ne-integracijom* (Vinikot, 1945). Dok je Klajn naginjala ka sagledavanju ranog uma kao *dez-integrisanog* putem splitinga, projektivne identifikacije i drugih odbrana zasnovanih na infantilnoj omnipotenciji, Vinikot vidi rani um kao *još-ne-integrisan*. Kao takav, u svojim počecima, um za Vinikota nije u situaciji osnovnih konflikata već je pre u situaciji potrebe da se integriše, što se kasnije završava konfliktima koje su opisali Frojd i Klajn. Dok ne dođe do ove prvobitne integracije, prema Vinikotu, psihička struktura ne postoji. Ako uzmemo u obzir da su Frojd, Klajn i Bion izgradili svoje teorije na prvobitnom instinktivnom i emocionalnom konfliktu koji nastaje iz iskustava života i smrti, a originalno proizlazi iz Ida, možemo da vidimo gde je Vinikotova tačka razilaženja. Suprotno ovoj ideji prvobitnog konflikta, Vinikot predlaže stanje prvobitne 'neintegracije', u kom konflikti ne započinju dok se ta prvobitna integracija ne odigra. Tako, za Vinikota, „nema Ida pre Ega" (Vinikot, 1962, str. 56); i razvoj Ega se ne događa bez dovoljno dobre majke koja obezbeđuje holding sredinu, koja omogućava detetu da počne da integriše svoje razne delove u rudimentarni Ego. Tada, i samo tada, počinju procesi formiranja simbola i organizacije „ličnog psihičkog sadržaja", što stvara osnovu za započinjanje „živih odnosa" (Vinikot, 1960, str. 45). Kako Vinikot kaže, u ovoj fazi, „dete još nije entitet koji ima iskustva" (1962, str. 56). Klajn, suprotno, veruje da postoji rudimentarni Ego, neka svest o stvarnosti, kao i projektivni i introjektivni procesi, aktivni na rođenju. Za nju, dete u ovoj fazi doživljava iskustva.

U Vinikotovoj drugoj knjizi sabranih radova napisanih između kasnih 1950-ih i ranih 1960-ih „Proces sazrevanja i olakšavajuće okruženje" (Vinikot, 1965), očigledan je fokus na procesima sazrevanja koje sredina, koja omogućava njihov razvoj, mora da podstiče. Upoređujući sopstvenu poziciju sa pozicijom Melanije Klajn, Vinikot (1960) komentariše da je Klajn priznala značaj sredine u najranijim stadijumima razvoja u smislu da „ je njen rad o odbrambenim mehanizmima splitinga i o projekcijama i introjekcijama i slično, nastojanje da se navedu efekti neuspeha onoga čime sredina opskrbljuje pojedinca" (str. 50). Međutim, za Vinikota, individua ne postoji bez sredine. Dok su Frojd, Klajn i Bion razotkrivali kompleksnosti edipalne situacije, Vinikot je konceptualizovao preedipalno stanje postojanja, u kom majka i odojče inicijalno formiraju zasebnu celinu. Umesto unutrašnjeg konflikta, Vinikot je usmerio svoju pažnju na *sredinsko lišavanje*.

(Preedipalno) stanje deteta je Vinikotov središnji interes. Za njega, razvoj se suštinski ne dešava zahvaljujući konfliktu i njegovom rešavanju, već prevashodno zahvaljujući postojanju i njegovom kontinuitetu.

III. F. Self psihologija, relacione i intersubjektivne perspektive

U drugim psihoanalitičkim modelima – mahom onim koji se zasnivaju na Selfu i objektnim odnosima – teme koje se tiču konflikta ne igraju značajnu ulogu u razumevanju psihopatologije i u sprovođenju analitičkog tretmana (Buš – *Busch*, 2005; Kanestri – *Canestri*, 2005; Smit – *Smith*, 2005). Ono što se u ovom modelu, umesto konflikta, uzima u obzir da bi se objasnile teške psihopatologije je deficit koji se odigrava u ranim nediferenciranim stadijumima razvoja.

Razvijajući se, self i postself psihologija (Kohut, 1977; Ornstajn i Ornstajn – *Ornstein* i *Ornstein*, 2005), kao i relacione i intersubjektivne škole (Haris – *Harris*, 2005), preispituju centralno mesto nesvesnog intrapsihičkog konflikta; umesto toga, pripisuju teške psihopatologije psihičkom deficitu i na taj način proširuju poreklo psihopatologije na faze razvoja u kojima diferencijacija između Self reprezentacije i objekt reprezentacije nije još uspostavljena.

Stoga, diferencijacija tri psihičke strukture u kojima se razvija konflikt (Id, Ego i Superego), takođe biva pogrešna. Prema ovom shvatanju, potrebe, dovedene u pitanje u patološkom procesu, mahom se odnose na razvojne propuste: traumatska patnja, gubici i, generalno, odsustvo emocionalno responsivnog objekta, oštećuju razvoj Ego strukture; ovaj ishod podrazumeva mnogo više od oštećenja koja su posledica derivata libidinalnih i agresivnih poriva.

Za razliku od patologije zasnovane na konfliktu, koja se odigrava među sistemima (intersistemska), patologija zasnovana na deficitu odnosi se na propuste u strukturi Selfa (intrasistemska). Savremene postfrojdovske i postklajnijanske psihoanalitičke škole u velikoj meri dele interesovanje za razvojne propuste i psihopatologiju deficita. Čak i ako ne odbacuju konflikt u potpunosti, ove preokupacije dovele su u pitanje monopol koji je koncept konflikta zauzimao u tradicionalnoj teoriji. Konflikt se više ne smatra tako važnim kao ranije. Ono što je najviše uticalo na umanjenje njegovog značaja je fokus na ulogu koju igra stvarni objekat u izgradnji psihičke strukture oštećene traumatskim odnosom, koji rezultira deficitom funkcionisanja; ovo gledište podržava velika količina podataka o traumama u detinjstvu.

Za mnoge savremene psihoanalitičke škole, koncept konflikta nije sasvim odbačen, već je na neki način marginalizovan i dopunjen konceptom deficita, čime se proširuje opseg razumevanja psihopatologije i, u skladu s tim, kliničke tehnike. Širenje opsega razumevanja psihopatologije – to jest, shvatanja da psihička patnja nije samo posledica konflikta, već da je i organizovana oko oštećene strukture Selfa – rezultira odgovarajućim proširenjem klasičnog psihoanalitičkog pristupa: dok se ovo zasniva na prepoznavanju konflikta, koje onda biva praćeno njegovom interpretacijom i prorađivanjem, analitičke strategije inspirisane pitanjima deficita nisu usmerene ka traženju i razotkrivanju potisnutih značenja, ka prevazilaženju otpora, već ka pomaganju Egu da uspostavi značenje i da oseti da nešto ima kvalitet postojanja (Kilingmo – *Killingmo*, 1989).

U različitim interpersonalnim, intersubjektivnim i relacionim perspektivama koje su se razvijale u protekle tri dekade, mnogo se pažnje poklanja prisustvu i funkciji konflikata koji mogu biti *intersubjektivni i inter-odnosni*, unutrašnje ili spoljašnje izvedeni i, u mnogim slučajevima, transgeneracijski.

Relacione teorije vide snagu konflikta u susretu pojedinca sa kulturom, na mnogim nivoima. Svi su izgledi da će se konflikti javiti onda kada pojedinci uzmu učešće u kulturnoj sredini, kada postanu zavisni od nje ili joj pružaju otpor; ovo je, naročito, slučaj kada je osoba prisutna u nekim od mnogih oblika nenormativnih identiteta i ličnosti (rase, klase, seksualnosti, invaliditeta, kulture i roda) ili su oni u njoj prisutni. Osporavane forme identifikacije su u prvom planu mnogih kliničkih problema koji se susreću kod pacijenata i ispoljavaju se u patnji pacijenta i smetnjama u matrici transfera – kontratrasfera.

U svojoj knjizi „Relacioni koncepti u psihoanalizi: integracija", Mičel (*Mitchell*, 1988) je detaljno razradio konflikte između različitih relacionih konfiguracija, izvedenih iz konfliktnih iskustava sa važnim drugima. Skrećući pažnju na opasnost od pojednostavljivanja, izjavio je, nekoliko godina kasnije, u „Komentarima": „... Predstaviti moje shvatanje konflikta kao konflikt između osobe i drugih ljudi u njenom okruženju začuđujuće je pogrešna interpretacija. U stvari, jedna od centralnih ideja u mojoj knjizi iz 1988. godine bila je da se napravi razlika između relacionih teorija koje se koncentrišu na razvojne zastoje i relacionih teorija konflikta..." (Mičel, 1995, str. 577). U radovima Mjuriel Dajmen (*Muriel Dimen*, 2003), Lin Lejton (*Lynne Layton*, 1998), Adrijen Haris (*Adrienne Harris*, 2005), Korbete (*Corbetta*, 2001a, 2001b), Goldnera (*Goldner*, 2003) i drugih, konflikt se uvek nalazi unutar i između sistema, političkih i ličnih, društvenih i psihičkih. Iz ove perspektive, pod uticajem postmodernizma, feminizma i kvir (*queer*) teorije, postoji inherentan konflikt između režima nadzora i onih koji podržavaju individualnost i zdravlje, i između normativnosti i slobode. Ove kontradikcije, koje se u političkoj teoriji ponekad predstavljaju kao strukturni konflikti klasa, nacionalnosti, kulture ili roda, često se proživljavaju u konfliktima kontratransfera koje doživljava analitičar.

Prema shvatanju Adrijen Haris (2005), postmoderni psihoanalitičari nastoje da ostvare određenu viziju paradoksa ili konflikta u kojoj brojna različita, ali međusobno povezana stanja Selfa, mogu da koegzistiraju – stanja iscelitelja, psihoanalitičkog policajca, subjekta i objekta teorije, nekog ko je subjekt i, istovremeno, zavistan od određene kulture, podgrupe i porodice. Iz brojnih teorijskih perspektiva, konflikt (intersubjektivni, intrapsihički i odigran) je pratilac samog procesa promene. Konflikt je pripadajući aspekt razvojnog pokreta i takvi pokreti (makro i mikro) bremeniti su snažnim iskustvima poremećene ravnoteže. Promena je, sama po sebi, potencijalno kompleksno konfliktno stanje: višesmerno i nestabilno. Konflikte koji se javljaju u stanjima psihičkih ili *relacionih transformacija* proizvela su brojna različita afektivna stanja i odnosne vertikale.

Jedna centralna ideja je da se osoba u konfliktu oseća stešnjena između dva nemoguća 'zadatka' (Eprej – *Apprey*, 2015). Rast će podrazumevati separaciju, a separacija od mrtvih ili umirućih objekata može delovati nepodnošljivo. Promena se može zamisliti kao momenat kada konflikt, u vezi sa psihičkim zadacima i mentalnom slobodom, stvara opasnu tačku borbe ili čak

ćorsokak. Bilo da to nazivamo ambisom ili ivicom haosa, ili dramatičnim, strahom opterećenim putem ka separaciji, za neke, a na neki način možda i za sve pacijente, ovo je tačka maksimalnog konflikta i opasnosti. Ovo se može videti u rastu i opadanju progresa u analizi i obrtima i panici kada počnu ili se zahuktaju psihičke promene. Koncept spiralnog procesa u teoriji polja Vilija i Madlen Baranže (*Willy* i *Madeleine Baranger*, 2006, 2009a,b) i Bionove ideje katastrofe i transformacije, predstavljaju bitne korene relacionih pristupa. Katastrofa promene (Goldberg, 2008) i forme kretanja i psihički pomaci su i mesto tugovanja i mesto ćorsokaka u tugovanju.

Ove ideje su u vezi sa moćnim skupom koncepata, koje je razvio Dž. Henri Rej (*J. Henri Rey*). U svom članku „Ono što pacijenti donose u psihoanalizu", Rej (1988) tvrdi da pacijenti možda dolaze na tretman sa skrivenom agendom – zadatkom, kako bi rekao Eprej (2015) – da poprave oštećene objekte u svojoj istoriji, koji su sada deo umirućeg ili oštećenog unutrašnjeg sveta, ukratko: Isceli objekat (unutrašnje mašte) i tada pacijent može da se promeni. Ovo je nemoguća konfliktna sprega u kojoj se mnogi tretmani odvijaju. U duhu odnosnog teoretisanja o snažnoj ulozi kontratransfera i subjektivnosti analitičara, možemo da preusmerimo Rejov objektiv i na nesvesni zadatak analitičara. Kada se približavamo pitanju anksioznog otpora prema promeni i konfliktom obeleženoj rešenosti da onemogućimo rast, moramo da postavimo ista pitanja o prisustvu takvih strahova i konflikata u kontratransferu analitičara. Relacioni analitičari stavljaju veoma snažan fokus na instrumentalnost kontratransfera i moćne načine na koje analitičarev proces ometa i/ili omogućava psihičku promenu kod pacijenta.

Ako se, gledajući pisane radove iz oblasti odnosne psihoanalize, usredsredimo na mesto ili funkciju konflikta, važno je da napomenemo da druge terminologije i druge konceptualne preokupacije popunjavaju teorijske prostore gde bi konflikt mogao da se pojavi. Dajmen (2003) i Hofman (*Irwin Z. Hoffman*, 1998), na primer, više vole termin *dijalektika*. Oboje se interesuju za produktivne tenzije koje se javljaju pod određenim uslovima kontradikcije, primarno između analitičara i analizanda, ali i unutra, u bilo kom od članova te dijade. Važno je napomenuti da kontradikcija nije prosto neslaganje ili razlikovanje; bolje rečeno, intrapsihički konflikt može da se izazove i razvije kroz razne interakcije, i obratno. Intrapsihički konflikt može da proizvede spoljne konflikte koji se interpersonalno proživljavaju. Za Hofmana (1998), osnovni izvor konflikta nisu ni seks ni agresija, već naš duboko konfliktni odnos prema smrtnosti. Ipak, u jednoj izrazitoj analogiji, konflikt – unutrašnji za analitičara, na samom početku – između „rada po pravilima" i spontanog rada, poredi se sa konfliktom koji doživljava dete između edipalnog rivala i voljenog objekta. Ova analogija ukazuje na to koliko svaki analitičar neminovno duguje shvatanju centralnosti seksa i agresije u konfliktu, iako ovi konflikti izbijaju u promenljivim stanjima afekta (Spezano – *Spezzano*, 1998), intersubjektivnom prostoru (Bendžamin – *Benjamin*, 1995, 1998) ili odnosnim konstelacijama (Dejvis – *Davies*, 1998, 2001).

Bendžamin (1998) se zalaže za fluidan, promenljiv fokus na intrapsihičko i interpersonalno, gde motivacija postoji i na interpersonalnom nivou i u službi povezanosti i narcisističkih potreba. Ako ovde ima dualne teorije, ona je objektno odnosna/odnosna. Davanje prednosti terminu dijalektika nije samo retoričko. Za Hofman i Dajmen, dijalektika dočarava dijaloške, aktivne i interaktivne aspekte raznovrsnog karaktera konfliktnog iskustva. Dijalektika nudi smisao dijaloga između alternativa, registra mnoštva glasova, bilo horskih, harmoničnih, atonalnih ili tipa poziva i

odgovora. Za Dajmen, forma i funkcija konfliktnog života u okviru oblasti seksualnosti svedoči o plodnosti, iznenađenju, preterivanju i nesmanjivoj teškoći.

S druge strane, konflikt je prebačen u fusnotu u Sternovoj (1997) knjizi, u kojoj autor objašnjava da odsustvo eksplicitne upotrebe termina konflikt signalizira njegovu upotrebu kao pozadinske pretpostavke za koju postoji neformalnije zanimanje nego za promenljiva stanja psihičkog iskustva. Ovo je vrlo slično upotrebi koju ovom terminu pripisuju Bromberg (*Philip Bromberg*, 1998) i Dejvis (1998, 2001). Konflikt se, po Brombergu, obično javlja u kontekstu disocijacije (vidi Smit, 2000a, za diskusiju o preseku i razlikama između disocijacije i konflikta u Brombergovom radu). Brombergov radni model naglašava ekspanziju iskustvenog odnosnog polja, tako da konflikt postaje razaznatljiv. Stern smatra da je konflikt ostvarenje, jer nagoveštava trenutak kada Ne-self postaje Self. I onda, kada konflikt postane moguć, u vezi sa materijalom koji je bio disociran, može da se odigra proces pregovaranja između tek skovanog Self stanja i drugih Self stanja. Ono što je bilo nezamislivo sada se može zamisliti i osetiti, i sada se može razmatrati šta u vezi s tim da se radi. Pre toga, dok je taj materijal bio disociran, nije ga bilo moguće ni zamisliti ni osetiti, pa tako – šta da se radi u vezi s tim – nije moglo ni da se javi kao pitanje. U kasnijim publikacijama, naročito u članku „Oko samo sebe vidi" iz 2004. godine, Stern je izložio ideju da je po teoriji uma zasnovanoj na disocijaciji, konflikt ostvarenje, a ne neizbežnost. Međutim, iz ove perspektive, nesvesni konflikt smatra se nemogućim. Sa nesvesnim kao neformulisanim, ništa u nesvesnom nema dovoljno strukture da bi bilo u neskladu sa nečim drugim. Sa ove tačke gledišta, možda ideja nesvesne fantazije (Frojdove i M. Klajn, prim. prev.) takođe treba da se revidira, ako se odnosi na bilo šta što je istovremeno nesvesno i strukturisano.

Ukoliko je nesvesno neformulisano, nesvesno značenje nije forma ili struktura, već razvojna mogućnost – ono što bi moglo da postane svesno iskustvo. Ova ideja je povezana sa disocijacijom, koja je u Sternovim referentnim okvirima nesvesno insistiranje, iz nesvesnih odbrambenih razloga, na održavanju iskustva u njegovom mogućem ili neformulisanom stanju. Disocijacija je nesvesno odbijanje da mislimo, da stvaramo značenje. Dakle, disocirano iskustvo jednostavno ne može da bude u konfliktu sa bilo kojim drugim delom uma, zato što još nije dostiglo vrstu simbolične forme ili realizacije, u kojoj bi moglo u njemu da stupa u konflikte.

Konflikt je prisutan između dvoje ljudi, nije unutrašnji ni jednom ni drugom umu. Dva uma su kao dva dela pravilno razbijenog tanjira: oni se uklapaju, ali svaki partner ima samo jedan njegov deo. U zaključivanju odigravanja, spoljašnji konflikt postaje unutrašnji u umu jednog od učesnika i to izaziva slično događanje u drugom umu. Ovo je način na koji će se unutrašnji konflikt prvi put dogoditi. Upravo zbog toga je svesni konflikt ostvarenje.

Stern, Dejvis i Bromberg postavljaju konflikt unutar modela višestrukih i promenljivih Self stanja, gde biva proživljavan u disociranim i iskustvima bez kontinuiteta, u prekidima i nastavljanju preživljavanja. Spoznaju unutrašnjeg konflikta, u Brombergovom tretmanu omogućava stvaranje interpersonalnog polja, u kome analizand može da toleriše da ga druga osoba vidi i može da pozajmi i apsorbuje tu opservacijsku sposobnost.

Svest o konfliktu je svojstvo koje se pomalja iz ove vrste odnosnog rada i zahteva da se uspostavi stanje interpersonalne sigurnosti koja je potrebna da bismo disocirani materijal mogli da

držimo u svesti. Pažnja koju Dejvis poklanja nesvesnom konfliktu nijansirano je usklađivanje sa promenljivim formama identifikacija (delimičnim i celokupnim), koje se odigrava u raznim permutacijama u analitičkom odnosu. Jedna od njoj svojstvenih slika je slika kaleidoskopa koja sugeriše raznovrsno, promenljivo iskustvo višestrukih identifikacija, kao i suptilnih promena koje donosi iskustvo konflikta, što vodi do radikalne reorganizacije. Konflikt leži između takvih promenljivih stanja.

U Aronovoj (*Lewis Aron*, 1966) koncepciji zajedničkog stvaranja smisla, konflikt bi mogao da se javi iz dva izvora: iz podeljenih iskustava subjektivnosti koja dolaze iz interakcije i simbolizacije, ili iz iskustava prepoznavanja i samoće koja nastaju u raznolikim interakcijama (Bendžamin 1995, 1998; Slavin i Krigman – *Slavin* i *Kriegman*, 1992). Jedan tip akutnog konflikta, iz Aronove perspektive, nalazi se u interpersonalnom i intrapsihičkom području analitičara i analizanda i to je konflikt između želje za prepoznavanjem i želje za razlikovanjem, jedinstvenošću i odvojenošću. U stvari, ovaj konflikt je pre konflikt odnosnih transakcija nego želja, sukob između paradigmi povezanosti. Svaka teorija konflikta mora da uključi i teoriju motivacije (Haris, 2005). Jedan od teoretičara koji je postavio osnove odnosnoj perspektivi, Grinberg (*Greenberg*, 1991), oseća potrebu da zadrži koncept nagona da bi govorio o funkciji. Mičelov (1997, 2000) rad je pratio putanju sličnu Ferbernovom modelu odnosnog konflikta, da bi prešao na Levaldovo (*Hans Loewald*) interesovanje za vezanost i razvoj. Mičel je došao do zaključka da mi ne bivamo uvučeni u interaktivne matrice nego da smo već stalno u njih utisnuti.

Ne radi se, možda, o tome da se relacionisti klone teorije nagona, već bi se možda umesto toga moglo reći – u duhu Genta (*Ghent*, 2002) – da se nagon za njih piše malim slovom. Gent duguje svoje motivacione ideje Edelmanu (*G. Edelman*, 1987), koji pretpostavlja da ljudsko iskustvo počinje sa prilično jednostavnim, nemoduliranim, primitivnim ljudskim ponašanjem (okretanje ka svetlu i toploti, na primer), koje postupno biva prožeto onim što Edelman naziva vrednosti. U razvojnoj kaskadi koja brzo postaje kompleksna, mala, suptilna iskustva (ne svesno intencionalna) javljaju se kao elaboriran motivacioni sistem. Seksualnost, agresija i bezbednost su ishodi, a ne unapred podešeni motori razvoja. Po Edelmanu, konflikt se pomalja, nije unapred podešen na nesvesnom nivou. Gent i Haris vide konflikt kroz prizmu teorije nelinearnog dinamičkog sistema, ili teorije haosa, u kojoj je konflikt upravo provokativni inicijator promene. U okviru teorije haosa, postoji teorija transformacije. Neravnoteža nastaje iz konflikta. Konflikt je izvor promene, kretanja i razumevanja. Konflikt u službi rasta ili transformacije dobija različite forme. Konflikt, čak i na nesvesnom nivou, između načina postojanja i načina uspostavljanja odnosa, može da bude uvod u destabilizaciju obrasca i ispregovaranog iskustva. Ali postoji momenat u analitičkom radu u kome se konfliktne kontradikcije, bilo mentalnih reprezentacija ili objektnih odnosa, imaju nepokolebljivo na umu – to je tačka u kojoj konflikt može da se nadvija nad samom ivicom haosa. Ovo je možda najakutnije prisutno u radu sa pacijentima koji proživljavaju tugovanje i gubitak objekta.

III. G. Francuska lakanovska perspektiva

Da bi u Lakanovom (*Jacques Lacan*) radu istražio ulogu konflikta, pojma koji sam po sebi nije u naročitoj upotrebi u Lakanovim zapisima i predavanjima, Dejvid Liktenstajn (*David Lichtenstein*, u poglavlju „Dijalektika želje: pogled na intrapsihički konflikt u delu Žaka Lakana" – „The dialectic of desire. A view of intrapsychic conflict in the work of Jacques Lacan", objavljenom u knjizi „Psihoanalitičke perspektive sukoba" – „Psychoanalytic Perspectives on Conflict", čiji su urednici Kristijan, Igl i Volicki – *Christopher Christian, Morris N. Eagle & David L Wolitzky*, 2017; str. 177-194), umesto toga, posmatra ideju subjektivne podeljenosti i strukturu te podeljenosti onako kako je Lakan vidi. Na taj način, on ilustruje i ono što u Lakanovom radu potiče od klasične ideje intrapsihičkog konflikta i ono što od nje odstupa.

Osnovni koncept u Lakanovoj teoriji podeljenog subjekta je koncept nedostatka. Francuska reč *manqué*, podrazumeva i 'gubitak' i 'nedostatak' ali i 'pustoš' i 'prazninu'. Lakan je smatrao da je psihički susret sa gubitkom esencijalan za formiranje ljudskog subjekta. Zaista, subjekat kao takav nastaje tako što nailazi na gubitak i reprezentuje ga i bez toga se formiranje subjekta ne događa. Ovo je osnovno u Lakanovoj teoriji o subjektu. Ukorenjeno je u Frojdovom shvatanju primalnog potiskivanja izloženom u „S one strane principa zadovoljstva" (Frojd, 1920) i podrazumeva ovaj proces kao osnovu za formiranje subjektivnosti per se. 'Primarni doživljaj zadovoljstva' o kome Frojd govori je mitsko ishodište, jer ne postoji njegova reprezentacija, pa tako ni njegov doživljaj u psihi, sve dok ne dođe do njegovog gubitka. Trud da povratimo ovaj izgubljeni momenat je definišući princip subjektivnosti. Ukorenjen je u ljudskoj sposobnosti za reprezentaciju i, u tom smislu, u srži ove isključivo ljudske funkcije je princip nedostatka, to jest gubitka zadovoljstva. U Lakanovoj misli ovde postoji dijalektički odnos koji se oslanja na Frojda: primarna represija gubitka zadovoljstva može da se dogodi samo onda kada postoji reprezentacija koja može da bude potisnuta, a reprezentacija može da postoji samo kao reprezentacija već izgubljenog, to jest represija i reprezentacija se moraju javiti zajedno: izgubljeni objekat se rađa kao već izgubljen.

Jedna posledica Lakanovog smeštanja gubitka u srž subjektovog bića jeste da ovo podriva svaku ideju odojčeta kao potpuno neukaljanog stvorenja, koje živi van kulture. Ideja o instinktivnom detetu koje ispoljava urođene obrasce ponašanja, uključujući i obrasce vezanosti, daleko je od Lakanove ideje o subjektu upisanom u kulturu od samog početka njegovog postojanja. U psihoanalizi se teorije konflikta generalno fokusiraju na doživljaj zadovoljstva spram nezadov oljstva i napore da se razreše konflikti između njih. Neizostavno, ovo podrazumeva teoriju „želje", motivacije, namere ili žudnje. Ovaj poslednji termin, žudnja, kao i konceptualni odnos između žudnje i želje, igra fundamentalnu ulogu u lakanovskoj misli i osvetljava implicitnu funkciju intrapsihičkog konflikta u njoj.

Francuska reč *désir* adekvatan je prevod nemačke reči *wunsch*, koju generalno koristi Frojd i koja se prevodi kao *želja* na engleski. Međutim, reči *désir* u nemačkom odgovara i *begierde* (*begehren*), koja se inače javlja u Hegelovim tekstovima, kompleksnija je od *wunsch* i sugeriše veći intenzitet od onoga koji ima reč želja, tj. strast, pohlepu ili požudu. Lakanova reč *désir* dočarava i Frojdovu *wunsch* i Hegelovu *begierde*, a oba značenja bi na engleskom mogla da budu sadržana u reči *žudnja*, a u reči želja već ne tako dobro. Kada razmatramo suprotstavljene pojmove želja i žudnja, nailazimo na razlike u vezi sa funkcijom mašte, pa čak i samog nesvesnog. Brenerova ideja

da su originalne želje u osnovi realne i samo postaju potisnute fantazije zbog konflikta sa moćnijim željama tj. da bismo izbegli neodobravanje itd., sasvim je drugačija od Lakanove ideje začetka želje kao nesvesne fantazije: nesvesna fantazija koja može da se iskaže putem različitih diskretnih želja.

Podeljeni subjekt obraća se analitičaru za pomoć, traži pomoć da bi umanjio bolno ili neprijatno iskustvo. Međutim, analitičar počinje da adresira i sve drugo što ova iskustva mogu da znače. Uraditi drugačije, odmah se potruditi da se smanji nezadovoljstvo, isključuje mogućnost analize. Neizbežni zaključak je da u ovoj molbi za pomoć postoji još neka želja, možda i želja koja je orijentisana na ideju sveznajućeg analitičara i poklona koje će taj sveznajući analitičar doneti (tj. u transferu). Ova druga želja odražava podeljenost između (svesnog) zahteva i (nesvesne) žudnje. Sav klinički psihoanalitički rad dešava se na osi ove podeljenosti. Na francuskom, *une demande* znači zahtev. Zato se podeljenost u subjektu psihoanalize u engleskom prevodu lakanovske misli uglavnom adresira kao ono što je između zahteva i žudnje.

Razlika između zahteva i žudnje slična je poznatoj razlici između manifestnog i latentnog sadržaja, ali nije sasvim ista. Za Lakana, manifestni sadržaj zahteva manje je važan od njegove logike. Zahtev ima logiku zamišljenog rešenja za nedostatak: „Kada bih mogao da imam ono što želim, bio bih kompletan." Pošto ova želja nosi implikaciju zamišljene kompletnosti, ona je po formi narcisistička. Ona pretpostavlja imaginarnu popravku zamišljene povrede. Zbog toga ona biva osujećena u uspešnoj analizi. Osujećenjem ovog zahteva za imaginarno rešenje, analitičar, umesto toga, usmerava tretman ka iskazivanju novih metafora za nedostatak, ka novim iskazivanjima želje. Ovaj stav rezonira i sa Levaldovom (1960) idejom novog objekta u analizi i, možda, sa poznatom idejom Ego psihologije o stvaranju novih kompromisnih formacija. Lakanovsko gledište ove nove mogućnosti oslanja se na esencijalnu razliku između strukture želje kao tekućeg simboličnog iskazivanja neizbežnog nedostatka i iskazivanja zahteva kao verovanja u kompletnost, integraciju ili isceljenje, kao rešenja za nedostatak. Iako su te dve intencije različite po svojoj strukturi i logici, nemoguće je sresti čist iskaz žudnje – ona je istovremeno iskazana i skrivena u zahtevu.

Žudnja se nikad ne javlja u čistoj deklarativnoj formi. Molba za pomoć, za savet, za naklonost, za podršku, za ljubav, neizostavno će biti sredstvo za iskazivanje nečeg povrh tog zahteva u registru nesvesne žudnje. A prilika za tu žudnju uvek će se pojaviti ovde i sada kao iskaz interpersonalne molbe (zahteva). Zato, ako ima smisla razmišljati o žudnji i zahtevu kao da su u konfliktu: to je dijalektički konflikt, gde samo ako ih zajedno uzmemo možemo da pronađemo nešto novo. Uloga analitičara nije da isceli, pa čak ni da ponovo spoji tu podeljenost, već da je osluškuje, da učini analizanda svesnim nje i da ukaže na to da se put kroz simptomatični zastoj koji je motivisao analizandov zahtev za analizu može naći upravo tu. To je slično onome što Hans Levald pominje kao „svesno prisvajanje međusobnog delovanja i komunikacije između nesvesnog i svesnog načina *mentacije* i žudnje", (1978, str. 50-51). Ključ koji povezuje Levaldov i Lakanov stav je sintagma *načini mentacije*. Nije sadržaj taj koji razlikuje žudnju i zahtev, pa čak ni Id i Ego; to je način na koji je reprezentovan.

Iskazivanje žudnje iza prividnog značenja zahteva sugeriše da analitičar ne treba sasvim da se fokusira na razumevanje već, umesto toga, treba da osluškuje načine iskazivanja (načine *mentacije*) koji teku uporedo sa manifestnim značenjem. Ostaje pitanje da li se išta dobija sagledavanjem procesa slušanja, u smislu dijalektike između žudnje i zahteva umesto, na primer, tradicionalnijih psihoanalitičkih kategorija nagonskih derivata i odbrana. Lakanovska ideja označavanja iskazivanja žudnje, čestog prekidanja diskursa analizanda na različite načine da bi se ukazalo na to da je nešto drugo rečeno što je izvan planiranog diskursa, veoma je podložna specifičnom načinu na koji neki analitičar sluša i interveniše. U kliničkoj tehnici, pod uticajem ovih ideja, iskazivanje žudnje u govoru uvek se služi figurativnim zamenama i obaranjima očekivanog značenja koje struktura jezika čini mogućim. Tumačenje sadržaja Ida nasuprot sadržajima Ega nije u pitanju prilikom slušanja iskazivanja žudnje. Umesto toga, osluškivanje karaktera iskaza, osluškivanje njegovog kapaciteta da pobudi predeterminisanu igru značenja, bolji je vodič za to kako analitičar omogućava rušenje imaginarnih izvesnosti. Sve intervencije objašnjavanjem, bilo da su sa namerom da adresiraju odbranu ili nagonske derivate, nose rizik od baziranja diskursa na izvesnosti identifikacije, objektivizacije subjekta, koja blokira igru značenja koja je znak raspoznavanja žudnje.

III. H. Nelakanijanski francuski autori

Žan Laplanš (*Jean Laplanche*, 2004) je predložio teoriju psihičkog konflikta, koja se oslanja na nesvesno i nagone, usredsređujući se na iskonski odnos prema drugom odraslom, pošiljaocu enigmatskih (nesvesno seksualnih) poruka.

Počevši od ključne *opozicije ljubavi i mržnje*, Laplanš predlaže da one postoje na nivou seksualnog nesvesnog, kao opozicija između nevezane (erotske) seksualnosti i vezane (narcisističke i/ili vezane za objekte) seksualnosti, obe na nivou nesvesne fantazije. Obe su u dijalektičkom odnosu sa nivoom pre psihičkog samoodržanja, ukazujući na prethodno postojanje nekog psihofiziološkog 'provodnika', karakterističnog po prirodnoj nežnosti ili agresivnosti. Kod dece, takav 'provodnik' trenutno zauzimaju enigmatske poruke drugih. Na nivou funkcije samoodržanja, može da se smesti nežnost (Frojdov termin), ili vezanost. Drugi nivo je erotski, čiji opis datira iz „Tri eseja". Konačno, treći je ljubav celog objekta, Erosa, u isto vreme narcisističnog i vezanog za objekt (Laplanš, 2004, str. 468). Poruke odraslih ne drže se jedinstvenog, konzistentnog nivoa – onog koji se odnosi na brigu i nežnost. U ovoj situaciji bliskog psihičkog kontakta, seksualne fantazije o roditeljima se bude i nagone ih, ili kradom uvode, u srce odnosa samoodržanja. Poruke su „kompromitovane" – u psihoanalitičkom smislu termina– tako da su nesvesne i samom pošiljaocu. Dete koje pokušava da ovlada ovim enigmatskim porukama, pokušava da ih oporavi putem signala koji su mu dostupni. U ovom smislu je tzv. nagon smrti zapravo „čista kultura" drugoga, koju otkrivamo u najdubljim slojevima nesvesnog. To je sigurno tako i u najnepristupačnijim slojevima Ida. Ali, vrlo brzo, iz aktivnosti Ega i uz pomoć kulturnog okruženja, pojavljuju se fragmentarne scene, delovi fantazmičnih sekvenci, koji će progresivno upijati velike organizacione snage, komplekse Edipa i kastracije.

Sile vezivanja u psihi nisu ništa manje seksualne od ostalih sila. Pa ipak, one uvek uzimaju za svoj izvor određene celine: sveukupnost bližnjeg kao jedinstvenog bića; ukupnost Ega, njegove forme i njegovih ideja. Dakle, u grandioznoj opoziciji nagona života i smrti, opozicija vezivanja i odvezivanja je na delu unutar psihičkog aparata. Novorođenče teži da prevede zavodljive, enigmatske poruke odraslog, ne dozvoljavajući suviše veliko odvezivanje stimulusa. Od tada se bitka za vezivanje vodi protiv unutrašnjeg drugog – nesvesnog i njegovih izdanaka (Laplanš, 2004).

Andre Grin (*André Green*, 1975, 1998) i njegove konceptualizacije 'mrtve majke', 'rada negativa', 'analitičkog objekta', dinamične međusobne povezanosti između objekta i nagona, intrapsihičkog i intersubjektivnog, 'antagonističke saradnje' između reprezentacije i afekta, čvrsto su ukorenjene u pojam ili lokalizovanog psihičkog konflikta ili opštijih stanja konflikta.

Grin je predložio skupljanje takvih mehanizama odbrane kao što su potiskivanje, spliting, odricanje, zaplena ili odbacivanje i negacija, u njegovoj formulaciji koncepta *rada negativa*, jer ih sve vidi kao razradu prototipa potiskivanja. Prema njegovom poimanju, svi oni predstavljaju presudu i prihvatanje ili odbijanje: pitanje čiji je odgovor da i/ili ne. Ovo pitanje može da se zasniva na različitim kontekstima, da se bavi različitim materijalima (instinktivnim impulsima, afektima, reprezentacijama, percepcijama, rečima itd.). Među različitim mehanizmima odbrane, ova grupa se razlikuje od drugih, jer njeni činioci direktno podrazumevaju bazičan izbor prihvatanja ili odbijanja u svesti derivata koji su ukorenjeni u nesvesno ili Id.

Pišući o graničnim psihotičnim pacijentima, Grin navodi dva mehanizma koji vode ka *psihičkom slepilu*: somatsko isključivanje, gde regresija razdvaja konflikt od psihičke sfere ka somi, i proterivanje (konflikta) kroz akciju, njegov psihomotorni pandan. Dodatno, spliting i dekateksija predstavljaju dilemu graničnih pacijenta o zabludi ili smrti (psihičkog procesa). Ovde, povećana pažnja na suptilnost komunikacije, optimalni balans između nenametljivog prisustva i odsustva, sa analitičareve strane dozvoljava da se pojave potencijalna simbolizacija i proces reprezentacije . Nastavljajući i šireći učenja Frojda, Vinikota i Lakana, **Pjera Olanjije** (*Piera Aulagnier*) je u svojoj teoriji dečjih psihoza identifikovala tri nivoa reprezentacija: primalni piktorgram (slikovno pismo), primarni proces fantazije i sekundarni proces ideacije. Primarni proces se aktivira da simbolizuje i reprezentuje prepoznavanje postojanja prisustva i odsustva drugog tela. U ovoj funkciji, on se sukobljava sa primalnim procesom (slikovno pismo, koje su kreirali sami za sebe), koji prepoznaje samo jedan psihički prostor. Funkcija primarnog procesa fantazije je da razreši ovaj konflikt (2001, str. 40-42).

U svojoj studiji „Agieren" **Džojs Makdugal** (*Joyce McDougall*, 1980) piše da engleski prevod *acting out* tačno odražava dvojaki pojam ekonomskog poretka: prvo se nešto postavlja izvan (sebe ili analitičke situacije), a što bi trebalo da bude sačuvano i prema čemu bi trebalo da se odnosi psihološki; sledstveno, tenzija se prazni ili odstranjuje, tako da ne ostaje ništa od unutrašnjeg konflikta. Anksiozni ili depresivni afekti, koji bi inače mogli da prevladaju kapacitet osobe da izađe na kraj sa njima, drže se van svesnog. U teoriji Makdugalove, mehanizam 'zaplene' se približava Frojdovom 'odbacivanju od psihe' (različitom od potiskivanja ili poricanja) koji posreduje u ekonomskom manevru *acting out-a* i pražnjenja tenzije. U svom istraživanju

psihosomatskih fenomena, Džojs Makdugal opisuje da se psihički konflikt poriče i izbacuje iz psihe, da bi se umesto toga ispraznio kroz telo i njegovo somatsko funkcionisanje. Ona dalje razvija teoriju da se na početku psihičkog života telo doživljava kao objekat koji pripada spoljnom svetu. Ovo stanje percepcije nastavlja da postoji u životu snova i određenih psihotičnih stanja, u kojima se celo telo ili „određene zone i funkcije tretiraju kao nezavisni entiteti, koji pripadaju, ili su pod dominacijom, Drugog" (Makdugal, 1980, str.419).

IV. UPOTREBA KONCEPTA U LATINSKOJ AMERICI

U Latinskoj Americi, više obogaćujućih doprinosa na polju *posledica psihičkog konflikta*, kako u strukturisanju psihičkog aparata, tako i na polju kliničkih manifestacija i teorije tehnike, ostvareni su kroz kreativnu sintezu teorija Frojda, Melanije Klajn, Biona i ne-lakanovskih francuskih autora – pre svih Laplanša, Grina, Olanjijeove i Makdugalove.

Mada je teorija konflikta uočljiva u Pišon-Rivijeovoj (*Enrique Pichon-Rivière*) Perceptualnoj operacionalnoj referentnoj shemi (ECRO), Rakerovoj (*Heinrich Racker*) Teoriji konkordantnog i komplementarnog kontratransfera i u Libermanovoj (*Lieberman*) Teoriji komunikacije (Borenstejn, 2014), najrelevantniji primeri razmišljanja latinoameričkih autora o konfliktu mogu biti ilustrovani doprinosima autora kao što su Anhel Garma (*Angel Garma*), Arnaldo Raskovski (*Arnaldo Rascovsky*), Maurisio Abadi (*Mauricio Abadi*) i Norberto Karlos Maruko (*Norberto Carlos Marucco*).

IV. A: Anhel Garma

Za Anhela Garmu, osnovni konflikt dešava se između Ega i Superega. U svojoj konceptualizaciji konflikta, on prati ideju Frojda u „Ego i Id", gde je težina neuroze proporcionalna strogosti Superega. Dalje, ako je san model konstitucije svake transakcije, promena u koncepciji kreacije sna nepobitno će imati posledice na mehanizam epigenetske teorije simptomatologije.

Garma pravi izmene u načinu „konfirmacije" sna iz perspektive strukturalne teorije. U stanju spavanja, Ego je u regresiji, i kao posledica toga, popušta cenzura koja, inače, tokom dana drži sadržaje Ida nesvesnim, a što u snu može biti iskazano uz manje inhibicija. Ovo dovodi do situacije ekvivalentne traumi: Ego, sa simboličkim deficitom, suočen je sa visokonaponskim (katektovanim) stresogenim sadržajem, kao što su primalna scena, teskoba kastracije, oceubistvo, itd. Suočen sa takvom situacijom, sanjačev Ego može samo da prikrije takve sadržaje,

zadovoljavajući mehanizme odbrane. Jedan od načina deformacije je i ispunjenje želje (1978, pp. 71-78). Svaki san, tako, zapravo biva „maskirana noćna mora" (u: Raskovski de Salvareza – *Raquel Raskovsky de Salvarezza* 1974, p. 142). Prethodno, Garma je pravio reviziju i izmene nekih od Frojdovih konceptualizacija snova i halucinatornih procesa, koji se tiču traume i testiranja realnosti (Garma, 1946, 1966, 1969). Povodom toga je zaključio: „Mora biti jasno da subjekt koji pati od traumatske neuroze halucinira zato što nije u stanju niti da odbaci niti da kontroliše, putem mišićne inervacije ili Ego antikatekse, psihološke sadržaje koji se tiču traume, tj. sećanja vezanih za traumu, koja spontano naviru u subjektu u danima nakon traume. Ovakvi sadržaji deluju vrlo intenzivno u osobi tokom izvesnog perioda, i ne mogu biti izbegnuti, i tako uzrokuju halucinacije u kojima osoba doživljava intenzivna sećanja na ono što joj se dogodilo, ne kao obična sećanja, već kao nešto realno i spoljašnje, što joj se događa u datom momentu" (Garma, 1969, pp. 488-489). U kontekstu ovoga sledi da: „Snovi su halucinacije tokom spavanja, uzrokovani traumatskim delovanjem, na oslabljeni Ego sanjača, do tada potisnutih psihičkih sadržaja koje uspavani Ego, u nemogućnosti kontrolisanja, prihvata kao realne, te ih prisiljava na prerušavanje, ne bi li ublažio bolnu psihičku tenziju." (ibid, p. 491).

Za teoriju snova, formulisanu na ovakav način, bila je potrebna elaboracija metapsihologije traume i iz perspektive strukturalne teorije: „(…) za psihu traumatizovane osobe može se smatrati da je podeljena u nekoliko instanci: prvu – parazitsku instancu koju je kreirala intenzivna trauma, koja prisiljava na ponavljanje, drugu, koja je Self-submisivna do tog nivoa da ponavlja šta je zahtevano, treću – zdravi i očuvani Ego koji … brani sebe … od prisile za ponavljanjem i pokušava da upravlja silama nagona" (1978, p. 116). Kasnije, ovu „parazitsku instancu" naziva Superegom (1978, p. 188). Na ovaj način, „neuroze su uslovljene štetnim Superegom, koji reflektuje škodljivu spoljašnju realnost, potčinjava Ego, sileći ga da deluje neprimereno i ometajući ga u upravljanju Idom na skladan način" (1978, pp. 118-119).

Kod neurotskih simptoma (kako na individualnom tako i na nivou grupe), kombinacija i konfliktna interakcija *sila koje nameću repeticiju* i drugih koje vode ka *'maskiranju',* kako navodi Frojd (1939) u „Mojsije i monoteizam", naglašena je u Garminom teoretisanju.

Garma, takođe, redefiniše koncept nagona života i smrti u odnosu na konceptualizaciju *konflikta u mazohizmu.* On smatra da nagoni života i smrti nisu elementarne sile, već su rezultat iskustava sa kojima se individua susreće i koje internalizuje tokom strukturacije psihe. Govoreći o naciji koju, nakon Frojda, možemo interpretirati kao analognu neurotskoj individui, Garma razvija svoju konceptualizaciju erotskog i tanatičkog nagona: „Među reakcijama iz prošlih iskustava koja opstaju i istrajavaju u reakcijama sadašnjosti, ima nekih koje guraju naciju ka progresu i blagostanju, dok su druge destruktivnije i uzrokuju patnju, tako da se u psihoanalitičkoj teoriji može formulisati, na pojednostavljen način, da u naciji postoje progresivne, vitalne, tendencije, odnosno impulsi, i drugi koji su regresivni, samodestruktivni ili smrtonosni." (1978, p. 47). Držeći se iste niti, na drugom mestu, navodi: „ ... (ovo) je zasnovano na razmatranju patoloških ponašanja (...) kao posledice submisija i agresije, usmerenih protiv internalizovanog persekutivog objekta, (...) koje su dominantno usmerene protiv genitalnosti. Zauzvrat, ti internalizovani persekutivni objekti dolaze iz submisivnosti njihovim trenutnim, dečijim nalik i naslednim okolnostima koje

jesu, i uvek su bile, škodljive." (u: Raskovski de Salvareza (1974, p. 169).

Konceptualizujući *Superego kao set persekutivnih objekata* usmerenih protiv genitalnosti subjekta, uz uzimanje u obzir centralnosti edipalnog konflikta, te instinkt smrti kao rezultat internalizacije destruktivnih iskustava kod individue, Garmin Superego je integralan deo instinkta smrti. Za Garmu, samim tim, mazohizam jeste fundamentalan element u nastajanju neuroze.

IV.B. Arnaldo Raskovski

Arnaldo Raskovski dalje širi ovu koncepciju konflikta locirajući poreklo svih psihopatoloških ponašanja u okvir roditeljskih tendencija ka čedomorstvu. S tim u vezi, njegovo shvatanje psihopatologije proizilazi iz razumevanja čedomorstva kao „(...) svih roditeljskih akcija koje remete psihosomatsku integraciju deteta, kroz različite akcije koje sintetišemo u sledeće denominacije: ubistvo, sakaćenje, omalovažavanje, maltretiranje, zanemarivanje i napuštanje" (1974, p.316). Takva čedoubilačka akcija nastavlja se u odnosu Ega prema Superegu. Paricidne tendencije su sekundarne u odnosu na čedoubilačke, i pokoravaju se mehanizmu identifikacije sa agresorom (1974, p. 314). Raskovski nalazi pokazatelje čedoubistva u mitologijama raznih naroda, i u Bibliji, koju smatra temeljem monoteističke koncepcije i sociokulturnog procesa (1981).

IV. C. Maurisio Abadi

Maurisio Abadi u svojoj knjizi „Renacimiento de Edipo" („Edipov preporod", 1977) razvija „ponovno čitanje" Edipovog kompleksa kroz novu interpretaciju Sofoklovog „Kralja Edipa". Kao rezultat ove nove koncepcije nuklearnog kompleksa, elementi koji intervenišu u konfliktu nisu oni koji su klasično uspostavljeni.

Za Abadija, motivacija za sva ponašanja je u *agoniji smrti*. Zauzvrat, bilo koji pokušaj interpretiranja manifestacija subjekta može jedino biti tretiran u trijadnoj dinamici. Karakteri oca, majke i sina kakvi postoje u frojdovskoj koncepciji Edipa zamenjeni su ulogama koje, kao takve, mogu biti simultano ili sukcesivno zauzete od strane bilo koje od realnih figura. Date uloge mogu biti sledeće: retentivna (zadržavajuća), ekstraktivna (izvlačeća) i detinja uloga. Ako je primarna *agonija smrti*, kako za oca, tako i za majku, ono što, u fantaziji, osigurava preživljavanje, jeste posedovanje deteta. Na ovaj način, fantazija večne trudnoće je, za oba pola, univerzalna. Skrivena u patrijarhalnoj organizaciji, muška zavist je isprovocirana sposobnošću žene da ostane trudna. Ovo čini poreklo običaja „kuvada" (fr. *couvade*), podrobno dokumentovanog kod više primitivnih naroda, kada budući otac oponaša porođaj dok njegova žena rađa bebu.

Abadi bira rođenje kao model kojim objašnjava način na koji su tri specifične uloge i specifične anksioznosti koje prate ovu dijalektiku međusobno povezani, kroz tri momenta: trudnoća, prolazak kroz porođajni kanal i ekstrauterini život. *Konflikt* se razvija duž dve ose: borba

između polova i borba *roditelja protiv deteta*. Otac i majka bore se za posedovanje sina koji je, u ovoj konfrontaciji, opklada. Ovom borbom dominiraju dva osećanja: osećanje ljubavi, odnosno težnje ka celovitosti i osećanje mržnje, odnosno težnja otporu (opoziciji) i isključenju. Sin, sa svoje strane, pokušava da se oslobodi jednog od roditelja, a da bi uspeo mora ostvariti savez sa drugim roditeljem; seksualni apetit za jednim ili drugim roditeljem je sredstvo, odnosno način na koji se uspostavlja savez – veza. Retentivna (zadržavajuća) uloga pokušava da preuzme sina (večna trudnoća), dok ekstraktivna (izvlačeća) uloga pokušava da stvori zajedništvo sa uzetim sinom ne bi li ga oslobodila ili, zauzvrat, preuzela, odnosno zaposela. Borba polova na ovaj način poprima osećaj isključivosti: „da bih ja živeo, ti moraš umreti". Odnos oca prema detetu karakteriše očeva agonija zbog sopstvene nemogućnosti da začne/nosi dete i, posledično, željom za krađom sina. Odnos majke prema detetu je veza koju karakteriše pokušaj da, prvo, donese dete na svet, a onda da ga zadrži kao svoj produkt, iz čega otac treba da bude isključen.

Sin pokušava da se oslobodi stega na koje ga majka osuđuje, što uzrokuje agoniju smrti, usled zatvorenosti u kojoj biva držan. Bekstvo iz materinskog zatvora je ekvivalent matricida i nosi krivicu rođenja, i u vezi s tim, persekutorni strah pred fantazijom proždirujuće majke ili majke koja pokušava da vrati svoj produkt, svoje dete, u matericu. Za sina, otac je oslobodilac iz simbioze u kojoj majka pokušava da ga zadrži; otac je, takođe, vodič i model koji ga održava spolja. Međutim, veza sa ocem je ambivalentna, jer otac priželjkuje, pored oslobođenja sina, i njegovo pripajanje kako bi se, na magičan način, suprotstavio agoniji smrti. Dete, sa svoje strane, suočeno sa primalnom scenom, doživljava izopštenost od roditelja i pokušava, kroz formiranja saveza, da ih razdvoji kako bi postiglo svoju nezavisnost od jednog ili oba roditelja. Svaku od uloga karakteriše ambivalencija, jer se svaka od akcija odvija u *dijalektici unutrašnjosti i spoljašnosti,* pri čemu je svaka od pozicija nosilac specifičnog straha: unutrašnjost je bezbednost, zavisnost i zatvor, dok je spoljašnjost sloboda, ali i bespomoćnost i napuštenost. Time je, ponašanje kako sina, tako i roditelja, istovremeno i ljubav i mržnja, budući da svaki od protagonista drame teži, istovremeno, da ostane, odnosno da se vrati unutra, ali i da se oslobodi zatvaranja koje mu preti u zatvoreničkoj unutrašnjosti; sa smrću koja prati svaku kretnju u ovoj dijalektici.

IV. D. Norberto Karlos Maruko

Kada u svojoj teoriji „dijalektiku" stavlja na mesto „konflikta", **Norberto Karlos Maruko** se nadovezuje, između ostalih, na Frojda, Klajn, Vinikota, Lakana, Laplanša i Grina. Polazeći od svog kliničkog iskustva sa graničnim pacijentima, Maruko (1997) postavlja reviziju psihoanalitičke teorije seksualnosti i reprezentacije, bazirane na *dijalektici između seksualnog nagona i statusa objekta*. Autor nudi ideju psihičke strukture *podeljene između odricanja kastracije i kreacije virtuelnog objekta* (nepatološki fetiš), pri čemu su izbor objekta i uslovi ljubavi bazirani na kreaciji virtuelnog objekta. Cilj analitičkog tretmana je, po autorovom viđenju, postizanje kreativnog ekvilibrijuma između priznavanja kastracije i njenog poricanja u cilju očuvanja nagona, što je dijalektika koja je, takođe, osnov pretpostavljene teorije sublimacije. Virtuelni objekat mora biti negovan i metaforički rekreiran u analitičkom odnosu. Dijalektika

nagona i objekta je, takođe, diskutovana u kontekstu seksualnosti i transfera. Kako bi se izbegla opasnost idealizacije objekta, autor smatra da edipalnoj seksualnosti mora biti omogućeno da se razvija u erotskom transferu, pri čemu analitičar, povremeno, uzima mesto preedipalnog objekta.

V. ZAKLJUČAK

Zahvaljujući svojoj kreativnosti i uvidu, Frojd je menjao svoje teorije konflikta kroz vreme. Nakon njegove smrti, raznolikosti i kontroverze su se intenzivirale, o čemu govore i polemike između sledbenika Ane Frojd i Melanije Klajn, u Engleskoj, tokom rata. Kompleksan postfrojdijanski psihoanalitički pejzaž Evrope reflektovao je, do izvesne mere, situaciju u Britaniji – sa frojdijanskim, klajnijanskim i nezavisnim tradicijama i njihovim pogledima na centralnost konflikta, pomešanih sa sve uticajnijim francuskim perspektivama.

Sa prilivom velikog broja istaknutih evropskih analitičara koji su bežali pred nacistima, pre svega onih koji su bili bliski sa Sigmundom Frojdom i Anom Frojd, postfrojdijanska severnoamerička psihoanaliza prvo je sistematizovana kroz prizmu Ego psihologije, sa akcentom na intersistemske i intrasistemske strukturalne konflikte. Do 1970-tih, sa smrću Hajnca Hartmana, „Hartmanova era", polako je bivala prošlost, a era pluralizma u teoriji i praksi je nadolazila.

Širom Evrope i Amerike, rastući uticaj britanske teorije objektnih odnosa Klajnove, Biona i Vinikota; francuske lakanijanske i nelakanijanske perspektive, sinteze Frojda sa gorepomenutim perspektivama u radovima latinoameričkih autora, te razvijanje Kohutove Self psihologije, relacione i intersubjektivne perspektive, zajedno sa razvijanjem studija odojčadi i napretkom u modernim neuronaukama, podudarao se sa „sve širim obimom" psihoanalitičke kliničke prakse, koja je obogaćivala psihoanalitičku misao o konfliktima u mnogim pravcima.

Fokus se pomerao sa prvobitnog, edipalnog konflikta ka novim formulacijama (preedipalnih) konflikata, koji su uključivali razvojno najranije identifikatorno-projektivne i introjektivne procese internalizovanih dijadnih objektnih odnosa, separacione anksioznosti, gubitak objekta, gubitak ljubavi objekta, gubitak identiteta i gubitak doživljaja realnosti, odnoseći se na najranije stadijume razvoja psihičkih struktura kroz reprezentacije i simbolizacije. Stare kontroverze (i konflikti) u vezi sa značajem traume naspram nesvesnog konflikta, zajedno sa polarizacijom fantazije naspram stvarnosti, bioloških i konstitucionih naspram sredinskih faktora, kao i konflikt naspram deficita, ponovo su preispitivani i postepeno su integrisani u savremenu verziju kompleksne paradigme „komplementarnih serija". Nova paradigma se ogleda u konvergirajućim trendovima unutar novijih postfrojdijanskih, postklajnijanskih, postbionijanskih

modela, kao i sintetičkih modela koji se trude da integrišu preedipalne i edipalne nivoe organizacije u kontekstu konflikta i neurobiološkog razvoja.

Aktuelno izraženije uvažavanje teorijskog pluraliteta i kompleksnosti kada se govori o konfliktu, plodonosno je za psihoanalitičku misao i praksu. Moderna neuronauka potvrđuje da je većina naše mentalne aktivnosti nesvesna i da je mentalni život prožet konfliktima. Uprkos negativnim predviđanjima, psihoanaliza nastavlja da pruža najdublje razumevanje ljudskog uma i njegovih suštinskih (eksplicitno ili implicitno priznatih, centralnih ili pozadinskih) konflikata.

LITERATURA

Abadi, M (1977): *Renacimiento de Edipo*, Buenos Aires:Trieb.

Abend S. M. (2005). Analyzing Intrapsychic Conflict. Compromise Formation as an Operating Organizing Principle. *Psychoanal Q* 74: 5-25.

Abend, SM (2007). Therapeutic Action in Modern Conflict Theory. *Psychoanalytic Q*. 76S:1417-1442.

Akhtar, S (2009). *Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis.* London: Karnac.

Apprey, M. (2015), The Pluperfect Errand: A Turbulent return to beginnings in the transgenerational transmission of destructive Aggression. *Free Associations: Psychoanalysisand Culture, Media, Groups, Politics,* 77: 15-28.

Arlow, J.A. (1963). Conflict, Regression, and Symptom Formation. *Int J Psychoanal* 44:12-22.

Arlow, J.A. (1969). Fantasy, Memory, and Reality Testing. *Psychoanal. Q.,* 38:28-51.

Arlow, J., Brenner C. (1964) *Psychoanalytic concepts and the structural theory*. New York: International Universities Press.

Arlow, J.A. (1982). Problems of the Superego Concept. *Psychoanal. St. Child*, 37:229-244.

Arlow, J. (1980). Object concept and object choice. *Psychoanal. Q*. 1980; 49:109-

Arlow, J.A. (1987). The Dynamics of Interpretation. *Psychoanal. Q.,* 56:68-87

Arlow, J. (1991). *Clinical theory and practice.* Madison, CT: International Universities Press.

Aron, L. (1996). *A Meeting of Minds: Mutuality in Psychoanalysis*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Auchincloss, E. and Samberg, E., Eds. (2012). *Psychoanalytic Terms and Concepts. (*American Psychoanalytic Association). New Haven and London: Yale University Press.

Aulagnier, P. (2001). *The Violence of Interpretation: From Pictogram to Statement.* Philadelphia: Brunner-Routledge.

Balint, Michael (1968). (1968). *Therapeutische Aspekte der Regression. Die Theorie der Grundstorung.* Reinbek, Hamburg. Rowohlt (studium 42), 1973

Baranger, W. (2009a), The dead-alive: object structure in mourning and depressive states. In Baranger, W. and Baranger, M. (2009): *The Work of Confluence; Listening and Interpreting inthe Psychoanalytic Field*. Pp.203-216. London Karnac

Baranger, W. (2009b) Spiral Process and the dynamic field. In Baranger and Baranger (2009), op.cit., pp. 45-62.

Baranger W. and Baranger, M. (2006), The Analytic situation as a dynamic field. *Int. J. Psychoanal.* 89:795-826.

Benjamin, J. (1995). *Like Subjects, Love Objects*. New Haven, CT: Yale Univ. Press.

Benjamin, J. (1998). *The Shadow of the Other: Intersubjectivity and Gender in Psychoanalysis.* New York: Routledge.

Bion, W. R. (1955). Language and the Schizophrenic. In *New Directions in Psycho-Analysis* (1955, pp. 220-239). London: Tavistock Publications.

Bion, W. R. (1957). Differentiation of the psychotic from the non-psychotic personalities. In, *Second Thoughts* (1967, pp. 43-64). New York: Jason Aronson.

Bion, W. R. (1959). Attacks on Linking. In, *Second Thoughts* (1967, pp. 93-109). New York: Jason Aronson.

Bion, W. R. (1962a). A theory of thinking. In *Second Thoughts* (1967, pp. 110-119). New York: Jason Aronson.

Bion, W. R. (1962b). *Learning from experience*. New York: Jason Aronson.

Bion, W. R. (1963). *Elements of Psychoanalysis*. New York: Jason Aronson.

Bion, W. R. (1965). *Transformations*. New York: Jason Aronson.

Bion, W.R. (1965). *Transformations: Change from Learning to Growth*. London: Tavistock.

Bion, W. R. (1970). *Attention and interpretation*. New York: Jason Aronson.

Blanck, G. (1966). Some Technical Implications of Ego Psychology. *Int. J. Psycho-Anal*., 47:6- 13.

Blanck, G., Blanck, R. (1972). Toward a Psychoanalytic Developmental Psychology. *J. Amer. Psychoanal. Assn*., 20:668-710.

Blum HP., ed. (1985). *Defense and resistance: historical perspective and current concepts*. New York: International Universities Press, 1985.

Blum HP, ed. (1990). *Fantasy, myth and reality. Essays in honour of Jacob Arlow, M.D.* Madison, CT: International Universities Press.

Blum, HP (1998). Ego Psychology and Contemporary Structural Theory. *IPA Newsletter*. 2: 31-35.

Bohleber, Werner (2000). Die Entwicklung der Traumatheorie in der Psychoanalyse. *Psyche*, 54, 9 -10, 797-839.

Borensztejn, C. editor (2014). *Diccionario de Psicoanalisis Argentino*, Buenos Aires: Asociacion Pscicoanalitica Argentina.

Brenner C. (1967). The mechanics of repression. In: Lowenstein RM. et al, eds. *Essays in honor of H. Hartmann*. New York: International Universities Press, pp.:390-99.

Brenner C. (1979). Depressive affect, anxiety and psychic conflict in the phallic-oedipal phase *Psychoanal. Q*., 48: 177-99.

Brenner C. (1981). Defense and defense mechanisms. *Psychoanal. Q*. 50:557-69.

Brenner C. (1982). The concept of superego: a reformulation. *Psychoanal. Q*., 51:501-25

Brenner C. (1982). *The Mind in Conflict.* New York: International Universities Press

Brenner C. (1991). A psychoanalytic perspective on depression. *J.Amer. Psychoanal. Assn*. 39:25-44.

Brenner, C. (2002). Conflict, Compromise Formation, and Structural Theory. *Psychoanal Q* 71: 397-417

Breuer, J and Freud, S (1893a [1892]). *On the psychical mechanism of hysterical phenomena. Preliminary communication.* SE 2, 1-18.

Bromberg, P. (1998). *Standing in the Spaces*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Busch, F. (2005). Conflict Theory / Trauma Theory. *Psychoanal Q* 74:27- 45.

Canestri, J. (2005). Some Reflections on the use and Meaning of Conflict in Contemporary Psychoanalysis. *Psychoanal Q* 74:295-326.

Christian, C., Eagle, M.N., and Wolitzky, D.L. (Eds.) (2017). *Psychoanalytic Perspectives on Conflict.* New York: Routledge.

Corbett, K. (2001a). More life: centrality and marginality in human development. *Psychoanal. Dial* ., 11: 313-335.

Corbett, K. (2001b). Nontraditional family romance. *Psychoanal. Q.,* 70: 599-624.

Davies, J. M. (1998). Multiple perspectives on multiplicity. *Psychoanal. Dial*., 8: 195-206.

Davies, J. M. (2001). Back to the future in psychoanalysis: trauma, dissociation, and the nature of unconscious processes. In *Storms in Her Head: Freud and the Construction of Hysteria*, ed.

M. Dimen & A. Harris. New York: Other Press, pp. 245-264.

Dimen, M. (2003). *Sexuality, Intimacy, Power*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Dorpat, T.L. (1976). Structural Conflict and Object Relations Conflict. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 24:855-874.

Druck, A.B., Ellman, C., Freedman, N., & Thaler, A. (editors) (2011). A New Freudian Synthesis: Clinical Process in Next Generation. London and New York: Karnac.

Edelman, G. (1987). Neural Darwinism: The Theory of Neural Group Selection. New York: Basic Books.

Eissler, K.R. (1987). Ein Abschied von Freuds ≫Traumdeutung≪ *Psyche – Z Psychoanal*., 41: 969

-986.

Ellman C., Grand S., Silvan M., and Ellman S (1998). *The Modern Freudians: Contemporary Psychoanalytic Technique*. Northvale, NJ: Aronson.

Erikson, E. (1956). The Problem of Ego Identity, *J.Am.Psychoanal.Assoc*., 4:56-121.

Fairbairn, W.R.D. (1954). *An Object–Relations theory of the Personality*. New York: Basic Books.

Freud, A. (1936). *The Ego and Mechanisms of Defense*, New York: *Int. Univ. Press.*

Freud, S.; Breuer, J. (1895). *Studies on Hysteria*. *SE* 2: pp. 1-323.

Freud, S. (1894a). *The Neuro-Psychoses of Defence. An Attempt at a Psychological Theory of Acquired Hysteria, of Many Phobias and Obsessions1 and of Certain Hallucinatory Psychoses. SE*

3, pp..41-61.

Freud, S. (1894b) *Obsessions and Phobias: Their Psychical Mechanism and their Aetiology*. *SE* 3, pp. 69-82.

Freud, S. (1894c). *On the Grounds for Detaching a Particular Syndrome From Neurasthenia Under The Description 'Anxiety Neurosis'*. *SE* 3, pp. 85-115.

Freud, Sigmund (1985). *Brief an Wilhelm Flies 1887–1904. The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess, 1887-1904*, v-492. Cambridge, MA, and London, England: TheBelknap Press of Harvard University Press.

Freud, S. (1897). *Extracts from the Fliess papers*. *SE* 1, pp. 173-280.

Freud, Sigmund (1896). *The Aetiology of Hysteria*. *SE* 3, pp. 187-221.

Freud, S. (1898). *Sexuality in the Aetiology of the Neuroses*. In: Early Psycho-Analytic Publications *(1893-1899*). *SE* 3. 259-285.

Freud, S. (1899*). Letter 105 from Extracts from the Fliess Papers. (1886-1899): Pre-Psycho-Analytic Publications and Unpublished Drafts*. *SE* 1. 278-279.

Freud, S. (1900). *The Interpretation of Dreams*. *SE* 4 & 5.

Freud, S. (1905a). *Fragment of an Analysis of a Case of Hysteria*. *SE* 7, 1-122.

Freud, S. (1905b). *Three Essays on the Theory of Sexuality*, *SE* 7: 123-246.

Freud, S. (1909a). *Notes on a case of obsessional neurosis*. *SE* 10, 152-318.

Freud, S. (1909b). *Analysis of a Phobia on a Five-Year-Old Boy*. *SE* 10, 1-150.

Freud, S. (1910a) *The Psychoanalytic View of Psychogenic Disturbance of Vision*, *SE* 11.

Freud, S.(1910b). *Leonardo Da Vinci and a Memory of his Childhood. SE* 11, 57-138

Freud, S. (1911a). *Formulations on the two principles of mental functioning. SE* 12, pp. 214- 226.

Freud, S. (1911b). *Psycho-Analytic Notes on an Autobiographical Account of a Case of Paranoia (Dementia Paranoides*). *SE* 12, 1-82.

Freud, S. (1912). *Recommendations to Physicians Practising Psycho-Analysis*. The *SE* 12, pp. 109-120.

Freud, S. (1912-13). *Totem and Taboo*. *SE* 13, pp. 1-162.

Freud, S. (1914). *On narcissism: An Introduction*. *SE* 14.

Freud, S. (1915a). *Instincts and their Vicissitudes*. *SE* 14, 117-140.

Freud, S. (1915b). *Repression*. *SE* 14, 146-158.

Freud, S. (1915c). *The Unconscious*. *SE* 14, 166-204.

Freud, S. (1916-1917). *Introductory Lectures on Psycho-Analysis*. *SE* 16, 241-463.

Freud, S. (1917). *Mourning and Melancholia. SE* 14, pp. 237-258.

Freud, S. (1918). *From the History of an Infantile Neurosis*. *SE* 17, 1-124.

Freud, S. (1920). *Beyond the pleasure principle*. *SE* 18, pp. 1-64.

Freud, S. (1921). *Group Psychology and the Analysis of the Ego*. *SE* 18, 65-144

Freud, S. (1923a). *The Ego and the Id. SE* 19. (pp. 3-66).

Freud, S. (1923b). *The Infantile Genital Organization (An Interpolation into the Theory of Sexuality)*. *SE* 24, 139-146.

Freud, S. (1924a). *The Loss of Reality in Neurosis and Psychosis*. *SE* 19, 147-154.

Freud, Sigmund (1924b). *The Dissolution of the Oedipus Complex*. *SE* 19, 171-180.

Freud, Sigmund (1925). *An Autobiographical Study*. *SE* 20, 1-74.

Freud, S. (1926). *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, *SE* 20

Freud, S. (1937a). *Analysis Terminable and Interminable*. *SE* 23, pp. 209-254.

Freud, S. (1937b). *Constructions in analysis*. *SE* 23, 255-270.

Freud, S. (1939). *Moses and Monotheism*. *SE* 23, 1-138.

Freud, S (1940). *An Outline of Psycho-Analysis*. *SE* 23, 139-208.

Furstenau, P (1977). Die beiden Dimensionen des psychoanalytischen Umgangs mit strukturell ich -gestorten Patienten. *Psyche,* 31: 197-207.

Garma, A. 1946 The genesis of reality testing. *Psychoanal. Q.* 15:161-174

Garma, A. (1966). *The Psychoanalysis of Dreams* Chicago: Quadrangle Books.

Garma, A. (1969). Present Thoughts on Freud's Theory of Dream Hallucination. *Int. J. Psycho-Anal.*, 50:485-494.

Garma, A. (1978): *El Psicoanalisis, teoria, clinica y tecnica.* Buenos Aires, Paidos.

Gedo, J. E. & Goldberg, A. (1973). *Models of the Mind*. Chicago & London: University of Chicago Press.

Ghent, E. (2002). Wish, need, drive: motive in the light of dynamic systems theory and Edelman's selectionist theory. *Psychoanal. Dial.,* 12: 763-808.

Goethe, J W (1795/96). *Wilhelm Meisters Lehrjahre. 8 Bucher.* 2. Band. http.//gutenberg.spiegel.de/buch/wilhelm-meisters-lehrjahre-3669/34 [20.8.2015]

Goldberg, P. (2008), Catastrophic change, communal dreaming and the counter-catastrophic personality. Paper*, 4th EBOR Conference*, Seattle, WA Nov 1, 2008.

Goldner, V. (2003). Ironic gender/authentic sex. *Stud. Gend. Sex*., 4: 113-139.

Gray, P. (1994). *The Ego and the Analysis of Defense*. Northvale, NJ: Aronson.

Green, A. (1975). The Analyst, Symbolization and Absence in the Analytic Setting (On

Changes in Analytic Practice and Analytic Experience)—In Memory of D. W. Winnicott. *Int. J. Psycho-Anal.*, 56:1-22.

Green, A. (1998). The Primordial Mind and the Work of the Negative. *Int. J. Psycho-Anal.*, 79:649 -665.

Greenberg, J. (1991). *Oedipus and Beyond: A Clinical Theory*. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press.

Greenberg, J. & Mitchell, S. (1983). *Object Relations in Psychoanalytic Theory*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Grubrich-Simitis, I. (1987). Trauma oder Trieb – Trieb und Trauma. Lektionen aus Sigmund Freuds phylogenetischer Phantasie von 1915. *Psyche, 41*, 11, 992–1023.

Grubrich-Simitis, I. (1988). Trauma or Drive—drive and Trauma—A Reading of Sigmund Freud's Phylogenetic Fantasy of 1915. *Psychoanal. St. Child,* 43:3-32.

Grubrich-Simitis, I. (2000). Metamorphoses of the Interpretation of Dreams: Freud's Conflicted Relations with his Book of the Century. *Int. J. Psycho-Anal.,* 81:155-1183.

Harris, A. (2005). Conflict in Relational Treatments. *Psychoanal Q* 74:267-293.

Harris, A. (2000). Trance and transference. Paper given at the *Spring Meeting of Division 39 of the Amer. Psychol. Assn.*, San Francisco, CA.

Harris, A. (2005). *Gender as Soft Assembly*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Hartmann, H. (1939). *Ego Psychology and the Problem of Adaptation.* New York: International Universities Press.

Hartmann, H. (1950/1964). *Essays on Ego Psychology: Selected Problems in Psychoanalytic Theory.* NY: Int. Univ. Press).

Hoffer, A. (1985). Toward a Definition of Psychoanalytic Neutrality. *J. Amer. Psychoanal.*

Assn., 33:771-795.

Hoffman, I. (1998). *Ritual and Spontaneity in the Psychoanalytic Process: A Dialectical-Constructivist View*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Ingram, D.H. (Ed.) (1985) *Karen Horney: Final Lectures*. New York: W.W. Norton & Company.

Isaacs, S. (1952). The nature and function of phantasy. In: *Developments in Psychoanalysis* (1952, pp. 67-121). London: Hogarth Press.

Jacobson, E. (1964). *The Self and the Object World*. New York: International Universities Press.

Joseph, B. (1989). Psychic Equilibrium and Psychic Change: Selected Papers of Betty Joseph. New York: Routledge.

Kapfhammer, Hans-Peter (2012a). *Trauma und Psychose – Teil 1.* Zur Assoziation fruhkindlicher Traumatisierungen bei psychotischen Patienten in klinischen Inanspruchnahmegruppen. Neuropsychiatrie. Springer-Verlag. http.//link.springer.com/article/10.1007/s40211-012-0030-x#page-1 [17.8.2015]

Kapfhammer, Hans-Peter (2012b). *Trauma und Psychose – Teil 2*. Zur Assoziation fruhkindlicher Traumatisierungen und Psychoserisiko in der Allgemeinbevolkerung. Neuropsychiatrie. Springerverlag. http.//link.springer.com/article/10.1007%2Fs40211-012- 0031-9#page-2 [17.8.2015]

Kernberg, O.F. (1983*). Object Relations*. New York: International Universities Press.

Kernberg, O. (2004) Psychoanalytic Object Relations Theories. In: *Contemporary Controversies in Psychoanalytic Theory, Techniques and their Applications*. New Haven: YaleUniversity Press, pp. 26-47.

Kernberg O. (2005). Unconscious Conflict in the light of Contemporary Psychoanalytic Findings. *Psychoanal Q* 74:65-81

Kernberg, O.F., Yeomans, F.E. and Clarkin, J.F., and Levy, K.N. (2008). Transference Focused Psychotherapy: Overview and Update. *Int. J Psycho-Anal*. 89, 601-620.

Kernberg, O. (2011). Divergent Contemporary Trends in Psychoanalytic Theory. *Psychoanal Rev*, 98,5, 633-664.

Kernberg, O. (2012a). Identity: Recent Findings and Clinical Implications. In: *The Inseparable Nature of Love and Aggression*. Washington, DC: American PsychiatricPublishing, pp 3-30.

Kernberg, O. (2012b). Mentalization, Mindfulness, Insight, Empathy, and Interpretation. In: *The Inseparable Nature of Love and Aggression*. Washington, DC: American Psychiatric Publishing, pp 57-79.

Kernberg, O. (2013). What is Personality? *Journal of Personality Disorders* (in press).

Kernberg, O. (2014). The Unresolved Problem of the Classification of Personality Disorders. In *Personlichkeitsstorungen* (Personality Disorders) (in press).

Kernberg, O.F. (2015). Neurobiological Correlates of Object Relations Theory: The Relationship between Neurobiological and Psychodynamic Development. *Int.ForumPsychoanal.*, 24:38-46.

Killingmo B. (1989). Conflict and Deficit: Implications for Technique. *Int J Psycho-Anal* 70:65-79.

Klein, M. (1928). Early stages of the Oedipus conflict. In, *Love, Guilt and Reparation and Other Works* 1921-1925, pp. (186-198, 1975). New York: Free Press.

Klein, Melanie (1928). Fruhstadien des Odipuskonfliktes. *Gesammelte Schriften* I/1, 287–305

Klein, Melanie (1932). Die Psychoanalyse des Kindes. *Gesammelte Schriften* II

Klein, M. (1946). Notes on Some Schizoid Mechanisms. In*: Developments In Psycho – Analysis.* Riviere, J. (ed). London: Hogarth Press, pp 292-320.

Klein, M. (1952). The mutual influences in the development of ego and id. In: *Envy and Gratitude and Other Works*, (1946-1963), pp. (57-60, 1975). New York: Free Press.

Kohut H. (1977). *The Restoration of the Self*. Madison, CT: Int. Univ. Press

Kris, A. O. (1984). The Conflicts of Ambivalence *Psychoanal. Study Child,* 39:213-234.

Kris, A. O. (1985). Resistance in Convergent and in Divergent Conflicts *Psychoanal. Q,* 54:537-568.

Kris, E. 1955: Neutralization and Sublimation, *Psychoanal.Study Child*, 10:30-46

Kris, E. 1950 On preconscious mental processes *Psychoanal. Q*. 19:540-560.

Kris, E. 1951 Ego psychology and interpretation in psychoanalytic therapy. *Psychoanal. Q*. 20:15-30.

Lacan, J. (2006) *Ecrits* (B. Fink, Trans.). New York: Norton.

Laplanche, J. (2004). The So-Called 'Death Drive': A Sexual Drive1. *Brit. J. Psychother*, 20(4):455-471.

Laplanche, J. and Pontalis, J-B. (1973). *The Language of Psychoanalysis*. (D. Nicholson- Smith, Trans.), New York: Norton.

Layton, L. (1998). *Who's That Girl? Who's That Boy? Clinical Practice Meets Postmodernism*. Northvale, NJ: Aronson.

Loewald, H. (1960) On the Therapeutic Action of Psycho-Analysis, International Journal of Psycho-Anal, 41:16-33.

Loewald, H. (1978) *Psychoanalysis and the History of the Individual* (Freud Lectures at Yale Series) New Haven: Yale University Press.

Mahler, M., Pine, F., and Bergman, A. (1975). *The Psychological Birth of the Human Infant*. New York: Basic Book

Marucco, N. C. (1997). The Oedipus complex, castration and the fetish: A revision of the psychoanalytic theory of sexuality. *Int. J. Psycho-Anal.* 78: 351-55.

Masson, J.M. (1985). *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess, 1887-1904*. MA: The Belknap Press of Harvard University Press.

McDougall**,** J**.** (1980). A Child is Being Eaten—I: Psychosomatic States, Anxiety Neurosis and Hysteria—a Theoretical Approach II: The Abysmal Mother and the Cork Child—a Clinical Illustration. *Contemp. Psychoanal.*, 16:417-459

Meltzer, D. (1966). The relation of anal masturbation to projective identification. *Int J Psycho-Anal* , 47: 335-44.

Mitchell, S.A. (1995). Commentary on "Contemporary Structural Psychoanalysis and Relational Psychoanalysis". *Psychoanal. Psychol*., 12:575-582

Mitchell, S. (1997). *Influence and Autonomy in Psychoanalysis*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Mitchell, S. (2000). *Relationality: From Attachment to Intersubjectivity*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Murray J. (1995) On objects, transference, and two persons psychology: a critique of the new seduction theory. *Psychoanal. Psychol*. 12(1): 31-41.

Nagera, H. (1966). *Early Childhood Disturbances, the Infantile Neurosis, and the Adulthood Disturbances.* New York: International Universities Press.

Ornstein, A. and Ornstein, P.H. (2005). Conflict in Contemporary Clinical Work. Psychoanal Q 74:219-251.

Papiasvili, E.D. (1995) Conflict in Psychoanalysis and in Life. *Int.Forum Psychoanal*., 4:215- 220.

Rand, N. and Torok, M (1996). Fragen an die Freudsche Psychoanalyse. Traumdeutung, Realitat, Fantasie. *Psyche* 50/4, 289–320.

Rangell, L. (1963). The Scope of Intrapsychic Conflict—Microscopic and Macroscopic Considerations. *Psychoanal. St. Child*, 18:75-102.

Rangell, L. (1983). Defense And Resistance In Psychoanalysis And Life. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 31S:147-174.

Rapaport, 1951: The Autonomy of the Ego, *Bull.Menninger Clin*: 15:113-23.

Rapaport, D. (1957). A theoretical analysis of the superego concept. In *The Collected Papers of David Rapaport* (1977, pp. 685-709). *Masterwork Series*. New York: Jason Aronson.

Raskovsky de *Salvarezza, R. (Ed.)* (1974). "*Asociacion Psicoanalitica Argentina, 1942-1992*", *Revista Argentina* de *Psicoanalisis*, *Tomo XXXI*, No *1-2*, *Enero-Junio 1974*: *Homenaje* al *30*(o) *aniversario* de la *APA* y de la *Revista* de *Psicoanalisis*.

Rascovsky, A. (1981): *Filicidio*, Buenos Aires: Ediciones Orion.

Rey, J.H. (1988). That which Patients Bring to Analysis. *Int. J. Psycho-Anal*., 69:457-470.

Richards A., Willick M. (1986). *Psychoanalysis: the science of mental conflict: Essays in honor of Charles Brenner*. New York: International Universities Press.

Richards AD (1986). Introduction. In*: Psychoanalysis, the Science of Mental Conflict: Essays in Honor of Charles Brenner*. (Arnold Richards and Martin Willick, eds.), op.cit.

Richards, AD (1992) Unconscious fantasy: an introduction to the work of Jacob Arlow. *Clin. Psychoanal*. 1:505-512.

Richards, AK and Richards AD (2000). Benjamin Wolstein and Us: Many Roads Lead to Rome. *Contemp Psychoanal* 36: 255 – 265.

Richards, AD and Lynch, AA (2010). From Ego Psychology to Contemporary Conflict Theory: A Historical Overview. In: Ellman S (ed.) (2010) *When Theories Touch*. London: Karnac Books.

Rosen, S. (2014). *The Idea of Hegel's Science of Logic*. Chicago: The University of Chicago Press.

Rosenfeld, H. (1964). On the psychopathology of narcissism: a clinical approach. In: Rosenfeld, H. (1966). *Psychotic States: Psychoanalytic Approach* (pp. 169-179). New York: International Universities Press.

Sandler, J. (1960). On the concept of superego. *Psychoanal. Study Child* 15:128-162.

Segal, H. (1962). The Curative Factors in Psycho-Analysis. *Int J Psycho-Anal* 43:212-217.

Segal, H. and Britton, R. (1981). Interpretation and Primitive Psychic Processes: A Kleinian View. *Psychoanal Inq* 1:267-277.

Segal, H. (1997). *The Oedipus complex today. In Psychoanalysis, Literature and War*. London: Routledge.

Slavin, M. & Kriegman, D. (1992). *The Adaptive Design of the Human Psyche*. New York: Guilford.

Smith, H. F. (2000a). Conflict: see under dissociation. *Psychoanal. Dial*., 10: 539-550.

Smith, H. F. (2000b). Countertransference, conflictual listening and the analytic object relation. *J. Amer. Psychoanal. Assn.,* 48: 95-128.

Spezzano, C. (1998). Listening and interpreting—how relational analysts kill time between disclosures and enactments: commentary on papers by Bromberg and by Greenberg. *Psychoanal. Dial*., 8: 237-246.

Steiner, J. (2005). The Conflict between Mourning and Melancholia. *Psychoanal Q* 74:83-104.

Stern, D. B. (1997). *Unformulated Experience*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Stern, D.B. (2004). The eye sees itself: Dissociation, enactment, and the achievement of conflict. *Contemp Psychoanal*, 40, 197-237.

Stern, D.B. (2015). *Relational Freedom: Emergent Properties of the Interpersonal Field*. New York: Routledge. (The article on unconscious phantasy, above, is reprinted here as a chapter.)

Tabakin, J. (2015). The Value of Interpretation: Thoughts on a Controversy. (in press, *Psychoanal. Dial*).

Taylor, D. (2011). Commentary on Vermote's 'On the value of 'late Bion' to analytic theory and practice'. *Int J Psycho-Anal,* 92:1081-1088.

Tyson, P. and Tyson, R. (1990) *Psychoanalytic Theories of Development: An Integration.* New Haven, CT: Yale University Press.

Waelder, R (1930). The Principle of Multiple Function, in: Guttman, SA, ed: *Psychoanalytic Observation, Theory, Application*. NY: Int. Univ. Press, 1976:68-83.

Winnicott, D. W. (1945). Primitive emotional development. In: *Through Paediatrics to Psycho-Analysis* (1975), (pp. 145-156). The International Psycho-Analytical Library, 100: 1-325. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Winnicott, D. W. (1960). The theory of the parent-infant relationship. In *The Maturational Processes and the Facilitating Environment* (1965), (pp. 37-55). The International Psycho-Analytical Library, 64:1-276. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Winnicott, D. W. (1962). Ego Integration in Child Development. In: *The Maturation Processes and the Facilitating Environment* (1965), (pp. 56-63). The International Psycho-AnalyticalLibrary, 64:1-276. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Winnicott, D. W. (1965). *The Maturational Processes and the Facilitating Environment*. The International Psycho-Analytical Library, 64:1-276. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.

Young-Bruehl, E. (1988). *Anna Freud: A Biography*. New Haven, CT: Yale University Press.

Regionalni konsultanti i saradnici

Evropa: Dr Kristina Dirks (*Dr. Christine Diercks*) i Dr Marija Ponsi (Maria Ponsi, MD)

Severna Amerika: Dr sc. Aron L. (*Aron L., PhD*); dr sc. Bačant J. L. (*Bachant, J.L, PhD*); Dr Gotlib R (*Gottlieb R.*, MD); Dr sc. Haris A. (Harris A., PhD); Dr sc. Liktenstajn D. (*Lichtenstein D* ., PhD); Dr sc. Linč A. A. (*Lynch, A.A.*, PhD); Dr sc. Papiasvili E. D. (*Papiasvili, E.D.*, PhD); Dr Ričards A. D.(*Richards, A.D*, MD); Ričards A. K., klinički socijalni radnik (*Richards, A.K*, CSW); Dr sc. Stern D. (*Stern D., PhD*); Dr sc. Tabakin Dž. (*Tabakin, J.,* PhD); Dr sc. Tobajas L. (*Tobias, L* ., PhD); Dr Traub-Verner D. (*Traub-Werner, D.,* MD); Dr sc. Vebster Dž. (*Webster, J.,* PhD)

Latinska Amerika: Počasni doktor nauka Kotros H. (Dr. H.C. *Cothros, H.*)

Kopredsednik međuregionalne saradnje: Dr sc. Eva D. Papiasvili, ABPP (*American Board of Professional Psychology*)

IPA Međuregionalni enciklopedijski rečnik psihoanalize je licenciran pod Creative Commons licencom CC-BY-NC-ND. Osnovna prava zadržavaju autori (IPA i saradnici članovi IPA), međutim, ovaj materijal mogu da koriste drugi, podložno nekomercijalnoj upotrebi, uz punu atribuciju IPA (uključujući pozivanje na URL www.ipa.world/IPA/Encyclopedic_Dictionary) i doslovnu reprodukciju, ne u derivativnoj, uredničkoj ili kombinovanoj formi. Molimo, pritisnite ovde za uslove.

KONTEJNIRANJE: KONTEJNER – KONTEJNIRANO

Troregionalna saradnja

Međuregionalni konsultanti: **Luj Brene (*Louis Brunet*, Severna Amerika); *Vera Režina Fonseka* (*Vera Regina Fonseca*, Latinska Amerika); Dimitris-Džejms Džekson *(Dimitris-James Jackson*, Evropa)**

Koordinator: Eva D. Papiasvili (Severna Amerika)

I. DEFINICIJA

Pojam Vilfreda R. Biona *kontejner – kontejnirano* trebalo je da ukaže na sličnost situacije analitičkog para sa situacijom majke i bebe prilikom dojenja. On ukazuje na majku kao na nekoga ko ne samo što daje mleko koje umiruje i ispunjava, već je i receptivni organ za bebinu emotivnu bol, sposobna da umiri i vrati bol na nivo koji je prihvatljiv za bebu. Bionovim rečima, uopšteno, pojam ukazuje na transformaciju bola iz O (u smislu bezimene strave) do K (znanje), u smislu „sada mogu da razmišljam o onome o čemu se ne može misliti".

Iz perspektive razvoja teorije, ovaj pojam predstavlja nastavak teorije projektivne identifikacije (vidi deo *Projektivna identifikacija*), od teorije o primitivnoj fantaziji i odbranama, do teorije o prvobitnom obliku komunikacije neophodnom za razvoj mišljenja.

Kao relacioni model mentalnog funkcionisanja, proces kontejniranja proširuje linearni recipročni međuodnos između kontejnera i kontejniranog, kroz sledeće korake: stanje uma („sadržaj") se komunicira od strane pošiljaoca prema primaocu; primalac ga potencijalno „kontejnira" i transformiše svojim psihičkim radom; pošiljalac, potom, može da primi nazad kako transformisani sadržaj, tako i samu „funkciju kontejniranja".

Iako je razvojni prototip ovog modela odnos majka–beba, koncept je takođe primenljiv kao posebna vrsta nesvesne komunikacije, kako u dijadnim odnosima i grupama, tako i u psihoanalitičkom procesu. Takođe se može primeniti i na intrapsihički proces u kome pojedinac pokušava da kontejnira, transformiše i pretvori svoja osećanja u reči.

U kliničkoj situaciji, proces kontejniranja ima poseban značaj za razumevanje psihoanalitičkog procesa i razvoja mišljenja/simbolizacije. Tehnički, on označava više od tihog podnošenja odojčetovog/pacijentovog vrištanja ili drugih manifestacija bola. Kontejniranje uključuje identifikaciju, transformaciju i interpretaciju bola kada je to moguće.

Goreopisana multidimeznionalna definicija uzima u obzir i proširuje objašnjenja iz rečnika i enciklopedija uzetih sa sva tri navedena kontinenta (Lopez-Korvo – *Lopez Corvo*, 2003; Skelton – *Skelton*, 2006; Okinklos i Samberg, 2012).

II. POREKLO KONCEPTA

Koncept vodi poreklo iz kliničkih istraživanja shizofrenije (psihotični poremećaj mišljenja) od strane Melanije Klajn i njenih sledbenika, Herberta Rozenfelda, Hane Sigal i Vilfreda R. Biona u Engleskoj 1940-ih. (Pojam takođe može biti u vezi sa Bionovim iskustvom komandovanja u ratu. Kontejniranje, kao vojni izraz, podrazumeva ograničavanje i smanjivanje, ne nužno i potpun prestanak konflikta na bojnom polju, tako da postane lakši za upravljanje.)

Rad M. Klajn „Beleške o shizoidnim mehanizmima" (1946) pojasnio je njena shvatanja o patološkoj fiksaciji shizofrenije u ranim godinama života odojčeta, od rođenja do trećeg meseca, što je ona nazvala „paranoidno-shizoidnom" pozicijom. Ovu poziciju karakteriše stvaranje odnosa sa parcijalnim objektima, persekutivna anksioznost, anksioznost od uništenja i primitivni mehanizmi odbrane, kao što su spliting, projektivna identifikacija, poricanje i omnipotencija. Rozenfeld (1959, 1969) je posebno produbio razumevanje projektivne identifikacije u svojim kliničkim studijama (1950–1970). On je otkrio proces u pacijentovom infantilnom, primitivnom svetu: pacijent projektuje svoje unutrašnje objekte, parcijalne objekte i konfliktne delove u objekat – dojku ili drugi deo majčinog tela, ili u terapeuta – kako bi, putem objekta, sa njima izašao na kraj, a potom ih introjektuje i identifikuje se sa njima, čineći ih tako delom sebe. Ovaj proces projekcije i ponovne introjekcije je osnovni deo Bionovog istraživanja o kontejner – kontejniranom.

Prve reference o teoriji kontejner – kontejnirano javile su se u Bionovim radovima iz 1950-ih, posebno u „Razvoj shizofrenog mišljenja" (1956: u Bion, 1984); „Razlika između psihotične i nepsihotične ličnosti" (1957, u: Bion, 1984); „O halucinozi" (1958, u: Bion, 1984) i „Napadi na vezivanje" (1959). Polazeći od bebinog odnosa prema dojci, u okviru teorije projektivne identifikacije M. Klajn (Klajn, 1946), on naglašava važnost adaptacije između majke, tj. dojke i odojčeta za suočavanje sa anksioznošću od dezintegracije i smrti kod novorođenčeta. Zadovoljavajuće prisustvo kontejnirajuće dojke je ključno za suočavanje sa osećanjima i za njihovo preoblikovanje, što dalje omogućava emocionalno učenje. Tako se Bionovo određenje koncepta projektivne identifikacije kao primitivnog mehanizma odbrane Ega razvilo ka shvatanju projektivne identifikacije kao normativnog, razvojnog i realističnog procesa, impliciranog u modelu kontejner – kontejnirano.

III. KONTEJNER – KONTEJNIRANO (KONTEJNIRANJE): EVOLUCIJA KONCEPTA KOD BIONA

U svom radu iz 1959. „Napadi na vezivanje" (Bion, 1959), Bion je opisao iskustvo sa psihotičnim pacijentom koji se služio projektivnom identifikacijom da evakuiše delove sopstvene ličnosti u analitičara; i ukoliko se tu dovoljno dugo zadrže, sa pacijentove tačke gledišta, doživeli bi modifikaciju kroz ličnost analitičara i tako postali bezbedni za ponovnu introjekciju. Bion opisuje da kada pacijent ima doživljaj da je analitičar prerano evakuisao pacijentove projektovane delove, odnosno da takva osećanja nisu adekvatno modifikovana, pacijent na to reaguje još agresivnijim i očajnijim pokušajem da ih ponovo projektuje u analitičara. Ovaj klinički proces Bion povezuje sa pacijentovim iskustvom majke, koja nije mogla da podnese projekcije svoje bebe i koja nije mogla da kontejnira bebine projektovane strahove. Prema Bionu „majka koja razume, može da doživi osećanje strave sa kojim beba pokušava da se izbori projektivnom identifikacijom, a da u isto vreme zadrži uravnoteženo stanje uma" (Bion, 1959, p. 103-104).

U knjizi „Učenje iz iskustva" i u radu „Teorija mišljenja" iz 1962, Bion (1962 a, b) dalje razvija ove ideje, nazivajući sanjarenjem prijemčivo stanje uma majke da primi i kontejnira bebin projektovani užas. Pridodajući pojam sanjarenja majke ideji projektivne identifikacije, Bion ukazuje na to kako sredina, kroz primarne odnose, utiče na intrapsihički razvoj. Sanjarenje se odnosi na receptivno mentalno stanje u kojem se majka nesvesno identifikuje sa detetovim projektovanim delovima i na njih reaguje. Kroz svoje sanjarenje, majka stvara novo značenje onoga što dete pokušava da komunicira. Majka transformiše ono što Bion naziva beta elementima u alfa elemente, koji potom mogu komunikacijom da se vrate nazad detetu. Ovo postaje prva

definicija modela kontejner – kontejnirano. Konkretno, proces podrazumeva sledeće korake: prvo, majka, u stanju sanjarenja prima i prihvata nepodnošljive delove Selfa, objekata, osećanja i neprocesirana senzorna iskustva (beta elementi) svoje bebe, koja su fantazmatski projektovana u nju. Drugo, ona mora da podnese potpuni efekat ovih projekcija u svom umu i telu onoliko dugo koliko je potrebno da o njima misli i da ih razume; Bion taj proces naziva transformacijom. Potom, pošto je na ovaj način transformisala bebino iskustvo u svom umu, mora postepeno da ga vrati detetu u detoksikovanom i svarljivom obliku, a (u situacijama kada je to od koristi za bebu) to će se ogledati u njenom stavu i ponašanju prema detetu. U analizi, Bion ovaj poslednji korak procesa često naziva publikacijom, a uobičajeno se naziva interpretacijom. Sposobnost da se kontejnira pretpostavlja majku koja ima granice i dovoljno unutrašnjeg prostora da se nosi sa sopstvenim anksioznostima, kao i sa onima koje su u vezi sa detetom, i koja ima dovoljno dobro razvijen kapacitet da podnosi bol, da promišlja, misli i da detetu ono što misli saopšti na smislen način. Majka, koja je sama po sebi zasebna, celovita, prijemčiva ličnost, sposobna za sanjarenje i sposobna da daje na prikladan način, je, prema tome, pogodna za introjekciju kao „kontejnirajući" objekat. Malo-pomalo, vremenom, detetova identifikacija i asimilacija tog objekta vodi proširivanju njegovog mentalnog prostora, razvoju kapaciteta za stvaranje značenja i kontinuiranom razvoju uma koji može samostalno da misli. Bion ovo naziva alfa funkcijom.

U radu „Elementi psihoanalize" iz 1963, Bion smatra dinamički odnos između kontejnera i kontejniranog, označenih apstraktnim znakovima ♂ i ♀, prvim elementom psihoanalize. ♂ (kontejnirano) ima penetrirajuću odliku, dok ♀ (kontejner*)* ima receptivni/primajući karakter. U ovom kontekstu, ♂ i ♀ nisu svedeni na specifično seksualno značenje, zapravo su bez ikakve seksualne konotacije. Oni predstavljaju varijable ili nepoznate: ♂ i ♀ funkcije prisutne su u svakom odnosu, nezavisno od roda. ♂ (kontejnirano*)* ulazi u ♀ (kontejner*),* koji ga prima i ulazi u interakciju sa njim, što kao rezultat ima novi proizvod. Upotreba simbola ♂ i ♀ ukazuje na biološku prirodu uma i uključuje koncepte Frojda i M. Klajn o seksualnosti i edipalnoj konfiguraciji. U kasnijim radovima, Bion naglašava recipročnost između dve strane i potencijal za rast i razmenu između njih. Paradoks dinamičkog odnosa kontejnera – kontejniranog leži upravo u recipročnoj uzajamnosti: i ono što sadrži (kontejnira*)* i ono što je sadržano (kontejnirano*)* imaju funkciju da se uzajamno kontejniraju i bivaju kontejnirani. Razvojno gledano, ovo može da znači da pored toga što dojka može da bude kontejner za bebine anksioznosti, može da bude i obrnuto: beba može da bude kontejner za neke delove majčine ličnosti.

Kasnije je recipročnost naglašena i u kliničkom procesu: „Ključ je u posmatranju promena stanja u kojima je analitičar u jednom trenutku ♀, a analizand ♂, a već sledećeg trenutka uloge su preokrenute..." (Bion, 1970, p.108).

Kroz svoje radove, Bion naglašava da „kontejnirati" podrazumeva i aktivnost i proces formiranja misli i njene transformacije u reči; što je u suprotnosti sa trivijalnim i ograničenim shvatanjem kontejniranja i primanja kao proste pasivne receptivnosti. Potpuno obrazloženje kompleksnosti i svih strana i procesa transformacije centralni su u njegovom radu iz 1965. „Transformacije: promena od učenja ka rastu". U ovom radu, Bion uvodi metateorijski pojam „O", kao početak ali i kao potencijalni krajnji cilj višesmernog transformacionog procesa. On uključuje

nezamislivu „bezimenu stravu", „beta elemente", „stvari po sebi"; ali i „krajnju realnost", „poštovanje" i „strahopoštovanje" (Bion, 1965; Grotstajn – *Grotstein*, 2011a, p. 506).

S obzirom na to da je model kontejner – kontejnirano deo Bionovog deduktivnog naučnog sistema, teorije misli i mišljenja (Bion, 1962a, 1962b, 1963, 1965, 1970), važno je staviti ga u taj kontekst. Prema ovoj širokoj teoriji, „misli" i „misleći aparat" imaju različito poreklo; „misli" postoje nezavisno od mislećeg aparata: „misli" ne generiše misleći aparat. U oba, odnos između kontejnera i kontejniranog je prvobitan. U skladu s tim, odnos kontejner – kontejnirano može da se posmatra i kao embrion mentalnog života.

Prema ovoj teoriji, rađanje „misli" je proces u kojem je odnos kontejner – kontejnirano prvi korak. Da bi psihološki sadržaj (osećanje ili senzorni percept) dobio mentalni kvalitet (reprezentaciju, misao), uslov je postojanje kontejnera koji je sposoban da ga kontejnira. Prototipski objekat ove funkcije (kontejner sa ♀ simbolom) je majčina dojka, urođena prekoncepcija koja čeka na to da bude ostvarena. Senzorni i emotivni stimulusi („sadržaji") spojeni sa ovim adekvatnim kontejnerom pretvaraju se u kontejnirano *(*sa ♂ simbolom), čineći tako odnos kontejner – kontejnirano prvim korakom razvoja misli kod mislećeg subjekta. Odnos kontejner – kontejnirano (♀ – ♂) omogućava razvoj emotivnog iskustva, koje će biti obojeno vezom određenog kvaliteta, L (ljubav), H (mržnja) ili K (misao, znanje). Kada dobije pažnju svesnosti, emotivno iskustvo može da bude transformisano u alfa element, jedinicu mentalnog života, putem operacije alfa funkcije.

Pojavljivanje „misli" uslovljava razvoj aparata koji bi se njima bavio. Dva osnovna mehanizma zajedno vode ka ovome; naime, kontejner – kontejnirano (♀ ♂) i dinamički odnos između paranoidno-shizoidne i depresivne pozicije ((PS <=> D)).

Model kontejner – kontejnirano takođe ima ulogu u razvoju misli, kao faktor pozitivnog (+K) ili negativnog rasta (-K). U vezi sa mentalnim rastom, u ovom odnosu, ♂ i ♀ međusobno su zavisni, uz uzajamnu korist i bez štetnog uticaja na bilo koju stranu, čineći ono što je Bion 1962. nazvao uzajamnom vezom. U smislu modela, majka i dete imaju koristi kada je reč o mentalnom rastu (Lopez-Korvo, 2002, p. 158). Dete introjektuje ovu aktivnost dijade tako da se odnos ♀/♂ kontejner – kontejnirano instalira unutar njega samog, omogućavajući razvoj funkcije koja će pomoći ličnosti da postane sve složenija i kreativnija, kako bi se snašla sa mentalnim pitanjima koja će se pojavljivati tokom života.

Bion koristi „integrativnu mrežu" Eliota Žaka (*Elliott Jaques*, 1960) pri formulisanju modela u kome „praznine predstavljaju džepove, a osećanja predstavljaju niti koje čine strukturu mreže". Mreža, takođe, prima rastuće ♂ „sadržaje" putem procesa koji nužno podrazumeva određeni nivo tolerancije nepoznatog (džepovi koji se formiraju još uvek čekaju na sadržaj). Sa druge strane, učenje zavisi od ♀ kapaciteta da ostane integrisan, dok proširuje stepen elastičnosti, kao što se materica širi kako bi se prilagodila rastućem fetusu (Sandler, 2009).

Prilikom revizije koncepta, u „Pažnja i interpretacija" (1970), Bion ostavlja po strani prethodne formulacije (Bion, 1962) veza između kontejnera i kontejniranog (ljubav, mržnja i znanje) i predlaže novi pristup koji naglašava odnos između kontejnera i kontejniranog. Tri tipa

veze sada su nazvane zajedničkom, simbiotskom i parazitskom. Zajedničkom vezom naziva onu u kojoj dva objekta dele treći na dobrobit sva tri, na primer osnove kulture kojoj pripadaju kontejner i kontejnirano. Pod simbiotskom vezom podrazumeva onu gde jedna strana zavisi od druge, ali na obostranu korist. Ovakvu vrstu veze možemo naći kada jedna strana koristi projektivnu identifikaciju kao komunikaciju, a kontejner je transformiše u novo značenje za oboje. Parazitskom vezom naziva odnos u kojem jedna strana zavisi od druge, da bi proizvela treću, koja će biti destruktivna za sve tri strane. U takvom slučaju, projektivna identifikacija je eksplozivna i destruktivna po kontejner. Kontejner je takođe destruktivan po sadržaj. Kontejner lišava kontejnirano njegovog penetrativnog kvaliteta, a kontejnirano lišava kontejner njegovog receptivnog kvaliteta (Bion, 1970, p 95).

Destruktivna veza ukazuje na neuspeh odnosa kontejner – kontejnirano: razvojno, kada beba ima dispoziciju ka prejakoj agresivnosti, ili zavisti, ili kada ima nisku toleranciju na anksioznost i strah prilikom frustrirajućeg iskustva, postoje prilike u kojima majka ne može da potpomogne razvoj, čak i kada ima sasvim uobičajenu kontejnirajuću funkciju. Komunikacije i akcije koje majka vraća bebi nisu dovoljne da se oslobodi anksioznosti i straha, te bebi postaje teško da introjektuje kontejnirajuću funkciju majke i da je, putem identifikacije, učini delom sebe. Suprotno tome, čak i ako je dispozicija bebe normalna, kada majčina kontejnirajuća funkcija nije adekvatna, majka ne može dovoljno dobro da razume i ovlada anksioznim iskustvom koje beba projektuje. U takvoj situaciji, ono što majka vraća bebi nije integrisano i značenje je zbunjujuće, stoga beba ne može da ga prihvati kao sopstveno smisleno iskustvo.

Tako, pored +K iskustva koje omogućava razvoj, postoji i -K iskustvo koje implicira simbiotsku ili parazitsku vezu između simbola ♂ kontejniranog i ♀ simbola kontejnera, što bi bili načini izlaženja na kraj sa emotivnim iskustvom koji su drugačiji od mišljenja i, posledično, rasta. Takoreći, odnos koji vodi uzajamnoj destrukciji.

Primenjujući pojam kontejniranja na socijalne sisteme, Bion opisuje konflikt između grupe (ili ustaljenog društvenog poretka) na primeru mistika, individue koja donosi novu ideju koja potencijalno može da destabilizuje grupu. Grupa mora da kontejnira osobu koja predstavlja novu ideju, što može da dovede ili do toga da grupa uništi novu ideju ili da se pod pritiskom raspadne.

Sa pojavom -K, javljaju se i osećanja zavisti i straha, koja zajedno odlučno staju na put razvoju misli i kreativnosti neophodnih za Bionov model mentalnog života. Konfiguracija -(♀, ♂), minus kontejner – kontejnirano, vodi ka rastu moralnosti i pojavi „Super-Superega koji uspostavlja moralnu superiornost u poništavanju i odučavanju i daje prednost nalaženju mane u svemu" (Sandler, 2009, str. 262-263).

U ovom kontekstu interesantno je primetiti da u svom radu iz 1970. „Pažnja i interpretacija", Bion primenjuje izmenjen model kontejner – kontejnirano, inicijalno prikazan kao katastrofična promena, u kojem proširuje oba elementa.

Kada je u svom radu iz 1970, „Pažnja i interpretacija: naučni pristup uvidu u psihoanalizu i grupe", Bion dao pregled i dalje razvio svoj teorijski sistem, delovalo je da je doprinos kontejnmenta skroman, ali je on postepeno postao važan novi organizujući koncept za

psihoanalizu. Ovaj koncept omogućio je da analitičari „sa obe strane" govore zajedničkim jezikom o afektivnoj, prejezičkoj komunikaciji između majke i bebe. Čini se da je modelom kontejner – kontejnirano, uz reorganizaciju funkcija ljubavi (L), mržnje (H) i znanja (K), koje treba da služe i dopunjuju kontejner – kontejnirano, Bion otvorio značajan novi put ka vrhu mentalne topografije.

Prema tome, priroda interakcije koja se dešava kako unutar Selfa, tako i između Selfa i objek(a)ta, bila je ograničena na introjekciju i projekciju (kasnije na introjektivnu i projektivnu identifikaciju). Ove druge dve funkcije bile su prethodnice svih potonjih odbrambenih mehanizama i ukazivale su na ograničenja modela psihoanalize koji se bazira na jednoj osobi, prema kojem se untarpsihičke strukture sastoje jedino od subjektovih reprezentacija.

U modelu kontejner – kontejnirano, Bion je razvio jedinstvenu epistemologiju bazične komunikacije između majke i bebe, po kojoj proces mišljenja započinje projektivnom identifikacijom bebinih „misli (osećanja) bez mislioca" (Bion, 1970, p. 104) u majku-kao-kontejner, koja ih sanjarenjem i alfa funkcijom transformiše u misli, osećanja, snove i sećanja o kojima može da se misli. Pomoću takve komunikacije sazreva bebina alfa funkcija i ona „počinje da misli za sebe, projektujući u svoj unutrašnji kontejner – objekat sa sopstvenom alfa funkcijom..." (Grotstajn, 2005, p. 1056). Razvojno i klinički, funkcija kontejner – kontejnirano se obrtanjem, dijaloški, pomera sa jednog na drugog učesnika. Prema mišljenju Grotstajna (2005), „beba – majka – projektujući kontejner tim" predstavlja osnovni model dve osobe (dvoosobni model), iz kojeg prethodni modeli jedne osobe (jednoosobni modeli) bazirani na projekciji, introjekciji i/ili projektivnoj identifikaciji mogu da nastanu kao standardna posledica neuspešnog kontejnmenta. U kliničkoj analogiji, kontejner – kontejnirani model dve osobe (dvoosobni model) uključuje prisustvo i aktivnosti analitičara, iako ostaje centriran na analizanda. Kada je psihoanalitička scena proširena tako da uključuje dve osobe i trodimenzionalni prostor, može se istraživati i intersubjektivna perspektiva („vrh"). Kontejniranje se tako može posmatrati kao polazište većine, ako ne i svih transferno/kontratransfernih fenomena, kao latentna veza („prikriveni poredak") između dve strane (Grotstajn, 2011b).

U nekim krajnje teoretskim razmatranjima, Bion (1965, 1970, 1992) povezuje svoj koncept kontejnmenta sa Platonovim *idealnim oblicima* ili Kantovim *stvarima po sebi.* Ovde, projektujući subjekt aktivira specifične procese analogne kontejner – kontejniranom, potpuno opremljen ljubavlju, mržnjom i znanjem (L, H i K), koji su prethodno uspavani u preegzistirajućem univerzalnom stanju odgovarajućih *idealnih oblika* i *stvari po sebi*.

IV. RAZVOJ POSLE BIONA

Psihoanalitičari su posle Biona dalje diskutovali, razrađivali i razvijali različite dimenzije modela kontejner – kontejnirano. Slede prikazi nekoliko primera takvih razrada i razvoja iz različitih psihoanalitičkih regiona.

U Engleskoj, Ronald Briton (*Ronald Britton*, 1998) je naglašavao da reči pružaju kontejner za emotivno iskustvo stvarajući „semantičku granicu" oko njega, dok analitička situacija pruža „ograničen svet" i mesto gde značenje može biti pronađeno. On dodatno razrađuje međusobni destruktivni odnos između kontejnera i kontejniranog, „zloćudno kontejniranje", prema kojem subjekt pred kojeg se uvodi nova ideja može da zamisli samo dva (katastrofična) scenarija, „utamničenje ili fragmentaciju". Beti Džozef (*Betty Joseph*) je naglašavala komunikacioni aspekt projektivne identifikacije u svrhu održavanja psihološkog ekvilibrijuma i mogućnosti da ovaj proces povede ka psihološkoj promeni, ukoliko se kontejnira (Džozef, 1989).

Severnoamerički autori, Džejms Grotstajn (*James Grotstein*, 1981, 2005), Robert Kejper (*Robert Caper*, 1999) i Tomas Ogden (Thomas Ogden, 2004) takođe su dali značajne doprinose konceptu. Razrađujući proces saopštavanja unutar preleksičke komunikacije kontejner – kontejnirano, Grotstajn je razvio svoj koncept „projektivne transidentifikacije": „Tako, kada analitičar preuzme ulogu kontejnera za analizandova... iskustva, ...analizand nesvesno *projektivno identifikuje* svoje emotivno stanje u svoju *sliku* o analitičaru u nadi da će se osloboditi bola i da će *izazvati* to stanje kod analitičara manipulacijom svoje slike o njemu... Analitičar, spreman na to da bude uslužni saradnik u ovom zajedničkom poduhvatu, postaje otvoren i prijemčiv... Ovo... se završava tako što analitičar zauzvrat stvara sopstvenu sliku o tome šta analizand projektuje..." (Grotstajn, 2005, p. 1064). Kejper je naglašavao da glavni element kontejniranja uključuje sposobnost objekta koji prima projekciju da zadrži realan odnos prema projektovanom delu, kako bi mogao da misli o njemu i potom ga vrati u svarljivijem obliku. Ovo za njega ide izvan prostog holdinga, čiji cilj je, prvenstveno, da podrži pacijentov narcisizam. Tomas Ogden se fokusirao na interaktivne subjektivitete koji učestvuju u projektivnoj identifikaciji. Model kontejner – kontejnirano je sada široko prihvaćen ne samo unutar, već i izvan klajnijanske grupe. Između ostalih, Arnold Model (*Arnold Modell*, 1989) je podvukao kontejnirajuću ulogu psihoanalitičkog setinga u celini, a Džudit Mitrani (*Judith Mitrani*, 1999, 2001) je razradila uvođenje analitičareve kontejnirajuće funkcije u okvire transferno-kontratransfernih paradigmi za različita razvojna i (psiho)somatska stanja.

Savremeni francusko-kanadski model Luja Brenea (2010), primer sinteze „kasnog bionovskog" (Grotstajn, 2005) i francuskog (Mišel de M'izan, *De M'uzan*, 1994) razmišljanja o subjektu, predlaže posebnu kliničku konstrukciju koncepta. Prema njemu, kontejniranje ima i „fantazmatski" i „realni" aspekt, koji moraju zajedno da se razumeju. Postoje intrapsihički i „fantazmatski" aspekti i u pacijentovoj i u analitičarevoj psihi i postoji „realni" odgovor analitičara ili objekta. Ispod je kratka taksonomija pet koraka koji vode adekvatnom kontejnirajućem odgovoru:

1. Početna tačka može biti pacijentova projektivna identifikacija (uznemirujući sadržaj izbačen/projektovan u analitičara) povezana sa pacijentovom nesvesnom fantazijom o

postojanju potencijalnog neuništivog objekta koji bi mogao da kontejnira ove opasne projekcije i koji može da vrati detetu (pacijentu) verziju ovog sadržaja koju bi ono moglo da „toleriše" i „integriše".

2. Nakon ovog prvog „intrapsihičkog" pomeranja pacijenta ili deteta, dolazi verbalna ili subverbalna komunikacija, stavovi i ponašanja, koji predstavljaju način da se subjekt (analitičar, roditelj) emotivno uvuku. Ova „uvlačenja" su pokušaji da se „dodirne analitičar", da se navede da oseća i da primi u sebe ono što je projektovano (vidi Grotstajn, 2005).
3. „Stvarni" objekat – majka, analitičar – moraju da budu voljni da budu dodirnuti, impresionirani, ganuti, napadnuti, zapravo da budu upotrebljeni na svaki način potreban za transfer arhaičnih elemenata pacijenta/deteta.
4. Majka, analitičar – oseća emocije, neke svesno, a većinom nesvesno, putem identifikacija. Mešavina tih identifikacija i analitičarevih/majčinih sopstvenih „odsečenih" anksioznosti i konflikata, kreiraju amalgamski Self-objekt. De M'izan (1994) je uporedio ovaj aspekt sa konceptom himere.
5. Analitičar mora da „razume i transformiše" ovu himeru. Taj rad se može nazvati „psihičkim varenjem", kako detetovih/pacijentovih projekcija, tako i analitičarevih/majčinih konflikata i afekata pokrenutih projekcijom. On, potom, mora vratiti „svareni sadržaj", pri čemu opasnost leži u tome da pacijentu pošalje svoju kontraprojektivnu identifikaciju.

U Latinskoj Americi, Kasorla (*Cassorla*, 2013) je razradio pojam kontejnirajuće simboličke funkcije analitičara, u kontekstu hroničnih odigravanja (vidi deo ODIGRAVANJE). On piše o kapacitetu za simbolizaciju, kao proizvodu implicitne kontejnirajuće simboličke alfa funkcije, koju analitičar koristi tokom hroničnih odigravanja. U ovom kontekstu, analitičareva implicitna alfa funkcija je kapacitet analitičara da toleriše (kontejnira) ometajuće reakcije koje napadaju analitički proces, a da ne odustane od potrage za novim načinima da razume šta se dešava, pripremajući buduće interpretacije (o odigravanjima), sa ciljem da ih analizand doživi kao smislene.

V. SRODNI KONCEPTI

Model kontejner – kontejnirano razvijao se paralelno sa ostalim „prostornim" konceptima uma, koji u fokusu imaju neophodnost internalizacije materinske funkcije za razvoj kapaciteta za mišljenje/simbolizaciju/mentalizaciju.

Kontejniranje bi trebalo razlikovati od holdinga (Vinikot, 1960). Vinikotov pojam holdinga podrazumeva, kao i kontejniranje, da bebu ne možemo da razumemo nezavisno od majke i da je internalizacija materinske „holding" funkcije neophodna za mentalni razvoj. Ipak, holding je širi termin koji obuhvata kako povećanu psihičku osetljivost za bebine potrebe, tako i fizički holding i sveukupne sredinske resurse (Vinikot, 1960). Kontejniranje, s druge strane, podrazumeva aktivniju intrapsihičku aktivnost objekta, koji će umnogome zavisiti od njegove ličnosti.

Ester Bik (*Esther Bick*, 1968), Donald Melcer (1975) i, kasnije, Didije Anzju (*Didier Anzieu*, 1989), na donekle drugačiji način konceptualizuju razvoj *skin (kožnog)-Ega* koji ima kontejnirajuću ulogu. Andre Grin (1999) piše o neophodnosti negativne halucinacije materinske funkcije za stvaranje unutrašnjeg prostora za simbolizaciju. Ovi autori se od Biona razlikuju po tome što i oni skreću pažnju na stanja u kojima se pretpostavlja da psihički prostor još uvek nije formiran, i na druge primitivne načine povezivanja sa objektom (preprojektivne identifikacije) kakve su primarna i adhezivna indentifikacija.

VI. SAVREMENA UPOTREBA I ZAKLJUČAK

Model kontejner – kontejnirano široko se upotrebljava u savremenoj psihoanalizi. U kliničkoj psihoanalizi, kontejnirajućoj funkciji se pripisuje veoma visok značaj od strane većine savremenih psihoanalitičara, nezavisno od njihove teorijske orijentacije. Termin se koristi ne samo za razumevanje procesa projektivne identifikacije, već i za rad sa psihičkim stanjima kojima dominira izuzetna tenzija/osećanja usled traume i/ili sa nediferenciranim psihičkim stanjima. Danas bi mnogi istakli i važnost internalizacije očinske funkcije, ne samo majčinskog sanjarenja i alfa funkcije, tj. očeve veze sa majkom, koja joj omogućava da održi uravnoteženo stanje uma dok se brine da zadovolji bebine potrebe, a u isto vreme omogućavajući postojanje triangularnog prostora.

Bionova teorija kontejniranja pruža novu polaznu tačku za terapeutsku efikasnost. To je teorija mišljenja bazirana na emotivnom iskustvu znanja koje on označava kao K i na potrazi za istinom u terapijskom susretu, što je za Biona isto toliko važno za um koliko i hrana za telo. U smislu tehnike, ona omogućava analitičaru da se orijentiše u toku seanse na ono što analizand donosi, a što zahteva „kontejniranje", kako bi moglo da dođe do psihičke promene.

Vidi takođe:

ODIGRAVANJE

PROJEKTIVNA IDENTIFIKACIJA (u pripremi)

LITERATURA

Anzieu, D. (1989). *The Skin Ego.* New Haven: Yale University Press

Auchincloss, E. and Samberg, E. (Eds.) (2012). *Psychoanalytic Terms and Concepts.* New Haven: Yale University Press.

Bick, E. (1968). The Experience of the Skin in Early Object Relations. *Int. J. Psycho-Anal.,* 49: 484 -486.

Bion W.R. (1959). Attacks on linking. *International Journal of Psychoanalysis* 30:308-15, 1959, republished in Bion, W.R. (1967). *Second Thoughts.* Heinemann, 1967, pp 93-109

Bion, W.R. (1962a). *Learning from Experience.* London: Tavistock.

Bion, W.R. (1962b). The Psycho-Analytic Study of Thinking. *International Journal of Psycho-Analysis,* 43:306-310

Bion, W.R. (1963). *Elements of Psycho-Analysis.* London: Heinemann.

Bion, W.R. (1965). *Transformations: Change from Learning to Growth.* London: Tavistock.

Bion, W.R. (1970). *Attention and Interpretation.* London: Tavistock.

Bion, W.R. (1984). *Second Thoughts: Selected Papers on Psychoanalysis.* London: Karnac.

Bion, W. R. (1992). *Cogitations*. London: Karnac.

Britton, R (1998). *Belief and Imagination,* London: Routledge.

Brunet, L. (2010). *Limites, transferts archaïques et fonctions contenantes. In Les psychoses. Traité de psychopathologie de l'adulte.* C. Chabert, ed., Paris: Dunod, 133-172.

Caper, R. (1999). *A Mind of One's Own,* London: Routledge.

Cassorla, RMS (2013). When the Analyst Becomes Stupid. An Attempt to Understand Enactment Using Bion's Theory of Thinking. *Psychoanal Q,* 82: 323-360.

De M'Uzan, M. (1994). *La Bouche de l'inconscient.* Paris: Gallimard.

Green, A. (1999). *The Work of the Negative.* London: Free Association Books

Grotstein, J.S. (1981). Wilfred R. Bion: The Man, the Psychoanalyst, The Mystic. A. perspective on his life and work. *Contemporary Psychoanal.,* 17:501-536

Grotstein, J. (2005). 'Projective Transidentification': An Extension of the Concept of Projective Identification. *Int. J. Psycho-Anal.,* 86: 1051-1069.

Grotstein, J. (2011a). Bion's Dream: A Reading of the Autobiographies. By Meg Harris Williams. London: Karnac, 2010. 131 pp. *Psychoanalytic Quarterly,* 80:504-510.

Grotstein, J. (2011b). "The Psychoanalytic Covenant: The Hidden Order of Transference and Countertransference." 2011 Franz Alexander Lecture, Sponsored by the New Center for Psychoanalysis. Friday March 25, 2011.

Jaques, E. (1960). Disturbances in the Capacity to Work. *International Journal of Psycho-Analysis,* 41:357-367.

Joseph, B. (1989). *Psychic Equilibrium and Psychic Change,* London: Routledge.

Klein, M. (1946). Notes on Some Schizoid Mechanisms. *International Journal of Psycho-Analysis,* 27:99-110

Lopez Corvo, R.E. (2002). *Diccionario de la obra de Wilfred R. Bion.* Madrid: Biblioteca Nueva.

Meltzer, D. (2008). *Explorations in Autism,* London: Karnac.

Ogden, T. (2004). On Holding and Containing, Being and Dreaming. *Int. J. Psycho-Anal.,* 85: 1349 -1364.

Mitrani, J. (1999). The Case of 'The Flying Dutchman' and the Search for a Containing Object. *Int. J. Psycho-Anal.,* 80:47-69.

Mitrani, J.L. (2001). 'Taking the Transference': Some Technical Implications in three Papers by Bion. *Int. J. Psycho-Anal.,* 82:1085-1104.

Modell, A.H. (1989). The Psychoanalytic Setting as a Container of Multiple Levels of Reality: A Perspective on the Theory of Psychoanalytic Treatment. *Psychoanal. Inq.,* 9: 67-87.

Rosenfeld, H. (1959). An Investigation Into the Psycho-Analytic Theory of Depression. *Int. J. Psycho-Anal.,* 40:105-129.

Rosenfeld, H. (1969). On the Treatment of Psychotic States by Psychoanalysis: An Historical Approach. *Int. J. Psycho-Anal.,* 50:615-631.

Sandler, P.C. (2009). *A clinical application of Bion's ideas- Dreaming, transformation, containment and change.* London: Karnac.

Skelton, R. (Ed). (2006). *The Edinburgh International Encyclopaedia of Psychoanalysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Winnicott, D.W. (1960). The Theory of the Parent-Infant Relationship. *Int. J. Psycho-Anal*., 41: 585-595.

Regionalni konsultanti i saradnici

Evropa: Selvi Kristijansen **(***Sølvi Kristiansen, Cand. Psychol*), magistar kliničke psihologije; Dr Dimitris-Džejms Džekson (*Dimitris-James Jackson*, MD)

Latinska Amerika: Dr sc. med. Vera Režina J. R. M. Fonseka (*Vera Regina, J.R.M. Fonseca*, MD, PhD); Dr sc. med. Žoao Karlos Braga (*João Carlos Braga*, MD, PhD); Dr sc. med. Antonio Karlos Eva (*Antonio Carlos Eva*, MD, PhD); Dr Sesil Reze (*Cecil Rezze*, MD)i Dr sc. Ana Klara D. Gaviao (*Ana Clara D. Gavião*, PhD)

Severna Amerika: Dr sc. Luj Brene (*Louis Brunet*, PhD); Dr Iv Kaligor (*Eve Caligor*, MD); Dr Džejms Grotstajn (*James Grotstein*, MD); Dr Takajuki Kinugasa (*Takayuki Kinugasa*, MD); Dr sc. Džudit Mitrani (*Judith Mitrani*, PhD) i Dr sc. Li Tobajas (*Leigh Tobias*, PhD)

Međuregionalni koorodinator: Dr sc. Eva D. Papiasvili, ABPP (*American Board of Professional Psychology*)

Pomoćnik urednika za engleski: Dr sc. Li Tobajas

IPA međuregionalni enciklopedijski rečnik psihoanalize je licenciran pod licencom Creative Commons CC-BY-NC-ND. Osnovna prava ostaju na autorima (IPA i članovi IPA koji su doprineli), ali materijal mogu da koriste i drugi, pod uslovom da je upotreba u nekomercijalne svrhe, potpuno pravo zadržava IPA (uključujući i pozivanje na sajt www.ipa.world/IPA/Encyclopedic_Dictionary), kao i doslovna reprodukcija, ne kao izvedena, izmenjena ili remiksovana forma. Molimo vas kliknite ovde za potpuni prikaz uslova.

KONTRATRANSFER

Troregionalna saradnja

Međuregionalni saradnici: Ana Ursula Drer (*Anna Ursula Dreher*, Evropa), Adrijan Grinspon (*Adrian Grinspon*, Latinska Amerika) i Adrijen Haris (*Adrienne Harris*, Severna Amerika)

Kopredsedavajući međuregionalne saradnje**: Eva D. Papiasvili (Severna Amerika)**

I. UVOD I UVODNE DEFINICIJE

Kontratransfer je jedan od najpreobraženijih i najpreobražavajućih koncepata u psihoanalizi. Mora mu se pristupiti istorijski, teoretski, empirijski i iskustveno. Danas taj koncept podrazumeva priličan raspon analitičarevih osećanja (svesnih i nesvesnih), misli i stavova prema pacijentu u analitičkoj situaciji. U širem smislu, može da se odnosi na sveukupnost osećanja, stavova i misli koje terapeut može imati prema pacijentu. Najuže gledano, kontratransfer se može odnositi na vrlo specifičan, najčešće nesvesni odgovor na pacijentov transfer – bukvalno *kontra* od pacijentovog transfera. Kao jedan od najsloženijih i najkompleksnije razvijanih koncepata u psihoanalizi, sa mnogo različitih značenja širom internacionalnih pravaca danas, opšte je prihvaćeno da koncept kontratransfera ima svojih prednosti i mana. Kao neizbežan deo transfer – kontratransfer matrice, on oslikava ključnu, interaktivnu dimenziju psihoanalize koja je konceptualizovana u različitim pravcima.

Ekstrapoliranjem i širenjem na savremene evropske i severnoameričke psihoanalitičke rečnike (Okinklos, 2012; Skelton, 2006), kao klinički fenomen koji nastaje iz više izvora u analitičkoj situaciji, a posredovan različitim konceptualizovanim procesima i mehanizmima unutar i između pacijenta i analitičara, fenomenologija kontratransfernog iskustva može podrazumevati:

* *Svesno osećanje ili ideju* kod analitičara, kao odgovor na pacijentov materijal.

* *Nesvesno osećanje ili asocijaciju* koju analitičar može da povrati ili (re)konstruiše pomoću samoanalize tokom ili nakon seanse. Ovo može uključivati analitičarev odgovor na pacijentov transfer, analitičarev sopstveni transfer, ili bilo koji element ili odliku razmene, kao i

analitičarevo intrapsihičko iskustvo kao odgovor na celokupnu analitičku situaciju.

* *Nesvesno* osećanje ili ideju koja je u konfliktu sa analitičarevim Ego idealom, koja ometa analitičarevu prijemčivost i samorefleksiju, odnosno samoanalitičku funkciju i koja izaziva različito konceptualizovane *slepe mrlje* koje ometaju analizu pacijenta ili nagomilavanje analitičarevog *kontraotpora*.

* *Stanje*, a ne trenutni problem/fenomen, kod analitičara, te s tim i kontratransferna *pozicija* iz koje analitičarev Ego sada opaža, misli i oseća. Dokle god takvo unutrašnje stanje/pozicija/stav ne pređe u akciju već se doživljava kao indukovano, može podrazumevati različito konceptualizovanu „projektivnu identifikaciju" i/ili „osećanje za ulogu".

* *Odigravanje*, ako se nerazrešen kontratransfer manifestuje akcijom. Naširoko se debatuje o tome kolika je korisnost i neizbežnost takvih fenomena. Mnogi savremeni autori smatraju da kontratransferni materijal, kada je odigran, omogućava pristup inače nedostupnom (arhaičnom, nedovoljno simboličkom) nesvesnom materijalu koji, ako bi bio interpretiran i shvaćen, pruža priliku analitičkom paru da otkrije nova značenja. Do stepena do koga se to doživljava kao nesvesno izazvano/indukovano/inspirisano pacijentovim (koliko god suptilnim) ponašanjem, to može da uključuje različito konceptualizovanu projektivnu identifikaciju i odgovor na ulogu i može da predstavlja eskalaciju kontratransferne pozicije ili pomenutog stanja (pogledati posebno poglavlje o ODIGRAVANJU).

Savremeni latinoamerički rečnik (Borenstejn, 2014) prikazuje gorenavedenu kliničku konceptualnu mnogostranost u širokom rasponu, od kontratransfera koji pokriva *sve što ispliva kod analitičara kao psihološki odgovor na analizanda*, do toga da je termin kontratransfer rezervisan za *infantilno, iracionalno i nesvesno* u analizandovom odnosu sa analitičarem.

Sve u svemu, danas postoji konsenzus na sva tri kontinenta o tome da *kontratransfer i transfer moraju da se posmatraju kao 'blizanački' koncepti koji su u stalnoj međusobnoj interakciji u kojoj transfer pokreće kontratransfer i obrnuto*. Oni prikazuju centralnu dimenziju analitičkog odnosa: transfer se odnosi na psihičke procese pacijenta u odnosu na analitičara, a kontratransfer na one kod analitičara u odnosu na pacijenta. Kliničko interesovanje za kontratransfer neprestano je raslo kroz istoriju psihoanalize. Kao i transfer, kontratransfer se prvo smatrao preprekom za uspešan tretman. Kasnije, pa sve do danas, oba se smatraju „kvazikraljevskim putevima" u nesvesno, kako kod analizanda tako i kod analitičara.

Tekst koji sledi prvo će pratiti evoluciju različitih značenja pojma kontratransfer kroz razvoj psihoanalitičke teorije i pratećih konceptualnih okvira, uz pokušaj njihove kategorizacije u zaključku. Međunarodni karakter ove konceptualne evolucije u celini se primećuje.

Što se tiče stila, naslovi publikacija su pisani velikim slovima i pod znacima navoda; navodnici koji sadrže brojeve stranica navedene pored njih predstavljaju doslovne citate; reči pisane *italikom* ističu definišuće karakteristike koncepta u određenoj školi mišljenja ili novu terminologiju.

II. ISTORIJA I EVOLUCIJA KONCEPTA

II. A. Frojd i „uska definicija" kontratransfera

Pojam kontratransfer prvi put se pojavljuje u pismu koje je Sigmund Frojd uputio Karlu Gustavu Jungu (*Carl Gustav Jung*) 1909. godine, u kome se osvrće na Jungovu ljubavnu aferu sa Sabinom Špilrajn (*Sabina Spielrein*): „Takva iskustva, premda bolna, neophodna su i teško ih je izbeći. Bez njih ne bismo znali šta je život i šta nam on donosi... Ona nam pomažu da razvijemo štit koji nam treba kako bismo uspostavili dominaciju nad '*kontratransferom*', što je na kraju krajeva stalni problem za nas; uče nas da iskoristimo svoja osećanja na najbolji način. Ona su 'sreća u nesreći'." (Frojd, 1909, str. 230-231).

Koncept se, zvanično, prvi put pojavljuje 1910. godine u „Budućnost psihoanalitičke terapije", u kome Frojd navodi: „Postali smo svesni 'kontratransfera', koji nastaje u analitičaru kao posledica pacijentovog uticaja na njegova nesvesna osećanja, i skoro smo skloni da insistiramo da on treba da prepozna taj kontratransfer u sebi i prevaziđe ga... Analitičar ne može da ode dalje od onoga koliko mu njegovi kompleksi i unutrašnji otpori dozvoljavaju" (1910, str. 144-145). Vredno je pomena da je nemački pojam 'Gegenübertragung' koji Frojd koristi u ovoj rečenici prvo na španski preveo Lopez-Baljestros (*Lopez-Ballesteros*, 1923) kao 'transferencia reciproca', odnosno 'recipročni transfer'.

Dve godine kasnije, u „Preporuke lekarima koji se bave psihoanalizom", Frojd (1912) zagovara trening analizu, kao pripremu za analitički rad sa pacijentima, da bi se prepoznavao, suočavao i prevazilazio kontratransfer.

Kasnije je dodao: „u radu sa pacijentima ne treba da se odreknemo neutralnosti koju smo postigli držeći kontratransfer pod kontrolom" (Frojd 1915, str. 164). Frojd je um analitičara smatrao 'instrumentom', a njegovo uspešno funkcionisanje *otežano* kontratransferom, odnosno *ograničenjima* koje na analitički rad postavljaju analitičarevi *nerazrešeni konflikti* i *slepe mrlje*. Stoga se smatralo da kontratransfer ometa analitičarevu slobodu i kapacitet da razume pacijenta. Kontratransfer bi prvo trebalo da bude primećen, a onda i prevaziđen.

Ipak, u svom daljem radu, kroz zagonetne nagoveštaje kontradikcije ili konflikta, ostajući veran svojim samopodrivačkim teorijskim naporima koji predviđaju i modeliraju mnoštvo konceptualizacija (Rajzner – *Reisner*, 2001), u mnogim od svojih pisama i preispitivanja teorijskog razmišljanja, Frojd je takođe primetio da su njegovi učenici naučili da podnose deo samosvesti i samospoznaje. Produbljivanje našeg znanja o kontratransferu slaže se sa ovim principom. U tom kontekstu, vredno je pomena da je prvi san u „Tumačenju snova" (Frojd, 1900), tekstu koji se smatra početkom psihoanalize, upravo „Irmina injekcija" iz 1895, jedan izuzetno *kontratransferni san*.

Harold Blum (2008) i Karlo Bonomi (*Carlo Bonomi*, 2015) uradili su istorijske rekonstrukcije Frojdovog života tokom njegove samoanalize u periodu od 1895. do 1899. godine, koja se vremenski podudara sa njegovim pisanjem „Tumačenja snova", otkrivajući složenost Frojdovog transfernog odnosa sa Flisom, kao i njegovog kontratransfernog odnosa sa njihovom zajedničkom pacijentkinjom Emom Ekštajn (*Emma Eckstein* – 'Irma' iz sna, a kasnije i prvi ženski psihoanalitički terapeut). Blum i Bonomi pokazuju kako je ovaj kontratransferni odnos oblikovao razvoj Frojdove teorije (između ostalog, od biseksualnosti do heteronormativnosti, od teorije traume zavođenja do psihoanalitičke konceptualizacije psihoseksualnog razvoja, nesvesne fantazije i intrapsihičkog konflikta). U tom kontekstu, koncept kontratransfera prikazuje i ilustruje stalnu interakciju teorije i prakse, kliničkog rada i konceptualizacije, od 'rođenja psihoanalize' i celim tokom njene evolucije.

Frojd je uveo koncept kontratransfera, ali nije otišao korak dalje da ga eksplicitno razradi kao korisnu alatku u analitičkom radu – korak koji jeste preduzeo sa transferom. Frojdovo eksplicitno rano gledište smatra se 'uskom' perspektivom kontratransfera, a mnogi njegovi rani sledbenici su prihvatili upravo ovo 'usko' gledište, što se vidi iz ranih psihoanalitičkih udžbenika, prezentacija i publikacija u časopisima (Stern, 1917; Ajsler – *Eisler*, 1920; Stoltehnof – *Stoltenhoff*, 1926; Fenihel, 1927, 1933; Han-Kende – *Hann-Kende*, 1936). Reč kontratransfer je često, u okviru uske perspektive, pisana sa crticom ('kontra-transfer'), kako bi se naglasio nesvesni (transferni) odgovor analitičara na pacijentov transfer. Helena Dojč (*Helene Deutsch*, 1926) je, kao zanimljiv opis koji proizilazi iz pomenute perspektive, uvela ideju kontra-transfera kao '*komplementarne pozicije*', što je kasnije dodatno obradio Hajnrih Raker (*Heinrich Racker*) u okviru svog originalnog doprinosa.

Prateći sudbinu ove uske definicije, uočava se istrajnost u radu autora, nosilaca standardne Frojdove tehnike, kao što je Eni Rajh (*Annie Reich*, 1951), ali i iz donekle drugačije perspektive, kao na primer kod Žaka Lakana (1966/1977). Dok Eni Rajh predstavlja 'kontra-transfer' kao analitičarevu *transfernu prepreku psihoanalitičkoj empatiji*, Lakan, uprkos svojim konceptualnim izmenama i proširenju uticaja znanja i 'moći' analitičara u okviru asimetričnog odnosa između analitičara i pacijenta, posmatra kontratransfer isključivo kao skladište grešaka, zabluda, neuroza i raskoraka u sveukupnom funkcionisanju analitičara, i smatra ga beskorisnim u interpretativnom radu (Lakan, 1966/1977). Lakanijanski koncept kontratransfera kao potrebe da se u razumevanje čitave intersubjektivne dinamike situacije uključi kruženje analitičareve želje nad pacijentovom, odjeknuo je u njegovoj čuvenoj izjavi da je 'otpor' u analizi pre svega *otpor analitičara*, aktuelnoj i danas, posebno među pripadnicima francuske intersubjektivne orijentacije u Evropi i Severnoj Americi (Furlong, 2014).

Ipak, Frojd je izneo određene primedbe za koje se može smatrati da predviđaju pogled na kontratransfer kao terapeutsko sredstvo pomoću koga analitičar može da vidi ili oseti neki deo *pacijentovog* nesvesnog. Napisao je da „analitičar mora da se prilagodi pacijentu kao što se telefonski prijemnik prilagođava mikrofonu koji odašilje signal. Baš kao što prijemnik pretvara električne oscilacije nazad u zvučne talase,...tako je i doktorovo nesvesno u stanju da, iz derivata nesvesnog koji su mu preneti, rekonstruiše to nesvesno koje je determinisalo pacijentove slobodne asocijacije" (1912, str.115-116). Štaviše, dok je razrađivao svoje viđenje nesvesnih procesa, Frojd (1915) je posebnu pažnju obratio ne samo na pacijentovu nesvesnu dinamiku, već izričito i na analitičarevo nesvesno u analitičkoj situaciji. Jasno je naglasio činjenicu da su *svesni i nesvesni* psihički procesi *pacijenta i analitičara* duboko *isprepletani*. Eni Rajh je 1951. istakla poseban aspekt ove ideje: pacijent za analitičara može predstavljati „objekat iz prošlosti na koji se projektuju prošle želje i osećanja" (1951, str. 26). S obzirom da je transfer sveprisutan, očekuje se da će analitičari imati transfere prema svojim pacijentima iste vrste kao što će i pacijenti imati prema njima. (Osećanja će mahom biti nesvesna, kako za pacijenta tako i za analitičara).

Ovo je takođe ilustrovano primedbom u „Dovršena i beskrajna analiza" (1937b) gde Frojd naglašava kako stalni kontakt sa pacijentovim potisnutim sadržajima može pobuditi nagonske potrebe kod analitičara, koje bi inače ostale potisnute; to *čak* može *predstavljati* „opasnost" za analitičara, te je periodična samoanaliza neophodna (1937b, str. 249). U poređenju sa prethodnom tvrdnjom, ovo očito predstavlja različit aspekt odnosa između pacijenta i analitičara; reakcije na

pacijentovo nesvesno mogu da aktiviraju razne procese, pa čak i *promene u analitičaru*.

Iako je kontratransfer ranije uglavnom posmatran kao *rizik* da analitičarev transfer na pacijenta može da spreči analitičara da ga nepristrasno procenjuje i ometa njegovu objektivnost, neutralnost i kliničku efikasnost, u kasnijoj Frojdovoj perspektivi, koja je rezultat kulminacije prethodnih, tek nagoveštenih 'drugačijih' pravaca u njegovim razmišljanjima, kontratransfer nije samo stvar *intrapsihičkih* procesa analitičara, već je rezultat *interpsihičkih* procesa; to je perspektiva koja definitivno nagoveštava kasniji razvoj.

II. B. Osnovna kontura šireg koncepta (kraj 1920-ih – početak 1950-ih u Mađarskoj, Engleskoj i Argentini)

Promena paradigme kontratransfera, *od prepreke do alata*, počela je kasnih 20-ih godina dvadesetog veka sa Šandorom Ferencijem (*Sandor Ferenczi*, 1927, 1928, 1932) i njegovim dovođenjem u pitanje maksime psihoanalitičke neutralnosti (i apstinencije) kod traumatizovanih pacijenata, kao i uvođenjem ideje o poziciji analitičara više kao *učesnika posmatrača*. Majkl Balint (1935, 1950; Balint i Balint, 1939), Ferencijev učenik i prevodilac, potom je istakao razliku između 'klasičnog' i 'romantičnog' opisa ciljeva analitičkog tretmana. Dok 'klasični' autori, počev od Frojda, naglašavaju uspeh uvida, uzimajući u obzir ciljeve u vezi sa strukturalnim promenama u psihi radi jačanja Ega, 'romantični' autori – rani teoretičari objektnih odnosa, Ferenci i Balint lično, sa svojim konceptom 'novog početka' – naglasak stavljaju na dinamske i emocionalne faktore (Balint, 1935, str.190). Ferencijev rani rad o „Introjekciji i transferu" (1909) nagovestio je razvoj viđenja kontratransfera analitičara kao pomoćnog oruđa u interakciji sa transferom analizanda. Ferenci je smatrao da su *afektivne reakcije* svih vrsta, čak i ljubav prema traumatizovanom pacijentu, potencijalni *pokretači psihičkih promena*. Njegov stav o analitičaru kao 'učesniku posmatraču' i njegova 'fleksibilna tehnika' (Ferenci, 1928) mogu se smatrati istorijskim prethodnicima svih kasnijih viđenja kontratransfera kao *ko-konstrukcije* i *ko-stvaranja*, gde je subjektivno iskustvo analitičara važno i smatra se da je deo analitičkog tretmana na više načina. Iako su priznati kao neobično kreativni i kontinuirano uticajni, posebno u analitičkom radu sa traumatizovanim pacijentima (Papiasvili, 2014), Ferencijevi stavovi o kontratransferu, kao i njegova primena fleksibilne tehnike, ipak su, kako ih je saosećajno, a opet strogo prikazao Balint (1966), od samog početka bili smatrani kontroverznim i pomalo preteranim. Radikalnija viđenja ove perspektive pojavila su se kasnije, u radu severnoameričkog analitičara Harolda Serlsa (*Harold Searles*, 1959, 1979), koji je insistirao na tome da čak i *erotski kontratransfer* (kada analitičar razvija seksualnu zainteresovanost za pacijenta) može da izazove snažne *psihičke promene* kod pacijenta.

Stav o kontratransferu kao dragocenom oruđu u terapiji postaje eksplicitan u radu Pole Hajman 1950. godine. Počevši od isticanja važnosti analitičarevih osećanja prema pacijentu, osnovna pretpostavka Pole Hajman u vezi sa kontratransferom bila je da „nesvesno analitičara razume nesvesno pacijenta. Ova duboka veza izlazi na površinu u formi osećanja koje analitičar primećuje u odgovoru na pacijenta, u svom 'kontratransferu'" (Hajman, 1950, str. 82). Analitičar treba da koristi svoju emocionalnu reakciju na pacijenta – kontratransfer – kao ključ za razumevanje skrivenih značenja; on mora biti u stanju da „zadrži emocije koje su se uskomešale... i da ih ne prazni (kao što to pacijent radi), kako bi mogao da ih podvrgne analizi" (1950, str. 81-82).

Dakle, prema Poli Hajman, analitičarev kontratransfer je *instrument za istraživanje pacijentovog nesvesnog*, jedan od najvažnijih alata analitičkog rada: međutim, uslov za njegovu analitičku upotrebu je da bude prepoznat kao takav, a ne proživljen.

Formulacije Pole Hajman (1960, 1982) o kontratransferu postale su dominantne i uticajne širom mnogih psihoanalitičkih pravaca. Tako dolazimo do '*pogleda dve osobe*' *na kontratransfer,* gde se naglašava da je kontratransfer, pored transfera ostataka ranijih nesvesnih stanja sa analitičara na pacijenta, delom i rezultat interakcije između analitičara i analizanda. U ovom širem smislu, pojam kontratransfer se odnosi na *sva osećanja*, *fantazije* i *iskustva* svih vrsta terapeuta prema pacijentu, a ne samo na ona proistekla iz njegovih nesvesnih nagona i anksioznosti, unutrašnjih objekata i prošlih veza.

Ova proširenо viđenje kontratransfera uporedo se razvijalo i kod još nekih uglednih mislilaca, kao što su, na primer, Donald Vinikot (1949) u Engleskoj i Hajnrih Raker u Argentini (1948, 1953, 1957, 1968). Ovaj paralelni razvoj u Engleskoj i Latinskoj Americi primetio je Orasio Ečegojen (*Horacio Etchegoyen*, 1986), koji je istakao da se rad Pole Hajman i Rakera razvijao nezavisno jedan od drugog, sa jasnim sličnostima ali i razlikama.

U Engleskoj je novopredstavljena perspektiva kontratransfera Pole Hajman odjeknula protiv osnova kontroverznih debata koje su okruživale uvođenje koncepta '*projektivne identifikacije*' klajnijanske škole (Klajn, 1946, Melcer ,1973). Iako su pojam 'projektivna identifikacija' ranije već koristili Edoardo Vajs (*Edoardo Weiss*, 1925) i Mardžori Brajerli (*Marjorie Brierley*, 1944), rasprostranjeno mišljenje je da ga je formulisala Melanija Klajn, kao i odgovarajuću omnipotentnu *fantaziju upada u objekat*. Iako izgleda da Klajn nije bila zainteresovana za korišćenje kontratransfera u kliničke svrhe (Elizabet Spilijus – *Elizabeth Spillius* , 1994), njen koncept projektivne identifikacije blisko je povezan sa konceptom kontratransfera u širem smislu: projektivna identifikacija (videti posebno poglavlje o PROJEKTIVNOJ IDENTIFIKACIJI) implicira da pacijent projektuje svoja osećanja na analitičara (u početku se smatralo da su u pitanju samo 'loša' i destruktivna osećanja, pre nego što je koncept proširen na sva). Teoretski, u domenu kontratransfera se smatra da su nesvesna osećanja i fantazije u analitičaru *izazvali* analizandi.

Raker (1948, 1953, 1957) je u Argentini, u klinički kontekst kontratransfera uveo koncept projektivne identifikacije. Dok su frojdovski i klajnijanski uticaj prepoznatljivi u Rakerovoj konceptualizaciji kontratransfera, Beatriz de Leon de Bernardi (

Prema Rakerovom mišljenju, kontratransfer se vidi *kao analitičarev odgovor na pacijentovu projektivnu identifikaciju*: u emocionalnim odgovorima na pacijentove projekcije, analitičar može da se identifikuje ili sa pacijentovim unutrašnjim objektima (*komplementarna identifikacija*), ili sa njegovim Selfom (*konkordantna identifikacija*).

Poširujući koncept kontratransfera Helene Dojč kao 'komplementarne pozicije' (Dojč, 1926), Raker se osvrnuo na tendenciju analitičara da se identifikuje sa unutrašnjošću analizanda. Strukturalno gledano, svaki integralni deo analitičareve ličnosti identifikuje se sa svojim parnjakom u ličnosti analizanda: Ego jednog sa Egom drugog, Id jednog sa Idom drugog itd. Raker je ovakve identifikacije nazvao 'konkordantnim' i smatrao ih je različitim od 'komplementarnih',

gde se analitičar identifikuje sa analizandovim unutrašnjim objektima. U njegovom sistemu, konkordantne i komplementarne identifikacije su recipročno proporcionalne: u meri u kojoj analitičar ne razume konkordantne identifikacije, povećavaju se komplementarne.

Konkordantne identifikacije se razumeju kao sklonost ka empatiji i imaju svoj izvor u sublimiranoj pozitivnoj identifikaciji. S jedne strane, ako posmatramo analitičara kao subjekat, a analizanda kao objekat znanja, objektni odnos je u izvesnom smislu izbrisan i na njegovom mestu postoji gruba identifikacija, bazirana na identitetu između nekih delova subjekta i nekih delova objekta, čija bi se kombinacija mogla nazvati 'konkordantnom'. S druge strane, postoji objektni odnos pravog transfera od strane analitičara, u kome on reprodukuje ranija iskustva, dok analizand predstavlja neke od analitičarevih unutrašnjih (arhaičnih) objekata. Ova kombinacija se naziva 'komplementarnom'. Stoga, kroz kontratransferne reakcije, analitičar može da oseti pacijentovog unutrašnjeg protagonistu projektovanog na sebe.

Pola Hajman ima donekle drugačije mišljenje: kontratransfer kod analitičara aktivira osećanja kao odgovor na pacijenta. Takva osećanja su *analitičareva osećanja* i nisu rezultat pacijentove projektivne identifikacije na analitičara; njihovo prepoznavanje i razumevanje predstavljaju *pristup u pacijentovo nesvesno*. U njenoj razradi, kontratransfer je nesvesni „ *kognitivni instrument*" i „izuzetno značajan alat za analitički rad...", jer informiše analitičara o mogućem „usporavanju između svesne i nesvesne percepcije". Takvo usporavanje vodi „nesvesnoj introjekciji pacijenta i nesvesnoj identifikaciji sa njim" (Hajman, 1977, str. 319).

Iako su početne veze Pole Hajman, posle njenog bega iz Berlina, bile sa klajnijanskom grupom, ona je pre svega uključena u grupu analitičara koji kontratransfer vide kao pojavu između dve osobe. Početkom svoje nezavisnosti od klajnijanaca i ponovnim povezivanjem sa svetom Ferencija i Balinta ona smatra svoj esej „O kontratransferu". Taj esej predstavlja *uravnoteženu kombinaciju* intenzivnog fokusiranja na bogatu igru *emocionalnog odgovora* u analitičaru i *opreza prema emocionalnom izražavanju*. Izgleda da je ona analitički kontratransfer smatrala *kreacijom* pacijenta, ali korisnim za analitičara. Ipak, u njenoj kliničkoj vinjeti se kontratransfer smatra i 'znakom' ali i 'pogrešnim tragom'.

U kontroverzama koje su pratile sve veću popularnost koncepta kontratransfera, Vinikotov rad „Mržnja u kontratransferu" predstavlja važnu, nezavisnu poziciju. Objavljen 1949, ovaj rad nagoveštava elaboraciju Pole Hajman i pozicionira Vinikota kao glavnu figuru u nastajanju ideja o kontratransferu, posebno u njegovoj konceptualizaciji promenljive i neophodne uloge agresije kao aspekta kontratransfera. Vinikotova dva rada, „Veza agresije i emocionalnog razvoja" (1950) i „Mržnja u kontratransferu" (1949), prepoznaju *neizbežnost i kliničku korisnost agresije i mržnje u psihoanalizi*. Prema Vinikotu, mržnja *je uparena sa ljubavlju* i primarnom majčinskom okupiranošću, a nije suprotna od njih. Ona stvara granice i pomaže u separaciji i sposobnosti analizanda da odvoji fantaziju od stvarnosti, kao i u smanjivanju šanse da se javi opasno iskustvo omnipotencije. Na ovaj način, aspekt mržnje analitičara, uključujući i mržnju što se seansa završava, ključni je aspekt promene kod analizanda.

Vinikot razlikuje (1) potisnuta kontratransferna osećanja kojima je verovatno potrebna dodatna samoanaliza od strane analitičara (ovo su idiosinkratične identifikacije i tendencije analitičara) i (2) „zaista objektivni kontra-transfer, ...analitičareva ljubav i mržnja kao reakcija na

ličnost ili ponašanje pacijenta, bazirana na objektivnom zapažanju" (1949, str. 69-70). 'Zaista objektivni kontratransfer' odnosi se na analitičareva osećanja prema pacijentu, osećanja koja su njegova – kako je to Pola Hajman kasnije primetila – a ne rezultat pacijentove projekcije na analitičara. Ova osećanja su, stoga, reakcije na pacijentovo ponašanje: lična razmišljanja o pacijentovom 'objektivnom' načinu postojanja. Prema Vinikotu, ponekad je neophodno da ta osećanja analitičar stavi pacijentu na raspolaganje – kroz priznanje i/ili njihovu interpretaciju – kako bi analiza mogla da se nastavi.

Ovo gledište, poput onog Pole Hajman, razlikuje se od klasičnog klajnijanskog koncepta 'projektivne identifikacije', u kojem se ona smatra sveprisutnim mehanizmom koji utiče na sveukupnost odnosa pacijent/analitičar. Rad Hajmanove i Vinikota baca senku na uticaj treće, tzv. 'nezavisne grupe' u Engleskoj (prva su savremeni frojdijanci, druga klajnijanci); senku koja se širi sve od Litla (*Little*, 1981), koji je istraživao dubinu transfernih oblika mržnje i *blokirane vitalnosti*, do Bolasa (*Bollas*, 1983), koji je promovisao pažljivo prilagođavanje kontratransferu kao nosiocu *negativnih aspekata* analitičara.

Sve u svemu, u Engleskoj postoji neslaganje u daljem razvoju koncepta kontratransfera. Jedan pravac, izveden iz klajnijanskog uvođenja pojma projektivne identifikacije i naglašen u 'klajnijanskoj grupi' po sebi je veliki korak ka razumevanju načina odnosa pacijent – analitičar. Drugi, takozvani kontratransfer rane 'nezavisne tradicije' (Vinikot, Hajman), smatra da ono što dolazi od analitičara nije nužno analitičarev odgovor na projekciju pacijenta, već zaista može dolaziti od analitičara. Ova razlika u shvatanju kontratransfera ima značajne efekte i posledice na tehničko sprovođenje tretmana i na to kako analitičar razmatra i radi sa pacijentovim sadržajima.

Paralelni razvoj argentinske škole, počev od Rakera, ostaje verniji klajnijanskim stavovima i njihovom razvoju sopstvene verzije upotrebe projektivne identifikacije unutar konteksta kontratransfera.

II. C. Internacionalno proširivanje koncepta – dalji putevi širenja

(druga polovina 20. veka: Evropa, Latinska Amerika i Severna Amerika)

Od sredine 1950-ih godina pa nadalje, pored 'širenja opsega psihoanalize', kontratransfer se sve više posmatra kao koristan alat, dok je prošireno shvatanje postalo dominantna perspektiva. U poslednjih 50 godina, većina psihoanalitičara ne gleda više na kontratransfer samo kao na smetnju i počinje da ga razume kao izvor uvida kako u analizanda, tako i u sopstveno psihičko funkcionisanje u odnosu sa analizandom. Tako je ponekad nazivan '*lični kontratransfer*' ili ' *dijagnostički kontratransfer*' (Kejsment – *Casement*, 1987). Iz ove perspektive, kontratransfer se shvata kao zajednička kreacija dvoje ljudi, a transfer i kontratransfer se posmatraju kao krajnje tačke jednog dinamičkog procesa. Ovakvo viđenje kontratransfera počinje blisko da povezuje fenomen sa *odigravanjima*, koja neki vide kao prvi korak ka narušavanju granica, '*aktuelizacije*' transfera i kontratransfera.

U svim ovim razvojima širom sveta, konceptualizacija veze između ’projektivne identifikacije’ i ’kontratransfera’ igra važnu ulogu. Ideje Pole Hajman i Rakera, zajedno sa idejama Vinikota i drugih nezavisnih autora, dalje su razvijane i proširivane od strane Grinberga (1956), Biona (1959), Ogdena (1994a) i mnogih drugih koji su se fokusirali na analitičarevu upotrebu sanjarenja i na procese koji analitički objekat/prostor/seting/polje čine različito konceptualizovanom trijadnom konfiguracijom i razmenom (Baranže, 1961/2008, Hose Bleger – *Jose Bleger*, 1967, Grin, 1974), što je nova kreacija pacijenta i analitičara, ’Treći’ u Ogdenovoj terminologiji (1994b).

U Argentini, značajno obogaćivanje opsega diskusije o metapsihologiji i kliničkoj teoriji na temu kontratransfernih projektivno-introjektivnih aktivnosti (uključujući dramatizacije i odigravanja), dalje je obogaćeno konceptualizacijom *projektivne kontra-identifikacije* Leona Grinbergaa (1956).

Dok je za Rakera i Polu Hajman, koliko god drugačije konceptualizovana, upotreba mehanizama baziranih na projektivnoj identifikaciji u kontekstu kontratransfera značila analitičarev odgovor kojim se identifikuje sa određenim unutrašnjim objektima ili aspektima selfa pacijenta, Grinberg se fokusirao na arhaične komunikativne aspekte projektivno-introjektivne razmene, što je pravac koji je kasnije preuzeo Bion. Grinbergova inicijalna zamisao bila je da projektivna kontraidentifikacija koristi kratak spoj u komunikaciji analitičkog para. Njegova pretpostavka je bila da pacijent ’smešta’ u analitičarevu psihu neke aspekte samog sebe sa takvom projektivnom silinom da ih analitičar, kao pasivni primalac, zaista i konkretno asimiluje kao svoje lične (1956, p. 508). Upućujući na svoj koncept u vezi sa *acting out-om*, Grinberg (1968) piše: „Analitičar koji podlegne efektima pacijentove patološke projektivne identifikacije, može na njih reagovati kao da je zaista stekao aspekte koji su projektovani na njega (pacijentovi unutrašnji objekti ili delovi selfa). Analitičar se oseća pasivno ’*uvučenim*’ *u igranje uloge* na koju ga je pacijent na aktivan, iako nesvestan, način bukvalno ’*naterao*’. Ovu specifičnu vrstu kontratransfernog odgovora sam nazvao ’projektivna kontraidentifikacija’” (s.172; dodatno objašnjenje)

U poređenju sa Rakerovim komplementarnim kontratransferom, gde je analitičarev emotivni odgovor bio baziran na njegovim ličnim anksioznostima i konfliktima, identifikujući se sa unutrašnjim objektima sličnim analizandovim, Grinberg je konceptualizovao analitičarev odgovor kao relativno nezavisan od njegovih ličnih konflikata. Grinbergov doprinos bio je naglašavanje da analitičarevo nesvesno nije primarno uključeno i, stoga, analitičareva introspekcija nije dovoljna da bi se odmah došlo do korena takve projektivne kontraidentifikacije. Grinberg je naglašavao ono što je godinama kasnije postalo poznato kao nepomirljiv karakter ’*mikro-acting-out-a*’ kontratransfera, kao međustanica u analitičarevoj potrazi za uvidom u arhaične delove pacijentove psihe. Ova stanica se ne može izbeći ako analitičar želi da sazna celokupnu teksturu transfernog objekta. (Grinberg 1982).

Grinbergov doprinos bio je uvid da proces putem kojeg analizandovo nesvesno namerno stvara efekte u analitičarevoj psihi, putem projektivne identifikacije, ne treba da bude shvaćen kao intrasubjektivna fantazija (Klajn, 1946), već kao *proces interakcije između dva uma*. Tri godine kasnije, Bion (1959) eksplicitno naglašava ovu komunikativnu stranu projektivne identifikacije.

Sa evolucijom njegovih ideja o projektivnoj kontraidentifikaciji, Grinberg je identifikovao *nove metapsihološke alate* za rekonceptualizaciju analitičarevog kontratransfera. Njegov koncept projektivne kontraidentifikacije naglašava komunikativnu stranu projektivne identifikacije kao *enigmatične*, neizrecive *poruke*, koja može biti ispoljena jedino kroz *transferno-kontratransfernu dramatizaciju* postavljenu od strane pacijenta. U kliničkom kontekstu, ova transferno-kontratransferna dramatizacija unapred je stvorila ideju slušanja najarhaičnijih nivoa pacijentove psihe, zaobilaznim putem *odigravanja*, koja je razvijena godinama kasnije (Džejkobs – *Jacobs*, 1986; Godfren-Aber i Aber – *Godfrind-Haber&Haber*, 2002; Manča – *Mancia*, 2006; Sapisočin – *Sapisochin*, 2013; Kasorla, 2013).

Od kasnih 1950-ih godina, Bion (1959) i Rozenfeld (1962) razvili su koncept u ideju da je projektivna identifikacija *nesvesna komunikacija* analizanda. Bion (1959) je povukao paralelu između terapeutske interakcije i načina na koji dete koje pati projektuje svoje trpljenje u majku koja ga 'kontejnira' i onda može adekvatno da odgovori. Analitičar ima istu (kontejnirajuću/'alfa') funkciju: 'kontejnira' pacijentove projekcije u stanju 'sanjarenja', 'vari' ih i odgovara sa prikladnim interpretacijama. U ovom načinu razmišljanja, kontratransfer se posmatra ne samo kao instrument putem kojeg analitičar može da dobije pristup u nesvesni svet pacijenta, već i kao medijum kroz koji pacijentova nepodnošljiva iskustva mogu biti procesuirana; nije samo instrument istrage, već i medijum koji leči. Bionovo razvijanje misli o kontejnmentu i alfa funkciji u analitičaru dovelo je do velikog uvažavanja ulivanja analitičarevog uma, afekata, čak i telesnog Ega, sa analizandovim nesvesnim i predsvesnim procesima. (vidi poseban odeljak KONTEJNIRANJE: KONTEJNER – KONTEJNIRANO)

U svom daljem razvoju, koncept projektivne identifikacije zadržava značajnu ulogu u klajnijanskoj, bionijanskoj i neobionijanskoj teoriji i u mnogim intersubjektivnim i interpersonalnim perspektivama. Kako se razumevanje pojma proširilo od teorije primitivnih fantazija i odbrana do teorije arhaične komunikacije i mišljenja, složenost odnosa i diferencijacije projektivne identifikacije i analitičarevog kontratransfera postaje značajno (Grotstajn, 1994). Zajednička i kreativna *konstrukcija značenja* u radovima Biona, Rozenfelda i njihovog naslednika Mosona (*Mawson*, 2010), unutar transferno-kontratransfernih razmena, predstavlja kompleksan proces u kome analitičar mora da proradi indukovana afektivna stanja da bi mogao da vidi njihov komunikativni aspekt. Ovakve projekcije mogu da rasvetle analitičaru, kroz njegov kontratransfer, sa kojim afektivnim stanjima se pacijent bori i sa kojima komunicira. U radu Alvareza (1992), ova perspektiva se dalje proširuje u posmatranje *celog analitičkog procesa kao zajednički* konstruisanog.

Bogato razumevanje snage kojom *intersubjektivni procesi* deluju na analitičara, analizanda i tretman, mnogo duguje evoluciji klajnijanske misli u Velikoj Britaniji, od Melanije Klajn, preko Biona (1959) i Rozenfelda (1962, 1969, 1987) do argentinske škole Rakera (1957, 1968) i Grinberga (1956, 1968). Različiti dodaci ovoj perspektivi mogu se pratiti u radovima sledećih autora: Sigal (1983), Džozef (1985), Spilijus (1994) i O'Šonesi (*O'Shaughnessy*, 1990), Stajner (1994), Feldman (1993) i Briton (2004; Sigal&Briton 1981) u Velikoj Britaniji i u radovima Grotstajna (1994), Džudit Mitrani (1997, 2001) i drugih u Sjedinjenim Američkim Državama.

Tokom ovog perioda, Ferencijevi rani radovi o kontratransferu nastavili su da ostvaruju direktan ili indirektan uticaj. Jedan od glavnih izvora ferencijanskih ideja o kontratransferu, Majkl

Balint, autor koncepta ’bazične greške’ (Balint, 1979), takođe je značajno doprineo diskusiji o projekciji i introjekciji. Ferencijeve radikalne ideje stigle su u London preko Majkla i Alis Balint i ostvarile su svoj uticaj i na klajnijance i na takozvanu Nezavisnu grupu. Ferencijeve i Balintove ideje dolaze do Latinske Amerike preko Rakera (1957). Raker je iskoristio Ferencijev (1927, 1932) koncept *identifikacije sa agresorom unutar* svog koncepta *komplementarne identifikacije* (sa pacijentovim unutrašnjim agresivnim objektima) i dalje razradio Balintovo viđenje kontratransfera unutar hijerarhijskih institucija za obuku. Neke od ovih ranih ideja Ferencija i Balinta, preko Klare Tompson – *Clara Thompson* (Grin, 1964), stigle su do Salivanove (*Sullivan*) interpersonalne škole u Americi, gde je *kokonstruktivni karakter analitičke razmene* još više naglašen (iako je regresija, presudna za Ferencija, Klajnovu i Rakera, izostavljena).

U ovom kontekstu, kao i u kontekstu razvoja koji slede, važno je naglasiti da viđenje zajedničkog konstruisanja i zajedničke elaboracije u transferu i kontratransferu ne umanjuje odgovornosti ili zahteve koji se stavljaju pred analitičara. Kontratransferni rad se odvija na svesnim i nesvesnim nivoima, a rad na *razumevanju kontratransfera se nastavlja* značajno *izvan seanse* u kojoj su se neki aspekti kontratransfera pojavili.

Nasuprot kontratransferu, mehanizam projektivne identifikacije nije univerzalno prihvaćen unutar psihoanalize.

Dok prepoznaju aspekt kontratransfera kada pacijent izaziva određene doživljaje i/ili bihevioralne odgovore u analitičaru, Ego psiholozi i teoretičari konflikta radije govore o ’ *aktualizacijama transfera*’ i ’*osećaju za ulogu*’ naglašavajući analitičarevo ’*proživljavanje*’ *pacijentovih nesvesnih fantazija*, smatrajući da su ovi pojmovi bliži njihovom iskustvu (Sandler, 1976).

U Engelskoj, Sandler (1976) – sa svojim konceptom ’osećaja za ulogu’– ističe odrednicu jedne druge teorijske orijentacije, britanskih ’Savremenih frojdijanaca’. On opisuje kako će pacijent pokušati da aktualizuje, unese u realnost – odnosno u interaktivno ponašanje – svoje unutrašnje objektne odnose. Ovakva intrapsihička interakcija, uključujući ulogu za subjekta i drugu za unutrašnji objekat, probudiće određeni odgovor u analitičaru. Ponekad analitičar može da oseti impuls da se ponaša na određeni način, ali često tek naknadno primeti da je već počeo da se ponaša na poseban način sa tim pacijentom (ovde je kontekst razmatranja koncepta ’odigravanja’ – koji se razlikuje od kontratransfera – od posebne važnosti). Prema Sandleru, analitičareve kontratransferne reakcije su *kompromisi*: one su *odjek pacijentovih nesvesnih očekivanja i želja, ali i analitičarevih sopstvenih tendencija*, koje pacijent često nesvesno primeti i iskoristi. Analitičareva svesnost o ovakvom *osećaju za ulogu* može biti *glavni trag* ka dominantnom transfernom konfliktu u pacijentu.

U međuvremenu, takozvani mejnstrim severnoameričke psihoanalize 50-ih i 60-ih godina, koji vodi poreklo iz Ego psihologije/strukturalne teorije, ostaje *model jedne osobe (jednoosobni model)*, držeći se uske definicije kontratransfera. Klasične konceptualizacije su locirale kontratransfer ’*u*’ *psihu analitičara, u spektar osećanja, otpora, unutrašnjih konflikata, slepih mrlja, svesnih i nesvesnih stavova prema pacijentima, reakcija na pacijentov transfer i transfer prema pacijentima*. Međutim, analitički rad Ane Frojd, sa detetom sa veoma razvijenim kliničkim situacijama koje uključuju dete i one koji o njemu brinu, uticajan u Americi, kao i analitički rad sa psihotičnim pacijentima u psihijatrijskoj ustanovi Čestnat Lodž – *Chestnut Lodge* (From i Frida

Rajhman – *Fromm*, *Reichmann*, 1939) i sa traumatizovanim i graničnim pacijentima (*borderline* pacijenti) u Meninger klinici (*Menninger*, 1954), svedočili su o značajnom uticaju sredinskih faktora i objektnih odnosa na razvoj i formiranje intrapsihičkih struktura. Dok su ovakva klinička iskustva naglašavala *važnost interaktivnog polja* transfera – kontratransfera u analitičar/analizand situaciji (Moskovic – *Moscowitz*, 2014), njegova sistematična teorijska integracija se razvila tek kasnije u radu Levalda (1960, 1971, 1975).

Levald je bio osoba koja menja stvari, radeći od 60-ih godina naovamo. Na početku pod snažnim uticajem Hajdegerove fenomenologije, (1962), Levald bi se mogao posmatrati u vezi sa Vinikotom (1947, 1950, 1972), Eriksonom (1954), Kohutom (1977), Mičelom (1993, 1997), Aronom (1996), Hofmanom (1998) i Brombergom (1998), između ostalih, sa verzijama više ' *otvorenih sistema*' *teorije nagona i teorije objektnih odnosa.* U njegovom razvojnom modelu, dečji Ego nastaje iz nukleusa uzajamne uključenosti tela i uma majke/odojčeta, gde je psiha majke u interakciji sa nediferenciranim stanjem odojčeta, u spiralnom i oscilirajućem razvoju integracija i dezintegracija, gurajući ka daljoj integraciji. Ovaj razvojni model ima implikacije za transfer i kontratransfer u smislu da se sva iskustva pojavljuju iz *intersubjektivnih razmena*, čak i kada je *fokus na pojedincu* (Levald, 1960). Priznajući važnost nalaza dobijenih iz dečje analize i analiza psihotičnih i graničnih pacijenata, gde su analitičareve reakcije pod snažnim uticajem pacijentovog nesvesnog, Levald (1971) dalje tvrdi da transfer i kontratransfer ne mogu da se posmatraju odvojeno i da i analitičar i pacijent pokazuju transferno-kontratransferne reakcije, koje su *normalni sastojci analitičkog procesa*.

Levaldovi uvidi postaju bogat obrazac za diskusije o kontratransferu, ne samo među sve raznovrsnijom psihoanalitičkom kulturom Severne Amerike, već širom sveta. Od tada, na kontratransfer se gleda kao na neizbežan aspekt analitičke *veze* u kojoj su *pacijent i analitičar međusobno isprepletani* – jedna od dominantnih perspektiva u psihoanalizi danas.

Ovo gledište ima paralele sa nekim elementima misli francuskih intersubjektivista u Francuskoj, Belgiji i u analitičkoj zajednici francuskog govornog područja u Severnoj Americi. Ponekad nazivan „Treći model", ovaj pogled govori o tome da u ljudskom razvoju 'um dve osobe' prethodi psihičkoj autonomiji nagona, odbrane i intrapsihičke fantazije 'jedne osobe'. U prvoj fazi ljudskog života, um bebe mora da se razmatra u kontekstu okoline koja brine o njoj (um dve osobe) pre nego što može biti postignuta unutrašnja topografska diferencijacija između nesvesnog, predsvesnog i svesnog sistema i strukturalizacija Ida, Ega i Superega (um jedne osobe). Kroz ovaj proces 'subjektivizacije' (nastajanja unutrašnjeg diferenciranog i strukturisanog subjekta), bliska veza sa 'realnim (potencijalno traumatizujućim) drugim' (Lakan 1966/1977) je najvažnija. Laplanš (1993, 1999) je uneo Lakanovu tvrdnju o 'traumatičnom realnom (drugom)' – negovatelju – u intersubjektivnu oblast. On je isticao da nesvesna seksualnost (odraslog negovatelja), podstaknuta blizinom odojčetovog tela, 'kontaminira' intimnu razmenu sa odojčetom u formi *enigmatičnih poruka*. Drugi dalje proširuju ovaj razvojni koncept na oblast direktno primenljivu na kliničku razmenu i kontratransfer, fokusirajući se na 'aktivnost reprezentacije' i 'odloženu akciju u imenovanju afekata', kroz koje dete/pacijent „konstituiše Ja" (Olanjije, 1975/2001, p.97); i kapacitet roditelja/analitičara da ostane na optimalnoj distanci, olakšavajući simbolizaciju i reprezentaciju, „neophodne za formiranje misli" (Grin, 1975, p.14). U kliničkom smislu, ovo se prevodi u pažljivo 'slušanje' svih formi nesvesne razmene i prenošenja emocija kroz reči i ponašanja pacijenta i analitičara kao u '*podeljenom – prenetom afektu*' (Para – *Parat*, 1995) i '

kontratransfernoj poziciji' decentriranog kliničkog slušanja (Fajmberg – *Faimberg*, 1993).

III. UZAJAMNI INTERNACIONALNI UTICAJI I SAVREMENA UPOTREBA KONCEPTA

III. A. Savemena frojdijanska i teorija objektnih odnosa

Unutar savremene Ego psihologije i teorije konflikta iz Severne Amerike, Laski (*Lasky*, 2002), sledeći Arloua (1997) i Abenda (1986) u fokusiranju na suptilnosti unutrašnjih stanja i procesa u toku rada analitičara, pravi razliku između empatije, analitičkog instrumenta i pravog kontratransfera. Blum (1991) se fokusirao na složenosti (kompleksnosti) *afektivne komunikacije unutar dvosmernog transferno-kontratransfernog polja* analitičkog procesa, i na posebne probleme u analizama pacijenata koji imaju specifične teškoće u prepoznavanju, osećanju, komuniciranju i regulaciji afekta, unutar paradigme intrapsihičkog konflikta (Elman, Grand, Silvan & Elman 1998).

Kernberg (1983), pišući o analizi karaktera pacijenata sa blago izraženim graničnim ličnostima, pravi razliku između hroničnog i akutnog kontratransfera. Priznajući uticaj Pole Hajman (1960), on piše: „...*hronični zastoj* može biti odlučujući za dijagnostikovanje i *hroničnih kontratransfernih iskrivljenja* (koja su prožimajuća, iako manje nametljiva nego u *akutnim* kontratransfernim razvojima) i suptilnog, ali moćnog transfernog *acting out-a*, koji inače možda ne bi bio dijagnostikovan. U tom smislu, analiza analitičareve ukupne emocionalne reakcije je „druga linija" pristupa, kada se prva linija pristupa direktnom istraživanju transfera pokaže nedovoljnom..." (pp. 265, 266; naglašavanje dodato). Sveukupno, Kernbergov (1965, 1975) pogled na kontratransfer se postepeno razvijao ka njegovoj vitalnoj važnosti, posebno u radu sa graničnim pacijentima. Dok je 1965. godine upozoravao na opasnost proširivanja koncepta 'kontratransfer' tako da uključuje sve emocionalne odgovore u analitičaru (i tako rizikujući da koncept izgubi specifično značenje), 1975. godine on je priznao i naglasio konstruktivan analitički rad na tumačenju kontratransfera. Posebno u radu sa graničnim pacijentima, analitičar mora da se bavi i upravlja svojim (s vremena na vreme*) jakim unutrašnjim reakcijama na pacijentove projekcije veoma primitivnih objektnih odnosa.* U svojoj skorašnjoj psihoterapiji fokusiranoj na transfer (TFP), on prikazuje paradigmu otvorenog fokusiranja na transferne odgovore graničnog pacijenta, uz pažljivo unutrašnje posmatranje analitičarevog kontratransfera. U ovom modelu, analitičar interpretira iz *pozicije 'trećeg'*, interpretativno komentarišući interakciju oba učesnika u dijalogu (Kernberg, 2015).

Mičel (1993, 1997), ličnost koja stvara između objektnih odnosa i relacionih teorija, prenosi snažan osećaj da su *kontratransferni afekti motori za psihički pokret.* Njegove vinjete često prikazuju analitički par u momentima beznadežnog očaja. Bez tog doživljaja bespomoćnosti,

smatra Mičel, analitičar ne bi bio podstaknut da uradi potreban posao kako bi razumeo proces zbog kojeg je nastao takav zastoj. U njegovom radu, uvek postoje dva govornika sa autoritetom.

Trenutna situacija unutar široko bazirane klasične tradicije je tekuća debata unutar i kroz orijentacije o statusu, funkciji i ograničenjima analize kontratransfera (Gabard – *Gabbard*, 1982, 2994, 2995). Džejkobsov originalni teorijski rad o upotrebi analitičarevog kontratransfera potiče iz objektnih odnosa, savremenih frojdijanaca (Sandler, 1976) i psihologije Selfa. Prema Džejkobsu, kontratransfer se pojavljuje u bogato ukrašenim i *višestruko konfigurisanim* formama, bogat (na svoj način) i problematičan kao i transfer. U njegovom radu, celokupan analitičarev instrument, kreativna upotreba celog tela, uma, fantazije i interpersonalnog iskustva, presudan je za analitički rad. Sada kontratransfer nije problem već (deo) rešenja, neophodan registar za rad analitičara. U pretpostavke Džejkobsove *upotrebe analitičke subjektivnosti* ugrađena je njegova pretpostavka o suptilnim i prožimajućim (pervazivnim) komunikacijama – meta, svesnim, predsvesnim i nesvesnim – koje se podgrupišu i umrežavaju kroz iskustva analitičkih parova. *Stvaranje značenja*, koje je tako bogato zajednički konstruisano, neizbežno zahteva da analitičar veoma duboko razume i istraži svoj deo u ovoj složenoj komunikaciji. Za Džejkobsa (1991, 1999, 2001) i Smita (1999, 2000, 2003), i druge analitičare objektnih odnosa kao što su Ogden (1994, 1995) i Gabard (1994), bez obzira na razlike među njima, subjektivnost analitičara je presudna za samoanalize koje na kraju pokreću analitički rad. Ovom načinu razmišljanja je svojstvenije da se o kontratransferu sada misli kao o odigravanju (Haris, 2005; vidi odeljak ODIGRAVANJE).

Razmišljajući o ponavljajućim i kompulsivnim aspektima kontratransfera, Smit (2000) predlaže da kontratransfer može (čak i istovremeno) i da usporava i da poboljšava analitički napredak. Smit ovde radi za kontratransfer ono što je Frojd uradio za transfer, tačnije, pokazuje da je, verovatno, i otpor i motor promene. Kao što je slučaj sa svakom prisilom ponavljanja, postoji istovremeno *impuls i za zdravlje i za bolest.*

Eprej (1993, 2010, 2014) proširuje Sandlerov pojam reakcije na uloge vođene kontratransferom „da bi se pozabavio molbama, zahtevima i svim prodorima u kontinuumu transfera-kontratransfera, koji potiču iz nesvesnih želja da se ponove ili preokrenu istorijske žalbe u javnom prostoru savremenog kliničkog setinga" (lična komunikacija sa Papiasvili, 2014). U onome što vidi kao jedinstveno savremeno severnoameričko proširivanje i upotrebu koncepta, Eprej, savremeni frojdijanac koji premošćuje složenosti projektivne identifikacije, odigravanja i osećanja za ulogu, prikazuje osećanje za ulogu analitičara kao *potenciranje 'psihičke emancipacije* od...destruktivnih i nasilnih unutrašnjih objekata' koji intruzivno muče i napadaju pacijenta unutar njegove psihe.

Fridman (*Freedman*), Laski i Vebster (2009) prikazuju složenu kombinaciju frojdijanskih, lakanijanskih i vinikotijanskih koncepata simbolizacije i triangulacije, unutar *intersubjektivne matrice*, razlikujući takozvane obične i izvanredne kontratransfere: obični kontratransferi su prolazni prekidi, a izvanredni kontratransferi su zastoji, nepodnošljivi za analitičara do te mere da moraju biti držani van svesti. Lakanijanska teorija kontratransfera viđena kroz 'lupu želja' (Lakan, 1977) ovde se sreće sa vinikotijanskim okvirom 'dovoljno dobrog analitičkog procesa' i njegovih 'potencijalnih slomova' (Vinikot, 1972; 1974).

III. B. Teorija polja i povezane perspektive

Klinički predviđen od strane Ferencija i Salivana (1953, 1964) i pod uticajem teorija objektnih odnosa, koncept *'polja'* je na istaknut način postao deo diskusije o kontratransferu. Sa korenima u fenomenologiji Morisa Merlo-Pontija (*Maurice Merleau-Ponty*, 1945) i u evropsko-severnoameričkoj sociopsihološkoj teoriji dinamičkog polja Kurta Levina (1947), psihoanalitičari (posebno u Latinskoj Americi i Italiji i, u manjoj meri, u SAD) iskoristili su ovu perspektivu da opišu *analitički seting* ili situaciju kao *integrisanu celinu* sa bilo kojim aspektom situacije intimno povezane sa svim ostalim. U ovom sistemu, kontratransfer je neizbežan aspekt *mreže iskustva* u psihoanalitičkom tretmanu. Među najvažnijim nosiocima ovog gledišta su argentinski analitičari Vili i Madlen Baranže. Oni opisuju analitički proces kao *evoluirajuće polje dve osobe,* ograničeno setingom, ali koje se sastoji od dva organizma koji utiču jedan na drugog na neizbežan, ali suptilan način. *Psihoanalitički proces je „združena kreacija",* koja počinje u istoj meri i od transfera i od kontratransfera. Ovo shvatanje da transfer – kontratransfer izvire iz dinamičkog polja koje može stvoriti „*bastion*" (Baranže i Baranže, 2008; orig. 1961) upliće i analitičara i analizanda u *prepreku (otpor)* i u *novu kreaciju.* Struktura polja je konstituisana međuigrom procesa projektivne i introjektivne identifikacije i kontraidentifikacija koje utiču svojim različitim ograničenjima, funkcijama i karakteristikama i na pacijenta i na analitičara" (ibid, s. 809). U Brazilu, Ruzvelt Kasorla (*Roosevelt Cassorla*, 2013) je razvio savremeno shvatanje *akutnog i hroničnog odigravanja,* koje nastaje iz recipročnih bihevioralnih pražnjenja između analitičkog para, koja *upadaju u analitičko polje,* ukazujući na situacije kada je verbalna *simbolizacija* bila *oštećena.* Takva skorašnja latinoamerička viđenja kontratransfera imala su koren u radu i tradiciji Baranžeovih i Blegera (1967), koja se razvila paralelno i u recipročnoj interakciji sa radovima Rakera (1968) i Grinberga (1968), često sa lakanijanskim naglaskom (De Bernardi, 2000; Kasorla 2013).

Analitička teorija polja se dalje razvijala i u Evropi i u Severnoj Americi. Stern (1997), u SAD, prezentovao je originalnu razradu *teorije polja unutar interpersonalne perspektive.* Jedan od glavnih zagovornika teorije polja u Evropi je Fero (*Ferro*), koji je spojio *teoriju polja sa bionijanskim stanovištem.* U knjizi Feroa i Bazilea (*Ferro* i *Basile*, 2008), polje se danas shvata kao mesto susreta *višestrukih karaktera* pacijenta i analitičara sa sopstvenim životom, kao na pozornici. Ovi autori se u potpunosti fokusiraju na naraciju svetova koji se pojavljuju u svakoj analitičkoj seansi. Oni razlikuju seriju *kontratransfernih nivoa.* „Distinkcije se baziraju na modalitetima koje polje pokazuje i koristi kako bi podesilo sopstvene tenzije" (Fero and Bazile, 2008, s. 3). Transformacije karaktera u narativu seanse predstavljaju „*transformacije u analitičkom polju.* Istraživanje tih veza razjašnjava otvaranje i zatvaranje 'kanala' između (pacijentove) projektivne identifikacije i (analitičarevog) *sanjarenja*" (ibid., s. 3). Fero (2009) i Čivitareze (*Civitarese*, 2008; Fero i Čivitareze, 2013) naglašavaju upotrebu analitičarevog uma i tela, kroz *sanjarenje*, kao put ka pacijentovim nesvesnim procesima i nesvesnim procesima između analitičara i analizanda.

Ova perspektiva takođe ima mnogo zajedničkog sa konceptom *kokreiranih interakcija* severnoameričkog analitičara treniranog u britanskoj tradiciji, Tomasa Ogdena (1994a,b; 1995), gde su takođe vidljivi klajnijanski uticaji. Prema Ogdenu, *intrapsihički* pogledi na transfer i kontratransfer ne bi trebalo samo da budu dopunjeni *intersubjektivnom* perspektivom *transferno-kontratransferne matrice,* već ove perspektive treba shvatiti kao konstituišuću *dijalektiku koja vodi ka „(intersubjektivnom) analitičkom trećem",* kao *novu evoluirajuću subjektivnost,* koja obuhvata (analogno polju), nešto više od sume delova.

Takođe, kombinujući intrapsihičko i intersubjektivno unutar francuskog psihoanalitičkog okvira, Grin (Grin, 1973/1999; 2002), u skladu sa Vinikotovim radovima o potencijalnom prostoru, definiše još jednu formaciju u oblasti tercijarnih procesa. Njegova verzija je „analitički objekat" (objekat analize i u analizi) kao „*treći objekat*": on ne pripada niti analitičaru niti analizandu, ima karakteristike prelaznosti i *stvara se u analitičkom susretu.* Prema Grinovom mišljenju, intersubjektivni odnos povezuje dva intrapsihička subjekta i „predstavlja isprepletanost unutrašnjih svetova dva partnera analitičkog para u kojem se intersubjektivnost ispoljava" (2000, p. 2).

III. C. Interpsihički i intersubjektivni fokus dve osobe; kontratransfer kao „zajednička tačka"

Originalno potičući iz Evrope (tačnije iz Italije), konceptualizacija 'interpsihičkog' (pored 'intersubjektivnog') postaje u poslednjoj dekadi sve relevantnija širom sveta (Bolonjini – *Bolognini*, 2004, 2010, 2016). Ova skorašnja zainteresovanost je odjek Frojdovih komentara o tome da dva sistema nesvesnog mogu biti u direktnom kontaktu, međusobno utičući jedan na drugog, bez uplitanja viših nivoa svesnosti ili subjektivnosti (Frojd, 1915, 1937a,b.). Formulišući konceptualizaciju interpsihičkog, transformacionu „modulaciju polja" teorije polja (Fero, 2001), vinikotijanski koncept „prelaznosti" i rad na empatiji kao složenom fenomenu (Bolonjini, 2009) postali su posebno važni. U skorašnjem radu Stefana Bolonjinija (2016), 'interpsihičko' se može posmatrati kao „*funkcionalni presubjektivni nivo gde dve osobe mogu da razmene unutrašnje sadržaje, kroz korišćenje 'normalne' komunikativne projektivne identifikacije*" (Bolognjni, 2016, s.110). Kao proširena psihička dimenzija, ona odražava recipročni uticaj dva uma, koji je doživljen iznutra. U tehničkom korišćenju, kada se analitički dijalog doživljava kao interpsihički, on dobija „novu, specifičniju efektivnost, prvo za kontejniranje, a potom i za simbolizaciju" (Bolonjini, 2004). Ovo je bilo razrađivano u okviru mnogih različitih psihoanalitičkih tradicija, uključujući i neoklajnijansku i neobionijansku čiji interpsihički rad uglavnom leži u fokusiranju na spremnost za primanje projektivnih identifikacija (Stajner, 2011, Pik, 2015).

U vezi sa ovim stanovištem je i deo francuskog intersubjektivnog mišljenja, sa fokusom na nesvesnu komunikaciju putem zagonetnih poruka, pažnjom da se pacijentov prostor ne naruši, i sa stavljanjem analitičareve subjektivnosti i analizandovog kapaciteta za reprezentaciju i simbolizaciju u službu postizanja pacijentove subjektivizacije, reprezentacije i simbolizacije. Unutar konteksta kontratransfera, primer može biti Hajdi Fajmberg (1992, 2005, 2012, 2013, 2015) i njena *kontratransferna pozicija decentriranog kliničkog slušanja,* poznata i kao *slušanje slušanja,* koja se sastoji od pažljivog praćenja kako analitičar čuje šta je pacijent čuo i rekao (i obrnuto), što vodi brojnim iznenađenjima, kao putu ka razumevanju pacijentovog stanja receptivnosti i simboličke reprezentacije. Koncept *zajedničkog iskustva odigravanja* Žakline Godfren-Aber i Morisa Abera (2009) konstituiše interpsihički entitet proživljene 'slike akcije', još uvek nesimbolizovanog u rečima, ali koji sadrži simbolički kapacitet. Simbolički skok od potencijalnog ka realizovanom, od registra akcije do registra misli, može da bude postignut kroz analitičarevo kontratransferno učestvovanje. Slično tome, rad Renea Rusijona (*René Roussillon*, 2009) prati kako pacijentove akcije i telo nose događaje-poruke iz pacijentove preverbalne istorije. Interpsihički prenos na nivou transfer – kontratransfer može da pospeši njihovo integrisanje u „psihički život". Iz različitih uglova, takođe, Grin (2000), Olanjije (2015), Sofi de Mižola-Melor (

Sophie de Mijolla-Mellor, 2015/2016) i drugi, naglašavaju analitičarevo fino podešavanje na *interpsihički i/ili intersubjektivni tok nesvesne komunikacije* kao ključni preduslov analitičke „*ko-re-konstrukcije*" i proučavanja istorije pacijentove rane traume i obnove simboličkog kapaciteta kako bi bilo kakva interpretacija imala smisla.

U SAD i širom sveta, *intersistemski pogled dve osobe*, takođe su zagovarali analitičari koji su poticali iz oblasti istraživanja odojčadi, sistemske teorije i psihologije Selfa. Savremena razvojna istraživanja *recipročne regulacije afekata* i afektivne infuzije (Tronik – *Tronick*, 2002) mogla bi biti posebno važna za klinički fokus na interpsihičkom prenošenju. Primenjeno na klinički rad sa odraslima, mnogi autori (Nejhum – *Nahum*, 2013) podvlače *zajedničku kreaciju implicitnih pravila* psihoanalitičkog procesa. Međutim, oni umanjuju važnost koncepata transfera i kontratransfera, naglašavajući, pre nego olakšavajući, susrete između pacijenta i analitičara.

Dok je, u najskorije vreme, u mnogim savremenim školama mišljenja, eksplicitno korišćenje koncepta, eksplicitno pominjanje kontratransfera ređe u prvom planu, to ne znači da je lični doprinos analitičara izašao iz fokusa, naprotiv: *uzajamna prepletenost pacijenta i analitičara* je jedna od glavnih perspektiva u psihoanalizi danas. Ako se prati duži vremenski sled, kontratransfer je nesumnjivo dobio posebnu težinu u kontekstu ključnih elemenata psihoanalitičkog metoda.

Osim značaja kontratransfera za rast i saznavanje, Gabard (Gabard, 1995) smatra i da je kontratransfer *postao zajednička osnova za* psihoanalitičare različitih škola. Početak ovoga on vidi u razvoju dva koncepta kakvi su *projektivna identifikacija* i *kontratransferno odigravanje* (vidi delove PROJEKTIVNA IDENTIFIKACIJA i ODIGRAVANJE). Prateći dugu istoriju razvoja posmatranja analitičarevih emocionalnih reakcija kao instrumenta za pristupanje pacijentu i uticaj na njegov unutrašnji svet, skorija diskusija je uključila ispitivanje o tome da li i kako proširiti aktivno i eksplicitno korišćenje kontratransfera u analitičkoj situaciji, tj. da li, pod izvesnim okolnostima, treba otkriti kontratransfer pacijentu, sa ciljem da se podstakne pacijentovo razumevanje sopstvenog iskustva (Renik, 1999; Gediman, 2011; Grinberg, 2015). Međutim, trenutno ne postoji konsenzus oko korisnosti ovakve intervencije.

IV. ZAKLJUČAK

Počevši od Frojdovog „sna o Irminoj injekciji" iz 1895, što je bio kontratransferni san *par excellence*, razvoj koncepta kontratransfera predstavlja primer stalne razmene između teorije i prakse, između kliničkog rada i konceptualizacije, od „rođenja psihoanalize" tokom njenog daljeg razvoja.

Iako je, u ranom periodu, kontratransfer viđen uglavnom kao rizik za analitičarevu kliničku efektivnost, „drugi" trend razumevanja kontratransfera kao rezultata *inter*psihičkog procesa, koji je

na početku bio tek nagovešten, postajao je progresivno sve eksplicitniji u analitičkim diskusijama 1920-ih i 1930-ih, kako se definicija kontratransfera postepeno proširivala.

U poslednjoj dekadi 20. i početkom 21. veka, dalje su se naglašavali interpsihički fenomeni i procesi koji se dešavaju ne samo *unutar* nego i *između* psiha protagonista analitičke situacije. Međutim, unutar ovog naglašavanja postojali su različiti tematski prioriteti: presubjektivni nivo razmene, isprepletane subjektivnosti pacijenta i analitičara, njihovi odnosi, psihičko polje između njih i različiti kanali razmene – nesvesne reakcije, afekti i osećanja, jezik, telesnost, ponašanje, itd. Kako se kontratransfer sve više doživljava kao sredstvo lečenja, njegovi potencijali i zamke, klinički i teorijski, imaju glavni značaj za analitičare.

Različiti aspekti značenja koncepta koji su se javili tokom njegovog razvoja mogu se organizovati prema tome na koje druge koncepte se odnose i iz kojih konceptualnih okvira su potekli: *„kontratransfer" koji se odnosi na topografski model uma (svesno/nesvesno); „kontratransfer" koji se odnosi na strukturalni model uma (Ego ideal/Superego, Ego, Id); „kontratransfer" koji se odnosi na specifične psihičke mehanizme (otpor, projekcija, projektivna identifikacija, kontejner/kontejnirano);„kontratransfer" koji se odnosi na specifične aspekte analitičkog procesa (efektivno funkcionisanje, emocionalni odgovor, empatija); „kontratransfer" koji se odnosi na psihičke karakteristike/ograničenja analitičara; „kontratransfer" koji se odnosi na transferno-kontratransfernu matricu interpsihičkih i/ili intersubjektivnih razmena ili na polje.*

Kontratransfer može da se posmatra kao tema preko koje različite tradicije dolaze u dodir jedna sa drugom, stvarajući „zajedničko tlo" u psihoanalizi. Autori unutar klasičnog frojdijanskog okvira shvatili su da je analitičar neminovno pod uticajem pacijenta. Analitičari koji rade iz okvira tradicije objektnih odnosa počeli su kontratransfer da vide ne samo kao rezultat pacijentovih projekcija i/ili pomeranja (koji su odjek samo pacijentovih nesvesnih procesa), već i kao odraz analitičarevih tendencija.

Danas je, uprkos podelama psihoanalitičkih kultura, teoretskih i kliničkih pluraliteta, postignut široko prihvaćeni konsenzus o tome da na osećanja analitičara utiču i pacijent i analitičar, doprinoseći bogatoj, višeslojnoj, ključnoj, humanoj dimenziji analitičara tokom rada.

Videti i:

KONTEJNIRANJE: KONTEJNER – KONTEJNIRANO

PROJEKTIVNA IDENTIFIKACIJA (uskoro)

ODIGRAVANJE

LITERATURA

Abend, S.M. (1986) *Countertransference, empathy, and the analytic ideal: The impact of life stresses on analytic capability*. Psychoanal. Q. 55:563-575.

Apprey, M. (1993) *Psychoanalytic Anthropology after Freud: Essays Marking the Fiftieth Anniversary of Freud's Death: Edited by David H. Spain*. New York: Psyche Press, 1992. Pp. 332.

Int. J. Psycho-Anal. 74: 1292-1295.

Apprey, M. (2010) *A Plea for Negotiation in the Public Space between Internal and External Fields of Reference*. Psychoanal. Q. 79:241-251.

Apprey, M. (2014) Personal communication with Eva D. Papiasvili.

Arlow, J. (1997) Discussion Paper from the Panel "Countertransference, Self-Examination, and Interpretation", Amer. Psychoanal. Assoc. Conference, New York, December 1997.

Alvarez, A. (1992) *Live Company*. London: Routledge.

Aron, L. (1996) *The Meeting of Minds*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Auchincloss, E. and Samberg, E. (2012) *Psychoanalytic Terms and Concepts*. New Haven: Yale University Press.

Aulagnier, P. (1975/2001) *The Violence of Interpretation*. Philadelphia: Brunner-Routledge.

Aulagnier, P. (2015) *Birth of a Body, Origin of a History*. Int. J. Psycho-Anal., 96:1371- 1401.

Balint, M. (1935/1952) *The Final Goal of Psychoanalytic Treatment. In: Primary Love and Psychoanalytic Technique*. London: Hogarth Press.

Balint, A. and Balint, M. (1939) *On Transference and Countertransference*. Int. J. PsychoAnal. 20: 223-230.

Balint, M. (1949) Sándor Ferenczi, Obit 1933. Int. J. Psycho-Anal., 30:215-219.

Balint, M. (1950) *Changing Therapeutical Aims and Techniques in Psychoanalysis*. Int. J. Psycho-Anal. 31:117-124.

Balint, M. (1966) *Die technischen Experimente Sandor Ferenczis*. Psyche – Z Psychoanal. 20: 904 -925.

Balint, M. (1979) *The Basic Fault: Therapeutic Aspects of Regression*. London/New York: Tavistock Publications.

Baranger, M. and Baranger, W. (2008) *The Analytic Situation as a Dynamic Field*. Int. J. Psycho-Anal., 89:795-826. (orig. work 1961).

Bion, W. (1959) *Attacks on linking. In: Second Thoughts*. New York: Aronson.

Bleger, J. (1967) *Psychoanalysis of the Psycho-analytic Frame*. Int. J. Psycho-Anal., 48:511- 51.

Blum, H.P. (1991) *Affect Theory And The Theory Of Technique*. J. Amer. Psychoanal. Assn., 39S: 265-289.

Blum, H.P. (2008) *Further Excavation of Seduction, Seduction Trauma, and the Seduction Theory*. Psychoanal. St. Child, 63:254-269.

Bollas, C. (1983) *Expressive Use of the Countertransference: Notes to the patient from oneself*. Contemp. Psychoanal., 19: 1-33.

Bolognini, S. (2004) *Intrapsychic-Interpsychic*. Int. J. Psycho-Anal., 85:337-358.

Bolognini, S. (2009) *The Complex Nature of Psychoanalytic Empathy: A Theoretical and Clinical Exploration*. Fort Da, 15:35-56.

Bolognini, S. (2010) *Secret Passages: The Theory and Technique of Interpsychic Relations*. The New Library of Psychoanalysis. London: Karnac.

Bolognini, S. (2016) *The Interpsychic Dimension in the Psychoanalytic Interpretation*. Psychoanal. Inq., 36:102-111.

Bonomi, C. (2015) *The Cut and the Building of Psychoanalysis*. Vol 1. New York: Routledge.

Borensztejn, C.L. (2014) *Diccionario de Psicoánalisis Argentino*. Buenos Aires: Asociación Psicoanálitica Argentína.

Brierley, M. (1944) *Notes on metapsychology as process theory*. Int. J. Psycho-Anal., 25:97- 106.

Britton, R. (2004) *Subjectivity, Objectivity, and Triangular Space*. Psychoanal Q., 73:47-61

Bromberg, P. (1998) *Standing in the Spaces*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Casement, P. (1987) *Between the Lines on Learning from the patient – Before and After*. British Journal of Psychotherapy, 4:86-93.

Cassorla, R.M.C. (2013) *When the Analyst becomes Stupid. An attempt to understand Enactment using Bion's Theory of Thinking*. Psychoanal.Q: 323-360.

Civitarese, G. (2008) *Immersion vs. Interactivity and the Analytic Field*. Int. J Psych-Anal., 84: 279 -298.

De Bernardi, B. (2000) *Countertransference: A Latin-American view*. Int. J. Psycho-Anal. 81: 331-352.

De Mijolla-Mellor, S. (2015/2016) *Maternal Intrusion: Its Roots and Consequences*. Paper Presented at the International Conference Parent – Infant Disturbance: Theory and Therapy, Paris. November 13-14, 2015; Intern. Forum Psychoanal. (2016), in press.

Deutsch, H. (1926) *Okkulte Vorgänge während der Psychoanalyse*, Imago, vol. XII.

Etchegoyen Horacio (1986) *Los fundamentos de la técnica psicoanalítica*. Buenos Aires: Amorrortu Editores.

Eisler, I.M. (1920) *Zur Theorie der Gegenübertragung* (Theories of Countertransference). Presentation to Vienna Psychoanalytic Society. Vienna/Prague: December 1920. Ellman, C. S., Grand, S., Silvan, M., &

Ellman, S. J. (Eds.). (1998) *The modern Freudians: Contemporary psychoanalytic technique*. Northvale, NJ: Jason Aronson.

Erikson, E.H. (1954) *The dream specimen of psychoanalysis*. J. Amer. Psychanal. Assoc. 2: 5-56.

Faimberg, H. (1992) *The Countertransference Position and the Countertransference*. Int. J. Psycho -Anal., 73:541-546.

Faimberg, H. (2005) *The Telescoping of Generations: Listening to the Narcissistic Links Between Generations*. London and New York: Routledge. Faimberg, H. (2012) José Bleger's Dialectical Thinking. Int. J. Psycho-Anal, 93:981-992.

Faimberg H. (2013) *"Well, you better ask them": the Countertransference Position at the Crossroad'*. Chap.3, In: Oelsner R., (Ed.): Transference and Countertransference Today. London and New York, Routledge, pp. 49-67.

Faimberg, H. (2015) *Oral Communication* (with Eva D. Papiasvili).

Feldman, M. (1993) *Aspects of Reality, and the Focus of Interpretation*. Psychoanal. Inq, 13, 274-295.

Fenichel, O. (1927) *Kurzes Lehrbuch der Psychoanalyse*. Int. J. Psycho-Anal. 8: 537-543.

Fenichel, O. (1933) Braatöy, Trygve: *Die psychoanalytische Methode. Beitrag zu der methodologischen Problematik in der Psychologie*. Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, 19:623-624.

Ferenczi, S. (1909/1980) *Introjection and transference. In: Balint, M*. (Ed.), First Contributions to Psychoanalysis, pp. 35-93). London: Karnac Books.

Ferenczi, S. (1927/1955) *The problem of the termination of the analysis*. In: Balint, M. (Ed.). Final Contributions to the Problems and Methods of Psycho-Analysis, pp.77-86. London: Hogarth Press.

Ferenczi, S. (1928/1955) *The elasticity of psycho-analytic technique*. In: Balint , M. (Ed.). Final contributions to the problems and methods of psycho-analysis, 87-101. London: Hogarth Press.

Ferenczi, S. (1932/1988) *The Clinical Diary of Sandor Ferenczi*. In: Dupont, J. (Ed.), Balint, M. and Jackson, N.Z., transl.). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Ferro, A. (2001). *Contenant inadéquat et violence des émotions : Dinosaures et Tortues*. Rev. Belg. Psychanal., 38:3-18.

Ferro, A. (2002) *Seeds of Illness and Seeds of Recovery. The Genesis of Suffering and the Role of Psychoanalysts*. London: Routledge/New Library.

Ferro, A. (ed.) (2009) *The Analytic Field*. A Clinical Concept. London: Karnac.

Ferro, A. and Basile, R. (2008) *Countertransference and the characters of the psychoanalytic session*. The Scandinavian Psa. Review, 31: 3-10.

Ferro, A. and Civitarese, G. (2013) *The meaning and use of metaphor in analytic field theory. Psychoanal*. Inq. 33: 190-209.

Freedman, N., Lasky, R. and Webster, J. (2009) *The Ordinary and the Extraordinary Countertransference*. J. Amer. Psychoanal. Assoc., 57:303-331.

Freud, S. (1900) *The Interpretation of Dreams*. SE 4-5: 1-626.

Freud, S. (1909/1974) Letter from Sigmund Freud to C. G. Jung, June 7, 1909. In: McGuire, W. (ed). The Freud/Jung Letters: The Correspondence between Sigmund Freud and C. G. Jung. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Freud, S. (1910) *The future prospects of psycho-analytic therapy*. SE 11: 139-152.

Freud, S. (1912) *Recommendations to physicians practicing psycho-analysis*. SE. 12: 109-120.

Freud, S. (1915) *Observations on Transference Love: Further Recommendations in the Technique of Psycho-Analysis*. SE 12: 157-172.

Freud, S. (1937a) *Constructions in Analysis*. SE 23: 255-269.

Freud, S. (1937b) *Analysis Terminable and Interminable*. SE 23: 209-253.

Fromm-Reichmann, F. (1939) *Transference Problems in Schizophrenics*. Psychoanal. Q., 8:412-426.

Furlong, A. (2014) Personal Communication with Eva Papiasvili.

Gabbard, G. O. (1982) *The Exit Line: Heightened Transference-Countertransference Manifestations in the End of the Hour*. J. Amer. Psychoanal. Assoc., 30: 579-598.

Gabbard, G. O. (1994) *Sexual Excitement and Countertransference Love in the Analyst*. J. Amer. Psychoanal. Assoc., 42:1083-1106.

Gabbard, G. O. (1995) *Countertransference: the Emerging Common Ground*. Int. J. PsychoAnal., 76:475-485.

Gediman, H.K. (2011) *Cutting Edge Controversies*. Psychoanal. Rev., 98: 613-632.

Green, A. (1974) *Surface Analysis, Deep Analysis* (The Role of the Preconscious in Psychoanalytical Technique). Int. R. Psycho-Anal., 1:415-423.

Green, A. (1973/1999) *The Fabric of Affect in the Psychoanalytic Discourse*. (Sheridan, A., Transl.). London: Routledge.

Green, A. (2000) *The Intrapsychic and Intersubjective in Psychoanalysis*. Psychoanal Q., 69:1- 39.

Green, A. (2002) *The Crisis in Psychoanalytic Understanding*. Fort Da, 8:58-71.

Green, M.R. (1964) *Interpersonal Psychoanalysis: The Selected Papers of Clara M. Thompson*. New York: Basic Books.

Greenberg, J. (2015) *Therapeutic Action and the Analytic responsibility*. J. Amer. Psychoanal. Assoc., 63: 15-32.

Grinberg, L. (1956) *Sobre algunos problemas de la técnica psicoanalítica determinados por la identificación y contraidentificacio proyectiva*, Revista de Psicoanálisis 13: 507 - 511.

Grinberg, L. (1968) *On Acting out and its Role in the Psychoanalytic Process*. Int. J. PsychoAnal., 49:171-178.

Grinberg, L. (1982) *Los afectos en la contratransferencia. Mas allá de la contraidentificacioón proyectiva*. XIV Congreso Latinoamericano de psicoanálisis. Fepal, Actas pp. 205-209.

Godfrind-Haber J. and Haber M. (2002) *L'expérience agie partagée* (Shared Acted Experience). Revue française de psychanalyse, 66: 1417-1460.

Grotstein, J.S. (1994) *Projective Identification and Countertransference: A Brief Commentary on their Relationship*. Contemp. Psychoanal., 30: 578-592.

Hann-Kende, F. (1936) *Zur Übertragung und Gegenübertragung in der Psychoanalyse* (On the Transference and Counter-Transference in Psychoanalysis). Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse. 22: 478-496.

Harris, A. (2005) *Rough Magic; Transference and Countertransference*. In: Cooper, Gabbard and Person. Textbook of Psychoanalysis. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.

Heidegger, M. (1927/1962) *Being and Time*. (Engl. Transl. Macquarrie, J. and Robinson, E.), Oxford: Basil Blackwell.

Heimann, P. (1950) *On Counter-transference*. Int. J. Psycho-Anal. 31: 81-84.

Heimann, P. (1960) *Countertransference*. Brit. J. Med. Psychol., 33: 9-15.

Heimann, P. (1977) *Further Observations on the Analyst's Cognitive Process*. J. Amer. Psychoanal. Assn., 25:313-333.

Heimann, P. (1982) *About Children and Children-no-longer*. Collected Papers 1942-1980. London: Routledge.

Hoffman, I. (1998) *Ritual and Spontaneity in the Psychoanalytic Process: A DialecticalConstructivist View*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Jacobs, T. (1986) *On Countertransference Enactments*. J.Amer.Psychoanal.Assoc., 34: 289- 307.

Jacobs, T. (1991) *The Use of the Self: Countertransference and Communication in the Analytic Situation*. Madison, CT: International Universities Press.

Jacobs, T. (1993) *The inner experiences of the analyst: Their contribution to the analytic process*. Int. J. Psychoanal. 74: 7-14.

Jacobs, T. (1999) *Countertransference past and present: A review of the concept*. Int. J. Psycho-Anal. 80: 575-594.

Jacobs, T. (2001) *On Misreading and Misleading Patients: Some Reflections on Communications, Miscommunications and Countertransference Enactments*. Int. J. PsychoAnal., 82: 653-669.

Joseph, B. (1985) *Transference: The total situation*. Int. J. Psycho-Anal., 66: 447-454.

Kernberg, O. F. (1965) *Notes on Countertransference*. J. Amer. Psychoanal. Assoc. 13: 38-56.

Kernberg, O.F. (1975) *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*. NY: Jason Aronson.

Kernberg, O.F. (1983) *Object Relations Theory and Character Analysis*. J. Amer. Psychoanal. Assn., 31S: 247-271.

Kernberg, O.F. (2015) *Neurobiological Correlates of Object Relations Theory: The Relationship between Neurobiological and Psychodynamic Development*. Int. Forum Psychoanal., 24: 38-46.

Klein, M. (1946) *Notes on some schizoid mechanisms*. Int. J. Psycho-Anal., 27:99-110.

Kohut, H. (1977) *The Restoration of the Self*. New York: International Universities Press.

Lacan, J. (1966/1977) *Ecrits, a Selection*. (transl. Sheridan, A.) London: Tavistock.

Laplanche, J. (1997) *The Theory Of Seduction And The Problem Of The Other*. Int. J. PsychoAnal., 78:653-666.

Lasky, R. (2002) *Countertransference and the Analytic Instrument*. Psychoanal. Psychol., 19:65-94.

Lewin, K. (1947) *Frontiers in Group Dynamics: Concept, Method and Reality in Social Science; Social Equilibria and Social Change*. Human Relations, 1: 5-41.

Little, M. (1981) *Transference Neurosis and transference psychosis*. New York: Aronson.

Loewald, H.W. (1960) *On the Therapeutic Action of Psycho-Analysis*. Int. J. Psycho-Anal. 41:16-33.

Loewald, H.W. (1971) *The Transference Neurosis: Comments on the Concept and the Phenomenon*. J. Amer. Psychoanal. Assn., 19:54-66.

Loewald, H.W. (1975) *Psychoanalysis as Art and the Phantasy Character of the Psychoanalytic Situation*. J. Amer. Psychoanal. Assoc., 23, 277-299.

López-Ballestros, L. (1923) *Sigmund Freud: Obras completas*, vol. IV. Madrid: Biblioteca Nueva.

Mancia, M. (2006) *Implicit Memory and Early Unrepressed Unconscious: Their Role in the Therapeutic Process: How the Neuroscience Can Contribute to Psychoanalysis*. Int. J. PsychoAnal., 87: 83-103.

Mawson, C. (2010) *Bion Today*. London: Routledge. New Library of Psychoanalysis.

Merleau-Ponty, M. (1945) *La Phenomenologie de la Perception*. Paris: N.R.F. Gallimard.

Meltzer, D. (1973) *Sexual States of Mind*. London: Karnac.

Menninger, K. (1954) *Regulatory Devices of the Ego Under Major Stress*. Int. J. Psycho-Anal., 35:412-420.

Michels, R. (ed.) (2002) Key Papers on Countertransference: IJP Education Section (IJP Key Papers Series). London: Karnac.

Mitchell, S. (1993) *Hope and Dread in Psychoanalysis.* New York: Basic Books.

Mitrani, J.L. (1997) *Influence and Autonomy in Psychoanalysis*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Mitrani, J.L. (2001) *'Taking the Transference': Some Technical Implications in three Papers by Bion*. Int. J. Psycho-Anal., 82: 1085-1104.

Moscovitz, S. (2014) *Hans Loewald's 'On the therapeutic action of psychoanalysis': Initial reception and later influence*. Psychoanal. Psychol., 31(4) 575-587.

Ogden, T. H. (1994a) *Subjects of Analysis*. London: Karnac Books.

Ogden, T. H. (1994b) *The analytic third: Working with intersubjective clinical facts*. Int. J. Psycho-Anal., 75:3-19.

Ogden, T. H. (1995) *Analyzing forms of aliveness and deadness of the transferencecountertransference*. Int. J. Psychoanal. 76: 695-709.

O'Shaughnessy, E. (1990) *Can a Liar be a psychoanalyst.* Int. J. Psychoanal. 71: 187-195.

Papiasvili, E.D. (2014) *Contemporary Relevance of Sandor Ferenczi's Concept of Identification with the Aggressor in the Diagnosis and Analytic Treatment of Chronic PTSD*. Psychoanal. Inq., 34: 122-134.

Parat, C. (1995) *L'Experience Emotionelle Partagée*. Paris: PUF.

Pick, I.B. (2015) *Irma Brenman Pick on 'Working through in the Countertransference'* (IJP, 1985). PEP/UCL Top Authors Project, 1:1.

Racker, H. (1948) Contratransferencia: Las identificaciones complementarias y concordantes. Presentación de la Sociedad Argentina de Psicoanálisis. Buenos Aires.

Racker, H. (1953) *A contribution to the problem of counter-transference*. Int. J. Psycho-Anal. 34:313-324.

Racker, H. (1957) *The meanings and uses of countertransference*. Psychoanal.Q., 26:303- 357.

Racker, H. (1968) *Transference and Countertransference*. London: Hogarth Press.

Reich, A. (1951) *On Counter-Transference*. Int. J. Psycho-Anal., 32:25-31.

Reisner, S. (2001) *Freud and Developmental Theory*. Stud. Gend. Sex., 2:97-128.

Renik, O. (1999) *Playing One's Cards Face Up in Analysis. An Approach to the Problem of Self-Disclosure*. Psychoanal. Q., 68: 521-553.

Rosenfeld, H. (1962) *Psychotherapy of the Psychoses.* Int. J. Psycho-Anal. 43: 184-188.

Rosenfeld, H. (1969) *On the treatment of psychotic states by psychoanalysis: An Historical Approach*. Int. J Psychoanal. 50: 615-631.

Rosenfeld, H. (1987) *Impasse and Interpretation*. London: Tavistock Publications.

Roussillon, R. (2009) *Corps et comportement: langage et messages*. Rev. Belg Psychanal., 55:23-40.

Sandler, J. (1976) *Countertransference and role-responsiveness*. Intern. Review Psychonal. 3:43 41:352-365.

Sandler, J., Dare, C. & Holder, A. (1992, 2nd ed.) *The Patient and the Analyst. The Basis of the Psychoanalytic Process. Revised and expanded by J. Sandler and A.U. Dreher*. Madison, CT.: International Universities Press [orig. 1971].

Sapisochin, G. (2013) *Second thoughts on agieren: Listening to the enacted*. Int. J PsychoAnal., 94:967.

Skelton, R.M., ed. (2006) The Edinburgh International Encyclopedia of Psychoanalysis. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Searles, H.F. (1959) *Oedipal Love in the Counter-Transference*. Int. J. Psycho-Anal., 40:180- 190.

Searles, H.F. (1979) *Countertransference and Related Subjects*. New York: International Universities Press.

Segal, H. (1983) *Some clinical implications of Melanie Klein's work: Emergence from Narcissm*. Int. J. Psycho-Anal. 64: 269-276.

Segal, H. and Britton, R. (1981) *Interpretation of Primitive Psychotic Processes: A Kleinian View*. Psychanal Inq. 1: 267-277.

Smith, H. (1999) *Subjectivity and Objectivity in Analytic Listening*. J.Amer. Psychoanal. Assoc. 47: 465-484.

Smith, H. (2000) *Countertransference, Conflictual Listening and the Analytic Object Relationship*. J. Amer.Psychoanal. Assoc., 48: 95-128.

Smith, H. (2003) *Analysis of Transference; A Psychoanalytic Perspective*. Int. J. Psycho-Anal. 84: 1017-1042.

Spillius, E. (1994) *Developments in Kleinian Theory: Overview and Personal View*. Psychoanal. Inq. 14: 324-364.

Steiner, J. (1994) *Patient-Centered and Analyst-Centered Interpretations: Some Implications of Containment and Countertransference*. Psychoanal. Inq., 14:406-422.

Steiner, J. (2011) *Helplessness and the Exercise of Power in the Analytic Session*. Int. J. Psycho-Anal., 92:135-147.

Stern, A. (1917) *Countertransference*. Paper presentation, New York Psychoanalytic Society Meeting, New York: March 27, 1917.

Stern, D. (1997), *Unformulated Experience*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Stoltenhoff, H. (1926) *Kurzes Lehrbuch der Psychoanalyse*. Stuttgart: Ferdinand Enke.

Sullivan, H.S. (1953) *The Interpersonal Theory of Psychiatry*. New York: Norton.

Sullivan, H.S. (1964) *The Fusions of Psychiatry and Social Science*. New York: Norton.

The Boston Change Process Study Group (2013) *Enactment and the Emergence of New Relational Organization*. J.Amer.Psychoanal.Assoc., 61:727-749.

Tronick, E.Z. (2002) *A Model of Infant Mood States and Sandarian Affective Waves*. Psychoanal. Dial., 12:73-99.

Weiss, E. (1925) *Über eine noch nicht beschriebene Phase der Entwicklung zur heterosexuellen Liebe*. Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, 11:429-443.

Winnicott, D.W. (1949) *Hate in the Counter-Transference*. Int. J. Psycho-Anal., 30:69-74.

Winnicott, D.W. (1950) *Aggression in relation to emotional development.* In: Collected Papers: Through Pediatrics to Psychoanalysis. New York: Basic Books, 1958.

Winnicott, D.W. (1972) *Holding and Interpretation: Fragment of an Analysis*. New York: Grove Press, (1986 edition), pp. 1-186.

Winnicott, D.W. (1974) *Fear of Breakdown*. Int. Rev. Psychoanal., 1: 103-107.

Regionalni konsultanti i saradnici

Evropa: Dr sc. med. Marija Vitorija Konstantini (*Maria Vittoria Costantini, Dr.ssa. med.*); dr sc. Ana Ursula Dreer.; dr. sc. med., dipl. psih. Henrik Enkel (*Henrik Enckell*, MD, PhD, Dipl. Psych.

Latinska Amerika: Dr Adrijan Grinspon, dipl. psih. (*Adrian Grinspon*, Dr. dipl. Psych.)

Severna Amerika: Dr sc. Endru Bruk (*Andrew Brook*, D.Phil.); dr sc. Adrijen Haris; dr sc. Robert Elsner (*Robert Oelsner*, PhD); dr Arnold Ričards (*Arnold Richards*, MD)

Dodatni pregled: Dr Rouzmeri Balsam (*Rosemary Balsam*, MD) i dr sc. Alana Ferlong (*Allannah Furlong*, PhD)

Međuregionalni koordinator: Dr sc. Eva D. Papiasvili, ABPP (*American Board of Professional Psychology*)

IPA Međuregionalni enciklopedijski rečnik psihoanalize je licenciran pod Creative Commons licencom CC-BY-NC-ND. Osnovna prava zadržavaju autori (IPA i saradnici članovi IPA), međutim, ovaj materijal mogu da koriste drugi, podložno nekomercijalnoj upotrebi, uz punu atribuciju IPA (uključujući pozivanje na URL www.ipa.world/IPA/Encyclopedic_Dictionary) i doslovnu reprodukciju, ne u derivativnoj, uredničkoj ili kombinovanoj formi. Molimo, pritisnite ovde za uslove.

Troregionalna saradnja

Međuregionalni saradnici: Rouzmeri Balsam (Severna Amerika), Ruzvelt Kasorla (Latinska Amerika) i Antonio Perez-Sančez (*Antonio Pérez-Sánchez*, Evropa)

Kopredsedavajući međuregionalne saradnje: Eva D. Papiasvili (Severna Amerika)

I. DEFINICIJE

Koncept odigravanja nema stabilno mesto u psihoanalitičkoj teoriji. Upotreba termina varira, od ograničenja na analitičku situaciju do širokog spektra interakcija i ponašanja u životu.

Nakon prve upotrebe termina, u naslovu jednog rada Teodora Džejkobsa (1986), za odigravanje se često smatralo da je severnoamerički koncept. Međutim, u savremenoj severnoameričkoj psihoanalitičkoj literaturi ne postoji jedinstven koncept odigravanja. Umesto toga, postoji grupa takvih koncepata koji su manje ili više usko povezani jedan s drugim, ali takođe prilično različiti jedan od drugog. Sledeći primeri upotrebe apsorbuju, kombinuju i proširuju severnoameričke definicije koncepta Ahtara (2009) i Okinklos i Samberg (2012):

- Transferno-kontratransferna odigravanja (npr. Džejkobsa, 1986, Herš – *Hirsch*, 1998), u kojima analitičar i/ili analizand manifestuju transferne ili kontratransferne želje na delu, umesto da ih promisle i interpretiraju. Maklohlin (*McLaughlin*, 1991) je ovu upotrebu termina dodatno proširio na 'evokativno-prisilne transfere i pacijenta i analitičara', a zatim ga je Kjuzd (*Chused*, (1991, 2003) dalje razvila kao 'simbolične interakcije' sa nesvesnim značenjem za oba učesnika, sa potencijalnim širenjem izvan analitičke situacije. Ovaj fenomen može da se posmatra kao verzija 'acting out-a' ili 'acting in-a' (Zeligs, 1957), proširena na oba učesnika.
- Analizandovo nesveno navođenje analitičara da proživi analizandove nesvesne fantazije. Ova ideja je srodna 'projektivnoj identifikaciji' i/ili 'odgovoru na ulogu'.
- 'Ugrađeni niz često suptilnih, nesvesnih, interaktivnih, međusobno konstruisanih drama koje se proživljavaju' (Levin i Fridman, 2000, str. 73; Levald, 1975). Ovde se 'odigravanje' koristi da bi se imenovala vrsta intersubjektivnosti, s obzirom na to da se analitičar posmatra kao kokreator onoga što se dešava između dve strane.
- Bilo koje dramatično ispoljavanje transferno-kontratransfernog prekida koji razbija fluidnost analitičke razmene (Elman, 2007), potencijalno prevazilazeći psihoanalitičku situaciju (Kjuzd, Elman, Renik, Rotstajn – *Rothstein*, 1999), može se komunicirati neverbalno ili verbalno (videti „interpretativno odigravanje", Stajner, 2006a, dole).

U Latinskoj Americi ovaj veliki broj koncepata je smanjen, zahvaljujući dodatnim istorijskim uticajima autora poput Rakera (1948, 1988), Grinberga (1957, 1962), Vilija i Madlen Baranže (1961-1962), i daljih savremenih studija Kasorle (2001, 2005, 2009, 2012, 2013, 2015), Sapisočina (2007, 2013) i drugih.

• Preovlađujuće savremeno razumevanje odigravanja u Latinskoj Americi odnosi se na fenomene u kojima je analitičko polje okupirano pražnjenjima i/ili ponašanjima koja uključuju i pacijenta i analitičara. Odigravanja proizilaze iz međusobne emocionalne pobude, a da pripadnici analitičke dijade ne shvataju jasno šta se dešava. Odigravanja se odražavaju na situacije u kojima je verbalna simbolizacija narušena, a kada su reči dostupne, koriste se na ograničene i konkretne načine. Odigravanja su načini prisećanja na rane veze kroz ponašanja i osećanja koja su deo odbrambenih organizacija. (Pogledajte dole razlike između hroničnog i akutnog odigravanja.)

Evropsko razumevanje pojma bliže je latinoameričkoj nego severnoameričkoj verziji, jer je koncept prilično isključivo ograničen na analitičku seansu. Međutim, za neke od analitičara u Evropi, odigravanje se razlikuje od latinoameričke verzije po tome što nije toliko kokreacija pacijenta i analitičara, već je rezultat interakcije među njima. Ukazivanje na odigravanja unutar kontratransfera ili *acting out-a*, takođe je prilično često.

• Na primer, Stajnerovo (2006a) gledište na „interpretativno odigravanje" govori o analitičkoj verbalnoj komunikaciji, a ideja je da, ponuđena kao interpretacija, izjava izražava kontratransferna osećanja i stavove analitičara.

Preovlađujuće gledište *odigravanja* u odnosu na psihoanalitičku *interpretaciju* u sve tri kontinentalne psihoanalitičke kulture jeste da su, *bez obzira na formulaciju osnovnih procesa i sadržaja, odigravanja koja se odnose na psihoanalitičku situaciju viđena kao razvojno i/ili dinamički značajna*, te *zahtevaju razumevanje* i, u krajnjem ishodu, postepeno i na individualni način, vode *interpretiranju*. (Papiasvili, 2016).

II. POZADINA KOD FROJDA

Svi savremeni koncepti odigravanja imaju svoje korene u pojmovima koje je Frojd definisao. Od vremena Brojerovog lečenja Ane O. (Brojer, 1893) – prva diskusija opisana u psihoanalitičkoj literaturi – Frojd (1895) je bio zabrinut zbog postupaka koji su se odvijali u toku pacijentovog otkrivanja svojih problema analitičaru. Transfer (1905) je prvo takvo otkriće (slučaj Dora), gde se struktura fantazije pacijenta projektuje na analitičara. Iako ga je prvi put opisao u svojoj samoanalizi 1899. godine („Tumačenje snova"), 1910. godine Frojd je dao veću važnost Edipovom kompleksu, pokazujući kako se deca seksualno odnose prema roditeljima u obrascima koje onda ponavljaju u odraslom dobu, sada zajedno sa analitičarem kao zamenom za roditelja. Usledio je kontratransfer (1910.), koji je ukazivao na „pacijentov uticaj na analitičareva nesvesna osećanja" (1910, str. 144). Sledeći je bio 'acting out' (1914, iako ga je Frojd pomenuo i ranije, videvši kako je Dora prerano prekinula terapiju, kao osvetu Frojdu, u zamenu za kažnjavajuće osećaje koje je imala prema Gospodinu K.). Dalja podloga savremenog pojma 'odigravanje' nastala je njegovim uvažavanjem značaja kompulzivnih ponavljanja (1914). Ovaj koncept je opisao kako se traumatsko iskustvo nesvesno ponavlja u lečenju i u životu. Frojd je napisao:

> „Pacijent ih reprodukuje ne kao sećanje, već kao delo; ponavlja, naravno, ne znajući da to ponavlja... ne može pobeći od ove prisile na ponavljanje; konačno, shvatamo da je to njegov način sećanja..." (1914, str. 150)

Godine 1923. razvoj strukturalne teorije doveo je do fokusiranja na odbrambene mehanizme i njihov odnos prema Egu. Odbrane koje bi mogle postati središnje u konceptu odigravanja bile su projekcija, introjekcija i ponovo projekcija. Ukratko, trenutni koncepti odigravanja sadrže, mada,

naravno, i više od toga, mnogo frojdovskih koncepata.

III. RAZVOJ KONCEPTA

Glagol „odigrati" povezan je sa glagolom „glumiti", a jedno od značenja pojma glumiti je igrati dramatičnu ili pozorišnu ulogu. Izraz „odigrati", zajedno sa pripadajućom imenicom odigravanje, pronalazi se, mada neprecizno, u ranoj i savremenoj psihoanalitičkoj literaturi, a odnosi se na dramatičnu eksternalizaciju pacijentovog unutrašnjeg sveta, bilo u seansi, bilo u svakodnevnom životu. Izraz *reodigravanje* ima isto značenje.

U svom seminarskom radu „O kontratransfernom odigravanju", Džejkobs (1986) opisuje *odigravanje* kao situacije u kojima je analitičar iznenađen vlastitim naizgled neadekvatnim kontratransfernim ponašanjem. Kasnije, analitičar može uočiti veze između svog ponašanja, emocionalne indukcije pacijenta i njegovih ličnih faktora. Džejkobs (1991, 2001) je dalje razjasnio, naglasio i popularizovao termin 'odigravanje'. Ovaj termin je koristio kao naziv za određenu pojavu u analizi u kojoj se psihologija jednog učesnika igra u odnosu na drugog. Ono što je pokušao da saopšti bila je ideja da su *odigravanja – ponašanja pacijenta i analitičara ili oboje, koja nastaju kao odgovor na sukobe i maštarije, podstaknute u svakom od njih neprestanim terapijskim radom*. Iako su povezana sa interakcijom transfera i kontratransfera, ova ponašanja su, takođe, sećanjima povezana sa udruženim mislima, nesvesnim fantazijama i iskustvima u periodu odojčeta i detinjstva. Prema tome, za Džejkobsa ideja o odigravanju sadrži u sebi pojam *ponovnog odigravanja*, odnosno ponovnog proživljavanja delića psihološke prošlosti obe strane u analitičkoj situaciji.

Džejkobsov koncept odigravanja zvuči kao Vinikotovo (1963) pomalo paradoksalno shvatanje da će, ako analiza prođe dobro i transfer se produbi, pacijent će naterati analitičara da ga izneveri, *prema potrebi*, u području normalne infantilne svemoći, tj. u transferu.

Međutim, Džejkobs nije prvi. Hans Levald je koristio taj izraz ranije u radu „Psihoanaliza kao umetnost i *fantazmatski karakter psihoanalitičke situacije*" (1975). On je napisao da:

„… Proces u kome su pacijent i analitičar angažovani… uključuje ponovno odigravanje, dramatizaciju aspekata pacijentove istorije psihičkog života, stvorenih i postavljenih tokom povezivanja sa analitičarem, koje analitičar usmerava." (str. 278-9)

Pacijent i analitičar stvaraju iluziju u transfernoj neurozi. Pacijent preuzima vođstvo i oživljava fantaziju, kao u scenskoj predstavi. Uloga analitičara je višedimenzionalna. On (ona) je i režiser, ali i različiti likovi u životu pacijenta. Pacijent i analitičar koautori su ove drame, koja se doživljava i kao fantazija i kao stvarnost. Umesto da jednostavno preuzima uloge, analitičar ih vraća nazad (reflektuje) i na kraju pacijent dobija pristup svom unutrašnjem životu i postepeno preuzima rukovođenje scenarijem. Aristotelova „imitacija akcije u obliku akcije" bila bi, u psihoanalitičkom smislu, i ponovno odigravanje i ponavljanje. Šafer (*Schafer*, 1982), tadašnji Levaldov kolega, takođe je verovao da se višestruki narativi ili „priče" mogu prepoznati kao različite verzije analizandove osnovne priče odigrane sa analitičarem (npr. drama zarobljeništva, ponovno rođenje ili edipalno rivalstvo).

Sandler (1976) je skrenuo pažnju na međusobne zaključke članova dijade i na spontane reakcije analitičara na pacijentove nesvesne sadržaje, koje je nazvao osećanjem za ulogu. (*role-responsiveness*).

Postepeno se ideja o odigravanju sve više koristila i rasprave o toj temi postale su češće u psihoanalitičkoj literaturi (Maklohlin, 1991; Kjuzd, 1991; Rauton – *Roughton*, 1993; Maklohlin i Johan, 1992; Elman i Moskovic, 1998; Panel, 1999). Za neke je *odigravanje* jednostavno zamenilo termin *acting out*, mada treba podsetiti da je *acting out* engleski termin za nemačku reč *agieren*. Na nemačkom je „er agiere es" original za „ali odigrava se tako" („...pacijent se ne seća ničega od onoga što je zaboravio i potisnuo, već deluje", Frojd, 1914. str. 149).

U nekim psihoanalitičkim kulturama termin *acting out* počeo je da se odnosi na manje ili više povremene i impulsivne radnje koje su očekivano „provalile" u slobodno asociranje, ograničavajući tako koncept *agierena*. U isto vreme, pojam je počeo da se koristi za označavanje impulsivnih ponašanja i psihopatskih ličnosti. Moralističke konotacije termina *acting out* zagadile su jezik profesionalaca iz oblasti mentalnog zdravlja i prava. Zamena termina *acting out* pojmom *odigravanje*, usmerena je na uklanjanje zabune u vezi sa konceptom, kao i sa pežorativnim aspektima termina.

Postoji pravna konotacija termina *odigravanje* – zakon, mandat ili dekret – to je red koji se mora poštovati, a koji je takođe uzet u obzir. Psihoanalitički koncept je sadržavao oba značenja. Postojala je i činjenica da, po definiciji, *oba člana dijade* učestvuju u odigravanju i nedovoljno su svesni šta se dešava. Analitičar je vođen odnosom, podložan svojim unutrašnjim problemima i slepim mrljama. Suprotno tome, u *acting out-u* pacijentova oslobađanja analitičar može da primeti, a da ne dozvoli sebi da se umeša u njih.

Mnogi analitičari su opisali situacije slične onima koje nazivamo *odigravanje*, ali ne nazivajući ih tako. Koncept je omogućio objedinjavanje sličnih pojava, povezujući kako one koje je opisao Frojd, tako i one koje su razradili psihoanalitičari različitih teorijskih orijentacija, kao što su termini: ponavljanje, ponovno proživljavanje, eksternalizacija, *acting-out*, itd. Izraz je postepeno postao deo zajedničke osnove psihoanalize. Nedavne diskusije i studije mogu se naći kod autora kao što su: Paz (2007), Ajvi (*Ivey*, 2008), Men i Kaningam (*Mann & Cunningham*, 2009), Borenstejn (2009), Stern (2010), Vaska (*Waska*, 2011), Kasorla (2012), Sapisočin (2013), Boleber i sar. (2013) i Kaz (*Katz*, 2014).

Odigravanja se razlikuju u kvalitetu i intenzitetu zbog različitih stepena deficita ili oslabljene sposobnosti simbolizovanja. Najslabije bi mogle biti „aktualizacije" (Sandler, 1976) koje gratifikuju transferne želje prema analitičaru. Ona odigravanja koja su najštetnija uključuju oštećenje sposobnosti analitičara, što dovodi do zloupotrebe njegovog ili njenog autoriteta u ponašanju, koje prevazilazi granice onoga što bi se smatralo analitičkim tretmanom (Bejtman – *Bateman*, 1998).

Psihoanalitička literatura govori o tome da li su *odigravanja* štetna ili su neophodna i korisna. Trend je smatrati da *odigravanje* nastaje prirodno kada se analitičar suoči sa traumatičnom, psihotičnom ili graničnom strukturom, čak i kada neurotični aspekti dominiraju. Svakako su korisna nakon što se razumeju, a do ovog razumevanja može doći tek nakon što se identifikuju, što je *Nachtraglichkeit* način (odložena akcija ili naknadna reakcija). *Odigravanja* koja nisu adekvatno identifikovana blokiraju analitički proces i mogu ga uništiti.

III.A. Severnoamerička evolucija koncepta: dodatni uticaj britanskog shvatanja objektnih odnosa

Projektivna identifikacija je važan element u odigravanju. Prvo ju je opisala Melanija Klajn (1946/1952), definišući je kao nesvesnu fantaziju koja se sastoji od cepanja i projekcije dobrih i

loših delova Ega u objekt. Vinikot je takođe koristio ovaj koncept. Bion (1962) je proširio projektivnu identifikaciju tako da uključuje preverbalnu i/ili presimboličku komunikaciju između majke i deteta. Bionovom konceptu Beti Džozef (1992) je dodala aktivna-mada-suptilna ponašanja subjekta (pored njegovih intrapsihičkih obmana), koja deluju na atmosferu u sobi i izazivaju u analitičaru (objektu) određene emocije, senzacije i ideje koje bi ga mogle podstaći da se ponaša na inače neobične načine, na načine koji su ipak u skladu sa unutrašnjom obrascem analizanda (subjekta). O'Šonesi (1992) opisuje dve vrste odigravanja, 'enklave' i 'ekskurzije', koji mogu imati destruktivne potencijale za analitički proces. 'Enklava' nastaje kada analitičar pretvara analizu u utočište od uznemiravanja, a 'ekskurzija' nastaje kada analitičar pretvori analizu u niz letova. O'Šonesi prepoznaje da je delimično i ograničeno odigravanje nezaobilazni deo svake kliničke situacije, ali postaje problematično ako nije kontejnirano, tako da se onda pogoršava u odigravanja destruktivnog tipa – enklave i ekskurzije (O'Šonesi, 1992).

Pored toga, odigravanja se mogu posmatrati kao primer Vinikotove (1963, str. 343) ideje, o kojoj smo ranije govorili, da uspevamo neuspehom – propuštajući pacijentov način. To je daleko od pojednostavljene teorije lečenja korektivnim iskustvom. Ako parafraziramo Vinikota, odigravanje kod pacijenta može biti u službi Ega, ako ga zadovolji analitičar, i koristi se tako da omogući pacijentu da unese nešto toksično u područje njegove ili njene kontrole, gde se njime može upravljati projekcijom i introjekcijom.

Dakle, za Severnu Ameriku pojmovi odigravanja imaju duboke korene u Frojdu, a takođe i u tradiciji objektnih odnosa.

III.B. Latinoamerička evolucija koncepta: širi kontekst i konceptualni prekursori

Na latinoameričku psihoanalitičku misao uticali su pionirski autori koji su 1040-ih i 1950-ih godina prošlog veka razvili duboke studije o analitičkom procesu uzimajući u obzir ono što se događalo između članova analitičke dijade. Raker (1948, 1988) je proučavao „komplementarni kontratransfer", kao posledicu identifikovanja analitičara sa pacijentovim unutrašnjim objektima. Grinberg (1957, 1962) je opisao „projektivnu kontraidentifikaciju", situaciju u kojoj analitičari dozvoljavaju sebi da preuzmu pacijentove projektivne identifikacije i reaguju na njih nemajući uvid šta se dešava. Kasnije je Grinberg modifikovao neke aspekte svojih ideja i pokazao korisnost ovog koncepta u razumevanju onoga što se dogodilo među članovima analitičke dijade. I Raker i Grinberg su opisali situacije slične stvarnim idejama odigravanja. Ovi i drugi autori uticali su na Vilija i Madlen Baranže koji su, uzevši kao osnovu ideje M. Klajn, opisali *analitičko polje* (Baranže & Baranže, 1961-62, 1969, 1980).

Takvo analitičko polje je mesto/vreme koje uključuje dve osobe (analitičara i pacijenta) koje učestvuju u istom dinamičnom procesu, onom u kojem nijedan član dijade nije razumljiv bez pozivanja na drugog. Oboje čine strukturu nazvanu *nesvesna fantazija dijade* koja prevazilazi zbir aspekata svakog učesnika. U tom kontekstu, Baranžeovi su opisali proizvod polja nazvan *bastioni*. Oni se javljaju kada delovi pacijenta i delovi analitičara postaju isprepleteni, zahvaćeni, u odbrambenu strukturu. Bastion se može pojaviti kao statično strano telo, dok se čini da proces analize i dalje teče, ili preuzima čitavo polje, postajući patološki. Ideja bastiona bliska je ideji *hroničnog odigravanja* (Kasorla, 2005).

Zahvaljujući tim razvojima, latinoamerička psihoanalitička kultura brzo je usvojila koncept odigravanja. Konceptualno pojašnjenje je dodatno olakšano doprinosom savremenih latinoameričkih istraživanja o procesima simbolizacije (Kasorla, 2001, 2005, 2009; Sančez Griljo – *Sanchez Grillo*, 2004; Sapisočin, 2007, 2013; Gus, 2007; Paz, 2007; Borenstejn, 2009; Roša,

2009; Šrek – *Schreck*, 2011).

IV. SAVREMENI RAZVOJ I KORIŠĆENJE KONCEPTA U AMERICI I EVROPI

IV.A. Latinska Amerika: razvoj i klinička važnost

Kliničke situacije poput odigravanja, opisanih u literaturi, generalno ukazuju na neku akciju ili neočekivano ponašanje zbog čega analitičar oseća da je izgubio analitičku funkciju. Na primer, mogao bi se iznenaditi kada shvati da se ponašao ironično, agresivno ili zavodljivo. Ili je mogao primetiti da nije zainteresovan ili je završio seansu pre zakazanog roka ili je produžio. Možda shvata da je postao previše fasciniran pacijentovim zanimljivim pričama ili da se svađa sa pacijentom. U tim slučajevima primećuje da mu je analitička sposobnost oslabljena, pa oseća stid i krivicu. Kasnije analitičar može shvatiti da se identifikuje sa aspektima koje pacijent projektuje. Konkretno, ove pojave treba nazvati *akutnim odigravanjem* (Kasorla, 2001). Ponekad je ponašanje analitičara očiglednije od ponašanja pacijenta. Izraz kontratransferno odigravanje koristi se za označavanje ponašanja analitičara.

Kasorla (2005, 2008, 2012, 2013), proučavajući granične strukture, pokazuje da je pre akutnog odigravanja analitička dijada već uspostavila dugotrajno, produženo, dvostruko saučesništvo, u kojem su pacijent i analitičar postali neselektivni jedan prema drugom. Takve simbiotičke dijade pokazuju ponašanje slično onom u pozorišnim predstavama ili oponašanju (Sapisočin, 2013), a takvo ponašanje se naziva *hroničnim odigravanjem*. Nijedan član dijade ne shvata šta se dešava i kada to urade, to je ubrzo nakon pojave i realizacije akutnog odigravanja. Proučavanje niza: hronično odigravanje (neopaženo) -> akutno odigravanje (opaženo) -> realizacija hroničnog odigravanja koje se dogodilo – pruža opis načina prirodne istorije analitičkog procesa, kada neko radi u oblastima u kojima je proces simbolizacije oslabljen. Kliničke činjenice otkrivaju odbrambene organizacije koje izbegavaju da percipiraju trijadnu stvarnost, već ih doživljavaju kao traumatičnu. Kliničko iskustvo pokazuje sledeći povezanost:

Faza 1: Analitičar zna da se bavi pacijentom kojem je teško pristupiti i koji napada analitički proces i podređuje mu se. Ipak, sigurno je da će se uz strpljenje i upornost razumeti poteškoće.

Trenutak M: U datom trenutku analitičar iznenađuje sebe intervenišući ili čineći delo, obično impulsivno, koje ga sramoti, tera da se oseća krivim i ostavlja mu utisak da je izgubio analitičku sposobnost. Boji se da je učinio neku štetu svom pacijentu i zamišlja predstojeće komplikacije.

Faza 2. Analitičar, suočavajući se sa svojim negativnim osećanjima, primećuje posledice svog ponašanja. Na njegovo iznenađenje, analitički proces postaje produktivniji i simbolička mreža misli se širi. Razumevanje trenutka M jača analitičku vezu i pacijent je povezuje sa prethodnim traumatičnim situacijama kroz koje se prolazi.

Dalja ispitivanja opisanih činjenica dovode analitičara do saznanja da je u prvoj fazi bio uključen u dugotrajno saučesništvo sa svojim pacijentom (hronično odigravanje) u određenim oblastima funkcionisanja analitičke dijade, koje nije primetio. Sled događaja sada je identifikovan,

naizmenično se kreću između sadomazohističkih scenarija i međusobne idealizacije. Analitičar i pacijent međusobno se kontrolišu i postaju nastavak jedan drugog.

Analizirajući trenutak M analitičar shvata da je u stvari izgubio analitički kapacitet ne u ovom trenutku, već ranije, tokom faze 1. Trenutak M je u stvari pokazatelj da se ta sposobnost povratila. Na primer, pretpostavljena agresija analitičara poništila je mazohističku vezu ili odnos međusobne idealizacije koji je blokirao analitički proces (Faza 1). Trenutak M otkrio je akutno odigravanje, koje je poništilo ranije hronično odigravanje, u istom trenutku kad je postalo vidljivo. Zato je akutno odigravanje pokazalo traumu pri dolasku u kontakt sa trijadnom stvarnošću. Ponekad, pre jasne percepcije akutnog odigravanja, takav trenutni kontakt sa trijadnim odnosom može biti obeležen skoro neprimetnim akutnim „mikroodigravanjima", kada odbrambena organizacija odmah kruži nazad na hronično odigravanje (Kasorla, 2008). Tokom neopaženih hroničnih odigravanja, analitičar uporno nastavlja da radi, iako može smatrati da nije dovoljno produktivan. Uprkos tome, u paralelnim oblastima, njegov rad implicitno nastavlja da daje značenje traumatičnim rupama u simboličkoj mreži. Odbrambena organizacija postepeno se uklanja, iako to možda nije očigledno na analitičkom polju. Akutno odigravanje, odnosno iznenadna percepcija trijadne stvarnosti, javlja se kada dođe do dovoljnog obnavljanja simboličke mreže. Analitička dijada oseća da će razdvajanje između sebe i objekta biti podnošljivo. Ovo odvajanje, dakle, može se smatrati ublaženom traumom. Akutno odigravanje je, dakle, mešavina koja uključuje i traumatično afektivno pražnjenje i simbolizaciju traume, ovde i sada, tokom analitičkog procesa. Kad analitičar uoči odigravanje i na *Nachtraglichkeit* (naknadni) način ga ponovo odredi, simbolička mreža se dalje širi. Ovo širenje omogućava stvaranje novih asocijacija, povezanih sa traumatičnim efektima koji se prorađuju, stimulišući tako analitičareve konstrukcije (Faza 2).

Kad pacijent unese, uglavnom simboličke, aspekte u analitičko polje, komunicirajući projektivnim identifikacijama, između pacijenta i analitičara formira se trenutna dvosmerna povezanost. Potom je analitičar uklanja transfernim tumačenjima. Analogno ovome, ove trenutne povezanosti mogu se nazvati normalnim odigravanjem.

Kasorla (2008, 2013) je razmatrao ove kliničke aspekte koristeći Bionovu teoriju mišljenja i predložio da hronično odigravanje čine situacije u kojima oba člana analitičke dijade nemaju predstavu o emocionalnom iskustvu koja se dešavaju u analitičkom polju. Opisao je hronično odigravanje kao nedokučivo (nedosanjano)-udvoje. S druge strane, akutno odigravanje, koje poništava hronično odigravanje, predstavlja mešavinu pražnjenja i nedokučivosti koji se manifestuju ovde i sada u analitičkom polju. Sposobnost da simbolizuje proizvod je implicitne alfa funkcije koju analitičar koristi tokom hroničnog odigravanja.

IV.B. Severnoamerički razvoj i klinička relevantnost

Kao što latinoamerički autori naglašavaju važnost koncepta za bolje razumevanje analitičke tehnike kod dece i adolescenata (Sančez Griljo, 2004; Roša, 2009; Borenstejn, 2009), u Severnoj Americi, takođe, analitičari dece i adolescenata razvijaju i koriste koncept u kliničkom radu i teoriji.

Džudit Kjuzd, podstaknuta radom (iz 1986) Teodora Džejkobsa sa odraslima na proširenju kontratransfera koji uključuje odigravanje, pisala je o produktivnoj primeni Selfa u praćenju analitičarevih sopstvenih reakcija u radu s mladima. Kjuzd (1991, 1992) je ponudila detaljne kliničke primere svog rada sa decom, adolescentima i mladim odraslim osobama. Godine 2003, Kjuzd je široko definisala odigravanje:

„Kad pacijentovo ponašanje ili reči podstiču nesvesni konflikt kod analitičara, što vodi interakciji koja ima nesvesno značenje za oboje, to je odigravanje. Suprotno tome, odigravanje se dešava kada ponašanje ili reči analitičara podstiču nesvesni konflikt kod pacijenta, a uzrokovano je interakcijom nesvesnih značenja za oboje. Odigravanja se dešavaju neprestano u analizama i izvan naših kancelarija... Neke od najznačajnijih... događaju se... kada je ponašanje analitičara odstupilo od svesne namere, podstaknuto nesvesnim uzrocima i 'oseća se pogrešno' kada kritički preispituje..." (Kjuzd, 2003, str. 678).

Džudit Mitrani je 1995. učvrstila termin 'nementalizovano iskustvo' koji se odnosio na situacije u najranijem detinjstvu koje kasnije pronalaze smisao u analizi kroz proces odigravanja, gde se mogu interpretirati u transferu u toku odigravanja i mogu dati značajan oblik našim maštovitim konstrukcijama. Kasnije (Mitrani, 2001), ona je shvatila da je reč 'iskustvo' pogrešna u ovom kontekstu, jer mora postojati *psihička svest* i, samim tim, neki nivo mentalizacije da bi se nešto doživelo. Stoga je podvukla razliku između nečeg što se *dogodilo* pojedincu nasuprot nečemu što je *pretrpljeno*, a to je kasnije ušlo u područje svesti *uz pomoć kontejnirajućeg objekta*; drugim rečima, neka 'stvar' koja je postigla nivo značaja u svesti.

U tome se Mitrani vraća Federnu (*Federn*, 1952), Bionu (1962) i Vinikotu (1974). Federn (1952) je napravio važnu razliku između *trpljenja* bola i *osećaja* bola. Za njega je trpljenje aktivni proces Ega, u kojem se javlja događaj koji izaziva bol – npr. frustracija ili gubitak objekta – i uvažava se njegov puni intenzitet. Dakle, ona je podvrgnuta transformaciji, a isto tako i Ego. Suprotno tome, kada je u pitanju osećaj bola, događaj koji izaziva bol ne može se trpeti i prorađivati kroz Ego. Bol nije kontejnirana, već samo dodiruje granicu Ega i odbija se. Sa svakim ponavljanjem, bolni osećaj utiče na Ego istim intenzitetom i traumatičnim efektom. Razlikom između „dešavanja" i „iskustava" Vinikot se prethodno bavio u „Strahu od raspadanja" (1974) – reč je o slomu koji se dogodio u ranom detinjstvu, ali se nije doživeo. Indirektno relevantna može biti i Bionova teorija mišljenja (Bion, 1962.), pri čemu se u periodu ranog detinjstva, kada se psiha i telesno još uvek ne razlikuju jedno od drugog, sirovi senzorni utisci/beta elementi beleže u telu i utvrđuju se sa telesnim značenjima, sve dok psihičke reprezentacije ne omoguće kontejniranje uz pomoć alfa funkcije majke.

Prema mišljenju Džudit Mitrani, takvo „nementalizovano dešavanje" osećaja bola, ali ne i pretrpljenog bola, registrovanog na čulnom ili telesnom nivou, kojem tek treba da se dodeli bilo kakvo simbolično značenje, može biti u osnovi mnogih odigravanja u analizi. Kada analitičar dobro iskoristi odigravanje, telo dobija drugu šansu da se simbolično predstavlja dok ulazi u značenje odnosa sa drugim psihičkim reprezentacijama.

Neurobiološku perspektivu uloge tela u odigravanju pomoću somatskog pamćenja, istražili su i preispitali, na primer, Van der Kolk i Van der Hart (1991). Njihova diskusija se kreće od ranih, povezanih neurobioloških ideja Žanea (*Pierre Janet*) i Frojda, do sadašnjih hipoteza somatskog kodiranja traumatičnih sećanja u mozgu.

Za relacionu školu odigravanje je centralni koncept u teoriji psihe i u razumevanju terapijskog delovanja u kliničkoj analizi. Relacioni teoretičari, aktivni u SAD od 1980-ih, poput Entonija Basa (*Anthony Bass*), opisuju svoj pristup ovako:

„Savremeni relacioni pristupi u velikoj meri su definisani ... njihovim isticanjem kvaliteta zajedničkog učešća: interakcije, intersubjektivnosti i međusobnog uticaja koji su izvedeni

iz komplementarne, uzajamno oblikovane interakcije transfera i kontratransfera. Ovi fenomeni se mogu najneverovatnije manifestovati – svom snagom i otporom nesvesnog – u stvaranju procesa onoga što često može izgledati kao minsko polje odigravanja..." (Bas, 2003, str. 658).

Irvin Hofman (1994) opisuje dijalektičko razmišljanje kao deo ovog pristupa i ispituje, na primer, tehničke implikacije za analitičarev autoritet, uzajamnost i autentičnost jedinstvenog kapaciteta pacijenta za nesvesne interakcije. Za Bromberga (1998, 2006), um je pejzaž višestrukih promena Self stanja. Odigravanje u situaciji lečenja je način da se pristupi prethodno nepristupačnom sadržaju otuđenih Self stanja. Prema Brombergu (2006), Basu (2003), Hofmanu (1994) i Mičelu (1997), analitičari u odnosu na relacionu tradiciju konsultuju sopstvene promene Self stanja radi ispitivanja šta se dešava kod njihovih pacijenata.

Odigravanje je, takođe, centralno za intersubjektivni sistemski pristup. Ovaj pristup su razvili Robert Stolorou (*Robert Stolorow*) i dr. krajem 80-ih i on osvetljava međuljudske aspekte relacionog pristupa lečenju. U intersubjektivnom pristupu, odigravanja se vide kao evoluiranja iz disociranog relacionog stanja, predstavljajući interpersonalnu komunikaciju iz ranih kodiranih neuronskih iskustava i trauma pacijenta. Intersubjektivna škola inspirisana je neuronaučnim istraživanjima i istraživanjima neverbalne komunikacije odojčadi, male dece i njihovih roditelja, na primer, Beatris Bibi (*Beatrice Beebe*) i Frenka M. Lakmena (*Frank M. Lachmann*, 2002).

Ilani Kogan (2002), izraelska analitičarka, istaknuta članica američkog Tima za istraživanje traume Jejl univerziteta (*US based Yale Trauma Research Team*), istraživala je odigravanje kod dece koja su preživela Holokaust. Ona je definisala termin kao „prisilu da ponovo kreiraju iskustva njihovih roditelja u njihovim sopstvenim životima kroz konkretna dela." (2002, str. 251). Ovo je važna klinička demonstracija koja tačno pokazuje kako se emocionalne priče u unutrašnjem životu mogu sakriti od svesti. Uključeni su i međugeneracijski prenos traume, i Frojdova teorija o međuljudskoj nesvesnoj komunikaciji i – mada ona to ne spominje – ideja Hansa Levalda (1975) o tome da je analiza poput izražajne dramske umetnosti – u ovom slučaju tragedije. Ilani Kogan razlikuje svoju upotrebu 'odigravanja' ovde od drugih, objašnjvajući da, za razliku od Džejkobsa (1986) na primer, nije posebno fokusirana na interaktivnu neposrednost između pacijenta i analitičara. Njen koncept više liči na amalgam Frojdovog *acting out-a* i *acting in-a*, Sandlerove (1978) i Eshelove (1998) aktualizacije. Ona koristi termin zajedno sa „crnom rupom", (str. 255), pukotinom u svesnim informacijama u centru psihe koja ipak *nije* prazna (videti Auerhanov i Laubov „prazan krug" u vezi sa Holokaustom i drugim teškim traumama – *Auerhahn i Laub,* 1998). Levald (1975) govori o psihičkom odsustvu kao svojstvenom odigravanju, onom koji se može otkriti analizom, unapređujući diferencijaciju, rast i autonomiju pacijenata. U ovome je Kogan slična Levaldu.

Kogan ilustruje svoje razmišljanje kliničkim primerima, kao što su sledeći: Žena, anoreksična u mladosti (odigravanje roditeljskog gladovanja), čiji je otac sakrio postojanje prve žene i deteta koji su nestali u Holokaustu, udala se u 31. godini za muškarca koji je napustio ženu i dete. Iako nije imala pojma o tome, njen brak sa tim čovekom predstavljao je odigravanje situacije njenog oca. Dok je bila na analizi, ona je nenamerno na jedan dan napustila drago mače, koje je umrlo, ostavljeno u pregrejanom kupatilu. Kasnije je i sama otišla na spavanje u spavaću sobu u kojoj je curio plin. Tada nije imala svesna znanja o iskustvima svog oca. Trebalo je raditi na transferu da bi se otkrile različite nesvesne identifikacije žrtve i počinioca i različite vrste samokažnjavanja na delu u njoj. Na kraju, porodična priča mogla bi da bude ispričana.

IV.C. Evropska otkrića i klinička relevantnost

Evropski analitičari koriste pojam odigravanje i srodne izraze, kao što su kontratransfer i *acting out*, kada se bave kliničkim pojavama na koje se koncept odnosi. Oni se, uglavnom, posebno ograničavaju na analitičku situaciju.

U stvari, mnogi evropski analitičari, kada govore o *acting out-u* i odigravanju, pozivaju se na istu kliničku činjenicu, koristeći dve reči kao sinonime.

Međutim, za neke analitičare, odigravanje se može smatrati razvojem *acting out-a*, koji potiče od Frojdovog izraza *agieren* (Paz, 2007). Ipak, postoje i drugi analitičari koji, iako ih razlikuju, smatraju da ovi pojmovi mogu koegzistirati u kliničkom polju, pod uslovom da se javljaju u različitim trenucima analitičkog procesa (Ponsi, 2013). Prema Sapisočinu, odigravanje analitičkog para je kraljevski put ka uvidu u nepotisnuto nesvesno; ovo nesvesno, mada ne može biti verbalno predstavljeno, u obliku je zamišljenih registara emocionalnog iskustva, koje autor naziva „psihički gestovi". (Sapisočin, 2007, 2013, 2014, 2015).

Većina evropskih autora smatra da je analitičarevo odigravanje posledica pacijentovog *acting out-a* ili odigravanja. Prema tome, odigravanje opisuje činjenicu koja se ne odnosi samo na analitičara, već i na pacijenta; verovatno među nekim evropskim analitičarima postoji pretežno korišćenje koncepta i za analitičara i za pacijenta. Mada, kada se pozivaju na ovo drugo, neki autori govore o „pritisku" ili „acting out-u" pacijenta, koji uvlači analitičara u odigravanje.

Oni, takođe, smatraju da je odigravanje, bar delimično, neizbežno za razumevanje onoga što se događa između pacijenta i analitičara (Pik – *Pick*, 1985; Karpi – *Carpi*, 1989; O'Šonesi, 1989; Feldman, 1994; Stajner, 2000, 2006a).

U francuskoj psihoanalizi izraz *acting out* (koji se prevodi kao *passage à l'acte* – Mižola, 2013) prilično je čest, dok se termin odigravanje retko koristi. Međutim, analitičke situacije slične onima u drugim psihoanalitičkim zajednicama uzimaju se u obzir i nazivaju 'odigravanje': one se obično definišu pomoću izraza kao što su 'mise en scene' ili 'mise en jeu'. Žibo (*Gibeault*, 2014) je koristio neologizam 'énaction' da opiše neku vrstu delovanja koje ima kapacitet za transformaciju u ponašanju i rečima kroz kontratransfernu 'empatija odigravanja' (*empathie enactante*). Italijani De Marki (*De Marchi*, 2000) i Zanoko (*Zanocco* et al., 2006) takođe gledaju empatiju, tačnije „senzornu empatiju", koja pripada području primarne veze, kao osnovni instrument za komunikaciju u neposrednoj blizini. Grin smatra „énaction" napadom na seting (Grin, 2002) Takođe, u francuskom jezičkom području, belgijski autori Godfren-Aber i Aber (2002) opširno pišu o konceptu, koji se odnosi na odigravanje, u „L'expérience agie partagée" („podeljeno odglumljeno iskustvo"), a koji naglašava vrednost „zajedničkog nesvesnog interpsihičkog delovanja". Na to se može gledati kao na predsimboličku pripremnu fazu, tokom koje pacijent može da napravi „simbolični skok" ka oporavku simbolizacije, kako bi kasnije interpretacije mogle da se dožive kao smislene.

Razvoj koncepta kontratransfera među evropskim analitičarima, podrazumeva opise neadekvatnih reakcija analitičara na pritisak pacijentovog transfera. Koncept projektivne identifikacije omogućava razumevanje dinamike ovih procesa. Sandler, sa svojim doprinosom osećanja za ulogu i Beti Džozef, s produbljivanjem odnosa pacijent – analitičar sa konceptom „totalne transferne situacije", neki su od autora koji opisuju pojave bliske odigravanju. Stajner pojašnjava odnos između kontratransfera i odigravanja: „Mislim o emocionalnoj i intelektualnoj dostupnosti kao kontratransferu, a o transformaciji u akciju kao odigravanju." (Stajner, 2006b, p.326)

U Evropi, kao i u Americi, većina analitičara smatra da su odigravanja neizbežna, kao što je to nekada bio slučaj sa transferom i kontratransferom. Međutim, suprotno mnoštvu mišljenja u Americi o korisnosti, poželjnosti i načinu rada sa odigravanjem, većina evropskih analitičara vidi odigravanje kao suštinski neuspeh analitičara da kontejnira analitičke funkcije, smatrajući njihovu pojavu korisnom samo ako i kada ih analitičar postane svestan, sposoban da ih interpretira i prorađuje kroz analitički proces. Žiboova (2014) 'empatija odigravanja', De Markijeva (2000) i Zanokova (2006) 'senzorna empatija', kao i 'zajedno odigrano iskustvo' Godfren-Aber i Abera (2002), primeri su koncepata u vezi sa odigravanjem, s naglaskom na pristup i analitički rad sa preverbalnim, prereprezentovanim i presimboliziranim podacima. Iako nisu glavni tok, oni obogaćuju evropski i globalni dijalog o odigravanju i bliskim pojavama.

V. ZAKLJUČAK

Kada analitička dijada postane dramatično destabilizovana (akutno odigravanje), to može ukazivati na to da je prethodno hronično odigravanje poništeno i da je sada aktivno u analizi. Analitičar treba da postane svestan ovog stanja, pokuša da razume i zatim protumači šta se dogodilo. Analitičko polje može biti uništeno ako se to zanemari ili se vrati hronično odigravanje. Pored toga, analitičar može da identifikuje dalje aspekte hroničnih i potencijalnih akutnih odigravanja tako što će pogledati „drugi put", kada materijal napiše, preispita ili razgovara sa drugim analitičarima.

Odigravanja imaju potencijalno značajna razvojna i dinamička značenja. Slušanje, rad sa odigravanjem, razumevanje i tumačenje odigravanja mogu umanjiti učestalost nesimbolizovanog somatskog izražavanja i *acting out-a* pacijenta u njegovom svakodnevnom životu. Na taj način bi mogao da se skine teret nezapamćenih i nezaboravljenih događaja/dešavanja u najranijem detinjstvu i detinjstvu – uključujući one koji se prenose transgeneracijski – a koji se nameću pacijentovim trenutnim odnosima i njegovim životnim težnjama. Analitičari, takođe, mogu bolje da shvate, sa pozicije empatičnog razumevanja onoga što je pacijent proživeo, produbljujući i proširujući obim transformativnog emocionalno značajnog psihoanalitičkog iskustva za pacijente, kao i višedimenzionalno učešće samog analitičara u psihoanalitičkom procesu.

Iako je u sve tri kontinentalne psihoanalitičke kulture preovlađujući stav da se odigravanja moraju razumeti i na kraju protumačiti, veoma je važno imati na umu postojanje tipa kontratransfernog odigravanja, gde se analitičarev umanjeni analitički kapacitet za kontejnment može saopštiti ne samo neverbalno, već i verbalno, čak prikriveno i u interpretaciji.

******

Za sveobuhvatan severnoamerički pregled teme Odigravanje, videti Elman i Moskovic, 1998, Odigravanje: Ka novom pristupu terapijskom odnosu (*Enactment: Toward a New Approach to the Therapeutic Relationship*, *Library of Clinical Psychoanalysis*). *New York: Jason Aronson,*

Inc.
Za primer međunarodnog multiteorijskog pregleda, videti V. Boleber, P. Fonađi – *Fonagy P*, Himenez J.P. – *Jiménez JP*, Skarfoan D. – *Scarfone D*, Varvin S, Zisman S. (*Zysman S*, 2013). Ka boljem korišćenju psihoanalitičkih koncepata: Model prikazan korišćenjem koncepta odigravanja – *Towards a Better Use of Psychoanalytic Concept: A Model Illustrated Using the Concept of Enactment. Int J Psycho-Anal*, 94:501-530. (2013)
Za međunarodni postupak validacije koncepta akutnog odigravanja i hroničnog odigravanja, videti Kasorla (2012). Šta se dešava pre i posle akutnog odigravanja? Vežba u kliničkoj validaciji i širenju hipoteze – *What happens before and after acute enactment? An exercise in clinical validation and broadening of hypothesis. Int J Psycho-Anal, 93: 53-89*.

LITERATURA

Akhtar, S. (1999). *Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis*. London: Karnac.

Auchincloss, E. and Samberg, E. eds (2012). *Psychoanalytic Terms & Concepts*. New Haven and London: Yale University Press.

Auerhahn, N.C. & Laub, D. (1998). *Intergenerational memory of the Holocaust*. In International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma, ed. Y. Danieli. New York/London: Plenum, pp. 21-43.

Baranger, M., Baranger, W. (1961-1962). *La situacion analitica como campo dinamico* [The analytic situation as a dynamic field]. Rev Urug Psicoanal 4(1):3-54.

Baranger, M., Baranger, W. (1969). *Problemas del campo psicoanalítico* [Problems of the analytic field]. Buenos Aires: Kargieman.

Baranger, M. & Baranger, W. (2008). *The analytical situation as a dynamic field*. Int J Psycho-Anal, 89:795-826 (translated and reprinted from from 1961-1962 and 1969 Spanish versions).

Bass, A. (2003). *"E" Enactments in psychoanalysis: Another medium another message*. Psychoanal Dial, 13:657-75.

Beebe, B. and Lachmann, F.M. (2002). *Infant Research and Adult Treatment. Co-constructing Interactions*. London: Analytic Press.

Bateman, A.W. (1998). *Thick and thin-skinned organizations and enactment in borderline and narcissistic disorders*. Int J Psycho-Anal, 79:13–25.

Bion, W.R. (1962). *The Psycho-Analytic Study of Thinking*. Int J Psycho-Anal, 43:306-10.

Bohleber, W.; Fonagy, P.; Jiménez, J.P.; Scarfone, D.; Varvin, S.; Zysman, S. (2013). *Towards a better use of psychoanalytical concepts: A model illustrated using the concept of enactment*. Int J Psycho-Anal, 94:501-530.

Borensztejn, C.L. (2009): *El enactment como concepto clínico convergente de teorías divergentes*. Revista de Psicoanálisis (Buenos Aires) 46:177-192.

Breuer, J. (1893). Fräulein Anna O., *Case Histories from Studies on Hyster ia. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Volume II (1893- 1895): Studies on Hysteria, 19-47.

Bromberg, P. (1998). *Standing in the Spaces: Essays on clinical process, trauma and dissociation*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Bromberg, P. (2006). *Awakening the Dreamer: Clinical journeys*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Cassorla, R.M.S. (2001). *Acute enactment as resource in disclosing a collusion between the analytical dyad*. Int J Psycho-Anal, 82:1155–70.

Cassorla, R.M.S. (2005). *From bastion to enactment: The 'non-dream' in the theatre of analysis*. Int J Psycho-Anal, 86:699-719.

Cassorla, R.M.S. (2008). *The analyst's implicit alpha-function, trauma and enactment in the analysis of borderline patients*. Int J Psycho-Anal, 89:161-180.

Cassorla, R.M.S. (2012). *What happens before and after acute enactment? An exercise in clinical validation and broadening of hypothesis*. Int J Psycho-Anal, 93: 53-89.

Cassorla, R.M.S. (2013). *When the analyst becomes stupid. An attempt to understand enactment using Bion's theory of thinking*. Psychoanal Q, 82:323-360.

Cassorla, R.M.S. (2015). *O psicanalista, o teatro dos sonhos e a clínica do enactment* (The psychoanalyst, the dreaming theater and the clinic of enactment). London: Karnac.

Chused, J.F. (1991). *The Evocative Power of Enactments*. J Amer Psychoanal Assoc, 39:615- 39.

Chused, J.F. (1992). *Interpretations and Their Consequences in Adolescents*. Psychoanal Inq, 12:275-295.

Chused, J.F. (2003). *The Role of Enactments*. Psychoanal Dial, 13:677-87.

Chused, J.F., Ellman, S.J., Renik, O., Rothstein, A. (1999). *Four Aspects of the Enactment Concept: Definitions, Therapeutic Effects, Dangers, History*. J. Clin. Psychoanal., 8:9-61. De Marchi, A. (2000). Atto ed enactment. Riv.Psicanal. 46: 473-83.

Ellman, S. and Moskowitz, M. (1998). *Enactment: Toward a New Approach to the Therapeutic Relationship* (Library of Clinical Psychoanalysis). New York: Jason Aronson, Inc.

Ellman, S.J. (2007). *Analytic Trust and Transference: Love, Healing Ruptures and Facilitating Repairs*. Psychoanal. Inq., 27:246-263.

Eshel, O. (1998). *"Black holes," deadness and existing analytically*. Int J Psycho-Anal, 79:1115-31.

Feldman, M. (1994): *Projective identification in phantasy and enactment*. Psychoanal. Inq., 14:423 -440.

Freud, S. (1895). *Studies on Hysteria*. SE 2.

Freud, S. (1900). *The Interpretation of Dreams*. SE 5.

Freud, S. (1905). *Fragment of an Analysis of a Case of Hysteria*. SE 7, p. 1-122.

Freud, S. (1910). *The Future Prospects of Psycho-Analytic Therapy*. SE 11, pp. 139-53.

Freud, S. (1912). *Totem and Taboo*. SE 13, pp. 1-162.

Freud, S. (1914). *Remembering, Repeating and Working Through* (Further Recommendations in the Technique of Psychoanalysis II). SE 12, pp. 145-156.

Freud, S. (1920). *Beyond the Pleasure Principle*. SE 18, pp. 1-134.

Freud, S. (1923). *The Ego and the Id*. SE 19, pp. 3-169.

Federn, P. (1952). *Ego Psychology and the Psychoses*. New York: Basic Books.

Gibeault, A. (2014). *Enactment: mise en acte et/ou mise en scène. Revue française de psychanalyse* . 78:1648-1653.

Godfrind-Haber, J., Haber, M. (2002). *L'expérience agie partagée. Revue française de psychanalyse*. 66: 1417-1460.

Greenberg, J. and Mitchell, S. (1983). *Object Relations in Psychoanalytic Theory*. Cambridge MA: Harvard University Press.

Grinberg, L. (1957). *Perturbaciones en la interpretación por la contraidentificación proyectiva*. Revista de Psicoanálisis 14: 23-30.

Grinberg, L. (1962). *A specific aspect of countertransference due to the patient's projective identification*. Int J Psycho-Anal, 43:436-440.

Gus, M. (2007). *Acting, enactment e a realidade psíquica em cena no tratamento analítico de estruturas borderlines*. Revista Brasileira de Psicanálise 41:45-53.

Hirsch, I. (1998). *The concept of enactment and theoretical convergence*. Psychoanal Q, 67:78-100.

Hoffman, I.Z. (1994). *Dialectical thinking and therapeutic action in the psychoanalytic process*. Psychoanal. Q., 63:187-218.

Ivey, G. (2008). *Enactment controversies: A critical review of current debates*. Int J Psycho- Anal, 89:19-38.

Jacobs, T. (1986). *On countertransference enactments*. J Amer Psychoanal Assoc, 34: 289-307.

Jacobs, T. (1991). *The Use of the Self: Countertransference and Communication in the Analytic Situation*. Madison, CT: Int. Univ. Press.

Jacobs, T.J. (2001). *On Misreading and Misleading Patients: Some Reflections on Communications, Miscommunications and Countertransference Enactments*. Int J Psycho- Anal, 82: 653-669.

Joseph, B. (1992). *Psychic change: some perspectives*. Int J Psycho-Anal, 73:237-43.

Katz, G. (2014). *The Play Within the Play. The Enacted Dimension of Psychoanalytic Process*. Hove: Rouledge.

Klein, M. (1946/1952). *Notes on some schizoid mechanisms*. Int J Psycho-Anal, 27:99-110.

Kogan, I. (2002). *Enactment in the Lives and Treatment of Holocaust Survivors' Offspring*. Psychoanal Q, 71:251-72.

Levine, H. and Friedman, R. (2000). *Intersubjectivity and interaction in the analytic relationship*. Psychoanal Q, 69:63-92.

Loewald, H.W. (1975). *Psychoanalysis as an Art and the Fantasy Character of the Psychoanalytic Situation*. J Amer Psychoanal Assn, 23:277-99.

Mann, D. & Cunningham, V. (2009). *Past in the present: therapy enactments and the return of trauma*. Hove: Taylor & Francis, p. 182-197.

McLaughlin, J.T. (1991). *Clinical and theoretical aspects of enactment*. J Amer Psychoanal Assoc, 39: 595-614.

McLaughlin, J.T. & Johan, M. (1992). *Enactments in psychoanalysis*. J Amer Psychoanal Assoc, 40: 827-841.

Mijolla, A. (2002). *Dictionaire international de la psychanalyse*. Paris. Pluriel. (2013) Nouvelle édition mise à jour.

Mitchell, S. (1997). *Influence and autonomy in psychoanalysis*. Hilsdale, NJ: Analytic Press.

Mitrani, J.L. (1995). *Toward an understanding of unmentalized experience*. Psychoanal Q., 64:68-112.

Mitrani, J.L. (2001). *'Taking the transference': notes on some technical Implications in three papers by Bion*. Int J Psycho-Anal, 82: pp.1085-1104.

O'Shaughnessy, E. (1992). *Enclaves and Excursions*. Int. J. Psycho-Anal., 73:603-611.

Panel (1999). *Enactment: an open panel discussion*. J Clin Psychoanal, 8: 32-82.

Papiasvili, E.D. (2016). *Translational Aspects of Interpretation Today: Developmental and Dynamic View. Psychoanal*. Inq. 36: 88-101.

Paz, C.A. (2007). *Del Agieren al Enactment: un siglo de cambios y advances*. Revista de Psicoanálisis (Asociación Psicoanalítica de Madrid) 50:59-71.

Ponsi, M. (2013). *Development of Psychoanalytic Thought: Acting, Acting Out, Enactment*. The Italian Psychoanalytic Annual, 7:161-176.

Roughton, R.E. (1993). *Useful aspects of acting-out: repetition, enactment, and actualization*. Journal of the American Psychoanalytical Association. 41:43-471.

Racker, H. (1948). *La neurosis de contratransferencia. In Estudios sobre Técnica Analítica*. B. Aires: Paidós, 1977, p. 182-221.

Racker, H. (1988). *Transference and Countertransference*. London: Karnac

Rocha, N.J.N. (2009). *Enactment como modelo para pensar o processo analítico*. Revista Brasileira de Psicanálise 43:173-182.

Sanchez Grillo, M.R. (2004). *Juego y "enactment" en psicoanálisis de niños*. Psicoanálisis (Asoc Psicoanal Buenos Aires) 26: 407-419.

Sandler, J. (1976). *Countertransference and role-responsiveness*. Int Rev Psychoanal, 3:43-47.

Sandler, J. and Sandler, A.M. (1978). *On the development of object relations and affects*. Int J Psycho-Anal, 59:285-93.

Sapisochin, G. (2007). *Variaciones post-freudianas del Agieren: sobre la escucha del puesto en acto*. Revista de Psicoanálisis (Asociación Psicoanalítica de Madrid) 50:73-102.

Sapisochin, S. (2013). *Second thoughts on Agieren: Listening the enacted*. Int J Psychoanal, 94 (5): 967-991.

Sapisochin, G. (2014). *Dialogando con D.W. Winnicott: Reflexiones sobre la escucha del enactment*. Rev Psicoanál APM 73: 257

Sapisochin, G. (2015). *Playing: Some remarks on the enacted dimension of the analytic process*. En: Saragnano G, Seulin C, editors. Playing and reality revisited. Psychoanalytic classics revisited. London: Karnac

Schafer, R. (1982). *Retelling a Life*. New York: Basic Books.

Schreck, A. (2011). *El psicoanálisis y la puesta en acto*. Cuadernos de Psicoanálisis (Mexico) 44: 7 -15.

Spillius, E. B. et cols (2011). *The new dictionary of Kleinian thought*. London: Routledge.

Steiner, J. (2000). *Containment, Enactment and Communication*. Int. J. Psycho-Anal., 81:245- 255.

Steiner, J. (2006a). *Interpretive enactments and the analytic setting*. Int J Psycho-Anal, 87:315-328.

Steiner, J. (2006b). *Reply to Dr Levenson*. Int J Psycho-Anal, 87:325-328.

Stern, D.B. (2010). *Partners in Thought. Working with Unformulated Experience, Dissociation and Enactment*. New York: Routledge.

Stolorow, R.D., Brandchaft, B. and Atwood, G.E. (1987). *Psychoanalytic Treatment: An Intersubjective Approach*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Van der Kolk, B.A., Van der Hart, O. (1991). The Intrusive Past: The Flexibility of Memory and the Engraving of Trauma. Amer Imago, 48:425-454.

Waska, R.T. (2011). *Moments of uncertainty in therapeutic practice: interpreting within the matrix of projective identification, countertransference and enactment*. New York: Columbia University Press.

Winnicott, D.W. (1963). *Dependence in infant care, in child care, and in the psycho-analytic setting*. Int J Psycho-Anal, 44:339-44.

Winnicott, D.W. (1974). *Fear of breakdown*. Int Rev. Psycho-Anal, 1:103-7.

Zanocco, G., De Marchi, A. and Pozzi, F. (2006). *Sensory Empathy and Enactment*. Int. J. Psycho-Anal., 87:145-158.

Zeligs, M. (1957). *Acting in: a contribution to the meaning of some postural attitudes observed during analysis*. J Amer Psychoanla. Assoc., 5:685-706.

Regionalni konsultanti i saradnici

Latinska Amerika: Dr sc. med. Ruzvelt Kasorla

Severna Amerika: Dr Rouzmeri Balsam; Dr sc Endru Bruk; Dr sc. Džudit Mitrani; **Savetnik**: Dr Teodor Džejkobs (*Theodore Jacobs*, MD)

Evropa: Dr Antonio Perez-Sančez; Dr Marija Ponsi

Međuregionalni koordinator, kopredsedavajući međuregionalne saradnje: Dr sc. Eva D. Papiasvili, ABPP (*American Board of Professional Psychology*)

IPA Međuregionalni enciklopedijski rečnik psihoanalize je licenciran pod Creative Commons licencom CC-BY-NC-ND. Osnovna prava zadržavaju autori (IPA i saradnici članovi IPA), međutim, ovaj materijal mogu da koriste drugi, podložno nekomercijalnoj upotrebi, uz punu atribuciju IPA (uključujući pozivanje na URL www.ipa.world/IPA/Encyclopedic_Dictionary) i doslovnu reprodukciju, ne u derivativnoj, uredničkoj ili kombinovanoj formi. Molimo, pritisnite ovde za uslove.

INTERSUBJEKTIVNOST

Troregionalna saradnja

Međuregionalni konsultanti: Adrijen Haris (Severna Amerika);
Abel Fejnstajn (Abel Fainstein, Latinska Amerika) i Kristijan Selen (Christian Seulin, Evropa)
Koordinator: Eva D. Papiasvili (Severna Amerika)

I. OPŠTI UVOD

Intersubjektivnost kao psihološka orijentacija dolazi iz Sjedinjenih Američkih Država i podrazumeva kako promenu teorijske paradigme, tako i rekonceptualizaciju kliničkog procesa. Bazira se na brojnim izvorima, koji uključuju, ali nisu njima limitirani, filozofiju fenomenologije i strukturalizma, akademsku dubinsku psihologiju (’personologija’), istraživanje odojčadi u okviru razvojne psihologije i dečije psihoanalize, britanske (i originalno mađarske) psihoanalitičare, kao i interpersonalne i sociokulturološke teorije u okviru psihoanalitičke i dinamske psihijatrije i psihologije, kao i razne teorije polja.

Posebno viđenje intersubjektivnosti u francuskoj psihoanalizi, uticajno u Francuskoj, Belgiji, delovima Kanade i SAD i, odskoro, u delovima Latinske Amerike, razvijalo se paralelno iz drugačije psihoanalitičke tradicije, mada postoje i tačke koje ih spajaju. Ovo viđenje polazi od specifičnog ponovnog čitanja nemačkog originala Frojdovog opusa, i njegovog direktnog prevoda na francuski, u vezi sa istorijskim sociokulturalnim kontekstom važnosti jezika. To se odnosi i na analitičare koji nisu pristalice Lakanove specifične dinamske interpretacije strukturalne lingvistike i donekle drugačije (od SAD) interpretacije teorije polja, kao i britanskih autora.

Prema proceni nekih savremenih francuskih autora (Grin 2000), teorije intersubjektivnosti američke i francuske psihoanalize predstavljaju korektivnu promenu nedovoljno ili neadekvatno razmatranog aspekta postojeće psihoanalitičke teorije, pre nego njenu reviziju.

Najšira definicija *intersubjektivnosti* u skorijim izdanjima evropskih i severnoameričkih psihoanalitičkih rečnika (Ahtar, 2009, Okinklos i Samberg, 2012, Skelton, 2006) naglašava višestruku i višeslojnu recipročnu dinamsku interakciju među ljudima koja se bazira na njihovim (svesnim, predsvesnim i/ili nesvesnim) subjektivnim iskustvima i različitim, obostrano prožimajućim i transformišućim, aspektima takvih angažovanja, kako u ranom razvoju tako i u

psihoanalitičkom dijalogu.

Iako definicija intersubjektivnosti ne postoji u novom psihoanalitičkom rečniku u Latinskoj Americi (Borenstejn, 2014), pojmovi koji se tiču psihoanalitičkog polja, nesvesne komunikacije i teorije komunikacije takođe oslikavaju slične aspekte intersubjektivne interaktivnosti. Savremena objašnjenja francuskog intersubjektivizma (Tesje – *Tessier,* 2014 a, b) naglašavaju 'nesvesnog subjekta' i njegovo formiranje u odnosu na 'stvarnog drugog', subjekat i objekat.

Ovaj prikaz predstavlja *intersubjektivnost kao vodeću psihoanalitičku orijentaciju,* kao i sve izraženiji aspekt psihoanalitičkog mišljenja i rada, koji je na različite načine prisutan u mnogim psihoanalitičkim pravcima širom sveta.

II. ŠIRI FILOZOFSKI, SOCIOISTORIJSKI, TEORIJSKI I KLINIČKI KONTEKST

II. A. Filozofski koreni

Ideje intersubjektivnosti su se rađale postepeno u različitim disciplinama i kod različitih autora. Prvo u **filozofiji**, kao reakcija protiv Dekartovog subjektivizma samopostojanja uma, pre četiri veka. Dva veka kasnije, Hegelova fenomenologija uma bazirana na samosvesnosti, isplivava u sklopu intersubjektivnosti u rudimentarnom obliku. U fenomenologiji Edmunda Huserla, Frojdovog savremenika, intersubjektivnost je postala specifičan fokus filozofskog istraživanja.

Počevši od dualizma uma i tela **Renea Dekarta** (1596-1660), zapadna filozofija bila je preokupirana problemom subjektivnosti. Kartezijanska subjektivnost podrazumeva izolovani um, sposoban da bude siguran samo u sopstveno postojanje, mišljenje i samosvesnost. Dekart je izmislio koncept subjekta kao samodovoljne monade, gde je sve drugo podložno preispitivanju. Tek 200 godina kasnije, **Georg Vilhelm Fridrih Hegel** (1770-1831) doveo je ovaj koncept u pitanje. Za Hegela, subjektivnost ili samosvest zahteva susret sa drugim. U svojoj dijalektici gospodara–roba, samosvest proizilazi iz borbe između dve individue koje shvataju da zavise jedna od druge: bez međusobnog prepoznavanja nijedna strana ne može da postigne odgovarajuću samosvest. Uočljiva je promena od kartezijanskog solipsističkog modela jedne osobe do hegelijanskog dijadnog dvoosobnog modela uma. **Edmund Huserl** (1859-1938), osnivač 'transcendentalne fenomenologije', posvetio se pitanju intersubjektivnosti: kako pojedinac stiče svest o subjektivtitetu drugog? Intersubjektivna recipročnost, koja potiče iz filozofskog okvira nemačkog idealizma kome pripadaju i Hegel i Huserl, a koja odnos subjekat – objekat zamenjuje odnosom subjekat – subjekat, bazirana je na pretpostavci da ne postoji izolovani subjekat bez sveta.

Za Huserla, individualna svest uvek je povezana sa drugim: individualni Ego je uvučen u dijaloški proces individuacije i može spoznati sebe samo kroz drugog. Prethodnica intersubjektivnosti, u psihoanalizi nemačkog govornog područja, prepoznaje se u konceptu susreta: pored transfera, tokom tretmana se razvija i egzistencijalni susret, u kome se pacijent ne uzima kao objekat saznavanja, već kao partner u dijalogu koji prevazilazi transferno-kontratransfernu dinamiku (Boleber, 2013, pp. 807-809).

Slično Platonu, Huserl je težio tome da pronađe svest o svetu kakav je zaista. On je postulirao da svesnost o drugim subjektima proizilazi iz empatije sa njima. Paradoksalno, (kako je mnogo kasnije Stolorou istakao o Huserlu, ali i o Hajncu Kohutu), takva subjektivnost je očigledno jednostrana, pošto se odigrava samo u umu jedne osobe – one koja saoseća. Ipak, ona podrazumeva prisustvo drugih kao subjektivnih entiteta sličnih sopstvenom i postiže spoznaju drugog kao subjektivnog entiteta sličnog sebi, kroz empatiju, bez Hegelove teškoće sa prepoznavanjem. Za **Martina Hajdegera** (1889-1976), intersubjektivnost je osnovno ljudsko stanje. Njegov izraz *dasein* znači „biti u svetu", kome je nemoguće da spoznaje nezavisno od drugog. *Dasein* je definisan preispitivanjem sopstvenog postojanja, o čemu je nemoguće saznati istinu i koja zavisi od svesnosti o kraju postojanja, tj. o smrti, temporalnosti. Jedan od pravaca razvoja koji imaju koren u ovoj filozofiji je egzistencijalna analiza **Ludviga Binsvangera** (*Ludwig Binswanger*), drugi je delo **Žaka Lakana**, a tu je i rad **Hansa Levalda,** koji je često citiran među američkim intersubjektivistima kao važan preteča. I za Hajdegera i za Lakana, jezik je medijum neznanja, koji ujedno strukturiše misao, ali je i sakriva.

Strukturalistička filozofija 20. veka – studije **Pola Rikera** (*Paul Ricoeur*, 1913 – 2005) o metapsihološkoj strukturi Frojdovog dela i istraživanja **Hansa Georga Gadamera** (*Hans-Georg Gadamer*, 1900 – 2002) o istančanostima intersubjektivne komunikacije – bile su takođe značajne za klinički susret u psihoanalizi.

Merlo-Ponti (1918-1961), pod uticajem geštalt psihologije **Kurta Levina** (kao i škole 'personologije' **Henrija Marija,** koja je poseban utisak ostavila na Stoloroua), zasnovao je svoju filozofiju na konceptu jedinstva subjekta i objekta. Njegov koncept nesvesnog, lociran između subjekta i objekta, u centru je života jedne individue. Njegova **posthajdegerijanska hermeneutička** tvrdnja da samospoznaja proizilazi iz procesa uključenosti u svet uticala je na **Madlen i Vilija Baranžea i Džordža Klajna (***George Klein***)** i njihove psihoanalitičke konceptualizacije u vezi sa intersubjektivnošću. Merlo-Pontijev koncept *otelotvorenog subjekta* pruža poseban medijum za intersubjektivnu povezanost: telo kao mesto gde se biće i svet ispoljavaju kao jedno. Ovim se Frojdova teorijski nerazvijena postavka da je „Ego prvobitno i prvenstveno telesni Ego" (Frojd, 1923), dovodi u oblast intersubjektivnosti.

II. B. Socioistorijski kontekst u Severnoj Americi

II. Ba. Terminologija

Dok neki (Švarc – *Schwartz*, 2012; Kiršner – *Kirshner*, 2009) vide intersubjektivnost kao implicitno prisutnu u frojdovskom modelu lečenja (Frojd, 1915, 1923), ostala je teorijski „nedovoljno razvijena" i nije ušla u psihoanalitičku terminologiju dok je **Žak Lakan** nije uveo 1953. godine. Paradoksalno je, možda, što je prvi severnoamerički autor koji je pomenuo termin u psihoanalitičkoj literaturi 1956, bio najvažniji Ego psiholog **Hajnc Hartman**; on je podvukao važnost *intersubjektivne validacije* u kontekstu naučnog diskursa, u svom radu „Beleške o principu realnosti". Prvi autori u SAD koji su koristili termin u značenju sličnom današnjem originalno su poticali iz klasične tradicionalne psihoanalize, a njihovi radovi na tu temu postali su, u to vreme, poznatiji van Amerike nego u zemlji. Upoznat sa Lakanom i Rikerom zbog njegovih studija jezika interpretacije, **Stenli Livi** (*Stanley Leavy*), student Roja Šafera (*Roy Schafer*), suprotno tadašnjoj klasičnoj psihoanalizi, pisao je (Livi, 1973) da je *osnova za rad između pacijenta i analitičara intersubjektivnost,* a model rada je odnos. Njegova argumentacija je istančana i oslanja se na udubljivanje analitičara i pacijenta u jezik i u obostrane i kontinuirane interpretacije. Sledeća publikacija u vodećoj severnoameričkoj psihoanalitičkoj zajednici tog vremena bio je rad Arnolda Modela „Psihoanaliza u novom kontekstu" iz 1984. Inspirisan Andreom Grinom i Donaldom Vinikotom, Model je naglasio da je *psihoanaliza prvenstveno stvar subjektiviteta, koji originalno potiču iz matrice beba–mama.* Kasnije je razvijao tumačenje da je psihički život centriran oko procesa '*metaforizacije*'*:* prevođenja telesnih iskustava u metafore, što je simbolička funkcija koja *prožima sav subjektivitet*.

Korišćenje termina kao **kamena temeljca teorije**, što signalizira **promenu paradigme** počinje sa radom **Roberta D. Stoloroua, Bernarda Brandšafta** (*Bernard Brandchaft*) i **Džordža E. Atvuda** (*George E. Atwood*) „*Psihoanalitički tretman: intersubjektivni pristup*" (1987). Psihoanaliza je ovde prikazana kao „*nauka intersubjektivnog,* fokusirana na međuigru između različito organizovanih *subjektivnih svetova posmatrača i posmatranog. Pozicija posmatrača je uvek unutar ... intersubjektivnog polja ..."* (ibid, str. 41-42). Ovde se psihoanalitički okvir u potpunosti oslanja na koncept *intersubjektivnog polja.* Takvo polje se nalazi u preseku dva subjektiviteta i proizilazi iz međuigre transfera i kontratransfera. Prema rečima Stoloroua: „(*Intersubjektivna) realnost* koja se razjašnjava tokom psihoanalitičkog tretmana nije 'vraćena' ili 'otkrivena', kako implicira Frojd (1913), niti je 'kreirana' ili 'konstruisana' kako su rekli drugi (Hartman, 1939; Šafer, 1980; Spens – *Spence*, 1982), već je *artikulisana* kroz proces empatijske rezonantnosti. Intersubjektivni pristup može da integriše...uvide bliske iskustvu koji proizilaze iz različitih pravaca kakvi su klasična psihologija konflikta ili Kohutova self psihologija..." (Stolorou, 1988, p.337).

Fenomenološko ispitivanje je odvelo Stoloroua i Atvuda do *kontekstualne ugrađenosti* celokupnog emotivnog iskustva. Put od fenomenologije do fenomenološkog kontekstualizma odslikava skok od Hurserlove još-uvek-kartezijanske fenomenologije do Hajdegerovog fenomenološkog kontekstualizma (Atvud, Stolorou i Orindž – *Orange*, 2011).

II. Bb. Važni pomaci u teoriji i kliničkoj praksi u okviru socioistorijske i političke kompleksnosti psihoanalize u SAD, koje su uticale na pojavu intersubjektivnosti kao psihoanalitičkog pravca

U severnoameričkoj psihoanalizi, intersubjektivnost se može posmatrati kao pomeranje paradigme iz najmanje tri isprepletane perspektive: **a.** iz perspektive psihoanalitičke metapsihologije postoji relativno umanjivanje važnosti dinamičkog nesvesnog i koncepta instinkta u prilog nagonu ka intersubjektivnosti ili intersubjektivnoj orijentaciji kao bazične (dalje nesvodljive) sile unutar ljudskog uma; **b.** iz kliničke perspektive, intersubjektivnost predstavlja novi model dve osobe (dvoosobni model) za kliničku tehniku centriran oko intersubjektivnog polja kao preseka dve subjektivnosti – pacijentove i analitičareve; **c.** iz sociopolitičke perspektive, specifične za složenu istoriju prethodne politike isključivanja psihoanalitičkih institucija u SAD, gde je prvobitno isključena grupa nemedicinskih analitičara, sada bila ne samo uključena, već često i glavni centralni pokretač ovih višeslojnih promena.

Neki od složenih isprepletanih događaja, koji su vodili gorepomenutim paradigmatskim promenama, ukratko su prikazani u nastavku.

U SAD, klasična psihoanaliza je, sa svojim teorijskim postavkama o dinamičkom nesvesnom, potiskivanju/otporu i infantilnoj seksualnosti, kako je Frojd definisao (prvobitno u Brilovom – *Brill* – prevodu na engleski), pustila korenje 1920-ih i 1930-ih i tokom narednih decenija je postala dominantni pravac u treningu psihijatara širom države. Većina psihoanalitičkih instituta tog vremena obučavala je samo lekare, koji su, zajedno sa kasnijim Strejčijevim (*Strachey*) elegantnim naučnim prevodom, doprineli mehanicističkom primenjivanju kliničke tehnike. To je vodilo naglašavanju asimetrije medicinskog/hirurškog modela lekara/autoriteta kao sveznajućeg stručnjaka, pacijenta kao neznajućeg stradalnika, strogog *bezličnog* držanja tehničkih zahteva „sanitizirane" neutralnosti, slobodno lebdeće pažnje i pažljivog praćenja pacijentovih slobodnih asocijacija, kao i dužih pauza. Sve ovo, dok asocijacije ne bi dale analitičaru dovoljno materijala za interpretaciju prikladnih nesvesnih determinanti, ponekad bezličnu i daleku od iskustva.

Od kasnih 1930-ih, Hartman, Kris, Levenstajn (*Loewenstein*) i drugi (Hartman, 1939; Hartman, Kris i Levenstajn, 1946) započeli su sa znatnim proširivanjem Frojdove metapsihologije pod imenom Ego psihologija, postepeno dodajući genetske, razvojne i adaptabilne perspektive dotadašnjim dinamskim, strukturalnim i ekonomskim teorijama (Rapaport i Gil, 1959, Frojd A., 1936/1965). U njihovoj razvojnoj teoriji, nesvesno izranja kroz nediferenciranu matricu koja nosi potencijal za kasniji razvoj i funkcije Ega. U njihovoj teoriji adaptacije, koja podrazumeva ' prosečnu očekivanu sredinu', Ego *se razvija kroz odnose, jer identifikacije postaju važne funkcije Ega.* U analitičkom radu, počinju da se naglašavaju nesvesni procesi unutar Ega, tj. odbrane.

Iza ovoga se sve više prepoznaje značaj uticaja iskustava *sa drugim ljudima u detetovoj okolini.* Sa ovim razvojem, sve se više važnosti pripisuje novim izvorima nesvesnih doprinosa transfernoj (i kontratransfernoj) aktivnosti. S obzirom na rastući uticaj iz **Budimpešte** (**Šandor Ferenci, Mihael Balint**) i, kasnije, analitičara **Britanske nezavisne škole** (**Donald Vinikot**) i ranih **klajnijanaca** (**Melanija Klajn, Pola Hajman**), Hartmanovi savremenici nastavili su sa

diskusijom objektnih odnosa dajući veću dubinu svesnim i nesvesnim aspektima veoma ranog razvoja. **Edit Jakobson** (1964) je istraživala svet self i objekt reprezentacija, a **Margaret Maler** (1963; Maler et al. 1975) je dala klasične formulacije separacije – individuacije, koje je Danijel N. Stern (*Daniel N. Stern*, 1985) kasnije revidirao. Pažnja je bila usmerena na uticaj pre-edipalnog perioda detinjstva na kasniji razvoj, kao i na to kako se internalizuju spoljašnji faktori, koji delom potiču od detetovih razmena sa roditeljima.

Nasuprot relativnoj homogenosti Ego psihologije u periodu nakon II svetskog rata, takozvane „Hartmanove ere", Ego psihologija je 1970-tih pomerila fokus. Nakon Hartmanove smrti, *objektni odnosi* postali su još uticajniji, te je usledio teorijski pluralizam. Socijalna uzburkanost u SAD, u vreme postmodernog filozofskog preispitivanja „autoriteta" i feminističke kritike frojdijanskih „falocentričnih" pretpostavki o prirodnom polu i rodu, dodatno su doprinele kritici homogenosti klasične Ego psihologije. Neki od dodatnih faktora uključuju: prenaglašavanje Edipovog kompleksa kao Prokrustove postelje; u praksi, Ego psihologija se često bazirala na interpretacijama udaljenim od iskustva; analiza se često vodila na strog, bezličan način; čak i pored rastuće literature, trauma je često izostavljena iz razmatranja; u literaturi klasične i Ego psihologije, Hartmanova teorija obično je prikazivana na idealistički način (vidi deo EGO PSIHOLOGIJA).

Ego psihologija se promenila kako su autori počeli da insistiraju na kliničkim nalazima koji bi podržali metapsihološke pretpostavke. Ova promena je uključila kako neke rane autore (npr. Maler, Jakobson), tako i novije generacije (npr. Beres, 1962; Arlou & Brener, 1964; Kanzer, 1971). Ova nova era je započela sa monografijom Arloua i Brenera (1964), u kojoj su *metapsihološku perspektivu sveli pod strukturalnu tačku gledišta.* Ova promena je otvorila vrata novim načinima mišljenja, kako o razvoju tako i o kliničkoj situaciji, uključujući i nove integrativne napore Ota Kernberga (1966), koji je spojio odabrane elemente britanske teorije objektnih odnosa sa Ego psihologijom, što je vodilo razvoju „američke teorije objektnih odnosa" i Hajnca Kohuta (1971), koji je počeo da proširuje Frojdovo poimanje narcisizma i razvio sopstveni sistem, pod nazivom psihologija Selfa, definišući psihoanalizu kao tretman u kome analitičar treba da empatijski sluša pacijenta, pokušavajući da razume potrebu za *selfobjektnom responzivnošću (*analitičara) i da pažljivo prati analitičareve neuspehe da odgovori na stvarne selfobjektne potrebe pacijenta (vidi delove TEORIJE OBJEKTNIH ODNOSA, SELF).

Jedna od glavnih promena u duhu ovakvog mišljenja bila je *reakcija protiv metapsihološke orijentacije.* Pod uticajem metodologije 'operacionalizma' (fokus na konkretnim operacijama), *antimetapsihološki pravac* se prvobitno javio u radovima teoretičara interpersonalnog/kulturalnog, kao što su: **Hari Stak Salivan** (***Harry Stack Sullivan*****,** 1953), **Karen Hornaj** (***Karen Horney*****, 1941**) i **Erih From** (**1941**), koji su često koristili termin nesvesno samo kao sekundarni deskriptivni termin, pre nego glavni aspekt psihičkog života. Ipak, čak i u njihovim formulacijama, 'otuđeni', 'ne-ja' delovi sebe morali su da se drže van svesnosti i da se potisnu duboko u 'nepromenljivo privatno' nesvesno. Ovaj pristup je, direktno i indirektno, doprineo psihoanalitičkim konceptualizacijama i dinamskom pristupu, teškim patološkim poremećajima, konceptualizacijama ranog razvoja i produbljivanjem razumevanja nesvesnih razmena u okviru *transferno-kontratransfernog polja*. Uz **Harolda Serlsa** (1979), koji je proširio opseg razumevanja kontratransfera, **Salivan, Hornaj i From** su kasnije označeni kao *preteče intersubjektivnosti.*

Originalno nameravajući da se suprotstavi Krepelinovom (*Kraepelin*) viđenju shizofrenije, Salivan je definisao *emocionalne patnju kao interpersonalnu osnovu* u patogenim interakcijama u ranom detinjstvu i kasnije tokom detinjstva individue. Etiološki istaknute, takve interakcije vode teškoćama u životu, koje bi mogle da efikasno budu tretirane *interpersonalnim pristupom*, u kojem bi analitičar ispravio pacijentovo očekivanje da će se analitičar poneti na isti, povređujući način, kao figure koje su pacijentu naškodile ranije u životu. Konačno, u Njujorku je osnovan Institut Salivan, odnosno Institut Vilijam Alanson Vajt (*William Alanson White Institute*), gde se primenjivala i razvijala *interpersonalna psihoanaliza*, koja je kasnije prerasla u relacionu školu.

Institut Vilijam Alanson Vajt je od 1943. prvi psiholozima nudio psihoanalitički trening, u čemu ga je, 1949, pratio Postdiplomski centar za mentalno zdravlje u Njujorku, koji su pohađali Lakmen i Stolorou, čiji je originalni fakultet, pod vođstvom **Luisa Volberga** (*Lewis Wolberg*), ranije Njujorški psihoanalitički institut, bio tvrđava klasične psihoanalize. To je bilo i mesto za vaninstitucionalno lečenje pacijenata, a tu je i prvi put uveden trening iz grupne analize, sa relativnom otvorenošću ka *pluralitetu teorijskih orijentacija* (koji je originalno vodila **Asja Kadis** – *Asya Kadis***,** analitičarka koja je emigrirala iz Mađarske). Oba instituta su imala odeljenje za dečju psihoanalizu sa direktnim kontaktom sa različitim mestima za trening Britanskog psihoanalitičkog društva. Još jedan institut koji je značajno doprineo raznolikosti perspektiva bio je Postdoktorski institut Njujorškog univerziteta osnovan 1961, koji je nudio obuku psiholozima iz frojdovskog, relacionog i interpersonalnog okvira. Iz toga sledi da su mnogi istaknuti savremeni predvodnici relacionog mišljenja ovde završili trening. Od kasnih 1980-ih, instituti Američke psihoanalitičke asocijacije otvorili su vrata nemedicinskim kliničarima, te su se pojavili i proširili brojni nezavisni IPA (*International Psychoanalytic Association*) instituti i društva, koji su uključivali članove i sa medicinskim i sa nemedicinskim obrazovanjem.

Klinički rad sa pacijentima različitih patologija i uzrasta, kao i dolazak psihologa i drugih nemedicinskih profesionalnih kliničara na scenu američke psihoanalize, poremetili su *status quo,* najavljujući potencijalno proširivanje konceptualnih granica u raznim pravcima.

Dalje izazove metapsihologiji postavilo je samo metapsihološko viđenje. Među glavnim autorima koji su doprineli ovom izazovu su **Merton Gil i Džordž Klajn** (1976), koji su na kraju postavili dve psihoanalitičke teorije: 1. klinička teorija zasnovana na neprikosnovenim empirijskim opservacijama; 2. spekulativna apstraktna teorija. **Roj Šejfer** (1976) je predložio akcioni jezik, kojim je pokušao da objasni psihološke pojave dinamičkim formulacijama, koristeći glagole i priloge, umesto imenica i prideva. Osim toga, Šafer je zagovarao korišćenje *jezika* na način koji uključuje *motivacione sile* i njihove posledične akcije, kao *akcione sekvence.* Ovo je bio još jedan korak ka *intersubjektivnosti*. U kasnije antimetapsihologe spadaju **Hajnc Kohut** (1977) i **Džon Gedo** (1979). Nove grupe su počele da se razvijaju, dodajući interpersonalnu, self psihologiju i relacionu perspektivu praktičarima (Gerson, 2004), kojima je *klinička jedinica pažnje bila interpersonalna* (videti niže u tekstu).

Dalja značajna revizija Frojdove metapsihologije u periodu 1960–1980. potekla je od **Hansa Levalda**, koji je samog sebe nazivao Ego psihologom, čiji je uticaj, kao prelazne figure povezane kako sa Vinikotom i Jakobsonovom tako i sa Hajdegerom, kasnije prepoznat kao važan

za otvorenost američke klasične analize prema intersubjektivnosti i njenim mnogobrojnim verzijama. Levald je naglašavao *ključnu ulogu objektnih odnosa i za psihički razvoj i za promenu* koju donosi analiza. Stolorou se kasnije slagao sa Levaldovom (1960/80) kliničkom koncepcijom „analitičara kao transformišućeg objekta koji donosi sintezu novih načina doživljavanja objektnih odnosa" (Stolorou, 1978, 317). U svojoj metodološkoj reviziji Ego psihološke razvojne teorije, Levald je smatrao da psihička struktura instinkata potiče od interakcije deteta sa njegovom ljudskom okolinom (majkom) (Levald, 1978a,b/80). Posmatrajući *instinkte/nagone* kao *proizvod interakcije,* Levald proširuje tezu Jakobsonove da su instinkti veza između detetovog selfa i njegovih objekata. Dalje, Levald prepoznaje *interakciju kao ključni aspekt internalizacije subjektivnih reprezentacija selfa i drugih,* naglašavajući *interakcije kao osnovni gradivni element uma.* Kao i Vinikot u Velikoj Britaniji, Levald i Jakobsonova se mogu definisati kao *preteče intersubjektivnog pokreta* u SAD.

Neki autori (Švarc, 2012) vide eksploziju intersubjektivnosti 1980-ih kao nastavak razvoja koji se „valjao" u psihoanalizi od 1950-ih, kada su **Pola Hajman i drugi rani klajnijanci, Raker**, i na različite načine, **Ferenci i Balint,** vodili u naglašavanju *kontratransfera* kao centralnog elementa kliničke psihoanalize. U tom kontekstu bi *intersubjektivni pristup bio samo jedan od naslednika* tog razvoja. Ovaj pravac razvoja je posebno važan za intersubjektivnost savremenih relacionih teorija i, na različit način, za teorije nesvesne komunikacije u severnoameričkoj postklajnijanskoj i postbionskoj orijentaciji (videti niže u tekstu). Iako konceptualno obogaćujući, fokus M. Klajn na interno generisane fantazije koje tokom života dominiraju umom svakog pojedinca, kako pacijenata tako i analitičara, neki Ego psiholozi i mnogi intersubjektivisti u SAD inicijalno su razumeli kao lišene svakog prepoznavanja važnosti spoljašnje sredine.

Prihvatanje i uticaj koncepata relevantnih za intersubjektivnost, poteklih iz francuske psihoanalize, kasnilo je zbog vremena potrebnog za prevod; međutim, čak i kasnije, sa prevodom, američki intersubjektivisti su **francusku školu mišljenja** doživljavali kao kontroverznu, smatrajući da dodatno proširuje „opredmećivanje" nesvesnog. Ipak, sa boljim razumevanjem intersubjektivnog formiranja nagona, šira američka psihoanalitička zajednica prihvata francusku školu mišljenja. Od 1990-ih, intersubjektivno relevantna konceptualizacija komunikativne 'projektivne identifikacije' i 'kontejnmenta' **Vilfreda Biona** (vidi delove KONTEJNIRANJE i PROJEKTIVNA IDENTIFIKACIJA), kao i **Ogdenov** analitički 'treći', sve više se prihvataju u SAD, posebno na zapadnoj obali (Los Anđeles, San Francisko, Sijetl) gde je Bion radio, pisao i predavao u kasnijem delu svog života. Bionove konceptualizacije imale su dubok značaj za pravac savremenog intersubjektivnog mišljenja u vezi sa nesvesnom komunikacijom (videti niže u tekstu).

Među teoretičarima psihoanalize, koje vidi kao najzaslužnije za oblikovanje sopstvenog mišljenja, Stolorou (1994) izdvaja Frojda („bez koga ne bi bilo psihoanalitičke teorije o kojoj bismo diskutovali"), Vinikota (zbog „njegovog uvida u Self i ljudsku intersubjektivnost... u formi evokativne poetske slikovitosti), Džordža Klajna (zbog „radikalnog odstranjivanja teorije – *teorektomije*"), Kohuta i Gila, koji su „inicijalno pristalice klasične metapsihologije, ali su na kraju ponudili radikalne alternative tradicionalnoj teoriji". Već je jedan od ranih radova Stoloroua (1978), ukazivao na njegovo kretanje ka iskustvu bliskoj rekontekstualizaciji (Frojdove) metapsihologije. U njemu on tvrdi da Frojdove strukturalne formulacije ujedno sadrže i zamagljuju

njegove pronicljive kliničke uvide o subjektivnom iskustvu konflikta i predlaže da Id, Ego i Superego najpre mogu da se razumeju kao „simboličke reprezentacije tripartitne strukture subjektivnog iskustvenog sveta u stanjima emotivnog konflikta" (ibid, s.314). Nakon ovoga sledi serija radova u kojima Stolorou iznova naglašava da teorija intersubjektivnosti nema za cilj da zameni Frojdovu, s obzirom na to da „postoji na drugačijem nivou apstrakcije i uopštavanja nego Frojdova ili bilo koja druga psihoanalitička teorija, u tome da *ona ne pretpostavlja nijedan poseban psihološki sadržaj...* Ona je *teorija procesa...* I ona pruža okvir za integraciju različitih psihoanalitičkih teorija kroz njihovu kontekstualizaciju" (Stolorou, 1998, p.424). Primer jedne takve *kontekstualizacije* može biti intersubjektivno mišljenje o konfliktu: „Kada je konflikt oslobođen doktrine o primarnosti instinktivnog nagona, onda specifičan konflikt postaje empirijsko pitanje koje treba psihoanalitički istražiti. Fokus se... pomera sa pretpostavljene promene nagona na intersubjektivni kontekst u kome se konflikta stanja oblikuju" (Stolorou, 1994, p. 224). Stolorou (1998) takođe naglašava da intersubjektivni način posmatranja ne ukida psihoanalitički tradicionalni fokus intrapsihičkog, već ga stavlja u kontekst. Prema njegovom mišljenju, problem klasične teorije nije njegovo isticanje intrapsihičkog, već neprepoznavanje da je intrapsihički svet zavistan od konteksta. Ovaj aspekt Stolorouovog intersubjektivnog mišljenja postaće veoma značajan za relacionu školu (videti niže u tekstu).

Dok je, generalno gledano, moguće posmatrati koncepte kontratransfera, odigravanja, projektivne identifikacije i kontejniranja (vidi delove ODIGRAVANJE, KONTRATRANSFER, KONTEJNIRANJE, PROJEKTIVNA IDENTIFIKACIJA) i, u vezi sa tim, decentrirano kliničko slušanje, sanjarenje i druge, kao trendove koji vode intersubjektivnosti, **klinička važnost intersubjektivnosti** najjasnija je kada se posmatra iz konteksta razlike između *pristupa jedne osobe i dve osob*e u psihoanalitičkom procesu, na način na koji to vide američki intersubjektivisti.

U *pristupu jedne osobe,* nesvesno (analizanda) je cilj procesa, kao u: „učiniti nesvesno svesnim" u topografskoj teorijskoj paradigmi, i/ili „gde je bio Id, neka bude Ego" iz ugla strukturalne teorije paradigme. Ovde se analitičar vidi kao onaj koji ima autoritet onog koji ima znanje osnovnih parametara nesvesnog i sposobnost da dominira psihološkim procesima svih pojedinaca. Detaljno objašnjenje ovog pristupa, izmenjenog u skladu sa savremenim interaktivnim kontekstualnim pogledom na psihoanalitički proces, dali su neki savremeni ego psiholozi (videti niže u tekstu).

Pristup dve osobe vidi analitičara manje kao autoritet znanja, pošto preispituje primarnost dubokih nesvesnih instinkata i fantazija. Analitičar se ne vidi kao onaj koji zna sadržaj i način rada nesvesnog uma pacijenta. U najboljem slučaju, analitičar deli sa pacijentom um koji ima nesvesne delove, ali su oboje zapravo pod uticajem njegovog nepoznatog kvaliteta. Ravnopravniji analitičar otvoren je za razmišljanje o pacijentovim atribucijama (doživljaju njega), ne samo kao o prostom transferu, već kao o nečemu što je vredno razmatranja sa pacijentove tačke gledišta. Analitičar prihvata da pacijent utiče na njega i da obrnuto, on ima uticaja na pacijenta i da čak može da reaguje na sugestiju pre nego na istinsko viđenje njega samog.

Pošto analitičar koji radi u okviru paradigme intersubjektivnosti nije ubeđen da se pacijent uvek bavi iskustvima koja mogu da se objasne određenim predefinisanim metapsihološkim

konceptima, otvoren je da prihvati i da on sam nije nezavisan od sopstvene subjektivnosti. Kao što je Oven Renik (1993) to formulisao, sam analitičar mora da se pozabavi sopstvenim *nesvodljivim subjektivitetom.* Prema Renikovom mišljenju, analitičar uvek interpretira iz perspektive sopstvenih, a ne pacijentovih ubeđenja zasnovanih na iskustvu. *Spajanje dva subjektiviteta, pacijentovog i analitičarevog, postaje funkcionalna definicija intersubjektivnosti.* Uticaj, razmena i rađanje nečega što je amalgam oboje, postaje obeležje takvog pristupa.

Posledično, fokus na intersubjektivnost zahteva od analitičara prihvatanje da učestvuje u „ *polju*" dva individualna subjektiviteta. Prateći ovaj intersubjektivni relacioni zaokret, mogu se prepoznati njegove različite manifestacije. Ideja preplitanja dva nesvesna uma više se može dopasti tradicionalno orijentisanim analitičarima. S druge strane, u bilo kojoj verziji psihoanalize koja je bazirana na interakciono-relacionom mišljenju u kontekstu dve osobe, upotreba intersubjektivnog pristupa, iako nije neistorijska, počiva na dinamskoj kliničkoj fenomenologiji i, posledično, naglašava važnost iskustva odnosa, ovde i sada, analitičara i pacijenta, uz znatnu ogradu prema metapsihologiji svemoćnog i sveprisutnog nesvesnog.

Intersubjektivne i relacione dimenzije psihoanalitičke situacije i procesa postepeno su prihvatili mnogi savremeni frojdijanski i klajnijanski psihoanalitičari (npr. Teodor Džejkobs, Nensi Čodorou, Stiv Elman, Džejms Grotstajn, Lorens Braun i mnogi drugi) na različite načine, iz čega su potom nastale neke hibridne kontekstualizacije i orijentacije. O nekima od njih će biti reči u daljem tekstu.

II. Bc. Socioistorijski kontekst u francusko-kanadskoj intersubjektivnoj misli

Francuska psihoanaliza uključuje i psihoanalizu francuskog govornog područja u Severnoj Americi (Kvebek). S obzirom na bliske veze između severnoameričkih francuskih analitičara i, s jedne strane, francuske psihoanalize, a s druge strane, psihoanalize engleskog govornog područja, kako britanske, tako i američke, prihvatanje intersubjektivnosti u severnoameričkoj francuskoj analizi je definisano širom pripadnošću severnoameričkih francuskih analitičara. Oni koji su više pod uticajem američke ili angloameričke psihoanalitičke orijentacije više će biti naklonjeni relaciono/intersubjektivističkoj paradigmi. Nasuprot tome, one koji su bliži francuskoj psihoanalitičkoj kulturi pre će biti inspirisani francuskom literaturom po pitanju tog problema. Dodatno, izloženost svim trima psihoanalitičkim tradicijama može voditi pokušajima originalne sinteze problema intersubjektivnosti. Neki primeri takve sinteze su intersubjektivno relevantna proširenja Briseove (*Brusset*, 2006) „La Troisième Topique" (Treća topografija/Treći model, ispod) i sintetičko komparativni radovi **Luisa Kiršnera** (2005) i **Elen Tesje** (2005, 2014a,b). Zagovornici „trećeg" metapsihološkog modela ističu koliko su duboko isprepletani instinkti i objektni odnosi. Autori čiji su doprinosi u ovom području mišljenja bili posebno uticajni u Severnoj Americi su Lakan, Olanjije, Vinikot, Grin, Laplanš, Rid, i (odskora dodat) Levald (vidi deo TEORIJA OBJEKTNIH ODNOSA). U njihovim teorijama, nagoni su shvaćeni kao bazično interakciono (intersubjektivno) konstituisani.

Posebnosti francuskog intersubjektivnog mišljenja biće prikazane u posebnom odeljku Intersubjektivnost u francuskoj psihoanalizi.

II. C. Pojavljivanje intersubjektivnosti i skretanja ka relacionizmu u Evropi

Reč *intersubjektivnost* se odskora koristi u evropskoj psihoanalitičkoj literaturi, ne toliko kao novi koncept ili nova dimenzija ljudske povezanosti, već da ukaže na recipročnu interakciju između dva ljudska bića, npr. između deteta i staratelja ili pacijenta i analitičara. Upotreba ovog termina postepeno je postajala sve učestalija, u kontekstu razmena u okviru analitičke dijade, paralelno sa sve manjim fokusom na nagonima i intrapsihičkoj dinamici.

„Skretanje ka relacionizmu" u psihoanalitičkoj kulturi, tj. promena od „jednoosobne" ka „dvoosobnoj psihologiji" dogodila se i u evropskoj psihoanalizi, kao i u severnoameričkoj: međutim, za razliku od severnoameričke, gde se relacioni model razvio kao otpor sve prihvaćenijem Ego psihološkom modelu, u Evropi se razvio iz prirodnih relacionih crta, od izvesne relacione svesnosti koja je već bila prisutna od početaka, ali nije bila dovoljno razvijena.

Prisutnost relacione perspektive u evropskoj psihoanalizi može se pratiti unazad do različitih linija mišljenja, kakve su Ferencijev pristup traumi, Boulbijeve studije vezivanja, Vinikotov pristup odnosu majka–dete.

Postfrojdovska Francuska bila je scena za razvoj važnih teorijskih i kliničkih razmatranja. Naknadno je ova intelektualna eksplozija imala dubok uticaj na druge francuske psihoanalitičke zajednice u Evropi i Severnoj Americi (vidi deo NESVESNO). U kontekstu širokog istorijsko-kulturnog značaja jezika i prevoda, francuski analitičari su, posmatrajući svoj rad kao razradu i dijalog sa Frojdovim delom, inicirali trend „*vraćanja Frojdu*", „novog otkrivanja", novog čitanja, dekonstrukcije i puštanja klasičnih koncepata u pogon, i pre nego što je izašlo Laplanšovo delo „Oeuvres complètes de Freud – Psychanalyse ('OCFP')" (Laplanš, 1989a).

Zbog posebnog karaktera intersubjektivnosti u francuskoj psihoanalizi i Evrope i Severne Amerike (Kanada), intersubjektivnost u francuskoj psihoanalizi će biti prikazana kao poseban odeljak (videti niže u tekstu).

II. D. Socioistorijski kontekst teorije i kliničke prakse u Latinskoj Americi

Psihoanaliza u Latinskoj Americi bila je inspirisana originalnim izvorima, najpre iz Evrope. Tako su 1940-ih, Frojd, Klajn, Vinikot (i kasnije Lakan) „osnovali" psihoanalizu u Latinskoj Americi. Dve decenije kasnije videli smo, ipak, uticaje prvo britanske škole, a kasnije i francuske.

Nakon što su izučavane i primenjivane na američkom kontinentu više od 50 godina, ideje Frojda, Klajnove, Vinikota ili Lakana više nisu bile iste. Kulturološki faktori nametnuli su drugačije obrasce nego što su kulturološki obrasci zemalja gde su ove ideje nastale. Istorija naše

profesije počinje u centru (Beč, London, Pariz). Kada krene ka periferiji, javljaju se novi fenomeni, a još više kada pređe okeane. Tu se povoljno širenje psihoanalize prepliće sa različitim faktorima.

Iako traži inspiraciju u Evropi, Latinska Amerika nije kopija starog kontinenta. Psihoanaliza Latinske Amerike se razvila unutar izraza lokalne kulture i postepeno se transformisala i pomešala sa njima. Težila je da se integriše u akademsku zajednicu i bolničku negu, a ušla je i u politički izraz i socijalne pokrete.

Raditi u bolnici ili u privatnoj praksi nije isto u Latinskoj Americi kao u Evropi. Socioekonomski status analitičara u Latinskoj Americi je veoma različit – od nezavisnih profesionalaca do kolega koji su veoma slabo plaćeni, a zaposleni u kompanijama zdravstvenog osiguranja i koji često moraju da posegnu za drugim izvorima primanja. Provaljivanje (nekada nasilno) socijalnog života u analitički prostor je neminovno. Tako su mnogi analitičari koji su radili pre nekoliko decenija bili intersubjektivisti pre vremena, zbog načina na koji su prilazili kliničkoj praksi. Veoma su obraćali pažnju na kontekst, u smislu proširenog psihoanalitičkog polja. U smislu načina rada sa pacijentima, danas bi ih doživeli kao intersubjektiviste, iako nisu bili upoznati sa autorima iz te oblasti. Trenutno, mnogi analitičari koji se pronalaze u različitim teoretskim okvirima (lakanijanski, neoklajnijanski, melcerijanski ili frojdijanski) prilaze svojim pacijentima zaboravljajući na svoje navodno teorijsko stanovište; njihov klinički stav je blizak onome kod intersubjektivista.

III. RAZVOJ POSEBNIH PERSPEKTIVA

III. A. Posebne perspektive u Severnoj Americi: prvenstveno u SAD

U SAD je *intersubjektivnost kao psihoanalitička orijentacija* shvaćena kao teorija koja objašnjava faktore koji utiču na odnose između ljudi. Termin je primenjen na razvoj odojčeta (Trevarten – *Trevarthen*, Stern) kako bi se objasnila recipročno koordinisana i kokreirana reaktivnost i responzivnost u međuodnosu između staratelja i odojčeta, koja prožima njegov razvoj (Bibi i Lakmen). Termin je potom proširen da objasni međuodnos između analitičara i analizanda. U ovakvoj upotrebi, intersubjektivnost pomera tradicionalni fokus sa transfera i kontratransfera na prošireno izražavanje analitičarevog subjektivnog doživljaja. Termin se, takođe, koristi da objasni posebnu pojavu „trećeg" u psihoanalitičkom odnosu (Bendžamin) ili bilo kojoj drugoj bliskoj dijadi ili grupi (Liktenberg – *Lichtenberg*), što se odnosi na ambijent ili poseban način rada i bivstvovanja, koji je više od subjektivnosti pojedinaca i drugačiji u odnosu na to.

Polazeći od Huserlove filozofije, Robert D. Stolorou je uveo intersubjektivnost u Self psihologiju. Njegova upotreba je u direktnoj suprotnosti sa onim što naziva „kartezijanskim mitom

izolovanog uma". Intersubjektivnost kao dominantna perspektiva menja tradicionalni naglasak na intrapsihičke procese u Frojdovoj teoriji dualno-nagonskog konflikta i njenim kasnijim nastavkom u Ego psihologiji. Različite upotrebe intersubjektivnosti inkorporirane su u relacionim teorijama poteklim od Salivanove teorije interpersonalnih odnosa i teorije polja. U relacionoj teoriji, intersubjektivnost se može posmatrati kao matrica iz koje kreću sve komunikacije i razmene – u dijadama, porodicama, grupama i kulturi. Dodatno, intersubjektivnost se shvata kao važan konstituent sposobnosti individue za empatijsko uživljavanje (Kohut) ili mentalizaciju (Fonađi) drugih.

U svojoj primeni u relacionoj teoriji, teoriji selfa i teoriji polja, intersubjektivna perspektiva bliska je iskustvu i konceptima fenomenološke filozofije. Kada se primenjuje u okviru savremene Ego psihologije ili postbionovske orijentacije, javlja se težnja da se uključi intersubjektivna konceptualizacija metapsihološkog nivoa teorijskog diskursa.

III. Aa. Perspektive Self psihologije

Self psihologija počela je od Ego psihološkog fokusa na intrapsihičke konflikte. **Kohut** (1971) je ovom fokusu dodao koncepciju posebnog odnosa između selfa i selfobjekta. U ovom konceptu, deficit selfa, kao što je na primer regulacija anksioznosti, popravlja se preobražavajućom internalizacijom funkcije objekta unutar selfa. Ovaj odnos selfa koji postaje celovit kroz aktivnost selfobjekta nazivao se psihologijom jedne i po osobe. Originalna koncepcija je doživela dve velike izmene. Jedna je bila okretanje od jezika i koncepcije hipoteze strukture ka teoriji bliskoj iskustvu (**Liktenberg**, 1975, 1979, 1992).

Uvođenje osećanja selfa, objekta i selfobjektnog iskustva oživljavanja i kohezivnosti, povezalo je Self psihologiju sa subjektivnošću intersubjektivnosti. **Stolorou** (1997) je svojim predlogom za uvođenje intersubjektivnosti napravio drugu dalekosežnu reviziju.

Polazeći pre svega od Huserlove filozofije, Stolorou je postavio intersubjektivnost kao široki princip neophodan za ljudsku povezanost i njoj svojstven. Prema njemu, svaki razvoj se dešava u okviru *intersubjektivnog polja,* na raskrsnici između individualnih subjektiviteta.

U najširem smislu, „*intersubjektivnost* ne označava niti način doživljavanja iskustva, niti deljenje iskustva, već *kontekstualni preduslov* doživljavanja bilo kog iskustva" (Stolorou, 2013, p. 385, italik u originalu). Istraživanja odojčadi (Bibi & Lakmen, 2002) i razvojne teorije potvrđuju postavku da intersubjektivne interakcije deteta i staratelja određuju obrazac i ton odnosa. Uže posmatrano, intersubjektivnost se koristi za objašnjavanje, iz trenutka u trenutak, promena osećanja, namera i ciljeva svake individue u dijadnom, trijadnom ili grupnom odnosu.

U analitičkoj terapiji, intersubjektivnost, kao međuigra subjektiviteta analitičara i analizanda, pomera tradicionalni fokus sa transfera i kontratransfera na prošireni izraz analitičarevog subjektivnog doživljaja. Ova redefinicija analitičareve uloge u dijadnom odnosu kreira „recipročniju (mada i dalje asimetričnu) intimnost subjekta-ka-subjektu" (Liktenberg,

Lakmen & Foshejg – *Fosshage*, 2016, p. 86-87). Subjektivnost intersubjektivnosti odnosi se na sopstvenu svesnost o osećanjima, namerama, ciljevima, perspektivama i razmišljanjima o sebi. Dodatno, kao što je naglašeno u psihologiji selfa i teoriji emocionalnog vezivanja, intimnost subjekta-ka-subjektu neophodna je osnova za svakog pojedinca da doživi stanje uma, perspektivu i težnje drugog (empatija [Kohut, 1971] i mentalizacija [Fonađi, Gergelj – *Gergely*, Džurist – *Jurist*, & Target, 2002]). Pored toga što objašnjava empatijsko opažanje, intersubjektivnost pomaže i u razjašnjavanju tri druga koncepta, centralna za psihologiju selfa: fokus na adaptivne težnje; sekvence prekida i obnove; atmosfera koja se razvija u polju. U ključnoj tački prodora u razvoj intersubjektivnog analitičkog polja, psihologija selfa teži da da prednost zaključcima o pacijentovim pozitivnim stremljenjima (prednja ivica), dok mnoge druge relacione teorije daju prednost interpretaciji maladaptivnih konfliktnih težnji (sledeća, zadnja ivica). Intersubjektivnost je bila ključna za prepoznavanje važnosti *ambijenta,* opšteg afektivnog stanja, što je više od individualnih subjektiviteta pojedinaca u bilo kojoj intimnoj dijadi. Ambijent koji se formira u intersubjektivnom polju tekuće analize ima duboki uticaj i na analitičara i na analizanda i na ishod tretmana.

III. Ab. Relacione perspektive

U relacionoj perspektivi, intersubjektivnost se često doživljava kao slična ili kao sinonim sa interpersonalnim, relacionim ili bipersonalnim, obuhvata psihička iskustva koja se javljaju, oblikuju i doživljavaju u dijadnom ili multiosobnom sistemu.

Intersubjektivnost se može na koristan način posmatrati kao suprotnost intrapsihičkim dimenzijama iskustva. Intrapsihičko se istorijski odnosilo na sistem jedne osobe (jednoosobni sistem), opisujući unutrašnja svesna i nesvesna iskustva pojedinca. Interpersonalno ili relaciono, postavlja antifonalno na intrapsihičko i predstavlja koncept koji se primenjuje na sledeće **konceptualne elemente (intersubjektivnosti):**

a) Socijalna dimenzija individualnog iskustva;

b) Polje dve osobe zamišljeno kao nesvesno, predsvesno i svesno;

c) Interpersonalno ili kolektivno iskustvo;

d) Iskustva individue ili dijade/grupe koji se javljaju sa jedinstvenim karakteristikama sjedinjenog, kontekstualizovanog *setinga*;

e) Konstitutivni efekat upada ’drugosti’ u pojedinca, ’drugi’, veliki kao stanje i mikroskopski mali poput promene zajedničkog stanja;

f) Kliničke implikacije intersubjektivnosti, npr. odigravanje.

III. Aba. Istorijski koreni

Različite psihoanalitičke škole drugačije prikazuju istorijsku genealogiju intersubjektivnosti. Iz relacione perspektive, svakako je važan Salivan, kao i rad Rakera, britanske nezavisne škole i klajnijanskih analitičara, filtriranih kroz interpersonalnu školu. Ferenci je, takođe, važna figura za razvoj ove tradicije, uvođenjem interesovanja i brige za uticaj eksternih odnosa kao komplementarnih konstitucionalnom razvoju unutrašnjeg sveta, koji je bio naglašen u klasičnoj tradiciji iz koje je Ferencijev rad potekao. Ferencijev naglasak na traumi, njenoj zasnovanosti na realnom i psihičkim posledicama stimulisao je obnovljeno interesovanje za intersubjektivno polje kao mesto psihičkog napora i transformativnog rada.

Šandor Ferenci

Ferencijev rad (Ferenci, 1949; Dipon – *Dupont*, 1988) je značajno uticao na razvoj teorija koje naglašavaju intersubjektivne dimenzije psihoanalitičkog rada, uključujući i naglasak na uzajamnosti, odigravanju i dvostranosti psihičkih procesa (Bas, 2015, 2009; Aron i Haris, 2010). Njegov kratki eksperiment uzajamne analize, opisan u njegovom kliničkom dnevniku (1988), u istoriji psihoanalize predstavlja najradikalniji primer intersubjektivne terapije u potpunosti. Ferenci je bio zajednički preteča dvema grupama: britanskoj nezavisnoj grupi (Parsons, 2009) i američkoj relacionoj grupi (Bas, 2009), koje su imale značajnu ulogu u primeni intersubjektivnih ideja u psihoanalizi. Pristup kliničkom dnevniku (Dipon, 1988) i korespondenciji između Frojda i Ferencija otkrio je zajedničku osetljivost, duboko usađenu u istoriju psihoanalitičkih ideja. Ferencijeve ideje o analitičkom odnosu – analitičar kao stvarna osoba (subjekat) u stvarnom odnosu, kao i objekat transfernog odnosa – ponudio je mogućnost da se sa pacijentom izgradi novi početak, ulazeći u dotada neistraženi potencijal za rast i promenu.

Američka interpersonalna škola i relaciona škola koja je usledila, razvile su kliničku perspektivu u skladu sa Ferencijevim otkrićima, koje su u centar postavile radikalno priznanje da je analitičar neizostavno i učesnik u mešavini procesa sa pacijentom, da kokreiraju njihovo zajedničko analitičko iskustvo kao poseban odnos između njihova dva subjektiviteta, njihovih svesnih i nesvesnih iskustava. Naglašavali su da su transfer i kontratransfer neminovno komplementarni, gde jedan proizvodi drugog u beskonačnu Mebijusovu traku1 uzajamnog uticaja i transformacija, čije istraživanje u analitičkom odnosu može dovesti do dobrih rezultata. Analitičar je bio učestvujući posmatrač, stoga je njegova stvarna ličnost i idiosinkratičan način bivstvovanja i povezivanja sa pacijentom formirao važne dimenzije analitičkog iskustva, koje intersubjektivna tačka gledišta smatra centralnim.

Ove ideje je Ferenci, takođe, već predvideo, uvidevši centralnost kontratransfera kao uzajamno komplementarnog u oblikovanju transfera. On je razlikovao ulogu recipročnog uticaja u analitičkom odnosu i ključnu ulogu analitičarevog prepoznavanja sopstvenog uticaja na pacijenta, što je smatrao važnim faktorom za poboljšavanje neminovnih jatrogenih rizika retraumatizacije.

1 Mebijusova traka je površina koja nastaje od pravougaone trake tako što se jedna stranica zarotira za 180 stepeni i zalepi sa naspramnom stranicom. Ona ima samo jednu stranu i jednu graničnu komponentu. Takođe, predstavlja osnovni primer neorijentabilne površi.

Ferenci je naglasio implikacije prepoznavanja analitičara kao stvarne osobe za analitički trening (ideje koje su preuzeli Ferbern, Gantrip i Balint u britanskoj školi, a Tompson, Volstajn, Singer, Levenson i drugi u američkoj školi).

Ferenci je primetio da pacijent uviđa i najmanje nijanse analitičarevog ponašanja i na njih reaguje. Prema Ferencijevom zapisu u Kliničkom dnevniku, 1932. (u: Dipon, 1988), pacijent „iz malih gestova (način pozdravljanja, rukovanje, ton glasa, stepen živahnosti, itd.) detektuje prisustvo osećanja" (ibid, p. 11), koje pacijentu otkrivaju o analitičaru više nego što analitičar može da zna. Mnogim analitičarima je metafora ogledala (videti niže u tekstu) postala neprimenljiva zbog Ferencijevih opservacija, koje su prepoznate kao centralne za način posmatranja mnogih interpersonalnih psihoanalitičara 1950-ih i kasnije, kao i relacionih teoretičara koji su usledili kada je intersubjektivnost postala sve centralnija za teoriju.

Prema Frojdovoj (1912) telefonskoj metafori „analitičar mora da koristi sopstveno nesvesno kao prijemnik za nesvesno pacijenta. Mora da se prilagodi pacijentu kao što je telefonski prijemnik prilagođen mikrofonu koji šalje zvuk. Kao što prijemnik preobražava električne oscilacije izazvane zvučnim talasima ponovo u zvučne talase, tako je i analitičarev nesvesni um sposoban da rekonstruiše pacijentovo nesvesno, koje je proizvelo njegove slobodne asocijacije" (ibid, str. 115-116). Analitičarevo nesvesno je trebalo da se koristi kao visokoosetljiv instrument za slušanje, vođen glavnim principima kao što su neutralnost, anonimnost i funkcija praznog ekrana ili ogledala.

To je značilo da prenosna funkcija analitičara mora da bude veoma disciplinovana, kako njegov prijem kroz pacijentov slušni aparat ne bi ugrozio proces kroz koji transfer mora neometano da se razvije. Iz relaciono-intersubjektivne perspektive, delovalo je kao da je Frojd u svoju telefonsku metaforu proročki ugradio i dugme za isključivanje zvuka. Tako predstavljena, ovo suštinski nije bila intersubjektivna teorija. Iako je analitičar koristio svoje nesvesno kao instrument slušanja, nije bilo shvaćeno da pacijentovo nesvesno ima istu sposobnost. Pacijentovom subjektivtitetu u vezi sa analitičarem nije posvećena dovoljna pažnja. Frojd se približio recipročnom modelu slušanja 1915. u svom radu „Nesvesno", u kome piše da je „izvanredno to što nesvesno jedne osobe može da reaguje na nesvesno druge... " (Frojd, 1915, p. 194). Ipak, ovaj zaključak nije se dovoljno razvio kroz ostatak njegovog opusa.

Ferenci je ukazao na to da je doživeo lično transformišuća iskustva sa svojim pacijentima, što ga je primoralo da razvije širi pogled na psihoanalitičko razumevanje i omogućilo mu da prvi put ozbiljno razmotri dvoosobnu i interpersonalnu, dakle intersubjektivnu, dimenziju psihičkog iskustva i promene. Ferenci piše (u: Dipon, 1988, s. 84): „kada se dve osobe sretnu prvi put, događa se razmena ne samo svesnih, već i nesvesnih strujanja". On je uveo pojam „dijalog nesvesnog" kako bi opisao da se nesvesni dijalog stalno dešava između pacijenta i analitičara i da je dvosmeran.

Ova dimenzija Ferencijevog rada našla je posebno plodno tle za razvoj u SAD. Relacione ideje i njihova primena podržavaju tehničke opcije koje su delimično organizovane oko teorije koja naglašava intersubjektivni proces kao „dijalog nesvesnosti". Kao posledica ovoga, analitičareva pažnja se usmerava na efekte i refleksiju, kako svog doprinosa, tako i pacijentovog. Ovakva

orijentacija slušanja je paradigmatska za relacione analitičare, kojima je u centru intersubjektivnost i njena primena u analitičkom odnosu.

III. Abb. Intersubjektivnost i teorija polja u relacionom mišljenju i kliničkom radu

Generalno gledano, teorije polja, relevantne za intersubjektivnost, vuku korene iz sredine 20. veka, iz interpersonalne teorije psihijatrije Harija Staka Salivana, socijalno psihološke teorije polja Kurta Levina i Merlo-Pontijeve konceptualizacije koja je vodila latinoameričkoj psihoanalitičkoj teoriji polja Madlene i Vilija Baranžea (2008), Enrikea Pišon-Rivijea (*Enrique Pichon Riviere*, 2017) i Hosea Blegera (1967). U SAD je koncept polja u interpersonalnoj teoriji počeo da se koristi prvo u radovima Harija Staka Salivana, Eriha Froma, Fride From Rajhman i Klare Tompson. Salivanov rad imao je najvažniji konceptualni uticaj. Za njega, polje je bilo arena „interpersonalnih odnosa", kako je on to zvao, i zauzvrat, interpersonalni odnosi su činili jezgro čitavog njegovog sistema mišljenja, kao i razumevanja razlike između njegovog mišljenja i psihoanalize njegovog vremena. Koncept polja su otada razvijali mnogi interpersonalni i relacioni autori, uključujući i Stivena Mičela (*Stephen Mitchell*, 1988), koji je govorio o *relacionoj matrici.*

Psihoanalitičke teorije, kakve su teorije Biona i njegovih sledbenika, takođe su ugradile svoje ideje o umu i afektu u relacioni kontekst. Znanje (K) se uvek rađa u interpersonalnoj afektivnoj i kognitivnoj matrici (xKy).

Dodatno, intersubjektivnost je inherentna radu političkih teoretičara kao što su Luj Altiser (*Louis Althusser*) ili Teodor V. Adorno (*Theodor W. Adorno*) i postmodernistima kao što su Slavoj Žižek i Kristofer Batler (*Christopher Butler*).

Interpersonalna i relaciona psihoanaliza centrirane su oko koncepta polja, kao *veoma široko definisana teorija polja.* U većini interpersonalnih i relacionih radova, implicitno je da je analitička situacija definisana u terminima *odnosa.* Analitičar i pacijent su stalno i neizbežno, i svesno i nesvesno, u interakciji jedan sa drugim. Ova interakcija ima veze s tim šta doživljavaju u prisustvu drugog i kako se ponašaju. Polje, isto tako, određuje i šta svaki učesnik može da doživi u prisustvu drugog, posebno u smislu afektivnog aspekta iskustva. Polje je, s jedne strane, sveukupnost ovih uticaja, svesnih i nesvesnih, kojima je svaki od analitičkih učesnika izložen. S druge strane, polje je rezultat svih tih uticaja, odnosa i iskustva, nastalih između dvoje ljudi kao rezultat načina na koji se ophode jedan prema drugom.

Čim postoji ishod u polju – čim se polje promeni prilagođavajući se uticajima koje proizvode učesnici – taj ishod postaje deo uticaja na sledeći trenutak odnosa. Kao i uticaji koji se razmenjuju, ishodi u polju ne moraju nužno biti svesni. I tako se niz nastavlja: svaki trenutak uticaja u polju ulazi u interakciju sa ličnostima onih koji su pod uticajem, stvarajući sledeći trenutak odnosa; a ti trenuci odnosa, zauzvrat, predstavljaju svesne i nesvesne uticaje na iskustvo narednog trenutka.

Za većinu teoretičara interpersonalnog polja, čak i onda kada se proces formulacije svesnog iskustva odvija bez nepotrebne odbrambene inhibicije, prekida ili zaobilaženja, tok formulacije se otkriva kako se izgovara, tj. dobija svoj finalni oblik u trenutku kada se pojavi u umu. Pre tog

trenutka, za mnoge interpersonalne i relacione analitičare, ono što će biti formulisano kao svesni doživljaj, ostaje tek mogućnost. Drugim rečima, svesno iskustvo ne postoji pre formulacije; nije predeterminisano, već se neočekivano pojavljuje; ono nije otkrivanje nečega što je već „postojeće" u umu, već je proces, aktivnost. Ovde dolazimo do interpersonalne, relacione ili intersubjektivne dimenzije iskustva: iskustvo koje može biti formulisano u okviru analitičke dijade je funkcija prirode odnosa između dvoje ljudi. Mogućnosti promenljivih sadržaja svesnosti određeni su podjednako nestalnom prirodom interpersonalnog polja.

Polje je zajednički stvorena konfiguracija odnosa, socijalni kanal koji je rezultat svesne i nesvesne uključenosti i ukrštanja dva subjektiviteta, uključujući i interakcije onoga što se u drugim tradicijama naziva unutrašnjim objektima. Učesnici u polju mogu, ali i ne moraju, biti svesni uticaja polja na njih, što najviše zavisi od toga šta bi ta svesnost imala kao posledicu. Polje je više kao koncept *analitičkog ili intersubjektivnog trećeg (*Ogden, 1994; Bendžamin, 2004), ili onoga što Samjuel Gerson (2004) naziva *relacionim nesvesnim,* nego što je prost kontekst ili okruženje. Polje je ona konfiguracija uticaja koja kliničkom procesu stalno daje njegov poseban, promenljiv oblik i prirodu.

Činjenica da polje povezuje dva subjektiviteta ne znači da je to jednostavna dodatna kombinacija uticaja. Zapravo, ona je jedinstvena kreacija, novi i neprestano promenljivi *geštalt (celina)* koji izražava i predstavlja sadašnjost, promenljiva stanja odnosa između pacijenta i analitičara. Polje nije isto što i transfer – kontratransfer. Ako ideja transfera – kontratransfera ima smisleno značenje (tj. ako nije toliko razvodnjena da se odnosi na celokupan analitički odnos), ona mora da se odnosi na obrasce odnosa zasnovane na prirodi iskustva sa važnim osobama iz prošlosti. Interpersonalno polje je šire od toga. Ono uključuje uticaje na svakog učesnika celokupne veze afekata, motiva i namera, misli, protomisli, smislenih ponašanja, metafora i fantazija, koje se rađaju kada su dve osobe u odnosu jedna sa drugom.

Kompozicija polja u svakom određenom trenutku olakšava neke neželjene artikulacije iskustva, dok otežava neke druge. Zauzvrat, može se reći da se kompozicija polja kreira kroz interakciju Self stanja učesnika, stoga je u stalnom kretanju. Polje se menja sa promenom Self stanja u umu svakog učesnika, koja nastaje rutinski, kao recipročni odgovor na Self stanja drugog učesnika (Bromberg, 1998, 2006, 2011).

Interpersonalno polje ostaje koncept, a ne iskustvo. Rečeno jezikom koji je bliži iskustvu, promene u polju su promene u mogućnostima odnošenja – npr. promene u vrsti odnosa koji je potpomognut ili inhibiran. Polje se retko „saznaje". Najčešće se polje primećuje kroz ono što se *opaža ili oseća* kao njegov uticaj. Eksplicitno razmišljanje o polju najčešće zahteva svesni napor, za koji malo ljudi, osim psihoterapeuta i psihoanalitičara sa svojim profesionalnim interesima, ima razloga; mnogo je okolnosti ili aspekata polja, koja čak ne dopuštaju mogućnost takve refleksije. Na fenomenološkom nivou, kako se priroda polja menja, najčešće bez svesnog opažanja, različite vrste odnosa deluju najočiglednije ili najprirodnije za njegove učesnike. Pacijent i analitičar lako ulaze i izlaze iz određenih obrazaca odnošenja. Ovi događaji su neprimećeni, neupadljivi – jednom rečju, „prirodni". Kako jedna vrsta odnosa postaje prirodna (na primer, prijateljski stav), druge vrste odnosa (iritabilnost) padaju u drugi plan i deluju manje ugodno, lako ili prirodno da bi bile

kreirane u tom okruženju, ili se, pak, aktivno izbegavaju, ponekad sa nesvesnim dinamskim razlogom (npr. nesvesna odbrana).

Iz ove perspektive proizilaze dva dodatna zaključka. Prvo, ako se uzmu u obzir olakšavajući ili inhibitorni uticaji polja na sadržaj uma pojedinca, mora se zauzeti stav da sloboda da se dozvoli da najveći opseg nepozvanih iskustava zavisi od stepena fleksibilinosti i slobode polja. Drugo, stepen fleksibilnosti polja se definiše opsegom odnošenja koji su na raspolaganju učesnicima.

III. Abc. Intersubjektivnost kao centralna dimenzija relacione psihoanalize

Relaciona perspektiva psihoanalize počela je da se pojavljuje 1980-ih u SAD, nakon rada **Džeja Grinberga i Stivena Mičela** (1983) „Objektni odnosi u psihoanalitičkoj teoriji", koja je postavila relacioni/konfliktni model uma naspram instinktivnog/konfliktnog modela. Kako se relaciona teorija razvijala kroz sintezu nekoliko perspektiva kompatibilnih sa relacionim/konfliktnim modelom (američka interpersonalna psihoanaliza, teorije objektnih odnosa u klajnijanskoj varijanti i varijanti britanske nezavisne škole, postkohutijanska Self psihologija sa intersubjektivnim naglaskom i drugi), razvoj i primena teorija koje naglašavaju intersubjektivnu dimenziju u psihoanalizi i razvoju imale su centralnu ulogu. Zbog toga što je relaciona psihoanaliza heterogena perspektiva, koja predstavlja različite komplementarne sinteze i integracije u okviru svoje široke perspektive, različito razumevanje, naglasak i primene teorije intersubjektivnosti mogu se videti kod analitičara koji sami sebe nazivaju 'relacionistima'. Teoretičari emotivnog vezivanja, Bostonska grupa za proces promene (BCPG) i Džesika Bendžamin (2004), polazeći od Vinikota, naglašavaju razvojne aspekte intersubjektivnosti; posebno Džesika Bendžamin, obraćajući pažnju na uzajamno prepoznavanje, prekid i popravljanje i isticanje 'trećeg' u svojoj teoriji (Bendžamin, 1988, 1995, 2004, 2013). Teoretičari čiji su koreni u interpersonalnoj tradiciji (**Stiven Mičel, Entoni Bas, Filip Bromberg, Donel Stern** i drugi), važnost su pridavali jedinstvenim, nesvodljivim subjektivitetima koji su zajednički stvarali svaku dijadu, sa svojim specifičnim transferno/kontratransfernim poljima iskustva i sposobnostima za njihovo istraživanje i razaznavanje njihovog uticaja na odigravanje i druge oblike psihoterapijskog uvezivanja. Relaciono informisani analitičari posebno ističu kvalitet *bi-direkcionalnosti* u transferno/kontratransfernom polju, uključujući i odigravanja. Sa relacione, intersubjektivističke tačke gledišta, ne može se uzeti zdravo za gotovo, na primer, da li odigravanje ili projektivna identifikacija, zapravo, počinju bilo sa analitičarem, bilo sa pacijentom, bez zajedničkog, otvorenog istraživanja strujanja iskustva kojim zajednički uspostavljaju intersubjektivno polje iskustva koje stvaraju. Pacijent i analitičar, svaki sa svojim subjektivitetom, svesnim i nesvesnim iskustvom, ulaze u odnos sa potpunim opsegom resursa i ograničenja, slepim mrljama, uvidima, koje će naučiti da podnose u terapiji.

Relaciona teorija, *fundamentalno intersubjektivistička* u svom načinu posmatranja, pokušava da se pomiri sa implikacijama ove perspektive za analitički rad. Relaciona teorija i tehnika snažno naglašava subjektivitet oba učesnika u procesu. Relaciona analitička terapija

fokusirala se na doprinos analitičarevog subjektiviteta procesu i na to kako pacijent doživljava taj doprinos. Takođe, ističe i to kako analitičar biva uvučen u odigravanja koja i pacijentu i analitičaru otkrivaju delove koji su odsečeni od njihovog iskustva i koja nisu bila dostupna pre priznavanja i prorađivanja kroz odigravanje (Bromberg, 1998, 2006; Aron, 1996; Bas, 2003, Bendžamin, 2004, 2013). Relaciona psihoanaliza je podvukla obostrane dimenzije psihoanalitičkog procesa i, dok je razlikovala aspekte obostranosti fundamentalne za proces (Dipon, 1988) i asimetričnosti inherentne analitičkom procesu (**Luis Aron, Irvin Hofman**), drugi autori (Bas, 2001, 2007) su naglašavali komplementarnost koja nastaje između pacijentovih i analitičarevih doprinosa procesu, izvan svesnih identifikacija sa ulogama i odgovornosti koje vode analitičara i pacijenta na različite načine.

Moderni psihoanalitičari, polazeći od intersubjektivističkih koncepata subjektivnosti i analitičkog procesa, koriste i stvaraju mešavinu različitih i uporedivih teorijskih entiteta. Neki su više zainteresovani za snagu socio-političkog; neki razrađuju implikacije intersubjektivnog za tehniku, neki za metapsihologiju. Iako ima i razlika i preklapanja između ovih pristupa, intersubjektivnost je možda, donekle jedinstven ili barem neobičan psihoanalitički koncept po tome što se pojam, njegove izvedenice i značenja menjaju i razvijaju prilično intenzivno. U poslednje vreme pojavio se termin *intrasubjektivno*, koji bi trebalo da obuhvati dvostruko iskustvo, koje se odnosi na ono između i ono unutar.

III. Ac. Primeri hibridnih integrativnih perspektiva u SAD

III. Aca. Severnoamerička intersubjektivna Ego psihologija

Jedinstvenu severnoameričku 'nezavisnu tradiciju' intersubjektivne Ego psihologije, čiji su utemeljivači američki teoretičari Hartman i Salivan, **Nensi Čodorou (*Nancy Chodorow*, 2004)** je opisala kao održavanje tenzije i pomirenje dva kontradiktorna psihoanalitička pristupa – Ego psihologije i interpersonalne psihoanalize. Savremena intersubjektivna Ego psihologija obuhvata i jedno i drugo – fokus na intrapsihički konflikt, kompromisne formacije, unutrašnji svet i intrapsihičku fantaziju, dok je, istovremeno, psiha (i pacijenta i analitičara) i interpersonalno i kulturalno formirana; transfer je ponavljanje podstaknuto istorijom, koju analitičar interpretira pacijentu, ali nije sve što se dešava između pacijenta i analitičara poteklo od pacijenta; pacijent, takođe, može biti tumač analitičarevog iskustva ili može uticati na analitičarev kontratransfer, te oba učesnika mogu zajednički stvarati analitičko polje, koje je, na neki način, više od sume delova dve osobe. Intersubjektivni Ego psiholozi drže se, istovremeno, obe perspektive i time modifikuju obe.

Savremeni intersubjektivni Ego psiholog, **Voren Poland (*Warren Poland*, 1996)** izražava takvu hibridnu integraciju sledećim rečima: „Kako može biti da nijedan čovek nije ostrvo, a da je u isto vreme svaki čovek ostrvo?... Obmanjujuće je nepromišljeno govoriti samo o jednoosobnoj naspram dvoosobne psihologije. Nijedna osoba ne postoji izvan ljudskog polja, povezanog sa objektom; analitički prostor oslikava kako drugi dolazi do razumevanja konkretnog pojedinca i

kako pojedinac dolazi do uvida. Istovremeno, drugi može da angažuje um bilo kog pojedinca, a ipak da uvek bude značajno odvojen, privatni univerzum unutrašnjeg iskustva." (Poland, 1996, p. 33)

U smislu ovog dvostrukog fokusa na dubinu individualnog iskustva, kao i na prihvatanje suštinskog uticaja sociokulturnog okruženja, Čodorou (2004) vidi savremenu intersubjektivnu Ego psihologiju kao direktnog potomka **Hansa Levalda i Erika H. Eriksona**, emigranata iz nacizmom okupirane Evrope. Ona posebno prikazuje Eriksonove studije slučajeva, koje opisuju tragedije unutrašnjeg života, kao i porodične i lične nesreće koje su van kontrole. Ona, takođe, naglašava Eriksonov koncept psihosocijalnog razvoja (Erikson, 1964) i njegov širi socio-kulturno-politički interes, prikazan u njegovim radovima o siromaštvu, o maltretiranju domorodaca u Americi i o depresiji i samookrivljavanju koje imigracija ili život u rasističkom svetu mogu da izazovu (Erikson, 1964). U odeljku o američkom identitetu u radu *Detinjstvo i društvo,* Erikson (1950) hvali američku individualnost, ali u isto vreme osuđuje rasizam, kapitalizam, eksploataciju i masovno društvo. Odgovarajući na Levaldov društveni i individualni fokus, ona izdvaja njegovu izjavu o onome što on naziva velikom Hajdegerovom izdajom tokom nacističkog perioda, kao i njegov razvojni fokus na ubistvo roditelja i edipalno iskupljenje i na prepoznavanje tvrdoglavosti negativnih terapeutskih reakcija delimično baziranih i na instinktu smrti. Hans Levald je jedan od frojdijanskih revizionista 1960-ih, 70-ih i 80-ih godina koji su napravili vezu između frojdijanske Ego psihologije i teorije objektnih odnosa kako bi stvorili psihoanalitičku teoriju, za koju je smatrao da je bliža iskustvu ljudi o sopstvenim životima. On se uglavnom bavio fundamentalnim postavkama psihoanalitičke teorije i bazičnim pretpostavkama o prirodi uma, realnosti i analitičkom procesu.

Levald je smatrao da je Frojd postulirao dva različita razumevanja instinkata. Prvo je bilo pre 1920, sa instinktima koji su isključivo tražili rasterećenje. Drugo je došlo nakon uvođenja koncepta Erosa, 1920. u radu „Izvan principa zadovoljstva", u kojem je Frojd radikalno izmenio svoju definiciju nagona, po kojoj više ne traži rasterećenje, već povezanost „koristeći objekte ne kao izvor zadovoljstva, već za stvaranje kompleksnijih mentalnih iskustava i ponovno uspostavljanje originalnog izgubljenog jedinstva između Selfa i drugih." (Mičel i Blek, 1995, p.190). Levaldova revizija Frojdove teorije nagona zahtevala je radikalnu reformulaciju Frojdovih tradicionalnih psihoanalitičkih koncepata. Dok je za Frojda Id nepromenljiva biološka sila koja se sudara sa socijalnom realnošću, za Levalda Id je interakcioni proizvod adaptacije pre nego nepromenljiva biološka sila. Um nije sekundarno interaktivan, već je interaktivan po sopstvenoj prirodi.

Levald je teoretisao da na početku nema razlikovanja između Selfa i drugog, Ega i spoljašnje realnosti ili instinkata i objekata, već postoji originalna jedinstvena celina koja se sastoji od bebe i negovatelja. Njegov transformativni uticaj, tokom 1960-ih, 70-ih i 80-ih, na psihoanalitičku metapsihologiju i na pojavu novih načina konceptualizacije analitičkog materijala, vidi se u primeru njegove izjave da „instinkti, shvaćeni kao psihičke i motivacione sile, bivaju organizovani kao takvi kroz interakcije unutar psihičkog polja, originalno formirane od majka – dete (psihičke) celine" (Levald, 1971, s. 118). Zbog ovakvih izjava je Levald, koji se predstavljao kao Ego psiholog, kasnije bio prepoznat kao primer 'trećeg modela' mišljenja opisanog u daljem

tekstu (vidi takođe deo TEORIJA OBJEKTNIH ODNOSA).

Spajanjem Frojdove teorije instinkata i Ego psihologije, Levaldov rad može da se posmatra kao ključni most između „jednoosobne psihologije" i „dvoosobne psihologije objektnih odnosa" (vidi takođe delove EGO PSIHOLOGIJA i TEORIJA OBJEKTNIH ODNOSA).

Odgovarajući kritičarima obe strane – onima koji vide ovu hibridnu integrativnu orijentaciju kao premalo ili previše fokusiranu na nesvesno i na instinkte – Čodorou (2004) elaborira kako intersubjektivni Ego psiholozi prate Levaldovo zanimanje za analitičarevo nesvesno i njegov uticaj na klinički proces; oni nalaze nesvesno u Eriksonovom naglašavanju anksioznosti i odbrana, i njegovom detaljnom i empatičnom opisu procesa stvaranja simptoma kod dece. Prema njenom mišljenju, upravo zato što psihoanaliza počinje od prepoznavanja jedinstvene subjektivnosti pojedinca koju kreiraju nesvesna osećanja, instinkti, konflikti, kompromisne formacije i lična dinamska istorija, zajedno sa prepoznavanjem da dva subjekta unose svoju jedinstvenost u transferno-kontratransferno analitičko polje, koje takođe kreiraju u određenoj kulturnoj i analitičkoj sredini, intersubjektivna Ego psihologija – američka mešavina Ego psihologije i relacione psihoanalize – nastavlja da raste.

U ovom kontekstu, **Eliot Adler i Dženet Bačant** (***Elliot Adler* i *Janet Bachant***, 1996) preispituju ključnu osnovu klasične tehnike, psihoanalitičku situaciju, definišući je u terminima bazičnih elemenata psihoanalitičke povezanosti, koja omogućava dubinsko istraživanje ljudske motivacije. Psihoanalitička situacija ovde je definisana kao „neuobičajeni interpersonalni aranžman, koji počiva na dva različita, ali komplementarna načina povezivanja: na slobodnim asocijacijama i analitičkoj neutralnosti" (Adler i Bačant, 1996, p. 1021). Definisane kao jedan pol ' recipročnog zahteva uloge', slobodne asocijacije su shvaćene kao preduslov slobode izraza zarad introspektivnog susreta sa sopstvenim najdubljim emotivnim komešanjima u *kontekstu interakcije sa drugom osobom* (ibid, s. 1025; italik u originalu). Kao interpretativni alat, smatra se da nadmašuje čak i resurse teorijskog znanja. Analitička uloga se doživljava kao komplementarna pacijentovoj. Ona služi očuvanju pacijentove slobode izražavanja. Na ovaj način, psihoanalitička situacija i tehnika su određene kao dvoosobni proces analitičkog istraživanja jednoosobne neuroze: „*jedne-neuroze,* ne jednoosobnog modela analitičkog tretmana" (ibid., p. 1038).

Među oblastima interesovanja modernih frojdijanskih psihoanalitičara, koje su relevantne za intersubjektivnost, nalaze se nesvesno deljenje 'stanja svesti' (Libi – *Libbey*, 2011), dvosmerni nesvesni uticaji i interpsihičko područje (Maklohlin, 2005), dalje studije polja koje su stvorili pacijent *i* analitičar, zasnovane na radovima Ogdena (1994) i V. Baranže i M. Baranže (2008), odigravanje (Elman i Moskovic, 1998, 2008) i 'odvajanje' (Rajs – *Reis*, 2009) i drugi.

III. Acb. Intersubjektivnost u severnoameričkoj postklajnijanskoj i postbionijanskoj misli

Šireći i ponovo interpretirajući Biona, uz dodatke misli nekih latinoameričkih i italijanskih autora, **Džejms Grotstajn** (1985, 1999, 2005) je razvio integracionu verziju intersubjektivnosti, zasnovanu na nesvesnoj komunikaciji i dvostranom razvoju, koji se manifestuju u

psihoanalitičkom diskursu. Njegove intrasubjektivne, intersubjektivne i transsubjektivne konceptualizacije su metapsihološki ukorenjene u drugosti 'drugog' subjekta, ali i u nesvesnom i primarnom procesu; pritom su fenomenološki klinički uočljive, prisutne i doživljene. Primer je njegov pojam 'projektivne transidentifikacije'. Polazeći od Frojdovog „izvanredno je to što nesvesno jednog čoveka može da reaguje na nesvesno drugog, a da ne prođe kroz svesnost" (Frojd, 1915, p. 194) i reinterpretirajući konceptualizacije Biona i M. Klajn, on postavlja hipotezu da se „intersubjektivna projektivna identifikacija sastoji i iz fantazije omnipotentne intrapsihičke projektivne identifikacije jedino u unutrašnjem svetu projektujućeg subjekta – uz druga dva procesa: svesne i/ili predsvesne načine senzomotorne indukcije, što uključuje signalizaciju i/ili izazivanje pokreta ili tehnika (mentalnih, psihičkih, verbalnih, telesnog držanja ili prvih interakcija) od strane projektujućeg subjekta; to prati spontana empatična simulacija subjektovog iskustva u receptivnom objektu, pri čemu je receptivni objekt već inherentno 'naštelovan' da bude empatičan prema subjektu." (Grotstajn, 2005, s. 2051)

Generalno gledano, slično načinu na koji Bion proširuje pojam patološke projektivne identifikacije M. Klajn u oblast komunikacijske projektivne identifikacije, Grotstajn širi Bionove konceptualizacije, između ostalog i komunikacijsku projektivnu identifikaciju, u oblast intersubjektivnog.

Još jedan autor koji se bavi intersubjektivnom dimenzijom nesvesne komunikacije je **Lorens Braun** (2011). On integriše istorijske doprinose Frojda, M. Klajn i Biona kako bi istražio kako pacijent i analitičar zajedno kreiraju narativ nesvesnih konfiguracija kao sredstva za analiziranje pacijentove traumatske i psihičke istorije. U njegovom sistemu, dnevni i noćni snovi su od centralnog značaja.

I Grotstajn (1999) i Braun (2011) smatraju da je kontratransfer transformisan u intersubjektivnost, a Braun tome dodaje: „Štaviše, *intersubjektivnost je proces nesvesne komunikacije,* receptivnosti i stvaranja značenja u svakom članu dijade, kako bi se stvorio idiosinkratični smisao zajedničkom emotivnom polju koje je u interakciji sa analognom funkcijom u partneru." (Braun, 2011, p 7) Koncept analitičkog polja koji Braun koristi, prvenstveno vodi poreklo od rada para Baranže „Analitička situacija kao dinamičko polje" (1961/2008). Zbog prevodilačkog zaostatka, ova fundamentalna teorijska inovacija je doskora bila nepoznata većini psihoanalitičara. Baranžeovi su opisali *nesvesnu fantaziju analitičkog para* i naglašavali doprinose fenomena projektivne i introjektivne identifikacije u svojoj strukturi. U vezi sa konceptom takve kokreirane nesvesne fantazije, pisali su: „To je nešto *kreirano između dvoje,* unutar celine koju formiraju u toku seanse, nešto što je radikalno drugačije u odnosu na ono što su oni zasebno... Mi definišemo fantaziju u analizi kao dinamsku strukturu koja u svakom trenutku *daje značenje bipersonalnom polju*." (ibid, s. 806-7).

III. B. Specifičnosti razvoja u Evropi

III. Ba. Intersubjektivnost u kontratransferu i projektivnoj identifikaciji

Specifičniji relacioni trend je vidljiv u proširenom značenju koje su koncepti kontratransfera i projektivne identifikacije dobili tokom decenija.

Od uticajnog dela Pole Hajman (Hajmann, 1950), na kontratransfer se više nije gledalo isključivo kao na prepreku analitičkom procesu usled analitičarevih nesvesnih konflikata, već najpre kao na sredstvo za razumevanje pacijentovih mentalnih procesa. Što se tiče projektivne identifikacije, ona je originalno podrazumevala agresivnu akciju kojom se pojedinac oslobađa neželjenih iskustava koje projektuje na objekat, kako bi ga kontrolisao iznutra (Klajn, 1946). Bion je razvio koncept projektivne identifikacije, naglašavajući njegov komunikacijski kvalitet. On razlikuje „normalnu" od „preterane" projektivne identifikacije. „Pretpostaviću da postoji normalni stepen projektivne identifikacije... i da, povezana sa introjektivnom identifikacijom, predstavlja osnovu normalnog razvoja." (Bion, 1959/1967, s. 103). Ovaj benigni krug projektivne i introjektivne identifikacije može biti poremećen ili majčinom nesposobnošću da primi i razume detetove projektivne identifikacije, ili detetovom netolerancijom na frustraciju ili zavist. I jedno i drugo mogu da vode očajničkim, „preteranim" projektivnim identifikacijama od strane deteta. (vidi deo KONTEJNIRANJE: KONTEJNER/KONTEJNIRANO)

Projektivna identifikacija najčešće se koristila da označi poseban klinički događaj interpersonalnog tipa u kome pacijent izbacuje i projektuje delove sebe u analitičara, tako da uključi nju/njega u projektivni proces: upravo ova odlika – analitičarevo učestvovanje svojim subjektivitetom – dolazi u prvi plan. Drugim rečima, dok je u početku koncept projektivne identifikacije definisan u kontekstu jednoosobne psihologije (psihologije jedne osobe), s vremenom i progresivno dobio je više značenje „dvoosobnog" konteksta. To je razlog zašto je ovaj koncept imao toliko uspeha i izvan klajnijanskog miljea iz kojeg je potekao.

Vrlo blizak postklajnijanskom viđenju projektivne identifikacije je koncept osećanja za ulogu, koji je 1976. formulisao Džozef Sandler, istaknuta ličnost iz tradicije Ane Frojd (Malberg & Rafael-Lef, 2012), da označi analitičarevo ponašanje koje se „može korisno posmatrati kao kompromis između sopstvenih tendencija i sklonosti i uloge koju pacijent nesvesno od njega traži da uspostavi" (Sandler, 1976, s. 47).

Uz širenje značenja kontratransfera i projektivne identifikacije, relacioni zaokret u evropskoj psihoanalizi bio je pod uticajem severnoameričke relacione psihoanalize, gde je kombinacija elemenata iz Ego psihologije, Self psihologije i interpersonalizma uticala na pojavu nekoliko pravaca mišljenja koji su u osnovi relacioni, ali pod različitim imenima, kao što su 'konstruktivizam', 'intersubjektivizam', 'postmoderna perspektiva' itd. Na raskrsnici između ovih, kako konceptualnih tako i kliničkih relacionih niti, bio je koncept odigravanja (vidi deo ODIGRAVANJE) koji se širio sa obe strane Atlantskog okeana, i u SAD i u Evropi (Boleber i drugi, 2013).

Rastuća važnost koja je pripisivana pojmu subjekta u kliničkom susretu dala je konceptu *intersubjektivnosti* specifičnije značenje: uloga analitičara počela je da se drugačije definiše, on je manje posmatran kao neutralni i objektivni posmatrač, a više kao osoba koja učestvuje u

interakcijama sa svojim karakteristikama, koristeći sopstvenu subjektivnu perspektivu za razumevanje pacijentove nesvesne dinamike (Ponsi, 1997). Klasično jednostrano shvatanje neutralnog analitičara, koji je tek povremeno pod uticajem neželjenih kontratransfernih reakcija, zamenjen je višeslojnim pogledom na analitičarevo iskustvo, uključujući i njegovo/njeno kontratransferno razumevanje, kao i definišuću i transformišuću snagu njegovog subjektiviteta. Termini kao što su subjektivnost ili *intersubjektivnost* naglašavaju novitet i jedinstvenost analitičkog iskustva: ostavljajući u pozadini ono što je predeterminisano transferno-kontratransfernim obrascima, oni naglašavaju kreativni potencijal analitičkog iskustva (Turilaci Manfredi i Ponsi, 1999).

III. Bb. Intersubjektivnost i istraživanje odojčadi

Studije iz oblasti istraživanja odojčadi i teorija emotivnog vezivanja, u skladu sa shvatanjem ličnosti koje se organizuje u kontekstu intersubjektivne matrice 'Self-sa-drugim', koje inkorporira i unutrašnji i spoljašnji svet (Amaniti i Trentini – *Ammaniti & Trentini*, 2009, Kortina i Lioti – *Cortina & Liotti*, 2010, Fonađi i Target, 2007, Stern, 1985), doprinele su podršci konceptualnog okvira u kome je interakcija između dva subjekta neophodan uslov za psihički razvoj, kao i psihološki lek: druga osoba, negovatelj, kao i analitičar, neophodan je za doživljaj sebe i razvoj ili – drugim rečima – kako bi se postalo subjektom.

III. Bc. Intersubjektivnost – teorija polja

Jedan od najznačajnijih predstavnika teorije polja u Evropi je **Antonino Fero (*Antonino Ferro*)** koji je spojio *teoriju polja sa Bionovim konceptualnim okvirom*. U radu Feroa i Roberta Bazilea (*Ferro and Basile*, 2008), teorija polja se danas shvata kao tačka susretanja *višestrukih karaktera* pacijenta i analitičara sa sopstvenim životima, kao da su na pozornici. Transformacije karaktera u toku narativa seanse shvataju se kao *transformacije u analitičkom polju.* Fero (2009) i **Đuzepe Čivitareze** (***Giuseppe Civitarese***, 2008; Fero i Čivitareze, 2013) naglašavaju korišćenje analitičarevog uma i tela, primenjeno u *sanjarenju*, kao vodič u nesvesne procese pacijenta i između analitičara i analizanda.

Feroov koncept 'bipersonalnog polja' (Fero, 1999), struktura koja je rezultat spajanja analitičarevog i pacijentovog subjektivnog polja, predstavlja radikalni način da se predstavi intersubjektivnost. Entitet nastao interakcijom dva subjektiviteta je nešto novo, on je više od sume dva individualna polja, koja su, na neki način, zamenjena ovom strukturom. Dokle god bipersonalno polje pripada sadašnjem 'ovde-i-sada', koje se rađa u odnosu dva subjekta koja su uključena u psihoanalitički put, vremenska dimenzija svake individue je potisnuta, prikazujući izvestan „horizontalni model intersubjektivnosti" (Boleber, 2013. s. 812), neku vrstu horizontalnog modela nesvesnog.

III. Bd. Intersubjektivnost – subjektivizacija, intersubjektivizacija

U drugačijem okviru, intersubjektivnost se smatra procesom koji se odvija tokom vremena. Vremenska dimenzija uhvaćena je konceptom ’subjektivacije’, terminom koji je 1991. uveo **Rejmon Kan** (***Raymond Cahn***) kako bi označio proces u kome se postaje subjekt: ovaj proces je intersubjektivan u svojoj prirodi, zahvaljujući ključnoj ulozi koju od samog početka ima sredina objekta (Kan, 1991, 1997, 2006). Poslednjih godina ova terminologija – postajanje subjektom, subjektivacija, intersubjektivacija – bila je prigodna, menjajući prethodni, uobičajeniji izraz – razvoj Selfa, u francuskim (Venrib – *Wainrib*, 2012) i italijanskim (Bastijanini – *Bastianini*, 2014, Ruđero – *Ruggiero*, 2015) psihoanalitičkim grupama.

III. Be. Intersubjektivnost – subjekt i osoba

Različite upotrebe termina koji u osnovi imaju reč „subjekt” ili su izvedene iz nje, zahtevaju jasnije pojašnjenje njegovog značenja. O tome govori **Stefano Bolonjini** kada naglašava različita značenja ’interpsihičkog’, ’intersubjektivnog’ i ’interpersonalnog’.

Bolonjini (2008; 2014a; 2014b; 2015a; 2015b; 2016) razlikuje „interpsihičko” od „intersubjektivnog” i „interpersonalnog”: ova tri koncepta se na nekim mestima prepliću i mogu se koristiti kao sinonimi, ali prema njegovom mišljenju, često se razlikuju jedan od drugog.

On opisuje „subjekat” kao ljudsko biće sa dovoljno koherentnim samokontaktnim jezgrom, koje je sposobno da svoje emocije doživi sa dobrim osećanjem samokontinuiteta.

Kohezivna percepcija sopstvenog Selfa može da bude na delu i može da bude dovoljno jaka, čak i ako proces separacije nije završen, a lične granice su tek jedva definisane (npr. mnogi umetnici imaju snažnu subjektivnost uprkos slaboj definiciji – barem delom – granica svoje ličnosti).

„Osoba” je ljudsko biće sa dobro definisanim identitetom, sa jasnim telesnim i psihičkim granicama u svojoj samoreprezentaciji i sa dovoljno jasnim psihičkim razlikovanjem od drugog.

Važan deo njene/njegove mentalne aktivnosti može biti razvijen na svesnom nivou, naravno uz sve probleme i odbrane koje je psihoanaliza istraživala; ipak, osoba može biti tako definisana čak i ako ima slab kontakt sa sopstvenim subjektivitetom, kao što je slučaj u mnogim patološkim stanjima. Zbog toga, „biti subjekt” nije uvek isto što i „biti osoba” i *vice versa:* prvi uslov ne isključuje drugi, ali i ne garantuje za njega.

Prema mišljenju Bolonjinija, interpsihičko je povremeni, prirodni način zajedničkog doživljavanja i saradnje koji povezuje dve individue, a ne strukturno i stabilno stanje. Ono ne podrazumeva nužno da je prisutna osoba ili subjektivitet.

Kao njen prototip, kada majka doji bebu, na početku ne postoji nikakav lični „status": postoji prirodna saradnja između bradavice i usta koja omogućava majci i bebi da „zajedno rade" (Sigal, 1994), u režimu dobre fuzijske saradnje. Dve strane mogu da razmenjuju unutrašnje sadržaje (telesne i emocionalne) kroz svoje specifične organe koji ulaze u unutrašnji svet i izlaze iz njega (Bolonjini, 2008): ove telesne relacije, inicijalno doživljene uz nizak stepen mentalizacije, ali uz visok stepen utiskivanja, biće korišćene kao intrapsihički ekvivalenti, najpre na predsvesnom nivou (kao što se dešava, na primer, u većini slučajeva u kreativnom procesu); one će možda postati potpuno svesne i naći potpunu mentalnu reprezentaciju, ali takođe, ovo i ne mora da se dogodi.

U interpsihičkoj razmeni nema zabune: presubjektivna i kosubjektivna oblast senzacija, osećanja i misli može da se razmeni, a da se u isto vreme i na drugim nivoima zadrži, sa neizmenjenim kontinuitetom, individualni načini psihičkog funkcionisanja, kojeg karakteriše dovoljno dobra razdvojenost koja ne mora stalno da se procenjuje (Gus Tajholc – *Guss Teicholz*, 1999).

III. C. Intersubjektivnost u francuskoj psihoanalizi: Evropa i Severna Amerika

III. Ca. Uvod

Francuska psihoanalitička tradicija nije monolitna. Međutim, iako francuski psihoanalitičari imaju nekoliko različitih psihoanalitičkih udruženja, svejedno je moguće prepoznati nekoliko faktora koji su oblikovali specifičnost postfrojdijanske francuske psihoanalize. Među njima, odnos prema Frojdovim spisima, francuski prevod Frojda, Lakanov uticaj, odnos između psihoanalize i psihologije i naglasak na jeziku, deluju posebno važno za razumevanje reakcije francuske psihoanalize na američku intersubjektivnu orijentaciju. Ovi faktori su međusobno povezani i pojačavaju jedan drugog. Štaviše, kao i u svakoj drugoj zemlji, ti faktori su sami po sebi određeni drugim sociološkim i kulturološkim uslovima. Politička tradicija, pravo – uključujući i porodično pravo – stilovi roditeljstva, rodne uloge i rodni odnosi, ekonomski i socijalni status psihoanalitičkih pacijenata i analitičara, kao i edukacija i polje obrazovanja analitičara, takođe su značajni za dovođenje u prvi plan nekih koncepata ili elemenata koji postaju centralni u određenoj psihoanalitičkoj kulturi. Ovi faktori su možda imali važan uticaj na prihvatanje američke intersubjektivne orijentacije u francuskoj psihoanalizi.

Filozofski uticaji, kulturni uslovi i različiti prevodi Frojdovog dela koji su oblikovali psihoanalizu u zemljama francuskog govornog područja, drugačiji su od onih koji su oblikovali uslove pod kojima se psihoanaliza razvijala u zemljama engleskog govornog područja. Prema mišljenju mnogih francuskih psihoanalitičara, prevod Frojdovog dela na engleski uticao je na to da se psihoanaliza približi psihologiji i kognitivnim naukama (Tesje, 2005). Prevodi na francuski su bili manje uniformni, sve dok Laplanš nije objavio „Sabrana Frojdova dela – Psihoanaliza" (OCFP) 1980-ih (Laplanš, 1989a), ali su uticali na različite pravce kroz leksičke i semantičke izbore. Na primer, nemačka reč *Seele* prevedena je na engleski kao „um" (engl. *mind*), a na

francuski kao „psiha" (fr. *psychè*) – sa čim se Laplanš nije slagao i insistirao je na upotrebi reči „duša" (fr. *âme*) što je promenilo filozofski kontekst razumevanja. Reč *Vorstellung* je prevedena na engleski kao „ideja" (engl. *idea*), što je uobičajeni prevod, ali se veoma razlikuje od francuskog prevoda koji glasi „reprezentacija" (fr. *représentation*). Još jedan primer bio bi pojam *Verdrangung,* na engleskom prevedeno kao „represija" *(*engl. *repression),* a u francuskom „potiskivanje". Može da se uoči socijalna, čak krivična konotacija engleske reči *repression* i hidraulička metafora francuskog prevoda. U skladu sa gore rečenim, Francuzi takođe primećuju da je u psihoanalizi engleskog govornog područja, sa izuzetkom Ego psihologije, cepanje (*splitting*) zamenilo potiskivanje u opisivanju psihičkog funkcionisanja (Tesje, 2005), što nije slučaj u francuskoj psihoanalizi.

U kontekstu razlika u odnosu na Frojdove spise, u francuskoj psihoanalizi naglašen je značaj jezika, reprezentacije i reprezentabilnosti i onoga šta to podrazumeva za razumevanje seksualnosti, nagona i nesvesnog. Elaborirajući Frojdovu metapsihologiju dinamičkog nesvesnog, infantilnu seksualnost i teoriju nagona (Frojd, 1900, 1905,1914, 1915), francuska intersubjektivistička psihoanaliza istražuje dimenzije *drugosti* unutar i izvan sebe, koja leži u jezgru postojanja i proširuje koncept *nachträglichkeit* tj. *après-coup*. Dok, generalno, savremena francuska psihoanalitička teorija postulira intimnu vezu između nesvesnog i nagona, važna tema je detaljno ispitivanje „konstrukcije" nagona iz osnovnih fizioloških refleksa. Nagon se smatra promenljivim, u stalnoj tranziciji, šireći se kroz mentalni prostor i ponovo se stvarajući u nekim intersubjektivnim iskustvima.

Opšte uzevši, specifičnosti francuske psihoanalize uključuju: 1. Prepoznavanje korisnosti topografske teorije (Lakan, 1966) i posebno tumačenje strukturne teorije (Grin, 2002). 2. Implementacija tehničkih izmena u tretmanu pacijenata koji nisu neurotični, posebno prilikom rada sa transferom (Grinov *l'autre semblable/slični drugi:* u Grin, 2002) i kontratransferom (Fajmberg, 2005). 3. Studije načina na koji su preverbalne traume upisane, ali ne i reprezentovane u psihi i implementacija novih tehnika, neophodnih da bi se one inkorporirale u psihoanalitički tretman (Grin, 2002, 2004). 4. Fokus na radu sa reprezentacijama, simbolizacijama i progresijom od akcionih registara ka registrima misli. 5. Drugačija definicija Ega (*le moi)* koji je subjektivan, više Self nego odbrambeno stvorenje Ego psihologije. U ovakvom kontekstu, sve što je Ego osluškuje se kao da izranja iz nesvesnog. Ne postoji ideja zone slobodne od konflikta. *Moi* se sastoji od nesvesnih objekata i parcijalnih objekata. 6. Analitičarev stav podrazumeva pažljivo praćenje pacijentovih reakcija na razdaljinu. Postoji svesnost o analitičaru kao objektu koji je nesvesno povezan sa subjektom. Asimetrija se strogo održava. 7. Prepoznavanje bliske veze između nagona i objekta, pri čemu se objekat razume kao onaj koji otkriva nagon (Grin, 2002). U okviru preplitanja veze objekta i nagona, analiza uključuje oporavak Erosa (život, ljubav) i seksualnosti kao njegove funkcije.

III. Cb. Intersubjektivno relevantna 'treća topografija'/'treći model'

Francuzi (Brise, 2005, 2006) su usvojili termin 'La Troisième Topique'/'Treća topografija', poznat i kao 'Treći model' (videti poseban deo TEORIJA OBJEKTNIH ODNOSA) da bi

retrospektivno prikupili pod jedan metapsihološki termin rad jednog broja postfrojdijanskih autora koji su dodali odnos prema ranim starateljima kao preduslov sticanja psihičkog aparata sposobnog da funkcioniše prema jednom ili drugom Frojdovom modelu psihičkog aparata. [Prvi (Frojd, 1900) je topografska podela na svesno, nesvesno i predsvesno, sa svojim specifičnim pravilima funkcionisanja, a drugi (Frojd, 1923, 1926) je strukturalni model, kojim se psihički aparat deli na Id, Ego i Superego.] Severnoamerički francuski analitičari uključuju u ovu grupu i dva autora iz engleskog govornog područja – Vinikota i Levalda.

'Treća topografija'/'Treći model' pretpostavlja da, u toku ljudskog razvoja, dvoosobni um prethodi jednoosobnoj psihičkoj autonomiji nagona, odbrana i intrapsihičke fantazije, kako je opisao Frojd. Dok su prvi i drugi model korišćeni da oslikaju neurotičnu bolest kao um koji je u ratu sa samim sobom, „treći model" opisuje stanje u predistoriji individue, kada um još uvek nije sposoban da funkcioniše unutar sopstvenog kruga reprezentacija i nije sposoban da o njima na taj način sudi. U početku, oslanja se na *nebenmensch (*nem. bližnji, Frojd, 1895), na *drugog-u-blizini*, kako bi osigurao da psiha ne bude preplavljena internom i eksternom ekscitacijom. Negovateljeva modulacija stimulacije, koja preuzima funkciju barijere stimulusa, dozvoljava bebi da eventualno prepozna libidinalne i agresivne impulse kao netraumatske delove sebe. Prema tome, treći model opisuje vreme u životu svakog pojedinca pre razvoja druga dva. Treći model je teoretski otkriven poslednji, ali opisuje situaciju koja je prva u životu pojedinca.

Sa tačke gledišta *nesvesnog subjekta*, za osobe u normalnom neurotičnom opsegu može se reći da imaju „unutrašnji" život, dok granični ili psihotični ne doživljavaju ni svoje nagone niti svoje fantazije kao „unutrašnje". Da bi se pomerili od primarnog procesa razmišljanja, u kome se želje doživljavaju kao ispunjene tamo gde se želje mogu doživeti kao prelazni prostor između istine i neistine, pojedincu je potrebna intervencija dovoljno dobrog roditelja, kao privremena proteza i kontejner. Prema ovom modelu, svako ljudsko biće započinje život u situaciji dvoosobnog psihičkog procesiranja, gde su beba i sredina zajedno operativna jedinica i tek tokom vremena se, uz znatan (obično nesvestan) psihički rad na obe strane, uspostavlja relativna jednoosobna intrapsihička autonomija. Na ovo poslednje se gleda kao na idealni univerzalni razvoj koji ne postignu sve osobe, obično zbog manjkavosti primarnog dvoosobnog susreta. Za ove, retrospektivno nazvane mislioce „trećeg modela", jednoosobni um je dostignuće, i to fluktuirajuće, koje može da se izgubi pod unutrašnjim ili spoljašnjim stresom.

Nezavisno, i skoro istovremeno, **Žak Lakan i Donald Vinikot** formulisali su primarnu ljudsku dilemu: da bi postao neko, svaki subjekt mora da prođe kroz drugačijeg, stvarnog, konfliktnog, individualnog drugog. Obojica su pisali o funkciji objekta kao ogledala, u Vinikotovom slučaju (1967) kao prilici da se pronađe reflektovan sopstveni „pravi" self, dok je za Lakana (1949/1977; 1966) ovo ogledanje bilo početak doživotnog otuđivanja, u kojem Ego, žudeći da bude objekat želje drugog, uzima druge oblike da bude ono što jeste.

Prethodno je Lakanova učenica **Pjera Olanjije** (2001[1975]) produbila razumevanje intimne uloge ranog negovatelja u *aktivnosti reprezentacije* odojčeta. Ona je istakla da za *odojčad* postoji neminovno 'nasilje iščekivanja' u 'izgovorenoj senci' majčinskog diskursa. Ona piše: „Diskurs majke je, prema tome, agent koji je odgovoran za efekat iščekivanja koji se nameće

odojčetu, od koga se očekuje odgovor koji ono nema moć da pruži. Ovaj diskurs, takođe, ilustruje... koncept '*primarnog nasilja*'." (2001/1975, p. 11). Štaviše, ona je naglašavala centralnu ulogu *naknadne reakcije imenovanja afekta (*naknadna, jer se dešava nakon što je majka primetila detetov odgovor, a pre nego što dete samo ume da govori o tome), koja određujući detetove *odnose* sa drugima koje je katektiralo, „identifikuje i konstituiše Ja" (ibid., (p 97).

Za **Vinikota**, objekat (konfliktni subjekat sam po sebi) takođe ima ključnu ulogu u rađanju funkcionalnog psihičkog aparata, koji je sposoban da razlikuje fantaziju od percepcije. Objekat utiče na transformaciju i konstrukciju kroz dva osnovna tipa interakcije sa odojčetom. Prvo je „nađeno – stvoreno", empatijski uvremenjena majčinska ponuda, koja se pojavljuje baš kada je bebi potrebna. Potom, „preživljavanje objekta" do „upotrebe" kao objekta nagona, pomaže bebi da razlikuje svoje želje od spoljašnje realnosti. Vinikot (1960 b, p. 141) tvrdi da su za Ego odojčeta instinktualni impulsi i afekti strani isto koliko i prasak groma. Tek kroz uspešno pregovaranje između dve kategorije interakcije '*stvoreno – nađeno*' i '*upotrebe objekta*' (1953, 1969), dete postepeno *subjektivizira* nagone i razlikuje ih od sredinskih sila. Tako se može reći da poseban karakter „susreta" između detetovog spontanog, objektu usmerenog potiska, i roditeljskog „odgovora", bukvalno oblikuje *subjektivno intrapsihičko iskustvo.* Pre nego što nagon može da se prepozna kao deo sebe, mora da prođe kroz odgovor spoljašnjeg drugog; prema tome, pre nego što je jednostavno „urođen", za Vinikota je *nagon suštinski „konstruisan" u odnosu sa drugim.*

Prema mišljenju **Andrea Grina** (1997), nagon je matrica subjekta, pošto je u Frojdovoj teoriji Ego izronio iz interakcije/sudara između nagona i spoljašnjeg sveta. Grin je Vinikotovom pojmu 'optimalnog (majčinskog) prisustva' dodao svoju konceptualizaciju '*optimalnog odsustva*' kao ono što produbljuje proces simbolizacije i reprezentacije. (Grinova dijalektika intrapsihičkog i intersubjektivnog biće opisana dalje u tekstu.)

Žan Laplanš, ambicioznom reformulacijom „temelja psihoanalize" (1989b) nudi još jedan pogled na odnos između objekta i nagona. Laplanš (1999a) je kritikovao 'ptolomejski' karakter Frojdovog viđenja, koje je postavljalo individualnu psihu u centar njegove sudbine. Laplanš tvrdi da je fundamentalna „antropološka situacija" ranog detinjstva potpuno *decentrirana 'prioritetom drugog',* čime se mala osoba 'kopernikanski' vrti oko odraslog. Drastičnu asimetriju između odraslog i odojčeta, koju Laplanš naglašava zbog snažne posledice koju ima na psihičku strukturu odojčeta, objašnjava činjenica da je odrasli seksualno biće koje govori i ima nesvesno, dok beba niti je seksualna, niti govori, niti je podeljena iznutra. Odrasla osoba jedva naslućuje pokretanje njegove ili njene nesvesne infantilne seksualnosti u primarnoj bliskosti sa detetovim telom. Ova nesvesna seksualnost „kontaminira" intimnu razmenu sa odojčetom u formi „enigmatskih poruka", koje beba ne može da dekodira kognitivnim, emocionalnim ili telesnim sredstvima, a koje stvaraju nagon i nesvesnu fantaziju u formi unutrašnjeg „pritiska za prevodom". Za Laplanša, ova infantilna seksualnost, enigmatska po prirodi, nije unutrašnja već je usađena od strane stvarnog drugog, iako je realnost koja je važna – u vrlo kritičkoj izvedbi i preradi Lakana – realnost „poruke", treća realnost koju Laplanš dodaje frojdijanskoj psihičkoj i materijalnoj realnosti. Prema tome, za Laplanša ljudska seksualnost – pod kojom smatra seksualnost koja je posredovana fantazijom – dolazi od strane drugog i sama je '*drugi',* otuđen i stran Egu. (Laplanšov metapsihološki pristup intersubjektivnosti će biti opisan dalje u tekstu).

Levald iz SAD, odnedavno pridodat grupi kanadskih frankofonskih analitičara (vidi poseban deo TEORIJA OBJEKTNIH ODNOSA) i, pored Vinikota, njen jedini teoretičar koji nije sa francuskog govornog područja, takođe je odbacio nezavisnost objektnih odnosa i nagona u „reviziji koncepta instinkta" (1972/1980). On smatra da instinkti, shvaćeni kao psihičke sile, treba da budu konceptualizovani kao da se organizuju kroz interakcije unutar primitivnog majka – dete jedinstvenog psihičkog polja pre nego kao konstitucionalne ili unutrašnje datosti. U svom naglašavanju frojdijanskog koncepta „vezivanja", Levald je shvatio relacione implikacije koje nisu uočljive u Frojdovim radovima, gde fuzije i defuzije, vezivanja i odvezivanja mogu da budu shvaćeni kao da se dešavaju u bezobjektnom vakuumu. Levald je uvideo da vezivanje instinkta zahteva „posredovanje" objekta i u smislu pripitomljavanja i u smislu njihove reprezentacije. Iako koristi Strejčijev prevod 'trieb' kao 'instinkt', savremeni severnoamerički francuski analitičari smatraju da je Levaldovo razmišljanje u skladu sa Trećom topografijom/trećim modelom kao što sledeći proširen citat potvrđuje:

„Sve što možemo nazvati instinktualnim nagonima, kao psihičkim silama, proizilazi i organizuje se prvo unutar matrice jedinstvenog psihičkog polja majka – dete, iz koga se, putem mnogobrojnih interakcionih procesa unutar tog polja, postepeno izdvaja dečja psiha kao relativno autonomniji centar psihičke aktivnosti. Prema ovom gledištu, instinktualni nagoni, u svom originalnom obliku, nisu sile koje postoje u autonomnoj, odvojenoj primitivnoj psihi, već su rezultante tenzija unutar matrice majka – dete i, kasnije, između nezrele detetove psihe i majke. Instinkte, drugim rečima, treba smatrati kao relacione fenomene od samog početka, a ne kao nezavisne sile koje zahtevaju da se isprazne, gde se pod pražnjenjem podrazumeva neka vrsta izbacivanja energetskog potencijala, unutar zatvorenog sistema ili iz njega." (Levald, 1972/80, p 242).

III. Cc. Stanovište frankofone Kanade: francuski pristup intersubjektivnosti povezan sa prihvatanjem intersubjektivne orijentacije SAD

Prihvatanje intersubjektivne orijentacije SAD u francuskoj psihoanalizi neodvojivo je od tekuće debate između severnoameričkih (SAD) psihoanalitičara – kao i, u nešto manjoj meri, analitičara engleskog govornog područja širom sveta – i analitičara francuskog govornog područja. Francuski analitičari gledaju na britansku psihoanalitičku školu kao na most između psihoanalize u SAD i francuske psihoanalize. Ovo je postalo vidljivije otkako su Vinikot i Bion postali važne reference u radovima istaknutih francuskih analitičara.

Generalno, postoje tri pristupa intersubjektivnosti koji odgovaraju različitim trendovima prihvatanja intersubjektivnih orijentacija SAD (pre svega Self psihologije i relacione psihologije) u francuskoj psihoanalizi: 1) opšte odbacivanje interpersonalne/relacione paradigme u psihoanalizi, zasnovan pre svega na Lakanu; 2) metapsihološki pristup psihoanalitičkoj situaciji zasnovan na potvrdi interpersonalne prirode formiranja seksualnog nesvesnog, prema Laplanšovoj teoriji generalizovanog zavođenja; 3) kvalifikovano prihvatanje u dijalektici između intersubjektivne i

intrapsihičke dimenzije uma Grina, Rusijona i drugih ’integracionista’.

Kritike se razlikuju u zavisnosti od psihoanalitičke orijentacije njihovog autora. One se bave problematikom koja ima veze i sa psihoanalitičkim metodom i sa metapsihologijom. Oni koji dolaze iz orijentacija koje su bliže klasičnoj francuskoj psihoanalizi češće naglašavaju činjenicu da relacioni pristupi izostavljaju primarni sadržaj nesvesnog, tačnije primalne fantazije, kakve su kastracija ili Edip. Na taj način su prevideli strukturišuću ulogu razlike polova i generacija na formiranje psihičkog života. Prema intersubjektivnoj orijentaciji, kontratransfer postaje razotkrivanje, a njegova analiza podrazumeva da analitičar deli svoje afektivno iskustvo sesije sa pacijentom. Tako, simetrija između analitičara i analizanda koju uvodi intersubjektivistički metod i recipročnost odnosa koji gaje, sprečava manifestaciju simbolišuće funkcije edipalnog kompleksa i pokretanje istinskog analitičkog procesa. Suprotno tome, u klasičnoj analizi, psihoanalitički okvir je dizajniran tako da ukaže na edipalnu situaciju kroz asimetriju odnosa, koji je dizajniran tako da ukaže na razliku u generacijama. Ovi elementi su ključni za omogućavanje nesvesnim procesima da se iskažu. Prema kritičarima povezanim sa klasičnim pristupom, relacione orijentacije su se fokusirale na kompleksnost nesvesnih procesa i zaboravile su na otpor ovih procesa prema evoluciji i edukativnim metodama (Anzje-Premerer – *Anzieu-Premmereur*, u: *Durieux et Fine*, 2000).

Drugi kritičari, koji potiču iz različitih analitičkih orijentacija, potežu opštije pitanje celokupnog zaokreta severnoameričke (SAD) psihoanalize, uključujući i njegove hermeneutičke, sociokonstruktivističke i narativne pristupe (Kan – *Kahn*, 2014). Ovi kritičari se protive okretanju relacionih škola od nagona ka afektu u kliničkoj psihoanalizi i posledičnom neuvažavanju metapsihologije koju je podrazumevala (Anzje-Premerer, u: *Durieux et Fine*, 2000). Oni izražavaju snažnu zabrinutost zbog uloge koju je emotivna uključenost analitičara počela da igra u severnoameričkoj psihoanalizi. Empatija, kako je razumeju i primenjuju intersubjektivisti, veoma je drugačija od Frojdovog razumevanja koncepta *Einfühlung*, pozajmljenog od Teodora Lipsa (*Theodor Lipps*) i ne poklapa se sa Frojdovim konceptom *Versagung* (odbijanje), koji je povezan sa benevolentnom neutralnošću analitičara, ključnog sastojka psihoanalitičkog metoda (Kan, 2014). Tačnije, emocionalno uključivanje analitičara, kao i empatija, skreću pažnju na kvalitet i sadržaj afekta pre nego na jačinu njegove manifestacije. Štaviše, sjedinjenje oba elementa čini se da pruža umirujuće okruženje nego klasični analitički okvir, na taj način kontrolišući, očigledno sa dobrim namerama, nagomilavanje intenziteta afektivnih manifestacija. Takva regulacija sprečava analizu potrage za stimulacijom karakterističnu za libidinalne procese. Posledično, iz ove perspektive, relacioni pristupi ne pružaju potrebne uslove za adekvatno razmatranje ekonomskog stanovišta, kao ključnog elementa Frojdove metapsihologije i diskriminišući znak rada nesvesnih procesa (Vidleher – *Widlöcher*, 2004; Kan, 2014).

Na sličan način, drugi kritičari naglašavaju insistiranje na značenju i kokonstrukciji značenja koji su karakteristični za relacionu paradigmu. Oni podvlače da ova pozicija ne objašnjava karakteristike nesvesnih derivata, koji se, po definiciji, opiru značenju i da doprinosi asimilaciji psihoanalize i kognitivne terapije. Oni se, takođe, protive zavisnoj i sekundarnoj ulozi koja se pripisuje metapsihologiji i onome što doživljavaju kao pluralizam i eklekticizam relacionih teorija (Kan, 2014; Tesje, 2014a).

III. Cca. Lagaš (Lagache) i Lakan: odbijanje interpersonalne/relacione paradigme

Lagaš i Lakan se obično pominju kao prvi u francuskoj psihoanalizi koji su se pozvali na koncept intersubjektivnosti (Rusijon, 2004), iako su ga koristili na različite načine.

Danijel Lagaš (*Daniel Lagache*) je smatrao da psihoanaliza ima mesto u psihologiji, koju je video kao jedinstveno polje. Iako je prihvatio da subjektivnost i intersubjektivnost nisu psihoanalitički koncepti, podvukao je intersubjektivne aspekte kliničke situacije i smatrao je subjektivnost i intersubjektivnost osnovnim pojmovima koje je neophodno preliminarno razmotriti unutar psihologije, kako bi psiholozi doprineli njihovom daljem razvoju (Lagaš, 1961).

Žak Lakan je imao drugačiji pogled na odnos između psihoanalize i psihologije: on je smatrao da su ove dve discipline nepomirljive. Protivio se fenomenološkom pristupu intersubjektivnosti, smatrajući da takav pogled samo opisuje odnos sa sličnim drugim: on ostaje u redu imaginarnog i neutrališe radikalnu drugost nesvesnog. Za Lakana je ključni pojam bio *subjekat* ne subjektivnost: „subjektu nesvesnog" prethodi jezik. Subjektom vlada simbolički red, red iz kojeg pojedinac pokušava da pobegne kroz imaginarno formiranje Ega, u kojem stoji sama subjektivnost. Za Lakana, termin nesvesno se tiče same ideje o tome kako konceptualizovati subjekta. Njegov ceo projekat je, prema tome, *studija nesvesnog subjekta.*

Iako Lakanova definicija subjekta možda nije osnova celokupnog savremenog odbijanja relacionih pristupa intersubjektivnosti, većina argumenata protiv njih se svakako kreću oko toga da je Frojdovo otkriće nesvesnog dovelo do sveukupnog poremećaja u poimanju subjektiviteta. Takav pristup otkriva oblik sumnje prema fenomenološkoj perspektivi psihoanalize.

III. Ccb. Metapsihološko poimanje intersubjektivnosti: Laplanšova opšta teorija zavođenja

Žan Laplanš je proširio Lakanovu poziciju „traumatičnog stvarnog" jasnije ka intersubjektivnom prostoru naglašavajući enigmatske poruke koje delom potiču izvan jezika i koje se prenose sa majke na dete pre nego što ono ima kapacitet da ih razume. Enigmatsko jezgro prkosi konačnom pojašnjenju i samo može da bude beskonačno prevođeno i ponovo prevođeno tokom života. Ovde je odnos između analitičara i pacijenta fundamentalno asimetričan i analogan primarnoj disimteriji koju je pacijent doživeo u ranom detinjstvu. Zamenivši Frojdovu ideju potiskivanja idejom prevođenja, Laplanš (Laplanš, 1999b, 2011) je utro put intersubjektivnom objašnjenju stvaranja nesvesnog. U normalnoj komunikaciji između odrasle osobe i deteta, odrasla osoba šalje zagonetne poruke zbog svog nesvesnog. Dete će prevesti ove poruke najbolje što ume. Ono što je izgubljeno u prevodu čini detetovo nesvesno.

Laplanš predlaže originalni pogled na 'interljudski' izvor psihičkog života. Za Laplanša, metapsihologija nije samo koncepcija duše: ona mora da objasni i terapeutski aspekt kliničke psihoanalize. Laplanšova teorija bazirana je na primarnosti drugog – istorijskog i konkretnog odraslog ili starije dece koja brinu o odojčetu – u formiranju seksualnog nesvesnog, takođe i Ega

(Laplanš i Flečer – *Fletcher*, 1993; Laplanš, 1999c; Laplanš, 2011). Primarnost drugog je, takođe, karakteristika analitičke situacije. Iako može izgledati slična relacionoj koncepciji, Laplanšova teorija znatno se razlikuje od intersubjektivističke/interpersonalne paradigme u sledećim fundamentalnim aspektima:

1) Centralnost infantilne seksualnosti u formiranju ljudske duše i, posledično, u formiranju nesvesnog, kao i Ega (Laplanš definiše infantilnu seksualnost na prilično drugačiji način u poređenju sa klasičnim francuskim pristupom i lakanijanskom perspektivom. Ova seksualnost, dokle god uključuje seksualno nesvesno, ne samo što je perverzna i polimorfna, već je auto-erotska i primarno mazohistička, povezana sa fantazijom i nije prokreativna: ona dolazi pre razlike polova, čak pre razlike između rodova).

2) Uloga poruke kompromitovane nesvesnim fantazijama odraslih, kao sredstva zavođenja, pre nego činjenice i događaji koji se odvijaju u odnosima između odraslih i dece. Poruka ima funkciju posrednika između realnosti i psihičke realnosti.

3) Specifična definicija zavođenja.

4) Asimetrija između odraslog i deteta, koja je preslikana u analitičkoj situaciji.

5) Realizam nesvesnog koji, iako formiran iz ostataka poruke koja stiže od drugog – kompromitovan i neprevodiv deo te poruke – poprima predmetni kvalitet time što je odsečen od smisla i označavanja (Laplanš, 1987, Tesje, 2014a, Tesje, 2014b).

Kao i ostali kritičari upotrebe američkog pojma intersubjektivnosti u psihoanalizi, Laplanš nerado koristi pojmove kakvi su subjekt, subjektivnost i intersubjektivnost; po njegovom mišljenju, psihoanaliza je rođena iz otkrića seksualnog nesvesnog, koje se manifestuje kao sila koja je pojedincu strana, koje je nepristupačno edukaciji ili dobroj volji i koje je nesvodivo na psihologiju potreba i motivacije. Laplanšova debata sa relacionim i konstruktivističkim pristupom u američkoj psihoanalizi odnosi se i na pitanje otuđenja: prema njegovom viđenju, odbijajući „tuđinski" karakter nesvesnog i načina na koji se nesvesne fantazije ispoljavaju, relacione škole lišile su sebe mogućnosti razmišljanja u terminima dealijenacije. Prema Laplanšovom gledištu, oni su posledično propustili priliku da objasne anticipatorni karakter psihoanalize (Laplanche 1999b,c).

III. Ccc. Grin i Rusijon: kvalifikovano prihvatanje intersubjektivnosti unutar intrapsihičke/intersubjektivne dijalektike

Iako intersubjektivna orijentacija SAD kao takva ima relativno malo odjeka u francuskoj psihoanalizi, britanska teorija objektnih odnosa i Britanska nezavisna grupa zadobile su značajan uticaj u francuskim psihoanalitičkim krugovima i vode integraciji koncepta intersubjektivnosti kroz ono što se uobičajeno naziva dijalektika između intrapsihičkog i intersubjektivnog (Grin, 2002) – intrapsihičkog i interpersonalnog (Rusijon, 2004).

Andre Grin (2002) se obično ne poziva na intersubjektivnost kao takvu već na „*to intersubjektivno*". (Transformisanje prideva u imenicu korišćenjem određenog člana dodaje pojmu na značaju i čini ga još apstraktnijim, više filozofskim. To je uobičajeni trend u francuskoj psihoanalizi, kao na primer: „seksualno" (fr. „*le sexuel"*), „infantilno" (fr. „*l'infantile"*), „stvarno" (fr. „*l'actuel*"), „suprotno" (fr. „*le négatif*"), „nagonsko" (fr. „*le pulsionnel*").)

Nasuprot Laplanšu i drugima koji su bili poklonici Frojdove (prve) topografije, Grin je u svojim brojnim radovima isticao da je druga topografija/strukturalna teorija korisnija u radu sa pacijentima koji nisu neurotični.

Grin ukazuje na to da je dinamika između intrapsihičkog i intersubjektivnog već bila prisutna u Frojdovoj teoriji kroz poimanje objekta. On se udružuje sa kritičkim glasovima protiv američke relacione paradigme u psihoanalizi, insistirajući na činjenici da to svodi psihoanalizu na prostu recipročnost odnosa i time je transformiše u „kognitivno-bihevioralnu" terapiju, obdarenu statusom eksperimentalne nauke, koji je dobila na osnovu studija sa diskutabilnim ishodom. Ali u isto vreme, oslanjajući se na radove Vinikota i Biona, Grin podvlači neophodnost da se obuhvati intersubjektivno u psihoanalizi kroz „dijalektiku otvaranja" koja je bazirana na odnosu između nagona i objekta. Ova dijalektika osigurava adekvatnu osnovu za istraživanje nagona kao podzemlja psihičkog života.

U svom radu „Intrapsihičko-Intersubjektivno" iz 2000, Grin kaže: „Intersubjektivnost se ostvaruje u isprepletanosti unutrašnjih svetova dva partnera analitičkog para." (Grin, 2000, p. 2). Tako se definišu dva polja: ono što je unutrašnje intrapsihičko, koje nastaje kao rezultat odnosa delova koji ga sačinjavaju, i ono što je intersubjektivno, između spolja i unutra, čiji razvoj podrazumeva odnos sa drugim. Jer, što se tiče psihičkog strukturiranja, spoljašnjost nije samo realnost već, u svojoj suštini, simbolizuje objekat, koji se zapravo odnosi na drugi subjekt. „Objekat se, prema tome, nalazi na dva mesta: on pripada unutrašnjem prostoru na dva nivoa svesnog i nesvesnog, a takođe je prisutan i u spoljašnjem prostoru kao objekat, kao drugi, kao još jedan subjekt." (ibid, p.3). Intersubjektivni odnos, dakle, povezuje dva intrapsihička subjekta. Sila i značenje su isprepletani i udružuju svoje efekte.

Tokom svoje posete Njujorku 2004, Grin je naglasio da kada radimo sa pacijentima, radimo na stvaranju reprezentacija. Reprezentacije nisu bazični primitivni elementi Ida; oni su njihove transformacije pronađene u Egu... Prvi korak je transformacija iz instinktualnog impulsa ka nesvesnoj reprezentaciji... Transformacija nije spontana. Ona operiše zahvaljujući susretu instinktualnog impulsa sa objektom. Objekat je taj koji favorizuje stvaranje nesvesne reprezentacije, prezentacije „stvari" koja će biti transformisana u prezentaciju reči i koja će inicijalnom stanju impulsa dati komunikativnu formu kroz jezik.

Grin je opisao ekonomsku shemu psihe, u kojoj se nesvesno sastoji od razgranate mreže nagonskih derivata (kao reprezentacije stvari) koje traže put da se isprazne. Dinamska priroda ovih reprezentacija, koje predstavljaju primarnu formu nagona, pokreće ih ka akciji ili ka svesnosti. Pokretački, dinamski aspekt telesno baziranih nagona nesvesnog, koji stalno traže da se isprazne i koji određuju akcije individue, imaju svakodnevni klinički odjek (Grin, 2002).

Pozivanje na nesvesno kao „nesimbolizovano" uključilo je u njega i ono što nikada nije bilo simbolizovano (tj. takozvana „primitivna stanja" ili sadržaje „primalnog potiskivanja") ili ono što je bilo „*de*simbolizovano" tj. ono čije su veze sa ostatkom simboličke mreže prekinute (tj. ono što je sekundarno potisnuto). U oba slučaja, ono što se ne može iskoristiti na neki način (tj. postati svesno) pokušavaće da se ispolji kroz druge kanale, kroz odigravanje i somatizaciju kao dva osnovna načina.

Rene Rusijon (2004a,b) daje argumente u prilog *integraciji koncepta intersubjektivnosti* u psihoanalizi. Iako smatra da je način na koji se on koristi u severnoameričkoj (SAD) intersubjektivnoj školi reduktivan, on kaže da ova ideja može postati psihoanalitički koncept kroz metapsihološki pristup baziran na temeljnom psihoanalitičkom razumevanju subjekta, drugim rečima, na koncepciji subjekta koja uključuje nesvesnu dimenziju subjektiviteta. Polazeći od radova Vinikota, ali i od Trevartenovog razvoja o primarnoj intersubjektivnosti, on definiše intersubjektivnost kao susret između subjekta kojeg pokreću nagoni i obdarenog nesvesnim životom, sa objektom koji je takođe subjekat sa, takođe, nesvesnim i nagonskim životom. On naglašava potrebu da se istaknu uloga nagona i seksualnosti u intersubjektivnosti: prema njemu, nagon služi kao poruka (fr. *la pulsion messagère*), time što traži prepoznavanje od strane objekta. Za Rusijona, intersubjektivnost se eventualno podudara sa interintencionalnosti (Rusijon, 2014).

Drugi autori su takođe izrazili kvalifikovano prihvatanje koncepta intersubjektivnosti u francuskoj psihoanalizi. U svom Izveštaju *Kongresu psihoanalitičara francuskog govornog područja,* **Bernar Brise** (2005) naglašava potrebu da se suzdržimo od suprotstavljanja teorije objektnih odnosa teoriji nagona. On podvlači da integracija dve paradigme osvetljava nove mogućnosti simbolizacije i *'subjektivizacije'*. U polju dečije psihoanalize, **Bernar Gols** – ***Bernard Golse*** (Gols i Rusijon, 2010) takođe koristi koncept intersubjektivnosti kao sredstvo razumevanja artikulacije između dva heterogena psihička prostora i njihovog prepoznavanja. **Danijel Vidleher** (2004) ima rezervisaniji stav po pitanju upotrebe termina „subjekt" i „subjektivitet" u psihoanalizi. Iako on potvrđuje da intersubjektivnost u psihoanalizi ne bi trebalo da vodi „banalizaciji" analitičkog odnosa između analitičara i pacijenta i njegovoj konceptualizaciji kao prostoj interakciji između dve osobe, on naglašava potrebu udaljavanja od pozicije neutralnog posmatrača u psihoanalizi i priznavanja da se znanje u oblasti stiče kroz pristup *subjektivnom iskustvu drugog.* Takva situacija implicira *psihičku interaktivnost,* koncept koji on sumira kroz termin *„zajedničko razmišljanje" (engl. co-thinking,* 2004, 2014a, 2014b).

III. Cd. Pogled iz Francuske: intersubjektivnost u francuskoj psihoanalizi u Evropi

U Evropi, specifična upotreba termina intersubjektivnost u francuskoj psihoanalizi je relativno nova i često povezana sa pitanjem tretmana graničnih, narcisističkih i psihotičnih pacijenata. Intersubjektivnost se u prošlosti koristila kao deskriptivna reč, uglavnom u psihologiji, i nije bila u potpunosti priznata u psihoanalizi. Francuska koncepcija intersubjektivnosti prilično je drugačija u odnosu na američke koncepcije koje se tiču Ego psihologije (H. Hartmann, E. Kris, R. Levenstajn), ili teorije Selfa (škola H. Kohuta), ili teorije objektnih odnosa (Edit Jakobson, O.

Kernberg). Mnogi francuski autori prednost daju terminu interpsihičko pre nego intersubjektivnost, a koncepcija intersubjektivnosti proizilazi iz razmatranja transferno-kontratransferne situacije u toku seanse. Veliko interesovanje za metapsihologiju u francuskoj psihoanalizi podstaklo je većinu francuskih psihoanalitičara da zadrže koncept nagona i da misle o artikulisanju nagona sa objektom. Njihovo interesovanje je i dalje pod dominacijom Frojdovog dela i razmišljanja o dve metapsihologije koje je on ponudio. Čak i ako je već neko vreme uloga objekta u psihičkom strukturisanju subjekta prepoznata kod francuskih analitičara, sadašnja upotreba termina intersubjektivnost u Francuskoj označava susret između dva subjekta, pacijenta i analitičara, u toku tretmana.

III. Cda. Ego, Self, Subjekt i Objekt

Premisa uvođenja intersubjektivnosti može se videti još od 50-ih, preko D. Lagaša koji je koristio termin intersubjektivnost za analitičku situaciju, kao psihološku deskripciju, ali bez teorijskog razmatranja. Ž. Lakan koji je smatrao da je neophodno čitati i vratiti se Frojdu, više je bio zainteresovan za pitanje subjekta nego za intersubjektivnost. On je smatrao subjektivnost i intersubjektivnost nepsihoanalitičkim. Glavni njegov koncept je „subjekt nesvesnog".

U vezi sa čitanjem Frojda važno je napomenuti jednu teškoću koja se tiče prevoda na francuski i važno je imati na umu jednu stvar u vezi sa njegovim razmišljanjem.

Prvo je problem kako prevesti „Ja" (nem. *Ich*). U francuskom, upotrebljen je termin „*moi*", što je „Ego" i ne zadovoljava u potpunosti. „Ja" znači na francuskom i „*je*" (engl „*I*") ili „*le sujet*", subjekt.

Druga primedba je to da Frojd nigde ne pominje unutrašnji i spoljašnji objekt, koje su uveli M. Klajn i njeni sledbenici. Frojd govori samo o objektu i njime obuhvata mnogo aspekata – od objekta spoljašnjeg sveta do objekta fantazija – bez razdvajanja između svih različitih značenja objekta. Kroz uticaj čitanja Frojda, nekoliko francuskih psihoanalitičara od početka su pratili koncepciju M. Klajn o Egu i fantazijama i unutrašnjim objektima. Većina francuskih psihoanalitičara radije koristi koncept reprezentacije nego unutrašnjeg objekta i dvosmislenost ideje objekta ostavljaju između objekta nagona i spoljašnjeg objekta.

Lakan je uveo ideju da je Ego otuđen i da je jedini interes psihoanalize „subjekt nesvesnog", što nije Ego, koji se pojavljuje kroz „fazu ogledala", samo da bi bio otuđen putem identifikacija (1966). Za Lakana postoji rascep između Ega i subjekta. To je, takođe, bio način da se suprotstavi koncepcijama Ego psihologije i autorima kakav je R. Levenstajn, koji je, pre nego što je došao u SAD, bio jedan od osnivača i istaknuti član Pariskog društva. U jednom drugom i ličnijem istraživanju, Pjera Olanjije je opisala rađanje „*je*", Ja (1975).

Dok su u Velikoj Britaniji, autori kao što su Bion i Vinikot opisivali uticaj majke na rađanje psihe deteta, francuski pravac o *metapsihološkoj reprezentaciji* bio je sledeći: **Žan Laplanš** je opisao objekat čije su zagonetne poruke bile izvor nagona unutar subjekta (1987). Na drugoj strani bio je **Andre Grin**, koji je smatrao da je nagon ukorenjen u telesnom i da mora da nađe objekat

kako bi bio reprezentovan (1997).

U francuskoj psihoanalizi, malo je autora koristilo ideju Selfa, čak i ako su svi bili oprezni u vezi sa adaptivnim delom Ega i nijedan se nije mogao povesti za idejom Ego psihologije o Egu bez nagonski pokrenutih akcija i konflikata. Ideja pravog i lažnog Selfa (Donald Vinikot) bila je široko prihvaćena, ali ne u potpunosti, jer ideja Selfa kao nečeg zapravo drugačijeg od Ega nije bila dobrodošla. Neki autori o Selfu govore na različite načine, ne zapravo kako o njemu pišu E. Jakobson ili Kohut. Teškoća u upotrebi ideje Selfa na jasan način bila je verovatno glavni razlog zašto on nije imao veći uspeh u Francuskoj (vidi deo SELF).

Takve teškoće su navele analitičare da koriste koncept subjekta sa drugačijim značenjem od Lakanovog, čija teorija i praksa nije bila prihvaćena od strane francuskih IPA psihoanalitičara. Ideja je bila da postoji deo Ega koji integriše nagonske impulse kroz vezu sa objektom, tj. subjekt. **Rejmon Kan** (1991) je naglasak stavio više na „*subjektivni proces aproprijacije*" nego na sam subjekt. Njegov rad su pratila razmišljanja o *procesu subjektivizacije,* gde su glavne doprinose dali **Bernar Gols** i **Rene Rusijon**, u knjizi čiji su urednici bili Fransoa Rišar – *François Richard* i Stiven Vejnrib – *Steven Wainrib* (2006). Grin (2002) je, suočivši se sa ovom kompleksnošću, predložio termin „*lignée subjectale*" (liniju subjekta).

III. Cdb. Objektni odnosi, interakcije i interpsihičko

Važan francuski autor, **Moris Buve** – ***Maurice Bouvet*** radio je na teoriji objektnih odnosa u isto vreme kada i Edit Jakobson, ali na drugačiji način. Ova linija razmišljanja vodila je istraživanjima transferno-kontratransferne dinamike unutar seanse i **Mišel de M'izan** (1978/1994) opisuje '*himeru*' i '*paradoksalno mišljenje*', nešto što je kreirano u analitičaru tokom seanse, što dolazi i od pacijenta i od analitičara, a što je analitičar shvatio u svom umu, komunikacija od nesvesnog ka nesvesnom. Bio je to opis intersubjektivnog bića, dela dvoje protagonista u seansi. Na drugom nivou, drugi autori su izučavali interakcije između pacijenta i analitičara, uvek se fokusirajući na nesvesno i nagone u umu. **Rene Kaes** – ***René Kaës*** (1976) je proučavao grupno funkcionisanje, naglašavajući igru intersubjektivnosti i stvaranje novog entiteta u grupi, „grupnog psihičkog aparata" (*l'appareil psychique groupal*). Istražujući uglavnom psihozu i shizofreniju, od početka 60ih, **Pol-Klod Rekamije** – ***Paul-Claude Racamier*** (1992) je opisao *veze,* interakcije i uloge unutar psihotične porodice ili unutar institucija. **Serž Lebovič**i – ***Serge Lebovici*** (1994) je u Francuskoj uveo ideju odigravanja, za njega „*mise en jeu*"*,* što je interpersonalno akciono ponavljanje u seansi između analitičara i para majka–dete, koje dolazi iz međuigre transfera i kontratransfera. Belgijski frankofoni analitičari **Nikol Karel** – ***Nicole Carels*****, Mari-Frans Dispo** – ***Marie-France Dispaux*****, Žaklin Godfren-Aber** – ***Jacqueline Godfrind-Haber*****, Moris Aber** – ***Maurice Haber*** (2002) u svom radu se bave ulogom interpsihičkog prostora, koji prima transferne i kontratransferne pokrete, na pacijentove intrapsihičke promene. Oni su uzeli u obzir '*podeljeno odigrano iskustvo*' (*l'expérience agie partagée*) i radili na granicama između intrapsihičkog i interpsihičkog. **Bernar Brise** (2006), koji radije govori o *interpsihičkom* nego o intersubjektivnosti – za njega previše fenomenološki termin – uveo je, u vezi sa područjem interpsihičkog, ideju „

Treće topografije" (vidi u tekstu iznad), koja je *metapsihologija veza,* gde se dešavaju projekcije i cepanje (*spliting*) i gde se naglašava pitanje granica.

Ova linija razmišljanja i terminologija ima uticaja široko izvan francuske psihoanalize, iako se nekad koristi donekle drugačije. U skorijem radu **Stefana Bolonjinija** (2016), '*interpsihičko*' se vidi kao „funkcionalni presubjektivni nivo, gde dve osobe mogu da razmene unutrašnje sadržaje, kroz korišćenje 'normalne' komunikativne projektivne identifikacije" (Bolonjini, 2016, p.110). Kao proširena psihička dimenzija, ona odražava recipročni uticaj dva uma, koji se doživljava iznutra, dobivši novu, specifičniju efektivnost, prvo za kontejniranje, a potom za simbolizaciju (Bolonjini, 2004).

III. Cdc. Intersubjektivnost: razmatranje dve psihe, dva subjekta i relacione dimenzije

Andre Grin (2002) je dao okvir francuskom shvatanju intersubjektivnosti, uzimajući u obzir par koji čine nagon i objekat. Objekat otkriva nagon: „Konstrukcija objekta vodi, sa retroaktivnim efektom, konstrukciji nagona koji konstruiše objekat." (2002, p.54, prevedeno). Intrapsihički rad i intersubjektivni rad izgledaju kao dva lica istog fenomena: s jedne strane, nagon pravi pritisak ka reprezentaciji, sa druge strane, objekat ima transformišuću ulogu u ovom radu reprezentacije. Tako se na intersubjektivnost gleda kao na dvostruki susret između dve osobe i dva psihička aparata uključujući i nesvesno i strukture koje su investirane nagonom.

Rene Rusijon (2008) predlaže definiciju intersubjektivnosti inspirisanu radom D. V. Vinikota: „[…] reč intersubjektivno nam dozvoljava da razmišljamo o susretu subjekta, koga pokreću nagoni i koji ima nesvesni psihički život, sa objektom, koji je takođe subjekat, koga isto pokreće nagonski život koji je delom nesvestan." [p.2, prevedeno]. Idući dalje u odnosu na A. Grina, R. Rusijon kaže da nagon ima funkciju glasnika: ako je nagon važan za psihički aparat subjekta, nagon je takođe, kroz afekte, govor, akcije i ponašanje, prezentacija ili reprezent koji se značajno odnosi na objekat. Ovo znači da je odgovor objekta na poruku nagona subjekta ključan u psihoanalitičkom radu. R. Rusijon, kroz „*intersubjectivité et inter-intentionnalité*" (2014) [intersubjektivnost i inter-intenacionalnost], predlaže da u srži intersubjektivnosti leži istraživanje nesvesne namernosti svakog partnera tokom seanse.

III. D. Razvoj u Latinskoj Americi

III. Da. Uvod

U Latinskoj Americi, termin intersubjektivnost mora da bude podvrgnut detaljnijem objašnjenju kako bi se ukazalo na koju teorijsku perspektivu se odnosi i na načine na koji se primenjuje. Ovo pojašnjenje je važno zato što, posebno u Argentini, ovaj koncept koriste barem

dve različite škole: perspektiva *veze* i *relaciona* perspektiva.

a) Perspektiva *veze* bazira se na britanskom modelu objektnih odnosa koji su razvili Bion i njegovi sledbenici, kao i na postlakanijanskoj francuskoj psihoanalizi, posebno radu Renea Kaesa. Ovaj pristup je prihvaćen u psihoanalitičkim društvima. Primenjuje se na grupe, porodice i parove.

b) *Relaciona* perspektiva je prihvaćena u Čileu i Peruu, a postepeno se širi i u Urugvaju, Brazilu, Argentini i Meksiku. Ova perspektiva se bazira na idejama Ferencija, Balinta, Ferberna, Boulbija, Vinikota, Kohuta, i, skorije, S. Mičela, Dž. Grinberga, D. Sterna, R. Stoloroua, O. Renika, Dž. Bendžamina, Dž. Liktenberga, L. Foshejga, D. Orindža, i brojnih autora severnoameričke relacione i intersubjektivističke škole. U Čileu, veoma aktivno odeljenje Internacionalne asocijacije za relacionu psihoanalizu i psihoterapiju (IARPP – *International Association for Relational Psychoanalysis and Psychotherapy*) osnovano je pre nekoliko godina i organizovalo je veoma posećenu konferenciju 2013. Manji deo IARPP-a je osnovan 2017. u Peruu. Neki od članova u obe zemlje takođe su i članovi IPA-e, dok su drugi prošli kroz različite vrste treninga, kao što su jungijanski, kognitivni, sistemski i „*mindfullness*" trening.

Između psihoanalize *veze* i *relacione* psihoanalize postoje tačke spajanja i razdvajanja. Među tačkama spajanja je i koncept transfera, ne samo kao repetitivnog, već i novog elementa. Oba pristupa, štaviše, smatraju 'slučajnost' i 'događaj' kao psihičke motivatore. Najveća razdvajanja su u sledećim oblastima:

1) Motivacije koje pokreću psihičku aktivnost: pristup veze ne razdvaja se od frojdijanskog postulata o infantilnoj seksualnoj želji kao o ključnoj motivaciji, dok relacioni pristup uzima edipalnu želju u obzir, ali takođe uključuje i druge motivacije, kakve su one koje mogu biti zadovoljene konkretnim akcijama drugih ljudskih bića (emocionalno povezivanje, prepoznavanje itd.). Ono inkorporira psihičku regulaciju, istraživanje, igru i odnosi se, između ostalih na Vinikota, Kohuta, Liktenberga i U. Blejhmara – *H. Bleichmar*.

2) Empirijska osnova: perspektiva veze, primenjena na grupe, parove i porodice ne podrazumeva promenu paradigme. Relacioni pristup je ukorenjen u promeni paradigme u radu analitičara. Ovde analitičar nije samo tumač nagona i odbrana, već pre neko ko potpomaže razvoj odnosa analitičar/pacijent. Takav odnos će za posledicu imati pojavljivanje „novog izdanja" transfera koji generiše konflikt i pojavljivanje novih iskustava koji se razvijaju u relacionom polju (prevod termina *edición* i *reedición* kao *edition* i *re-edition*, uprkos razlikama u upotrebi u španskom i engleskom, kako bi se naglasio novitet koncepta koji uvodi C. Nemirovski – *C. Nemirovsky*).

U Latinskoj Americi, posebno u Argentini, postoji potreba za isticanjem različitih značenja termina intersubjektivnost. Frederiko Muljer – *Frederico Muller* (2009, p. 331) o ovim razlikama piše sledeće: „U Latinskoj Americi, a posebno u Argentini, moramo razlikovati drugačija značenja reči intersubjektivnost. U psihoanalizi oblasti River Plate (Argentina i Urugvaj), do pre samo nekoliko godina reč *intersubjektivnost* koristile su samo lakanijanske grupe fokusirane na Lakanove prve seminare ili grupe orijentisane na psihoanalizu grupa, porodice ili parova."

Psihoanalitičari veze drže se ideja koje su razvijali Isidoro Berenstajn – *Isidoro Berenstein* i Žanin Puže – *Janine Puget* u Argentini od 1990-ih. Njihova koncepcija može se nazvati

međupovezivanje između bića želje. Važni autori ove linije mišljenja, Rodolfo Mogiljanski – *Rodolfo Moguillansky*, Hulio Moreno – *Julio Moreno* i Migel Spivakau – *Miguel Spivacow*, smatraju da je ideja veze prisutna već u Bionovom radu pod pojmom *reverie* (sanjarenje), koji je baziran na nemogućnosti rane psihe da obradi osećanja. Takva nedovoljnost zahteva da majka metaboliše bebina osećanja kako bi omogućila psihički rast. Ovi autori naglašavaju da je prisustvo drugog neophodno za metabolisanje i, time, modifikaciju, iskustva nezrele psihe, kako bi ono bilo preobraženo u misli. Oni polaze od ideje veze. Smatraju da je svaka stabilna *intersubjektivna veza* ostvarena na bazi iskustva stapanja, na iluzornom verovanju o susretu sa nekim identičnim ili komplementarnim: onim Pravim. Iluzorni karakter Pravog ne sprečava ga da utiče na proces strukturacije. Narcisistička konzistencija Pravog je ono što stvara grupu, a njena efektivnost podstiče članove grupe da postanu subjekti veze. Grupa koju su kreirali subjekti, zauzvrat, postaje mesto usidrenja i stvaranja nesvesnih mesta koja su i izvori značenja. Oni generišu nesvesna značenja koja ih determinišu i tako stvaraju nove subjektivitete. (Mogiljanski, citirano u Benaim – *Benhaim*, 2012, prevod Nemirovski).

III. Db. Istorijski aspekti intersubjektivnih ideja u Latinskoj Americi

Enrike Pišon-Rivije bio je pionir u inkorporiranju drugih motivacija u razumevanje načina na koji se psiha konstituiše i razvija. Jedan od osnivača Argentinske psihoanalitičke asocijacije 1942, Pišon-Rivije oduvek je bio zainteresovan za socijalne aspekte uma. Školu za socijalnu psihologiju osnovao je1953. Njegovi doprinosi zasnovani su na socijalnoj koncepciji ljudskih bića i ogledaju se u njegovim idejama o značaju analitičkog para kao odnosa. „Veza je najmanja jedinica posmatranja", ponavljao bi svojim studentima. Sudbine nagona i odbrana mogu da se razumeju iz drugačijeg ugla kada se postave u kontekst u kojem analitička veza predstavlja operacionu jedinicu. Sa ovog stanovišta možemo posmatrati fenomene koji se odvijaju u analitičkoj sobi. Redukcionistička perspektiva nagona/odbrane snažno je modifikovana kada se uključi perspektiva veze (sa varijablama koje proističu iz porodice, malih grupa i kulture).

Ove promene modifikuju analitičarev rad tokom seanse. Pišon-Rivije opisuje neke motivacije koje vode stvaranju veza sa drugim ljudskim bićima. To su potreba za samoodržanjem, bezbednošću, zavisnošću, za zaštitom i komunikacijom. Ovaj autor je u svoju teoriju inkorporirao ideje teoretičara koji su bili na marginama psihoanalize, od Adlera do severnoameričkih kulturalista (From, Hornaj, Salivan), kao i teoretičara iz drugih oblasti, kao što je Kurt Levin koji je uveo teoriju polja, koju će Baranžeovi kasnije razvijati. Iz ovih perspektiva, stvaranje nesvesnih i odbrambenih manifestacija razmatrano je unutar intersubjektivnog konteksta. Alehandro Avila Espada – *Alejandro Ávila Espada* (2013) ističe da je jedan od ključnih intersubjektivno relevantnih doprinosa Pišon-Rivijea koncept konceptualnog, referentnog i operacionog okvira (ECRO), koji integriše eksplanatornu teoriju i operacionalnu dimenziju u socijalni okvir specifičnog socijalnog konteksta. Svaki agent, svaki subjekt se pozicionira iz sopstvenog ECRO-a, koji mora da se identifikuje. Polazeći od toga, terapeut mora da prepozna ko je portparol (tj. identifikovana bolesna osoba, koja je portparol za bolest grupe ili porodice) i da analizira uloge, ideologije i bazično

nerazumevanje u *vezi.* U isto vreme, mora da otkrije porodične tajne, mehanizme cepanja (*splitinga*), bespomoćnost i omnipotentne fantazije i bazične triangularne situacije.

Dodatno, **Avila Espada** (2013) kaže da Pišon-Rivije nije imao direktan kontakt sa severnoameričkim interpersonalistima (Salivan) i kulturalistima (From). Ipak je razvio socijalnu teoriju koja tumači pojedinca kao proizvod njegovog odnosa sa unutrašnjim i spoljašnjim objektima. Time se on, u velikoj meri, približava Salivanu po pitanju *potreba* kao alternativnog koncepta nagonu i željama. On govori o tri tipa potreba: o potrebi za samoodržanjem i bezbednošću, o emotivnoj potrebi i o potrebi za ličnim i socijalnim razvojem i ispunjenjem. Prema Espadi, Pišon-Rivije vidi nesvesno kao intrapsihičko polje interpersonalne i grupne prirode, kao kvalitet psihe konstituisan serijom bihevioralnih obrazaca koje su subjekti akumulirali u odnosu sa vezama u kojima učestvuju i ulogama koje u njima imaju.

Ana Pamplijega de Kiroga (***Ana Pampliega de Quiroga***, 1977) tvrdi da Pišon-Rivije definiše grupu kao:

> „Ograničeni skup ljudi, povezanih vremenom i prostorom, artikulisan zajedničkom unutrašnjom reprezentacijom, koji se implicitno ili eksplicitno uključuju u zadatak koji predstavlja njihov cilj i koji su u međusobnoj interakciji kroz složene mehanizme prihvatanja i pripisivanja uloga. Ova povezanost potreba i njihovog zadovoljenja, temelj svakog zadatka i svakog iskustva učenja, definiše subjekte kao subjekte dela, kao aktere, i smešta ih, u zavisnosti od specifičnih zadataka, u njihovu istorijsku dimenziju, svakodnevni život i temporalnost" (*Oral Communication with Nemirovsky*).

Dok su ideje Pišon-Rivijea zamagljene istovremenim širenjem klajnijanske teorije i, kasnije, primatom lakanijanske teorije, one su uticale na mišljenje mnogih istaknutih latinoameričkih analitičara, kakvu su: H. Bleher (*J. Bleger*), D. Liberman, T. Hoja (*T. Gioia*), E. Rolja (*E. Rolla*), H. Raker, S. Resnik, E. Rodrige (*E. Rodrigué*), M. i V. Baranže, S. Blejhmar, F. Uljoa (*F. Ulloa*), H. Keselman, N. Kaparos (*N Caparrós*), U. Blejhmar i E. Fiorini, kao i drugih profesionalaca u oblasti mentalnog zdravlja van oblasti psihoanalize. Među njima bio je i **Maurisio Goldenberg** (***Mauricio Goldenberg*)**, psihijatar, pionir revolucionarne koncepcije o mentalnom zdravlju, prema kojoj je bolest proizvod kompleksnih interakcija sa socijalnim miljeom, koji je formirao prvo psihijatrijsko odeljenje u opštoj bolnici u provinciji Buenos Ajres, u Argentini. Tu je pozivao lekare, psihologe, socijalne radnike, medicinske sestre, muzičke terapeute i okupacione terapeute, stvarajući interdisciplinarni tim koji je bio u skladu sa njegovim shavatanjem mentalnog zdravlja.

Hajnrih Raker (1957), sa svoje strane, polazeći od Ferencija, pažnju okreće ka analitičarevom posmatranju sopstvenog učestvovanja u analitičkom polju. Iako koristi klajnijanski rečnik, Raker ne vidi agresiju kao proizvod nagona, već kao reaktivnu. Štaviše, on naglašava isceljujuću moć analitičareve ljubavi (Avila Espada, 2013), citirajući Mičela (1997). Za Mičela, koji je doveo Rakerove ideje u potpuniji relacioni kontekst, transfer i kontratransfer su dve komponente jedne celine; one ulivaju život jedna drugoj i stvaraju interpersonalni odnos analitičke situacije.

Hose Bleger (1967), istaknuti učenik Pišon-Rivijea, razvio je bihevioralnu teoriju, baziranu na idejama strukturalista i marksista. On ističe tri nivoa bihevioralnog izražavanja: um, telo i spoljašnji svet. Ova tri nivoa su u interakciji na dinamičan način.

Analitičari **Madlen i Vili Baranže** rođeni su u Francuskoj, ali su se preselili u Argentinu 1946. i pristupili Argentinskom psihoanalitičkom udruženju (De Leon de Bernardi, 2000). Prema V. Baranžeu (1959, p. 81):

> „Zasnovana na praksi, psihoanaliza mora da razmrsi sopstvene principe objektivizacije i da prihvati svoju ulogu (na izvestan način izuzetnu) nauke o čovečanstvu. Mora da prihvati svoju prirodu nauke o dijalogu (tj. bipersonalne psihologije), svoju prirodu interpretativne nauke (...) sa suštinski originalnim zakonima i tehnikama validacije koje su drugačije od onih kojima se vode prirodne nauke. Epistemološka istraživanja imaju primarni zadatak da formulišu uslove koji će osigurati validnost naših interpretacija."

Vizija Baranžeovih ipak se razlikuje od ekstremno subjektivističke ili interpretativne pozicije koja je primarno fokusirana na analitičarev način gledanja kao kreatora interpretacije. Prema ovim autorima:

> „Sistematična studija onoga što se dešava u analitičkoj bipersonalnoj situaciji jedini je put ka idealu validacije znanja koje je zaista specifično za psihoanalizu. Ovaj, trenutno zamisliv ideal, realizovan je (a da nije formulisan) u nekoliko skorašnjih eseja koji daju veoma detaljan opis analitičke situacije sa interpretacijama i promenama koje se dešavaju u limitiranim vremenskim navratima." (V. Baranže, 1959, p. 81).

Oni takođe tvrde da, pošto analitičarevo posmatranje ujedno podrazumeva i posmatranje pacijenta i korelativno samoposmatranje, ono može da se definiše samo kao posmatranje polja (M. i V. Baranže, 2008). Kasnije, kada razviju ideju *bastiona,* predlažu da analitičar može da oformi i „drugi pogled" na totalitet analitičkog polja, posebno na prepreke u procesu, koje su postavljene i pred pacijenta i pred analitičara. Njihovim rečima:

> „Zbog ovoga smo predložili uvođenje nekoliko termina: 'polje', 'bastion', 'drugi pogled'. Kada se proces sapliće i zastane, analitičar jedino može da preispita sebe u vezi sa preprekom, zaokružviši i sebe i pacijenta, Edipa i Sfingu, drugim pogledom u okviru totalnog razmatranja: ovo je polje." (M. Baranže, V. Baranže i J. Mom, 1983, p. 1).

III. Dc. Perspektiva relacione teorije u Latinskoj Americi, sa fokusom na Argentinu

Alvarez de Toledo (***Álvarez de Toledo***, 1954) kaže, jezikom sličnim Pišonovom, da biti u analizi, asocirati i interpretirati, uključuje odnos između čina, slike i objekta koji je aktualizovan kroz govor i slušanje analitičara. Čin, osećaj, slika, telo i um obnavljaju jedinstvo kada pacijenti mogu da integrišu prva verbalna iskustva sa odgovarajućim osećajima, osećanjima i slikama.

David Liberman (1963, 1970, 1976, 1982), koji je takođe studirao sa Pišon-Rivijeom, razvio je svoje ideje na osnovu teorije komunikacije. Ovaj autor bolest razume kao izmenu procesa učenja i komunikacije, koji vodi deficitu u subjektovom prilagođavanju realnosti. Njegovo razumevanje Romana Jakobsona, Jirgena Ruša (*Jürgen Ruesch*) i Gregorija Bejtsona (*Gregory Bateson*) dodatno je doprinelo njegovom poznavanju klajnijanske teorije i omogućilo mu da kategoriše prevalencu različitih komunikacionih stilova kod različitih tipova pacijenata. Liberman koristi semiotičke i lingvističke instrumente za proučavanje analitičke seanse. On veruje da je psihoanaliza nauka sa empirijskom osnovom koja može biti ispitana: a) tokom seanse, koju analitičar sprovodi sa pacijentom i b) u pacijentu, terapeutu ili u vezi. Liberman je razmišljao o odnosu analitičara i pacijenta kao kombinaciji verbalnih i neverbalnih ekspresivnih stilova koji mogu, ali i ne moraju da budu pogodni za klinički rad.

Silvija Blejhmar (***Silvia Bleichmar***, 1985, 1993, 2000, 2002, 2005, 2006a,b, 2007, 2008, 2009 a,b,c, 2010, 2011, 2014, 2016) vidi etiku i odnos između biološkog i sociološkog kao važnu temu istraživanja. Ona ističe da stvaranje subjektiviteta nije psihoanalitički, već sociološki koncept, povezan sa načinima na koje društva utiču na modele stvaranja subjekata koji mogu da se integrišu u sisteme koji im obezbeđuju mesto. To je stvaranje ili 'institucionalizacija', kako to Pjera Kastorijadis Olanjije (*Castoriadis-Aulagnier*, 1975) naziva. Ovo znači da je stvaranje subjektiviteta povezano sa nizom elemenata koji će proizvesti socijalno prihvatljivog istorijskog subjekta. I dalje postoji psiha koju definišu odbrane i potiskivanja. Psihoanaliza ne može da ostavi po strani ideje odbrane i potiskivanja. One su nešto što prevazilazi stvaranje istorijskog subjektiviteta i ima veze sa načinima na koje su subjekti konstituisani (S. Blejhmar, 2003).

Terensio Hoja (1996) se fokusirao na teoriju instinkata i njihovu korelaciju sa etologijom (biologija ponašanja, tj. biološka nauka koja proučava ponašanje životinja i ljudi). On je empatijski poricao prisustvo instinkta smrti u živim bićima. Bazirao je svoje kliničke zaključke na teorijama Boulbija i Peterfrojnda (*Peterfreund*) i smatrao da strah izaziva mržnju i agresiju, a ne obrnuto.

Ugo Blejhmar (1997, 2000), argentinski autor koji živi u Madridu, zagovarao je 1990-ih modularni transformacioni pristup. Ovaj model predstavlja psihičko funkcionisanje zasnovano na koegzistenciji različitih motivacionih sistema, kakvi su narcisizam, samo/heteroodržanje, emocionalno vezivanje i senzualni/seksualni sistemi. Ovaj autor tvrdi da je nesvesno „kompleksna struktura, sa modulima koje vode različita pravila operisanja i koji imaju drugačije poreklo i sadržaje čiji zapisi imaju višestruk stepen reprezentativnosti i intenziteta ili jačine (katekse)." (U. Blejhmar, 1997, p.14).

Blejhmar više ne smatra da nesvesno operiše na homogen način. Pre su različiti moduli ili sistemi, koji su generisani putem sekundarnih, primarnih zapisa ili ne-zapisa, odgovorni za različite načine operisanja. Prema ovom autoru, postoji pet tipova nesvesnog: ono koje generiše interakcije, ono koje generiše identifikacije, ono gde preovlađuje potiskivanje (potisnuto), ono gde preovlađuju drugi načini operisanja i deaktivirano nesvesno.

Blejhmar tvrdi da je modularni model u suprotnosti sa principom homogenosti u psihoanalitičkoj teoriji. On opisuje dve koncepcije u Frojdovom radu, koncepcije modularnosti i homogenosti, koje se smenjuju. Princip homogenosti pojavljuje se u evolucionoj teoriji

psihoseksualnog razvoja, koji je okarakterisan libidinalnim zadovoljenjem telesnih zona, čije sudbine određuju kako oblik veza sa objektima, tako i psihopatološki sindromi. Organizujući princip, koji karakteriše homogenost, primenjuje se na razvojne faze libida, od kojih potiče formiranje karaktera (analni, oralni, itd.) i njima odgovarajući simptomi. Princip homogenosti takođe dominira poljem terapije.

Frojd svoju tehniku fokusira na to da nesvesno učini svesnim (proširivanjem svesnosti). On smatra da ako je nešto vraćeno u svesnost, prestaje da ima efekat iz nesvesnog. Blejhmar, za razliku od toga, naglašava značajnost heterogenosti koja se zasniva na njegovoj modularno-transformacionoj teoriji i na karakteristikama objekta.

Još jedan intersubjektivno važan doprinos ovog autora je ideja „strastvenih originalnih uverenja", koja odgovaraju efektima koje su sudovi drugih imali na pojedinca tokom njegovog života. Ova uverenja se ne odnose samo na sudove o subjektu koji se transformišu u samoreprezentacije, već uključuju i pravila, koja se prenose preko značajnih drugih, koja utiču na stvaranje ovih mentalnih reprezentacija. Ona nisu jednostavne kognitivne strukture, već se pre stvaraju u stalnoj artikulaciji koja uključuje i afektivnost u dvosmernom procesu.

Migel Hofman (*Miguel Hoffmann*, 2013) doprinosio je razvoju intersubjektivne misli mnogo godina. Njegova knjiga „Más allá del Yo. El Ser, la Persona" (*Izvan granica Ega: biće, osoba*) pokazuje ovaj doprinos. U poslednjoj knjizi, ovaj autor insistira na potrebi ljudskih bića da sačuvaju sposobnost da budu reflektivna bića, bića u potrazi za identitetom, bez previđanja socijalnih promena koje ih okružuju i oblikuju. Hofman nas podstiče da posvetimo vreme sebi samima kako bismo mogli da se pitamo o svojim željama, ukusima i preferencijama, o Selfu, o silama koje nam pomažu da se promenimo.

Ektor Fiorini (*Hector Fiorini*, 2007) je mnogo godina radio u oblasti targetiranih terapija i praktikuje psihoanalizu koju naziva „otvorenom". Otvorena psihoanaliza je, za ovog autora, stalni razvoj psihoanalitičke teorije i kliničke prakse, uključujući i mnoge tehničke inovacije uvedene nakon Frojdovog vremena. Organizujuće jezgro čini shvatanje terapijskog procesa kao sistematskog rada koji aktivira i pacijentove i analitičareve kreativne kapacitete. Fiorini ide dublje u teme koje su otvorile jungijanska, psihodramska, geštalt, transpersonalna i bioenergetska škola. On polazi od aspekata Frojdovog rada koji idu u ovom smeru i uvodi kategorije koje nisu bile uključene u Frojdovu metapsihologiju.

Razmišljanje o specifičnim situacijama, to jest o istraživanju psihe koja je situaciona pre nego apstrahovana, implicira pristup ispitivanja psihičkog iskustva u svojoj uključenosti u stvarne životne situacije. **Ruben Zukerfeld** (2004, 2009) u svom radu i saradnji sa **Zonis de Zukerfeld** često se pozivao na verziju 'treće topografije', koju definiše kao „grafičku metaforičku reprezentaciju heterogenosti i koegzistencije nesvesnih načina funkcionisanja sa reprezentativnom i nereprezentativnom strukturom, koja konstituiše metapsihološku perspektivu višestrukih memorijskih sistema koji simultano operišu". Razmatrajući psihoanalitičke ideje o ranoj psihi, razvijene u poslednjim dekadama, ovaj autor (Zukerfeld, 2009) iznosi koncept tercijarnih procesa. S tim u vezi, on kaže da je „radikalna nesvesna heterogenost" prisutna od samog početka; skoro svi postfrojdijanski teoretičari, kaže Zukerfeld, govore o različitim načinima nesvesnog procesiranja.

Bion aludira na beta elemente i beta ekran „kao na neintegrisanu gomilu i bezimenu stravu". Vinikot govori o strahu od slamanja kao o „tragu koji nije mogao biti simbolizovan". Lakan ističe da je „stvarno izvan jezika i nepristupačno simbolizaciji". Zukerfeld u ovu kategoriju uključuje i pojmove, kao što su: „originalno" i „piktogram" Pjere Kastorijadis Olanjije (1975); „pozorište nemogućeg" i arhaična histerija Džojs Makdugal (1991); „suštinsko cepanje" M'izana (1978/1994); „paralelni dinamizam" Pjera Martija (*Pierre Marty*, 1990); koncept „nereprezentabilnog" Andrea Misenara (*André Missenard*, 1990); ideja „nepoznatog i nesaznatljivog" Gija Rozolatoa (*Guy Rosolato*, 1978); ideja arhajske i „radikalne negativnosti" Kaesa (1976); koncept „prepotisnutog nesvesnog" Rusijona (2004a,b); delegacija „nerazumljivog" i „psihičkog izvan zemlje" Sezara Botele (*Césare Botella*, 2005); ideje „prepsihičkog", „rada negativnog" i cepanja, Grina (1998); ideja „dvostruko smrtnog" Hulija Aragonesa (*Julio Aragonés*, 1999); „neobuzdani tragovi" Norberta Marukoa (2007); „primarno nesvesno" Kristofa Dežura (*Christophe Dejours*, 1991); i „originalno nesvesno" U. Blejhmara (1997).

Karlos Nemirovski (1993, 2007, 2008, 2011, 2018) ima za cilj da artikuliše teorije nagona/odbrana (zapravo frojdijanske i klajnijanske razrade) uz principe relacione teorije bazirane na Mičelu. Nemirovsky (2017, 2018) je razvio koncept *edicije* u psihoanalizi kao mehanizma pomoću koga je moguće kreirati psihu baziranu na susretu između dva subjekta, jednog koji je voljan da veruje i drugog koji je dostupan da odgovori sa specifičnom akcijom. Takav susret može generisati prethodno nepostojeće (neo)formiranje psihe. Ova ideja se razlikuje od ideje Haimea Lutenberga (*Jaime Lutenberg*, 1995), koji, polazeći od Biona, definiše *ediciju* kao ono što podstiče mentalno rađanje aspekata analizandove ličnosti koji nisu nikad bili svesni ili nesvesni, jer su ostali izvan dinamske oblasti uma – sektori ličnosti koji, zbog cepanja Ega i dodatih sekundarnih odbrana, ostaju zaokupljeni simbiotskim vezama ili utisnuti unutar ličnosti.

Za Nemirovskog (2018), struktura koju generiše susret nije prethodno bila prisutna u psihi. Nedostajalo joj je postojanje, jer subjekat nije imao iskustvo kroz koje sada prolazi prvi put. Susret se nije desio na najranijim stadijumima subjektivizacije, zbog propusta deficitarnog okruženja. Nemirovski upoređuje *ediciju* sa stvaranjem Vinikotovog subjektivnog objekta. Na osnovu susreta sa objektom, stvara se novi objekat, koji prethodno nije bio deo subjektove psihe. Kreirani objekat je drugačiji od objekta koji se nalazi u okruženju. Termin *edicija* odnosi se na situacije koje se pojavljuju prvi put, koje su bez presedana, nove (one se ne ponavljaju u tretmanu, već se tamo dešavaju prvi put). One se mogu jasno razlikovati od reedicije ili ponavljanja (što Frojd koristi da opiše ponavljanje istorije detinjstva u neurozama i transfernim neurozama).

U nekoliko radova i posebno u najnovijoj knjizi „Lo disruptivo y lo traumático. Vivencias y experiencias" (*Disruptivno i traumatsko: doživljaji i iskustva*), **Moti Benjakar** (***Moty Benyakar***, 2016) opisuje „interpretacije bazirane na doživljajima", čiji je cilj da se obrate kapacitetu svakog pacijenta da obradi svoja iskustva kroz unutrašnji proces. Na ovaj način, izbegavamo da pribegnemo opštim „kauzalnim interpretacijama", koje mogu da budu neefikasne kod određenih grupa pacijenata. Interpretacije bazirane na doživljajima obuhvataju tri tipa, to jest „figurativne interpretacije", „relacione interpretacije" i „interpretacije značenja".

Gustavo Lanza Kastelji (***Gustavo Lanza Castelli***, 2015) razmatra koncept mentalizacije i definiše ga kao prvenstveno predsvesnu aktivnost, često intuitivnu ili emocionalnu. Ova aktivnost nam dozvoljava da razumemo sopstvena i tuđa ponašanja u terminima mentalnih stanja i procesa.

Giljermo Lanselje (***Guillermo Lancelle***, 1984, 1999) uvodi Kohutov rad među argentinske terapeute, što rezultuje prihvatanjem Kohutovih koncepata među mnogim intersubjektivističkim latinoameričkim autorima. Painseira (*Painceira*, 1997, 2002), Pelento (1992) i Valeros (1977), s druge strane, uvešće i istražiće vinikotijansku misao u Latinskoj Americi, uz slične rezultate.

Abel Fejnstajn je naširoko pisao sa stanovišta koje je kompatibilno intersubjektivističkom. U „Lo repetido y lo nuevo: las intervenciones del analista" (*Ponovljeno i novo: analitičareve intervencije*), Fejnstajn (2007) postavlja interesantna pitanja u vezi sa savremenom psihoanalitičkom praksom, između ostalog razmatrajući da li dopuštanje povremenog zadovoljstva tokom tretmana pacijenata u otporu, putem izračunatih fluktuacija u analitičkoj neutralnosti, može biti od veće vrednosti nego bilo kakva brilijantna interpretacija (Fejnstajn, 2007).

Takođe u Argentini, izvan tradicionalnih psihoanalitičkih institucija, **Rikardo Rodulfo** (**Ricardo Rodulfo**, 2010–2012, oralna komunikacija sa Nemirovskim) dao je značajne doprinose intersubjektivnoj teoriji i kliničkoj praksi. Njegova originalna perspektiva integriše teorijske i kliničke propozicije Frojda, M. Klajn, Vinikota i njihovih sledbenika, kao i francuskih teoretičara. Ima svoj blog (http://www.ricardorodulfo.com), koji je posebno posvećen dečjoj psihoanalizi.

Džanet Drajzen (***Jeanette Dryzun***, 2017), polazeći između ostalih od Uga Blejhmara, Danijela Sterna, Bjerna Kilingmoa (*Bjorn Killingmo*) i Džesike Bendžamin (*Jessica Benjamin*), raspravlja o pojmu intimnosti unutar konceptualnog polja savremene psihoanalize. Ona shvata intimnost kao relaciono iskustvo koje proširuje granice Selfa i kreira emocionalnu i mentalnu recipročnost između učesnika. Drajzen ilustruje različite aspekte deljenja unutar opisanog relacionog prostora. Ona naglašava fenomen susreta umova između dva subjekta koji su voljni da se povežu i podele subjektivne statuse. Takvo deljenje ima ulogu recipročnog prepoznavanja i potvrđivanja u kontekstu perspektive fokusirane na ukrštanje intrapsihičkih i intersubjektivnih svetova.

Dodatno, brojni analitičari koji rade na univerzitetima i institutima različitih argentinskih provincija napravili su, za intersubjektivnost, relevantne sinteze Frojda, Vinikota, Pjere Olanjije i Lakana, primenjene na konceptualizacije narcisizma, samopoštovanja, srama i depresije. Među njima su: Luis Ornstejn (*Luis Hornstein*), Roberto Arendar (2014) Horhe Rodrigez (*Jorge Rodríguez*), Danijel Danijel (*Daniel Daniel*) i Eduardo Smalinski (*Eduardo Smalinsky*), Alberto Samperisi i Elena Toranzo i drugi. Broj sledbenika Boulbijeve teorije emocionalnog vezivanja takođe raste. Mario Marone (*Mario Marrone*), Elsa Volfberg (*Elsa Wolfberg*), Elijana Montuori (*Eliana Montuori*), Ines Dibartolo (*Ines diBártolo*), Kostanza Dualde (*Costanza Duhalde*), Marija P. Aljona (*Maria P. Allona*) i Huan Agilar (*Juan R. Aguilar*), gledano iz ove perspektive, pripadaju argentinskom odeljenju Internacionalne mreže emocionalnog vezivanja (IAN – *International Attachment Network*) koja se pominje, između ostalih, i u radu Lorene Munjoz (*Lorena Muñoz-Muñoz*, 2017) „Self regulation and attachment in childhood".

U Čileu, **Huan F. Hordan-Mur** (***Juan F. Jordán-Moore***, 2008), jedan od osnivača čileanskog Internacionalnog udruženja za relacionu psihoanalizu i psihoterapiju (IARPP), bazirao je svoj pristup na kontekstualnoj perspektivi Umberta Maturana (*Humberto Maturana*, 1978) i Hosea Antonija Infantea (*Jose Antonio Infante*, 1968). Počevši od fenomenološke kritike pokušaja pozitivizma da eliminiše subjektivitet posmatrača, ovaj autor naglašava ulogu fenomenologije u našem razumevanju drugog na način koji nije posredovan svesnim reprezentacijama. Takav pristup, smatra Hordan, predlaže postojanje telesnog subjekta i bazičnu primarnu intersubjektivnost u fenomenološkoj empatiji.

Intersubjektivni pristup u čileanskoj psihoanalizi, (tj. Rohas Herez – *Rojas Jerez*, Fernandez Depetris i drugi) inkorporiraju ideje Junga i geštalt škole, kao i istočnih filozofija (posebno budizma u odnosu prema *mindfullness*-u) i psihodrame. Primer ovog sintetičkog pristupa je detaljna diskusija **Andrea Sasenfelda** (***André Sassenfeld*****,** 2012) o relacionoj misli. 2017. Sasenfeld je objavio „El espacio hermenéutico" (*Hermeneutički prostor*), sintetičko istraživanje ukrštanja filozofije i relacione psihoanalize, sa prologom koji je napisala Dona Orindž, koja podvlači da je njegova sinteza ukorenjena u njegovom poznavanju istorije filozofije, posebno egzistencijalizma, fenomenologije i hermeneutike, i njegovom dobrom poznavanju kako nemačke tako i severnoameričke filozofije i psihoanalize na izvornim jezicima.

U Brazilu, doprinosi Eizirika (2002) i Belmonta (2016) predstavljaju primer fokusa na primenu relacionih teorija i intersubjektivnog pristupa na bogat klinički materijal.

U Meksiku, gde je Erik From živeo i trenirao celu generaciju analitičara između 1950. i 1974, Huan Tubert-Oklander (*Juan Tubert-Oklander*) i R. Ernandez de Tubert (*R. Hernández de Tubert*, 2003) stvorili su još jednu sintetičku verziju intersubjektivne škole, reformulišući ideje Pišon-Rivijea i Serlsa i kombinujući ih sa Vinikotovim i Kohutovim (Tubert-Oklander H., 2006). Mnogim njihovim teorijskim i kliničkim radovima može se pristupiti na stranicama *Aperturas Psicoanalíticas.* Njihov rad „La teoría del vínculo y la perspectiva relacional en psicoanálisis" (*Teorija veze i relaciona perspektiva u psihoanalizi*, Tubert, 2016) objavljen je na njihovom blogu.

U Urugvaju, Kolumbiji, Panami, Hondurasu i Gvatemali početni intersubjektivni razvoji, bazirani na Vinikotovim idejama, počinju da se šire.

Sve u svemu, latinoamerički psihoanalitičari pomerili su se od frojdijanske i klajnijanske tradicije koje su bile dominantne pre nekoliko decenija. Lakanijanska misao je u izvesnoj meri dominantna, posebno u akademskim krugovima. Međutim, mnogi analitičari, koji se identifikuju sa različitim teorijskim linijama razmišljanja, rade sa pacijentima na način koji je, u smislu stava, veoma blizak praksi relacionog/intersubjektivnog analitičara. Lokalni analitičari se, uglavnom, ne pozivaju na bibliografiju standardnih autora u relacionom/intersubjektivnom polju, već prilaze pacijentu na način koji, posmatrajući njegove karakteristike, može da se smatra intersubjektivnim. Empatija, kao sredstvo i stav uvažavanja participativnog dijaloga, prevladava u kliničkoj praksi ovog regiona. Ovaj način rada implicira veliku posvećenost profesionalca u analitičkom procesu, onog koji daje prioritet subjektivnom iskustvu. Štaviše, naglašava se potreba da se ovo iskustvo poveže sa kulturalnim kontekstom u kome se nalaze članovi terapijskog para. Postepeno, u Latinskoj Americi, razvija se ideja zajedničke konstrukcije iskustva, dovodeći u prvi plan još jedan

od sržnih koncepata relacione/intersubjektivne misli, primenjene na klinički susret. Mnogi latinoamerički doprinosi intersubjektivnosti mogu se naći u radovima objavljenim u *Psicoterapiarelacional* i *Aperturas Psicoanalíticas*, onlajn časopisima koji se objavljuju u Španiji.

IV. INTERDISCIPLINARNE STUDIJE: NEUROBIOLOŠKE OSNOVE INTERSUBJEKTIVNOSTI

U neurobiološkoj literaturi poslednjih 30 godina, smatra se da je desna hemisfera odgovorna za subjektivna emocionalna iskustva (Amaniti – *Amanniti*, 1996, 2009; Vitling – *Wittling*, 1997; Šor – *Schore*, 1999, 2003, 2010). U ovom kontekstu, „*interaktivni transfer afekta između desnih mozgova*" članova majka – dete i terapijskih dijada označen je kao „intersubjektivnost" (Šor, 2010).

Studije *psihobiološke intersubjektivnosti* – studije odnosa roditelj – dete **Rut Feldman** (2007), u oblasti sinhroniciteta bioloških ritmova, npr. sinhronizovani otkucaji srca, zajednička vremenska perspektiva; takođe, studije sinhronizovanih nivoa kortizola sa bebama depresivnih ili emotivno nestabilnih majki, mogu biti posebno važne.

Pravi se razlika između dva načina '*intersubjektivnih veza*'. Direktniji način povezan je sa neuronskim *sistemom ogledala*, koji je aktiviran kada jedna osoba sretne/vidi drugu osobu i pogleda u njeno lice, osmotrivši njenu emocionalnu ekspresiju. Ovo obično ima odjeka iznutra, u onome što **Vitorio Galeze** (***Vittorio Gallese***, 2001, 2003, 2006) definiše kao *otelotvorena simulacija*. Drugi način zasnovan je na *mentalizovanju* (Frit i Frit – *Frith i Frith*, 2005; Kernberg, 2015), što predstavlja kapacitet da se razume i predvidi ponašanje drugih ljudi, pripisujući im nezavisna mentalna stanja. Ova sposobnost nije povezana sa sistemom ogledala, već pre sa prednjim paracingularnim korteksom (Amaniti, 2008).

Studije majki koje gledaju izraze nesreće ili radosti kod svoje dece, **Delije Lenci** – ***Delia Lenzi*****, Klaudije Trentini** – ***Claudia Trentini*** i saradnika (2008), ukazuju na intenzivnu aktivaciju sistema ogledala, dok gledanje lica svoje dece sa neutralnim, nejasnim izrazom, aktivira frontoparijetalne delove leve hemisfere.

Koristeći interdisciplinarnu perspektivu *afektivne razvojne neuronauke (neuropsihoanalize),* **Alan Šor** (1999, 2011) je istakao konzistentne nalaze, sopstvene i mnogih drugih, da dve moždane hemisfere imaju različite obrasce kortikalno-subkortikalnih veza i različite uloge u različitim aspektima preživljavanja i učenja o sebi u svetu. Fokusiranje na rano sazrevajuću desnu hemisferu, dominantnu u prve tri godine života, u kontekstu razvojne neurobiologije emocionalnog vezivanja, vodilo ga je tome da predloži da se „samoorganizacija mozga u razvoju

dešava u kontekstu odnosa sa drugim Selfom, sa drugim mozgom." (Šor, 1996, p. 60). Transakcije emocionalnog vezivanja predstavljaju afektivne transakcije desne hemisfere između mame i bebe (Šor, 1994). U trenutnoj neurobiološkoj literaturi, desna hemisfera je dominantna za „subjektivna emocionalna iskustva" (Vitling i Rošman – *Roschmann*, 1993). „Interaktivni 'transfer afekta' između desnih mozgova majke i deteta i terapijske dijade se... najbolje opisuje kao 'intersubjektivnost'... Trenutne studije desne hemisfere, prema tome, detaljno opisuju *neurobiologiju neurosubjektivnosti*." (Šor, 1999, p.52). Šor smatra da, kao što levi mozak komunicira svoja stanja sa drugim levim mozgovima putem svesnog lingvističkog ponašanja, tako i desni mozak, kroz ritam i zvuk, fine facijalne pokrete, brze pokrete oka, gestikulaciju itd., komunicira svoja nesvesna stanja sa drugim desnim mozgovima koji su naštimovani tako da prime ove komunikacije. Vizuelno-spacijalna desna hemisfera opisana je kao nelinearna, najbolje opremljena da odrazi i komunicira emocionalna stanja nelinearnih pulsirajućih energetskih tokova između komponenti samoorganizujućeg, dinamičkog, desno orijentisanog sistema uma i tela. U ovom kontekstu, Šor (1994) i Ševrin (*Shevrin*, 2010) smatraju da je potrebno da Frojdovi ekonomski modeli, odavno smatrani zastarelim, budu modernizovani i reintegrisani u psihoanalizu. Nasuprot, „linearnoj" konsekutivnoj analizi informacija leve hemisfere, desna hemisfera pokazuje visoku osetljivost na inicijalne uslove i uznemirenosti, što je karakteristika haotičnog sistema (Ramačandran – *Ramachandran* i sar. 1996). Desna hemisfera koristi mišljenje u slikama, holističku, sintetičku strategiju koja je adaptivna kada su informacije „složene, interno kontradiktorne i bazično nesvodive na nejasni kontekst" (Rotenberg, 1994, p. 489). Ove karakteristike su takođe primenljive i na primarni proces mentacije, funkcije desne hemisfere (Galin, 1974; Džozef, 1996) nesvesnog uma.

Efra Žino (***Efrat Ginot***, 2007) je ispitivala kako implicitni, neuralno zapisani stilovi emocionalnog vezivanja nesvesno nalaze ponovljeni izraz tokom života i oživljavaju kroz odigravanja. Ona smatra da su odigravanja intersubjektivne manifestacije neuralno zapisanih obrazaca emocionalnog vezivanja stečenih u kontekstu primarnih odnosa. Ovo je primer načina na koji se, naizgled nepovezane oblasti, u ovom slučaju intersubjektivnost, emocionalno vezivanje i neuronauka, neizbežno prepliću i pojašnjavaju jedna drugu.

Dovodeći u vezu razvojne neurobiološke i razvojne psihoanalitičke studije, **Oto Kernberg** (2015) naglašava dinamsku kompleksnost najranijih nedelja i meseci života, tokom kojih 'afilijativni' afekti i nagoni povezani sa emocionalnim vezivanjem, vezivanje kroz igru i erotska stimulacija, hrane intenzivnu pažnju ka drugom. Jedan od mogućih nalaza ukazuje na bidirekciono nelinearno stremljenje, kako za simbiotsko (dualno) sjedinjenje, tako i za diferencijaciju Selfa i drugog, počevši od prvih nedelja života.

Izgleda da neurobiološka istraživanja potvrđuju potencijalno inkluzivno stanovište: desni mozak, kao lateralizovan, nesvestan, afektivno nabijen dinamički centar sistema um–telo, čiji se samoorganizacija, rast i razvoj odvijaju u intersubjektivnom kontekstu bidirekcionih stremljenja sa ciljem, kako sjedinjenja sa drugim(a), tako i razdvajanja od njih. Jedna od oblasti gde se ovo potencijalno može manifestovati u psihoanalitičkoj situaciji je u oblasti preverbalnog odigravanja, gde veze desna-ka-desnoj hemisferi mogu podstaći preverbalnu nesvesnu komunikaciju, preduslov za dalji rad simbolizacije i reprezentacije.

Specifično u Evropi, još jedna tačka susretanja između centralnosti *intersubjektivnosti* u kliničkim i razvojnim studijama dolazi iz neuronaučnog istraživanja koje je sprovela grupa **Đakoma Ricolatija** (***Giacomo Rizzolatti***), u Parmi (Italija), o neuronima ogledalima (Ricolati i sar. 1996, Ricolati & Kraigero – *Craighero*, 2004). Otkriće mehanizama ogledanja otvorilo je novi scenario za razumevanje kako ne samo akcije, već i osećaji i osećanja rastu u mi-centriranoj dimenziji: kada opažamo nekoga ko izvodi neku akciju, ima osećaj, doživljava emociju razumemo ga/je koristeći ista ona neuralna kola na kojima se temelji naše iskustvo prvog lica sa tom akcijom, osećajem ili emocijom. Ovaj uobičajeni funkcionalni mehanizam – „otelotvorena simulacija" (Amaniti & Galeze 2014, Galeze 2015) – daje neurobiološku osnovu za utemeljenje Selfa u telo, u skladu sa Frojdovom postavkom: „Ego je prvenstveno telesni Ego" (Frojd, 1923, p. 26).

V. ZAKLJUČAK

U Severnoj Americi, naglasak na važnosti intersubjektivnog procesa i konfiguracija u kontekstu razvoja i patogeneze psihoanalitičke situacije, razvoja, kapaciteta za reprezentaciju i sličnih savremenih kliničkih naglasaka na odigravanju, nalaze se među elementima koji povezuju sve pristupe, čak i ako se razumeju, interpretiraju ili teorijski razmatraju iz različitih pravaca mišljenja. U severnoameričkoj primeni, mnoge relacione, Self i intersubjektivne teorije polja, intersubjektivni opisi uglavnom su bliski iskustvu i fenomenološkim filozofskim konceptima. U severnoameričkoj primeni savremene intersubjektivne Ego psihologije i postklajnijanskih postbionijanskih perspektiva, kao i u mnogim francuskim perspektivama, konceptualizacije intersubjektivnih procesa i konfiguracija čuvaju važnost nagona, nesvesnog i psihoanalitičke metapsihologije.

Preklapanja postoje, uglavnom između severnoameričke intersubjektivne Ego psihologije, postbionovske perspektive i francuskih perspektiva. U Severnoj Americi, *razlike* su najoštrije između francuskih konceptualizacija intersubjektivnosti i dominantnih struja intersubjektivnog mišljenja koje proizilaze iz psihologije Selfa i relacionog pokreta. Konkretno, postoji jaz između uslova pod kojima se teorije konstruišu u ova dva pristupa, posebno što se tiče implikacija za psihoanalitičku metapsihologiju.

U Latinskoj Americi, postoji sličan broj slaganja i neslaganja između perspektive veze i relacione perspektive o intersubjektivnosti. Zasnovana na postbionovskoj britanskoj teoriji objektnih odnosa i postlakanijanskoj francuskoj psihoanalitičkoj misli, perspektiva veze, koja se praktikuje u grupnom i porodičnom kliničkom kontekstu, drži se ideje frojdijanske infantilne seksualnosti kao suštinske motivacije i ne uključuje paradigmatsku promenu. Međutim, relaciona perspektiva, naslednica Ferencija, Balinta, Ferberna, Boulbija, Vinikota i Kohuta, koju dalje razvijaju ideje savremenih severnoameričkih Self, relacionih i intersubjektivističkih autora, kakvi su Liktenberg, Mičel, Stern, Stolorou, Renik, Bendžamin i drugi, sadrži promenu paradigme, gde

analitičar postaje „fasilitator" odnosa analitičar – pacijent. Relacioni pristup, takođe, proširuje pogled primarne motivacije izvan edipalnih želja, naglašavajući, između ostalog, igru, emocionalno vezivanje, prepoznavanje.

Među sličnostima između pristupa veze i relacionog pristupa su i konceptualizacije transfera, ne samo kao repetitivnog, već i kao novog događaja. Oba pristupa, takođe, smatraju „slučajnost" i „događaj" za važne psihičke motivatore.

U Evropi, različiti koreni koncepcije intersubjektivnosti uključuju kombinaciju između razvoja dečije analize, koncepcije projektivne identifikacije, proširenja ideje kontratransfera i teorijskog razmatranja o subjektu, procesu subjektifikacije (Kan) i o objektu. Teorija polja i ideja odigravanja, poreklom sa američkog kontinenta, takođe su bile uticajne. Jedna od karakteristika, specifičnih za Evropu, predstavlja trajni uticaj Frojdove metapsihologije i, klinički, dubinsko istraživanje teškoća u analitičkom radu sa adolescentima, graničnom patologijom, grupama i psihozama. Glavna struja u Evropi smatra da je intersubjektivnost uzimanje u obzir, u toku analitičkog tretmana, prisustva dva subjekta, sa nagonima i nesvesnim, i pacijenta i analitičara, od kojih i jedan i drugi imaju uticaj i transformišu drugog, kroz ono što je zajedničko, što priziva ulogu objekta u razvoju subjekta. Dodatno, evropski analitičari definišu iznijansirani spektar razlika između interakcija, interpsihičkog (Bolonjini, Brise), interpersonalnog (Bolonjini) i intersubjektivnosti (Grin, Rusijon).

Generalno, sa potpunim prikazom različitih psihoanalitičkih pristupa intersubjektivnosti unutar terminologija određenih „granicama kulturnog konteksta", *potencijalno se javlja bogata višedimenzionalna višeslojna slika intersubjektivnosti*, unutar koje se može postići međusobna unakrsna fertilizacija kroz učenje o suživotu i komunikaciji. Konkretnije, moguće je i poželjno uporediti zaključke do kojih je došao svaki od ovih pristupa, ne samo po pitanju njihovog shvatanja mentalnog funkcionisanja i disfunkcija koje izazivaju simptome i karakterne patologije, već i poštovanja prema terapijskim predlozima koji proističu iz svakog od njih. Takva vrsta sistematskog upoređivanja omogućava bogatu sliku razlika i sličnosti koje treba istražiti i nijansirati.

Dok odnos između mozga i psihičkih aktivnosti nikada nije direktan, skoriji nalazi, koji dolaze iz *afektivne razvojne neuronauke i neuroanalitičkih studija*, potvrđuju vrednost različitih *deskriptivno nesvesnih i dinamički nesvesnih intersubjektivnih povezanosti* u kontekstu ranog razvoja i, potencijalno, u različitim neverbalnim dijagnostičkim situacijama. Kako su ti nalazi interpretirani i primenjeni na psihoanalitički dijalog i seting, zavisi od specifičnog psihoanalitičkog interesovanja i tačke gledišta.

Inkluzivno posmatrano, intersubjektivna promena paradigme i kontekstualizacija mogu se gledati kao rekonceptualizacija statusa subjekta, u kojoj su svi subjektivni fenomeni, uključujući i intrapsihičke *i* relacione organizacije, strukturisani kroz intersubjektivni kontekst.

Na svim kontinentima, i kroz sve različite konceptualizacije, intersubjektivnost, važna, prethodno nedovoljno razmatrana psihoanalitička perspektiva, dovodi u fokus istančanost analitičkog odnosa i dvoosobne dimenzije analitičkog procesa. Ona štiti protiv bilo kakvih

apsolutnih, sigurnih, dogmatskih ili autokratskih rigidnosti, uključujući nove i stare ortodoksije. U meri u kojoj naglašava bilateralne svesne, predsvesne i nesvesne komunikacije, ona takođe i čini analitičara osetljivim na potencijalne izvore nijansiranog znanja i 'neznanja' kod oba partnera analitičkog ispitivanja.

Videti i:

KONTEJNIRANJE: KONTEJNER – KONTEJNIRANO

KONTRATRANSFER

EGO PSIHOLOGIJA (u pripremi)

ODIGRAVANJE

TEORIJE OBJEKTNIH ODNOSA

PROJEKTIVNA IDENTIFIKACIJA (u primpremi)

SELF

NESVESNO

LITERATURA

Adler, E. Bachant, J.L. (1996). Free Association And Analytic Neutrality: The Basic Structure Of The Psychoanalytic Situation*. J. Amer. Psychoanal. Assn*., 44:1021-1046.

Ainsworth, M.D. S. (1967). *Infancy in Uganda: Infant care and the growth of love*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Ainsworth, M.D.S. (1969). *Maternal sensitivity scales.* Baltimore: Johns Hopkins University.

Ainsworth, H. (1973). The development of infantmother attachment *Review of child development research* ed. Caldwell, H. Ricciuti, H. Chicago: University of Chicago Press1-9.

Ainsworth, H.R. Bell, H.R. Stayton, H.R. (1971). Individual differences in Strange Situation behavior of one year olds. *The origins of human social relations* ed. Schaffer, H.R. New York: Academic Press.17-5.

Ainsworth, S. Blehar, S. Waters, S. Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Akhtar, S. (2009). *Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis*. London: Karnak.

Álvarez de Toledo, L. G. de (1954). El análisis del 'asociar', del 'interpretar', y de 'las palabras': actualización de las fantasías inconscientes y logro de una mayor integración del yo por medio de este análisis. *Revista de Psicoanálisis,* 11(3): 267-313 [The analysis of 'associating', 'interpreting'

and ‘words’: Use of this analysis to bring unconscious fantasies into the present and to achieve greater ego integration. *Int. J. Psychoanal*., 77: 291-317].

Ammaniti, D. (1994). Maternal representations during pregnancy and early infant-mother interactions. *Psychoanalysis and development* ed. Ammaniti, D. Stern, D. New York: New York University Press.79-96

Ammaniti, M. (2008) *Pensare per due*. Nella mente delle madri. Bari: Laterza.

Ammaniti, M. and Trentini, C. (2009). How New Knowledge About Parenting Reveals The Neurobiological Implications of Intersubjectivity: A Conceptual Synthesis of Recent Research. *Psychoanal. Dial.,* 19(5):537-555.

Ammaniti M., Gallese V. (2014). *The Birth of Intersubjectivity. Psychodynamics, Neurobiology and the Self.* New York, W.W. Norton & Company.

Aragonés, R.J. (1999). El narcissismo como matriz de la teoría psícoanalítica. Buenos Aires : Nueva Visíon.

Arendar, R. (2014). La autoestima y sus vicisitudes [Self-esteem and its vicissitudes]. Retrieved from https://www.psicoterapiarelacional.es/CeIRREVISTA-On-line/CeIR-Valore-y-comente-los-trabajos-publicados/ID/477/La-autoestima-y-sus-vicisitudes-Roberto-Arendar.

Arbiser, S. (2008). El legado de David Liberman [David Liberman’s legacy]. Psicoanálisis, 30(1): 149-174. Retrieved from http://www.apdeba.org/wp-content/uploads/Arbiser2.pdf.

Aron, L. (1996). *The Meeting of Minds.* Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Arlow, J., Brenner, C. (1964). *Psychoanalytic concept and structural theory*. New York: Int. Univ. Press.

Aron, L. (1992). Interpretation as Expression of the Analyst's Subjectivity. *Psychoanal. Dial.,* 2:475-507.

Aron, L. and Harris, A. (2010). A New (2010) Introduction to Aron and Harris (1993) Sándor Ferenczi: Discovery and Rediscovery: An Introduction To: The Legacy of Sándor Ferenczi. *Psychoanal. Persp.,* 7(1):1-4.

Atwood, G., Stolorow, R. (2016). Walking the Tightrope of Emotional Dwelling. *Psychoanal. Dial.,* 26(1):103-108.

Atwood, G. Stolorow, R. and Orange, D. (2011). The Madness and Genius of Post-Cartesian Philosophy: A Distant Mirror. *Psychoanal. Rev.,* 98:263-285.

Auchinclosss, E. and Samberg, E. (2012). *Psychoanalytic Terms and Concepts*. APsaA. New Haven and London: Yale University Press.

Aulagnier, P (1975/2001). *The Violence of Interpretation* : *From Pictogram to Statement*. Transl.nby Sheridan, A., Sussex: Brunner-Routledge (French orig. published 1975).

Ávila Espada, A. (2013). *La tradición interpersonal* [The Interpersonal Tradition]. Madrid: Agora Relacional.

Baranger, W. (1959). Métodos de objetivación en la investigación psicoanalítica [Objectification methods in psychoanalytic research]. *Revista Uruguaya de Psicoanálisis*, 3(1): 26-41.

Baranger, M. and W. (1961-1962). La situación analítica como campo dinámico. *Revista Uruguaya de Psicoanálisis,* 4(1): 3-54 [The analytic situation as a dynamic field. *Int. J. Psychoanal.,* 89(4): 795-826].

Baranger, M. and W. (1969). *Problemas del campo psicoanalítico* [Problems in the Psychoanalytic Field]. Buenos Aires: Kargieman.

Baranger, M. (1969). Mala fe, identidad y omnipotencia [Bad faith, identity, and omnipotence]. In: *Problemas del campo psicoanalitico*. Buenos Aires: Kargieman, pp. 109-127.

Baranger, M. (1969). Regresión y temporalidad en el tratamiento analítico [Regression and temporality in analytic treatment]. *Revista de Psicoanálsis*, 26(2): 265-299.

Baranger, M., Baranger, W., and Mom, J. (1978). Patología de la transferencia y contratransferencia en el psicoanálisis actual: el campo perverso [Pathology of the transference and countertransference in current psychoanalysis: The perverse field]. *Revista de Psicoanálisis*, 35(5): 1101-1106.

Baranger, M., Baranger, W., and Mom, J. (1983). Proceso y no proceso en el tratamiento analítico. *Revista de Psicoanálisis,* 39(4): 527-549 [Process and non-process in analytic work. *Int. J. Psychoanal*., 64: 1-15, 1983].

Baranger, M., Baranger, W., and Mom, J. (1987). El trauma psíquico infantil, de nosotros a Freud: trauma puro, retroactividad y reconstrucción. *Revista de Psicoanálisis*, 44(4): 745-774 [The infantile psychic trauma from us to Freud: Pure trauma, retroactivity and reconstruction. *Int. J. Psychoanal.,* 69: 113-128].

Baranger, M. (1992). La mente del analista: de la escucha a la interpretación *Revista de Psicoanálisis,* 49(2): 223-237 [The mind of the analyst: From listening to interpretation. *Int. J. Psychoanal*., 74: 15-24].

Baranger, M. (2005). La teoría del campo. In Lewkowicz, S. and Flechner, S. (Eds.), *Verdad, realidad y el psicoanalista: contribuciones latinoamericanas al psicoanálisis.* London: International Psychoanalytical Association, pp. 49-71 [Field theory. In Lewkowicz, S. and Flechner, S. (Eds.), *Truth, Reality, and the Psychoanalyst: Latin American Contributions to Psychoanalysis*. London: International Psychoanalytical Association, pp. 49-71].

Baranger, M., Baranger, W. (2008 [1961]). The Analytic Situation as a Dynamic Field. *Int. J. Psycho-Anal.,* 89:795-826.

Bass, A. (2001). It Takes One To Know One; or, Whose Unconscious is it Anyway? *Psychoanal. Dial.,* 11:683-702.

Bass, A. (2001). Mental Structure, Psychic Process, and Analytic Relations— How People Change in Analysis: Reply to Commentaries. *Psychoanal. Dial.,* 11:717-725.

Bass, A. (2003). "E" Enactments in Psychoanalysis: Another Medium, Another Message. *Psychoanal. Dial.,* 13:657-675.

Bass, A. (2007). When the Frame Doesn't Fit the Picture. *Psychoanal.Dial.,* 17: 1-27.

Bass, A. (2009). An Independent Theory of Clinical Technique viewed through a Relational Lens: *Psychoanalytic Dialogues,* 19 (3): 237 – 245.

Bass, A. (2015). The Dialogue of Unconsciouses, Mutual Analysis and the Uses of the Self in Contemporary Relational Analysis. *Psychoanalytic Dialogues,* 25:2–17.

Bastianini, T. (2014). Home, is where we start from: Il laboratorio del soggetto. *Riv.Psicoanal.,* 60(3): 615-629.

Beebe, B. & Lachmann F. (2002) *Infant Research and Adult Treatment: Coconstructing Interactions*. Hillsdale, N.J.: The Analytic Press.

Belmont, S. (2016). *Cantos do Divã. Temas de Psicanalise Contemporânea* [Songs of the Couch: Topics in Contemporary Psychoanalysis]. Rio de Janeiro: Author's edition.

Benhaim, D. (2012). Intersubjetividad y vínculo [Intersubjectivity and links]. Retrieved from http://www.intersubjetividad.com.ar/website/articulo.asp?id=240&idd=6

Benjamin, J. (1988) *The Bonds of Love: Psychoanalysis, Feminism, and the Problem of Domination*. New York: Pantheon.

Benjamin, J (1995), *Like Objects, Love Subjects*. New Haven, CN: Yale University Press.

Benjamin, J. (2004) Beyond doer and done to: An intersubjective view of thirdness. *Psychoanalytic Quarterly,* 73: 5-46.

Benjamin, J. (2013). Thinking Together, Differently: Thoughts on Bromberg and Intersubjectivity. Contemp. Psychoanal., 49(3):356-379.

Benyakar, M. (2016). *Lo disruptivo y lo traumático*. *Vivencias y experiencias* [The Disruptive and the Traumatic: Lived Experiences and Experiences]. Buenos Aires: Ed. UNSaL.

Beres D (1962). The unconscious fantasy. *Psychoanal Q* 31:309-328.

Bleger, J. (1967). Psycho-Analysis of the Psycho-Analytic Frame. *Int. J. Psycho-Anal.,* 48:511-519.

Bion, W.R. (1959/1967). Attacks on Linking. In Bion: *Second Thoughts*. London: Karnac, 1967.

Bleger, J. (1967). *Simbiosis y ambigüedad. Estudio psicoanalítico. Buenos Aires: Paidós* [*Symbiosis and Ambiguity: A Psychoanalytic Study*. Trans. S. Rogers, L. Bleger, and J. Churcher. Howe, East Sussex and New York: Routledge, 2013].

Bleichmar, H. (1997). *Avances en psicoterapia psicoanalítica* [Advances in Psychoanalytic Psychotherapy]. Buenos Aires: Paidós.

Bleichmar, H. (2000). Aplicación del enfoque "Modular-Transformacional" al diagnóstico de los trastornos narcisistas [Application of the “Modular-Transformational” approach to narcissistic disorders]. *Aperturas Psicoanalíticas*, 5. Retrieved from http://www.aperturas.org/articulos.php?id=0000123.

Bleichmar, S. (1985). *En los orígenes del sujeto psíquico* [In the Origins of the Psychic Subject]. Buenos Aires: Amorrortu, 1986.

Bleichmar, S. (1993). *La fundación de lo inconsciente* [The Foundation of the Unconscious]. Buenos Aires: Amorrortu.

Bleichmar, S. (2000). *Clínica psicoanalítica y neogénesis* [Psychoanalytic Practice and Neogenesis]. Buenos Aires: Amorrortu.

Bleichmar, S. (2002). *Dolor país* [Country Pain]. Buenos Aires: Libros del Zorzal.

Bleichmar, S. (2005). *La Subjetividad en Riesgo* [Subjectivity at Risk]. Buenos Aires: Editorial Topía [New and expanded edition, 2009]

Bleichmar, S. (2006a). *Paradojas de la sexualidad masculina* [Paradoxes of Male Sexuality]. Buenos Aires: Paidós.

Bleichmar, S. (2006b). *No me hubiera gustado morir en los noventa* [I Would Not Have Liked to Die in the 1990s]. Buenos Aires: Taurus.

Bleichmar, S. (2007). *Dolor país y después…* [Country Pain, and Then…]. Buenos Aires: Libros del Zorzal.

Bleichmar, S. (2008). *Violencia social/Violencia escolar - De la puesta de límites a la construcción de legalidades* [Social Violence/School Violence: From Setting Boundaries to Creating Laws]. Buenos Aires: Noveduc.

Bleichmar, S. (2009a). *El desmantelamiento de la subjetividad - Estallido del Yo* [The Dismantling of Subjectivity: The Shattering of the Ego]. Buenos Aires: Topía.

Bleichmar, S. (2009b). *Superar la inmediatez - Un modo de pensar nuestro tiempo* [Overcoming Immediacy: A Way of Pondering Our Times]. Buenos Aires: Ediciones del CCC.

Bleichmar, S. (2009c). *Inteligencia y simbolización - Una perspectiva psicoanalítica* [Intelligence and Symbolization: A Psychoanalytic Perspective]. Buenos Aires: Paidós.

Bleichmar, S. (2010). *Psicoanálisis extramuros - Puesta a prueba frente a lo traumático* [Psychoanalysis Outdoors: The Challenge of Trauma]. Buenos Aires: Entreideas.

Bleichmar, S. (2011). *La construcción del sujeto ético* [The Construction of the Ethical Subject]. Buenos Aires: Paidós.

Bleichmar, S. (2014). Las teorías sexuales en psicoanálisis. Qué permanece de ellas en la práctica actual [Sexual Theories in Psychoanalysis: What Remains of them in Present-Day Practice]. Buenos Aires: Paidós.

Bleichmar, S. (2016). Vergüenza, culpa, pudor. Relaciones entre la psicopatología, la ética y la sexualidad [Shame, Guilt, Modesty: Relations among Psychopathology, Ethics, and Sexuality]. Buenos Aires: Paidós.

Bohleber, W. (2013). The Concept of Intersubjectivity in Psychoanalysis: Taking Critical Stock . *Int.J.Psycho-Anal*., 94(4): 799-823.

Bohleber, W., Fonagy, P., Jiménez, J.P., Scarfone, D., Varvin, S. and Zysman, S. (2013). Towards a Better Use of Psychoanalytic Concepts: A Model Illustrated Using the Concept of Enactment . *Int.J.Psycho-Anal*., 94(3):501-530.

Bolognini, S. (2004). Intrapsychic-Interpsychic. *Int. J. Psycho-Anal*., 85(2):337-358.

Bolognini, S. (2008). *Secret Passages. The Theory and Technique of the Interpsychic Relations*. IPA New Library, Routledge, London, 2010.

Bolognini, S. (2014a). Interpsychique, intersubjectif, interpersonnel: états et passages. *Revue française de psychosomatique*. 45 (1): 143-161.

Bolognini, S. (2014b). Lo interpsíquico: estado normal, patología y las diferencias con lo interpersonal e intersubjetivo. *Rev.Psicoanál.Asoc.Psico.Madrid*, 71: 99-119.

Bolognini S. (2015a). In Between Sameness and Otherness. The Analyst's Words in Interpsychic Dialogue, in *D.W.Winnicott and the History of the Present*, edited by Angela Joyce, 17-30, Karnac, London, 2015.

Bolognini S. (2015b). Pensées pour une intersubjectivité européenne. *Le CarnetPSY*, 186(1): 52-55.

Bolognini, S. (2016). The Interpsychic Dimension in the Psychoanalytic Interpretation. *Psychoanalytic Inquiry*, 36: 1-10.

Borensztejn, C.L. (2014). *Diccionário Argentino de Psicoanálisis*. Buenos Aires : APA

Botella C, Botella S (2005). *The work of psychic figurability*, Weller A, translator, Parsons M, preface. London: Brunner Routledge.

Bouvet M. (1967). *La relation d'objet*, Paris : Payot.

Bromberg, P. (1998) *Standing in the Spaces*: Essays on Clinical Process, Trauma and Dissociation. Hillsdale, NJ. The Analytic Press.

Bromberg, P. (2006) *'Awakening the dreamer: Clinical Journeys.'* Hilsdale, NJ: The Analytic Press.

Bromberg, P.M. (2011). The Gill/Bromberg Correspondence. Psychoanal. Dial., 21(3):243-252.

Brown, L. (2011). Intersubjective Processes and the Unconscious. An Integration of Freudian, Kleinian and Bionian Perspectives. London: Routledge.

Brusset, B. (2005). Métapsychologie du lien et troisième topique 66e Congrès des psychanalystes de langue française. *Bulletin de la SPP*. No 78 Nov/Dec. 2005.

Brusset B. (2006). Métapsychologie des liens et troisième topique, *Rev.Franç.Psychanal.*, 70 (5): 1213-1282.

Cahn R. (1991). Du sujet. *Rev.Franç.Psychanal.*, 55 (6): 1354-1490.

Cahn R. (1997). Qu'est, dans la cure, l'adolescent devenu? *Rev. Belg. Psychanal.*, 30: 1-15.

Cahn R (2006). Origine et destins de la subjectivation. Pp 7-18 in: Richard F. Wainrib S., (eds) *La subjectivation*. Paris, Dunod.

Carels N., Dispaux M-F, Godfrind-Haber J., Haber M. (2002). De quelques figures de transformation : de l'interpsychique à l'intrapsychique, *Rev.Franç.Psychanal*, 66 (5): 1415-1536.

Castoriadis-Aulagnier P. (1975). *La violence de l'interprétation*, Paris : PUF.

Chodorow, N.J. (2004). The American Independent Tradition. *Psychoanal. Dial.*, 14(2):207-232.

Civitarese, G. (2008) Immersion vs. Interactivity and the Analytic Field. *Int. J Psych-Anal.*, 84: 279-298.

Cortina, M. and Liotti, G. (2010). Attachment is about Safety and Protection, Intersubjectivity is about Sharing and Social Understanding. *Psychoanal. Psychol.*, 27(4): 410-441.

Dejours, C. (1991). *Repressão e subversão em psi-cossomática: Pesquisas psicanalíticassobre o corpo*. Rio de Janeiro, RJ: Jorge Zahar.

de León de Bernardi, B. (2000). Introduction to Madeleine and Willy Baranger: *La situación analítica como campo dinámico* [*The analytic situation as a dynamic field*]. Retrieved from http://www.apuruguay.org/apurevista/2000/16887247200910810.pdf.

Dryzun, J. (2017). La intimidad como experiencia de lo compartible [Intimacy as the experience of the shareable]. *Aperturas Psicoanalíticas*, 56. Retrieved from: http://www.aperturas.org/articulos.php?id=0000988&a=La-intimidad-como-experiencia-de-lo-compartible.

Durieux, M-C. et Fine, A. (2000) *Sur les controverses américaines dans la psychanalyse* , coll. Monographies de psychanalyse. Paris: P.U. F..

Dupont, J. ed. (1988). *The Clinical Diary of Sandor Ferenczi.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Eizirik, C. (2002). Entre la objetividad, la subjetividad y la intersubjetividad. ¿Aún hay lugar para la neutralidad analítica? [Between objectivity, subjectivity, and intersubjectivity. Is there still room for analytic neutrality?] *Aperturas Psicoanalíticas*, 12. Retrieved from:

http://www.aperturas.org/articulos.php?id=212&a=Entre-la-objetividad-la-subjetividad-y-la-intersubjetividad-Aun-hay-lugar-para-la-neutralidad-analitica

Ellman, S.J., Moskowitz, M. (2008). A Study of the Boston Change Process Study Group. *Psychoanal. Dial*., 18(6):812-837.

Ellman, S. J., Moskowitz, M. (1998), *Enactment: Towards a New Approach in the Therapeutic Relationship*. Northvale, NJ: Jason Aronson.

Erikson, E. H. (1950), Childhood and Society. New York: Norton.

Erikson, E.H. (1962). Reality and Actuality—An Address. J. Amer. Psychoanal. Assn., 10:451-474.

Erikson, E. H. (1964), Insight and Responsibility. New York: Norton.

Fabris, F. (2011). La subjetividad colectiva como dimensión psicosocial del proceso sociohistórico y la vida cotidiana… [Collective subjectivity as a psychosocial dimension of the sociohistorical process and everyday life]. *Hologramática*. 7(15): 23-42. Retrieved from: www.unlz.edu.ar/sociales/hologramatica

Fainstein, A. (2007). Lo repetido y lo nuevo: las intervenciones del analista [The repeated and the new: The analyst's interventions]. Retrieved from: http://www.abelfainstein.com/cv-actividad-profesional/

Ferenczi, S. (1949). Confusion of the Tongues Between the Adults and the Child (The Language of Tenderness and of Passion)1. *Int. J. Psycho-Anal*., 30:225-230.

Ferro A. (1999). The bi-personal field. Experiences in child analysis, London/New York: Routledge.

Ferro, A. (ed.) (2009) *The Analytic Field. A Clinical Concept*. London: Karnac.

Ferro, A. and Basile, R. (2008) Countertransference and the characters of the psychoanalytic session. *The Scandinavian Psa. Review*, 31: 3-10.

Ferro, A. and Civitarese, G. (2013) The meaning and use of metaphor in analytic field theory. *Psychoanal. Inq*. 33: 190-209.

Fiorini H. (2007). Psicoanálisis abierto [Open psychoanalysis]. Retrieved from: http://www.hectorfiorini.com.ar/abierto/abierto.htm

Fonagy, P., Gergely, G. Jurist, E., and Target, M. (2002) *Affect regulation , mentalization, and the development of self*. New York: Other Books.

Fonagy, P. and Target, M. (2007). Playing with Reality: IV. A Theory of External Reality Rooted in Intersubjectivity. *Int. J. Psycho-Anal*., 88(4): 917-937.

Freud, S. (1895). *Project for a Scientific Psychology*. SE I: 295-387.

Freud, S. (1912). *Recommendations to Physicians Practising Psycho-Analysis*. SE XII: 109-120.

Freud, S. (1913). *The claims of psycho-analysis to scientific interest*. SE XIII: 165-190.

Freud, S. (1915). *The Unconscious*. SE XIV: 159-215.

Freud, S. (1923). *The Ego ad the ID*. SE XIX: 1-308.

Freud, A. (1936/1965). *The Ego and the Mechanisms of Defense*. New York: Int. Univ. Press.

Frith C., Frith U. (2005). «Theory of mind». *Current Biology*, 15, 17: R644-R645.

Fromm E (1941). *Escape from freedom*. London: Farrar&Rinehart.

Furlong, A (2016). Oral Communication with Eva D. Papiasvili.

Gallese, V. (2015). Which Neurosciences and Which Psychoanalysis? Intersubjectivity and Bodily Self: Notes for a Dialogue. *The Italian Psychoanalytic Annual*, 9: 189-203.

Galin, D. (1974), Implications for psychiatry of left and right cerebral specialization: A neurophysiological context for unconscious processes. *Arch. Gen. Psychiat*., 31:572-583.

Gallese, V. (2001) The "Shared Manifold" Hypothesis: from mirror neurons to empathy *Journal of Consciousness Studies* 8:33-50

Gallese V. (2003). «The roots of empathy: The shared manifold hypothesis and the neural basis of intersubjectivity». *Psychopathology*, 36, 171-180.

Gallese, V. (2006) Intentional attunement: A neurophysiological perspective on social cognition and its disruption in autism *Cognitive Brain Research* 1079:15-24.

Gedo J. (1979). *Beyond interpretation* New York: Int. Univ. Press.

Gerson, S. (2004). The Relational Unconscious: The Core Element of Intersubjectivity. *Psychoanal Q*, 73(1):63-98.

Gill M. (1963). *Topography and systems in psychoanalytic theory*. New York: Int. Univ. Press.

Gill, M. (1976), Metapsychology is not psychology. In: *Psychology Versus Metapsychology*.

M. Gill & P. Holzman (eds.). New York: International UP, pp. 71–105.

Gill, M. (1994) Psychoanalysis in transition: *A Personal View*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Gioia, T. (1996). *Psicoanálisis y etología* [Psychoanalysis and Ethology]. Buenos Aires: Typos.

Golse, B. and Roussillon, R. (2010). *La Naissance de l'Objet*. Paris: PUF.

Green, A. (1997). Opening Remarks To A Discussion Of Sexuality In Contemporary Psychoanalysis. *Int. J. Psycho-Anal*., 78:345-350.

Green A. (1997). *Les chaînes d'Eros*, Paris, Odile Jacob.

Green, A. (1998). The Primordial Mind and the Work of the Negative. *Int. J. Psycho-Anal*., 79: 649 -665.

Green, A. (2000). The Intrapsychic and Intersubjective in Psychoanalysis. *Psychoanal. Q.,* 69(1):1 -39.

Green, A. (2002). *La pensée clinique*, Paris : Odile Jacob.

Green A. (2002). *Idées directrices pour une psychanalyse contemporaine*, Paris, PUF.

Greenberg, J.R. and Mitchell, S.A. (1983). *Object Relations in Psychoanalytic Theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Green, A. (2004). Thirdness and Psychoanalytic Concepts. *Psychoanal. Q.,* 73(1):99-135.

Grotstein, J.S. (1985). The Evolving and Shifting Trends in Psychoanalysis and Psychotherapy. *J.Amer. Acad. Psychoanal*., 13:423-452.

Grotstein, J.S. (1999). Projective Identification Reassessed: Commentary on Papers by Stephen Seligman and by Robin C. Silverman and Alicia F. Lieberman. *Psychoanalytic Dialogues*, 9(2):187-203.

Grotstein, J.S. (2005). 'Projective transidentification'. *Int. J. Psycho-Anal*., 86:1051-1069.

Guss Teicholz J. (1999): "Kohut, Loewald and the Postmoderns: a comparative study of Self and relationship". Hillsdale NJ, The Analytic Press, 182-189.

Harris, A., Aron, L. (1997). Ferenczi's Semiotic Theory: Previews of Postmodernism. *Psychoanal. Inq.*, 17:522-534.

Hartmann, H. (1939). *Ego Psychology and the Problem of Adaptation*. New York : Int. Univ.Press.

Hartmann, H. (1956). Notes on the Reality Principle. Psychoanal. St. Child, 11:31-53.

Hartmann, H., Kris, E., Loewenstein, R.M. (1946). Comments on the Formation of Psychic Structure. *Psychoanal. St. Child*, 2:11-38.

Heimann P. (1950). On counter-transference. *Int.J.Psycho-Anal*. 31: 81-4.

Hoffmann, M. (2013). Más allá del Yo. El Ser, la Persona [Beyond the Ego: Being, Person]. Buenos Aires: Hoffmann/CIAD.

Hoffman, I.Z. (1983). The Patient as Interpreter of the Analyst's Experience. Contemp. Psychoanal., 19:389-422.

Horney, K. (1941). *Neurosis and human growth.* New York : Norton.

Infante, J.A. (1968). Algunas reflexiones acerca de la relación analítica. *Rev. Psicoanál*., 25 (3-4):767-775.

Jacobson, E. (1964). *The Self and the Object World*. New York : Int.Univ.Press.

Jordán-Moore, J.F. (2008). Intersubjetividad: el giro fenomenológico en el psicoanálisis [Intersubjectivity: The phenomenological turn in psychoanalysis]. *Rev. Chilena de Psicoanálisis*, 25(1): 6-16.

Kernberg O (2012). Mentalization, Mindfulness, Insight, Empathy, and Interpretation. In: *The Inseparable Nature of Love and Agressiom* (pp. 57-79). Washington DC: American Psychiat Publishing.

Joseph, R. (1996), *Neuropsychiatry, Neuropsychology, and Clinical Neuroscience*, 2nd ed. Baltimore: Williams & Wilkins.

Kaës, R. (1976). *L'appareil psychique groupal*, Paris, Dunod,

Kahn, L. (2014). *Le psychanalyste apathique et le patient postmoderne*, Paris : L'olivier, coll. Penser/rêver.

Kanzer, M. (1971). *The Unconscious Today: Essays in honor of Max Schur*. New York: Int. Univ. Press.

Kernberg, O. (1966). Structural Derivatives of Object Relationships. *Int. J. Psycho-Anal*., 47:236-252.

Kernberg, O.F. (2013). What is Personality? *J Personality Discorders* (in press).

Kernberg, O.F. (2014). The Unresolved Problem of the Classification of Personality Disorders.

In: *Persönlichkteitsstörungen* (in press).

Kernberg, O.F. (2015). Neurobiological Correlates of Object relations Theory: The relationship between neurobiological and psychodynamic development. *Int. Forum Psychoanal*. 24: 38-46.

Kirshner, L.A. (2009). Le concept d'intersubjectivité dans la psychanalyse américaine : histoire et tendances actuelles. *Revue française de psychanalyse*. (2) 73: p. 519-534.

Klein, G. (1976). *Psychoanalytic Theory*. New York: Int. Univ. Press.

Klein, M. (1946). Notes on some schizoid mechanisms. *The Writings of Melanie Klein*, vol. 3, pp. 1 -24.

Kohut, H. (1971). *The Analysis of the Self*. New York: Int. Univ. Press.

Kohut H (1977). *The Restoration of the Self*. New York: Int. Univ. Press.

Lacan, J. (1949/1977). The mirror stage as formative of the function of the I as revealed in psychoanalytic experience. In *Écrits: A Selection*, Trans A. Sheridan. New York: WW Norton, 1977, vol.1-7.

Lacan J. (1966). *Ecrits*, Paris, Seuil.

Lagache, D (1961). *Psychanalyse et structure de la personnalité*, Paris : PUF.

Lagache D. (1980). *Le transfert et autres travaux psychanalytiques*, Œuvres III (1952-1956) Paris, PUF.

Lancelle, G. (1984). Desarrollo psíquico temprano y psicología psicoanalítica del self: reseña de los puntos de vista de Heinz Kohut [Early psychic development and psychoanalytic psychology of the self: Overview of Heinz Kohut's viewpoint]. *Psicoanálisis*. 6(2-3): 451-461.

Lancelle, G. (Ed.) (1999). *El self en la teoría y en la práctica* [The Self in Theory and Practice]. Buenos Aires: Paidós.

Lanza Castelli, G. (2015). La mentalización, su arquitectura, funciones y aplicaciones prácticas [Mentalization, its structure, functions, and practical applications]. Retrieved from: https://www.mentalizacion.com.ar/mentalizacion_es.php

Laplanche, J. (1987/89). *Nuevos fundamentos para el psicoanálisis. La seducción originaria*.

Buenos Aires: Amorrortu [*New Foundations for Psychoanalysis*. Trans. David Macey. Oxford: Basil Blackwell, 1989].

Laplanche (1989a): *Oeuvres complètes de Freud – Psychanalyse* ("OCFP") Paris: PUF.

Laplanche, J (1989b). *New Foundations for Psychoanalysis*. Macey D Translator. Oxford & Cambridge, Mass: Blackwell Pub.

Laplanche, J. (1999a). The unfinished Copernican revolution. In: *Essays on Otherness*, pp. 52-83. (trans Thurston L) London and New York: Routledge.,.

Laplanche, J. (1999b). Implantation, Intromission. In: Laplanche, J. *Essays on Otherness*, p.133-138. London and New York. Routledge.

Laplanche, J. (1999c). *The Unconscious and the Id*. London. Rebus Press. (orig. work: 1981: Vol. IV, Problematique, Paris: PUF).

Laplanche, J. (2011). *Freud and the Sexual. The Unconscious in Translation*. (House J, Ray N, Fletcher J, transl.). London: International Psychoanalytic Books.

Laplanche, J & Fletcher, J (1993). *Jean Laplanche: Seduction, Translation and the Drives*.

Fletcher J, Stanton M editors. London: Institute of Contemporary Arts.

Lebovici S. Empathie et « enactment » dans le travail de contre-transfert, *Rev. Franç. Psychanal*, 58, Spécial Congrès, 1551-1562.

Lenzi, D., Trentini C., Pantano P., Macaluso E., Iacoboni M., Lenzi GL, Ammaniti M. (2008). Neural basis of maternal communication and emotional expressions processing during the infant pre-verbal stage. *Cerebral Cortex* 19:51124-1133

Leavy, S.A. (1973). Psychoanalytic Interpretation. *Psychoanal. St. Child*, 28:305-330.

Levine, H and Friedman R.J. , (2000) Intersubjectivity and interaction in the Psychoanalytic Relationship: a mainstream view, *Psych. Q*. LXIX' 64-92.

Libbey, M. (2011). On Shame in Narcissistic States on Consciousness: Clinical Illustration. In: Druck, A., Ellman, C., Freedman, N. and Thaler, A. (eds): *A New Freudian Synthesis. Clinical Process in the Next Generation*., pp. 131-156.

Liberman, D. (1963). *La comunicación en terapéutica psicoanalítica* [Communications in Psychoanalytic Therapeutics]. Buenos Aires: Eudeba.

Liberman, D. (1970). *Lingüística, interacción comunicativa y proceso psicoanalítico* [Linguistics, Communicative Interaction, and Psychoanalytic Process]. 3 Volumes. Buenos Aires: Galerna-Nueva Visión.

Liberman, D. (1976). *Comunicación y Psicoanálisis* [Communication and Psychoanalysis]. Buenos Aires: Alex Editor.

Liberman, D. et al. (1982). *Del cuerpo al símbolo: sobreadaptacion y enfermedad psicosomática* [From the Body to the Symbol: Over-adaptation and Psychosomatic Illness]. Santiago de Chile: Ananké, 1993.

Lichtenberg, J. (1975) The development of the sense of self. *J. Amer. Psychoanal. Assoc.,* 23:459-484.

Lichtenberg, J. (1979) Factors in the development of the sense of the object. *J. Amer. Psychoanal. Assoc*. 27: 375-386.

Lichtenberg, J. (1992) *Self and Motivational Systems*. Hillsdale, N.J.: The Analytic Press. Chapter 8, Selfobject experience p. 122-148.

Lichtenberg, J., Lachmann, F., & Fosshage, J (2016). *Enlivening the Self*. London: Routledge.

Loewald, H. W. (1951), Ego and reality. In: *Papers on Psychoanalysis*. New Haven, CT: Yale University Press, pp. 3-20, 1980.

Loewald, H. W. (1960/1980), On the therapeutic action of psychoanalysis. In: *Papers on Psychoanalysis*. New Haven, CT: Yale University Press, pp. 221-256, 1980

Loewald, H. W. (1962/1980), Internalization, separation, mourning and the superego. In: *Papers on Psychoanalysis*. New Haven, CT: Yale University Press, pp. 257-276, 1980

Loewald, H. W. (1971). On motivation and instinct theory. Psychoanal. St. Child, 26:91-128. (1986) Über Motivation und Triebtheorie. In: ders., Psychoanalyse. Aufsätze aus den Jahren 1951-1979. Übers. von H. Weller. Stuttgart (Klett-Cotta).

Loewald, H. W. (1972). Freud's Conception of the Negative Therapeutic Reaction, with Comments on Instinct Theory. *J. Amer. Psychoanal. Assn.,* 20:235-245.

Loewald, H. W. (1975). Psychoanalysis as an art and the fantasy character of the psychoanalytic situation. In: *Papers on Psychoanalysis*. New Haven, CT: Yale University Press, pp. 352-371, 1980.

Loewald, H. W. (1978a/1980). Primary process, secondary process, and language. In: *Papers on Psychoanalysis.* New Haven, CT: Yale University Press, pp. 178-206, 1980.

Loewald, H. W. (1978b/1980). Instinct theory, object relations, and psychic structure formation. In: *Papers on Psychoanalysis*. New Haven, CT: Yale University Press, pp. 207-218, 1980

Loewald, H. W. (1978c/1980). *Psychoanalysis and the History of the Individual*. New Haven, CT: Yale University Press.

Loewald, H. W. (1979/1980). The waning of the Oedipus complex. In: *Papers on Psychoanalysis*. New Haven, CT: Yale University Press, pp. 384-404, 1980

Loewald, H. W. (1980). *Papers on Psychoanalysis*. New Haven, CT: Yale University Press.

Loewald, H. W. (1986). Transference-countertransference. *J. Amer. Psychoanal. Assn*., 34: 275-287.

Lutenberg, J. M. (1995). Clínica del vacío. El vacío mental y la angustia [The void in clinical practice: Mental void and anxiety]. *Zona Erógena*, 26: 24-16.

Mahler, M.S. (1963). Thoughts about Development and Individuation. *Psychoanal. St. Child*, 18:307-324.

Mahler, M. S., Pine, F. and Bergman, A. (1975). *The Psychological Birth of the Human Infant: Symbiosis and Individuation*. New York: Basic Books.

Malberg N.T. and Raphael-Leff J.(eds) (2012). *The Anna Freudian Tradition. Lines of Development. Evolution of Theory and Practice over the Decades*. London, Karnac Books.

Marty, P. (1990). *La psychosomatique de l'adulte*. Paris: Presses Universitaires de France.

Marucco, N.C. (2007). Between Memory and Destiny: Repetition. *Int. J. Psycho-Anal*., 88(2):309-328.

Maturana, H. (1978). The biology of language: the epistomology of reality. In: G. A. Miller and E. Lenneberg (Eds). *The Psychology of Biology of Language and Thought*. New York: Academic Press. Pp. 27-63.

McDougall, J. (1991). *Theaters of the Mind: Illusion ad Truth on the Psychoanalytic Stage.* New York and London: Brunner and Routledge.

McLaughlin, J.T. (2005). *The Healer's Bent: Solitude and Dialogue in the Clinical Encounter*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Missenard, J. (1990). The dream envelope and the phantasy of a "common psyche." *In Psychic Envelopes,* ed. D. Anzieu, trans. D. N. Briggs, pp. 59-63. London: Karnac.

Mitchell, S.A. (1988). *Relational Concepts in Psychoanalysis: An Integration.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Mitchell, S.A. and Black, M.J. (1995). *Freud and Beyond: A History of Modern Psychoanalytic Thought.* New York: Basic Books.

Modell, A. (1984). *Psychoanalysis in a New Context*. New York: Int. Univ. Press.

Muller, F. (2009). El concepto de intersubjetividad en psicoanálisis [The concept of intersubjectivity in psychoanalysis]. *Revista de psicoanálisis*, 46(2): 329-352.

Muñoz-Muñoz, L. (2017). La autorregulación y su relación con el apego en la niñez. Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales, Niñez y Juventud, 15 (2), pp. 807-821. DOI:10.11600/1692715x.1520201082016

M'Uzan M. de (1978/1994). *La bouche de l'inconscient*. Paris : Gallimard, 1994.

Nemirovsky, C. (1993). ¿Otros analistas, otros pacientes? Reflexiones acerca del psicoanálisis actual [Other analysts, other patients? Thoughts on present-day psychoanalysis]. *Proceedings of the 28th IPA Congress*. London: IPA.

Nemirovsky, C. (2007). *Winnicott y Kohut. Nuevas perspectivas en psicoanálisis, psicoterapia y psiquiatría* [Winnicott and Kohut: New Perspectives in Psychoanalysis, Psychotherapy, and Psychiatry]. Buenos Aires: Grama.

Nemirovsky, C. (2008). Encuadre, salud e interpretación. Reflexiones alrededor de conceptos de D. W. Winnicott [The setting, health, and interpretation: Thoughts on D. W. Winnicott's concepts]. In: Liberman, A. and Abello, A., (Eds.), *Winnicott hoy. Su presencia en la clínica actual* [Winnicott Today: His Presence in Present-Day Clinical Practice]. Madrid: Psimática.

Nemirovsky, C. (2011). Correlato al trabajo de F. Borgogno, (comp.), *The Young Lady Committing Hara-Kiri and Other Essays. Aperturas Psicoanalíticas* 20 [Discussion of the work by F. Borgogno (Ed.)]. Retrieved from: http://www.aperturas.org/articulos.php?id=336&a=Correlato-al-trabajo-de-Franco-Borgogno.

Nemirovsky, C. (2018). Nuestra clínica hoy [Our clinical practice today]. Presented at the Uruguayan Psychoanalytic Association Conference, Motevideo, August.

Ogden, T. (1994). The Analytic Third: Working with Intersubjective Clinical Facts. *Int. J. Psycho-Anal.*, 75: 3-19.

Painceira, A. (1997). *Clínica psicoanalítica. A partir de la obra de Winnicott* [Psychoanalytic Clinical Practice Based on Winnicott's Work]. Buenos Aires: Lumen.

Painceira, A. (2002). Hacia una nueva teorización del psicoanálisis a partir de la "intuición fundamental" de Winnicott [Toward a new theorization of psychoanalysis based on Winnicott's "basic intuition"]. *Psicoanálisis*, 24(3): 521-542.

Pampliega de Quiroga, A. (1977). Número homenaje al doctor Enrique Pichon Rivière. *Temas de Psicología Social.* 1(1) Retrieved from : https://www.psicoterapiarelacional.es/Homenajes/Enrique-Pichon-Riviere/Reflexiones/El-concepto-de-grupo

Parsons, M. (2009). An Independent Theory of Clinical Technique. *Psychoanalytic Dialogues*, 19: 221–236.

Paz, M.A. (2005) Vergüenza, narcisismo y culpa en psicoanálisis [Shame, narcissism, and guilt in psychoanalysis]. *Aperturas Psicoanalíticas* no.21. Retrieved from: http://www.aperturas.org/articulos.php?id=356&a=Verguenza-narcisismo-y-culpa-en-psicoanalisis-Psicologia-psicoanalitica-del-self

Pelento, M.L. (1992). Apuntes sobre la obra de Winnicott [Notes on Winnicott's work]. Presented at I Encuentro Winnicott, Buenos Aires, November.

Poland, W.S. (1996). *Melting the Darkness: The Dyad and Principles of Clinical Practice*. Northvale, NJ: J. Aronson.

Ponsi M. (1997). Interaction and Transference. *Int. J. Psycho-Anal*., 78: 243-263.

Puget, J. (2003). Intersubjectividad. Crisis de la representación [Intersubjectivity: Crisis of representation]. *Psicoanálisis*, 24(1): 175-189. Retrieved from: http://biblioapdeba.no-ip.org/pgmedia/EDocs/2003-revista1-Puget

Racamier P-C. (1992*). Le génie des origines*, Paris, Payot.

Racker, H. (1957) The Meaning and Uses of Countertransference. *Psychoanal. Q*. 26: 303-357.

Ramachandran, V. S., Levi, L., Stone, L., Rogers-Ramachandran, D., McKinney, R., Stalcup, M., Arcilla, G., Zweifler, R., Shatz, A., & Flippin, A. (1996), Illusions of body image: What they reveal about human nature. In: *The Mind-Brain Continuum*: *Sensory Processes*, ed. R. Llinas & P. S. Churchland. Cambridge, MA: MIT Press, pp. 29-60.

Rapaport, D. and Gill, M.M. (1959). The Points of View and Assumptions of Metapsychology1. *Int. J. Psycho-Anal*., 40:153-162.

Reis, B. (2009). Performative and Enactive Features of Psychoanalytic Witnessing. *Int. J. Psycho-Anal.*, 90: 1359-1372.

Richard F. et Wainrib S. (2006) (sous la direction de) *La subjectivation*, Paris, Dunod.

Rivière, E.P. (2017). The Link and the Theory of the Three Ds (Depositant, Depositary, and Deposited): Role and Status, *Int. J. Psycho-Anal*., 98:177-186.

Rizzolatti, G., Fadiga, L., Gallese, V. and Fogassi, L. (1996). Premotor cortex and the recognition of motor actions. *Cog.Brain Res*., 3: 131-141.

Rizzolatti G., Craighero L. (2004). The mirror neuron system. *Ann. Rev. Neurosci*. 27: 169-192.

Renik, O. (1993). Analytic Interaction: Conceptualizing Technique in Light of the Analyst's Irreducible Subjectivity. *Psychoanal Q.*, 62:553-571.

Rodulfo, R. (2007). http://www.ricardorodulfo.com

Rodulfo R. (2010-2012). Oral Communucation with Nemirovsky

Rosolato, G. (1978). Symbol Formation. *Int. J. Psycho-Anal*., 59:303-313

Rotenberg, V. S. (1994), An integrative psychobiological approach to brain hemisphere functions in schizophrenia. *Neurosc. & Biobehav. Rev*., 18:487-495.

Roussillon, R. (2004a) Pulsion et intersubjectivité, *Adolescence*, 50, 735-750.

Roussillon, R. (2004b) L'intersubjectivité et la fonction messagère de la pulsion. *Psychiatrie française*, 2, 2004, 45-54.

Roussillon R. (2008). *Le jeu et l'entre-je(u)* Paris, PUF.

Roussillon R. (2014) Intersubjectivité et inter-intentionnalité, Enfances et psy, 2014/1, n 62, *Erès*, 39-49.

Ruggiero, I. (2015). Adolescent Dynamics in the Analysis of Adults and Reopening of the Process of Subjectivation. *The Italian Psychoanalytic Annual*, 9: 7-24

Sandler, J. (1976) Countertransference and Role-Responsiveness. *Int. R. Psycho-Anal*., 3:43-47.

Sassenfeld, A. (2012). *Principios clínicos de la psicoterapia relacional* [Clinical Principles of Relational Psychotherapy]. Santiago de Chile: Sodepsi.

Sassenfeld, A. (2017). *El espacio hermenéutico* [The Hermeneutic Space]. Santiago de Chile: Sodepsi.

Schafer, R. 1980 Narration in the psychoanalytic dialogue Critical Inquiry, 7 : 29-53.

Schore, A. N. (1994), *Affect Regulation and the Origin of the Self: The Neurobiology of Emotional Development*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Schore, A.N. (1996) The experience-dependent maturation of a regulatory system in the orbital prefrontal cortex and the origin of developmental psychopathology *Development and Psychopathology* 8:59-87.

Schore, A.N. (1999). Commentary by Allan N. Schore. *Neuropsychoanalysis*, 1(1):49-55.

Schore, A. (2002). Dysregulation of the right brain: A fundamental mechanism of traumatic attachment and the psychopathogenesis of posttraumatic stress disorder *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 36:9-30

Schore, A.N. (2003). *Affect dysregulation and disorder of the self*. New York: Norton.

Schore, A.N. (2011). The Right Brain Implicit Self Lies at the Core of Psychoanalysis. *Psychoanal. Dial.*, 21(1):75-100.

Schwartz, H.P. (2012). Intersubjectivity and Dialecticism. *Int. J. Psycho-Anal*., 93(2):401-425.

Searles, Harold F. (1979). *Countertransference and related subjects; selected papers*. New York: Int. Univ. Press.

Segal, H. (1994): "Phantasy and Reality". In "The Contemporary Kleinians of London", New York International Universities Press.

Shevrin, H. (2010). The Predictive Power of a Comprehensve Psychoanalytic Theory. *Neuropsychoanalysis*. 12 : 39-52.

Skelton, R. (2006). Edinburgh International Encyclopaedia of Psychoanalysis. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Smalinsky, E., Ripesi, D., and Merle, E. (2009). *Winnicott para principiantes* [Winnicott for Beginners]. Buenos Aires: Era Naciente.

Stern, D.N. (1985). *The Interpersonal World of the Infant.* New York, Basic Books.

Spence, D. 1982. *Narrative Truth and Historical Truth* New York: Norton.

Spivacow, M. (2005). *Clínica psicoanalítica con parejas* [Psychoanalytic Practice with Couples]. Buenos Aires: Lugar.

Stern D (1985). *The Interpersonal World of the Infant*. New York: Basic Books.

Stolorow, R.D. (1978). The Concept of Psychic Structure: Its Metapsychological and Clinical Psychoanalytic Meanings. *Int. Rev. Psycho-Anal*., 5:313-320

Stolorow, R.D. (1988). Intersubjectivity, Psychoanalytic Knowing, and Reality. *Contemp. Psychoanal.*, 24:331-337.

Stolorow, R.D. (1994). Chapter 15. Kohut, Gill, and the New Psychoanalytic Paradigm. *Progress in Self Psychol.*, 10 : 221-226.

Stolorow, R. (1997) Dynamic, dyadic, intersubjective systems: An evolving paradigm for psychoanalysis. *Psychoanalytic Psychology*, 14: 337-346.

Stolorow, R.D. (1998). Clarifying the Intersubjective Perspective: A Reply to George Frank. *Psychoanal. Psychol*., 15: 424-427.

Stolorow, R. (2013) Intersubjective Systems Theory: A phenomenological-contextual psychoanalytic perspective. *Psychoanal. Dialogues* 23: 383-389.

Stolorow, R. Brandchaft, B. and Atwood, G. (1987). Psychoanalytic Treatment: *An Intersubjective Approach*. Hillsdale NJ: Analytic Press.

Stolorow, R. & Atwood, G. (1989) The unconscious and unconscious fantasy: An intersubjective-developmental perspective Psychoanal. Inq. 9 364-374.

Sullivan H.S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.

Tessier Hélène (2004b) Empathie et intersubjectivité en psychanalyse. *Revue française de psychanalyse*, Juillet 2004 Tome LXVIII, Paris : P.U.F., pp 830-851.

Tessier, H.(2005). *La psychanalyse américaine* Paris : P.U.F. coll. Que sais-je ?

Tessier H. (2014a). *Rationalisme et émancipation en psychanalyse* ; *l'œuvre de Jean Laplanche*, Paris : P.U.F.

Tessier H. (2014b). The Sexual Unconscious and Sexuality in Psychoanalysis : Laplanche's theory of generalized Seduction, *Psychoanalytic Quaterly,* Vol 83, Issue 1, pp 169-183.

Trevarthen, K.J. Aitken, K.J. (2001). Infant intersubjectivity: Research, theory, and clinical applications: Annual research review *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 42:3-48

Tronick, E.Z. (1989). Emotions and emotional communication in infants *American Psychologist* 44:112-119

Tronick, P.J. Weinberg, P.J. (1997). Depressed mothers and infants: Failure to form dyadic states of consciousness. *Postpartum depression and child development* ed. Murray, P.J. Cooper, P.J. New York: Guilford.54-81

Tubert-Oklander, J. (2006). I, Thou, and Us: Relationality and the Interpretive Process in Clinical Practice. *Psychoanal. Dial*., 16(2):199-216.

Tubert Oklander, J. (2016). La teoría del vínculo y la perspectiva relacional en psicoanálisis [Link theory and the relational perspective in psychoanalysis]. Retrieved from http://jtubertoklander.blogspot.com.ar/2016/

Tubert-Oklander, J. & Hernández de Tubert, R. (2003), Operative Groups: *The Latin-American Approach to Group Analysis*. London: Jessica Kingsley.

Turillazzi Manfredi S., Ponsi M. (1999). Transfert-controtransfert e intersoggettività. Contrapposizione o convergenza? *Riv.Psicoanal*., XLV (4): 697-720.

Valeros, J. (1997). Notas sobre la relación del self con la sexualidad [Notes on the relationship between self and sexuality]. *Actas del Sexto Encuentro Latinoamericano del Pensamiento de D.W. Winnicott*, Buenos Aires, November.

Wainrib, S. (2012). Is Psychoanalysis a Matter of Subjectivation? *Int. J. Psycho-Anal*., 93(5): 1115 -1135.

Wallerstein, R.S. (1995) *The Talking Cures*, New Haven-London, Yale University Press.

Wallerstein, R.S.(2002). The Growth and Transfornation of American Ego-Psychology, *J Amer Psychoanal Assoc.*, 50/1, 135-169.

Widlöcher, D. (2004). The Third in Mind. *Psychoanal Q*., 73:197-213.

Widlöcher, D. (2014a). Burial and Resurgence of Projective Identification in French Psychoanalysis. *Int. J. Psycho-Anal*., 95:757-769.

Widlöcher , D. (2014b). Empathie et co-pensée. *Journal de psychanalyse de l'enfant*.IV (1) : 61-74.

Winnicott, D.W. (1953). Transitional Objects and Transitional Phenomena—A Study of the First Not-Me Possession. *Int. J. Psycho-Anal*., 34:89-97.

Winnicott, D.W. (1960). The Theory of the Parent-Infant Relationship. *Int. J. Psycho-Anal*., 41:585-595.

Winnicott, D.W. (1967). The Location of Cultural Experience. *Int. J. Psycho-Anal*., 48:368-372.

Winnicott, D.W. (1969). The Use of an Object. *Int. J. Psycho-Anal*., 50:711-716.

Wittling, W. (1997). The right hemisphere and the human stress response. *Acta Physiologica Scandinavica* 640:Suppl.55-59.

Wittling, W., & R. Roschmann (1993). Emotion-Related Hemisphere Asymmetry: Subjective Emotional Responses to Laterally Presented Films. *Cortex* 29(3): 431-448. https://doi.org/10.1016/S0010-9452(13)80252-3

Zukerfeld, R. (2004). Inconscientes, memorias y tópicas [Unconsciouses, memories, and topographies]. *Aperturas psicoanalíticas* nº 17. Retrieved from http://www.aperturas.org/articulos.php?id=293&a=Inconscientes-memorias-y-topicas

Zukerfeld, R. (2009). A propósito de "La escisión del yo en el proceso de defensa" de Luis Campalans Pereda [On "The splitting of the ego in the defense process" by Luis Campalans Pereda]. *Revista de Psicoanálisis*, 66(3): 651-664.

Regionalni konsultanti i saradnici

Saradnici u originalnom tekstu za Severnu Ameriku: Dr Henri Fridman (*Henry Friedman*, MD); Dr sc. Adrijen Haris; Dr Džozef Liktenberg; Dr sc. Entoni Bas; Dr sc. Donel Stern (*Donnel Stern*; PhD); Dr sc. Elen Tesje (*Hélène Tessier*, PhD); Dr sc. Eva D. Papiasvili, ABPP (*American Board of Professional Psychology*)

Saradnici u odgovoru Evrope: Dr Marija Ponsi; Dr Kristijan Selen; Dr Arne Jemstet; Dr Stefano Bolonjini

Saradnici u odgovoru Latinske Amerike: Dr Karlos Nemirovski – pisac; Dr Abel Fajnstajn – recenzent

Međuregionalni koordinator: Dr sc. Eva D. Papiasvili, ABPP (*American Board of Professional Psychology*)

IPA Međuregionalni enciklopedijski rečnik psihoanalize je licenciran pod Creative Commons licencom CC-BY-NC-ND. Osnovna prava zadržavaju autori (IPA i saradnici članovi IPA), međutim, ovaj materijal mogu da koriste drugi, podložno nekomercijalnoj upotrebi, uz punu atribuciju IPA (uključujući pozivanje na URL www.ipa.world/IPA/Encyclopedic_Dictionary) i doslovnu reprodukciju, ne u derivativnoj, uredničkoj ili kombinovanoj formi. Molimo, pritisnite ovde za uslove.

NACHTRÄGLICHKEIT

Troregionalna saradnja

Međuregionalni konsultanti: Moris Eprej (*Maurice Apprey*) i Eva Papiasvili (Severna Amerika), Bernar Šerve (*Bernard Chervet*, Evropa), Viktorija Korin (*Victoria Korin*, Latinska Amerika)

Kopredsednik međuregionalne saradnje: Arne Jemstet (Evropa)

I. UVOD I UVODNA DEFINICIJA

Imenica *Nachträglichkeit* označava jedan od najkompleksnijih i najnelinearnijih koncepata koje je iznedrio Frojd. Ovim konceptom se uvećava teorijski korpus metapsihologije i kliničkih teorija sećanja, psihičke kauzalnosti i temporalnosti, seksualnosti, traume i razvoja. Potrebna je suštinska analiza da bismo shvatili njen pun značaj.

Mnogostruka značenja i drugačiji naglasci usled komplikovane evolucije ovog koncepta kod Frojda, u kombinaciji sa različitim prevodima i tumačenjima, doveli su do raznolikih objašnjenja i definicija pojma *Nachträglichkeit* u psihoanalitičkoj misli Evrope, Severne Amerike i Latnske Amerike.

U Evropi, počevši od Žaka Lakana koji je oživeo ovaj koncept (1956, 1966, 1971), a potom i drugih francuskih autora koji su usledili, izgleda da je u žiži interesovanja logika temporalne regresije koja prelazi sa nedavne scene na raniju prateći regresivan put i proces sećanja. U tom pogledu, jedino manifestno ispoljavanje simptoma prati progresivni put. U psihoanalitičkim seansama, dakle, uspomene koje u sebi nose odložena dejstva čine polugu terapeutskog delovanja. U dejstvovanju '*après-coup-a*' (*L'après-coup* je francuski prevod *Nachträglichkeit-a*. *Après-coup*, u bukvalnom prevodu, znači 'naknadni udarac' ili 'naknadni šok'), taj proces obelodanjuje temporalnu strukturu višeg reda od retroakcije. Ovde, ono „posle" čeka na ono „pre", da bi zauzelo njegovo mesto u cirkularnom i nereciprocnom procesu.

Nakon Lakanovog „povratka Frojdu", mnogi francuski autori, osim ideje psihičkog regresivnog rada i dvostruke kauzalnosti (iz sadašnjosti u prošlost i iz prošlosti u sadašnjost), naglašavaju princip preteranog determinizma i transpozicije nesvesnog materijala na realnost percepcije i njegovu internalizaciju u okviru psihičke realnosti putem identifikacije, sa fokusom na psihički rad reprezentacije i reprezentabilnosti. Oni vide *après-coup* kao proces koji preobražava regresivnu ekonomiju nagona, uzimajući u obzir psihičko upravljanje traumatskim posledicama, i unapređenje želje.

Žan Laplanš takođe sledi Lakana i proširuje njegovu logiku temporalne regresije u svom opisu generalizovane teorije zavođenja i usađenih majčinskih poruka. U Laplanšovoj dopuni,

Lakanova nereciproćna cirkularna sekvenca *après-coup-a* postaje spiralno delovanje u kome se usađivanje majčinskih poruka u detetov rani i nedovršen Ego prima i „resubjektivira" u sukcesivnim prevodima. U psihoanalitičkom tretmanu, transfer postaje jedan beskrajan „transfer transfera".

U savremenim Evropskim rečnicima, Laplanš i Pontalis (1973) predstavljaju *Nachträglichkeit* kao termin koji Frojd često upotrebljava u vezi sa svojim shvatanjem psihičke temporalnost i kauzalnosti, pri čemu iskustva, utisci i tragovi sećanja mogu naknadno da se prerade, kako bi se prilagodili svežim iskustvima ili ulasku u novu fazu razvoja. Njima se, u tom slučaju, može podariti ne samo novo značenje, već i psihička delotvornost ili patogena snaga.

Edinburška enciklopedija psihoanalize (Skelton, 2006) navodi da Helmut Tome – *Helmut Thomä,* i Nil Češir – *Neil Cheshire* (1991) smatraju Strejčijev prevod „odložena akcija" nezadovoljavajućim, jer je Frojd kombinovao značenje odloženog dejstva sa retrospektivnom rekonstrukcijom psihološkog značenja traume.

Suprotno tome, severnoameričko oživljavanje ovog koncepta krajem 1980-ih i tokom 1990 -ih, stavilo je naglasak na ponovnu transkripciju i ponovnu kontekstualizaciju sećanja iz razvojno transformativne perspektive. U skorašnjem rečniku Američke psihoanalitičke asocijacije, koji koristi osporavan Strejčijev prevod „odložena akcija" (Okinklos i Samberg, 2012, str. 53-54), proces *Nachträglichkeit-a* definisan je kao reaktivacija ili reinterpretacija nekog ranijeg iskustva ili sećanja koje se, u trenutku svog nastanka, nije moglo asimilovati, obično usled deficita ili odstupanja u funkciji sazrevanja ili razvoja. Proces odlaganja može da bude očigledan, naročito na polju psihoseksualnosti, pošto značenje iskustava sa seksualnim nabojem u ranom detinjstvu ne može da se integriše, sve dok ne nastupe posledice pubertetskog sazrevanja.

Sa latinoameričke tačke gledišta (na primer, Aslan, 2006; Masota, 1982) pojmovi temporalnosti, kauzalnosti i psihoanalitičke delotvornosti omeđuju koncept *Nachträglichkeit*. Postoji kompleksna mreža interakcija u kojoj *Nachträglichkeit* ima povratno dejstvo na svaki od ovih pojmova. Ono prvo što se dejstvovanjem *Nachträglichkeit-a* stavlja u pokret jeste defokusiranje/zamagljivanje, razmotavanje vremena. Ovo razmotavanje prouzrokuje pomeranje u utvrđujućem poretku, podriva odredbe kauzalnosti i omogućava analitičko delovanje tokom seanse.

Definisanje koncepta *Nachträglichkeit* je kompleksan problem. Da bismo razmotrili kompleksnost koncepta *Nachträglichkeit*, neophodno je da precizno utvrdimo načine na koji se ovaj pojam prepliće sa drugima, uključujući represiju, repeticiju, seksualnost, signifikaciju i traumu – sve koncepte koji podrazumevaju dva vremenska perioda. Istovremeno, neophodno je da izmestimo *Nachträglichkeit* iz okvira u kojem se javlja, da ne bismo izgubili iz vida njegovu jedinstvenost (Masota, 1982).

II. EVOLUCIJA KONCEPTA KOD FROJDA

II. A. Reč *Nachträglichkeit* i njeni prevodi

U skladu sa svojim običajem, Frojd je skovao imenicu *Nachträglichkeit* (neologizam) od prideva i priloga u svakodnevnom nemačkom, *nachträglich*. *Nachträglich* i njene izvedenice, zabeleženi su oko 160 puta u Frojdovim radovima, od kojih se samo šest tiču imenice *Nachträglichkeit*, dok drugi podrazumevaju pridev ili prilog (Tome i Češir, 1991); dodatnih pet upotreba te imenice može se naći u pismu Flisu (*Fleiß*) od 14. novembra 1897. (Frojd, 1892–1899, str. 268), i još jedan primer u pismu od 9. juna 1898. godine (Mason – *Masson*, 1985, str. 544).

U nemačkom, termin *Nachträglichkeit* nastao je od *nach* (posle) i *tragen* (vući, privlačiti, nositi, doneti). Sa semiotičke tačke gledišta, znači *vući prema posledici*. Sufiks *keit* daje mu ženski rod.

Frojd, takođe, stavlja u službu ekvivalentne termine, koji mogu da se prevedu na naš jezik kao naknadno dejstvo (tj. počevši od onoga što dolazi posle), kao i izraze koji koriste prilog *nachträglich* u smislu „posle događaja". Može se naići i na: dodatno razumevanje, razrađivanje, kompulzija, poslušnost, akcija, dejstvo „nakon događaja", ili na francuskom *après-coup* (Šerve, 2009).

Na fransucki je *Nachträglichkeit* preveden kao *après-coup*. Ovaj francuski izraz ponekad se koristi direktno u engleskoj psihoanalitičkoj literaturi, možda zato što ne postoji zadovoljavajući prevod na engleski, ali najviše zbog toga što je ovaj koncept stekao svoja specifična i najdublja značenja u francuskoj psihoanalizi.

U engleskom, zvanični prevod je *odložena akcija* (Okinklos i Samberg, 2012), ali neki engleski autori koriste i *naknadno dejstvo* ili *naknadnost*, kako je predložio Laplanš (1989-90), ili *naredno dejstvo*.

U Sjedinjenim Američkim Državama, Arnold Model (1989) je predložio prvi drugačiji engleski prevod pojma *Nachträglichkeit*: *supsekvencijalnost* , kao i latinski *a posteriori* ali se na kraju vratio Frojdovom nemačkom originalnom terminu *Nachträglichkeit*.

Pregled upotrebe ovog koncepta u pisanim radovima na španskom jeziku pokazuje da je prevođen na razne načine, uključujući: odloženo dejstvo, *après-coup*, retroakcija, resignifikacija (davanje novog značenja događaju iz prošlosti), aposteriori. U Latinskoj Americi, termini koji se najčešće koriste su aposteriori, retroakcija, *après-coup*, kao i nemačka reč *Nachträglichkeit*.

II. B. Dvofazni proces

U Frojdovim zapisima, imenica *Nachträglichkeit* postupno počinje da se odnosi na *nesvesni psihički proces* i njegove očigledne posledice, pokrenute nekim događajem traumatskog karaktera, nekakvim „šokom" koji se pretvara u „šokantan događaj". Preciznije, odnosi se na dinamički proces koji povezuje početni traumatski događaj, njegovo potiskivanje tokom perioda neodređene dužine i regresivni psihički rad transformisanja libidinalne ekonomije potisnutog događaja, i podsticanje „posthumnih povrataka" potisnutog događaja, u skladu sa promenljivim manifestnim

oblicima, koji su zamenski psihički proizvodi.

Pridev i prilog, *nachträglich*, naglašavaju dijahroničnu organizaciju procesa mišljenja *u dve faze*, kao i uzročnu i određujuću sponu koja postoji među njima.

Koncept *après-coup* je, dakle, proces (*Proceß*) koji se sastoji od dve manifestne i jedne latentne faze, koja uključuje nesvesne psihičke procese (*Vorgang*).

Vredi napomenuti da Frojd mnogo češće govori opisno o ovom dvofaznom procesu nego što koristi imenicu *Nachträglichkeit*.

II.C. Rađanje koncepta

U „Projektu za naučnu psihologiju" (1985a, b) pojavljuje se samo prilog u vezi sa Eminim slučajem. Frojd insistira na preuranjenosti *seksualnog oslobađanja* i njegovim *docnijim* posledicama. Zatim, 1986. godine, govori o *posthumnom dejstvu traume iz detinjstva*. Imenicu će skovati 1987. godine u svojim pismima Flisu.

U „Tumačenju snova" (1900) dvosmerna kretanja (iz sadašnjosti u prošlost i iz prošlosti natrag u budućnost/sadašnjost) očigledna su u humorističnom pripovedanju pacijenta (ljubitelja ženske lepote) kad izjavljuje da žali što nije mogao do kraja da iskoristi svoju dojilju dok ga je u prošlosti dojila, sad kad – kao odrastao čovek – gleda kako neka druga privlačna dojilja doji bebu. Od tog trenutka, ova pojava gubi svoju specifičnost u oblasti patogeneze psihoneuroza i postaje deo svakodnevnog razmišljanja, uključujući humor i duhovitost.

U „Malom Hansu" (1909b), Frojdovo tumačenje sledi logiku naknadnog dejstva, ne imenujući ga kao takvog. To nije bio slučaj u tekstu „Čovek vuk" (1918c), u kome on daje veću kompleksnost ovom konceptu, razmatrajući još i seanse i transfer kao treća naknadna dejstva neophodna za cilj tretmana. Čuveni san o vukovima i fobija od osa bili su prvi i drugi *après-coup* prvobitne scene koja se ranije desila i, u to vreme, nije bila asimilovana. U ovom tekstu, ideja o vremenu postaje veoma važna za Frojda, koji pokušava da datira oba ova događaja.

Vredno je pomena da se od 1917. godine nadalje, termin *Nachträglichkeit* gubi iz njegovih zapisa, dok istovremeno nagoveštavanje dvofaznog procesa postaje sve češće. Tako, 1925. godine, Frojd spaja aspekte kastracionog kompleksa koje smo videli i one koje smo čuli ne upotrebljavajući termin *Nachträglichkeit*.

Frojd je stvorio ovaj koncept u vreme kada su njegovim istraživanjem dominirale *etiološke* preokupacije. One su postale izomorfne sa tendencijom, koju je već Brojer opazio, prisećanja praćenjem temporalne putanje *unazad*. Brojer je opisao *retrogresiju* (tj. činjenicu bavljenja istorijom od neke precizne tačke u prošlosti i njenog ponavljanja sa ciljem da je rekonstruišemo i da se od nje oslobodimo) koja mu je omogućila da osmisli katarzični metod (Frojd & Brojer, 1895a).

Prateći put ove *temporalne regresije*, Frojd joj je dodao obavezu da se izrazi kroz verbalizaciju, dakle proizvodnjom verbalnih odloženih dejstava. Stavio je sklonost ka regresiji, udruženu sa prinudom da se održi verbalna veza sa svešću, u službu terapeutskog cilja. Tako je promovisao

novi metod, psihoanalitički tretman definisan njegovim *protokolom*, njegovim *fundamentalnim pravilom*, koji iziskuje verbalnu *slobodnu asocijaciju* i specifični psihički rad, rad *odloženog dejstva*.

U svojoj opservaciji Eme, u „Projektu za naučnu psihologiju", deo II, poglavlje 4, „Histerična greška u premisi" (1895b, str. 352), Frojd daje precizan opis „odložene akcije" (*Nachträglichkeit*), koncentrišući se na temporalnu regresiju u toku seansi. Prvu fazu, koja je sam događaj, deli na dve regresivne scene, od kojih je jedna (scena I, u kojoj se dva prodavca u radnji podsmevaju haljini trinaestogodišnje Eme) skorija i rekonstruisana, a druga (scena II potisnutog sećanja iz vremena kad Ema ima osam godina i bakalin je seksualno dodiruje/zlostavlja) je ranija i nesvesna u strogom smislu reči. On zasniva svoje razmišljanje na Šarkoovoj (*Charcot*) teoriji traume koju je već izložio u „Studijama o histeriji" (Frojd & Brojer, 1893–1895), sa dijahronim stvaranjem simptoma u dve faze i katarzičnom metodom retrogresije i asocijativne razrade Brojera, ali se izdvaja svojim temeljnim etiološkim istraživanjem. On isitiče *obrnuti smer* katarzičnog sećanja koje se događa u toku seanse i seksualni sadržaj onoga što je potisnuto. Prema tome, on izvrće tok događaja i vremena. Scenu I, skoriju scenu, naziva, „Emino sećanje na to kako joj se smejao prodavac kada je kao trinaestogodišnjakinja ušla u radnju", a scenu II, onu koja je starija, „potisnuto sećanje na to kako ju je, kao osmogodišnjakinju, u drugoj radnji, seksualno zlostavljao bakalin". Ovaj drugi simptomatičan događaj bila je agorafobija, uključena u ulazak u radnju bez ikoga u pratnji. Ta dva događaja razdvojena su periodom latencije.

Slučaj Eme, koja pati od agorafobije kad sama kupuje (kasnije nazvan „Emin model *Nachträglichkeit-a*" u postfrojdijanskim evropskim i severnoameričkim teorijama na ovu temu, i kao paradigma u latinoameričkom teoretisanju), dočarava Frojdovu ranu definiciju *Nachträglichkeit-a*, ali i njegovo rano razumevanje uloge traume, temporalnosti i sećanja, seksualnosti, razvoja, kao i odbrane u neurogenezi i u kliničkom radu kako je sumirano u njegovoj vanvremenskoj izjavi: „Ovde imamo slučaj u kome sećanje pobuđuje afekat koji samo iskustvo nije pobudilo, zato što je, u međuvremenu, promena [do koje je došlo] u pubertetu omogućila drugačije shvatanje onoga što je zapamćeno... Mi, bez izuzetka, uviđamo da *je sećanje potisnuto, što je postalo trauma tek putem odložene akcije*" (Frojd, 1895b, str. 356; kurziv dodat). U ovoj izjavi, *Nachträglichkeit* je u odnosu pojmova sećanje–potiskivanje–trauma. Ceo ovaj citat jeste definicija ovog koncepta, čija je dinamika posledica međusobnog delovanja ova tri pojma i određujućeg poretka među njima: u odnosu na ono što je potisnuto, kako je potisnuto, kako ono postaje trauma, kako sećanje dobija smisao.

Već je Žan-Marten Šarko (*Jean-Martin Charcot*) opisao hronološku organizaciju simptoma histerije *u dve faze*, uz treću, nazvanu period psihičke inkubacije ili psihičke razrade, koja je smeštena između traumatskog događaja (šoka) i manifestnog naknadnog dejstva (simptoma).

Kao Šarkoov učenik (Frojd je bio njegov prevodilac na nemački), i zaokupljen time da oslobodi psihičke simptome iz etiološkog ćorsokaka teorije degeneracije, Frojd je ozbiljno shvatio hronološke reference upravnika Salpetrije (*Salpétrière*) bolnice. Zbog toga je usmerio pažnju na međufazu i nevidljivi psihički rad koji se tu odvija.

II. D. Period latencije i regresivni psihički rad

„Tumačenje snova" (1900a,b) bilo je proizvod pažnje koju je Frojd posvetio specifičnom psihičkom radu koji se odvija tokom međuperioda koji je Šarko označio kao period psihičke inkubacije ili psihičke razrade, a Frojd preimenovao u period latencije. Ovo je Frojdu omogućilo da uzme u obzir novo, mada svakidašnje psihičko delovanje, čin *latencije*.

Period latencije lako se može primetiti u okviru razvoja ljudske seksualnosti, sa svoje dve faze, ali je vidljiv i u uobičajenom mentalnom funkcionisanju. Čin stavljanja u latenciju je delovanje prisutno u teoriji snova, u oscilaciji između dana i noći, a posebno je uočljivo preko njegovih naknadnih dejstava tokom seansi hipnoze i analize. Događaji koji se upliću, naime, noć i seansa analize, predstavljaju periode latencije okupirane specifičnim psihičkim radom. Posao sanjanja i njegovi rezultati, libidinalna regeneracija prilikom buđenja, sećanje i narativ sna, postaju prototipovi *regresivnih psihičkih aktivnosti obavljenih u pasivnosti latencije* (Šerve, 2009).

Logika asocijativne temporalne regresije, scena I (skorija) – scena II (iz prošlosti), deo je procesa sećanja koji sledi retrogresivni put. Za Frojda, samo je manifestno ispoljavanje simptoma na progresivnom putu.

Sećanje je spona između adolescencije i detinjstva, koje počinje od adolescencije. Seksualna preuranjenost *traumatskog događaja* (scena II) je ta koja je reaktivirana u sceni I tokom oživljenja nagonskih impulsa u pubertetu. Zajednička seksualna dimenzija (II) i (I) sasvim je očigledna.

Stoga, ono što nazivamo odloženim dejstvom i inicijalnim šokom, varira u zavisnosti od tačke gledišta, bilo da je to geneza simptoma ili je diskurs seanse. Shodno logici šoka, upravo je pojava simptoma odloženo dejstvo; shodno logici traženja katarzičnog efekta, sukcesivna sećanja su ta koja, počevši sa simptomom, predstavljaju odloženo dejstvo; i, shodno psihoanalitičkoj logici, svako dozivanje u pamćenje je odloženo dejstvo nekog nesvesnog sećanja koje je steklo, nakon što je potisnuto, vrednost traumatskog događaja (Frojd, 1895b). U prvom modelu, dejstvo je povezano sa traumatskim događajem; u drugom, sa sećanjem; u trećem, sa transferom regresivne privlačnosti i neophodnosti verbalizacije na analizu.

Frojd je zatim generalizovao ovaj model na sećanja u celini i vraćanje onoga što je potisnuto. Ideja vraćanja postaje direktna posledica naknadnog dejstva. U „Čoveku vuku" (1918c), seansa nije samo pokretač odloženih dejstava, ona sama, zajedno sa transferom, postaje odloženo dejstvo.

II. E. Seanse kao prisećanja i odložena dejstva

Međutim, analitička situacija stavlja jedno iznad drugog i meša zasebna odložena dejstva svakog protagoniste; otuda dolazi do stvaranja neoprodukcije, *analitičkog odloženog dejstva*, Ega/ne-Ega specifičnog za tu seansu, jedne neostvarnosti pune ukrštenih prisećanja.

Analitičko odloženo dejstvo je poluga terapeutskog dešavanja. Ono ima svoje mesto u svakoj seansi unutar sekvenci i totaliteta tretmana. *Precesija* (prethodnost, tj. „čin prednjačenja") svakog analitičarevog kontratransfera (Nero – *Neyraut*, 1997) upletena je u mešovit spektar emocionalnih, figurativnih i teoretskih formi.

U seansi, *regresivna privlačnost* (Frojd, 1925) pokreće reaktuelizaciju traumatskog efekta posredstvom sećanja, ponavljanja i konstrukcije/tumačenja. Rezultati odloženog dejstva su *preterano određena* sećanja. Koncept *generalizovanog prisećanja* (Frojd, 1937) uključuje ideje istorijske realnosti, ontogenetskih i filogenetskih tragova i, kroz funkciju koncepta *Nachträglichkeit*, istorijske istine koju stvara psiha.

II. F. Poslednja (dualna) teorija nagona i proces odložene akcije

Upravo je razrada, iz 1920. godine, fundamentalnog kvaliteta svih nagona, sklonosti vraćanju na ranije stanje i, konačno, na neorgansko stanje, bila odlučujuća da koncept *Nachträglichkeit* iščezne iz Frojdove upotrebe (Šerve, 2009). Ova poslednja teorija nagona, dualna teorija nagona, uključuje uvođenje nagona smrti, to jest dualnost erosa i tanatosa.

Značaj koji se rečju *Nachträglichkeit* pridaje progresivnom smeru ne uzima dovoljno u obzir drugi aspekt tog procesa, ogromnu ulogu regresivnog psihičkog rada, proizvedenog procesom „odložene akcije", na traumatsku i regresivnu privlačnost, što je suštinski aspekt koji funkcija sanjanja izvršava svakodnevno u pogledu mnogih traumatskih dešavanja dan pre tog sna.

Iako je u početku dovođen u vezu samo sa genezom histeričnih simptoma, proces „odložene akcije" postepeno je postao suština dvofazne prirode ljudske seksualnosti, povezujući edipalni period sa pubertetom, sa umetnutim periodom latencije. Zatim je proširen na redovno mentalno funkcionisanje i na oscilacije između dana i noći, uključujući i regresivni i progresivni put. Tako je njegovo uopštavanje učvršćeno u vreme kada je sam termin prestao da se upotrebljava.

II. G. Evolucija teorije regresije i trauma

Sudbina ovog koncepta, njegovo pojavljivanje i nestanak nakon dvofazne procesne realnosti na koju on ukazuje, može da se objasni internalizacijom ideje traumatizma u metapsihologiji.

Na početku svog rada, Fojd je povezao traumu sa ranim zavođenjem (Frojd, 1893–1895), koje uključuje *još jednu stvarnu osobu*, zavodnika. Događaj traumatičnog zavođenja ubrzava temporalnost razvoja seksualnosti ili Ega, koji su prerano probuđeni, što dovodi do preuranjene seksualnosti ili prerane zrelosti Ega.

Frojd, u svojim zapisima, dalje razvija definiciju traumatskog događaja. On je smatrao da traumatsko dejstvo dolazi od nesvesnih fantazija, koje postaju delotvorne nakon njihovog potiskivanja. Tako se psihički traumatizam pojavljuje *nachträglich* (naknadno).

U okviru njegove teorije narcisizma, trauma je prouzrokovana konfliktom koji uključuje reseksualizaciju narcisizma pod uticajem zahteva instinktualnog nagona, konfliktom između seksualnih impulsa i impulsa Ega. Ovaj konflikt je efekat negativne privlačnosti usled prvobitnog potiskivanja. Ova zamisao povezuje se sa onom koja je prisutna u „Studijama o histeriji" iz 1893–1895. godine, o privlačnosti koja dolazi iz traumatskog jezgra podvrgnutog represijii. Frojd (1915a), 1915. godine, dodaje da se ova represija odvija pod uticajem negativne privlačnosti usled primarnog potiskivanja, koje je prvobitno nesvesni čin.

Od 1917. godine, ovo negativno dejstvo traumatskog događaja dobijalo je sve više na značaju zahvaljujući proučavanju ratnih neuroza. Ishod je bio prepoznavanje traumatske neuroze i van domena principa zadovoljstva. Ova situacija je u izvesnoj meri dovela u pitanje teoriju snova. Snovi, od tog tog trenutka, više nisu uvek ostvarenje želja.

Frojd (1920) je 1920. godine povezao pojam traume sa kvalitetom svojstvenim prirodi samih nagona, njihovoj generičkoj tendenciji da se vrate na prethodno stanje i, konačno, na neorgansko stanje. Traumatska dimenzija je internalizovana. Događaj postaje endopsihički. Okidač može da bude neki spoljašnji događaj, neka *trauma*, ali može da ima i endogeno poreklo.

Negativna privlačnost traži, menja i preuzima, nekad čak i stvara spoljašnji događaj, uzimajući u obzir razradu lažne veze, lažne kauzalne teorije, sa ciljem modifikovanja ove negativne moći regresivne ekonomije.

III. POSTFROJDIJANSKA DEŠAVANJA

III. A. *Nachträglichkeit* u francuskoj psihoanalizi

Priča o ovom konceptu se, međutim, ovde ne završava. On nastavlja putanjom koja dovršava odigravanje onoga što označava. Nakon prvog perioda očiglednog pojavljivanja, pa zatim nestanka, koji je prošao nezapaženo, ponovo se javlja u Francuskoj sa Žakom Lakanom. U tom trenutku, postaje osnovni koncept francuske psihoanalize, obnavljajući vezu sa francuskim poreklom (Šarko) samog procesa i njegovog dvofaznog karaktera.

Primenjujući isti metod kao i Frojd, Lakan je skovao imenicu *l'après-coup* (neologizam), na bazi zajedničkog priloga i prideva *après coup*. Ali bila su moguća dva načina pisanja, sa i bez crtice. Kasnije, da bi utvrdili razliku u pisanju između imenice i prideva odnosno priloga, neki autori, kao Žan Laplanš, skovali su dva izraza na francuskom: *après-coup* i *effet après-coup*, ili su predložili (Šerve, 2006) da crtica bude rezervisana za imenicu: odatle *l'après-coup* (imenica) i *après-coup* (pridev i prilog).

Zahvaljujući ovom stavljanju naglaska na *Nachträglichkeit*, Lakan je izrazio svoju zabrinutost zbog devalvacije koju je pretrpela psihoanaliza u posleratnim godinama, obeleženim psihologiziranjem i razvojnim '*geneticismus-om*', teorijom linerane i hronološke temporalnosti, kao i Ego psihologijom. U sebi svojstvenom stilu, Lakan je pokušao da prisvoji proces *après-coup*

(Šerve, 2010). Zalažući se za povratak Frojdu, tvrdio je da delovanje *après-coup-a* nikad „ne prestaje" (1971); „priroda izgradnje simptoma je da bude *nachträglich*" (1956); „sve tačke gledišta imaju obavezu da u svakoj prilici počnu od osnovnih principa, kao *nachträglich, après-coup*" (1969, str. 295-307, kurziv u izvorniku); „*nachträglich* (setimo se da smo ga mi prvi uzeli iz Frojdovog teksta), *nachträglich* ili *après-coup* preko čega je trauma uključena u simptom, otkriva temporalnu strukturu višeg reda (od retroakcije)" (1966, str. 839/2006, str. 711, kurziv u izvorniku). Govoreći o dve faze i činu stavljanja u latenciju, piše: „Ono posle ostavljeno je da čeka [*faisait antichambre*] kako bi ono pre moglo da zauzme njegovo mesto" (Lakan, 1966, str. 197/2006, str. 161).

Lakan je jasno video devalvaciju koju koncept *après-coup* trpi kada se svede na temporalni prilog i na linearno određivanje između dva sukcesivna događaja. Međutim, on izbegava ekonomske implikacije procesa *après-coup* koje se tiču prave prirode traumatskog događaja, a koje on postiže zahvaljujući svom regresivnom radu; i on samo insistira na ulozi preterane određenosti koja je uključena u verbalni lanac „ putem odložene akcije [*après-coup*] svoje sekvence" (1966 [1958], str. 532/2006, str. 446). Dakle, opet je u srcu lakanovske kauzalnosti primat dat progresivnoj temporalnosti.

Après-coup delovanje je, dakle, restrukturisanje prošlih događaja, resubjektivizacija nesvesne prošlosti koja se transkribuje u tvorbi nesvesnog. Lakan se, kasnije, poslužio slikom torusa kao primerom procesa *après-coup*. Pričanje tokom seansi pretvara se u *verbalne digresije* koje su neophodne zbog prisustva prekida, pukotine, podele samog subjekta u ovom torusu. Ove verbalne digresije omogućavaju torusu da postane *Mebijusova traka* i poruka koju je moguće izraziti. Delovanje *après-coup-a* se onda predstavlja izvrtanjima, preokretanjima i inverzijama ovih verbalnih digresija.

Lakan je opisao psihičku kauzalnost *après-coup* delovanja „kao cirkularnu i nereciprочnu", ispravno opažajući nesimetričnost/simetričnost u obratnom smislu, koja postoji između dve scene II i I, kao i u seansama između dvoje protagonista.

Žan Laplanš je sledio ovu zamisao, integrišući je u svoju ličnu teoriju *generalizovanog zavođenja*, u kome majčinske poruke usađene u detetovo nesvesno nastavljaju da proizvode naknadna dejstva ili sukcesivne prevode zahvaljujući svojoj zagonetnoj valenci povezanoj sa njihovom seksualnom prirodom. Transfer postaje beskrajan „transfer transfera".

Celokupna francuska psihoanaliza u drugoj polovini 20. veka iskoristila je ovaj podstrek koji joj je dao Lakan. Ima mnogo francuskih pisaca koji su nastavili dubinski da istražuju pojam *après-coup* (Le Guan – *Le Guen*, 1982; Laplanš, 1989-90; Šerve, 2006, 2009, 2010; Andre, 2009), ili onih koji su koristili ovaj koncept u svom radu o psihičkom funkcionisanju, kauzalnosti, temporalnosti, itd. (Fen & Braunšvajg – *Fain & Braunschweig*, 1975; Fen, 1982; Grin, 1982; Gijomen – *Guillaumin*, 1982; Fajmberg, 1993, 1998; Nero, 1997). Nekoliko konferencija i tomova francuskog psihoanalitičkog časopisa „Revue française de psychanalyse" uzeli su „L'après-coup" za svoju temu (vidi *Revue Française de Psychanalyse* 1982, 46, 3, „L'après-coup"; i, *Revue Française de Psychanalyse* 2006, 70, 3, „L'après-coup revisité"). Francuska psihonaliza u celini ne nailazi na poteškoće kada govori o ovom konceptu, često ga ograničavajući na njegove temporalne

definicije.

III. B. *Nachträglichkeit* u britanskoj i evropskoj psihoanalizi

U nastavku ovog dinamičnog pojavljivanja – nestanka – povratka, korisno je napomenuti da je fenomen *après-coup* postao *šibolet* (znak raspoznavanja) koncept među francuskim, britanskim i američkim psihoanalitičarima.

Doduše, Melanija Klajn i njeni sledbenici zanimali su se konkretnije za prvu fazu traumatskog događaja i iskustva uplašenosti i užasnutosti koja ga prate, dakle za situaciju traumatske neuroze u kojoj proces *après-coup* više nema nikakvo dejstvo.

Ako je za francusku psihoanalizu arhaični element stvoren naknadno (A. Grin, 1982), za angloameričke škole on je već prisutan, a psihički aparat mora da se bori protiv dezorganizujućih primitivnih mučnih osećanja. Model „deljenja stola" (vrsta odnosa u kojem dva objekta dele treći u korist sva tri, Bion, 1970), i neophodnosti da se podrži razvoj i uspeh (putem *simbiotskog* odnosa), igra mnogo dominantniju ulogu nego model elaboracije i prorađivanja čestim posećivanjem regresivnog puta i tumačenjem ove negativne privlačnosti. Kao u klajnijanskom modelu, neophodno je boriti se protiv regresivne destruktivnosti. Ova borba se izvodi zahvaljujući kreativnosti (Vinikot, (1989 [1963]), protiv osnovnog traumatskog unutrašnjeg iskustava, „straha od psihičkog sloma" (Vinikot, 1970), ili „bezimenog straha" (*parazitski* odnos) (Bion, 1962).

Odnosom prema bolu i prema mazohističkom funkcionisanju, prema tugovanju i prema izgubljenom *objektu*, dominiraju regresija na zavisnost i transformacija reakcija porodičnog okruženja. Obraća se pažnja na emotivno iskustvo između analitičara i analizanda, i o ovome se može razmišljati u smislu analitičkog odloženog dejstva. Bion (1962) situira ovaj proces transformacije, uspostavivši alfa funkciju i alfa elemente, u *majčinsko sanjarenje*. Psihički rad međufaze odigrava se prvo van uma deteta, u umu majke. Ideje o pomoći, o pomažućem objektu, o pozitivnim i negativnim projektnim identifikacijama, postaju skladne i opravdane sa ovog stanovišta.

III. C. Svremena evropska scena: kompleksnost napreduje

Dinamika odložene akcije, koja uključuje dvoje protagonista u analizi, predmet je mnogih studija, među kojima su Vinikotov *prelazni prostor i objekat, himera* Mišela de M'izana, *analitički objekat* Andrea Grina i *analitički treći* Tomasa Ogdena. Ovo je ishod odložene akcije, na koju se usmeravaju istraživanja o prelaznosti i igri (Vinikot, 1971) *o zajedničkom animizmu* i *dvojnom radu* (Sezar i Sara Botela, 2005).

Govoreći o „analitičkom položaju", Žan Lik Done – *Jean-Luc Donnet* naglašava proizvoljnu dimenziju realizacije odložene akcije. Ona dolazi u konflikt sa određenošću koja pritiska ovaj proces. Tako, subjekt nastoji da nađe i stvori (ili ne) percepcije i perceptivne tragove koji su neophodni da bi ovaj proces uspeo.

Bernar Šerve je istakao da u poslednjoj (dualnoj) teoriji nagona regresivna privlačnost nije više podvrgnuta ograničenjima ili proverama. Regresija se više ne zaustavlja na sećanju na scenu zavođenja (Frojd, 1895) ili na povratku apsolutnom narcisizmu majčinskih nedara (Frojd, 1914c). *Zatiruća regresivnost* (Šerve, 2006) postaje očigledna, što u zamenu traži intervenciju *imperativa inskripcije* (Šerve, 2009) i psihičke razrade pod zaštitom superega. Ovo je posao koji se obavlja procesom *après-coup*.

Ovo poslednje, dakle, nalazi svoju funkciju i razloge za svoju specifičnu *dvofaznu* formu u dve manifestne faze i jednoj *posrednoj* latentnoj fazi. *Après-coup* je metod raspoloživ psihičkom aparatu za izlaženje na kraj sa ovim primitivnim kvalitetom nagona koga pokreću brojne traume svakodnevnog postojanja, i za ustanovljavanje principa zadovoljstva.

Da bi se ovaj zadatak ispunio, ovaj proces podeljen je na tri faze sa tri operacije. Na početku, on prati regresivni put, potom transformiše regresivnu libidinalnu ekonomiju, i konačno je usmerava u progresivnom pravcu. Ovo poslednje zatim se zabeležava u umu u obliku nagonskih impulsa koje ljudska želja i njene brojne ćudljivosti repriziraju. Inspirisano je *regresivnom privlačnošću* i *neophodnošću* da se proizvede progresivni materijal. Ispostavlja se kao model za idealno mentalno funkcionisanje i stoga kao referenca za celokupnu evaluaciju psihičkog materijala.

U stvari, Šerve razvija zamisao *après-coup-a* kao procesa realizacije i ispunjenja svih misli i svih psihičkih produkcija; radi se o samom procesu mišljenja. Stoga je osnovni proces psihoanalitičkog lečenja ono što izlečenje čini mogućim.

Zbunjeni ovom razlikom između dva pravca psihoanalitičke misli, jednog koji uključuje naknadno dejstvo i drugog koji može bez njega, autori s obe strane Lamanša pokušali su da je smanje i da je protumače. Hajdi Fajmberg (2005a,b; 2006) povezala je još *après-coup* sa konceptima višesmerne psihičke temporalnosti i kauzalnosti (Fajmberg, 2006, 2013), i proširila je ovaj pojam prema anticipiranoj „još nepoznatoj" budućnosti i prema Vinikotovom „Strahu od psihičkog sloma" (1963), o traumi koja se već desila u prošlosti, a koja se očekuje u budućnosti. Fajmberg je primenila ovaj prošireni *après-coup* na analitičko „slušanje slušanja", gde konflikti dobijaju ponovno značenje preko spone koja se proteže kroz tri generacije (1998; 2005a,b; 2013). Neki britanski analitičari (Berksted-Brin – *Birksted-Breen*, 2003; Sodre – *Sodré*, 2007, 2005; Perelberg, 2007) naglasili su upotpunjavanje onoga što smatraju dugačkim vremenskim rasponom (*long-time span* – LTS) Frojdovog originalnog *Nachträglichkeit-a* tokom dužeg vremenskog perioda; kao i onoga što smatraju kratkim vremenskim rasponom (*short-time span* – STS) *après-coup-a*, „mikro promene" iz trenutka u trenutak u transferu u okviru svake seanse.

Najzad, svi ovi autori pokušali su da naprave spone između Vinikotovog pojma *strah od psihičkog sloma* i pojma *après-coup* u francuskoj psihoanalizi. To pokazuje da je uvodno regresivno kretanje procesa *après-coup* praćeno ovim strahom.

U Italiji, takođe, na primer, Paola Marion (2011) ističe činjenicu da je *Nachträglichkeit* mehanizam koji opisuje kako psiha produžava dalje i koji reguliše tretman psihoanalize.

U stvari, dešavaju se i objavljuju razmene, debate i studije koje pokazuju da je spona između ove dve struje moguća i da nekompatibilnost proizilazi iz pojednostavljivanja. Ovde bi trebalo uzeti u obzir dve činjenice. S jedne strane, a to je istina još od Frojda, fenomen *après-coup* je često aktivan i uistinu priznat, iako neimenovan. S druge strane, termin *après-coup* analitičari veoma često koriste u njegovoj aktuelnoj pojednostavljenosti kao temporalno izmeštanje i anterogradnu refleksivnost koja ne uključuje privlačnosti nesvesnog i posledični rad, neophodan u istoj meri kao i sam koncept.

Uostalom, sve psihoanalitičke studije mogu se takođe smatrati naknadnim dejstvima onoga što je motivisalo Frojdov sopstveni rad. Uistinu, blisko ga prateći, one razvijaju, prečišćavaju i daju novo značenje njegovim predlozima. Osim toga, suočavajući se sa aspektima realnosti koji su u Frojdovom radu ostali neispitani, one ga obogaćuju i modifikuju u njegovim osnovama. Povratak zamisli o traumatskom izvoru je zato neophodan, da bi omogućio novoj oblasti razmišljanja da se pojavi, da se integriše sa prethodnim radom i da reorganizuje celinu.

III. D. *Nachträglichkeit* u latinoameričkoj psihoanalizi

Iz latinoameričke perspektive, ono što Frojd naziva *Nachträglichkeit* jeste zamisao nelinearne, retroaktivne temporalnosti, međusobnog delovanja „pre" i „posle". Slažemo se da je koncept *Nachträglichkeit* povezan sa onim što je poznato kao povratak Frojdovim zapisima. Uprkos dominaciji klajnijanske misli u psihoanalizi regije Rio de la Plata sve do kraja 1960-ih, Frojdova nelinearna zamisao psihičke temporalnosti nikada nije bila odsutna iz njene transmisije (Pontalis, 1968).

Delovanje *Nachträglichkeit*, znači, zahteva dve scene: „posle", koje stvara „pre". Ove scene imaju različitu materijalnost i asimetrične su: u sceni „posle", postoji subjekat koji je prisutan i uključen je u stvaranje scene „pre" u kojoj ono što je prisutno jeste objekat.

Samo je u ovom „posle", sa pojavom subjekta, moguće konstruisati kao traumu ovu „prethodnu" scenu u kojoj postoji samo objekt, cirkularnim, nereciprocnim kretanjem između te dve scene, koje nam omogućava da vidimo kauzalnost u psihoanalizi na nedeterministički način.

Na ovaj način, moguće je videti kako su značenje i temporalnost međusobno isprepletani u *Nachträglichkeit-u*, što nam otkriva razliku između mehanizama retroaktivne akcije i regresije. Kad bi svaka scena označavala samu sebe (ako je „prethodna" scena bila traumatična sama po sebi i za sebe), onda bi se retroaktivna akcija transformisala u regresiju.

Retroaktivna akcija ne uključuje regresiju na nešto što je već ustanovljeno; naprotiv, kretanje retroaktivne akcije je ono što rezultira formiranjem prethodne scene i njenog značenja. Subjektovo činjenje je ono što omogućava označavanje nečega što prethodno nije moglo da bude označeno.

Studije dva slučaja, Eme i Čoveka vuka, generalno se smatraju paradigmama kad govorimo o pokušaju da se precizno odredi problem *Nachträglichkeit-a* u Frojdovim pisanim radovima: „Projekat za naučnu psihologiju" i „Čovek vuk".

O Emi: simptom koji je Ema opisala u svojoj analizi sa Frojdom (kompulzija da nije u stanju *sama* da uđe u radnju) ne zavisi od traga scene koja se odigrala kad je ona imala sedam godina (scena II, sa bakalinom), već od mnogih transformacija kroz koje ta scena prolazi nakon scene koja se odigrala kad je Ema imala dvanaest godina (koju Frojd naziva scena I, sa prodavcima u radnji), što je scena sa kojom se pacijentkinja povezuje tokom seanse. Ove dve scene povezane su putem *površinskih veza* (*smeh, haljine*). Na ovaj način trag dobija značenje i postaje traumatičan onda kada je ustanovljen simptom. Seksualno napastvovanje, samo po sebi, ne objašnjava simptom.

Međutim, kad pristupimo ovoj ideji iz latinoameričke perspektive, problem koji se javlja bio bi šta se događa kad se ovaj koncept posmatra na ovaj način. Ovo stanovište moglo bi da sugeriše evoluirajuću interpretaciju bližu interpretaciji „Tri eseja" (Frojd, 1905) koja bi mogla da protivreči samom jezgru ovog koncepta. To bi moglo da navede čitaoca da se zapita da li bi ovu teoriju možda trebalo razvijati ili ažurirati.

Neprekidno prisustvo (Pontalis, 1968) ideje *Nachträglichkeit* nije se izmenilo otkrićem infantilne seksualnosti, koja se formira upravo ovom retroaktivnom akcijom. Ovaj termin, takođe, nije nestao sa formulisanjem nagona smrti, s obzirom da se u ovom slučaju ne radi o povratku na prethodno stanje – nije u pitanju čista akcija nagona, već je u pitanju akcija mnemoničkih tragova koji bivaju „korigovani" novim iskustvima. Daleko od toga da isključuju *Nachträglichkeit*, oba ova koncepta su u skladu sa tim terminom.

Ako pogledamo Čoveka vuka iz latinoameričke perspektive, može se reći da je posredi odnos između vizualizacije primarne scene i sna o vukovima.

Kad pacijent sanja, uslovi su obezbeđeni tako da se, putem retroaktivne akcije, proizvodi ponovno značenje tragova primarne scene. Bez sna ne bi bilo primarne scene.

Ovo dovodi u pitanje ideju o determinizmu, prema kojoj je moguće znati unapred šta će biti traumatično. Scene koje pripadaju ranom detinjstvu ne reprodukuju se kao sećanja već se ustanovljuju aposteriori. Upravo ovde nastaje kontroverza između definicije traumatske scene i regresivne fantazije.

III. E. Konkretni doprinosi latinoameričkih analitičara

U pisanim psihoanalitičkim radovima autora iz Latinske Amerike, *Nachträglichkeit* dobija drugačije modulacije. Izbor odlomaka koji sledi omogućiće pregled raznovrsnih aspekata ovog koncepta, na koje su različiti autori stavili naglasak, i mnoštvo tematskih polja koja su nastala iz ovih mnogobrojnih pristupa.

Kad razmatraju predmet temporalnosti u psihoanalizi, neki autori stavljaju *Nachträglichkeit* uz druge forme temporalnosti sa kojima koegzistira, uprkos njihovim protivurečnostima. Drugi autori diskutuju o centralnosti i permanentnosti ovog koncepta u Frojdovom radu. Oni interpretiraju *Nachträglichkeit* kao koncept koji je postupno zamenjivan, ili je prošao transformacije usled javljanja drugih koncepata, kao što su infantilna seksualnost ili

nagon smrti.

U drugim analizama, *Nachträglichkeit* dobija centralnu poziciju i uspostavlja se hijerarhija među terminima sa kojima je u skladu: lek, terapeutska efikasnost, kauzalnost i značenje. U ovim interpretacijama, *Nachträglichkeit* poprima veću zbijenost i kompleksnost i ispostavlja se da stoji u vezi sa drugim konceptima koji šire karakteristike primarnog procesa.

Letisija Gloser Fjorini – ***Leticia Glocer Fiorini*** (2006) naglašava koegzistenciju dve različite temporalnosti u Frojdovom radu: progresivne temporalnosti i retroaktivne temporalnosti.

„U Frojdovom radu, evoluirajuće temporalnosti progresivnih kretanja, na primer, psihoseksualna evolucija devojčice i dečaka i njihovi poželjni ciljevi (Frojd, 1925), koegzistiraju sa konceptom retroaktivne temporalnosti, koji dodeljuju značenje nekom prethodnom traumatskom incidentu aposteriori. Linearna hronologija je tako poremećena i stvarnom incidentu ponovo mora da se dodeli značenje" (Frojd, 1918). (L. Gloser Fjorini, 2006, str. 18)

Rikardo Bernardi – ***Ricardo Bernardi*** (1994) opisuje različite modalitete u kojima se temporalni odnosi mogu naći u Frojdovom radu, modalitete koje Frojd ne smatra ekskluzivnim.

A) Model u kome pre određuje posle.

B) Model *Nachträglichkeit* (koji Bernardi prevodi kao *aposteriori*) u kome prethodni događaj naknadno stiče novo značenje i psihičku efikasnost time što biva modifikovan onda kad postane deo novog konteksta.

C) Fenomen retrospektivne fantazije, *Zuruckphanthasieren*, koji rezultira pripisivanjem nečega nekom prethodnom momentu koji se događa posle toga.

Bernardi (1994) tvrdi da se mogu pronaći modifikacije koncepta *Nachträglichkeit* nakon što je Frojd otkrio infantilnu seksualnost.

Karlos M. Aslan – ***Carlos M. Aslan*** (2006) ističe da je *Nachträglichkeit* način na koji aparat radi. Za Aslana, ovaj termin je relevantan za svakodnevna iskustva i ne treba ga svoditi na njegov odnos sa traumatskim situacijama.

„Samo je potrebno da se setimo frojdijanskog koncepta aposteriornog mehanizma koji, kako je Blum primetio, nije izuzetan već prilično uobičajen i to ne samo u traumatskim situacijama; [može da se javi] u svakodnevnim iskustvima kad se modifikujuće dejstvo dovede u vezu sa sa značenjem mnemoničkog traga [prethodni strukturisani događaji]. To se ne zbiva u materijalnoj realnosti, već u subjektovoj istorijskoj psihičkoj realnosti. Onog trenutka kad je strukturisana, [istorijska psihička realnost] izvršiće uticaj na percepciju i interpretaciju novih iskustava i to će se nastaviti na sukcesivan način. Ovako, ne samo da se stvaraju nove strukture već, da ponovim, prethodne strukture bivaju modifikovane." (Aslan, 2006, str. 71)

Slično Aslanu, **Madlen Baranže, Vili Baranže** i **Horhe Mom** – ***Jorge Mom*** (1987) tvrde da Frojdovi čitaoci nisu konceptu aposteriornosti pridali adekvatan značaj. Oni ističu učešće ovog koncepta u stvaranju fantazije, sa *ograničavanjem* ekonomskog aspekta traume. Trag nekog događaja ostaje u psihi, ne čineći traumu sam po sebi i za sebe, sve dok ga naredni događaji

retroaktivno ne preobrate u nju, asimilujući ovaj isprva nemi period u nagon smrti.

„Ne radi se samo o odloženoj akciji, niti o uzroku koji ostaje latentan dok se ne pojavi prilika da se on manifestuje, već o uzročnosti retroaktivne akcije iz sadašnjosti prema prošlosti" (M. Baranže, V. Baranže, H. Mom, 1987 str. 750). Ovi autori naglašavaju da su „temporalnost i retroaktivna akcija ono što omogućava da se sprovedu konkretne terapeutske akcije psihoanalize, koje bi bile otežane ako bismo ostali samo u kategorijama kauzalnosti i temporalnosti kada se shvate linearno" (M. Baranže, V. Baranže, H. Mom, 1987 str. 750). Oni, ovako, sistematski povezuju *Nachträglichkeit* sa onim što ne može da se asimiluje u analitičkom procesu. Oni naglašavaju da je prvom periodu, koji je nem, koji se ne može imenovati i predstaviti, kao što je nagon smrti, potrebna dozvola *Nachträglichkeit-a* da bi bio oformljen kao trauma.

Hajdi Fajmberg, koja je trening završila u Argentini, a već niz godina živi u Francuskoj, razmatrala je koncept temporalnosti u frojdijanskim tekstovima i preformulisala koncept *Nachträglichkeit* (Fajmberg, 1981, 1993, 1995, 1998, 2005, 2012) stvaranjem šire konceptualizacije tog termina, koja se ujedno razlikuje i podudara sa frojdijanskim razmišljanjem. Ta šira konceptualizacije iznikla je i iz njenog kliničkog rada i čitanja Vinikotovih kliničkih prikaza i njegovih osnovnih pretpostavki.

Ona smatra (Fajmberg, 2007) da je šira konceptualizacija neophodna kako u retroaktivnom dodeljivanju novog značenja, kroz interpretaciju, tako i u dodeljivanju značenja prvi put, kroz konstrukciju.

Ona locira dva momenta, jednu anticipatornu fazu, kao već prisutnu, i drugu fazu dodeljivanja retroaktivnog značenja, koje anticipatornoj fazi daje psihičko postojanje.

Hajdi Fajmberg (Fajmberg, 2012) takođe locira implicitno prisustvo koncepta *Nachträglichkeit* u Vinikotovim zapisima i definiše tip međuprostornog prisustva ovog koncepta u njegovom radu, prisustva koje je u dejstvu iako nije imenovano.

Njena interpretacija Vinikotovih tekstova: „Fragmenti jedne analize" (1955) i „Strah od psihičkog sloma" (1971) predstavljaju vezu između psihičke temporalnosti i samog iskustva izlečenja.

Ona ide korak dalje u formulisanju temporalizacije i označavanja (Fajmberg, 2013) povezujući ih ne samo sa kompulzijom ponavljanja, već i sa očinskom funkcijom.

Autorka opisuje da Vinikot stvara uslove koji omogućavaju pojavu onoga što se nikad nije desilo. U situaciji koja još nije dospela, ona locira mogućnost pojave očinske funkcije u psihičkom funkcionisanju.

Stvaranje nečega što ne postoji implicitno je povezano sa delovanjem *Nachträglichkeit-a*. Ovo su delovanja koja se sprovode i koja stvaraju psihička mesta, dozvoljavajući pojavu subjekta.

Ove formulacije *Nachträglichkeit-a* pokazuju kako psihoanaliza proizvodi psihičku promenu.

Haime Spilka – ***Jaime Szpilka***, argentinski psihoanalitičar koji živi u Španiji, započinje svoj rad (Spilka, 2009) izjavom o pitanju *Nachträglichkeit-a*. On smatra da je to esencijalno za teoriju i psihoanalitički pravac tretmana.

On preispituje motive koji stoje iza potiskivanja ovog koncepta u drugi plan, što je po njemu nešto što se događa ne samo kod postfrojdijanskih autora, već i kod samog Frojda.

Spilka (2009) otkriva da Frojd zadržava *Nachträglichkeit* i primenjuje ga na različite načine, dok uključuje nove koncepte u svoj rad. Ovaj autor iznosi ideju da *Nachträglichkeit* ne treba razmatrati u hronološkim pojmovima, već pre u logičkim, distancirajući se od bilo kakve veze sa empirizmom. Ono „pre" nije proizvod koji prethodi, već je umesto toga nerazdvojiva formulacija onoga „posle". On razlaže načine na koje je delovanje *Nachträglichkeit-a* prisutno i odlučujuće u razvijanju različitih koncepata: istorije, sećanja, fantazija, primarne represije i problema značenja.

Spilka (2009) vidi *Nachträglichkeit* kao koncept koji povezuje Edipa i narcisizam; neme i prazne su forme koje opisuju narcisizam bez Edipa i Edipa bez narcisizma.

Luis Kansiper – ***Luis Kancyper*** (1985) ističe centralnu ulogu koju igra frojdijanski koncept aposteriornosti u vezi sa pojavama koje karakterišu adolescenciju, privilegovani trenutak reatroaktivnog ponovnog označavanja aposteriori, s obzirom da predstavlja novu libidinalnu fazu u kojoj se genitalni seksualni identitet – psihološka i društvena pojava – stiče prvi put.

U vezi sa ovom temom, on pravi razliku između dva koncepta, koji se lako mogu sastaviti u analitičkoj teoriji i praksi: koncepta razvoja i koncepta „istorijskog".

Zelig Liberman (2015) podrazumeva heterogenu temporalnost koja je prisutna u različitim ispoljavanjima psihe.

Koncept *après-coup* transformisao je pojmove psihičke kauzalnosti i temporalnosti. On se odnosi na jednu pojavu u dva perioda: mnemoničke oznake preoblikuju se na osnovu kasnijih slučajeva koji, zbog svog simboličnog odnosa sa slučajevima iz prošlosti, ovima daju značenje i psihičku efikasnost.

Liberman pokušava da istakne specifičnost pojave *après-coup-a*, podvlačeći njene traumatske i transformativne aspekte, što je gledište koje se razlikuje od preovlađujuće perspektive u psihoanalizi u poslednje vreme ili retrospektivnog shvatanja. On locira delovanje *Nachträglichkeit-a* kao mnemoničke oznake preoblikovane na osnovu kasnijih slučajeva koji, zbog svog simboličnog odnosa sa slučajevima iz prošlosti, ovima daju značenje i psihičku efikasnost.

III. F. Dešavanja u Severnoj Americi

III. Fa. Arnold Model i njegovo oživljavanje koncepta: ponovna kontekstualizacija sećanja i vremena i ekspanzija psihičke realnosti

Koncept *Nachträglichkeit* ostao je dugo vremena u latenciji, za većinu psihoanalitičara sa engleskog govornog područja u Severnoj Americi, sve dok Arnold Model, u nizu publikacija (1989, 1990, 1992, 1994, 1995, 1997, 2008) nije vratio u život ovaj koncept. Njegova publikacija iz 1990. godine, „Druga vremena, druge realnosti", ostaje najsveobuhvatniji predstavnik severnoameričkih dešavanja u vezi sa konceptom *Nachträglichkeit*. Smatrajući da je Strejčijev prevod varljiv, Model radije koristi originalni termin *Nachträglichkeit* i drži se čvrstog povezivanja tog koncepta sa sećanjem, u smislu njegove ponovne transkripcije (ili intervencije u bezbroj ponovnih transkripcija i rekontekstualizacija) koja dolazi kasnije, u drugačijem razvojnom, motivacionom i emocionalnom, kao i egzistencijalnom kontekstu.

Modelovo oživljavanje *Nachträglichkeit-a* stiže ubrzo pošto je njegov prijatelj i dobitnik Nobelove nagrade, Džerald Edelman, nezavisno otkrio sličan biološki mehanizam u mozgu, neprekidne ponovne kontekstualizacije i rekonfiguracije neuralnih mapa, u okviru Edelmanove teorije selekcije neuralnih grupa (TSNG), koja podseća na Frojdov model opisan u „Pismu 52" iz decembra 1896. godine. Očigledno, između ove dve oblasti moguće je pronaći analošku vezu.

Modelovo shvatanje ovog koncepta i njegovo čvrsto povezivanje sa sećanjem vodi poreklo iz samih početaka formulisanja teorije „zavođenja". „Frojd i Brojer (1893-95) su zapazili", piše Model (1994), „da je afektivno sećanje na traumu zabijeno u psihu kao strano telo koje nastavlja svoje delovanje mnogo posle traumatskog događaja" (Model, 1994, str. 92). Baš u ovom radu, Frojd i Brojer su napisali, „Histerici pate mahom od uspomena" (Frojd i Brojer, 1893-95, str. 7). Frojd je, tri godine kasnije, razvio sofisticiraniju teoriju ponovne kontekstualizacije sećanja (Model, 1990). Model, koji nudi tačniji engleski prevod termina *Nachträglichkeit* –naknadnost – prepoznaje njegovu nespretnost i nastavlja sa upotrebom Frojdovog nemačkog termina *Nachträglichkeit*. On primećuje da je Frojd ostao pri svom ubeđenju u primat sećanja u terapeutskom procesu još dugo nakon što je odustao od svoje zavodljive teorije histerije, i navodi Frojdov rad iz 1914. godine „Sećanje, ponavljanje i prorađivanje", u kome Frojd ponovo tvrdi da je jedan cilj psihoanalize „da se popune praznine u sećanju..." (Model, 1994, str. 92).

Povezavši razvoj i psihopatologiju sa *Nachträglichkeit-om*, Model se (1994), u svom radu „Sećanje i psihoanalitičko izlečenje", vraća Frojdovoj izvornoj upotrebi ovog koncepta, prema kojoj je Frojd video psihopatologiju kao posledicu ometanja procesa ponovne transkripcije sećanja. Frojd je ovo opisao kao neuspeh u prevodu sećanja, što je bilo njegovo izvorno shvatanje mehanizma represije (i etiologije histerije). Model iznosi „razvojnu" pretpostavku da je kasnije, nakon formulacije Edipovog kompleksa i psihoseksualnih faza razvoja, Frojd video faze psihološkog razvoja kao analogne različitim jezicima i da se iskustva pohranjena u sećanju stalno iznova transkribuju, iznova prevode i iznova kontekstualizuju potonjim dešavanjem (dešavanjima). Prema Modelovom shvatanju *Nachträglichkeit-a*, sećanje na traumatski događaj u detinjstvu koji se desio u dobu od X godina, biva modifikovano kada dete napuni Y godina i ponovo biva modifikovano kad ono napuni Z godina, i tako dalje. Frojdov vanvremenski uvid je da sećanje neprekidno biva modifikovano narednim iskustvima, „da prošlost menja sadašnjost i da sadašnjost takođe može da modifikuje prošlost i promeni naša očekivanja u vezi sa budućnošću" (Model, 1994, str. 92).

Model (1994) je povezao ponovnu kategorizaciju afektivno bremenitih sećanja, aktiviranih u transferu sa proističućim proširivanjem značenja. U ovom kontekstu, patološki ishod traumatskog iskustva može da se shvati kao nedostatak sposobnosti da se proizvode nova značenja. Proširivanje značenja zauzvrat zavisi od slobodnog pristupa starim sećanjima, koja mogu iznova da se kategorizuju posredstvom sadašnjih percepcija. Paradoks, sadržan u *Nachträglichkeit-u*, takođe podržava ideju višestrukih psihičkih procesa i višestrukih subjektivnih realnosti, svojstvenih ranim i kasnijim dešavanjima, u recipročnim regresijama i progresijama; takođe, svojstvenih dijalektici iluzornog, postojećeg i stvarnog u okviru kliničkog okruženja i procesa, koji različito učestvuju u stvaranju transfera, kontratransfera i odigravanja, verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji. U ovu definiciju *Nachträglichkeit-a*, uključeno je sagledavanje višestrukih stvarnosti transfera i onih kliničkog okruženja: i stvarno je i iluzorno, i ponavljanje je i stvaranje; i prošlost je aktivna u sadašnjosti i sadašnjost menja ono što je prošlo. Neasimilovana trauma može ponovo da se transkribuje i da, na ovaj način, bude prorađena. Pišući o „Psihoanalitičkom okruženju kao sadržatelju višestrukih nivoa realnosti", Model zaključuje (1989): „Isceljujuće je iskusiti traumu iz prošlosti u novom kontekstu sigurnosti sadašnje objektne veze sa analitičarem. Ali paradoks je u tome što i analitičar istovremeno predstavlja nekoliko nivoa realnosti: opasnosti iz prošlosti, kao i bezbednosti sadašnjosti..." (str. 85).

Koncept *Nachträglichkeit* podrazumeva ciklično sagledavanje vremena i sećanja, i njihovu afektivnu ponovnu kontekstualizaciju sećanja i vremena. Traumatski zaleđeno vreme može da se poveže sa zaleđenom funkcijom metaforičke simbolizacije, a i jedno i drugo povezano je sa afektivnim značenjem (Model, 1995, 1997). Afektivna ponovna kontekstualizacija sećanja može da otvori prethodno sprečen metaforički proces, čime dovodi do širih pravaca kreativnih prilagođavanja (Model, 2008).

III. Fb. Razvojna transformacija traume

Gledište razvojne traume naglasio je Harold Blum (1996), koji, razmatrajući ovaj koncept iz perspektive traume zavođenja, komplementarnosti sećanja i fantazije, reprezentacije i patogenog razvoja, modifikacije sećanja životnim iskustvima i analitičkim iskustvom, piše: „Zbog odnosa koji ima sa temporalnim i kauzalnim pitanjima, imenujem *Nachträglichkeit*... za neprepoznatog preteču savremenog koncepta razvojne transformacije" (str. 1155). Blum proširuje razvojnu perspektivu na čitav životni vek i aspekt traume na čitav iskustveni kontinuum, ističući uticaje prošlosti i sadašnjosti, sećanja i fantazije. On piše, „Razvojna promena... može da bude štetna ili korisna, regresivna ili progresivna. Transformacije se događaju u različitim fazama razvoja, a rekapitulacije su pre nova izdanja nego replikacije" (Blum, 1996, str. 1156; takođe Novik i Novik – *Novick and Novick*, 1994). Govoreći konkretno o *Nachträglichkeit* konceptualizaciji u „Čoveku vuku", Blum (2011) piše: „Frojdov (1918) koncept 'odložene akcije' ili '*après-coup-a*' možda se najbolje može razumeti ne kao iskustvo koje prvo postaje traumatično u kasnijoj razvojnoj fazi, već kao transformacija sticanja, uticaja i značenja prošle i sadašnje traume (Blum, 2008, 2009). Preedipalna trauma Čoveka vuka mogla je imati isto toliko ili čak više uticaja na psihičku strukturu i konflikt nego kasnija edipalna trauma formulisana u Frojdovoj pionirskoj, pa ipak, imaginativnoj

rekonstrukciji...” (Blum, 2011, str. 609). Blum (1996), takođe, razmatra interakciju razvojno određene edipalne fantazije i preedipalne traume: „Za fantaziju iz sna Čoveka vuka, međutim, pretpostavljalo se da transformiše ranije netraumatsko preedipalno sećanje u novu traumu. Razvoj se ovde uglavnom odvija u svetu mašte, izolovanom od detetovog života. Opstajuća psihička realnost sna postaje važnija od stvarnog iskustva iz prošlosti ili sećanja na njega, tekuće razvojne promene ili trenutnog patogenog iskustva” (str. 1154). Interakcija između traume i nesvesne fantazije tokom ranog razvoja sve do ranog odraslog doba, ispitivana je i razrađivana u longitudinalnim kliničkim ispitivanjima dece koja su ponovo analizirana kao adolescenti i u ranom odraslom dobu (Papiasvili i Blum, 2014, 2015). U nekoliko prilika, traumatski događaji, koje su prijavili roditelji, nisu bili zapamćeni, ali su bili odigravani u terapiji igrom lutkama kao i na crtežima na kraju detetove analize; a kasnije simbolizovani u noćnim morama i snovima i odigravani u transferu u doba od 19. do 21. godine. Kada su analizirani san/košmar i transferno odigravanje, ponovno davanje značenja tom događaju i njegova istorizacija bili su omogućeni, iako sam događaj nije bio zapamćen. Kompleksnost načina na koji je *Nachträglichkeit* posredovao između događaja i iskustava došla je do punog izražaja u kliničkom radu gde je prikazano kako su događaji postali iskustva i preuzeli traumatsko značenje, ne toliko u samom momentu u kom su se desili, već u sećanjima i njihovom rekonstruisanju nakon određenog zastoja. Prvobitni podaci o rekonstrukcijama nađeni su u praistorijskim tragovima ostavljenim u odsustvu pravog psihičkog predstavnika. Psihički, ovi tragovi nisu imali nikakvo značenje; da bi stekli značenje, trebalo ih je staviti u kontekst naracije koja uvek dolazi posle svršenog čina. Ovi nalazi su se podudarili sa izjavom Gerharda Dala „*Nachträglichkeit* iziskuje delovanje sile, analogno sili kompulzije da ponavljamo, koja traži da simbolizuje nepoznatost i konfuziju originalnog iskustva – bilo kao stvarnog događaja koji nismo razumeli ili kao difuzne scene primarnog procesa – tako da naknadno [*nachträglich*], u skladu sa principom realnosti, možemo da ga strukturišemo, promislimo, razumemo, a možda čak i njime ovladamo.” (Dal, 2010, str. 740).

U sveobuhvatnom pregledu transkulturalne literature, Džoan Taro – *Joann Turro* (2013) je naglasila dva vremenska vektora frojdijanskog *Nachträglichkeit-a* – odlaganje i retroaktivnu reviziju. Prema njenom mišljenju, terapeutsko delovanje psihoanalize, za razliku od psihoterapija, leži „u psihoanalitičkom procesu preobraćanja traumatskih sećanja u ponavljanju transfera iz neasimilovanih u asimilovane, kroz tumačenje, što rezultira retroaktivnom revizijom u novu perspektivu, novo iskustvo i novo značenje, naročito vidno u fazi prorađivanja tog procesa” (Taro, 2013, str. 2).

III. Fc. Intersubjektivne i relacione perspektive: nelinearnost i neočekivano

Intersubjektivistička i relaciona shvatanja naglašavaju nelinearnost, fluidnost i neočekivan karakter kliničkog dijaloga i dijaloga kroz istoriju, u svojim razmišljanjima o *Nachträglichkeit*. Često smatran za Frojdov *najnelinearniji* koncept, *Nachträglichkeit*, u intersubjektivističkoj perspektivi, nagoveštava savremenu procenu višestrukih subjektivnosti i višestrukih temporalnosti uključenih u analitički proces.

Adrijen Haris (2007) zapaža ulogu *Nachträglichkeit-a* u oblikovanju kliničkog narativa, koji oživljava potencijalne nesvesne dijaloge kroz istoriju i vreme i koji se javlja u kliničkom radu. Ona piše: „Prošlost nije samo ponovo osvojena već je iznova stvorena ili stvorena prvi put...!" (Haris, 2007, str. 660).

Džej Grinberg (2015, lična komunikacija sa Evom Papiasvili) koristi francuski termin *après-coup* u nedostatku adekvatnog engleskog prevoda. Po njegovom mišljenju, *après-coup* nas podseća na to da šta god da se dešava – u sobi za konsultacije ili uopšte u životu – nema fiksno značenje i da se ne može u potpunosti razumeti u bilo kom trenutku. U stvari, značenja se razvijaju i menjaju sa svakom promenom konteksta u kom proživljavamo događaje. On povezuje *après-coup* sa idejom Madlen Baranže da je sve, istovremeno, i nešto drugo; dodajući temporalnu dimenziju – sve jeste, bilo je i biće nešto drugo. Raditi imajući to na umu duboko utiče na shvatanje kliničkog procesa, opominjući nas da ne proslavljamo „uspešne" intervencije, odnosno da ne potonemo sa „greškama", jer će se sve razvijati na načine koji rasvetljavaju ono što se prethodno dogodilo neočekivanim svetlom.

II. Fd. *Nachträglichkeit* – kao esencijalna karakteristika nesvesnog funkcionisanja uopšte

U ovom pregledu struja koje se javljaju u severnoameričkom razmišljanju o *Nachträglichkeit-u* primetna je tendencija da se *Nachträglichkeit* shvati kao karakteristika nesvesnog psihičkog funkcionisanja uopšte. Međutim, razni autori su se usmerili na različite aspekte ove suštinski kompleksne pojave. Jedan način da razumemo višestruke upotrebe ovog termina jeste da razmotrimo „Emin model" (gore) inicijalnog seksualnog iskustva iz detinjstva, koje stiče traumatsko značenje tek nakon puberteta, kao podskup većeg psihičkog kapaciteta za reinterpretaciju sećanja, imajući na umu da se ne radi, strogo govoreći, o konkretnom sećanju koje je kasnije promenjeno, već o njegovom značenju koje je pod novim „udarom" bitno izmenjeno. U „periodu inkubacije" između dva „događaja", izgleda da se odigrava nesvesna i pasivna razrada koja proizvodi novo razumevanje ili tako što blokira ili tako što olakšava dalji razvoj. Iako je Frojd pribegao „translacijskoj" metafori ponovne inskripcije, ova lingvistička referenca ne predstavlja uvek verno ovu radikalno modifikovanu intersubjektivnu poziciju koja prati izvesnu „rekategorizaciju" sećanja (kao što se može dogoditi nakon spoznaje o izdaji, transgresiji/prekršaju ili samoubistvu). Severnoamerički francusko-kanadski analitičari uključuju i ulogu *Drugog* u *après-coup* teorijama, uzimajući u obzir da su originalni alati za ponovnu transkripciju pozajmljeni od ranih negovatelja – „pravih drugih". Prema tome, kvalitet intrapsihičke interakcije raspoloživ u ranom okruženju može da bude važan, skriveni deo istorijske realnosti originalnog doživljaja traume i mogućnosti njene ponovne transkripcije.

III. Fe. *Nachträglichkeit* i savremene (većinom severnoameričke) interdisciplinarne studije

Ukoliko se razlike između područja istraživanja i njihovih različitih metodologija prepoznaju i ne pomešaju, interdisciplinarne veze, primene i unakrsno oplođavanje između psihoanalize i drugih područja istraživanja mogu da dovedu do plodnih analogija i novih hipoteza.

Takav je bio metod Frojdovog procesa teoretisanja. Da bi nastavio svoj teorijski napredak okretao se drugim poljima, kao što su nauka, antropologija, lingvistika, arheologija, umetnost, literatura, itd., i bazirao bi se na njihovoj analognoj vezi ne mešajući ih.

III. Fea. Nachträglichkeit i neuronauka

Koncept *Nachträglichkeit* u osnovi psihoanalitičke teorije sećanja, temporalnosti, u odnosu na teoriju libida i instinkta, nagovestio je savremena neurobiološka otkrića. Interdisciplinarno razmišljanje o dinamičkim vezama između savremene neuronauke i različitih aspekata *Nachträglichkeit-a* razvilo se naročito u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Italiji.

Nachträglichkeit, kao ponovna transkripcija sećanja, sličan je nekim karakteristikama savremene neurobiološke teorije sećanja kao rekategorizacije (Edelman, 1987, 1989; 1992; Friman – *Freeman*, 1995). Prema Edelmanovoj „Globalnoj teoriji o funkcionisanju mozga" (*Global Theory of Brain Functioning* – GTBF), ono što je pohranjeno jeste potencijalnost (kategorije) koja čeka na aktivaciju. Pritom, Frojd je stalno naglašavao da su afektivni tragovi najranijih nereprezentovanih i nesimbolizovanih scena događaja koji se odigravaju pre nego što navršimo prvu godinu života – njihova „kvota afekta" – upisani u mnemonički sistem. On je bio ubeđen da „neispražnjena" kvota afekta ostaje fiksna, kao predstavnik nagona, tako da je njen mnemonički trag pohranjen u sećanju. Skorašnji neuronaučni dokaz ove pretpostavke, Mark Solms pohvalio je kao „trijumf psihoanalize" (Solms, 2006, str. 849).

Dominik Skarfoan (*Dominique Scarfone*, 2006, 2015) dao je prikaz različitih tipova sećanja prema tome kako su ih formulisale savremene razvojne, kognitivne i afektivne neuronauke, a u odnosu na psihoanalitički koncept *Nachträglichkeit*:

a) Relativno stabilna i organizovana forma sećanja koju je opisao Frojd u *Projektu* iz 1895. godine kao mrežu dobro „provođenih" neurona, prepoznatljivu kao preteča Ega ili Selfa: konstelacija osobina, navika i sklonosti koje stvaraju osećaj kontinuiteta sred ličnog rasta i evolucije. *Self* ili *Ego* je objektivno sećanje na tragove koje su ostavila najznačajnija iskustva i susreti tokom nečijeg života. Ova forma sećanja ponekad se naziva i karakterom ili organizacijom ličnosti, sa mehanizmima odbrane, objektnim odnosima, itd., karakterističnim za svakog pojedinca.

b) Relativno stabilna, ali ne tako dobro organizovana forma nedeklarativnog sećanja koje se ispoljava u raznoraznim kliničkim modalitetima *kompulzije ponavljanja*. Ovo može da varira od veoma suptilnog ispoljavanja transfera do spektakularnijih formi odigravanja, pri čemu i jedno i drugo prati afektivni tonalitet. Ponavljanje je ovde na delu na svakom nivou, pripisano obično duboko urezanim engramima koji se ne transformišu lako u simboličko mišljenje. Ova vrsta sećanja ispoljava se kroz oblike akcije za koje je neophodan psihoanalitički metod ispitivanja da bi se integrisali u „upotrebljiviji" oblik sećanja. Sećanje, ispoljeno primarno u otelotvorenoj formi ili ono koje se javlja u formi akcije, u srži je rada na traumi (Van der Kolk, 1996) i na implicitnom znanju (Rajs – *Reis*, 2009; *Boston Change Group*, 2007). Može se videti bez prateće reprezentacije, u smislu u kom se ovaj termin uobičajeno koristi. Zadatak analitičkog rada na otelotvorenim ili

odigranim sećanjima uključuje ponovno transkribovanje takvih iskustava u reprezentacionu formu (Manča – *Mancia*, 2006). Pogledati takođe i poglavlje ENACTMENT/ODIGRAVANJE.

c) Sećanje može da preuzme halucinatornu formu, koja se manifestuje u snovima, sanjarenjima, maštarijama i drugim oblicima mahom senzornih ili pseudosenzornih iskustava. Ova iskustva, takođe, zahtevaju temeljno psihoanalitičko ispitivanje da bi konačno bila podložna istinskom promišljanju (Manča, 2006; Paiasvili, 2016).

d) Najzad, sećanje može da se ispolji u formi evokacija, to jest narativa bogato označenih rečima i afektima koji opisuju prošlo iskustvo. Među njima, možemo da razlikujemo spontane „ekranske uspomene" koje proizilaze iz izmeštanja afekta i „konstrukcije" ili „rekonstrukcije" posle svršenog čina, koje bude snažno uverenje o njihovom istinitom sadržaju, iako nikad ne postoji jedna neosporna „konačna verzija".

Koncept *Nachträglichkeit* relevantan je za sve različite forme sećanja: sećanje je *živ sistem* koji se stalno preoblikuje kroz dijalektički proces očuvanja starog dok se integriše novo. I sa neurobiološkog i sa psihoanalitičkog stanovišta, periodično preoblikovanje prikazuje upravo živi karakter sećanja, ali je istovremeno i mesto borbe u okviru ljudske psihe. Ovo se dešava kad god aktivni „otisci" ili „engrami" sećanja prete da teško poremete stabilnu strukturu sećanja Ega ili Selfa, ili kad je ta struktura tako mnogo oštećena ili izvitoperena u svom razvoju da ne može lako da integriše nova iskustva, pa je osuđena na ponavljanje starih obrazaca umesto introjekcije ili integrisanja novih iskustva. U ovom smislu, sva psihopatologija se može pripisati *teškoći sa neophodnom rekonfiguracijom sećanja*.

Klinički, psihoanalitičari se konstantno bave sećanjem, bilo u smislu *prisećanja* ili *ponavljanja*, van svake svesti o tome da su to samo drugi načini „sećanja" (Frojd, 1914). Detaljna studija ovog problema sa tačke gledišta *vremena* navela je Skarfoana (2006, 2015) na tvrdnju da ono što se u psihoanalizi naziva pacijentovom „prošlošću", u realnosti nikad nije zaista „prošlost". Nedeklarativne forme sećanja aktivno teraju pacijenta na ponavljanje, tako da, dok sa tačke gledišta neke treće osobe one pripadaju prošlom vremenu, u iskustvu prvog lica se taj „pritisak" događa „sada", otuda „Neprošlost". Ono što se ponavlja u *transferu* je forma sećanja koja još nije uhvaćena ili stabilizovana u kategoriji prošlosti. Na osnovu ovakvih kliničkih nalaza, Skarfoan (2015) je izneo predlog dopune kognitivnih klasa sećanja:

Dok kognitivna psihologija pravi razliku između deklarativnog sećanja i nedeklarativnog sećanja, pri čemu deklarativno sećanje ima semantičke, epizodične i autobiografske podvrste, a nedeklarativno sećanje ima proceduralne i afektivne komponente, psihoanaliza mora da pristupi svakoj ovoj formi sećanja u skladu s tim da li se ona odnosi na „prošlo" ili „neprošlo" iskustvo. Dok je nedeklarativno sećanje dobro mesto za „neprošla" iskustva, važno je da uzmemo u obzir da *svaka* od ovih formi sećanja može da bude zarobljenik „neprošlosti" (npr. privremeno zaboravljanje imena ili, na drugom kraju spektra, nametljiva epizodična sećanja traumatskih događaja). „Uobličena" priroda psihoanalitičkog ispitivanja podrazumeva da se bilo koja forma sećanja može prizvati u okviru transfernog odnosa, čime se ulazi u kompleksniju dinamiku *Nachträglichkeit-a* od one koja se može opaziti u standardizovanim laboratorijskim eksperimentima.

III. Feb. Nachträglichkeit i društveno-istorijski kontekst: transgeneracijska transmisija destruktivne agresije

U Sjedinjenim Američkim Državama, Moris Eprej (1993, 2014) skovao je termin „snovi o hitnim, dobrovoljnim poverenim poslovima", „davno prošla latencija" i „davno prošli povereni poslovi" da bi opisao zagonetna i tajanstvena *vraćanja* u svom radu na transgeneracijsku transmisiju destruktivne agresije, kako kod traumatizovanih pojedinaca, tako i kod zajednica koje su pretrpele prethodne katastrofalne traumatske događaje (Eprej, 2003).

„Poveren posao" ovde ukazuje na ideju da postoji nečija intencionalnost koju ćemo zapamtiti ili pretočiti u svoju sopstvenu. *U psihološku upotrebu reči „poveren posao" upletena je složena ideja da postoji moguća „greška", neko „lutanje", neka „omaška", i „mandat" koji subjekat treba da izvrši za račun nekog unutrašnjeg objekta.*

Pozivajući se na *povratak sebi* Kloda Romanova (*Claude Romanov*, 2009); *fantoma* Nikolasa Abrahama (*Nicholas Abraham*); *sažimanje generacija* Hajdi Fajmberg (2005); i *odabrane traume* i *odabrane časti* Vamika Volkana (2013), koje dočaravaju mentalne reprezentacije *kolektivnih sećanja*, Eprej (2014) je konstruisao desetostruku mnemičku metasintezu svih pomenutih doprinosa transferu sećanja iz katastrofalno destruktivnih *dešavanja* istorije u „resubjektivizovan" i ponovo kontekstualizovan *osećaj* istorije: 1. *Nešto je introjektovano* iz pređašnjeg izvora. 2. Taj, doskorašnji *introjektovan projekat, smešta se na gostoljubivo mesto* radi skladištenja na neodređeno vreme. 3. To isto *nešto, sada biva suspendovano,* i *njegov transfer se odlaže*. 4. To nešto postaje *projekat koji nosi mandat da se neki povereni nalog ispuni*. 5. Taj mandat se prima *hitnim dobrovoljnim usvajanjem*. *Ono što je hitno jeste mandat predaka introjektovan u rani Ego koji je tek u začetku. Ono što je dobrovoljno jeste subjektova sopstvena resubjektivizacija tog mandata. 6. Subjekat čeka odgovarajući novi objekat da ponovo podstakne taj projekat*, tako da taj isti projekat ili derivativni projekat može da se vrati u javni prostor. 7. Do tog trenutka, subjekat *će izgubiti iz vida ko je koga originalno poslao*. 8. *Aktivno i pasivno dosad su postali međusobno zamenjivi.* 9. Međuglas, koji *nije ni sasvim aktivan ni sasvim pasivan*, govori na nevidljiv i nečujan način. 10. Preko dešavanja tog međuglasa, *subjekat se vraća sebi* ili nekoj reprezentaciji početaka u formi beskrajne *spiralne reprodukcije transfera*.

Ova cirkularna taksonomija ukazuje na to da se slojevi istorije (Huserl, 1977/1948) ponovo aktiviraju i potom preoblikuju kroz transferne želje, koje imaju intencionalnost ukidanja smrtonosnog, mandatovanog ili primljenog *poverenog naloga* u bezbednijoj savremenoj areni kliničke situacije, kroz recipročnu *vezu* i recipročne *ispravke u kontinuumu transfera-kontratransfera* (Eprej, 2006). Ako zađemo, van recipročnih veza, u spiralni domen beskrajnih analiza transfera i psihološki bremenitih polja referenci natrag na unutrašnji svet, *zagrljaj između onoga što je unutra i onoga što je spolja se nastavlja* (Delez – *Deleuze*, 1986/1988).

III. Fec. Nachträglichkeit i umetnost

Ustanovljeno je da je dvosmerni cirkularni proces *Nachträglichkeit-a* na delu u radu umetnika u kondenzovanoj formi (Marion, 2011) ili u nekom vremenskom periodu (Vilson – *Wilson*, 2003).

Paola Marion (2011) piše o kondenzovanoj sceni iz sna na slici „Sveta alegorija" Đovanija Belinija (1430–1514) koja portretiše i predstavlja „višedimenzionalnost vremena, a naročito specijalnu formu temporalnosti koju mi psihoanalitičari nazivamo *Nachträglichkeit*" (str. 24). U njenoj interpretaciji, Belinijeva slika daje „oblik i vidljivost savremenom prisustvu, u jednom prostoru, višestrukih temporalnih linija koje prožimaju prostor" (str. 24).

Lori Vilson (***Laurie Wilson***, 2003) je proučavala transformativni *après-coup* momenat u životu i radu Alberta Đakometija. Nakon dugotrajne radne inhibicije i kompulzivne minijaturizacije svojih vajanih figurina od kojih je mnoge uništio, proslavljeni umetnik švajcarskog porekla, Alberto Đakometi (1901 – 1966), „iznenada" se, 1946. godine, oslobodio i počeo da pravi figurine normalne veličine, i tako je lansirao svoj novi „izduženi" posleratni stil žena koje stoje i muškaraca koji hodaju. Kao mali dečak, Đakometi je gledao svoju majku, koju je ambivalentno voleo, kako se oporavlja iz komatoznog stanja koje je trajalo mesecima nakon što je zamalo umrla od tifusne groznice. Ona je bila mršava kao kostur i imala je sedu kosu. To neasimilovano traumatsko iskustvo iz umetnikovog detinjstva, ponovo je aktivirano 1946. godine kada se vratio u Pariz i, u svom susedstvu, video ljude koji su preživeli koncentracioni logor. Ovaj umetnik bio je u mogućnosti da doživi novu traumu gledanja ljudi na ivici smrti od tifusne groznice i da se oslobodi opsesivnih odbrana od svoje sopstvene agresije, koje su ga paralizovale još pre rata. Đakometi je uspeo da spozna razliku između pravog sadizma nacista i svojih sopstvenih neprijateljskih želja i fantazija. Poređenje strašnih slika njegove majke na ivici smrti, koje su mu ostale u sećanju od pre trideset šest godina, sa aktuelnim pogledom na ljude na ivici smrti u posleratnom Parizu, pomoglo je da se asimiluju ta ranija traumatska sećanja. Retroaktivna revizija neprijateljskih želja prema članovima porodice iz njegovog detinjstva sada je mogla da se transformiše u izvajane ikone opstanka.

IV. ZAKLJUČAK

Frojdovo rano opažanje da izvesne uspomene imaju veću traumatsku moć kad ih prizovemo u sećanje nego što su imale kada su izvorno zabeležene, navelo ga je da formuliše jednu od svojih najkompleksnijih i najnelinearnijih konceptualizacija – *Nachträglichkeit*. Tačke gledišta sakupljene u ovom poglavlju ilustruju evoluciju koncepta traume, od dezorganizujućeg događaja infantilne seksualnosti, u ranom odnosu prema osnovnom regresivnom kvalitetu nagona, koji se dugo vremena ne oglašava, da bi se ispoljio u kasnijoj drugoj fazi. Ukoliko se druga faza ispostavi kao traumatična, kasnije se otkriva da je prva, nema faza, bila doba pravog traumatičnog događaja. Istorija samog ovog koncepta prati sličan proces u dve faze kakve opisuje.

U Evropi, francuski psihoanalitičari imali su vodeću ulogu u oživljavanju ovog koncepta. Lakan je skovao termin *après-coup* da bi naglasio da delovanje *après-coup-a* nikad ne prestaje; da

ono vuče ka naknadnom dejstvu. Ono otkriva temporalnu strukturu mnogo višeg reda nego „retroakcija"; i što je važno, ono „posle" čeka dok ono „pre" ne zauzme mesto koje mu pripada. Savremeni francuski analitičari autori dalje usavršavaju i zadržavaju spiralnu cirkularnu dinamiku pojavljivanje–nestajanje–povratak kao suštinsku dinamičnu formulaciju konstruktivnih aspekata psihoanalitičkog procesa. Većina njih obratila je naročitu pažnju na rad koji proces *après-coup* vrši na traumatsku regresivnu ekonomiju nagona, i na njen cilj koji se tiče razrade želje, misli i sveukupnog mentalnog funkcionisanja. U stvari, ovaj koncept se odnosi na proces uključen u sve modalitete psihičke elaboracije, jer je poglavito uključen u čitavo postavljanje erotskog života i samog razmišljanja.

Nasuprot francuskim psihoanalitičarima, kod kojih su *arhaični elementi i primalna represija konstruisani* naspram *regresivne privlačnosti*, za savremene britanske teoretičare objektnih odnosa, koji idu stopama M. Klajn i Biona, *prvobitni jad već je prisutan*. U okviru konteksta savremenih britanskih autora, dakle, posao psihoanalitičara je da se bori protiv i da transformiše takva fragmentarna i dezorganizujuća osećanja straha.

Sve u svemu, u Evropi postoji mišljenje da se i sva psihoanalitička istraživanja mogu smatrati naknadnim dejstvima onoga što je motivisalo Frojdov rad, tako što daju novo značenje njegovim tvrdnjama i razvijaju prethodno teorijski nedovoljno razvijene i neispitane aspekte psihoanalitičke teorije u Frojdovom radu, obogaćujući i modifikujući ga u njegovim osnovama.

Iz latinoameričke perspektive, ne gubeći iz vida neosporni značaj dva slučaja koji se, generalno, smatraju za paradigme kad govorimo o pokušaju da se precizno odredi problem *Nachträglichkeit-a* u Frojdovom radu: „Projekat za naučnu psihologiju" i „Čovek vuk", ovaj koncept prisutan je u Frojdovim zapisima kroz ponavljanja, u kontinuitetu i povremeno prikriveno. Istrajavanje *Nachträglichkeit-a* ne bi trebalo prevideti, jer je ovaj koncept kod za jedinstvenu termporalnost nesvesnog.

Ideja *Nachträglichkeit-a* je centralni element u frojdijanskoj konceptualnoj gradnji, znak povezan sa temporalnošću koja je u vezi sa zakonima primarnog procesa, kauzalnošću, logikom nesvesnog, seksualnošću, represijom i ponavljanjem. Kao delovanje temporalnosti i kao sredstvo građenja značaja, *Nachträglichkeit* ne mora da se javi na eksplicitan način, a ipak može da bude prisutan tamo gde dolazi do potiskivanja, i označava sećanje, tu gde sećanje postaje trauma.

U Severnoj Americi, *Nachträglichkeit* mnogi vide kao rođenje razvojnog modela u psihoanalizi koji, na kompleksan način uključuje nelinearnost nesvesnih sadržaja i procesa; i preteču koncepta razvojne transformacije koji, kroz uzajamno dejstvo raznih izdanja traume i nesvesne fantazije u toku života, uključuje dvosmernost regresije i progresije, dijalektiku osnovne sile koja traži simbolizaciju kao i potiskivanje i ponavljanje.

U drugim pravcima severnoameričkog mišljenja, sama psihoanaliza može se shvatiti kao proučavanje *Nachträglichkeit* dešavanja koja su se zbila u ranom životnom dobu, kroz višestruke realnosti svojstvene psihoanalitičkom okruženju, koje (re)konstruišu simboličke mostove između neasimilovanih traumatskih događaja i njihovo ponovno značenje i transformaciju u reprezentabilna iskustva, proces koji može da olakša stvaranje kvalitativno novih subjektivnosti i

proširenje značenja, protežući se kroz generacije.

Sve u svemu, u savremenom severnoameričkom tumačenju, smatra se da su dva temporalna vektora *Nachträglichkeit*, vektor odlaganja i vektor retroaktivne ponovne transkripcije/ponovnog značenja, komplementarna i da odgovaraju dijalektici kako (multi) determinističkog tako i hermeneutičkog rekonstruktivnog i konstruktivnog psihoanalitičkog procesa.

Među savremenim interdisciplinarnim referencama, savremena neuronauka naglašava da je sećanje, u svim njegovim raznolikim oblicima, *živi sistem* koji se preinačuje kroz medijum psihoanalitičkog *dijaloga*. U ovom rekonfiguracijskom delovanju, i neurobiologija i psihoanaliza usvjaju aktivni dinamizam i *živi karakter sećanja*. U tom kontekstu, relevantnom za *Nachträglichkeit*, psihopatologija postaje smetnja za rekonfiguraciju sećanja; a psihoanaliza potpomaže stvaranje i integraciju novih iskustava i ruši nepopustljivi nagon za ponavljanje rigidnih poremećenih otisaka koji kompromituju samu strukturu sećanja i integritet Ega, kao i dinamičnu fluidnost celokupne pshičke strukture.

U čitavom svetu, mnogi autori su pokazali i naglasili značaj koncepta *Nachträglichkeit* u sveukupnom Frojdovom radu (F. V. Ajkof – *F.W. Eickoff*). B. Šerve je zapazio da je Frojd prestao da upotrebljava reči *Nachträglichkeit* i *Nachträglich* 1917. godine, zamenivši ih dvofaznim procesom i vrednošću pshičkog rada kako u domenu regresivnih tako i progresivnih puteva. S obe strane Atlantika, nakon perioda „latencije koncepta" i njegovog naknadnog povraćaja od strane Lakana, frojdijanski *Nachträglichkeit* prošao je kroz dalju, sve kompleksniju razradu, prečišćavanje i transformaciju. Postao je jedan od osnovnih koncepata teorije mišljenja, uključujući temporalnost, kauzalnost, sećanje, traumu, reprezentacije, afekte, seksualnost i erotogenu senzualnost.

LITERATURA

André J. (2009). L'événement et la temporalité; l'après-coup dans la cure, *Revue Française de Psychanalyse,* 73, 5, p. 1285-1352

Apprey, M. (1993). Dreams of urgent/voluntary errands and transgenerational haunting in transsexualism. In: *Intersubjectivity, Projective Identification and Otherness*. Co-edited by Maurice Apprey and Howard Stein. Pittsburgh: Duquesne University Press.

Apprey, M. (2003). Repairing history: Reworking transgenerational trauma. In *Hating in the First Person Plural*, edited by Moss, D. New York: The Other Press.

Apprey, M. (2006). Difference and the awakening of wounds in intercultural analysis. *The Psychoanalytic Quarterly*, LXXV (1): 73-94.

Apprey, M. (2014). A pluperfect errand: A turbulent return to beginnings in the transgenerational transmission of destructive aggression. *Free Associations: psychoanalysis and culture, media, groups, politics,* 66, 15 (2): 16-22.

Aslan, C. M. (2006). Acerca de la estructura, la historia y la temporalidad. In L. Glocer Fiorini (comp.) (2006) *Tiempo, Historia y Estructura.* Buenos Aires: Lugar Editorial & Asociación Psicoanalítica Argentina Editorial. :57-77

Auchincloss, E. and Samberg, E. (2012). *Psychoanalytic Terms and Concepts*. Amer Psychoanal Assoc, New Haven and London: Yale University Press.

Barande I. (2006), De l'après-coup et de la traumatophilie, *Revue française de psychanalyse*, vol. 70, n° 3.

Baranger, M., Baranger W. & Mom, J. (1987). El trauma psíquico infantil de nosotros a Freud. Trauma puro, retroactividad y reconstrucción. *Revista de Psicoanálisis editada por Asociación Psicoanalítica Argentina*, XLlV (1):746-752.

Bernardi, R. (1994) Sobre el determinismo psíquico. In S. Bleichmar (1994) *Temporalidad Determinación Azar. Lo reversible y lo irreversible.* Buenos Aires: Paidós. 15-44

Bion W.R. (1962). *Learning from experience*. New York: Basic Books, Publishing Company, Inc.

Bion W.R. (1970). Attention and interpretation. London: Tavistock Publications.

Birksted-Breen D. (2003). Time and the après-coup. *International Journal of Psycho-Analysis*, 84: 1501-1515.

Blum, HP (1996). Seduction Trauma: Representation, Deferred Action, and Pathogenic Development. *Assoc J. Am. Psychoanal*., 44: 1147-1164.

Blum, H. (2008). A further excavation of seduction, seduction trauma, and the seduction theory. *Psychoanal. Study Child*, 63:254-269.

Blum, H. (2009). Object relations in contemporary psychoanalysis. *Contemp. Psychoanal*., 46:32-47

Blum, H.P. (2011). Introduction. *Psychoanal. Rev*., 98:597-612

Boston Change Process Study Group (BCPSG), (2007). The Foundational Level of Psychodynamic Meaning: Implicit Process in relation to Conflict, Defense and the Dynamic Unconscious. *Int. J. Psycho-Anal*. 88:843-860.

Botella, C. & S. (2005). *Psychic Figurability: Mental States without Representation*, A. Weller (Trans.). London: Routledge.

Braunschweig D. & Fain M. (1975). *La nuit, le jour, essai psychanalytique sur le fonctionnement mental,* Paris, PUF, 302 p.

Chervet B. (2002) La cure analytique, ses effets traumatiques et d'après coup, *Bulletin de la Société Psychanalytique de Paris, n° 65.*

Chervet B. (2006). L'après-coup, prolégomènes. *Revue Française de Psychanalyse*, 70, (3): 671-700.

Chervet B. (2008), L'après-coup; la trace manquante et ses mises en abyme, *Bulletin de la Société Psychanalytique de Paris,* n° 90.

Chervet B. (2009). L'après-coup; la tentative d'inscrire ce qui tend à disparaître. *Revue Française de Psychanalyse,* 73, 5: 1361-1441.

Chervet B. (2010). Jacques Lacan et l'après-coup: Une identité de Lacan: l'après-coup de Freud. In:

Duparc, F. (Ed.) (2010). *Jacques Lacan: une œuvre au fil du miroir*. Paris: In Press.

Chervet B. (2010). Source pulsionnelle et corps érogène, des inscriptions de l'après-coup, in *Revue française de psychanalyse,* vol. 74, n° 5.

Chervet B. (2013). The après-coup: form and formlessness in dream-work and unconscious formations. The formal regression to formlessness and the manufacturer of forms. *26th Annual EPF Conference, Basel, March 2013: Formlessness, Deformation, Transformation.*

Chervet B. (2013). L'après-coup, un bain de jouvence pour la psyché, *Filigrane*, vol. 22, n° 2.

Chervet B. (2019). La bisexualité psychique, un après-coup de la connaissance de la sensualité de l'autre sexe, *Bulletin de la Société Psychanalytique de Paris*, n° 2019-2.

Cournut J. (1997). Le sens de l'après-coup. Revue Française de Psychanalyse, 61 (4): 1239- 1246.

Dahl, G. (2010). The Two Time Vectors of Nachträglichkeit: The Modernity of an Old Concept. *Int. J. Psychoanal*, 91: 727-44.

Deleuze, G. (1988). Foucault (Sean Hand, Trans.). Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Donnet J-L. (2006). L'après-coup au carré, *Revue Française de Psychanalyse*, 70 (3): 715- 725.

Edelman, G. (1987). *Neural Darwinism: The Theory of Neuronal Group Selection*. New York: Basic Books.

Edelman, G. (1989). *The Remembered Preset: A Biological Theory of Consciousness*. New York: Basic Books.

Eickhoff, F.W. (2006). On Freud's Nachträglichkeit: The Modernity of an Old Concept. *Int. J. Psychoanal.,* 87:1453-69.

Faimberg H. (1981). Listening to Listening. *In The Telescoping of Generations*. New Library of Psychoanalysis. Hove: Routledge, 2005.

Faimberg H. (1993). 'Listening to listening' and après-coup`, *Int. J. Psycho-Anal*, 77: 667- 677.

Faimberg H. (1995). 'Misunderstanding and psychic truths', *Int. J. Psycho-Anal*, 78: 439-451

Faimberg H. (1998). Après-coup. Paper presented at the *Standing Conference on Psychoanalytical Intracultural and Intercultural Dialogue (IPA), Paris, July.*

Faimberg H. (1998). 'Nachträglichkeit and Winnicott's "Fear of Breakdown"'. Chap. 8, pp. 205-212. In: Abram J. (Ed.): *Donald Winnicott Today*. London/New York, Routledge, 2012.

Faimberg, H. (2005a). Après-coup. *Int. J. Psycho-Anal*., 86:11-13.

Faimberg, H. (2005b). *The Telescoping of Generations: Listening to the Narcissistic Links Between Generations.* London and NewYork: Routledge

Faimberg H. (2007). A plea for a broader concept of Nachträglichkeit, *Psychoanalytic Quarterly*, 76, 4, pp. 1221-1240.

Faimberg, H. (2011). Alegato en favor de la ampliación del concepto de Nachtraglichkeit. *Revista de Psicoanálisis editada por Asociación Psicoanalítica Argentina,* LXVIII (2-3): 346-364.

Faimberg, H. (2013). The "As-Yet Situation" in Winnicott's "Fragment of an Analysis": Your Father "Never Did You the Honor of" … Yet. *Psychoanal Q*., 82:849-875. 23

Fain M. (1982) Biphasisme et après-coup, in Guillaumin J. (dir & préf.) *Quinze études psychanalytiques sur le temps: traumatisme et après-coup.* Toulouse, Privat: 103-124.

Freeman, W. (1995). *Societies of Brains*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Freud, S. with Breuer, J. (1893-1895). *Studies on Hysteria*. *SE* II

Freud, S. (1895a). [I. Teil] *Allgemeiner Plan*. G. W.: 1885 bis 1938: 387-477.

Freud, S. (1895b) *Project for a Scientific Psychology. SE* I: 281-391.

Freud, S. (1882-1899). *Extracts from the Fliess Papers. S.E*. I: 175-280.

Freud, S. (1898a). *Die Sexualität in der Ätiologie der Neurosen*. G. W. 1: 491-516. Freud, S. 1898b). Sexuality in the Aetiology of the Neurosis. SE III: 259- 285.

Freud, S. (1900a). *Das Traummaterial und die Traumquellen*. G. W: 2/3: 169-282.

Freud, S. (1900b). *The Interpretation of Dreams S.E.* IV-V: 1-621.

Freud, S. (1905). *Three Essays on the Theory of Sexuality. SE* VII: 125-171.

Freud, S. (1907). Letter from Sigmund Freud to Karl Abraham, July 7, 1907. In Falzeder, E. *The Complete Corrrespondence of Sigmund Freud and Karl Abraham 1907 – 1925*. London, New York: Karnac, 2002.

Freud, S. (1909). *Analysis of a phobia in a five-year-old boy. SE* X: 5-149.

Freud, S. (1911[1912]). *Psycho-analytic notes on an autobiographical account of a case of paranoia (dementia paranoides). SE* XII: 1-82.

Freud, S. (1914). *On narcissism: an introduction. SE* XIV: 69-102. Freud, S. (1915a). The unconscious. SE XIV: 166-215.

Freud, S. (1915b). *Mitteilung eines der psychoanalytischen Theorie widersprechenden falles von Paranoia.* G. W.: X: 234-246.

Freud, S. (1915b). *A case of paranoia running counter to the psycho-analytic theory of the disease. SE* XIV: 261-272.

Freud, S. (1918a). *Der Traum und die Urszene*. G. W.: XII: 54-75.

Freud, S. (1918b). *Einige Diskussionen*.G.W.: XII: 76-90.

Freud, S. (1918b). *A few discussions. SE* XVII: 48-60

Freud, S. (1918c). *From the history of an infantile neurosis. SE* XVII: 1-122.

Freud, S. (1920). *Beyond the Pleasure Principle. SE* XVIII: 1-64.

Freud, S. (1923). *The infantile genital organization: an interpolation into the theory of sexuality. SE* XIX: 141-145.

Freud, S (1925). *Inhibtions, symptoms and anxiety*. SE XX: 75-176.

Freud S. (1937). *Constructions in analysis. SE* XXIII: 255-269.

Freud S (1939). *Moses and monotheism. SE* XXIII: 1-138.

Glocer Fiorini, L. (comp.) (2006). *Tiempo, Historia y Estructura. Introducción*. Buenos Aires: Lugar Editorial & Asociación Psicoanalítica Argentina Editorial: 13-27.

Green A. (1982) Après coup, l'archaïque. *Nouvelle Revue de Psychanalyse*, n° 6 'L'archaïque', 195-216.

Guillaumin J. (1982) (dir. et pref.) *Quinze études psychanalytiques sur le temps: traumatisme et après-coup.* Toulouse: Privat.

Harris, A. (2007). Analytic Work in the Bridge World: Commentary on Paper by Françoise Davoine. *Psychoanal. Dial*., 17:659-669.

Husserl, E. (1973) *Experience and Judgment*. Evanston: Northwestern University Press. (Orig. 1948).

Kancyper, L. (1985) Adolescencia y a posteriori. *Revista de Psicoanálisis editada por Asociación Psicoanalítica Argentina*, XLII (3): 535-545.

Lacan J. (1956) Intervention sur l'exposé de Monsieur Hesnard : Réflexions sur le « Wo Es war, soll Ich werdern » de S. Freud » (6 novembre 1956), in *La psychanalyse*, 1957 n° 3 p. 323-324.

Lacan J. (1966). *Écrits,* Fink B, translator. New York, NY: Norton, 2007. Lacan J. (1969). Séminaire XVI, D'un Autre à l'autre. Paris: Seuil.

Lacan J. (1971) Discours de conclusion au Congrès de l'École Freudienne de Paris sur « La technique psychanalytique », *Lettres de l'École freudienne*, 1972, n° 9, p. 507-513.

Lacan J. (1975) *Séminaire XXII*, R.S.I. Paris: Ornicar.

Laplanche, J. & Pontalis, J.B. (1973) *The Language of Psychoanalysis*, Translated by Donald Nicholson-Smith, London, The Hogarth Press and The Institute of Psychoanalysis.

Laplanche, J (1987) *Nouveaux fondements pour la psychanalyse*, Paris: Presses Universitaires de France, (new translation forthcoming). Laplanche J. (1989-90). Problématiques: VI, l'après-coup, Paris, PUF, 2006.

Le Guen C. (1982). L'après-coup. *Revue Française de Psychanalyse*, 46, 3, p. 527-534.

Liberman, Z. (2015) The notions of the conscious and the unconscious. *Revista Brasileira de Psicanálise,* XLIX (4): 132.

Mancia, M. (2006). Implicit Memory and Early Unrepressed Unconscious: Their role in the therapeutic process (How the neuroscience can contribute to psychoanalysis?). *Int.J.PsychoAnal.,* 87:83-103.

Marion, P. (2011). The Time of Nachträglichkeit. Ital. Psychoanal. Annu., 5:23-40.

Masotta, O. (1982) Los motivos de la represión. Publicacion de la Escuela Freudiana de la Argentina. Cuadernos de Psicoanálisis Año Xll Nro 2: 10- 18 Buenos Aires Editorial Helguero.

Masson, J.M., editor (1985). *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess*, 1887-1904. Cambridge, MA: Belknap.

Mijolla, A., Mijolla Mellor, S., Perron, R., Golse, B. (2005). Dictionnaire international de la psychanalyse: concepts, notions, biographies, oeuvres, évènements, institutions (1-2). Paris: Hachette.

Modell, A. H. (1989). The Psychoanalytic setting as a Container of Multiple Levels of Reality: A Perspective on the Theory of Psychoanalytic Treatment. *Psychoanal. Inq*., 9:67-87.

Modell, A. H. (1990). *Other Times, Other Realities: Toward a Theory of Psychoanalytic Treatment* . Cambridge, MA: Harvard University Press.

Modell, A. H. (1994). Memory and Psychoanalytic Cure. *Can. J. Psychoanal*., 2:89-101.

Modell, A.H. (1995). Commentaries. *J. Amer. Psychoanal. Assn*., 43:365-368. Modell, A. H. (`1997). Reflection on Metaphor and Affects. *Ann. Psychoanal*., 25: 219-233

Modell, A. H. (2008). Horse and Rider Revisited: The Dynamic Unconscious and the Self as Agent. *Contemp. Psychoanal*., 44:351-366.

Neyraut M. (1997) Le sens de l'après-coup, *Revue Française de Psychanalyse*, 61, 4, p.1247-1254.

Novick, K. and Novick, J (1994). Postoedipal transformations. *J. Amer. Psychoanal. Assoc.* 42:143 -170.

Papiasvili, E.D. and Blum, H.P. (2014). Analysis of Adults previous analyzed as children. *Am.Psychoanal.Assoc. National Meeting*. Unpublished Clinical Case: DG # 46. New York.

Papiasvili, E.D. and Blum, H.P. (2015). Analysis of Adults previously analyzed as children. *Am. Psychoanal. Assoc. National Meeting*. Unpublished Case of Henry: DG # 47. New York.

Papiasvili, E.D. (2016). Translational Aspects of Interpretation: The Developmental and Dynamic View. *Psychoanal. Inq*., 36: 88-101.

Perelberg R.J. (2006) Les controverses et l'après-coup, *Revue Française de Psychanalyse*, 70, 3, p. 647-670.

Perelberg, R.J. (2007). *Time and Memory*. London: Karnack Books.

Pontalis, J.B. (1968). *Après Freud*. Paris: Gallimard.

Pontalis, J.B. (1974). Después de Freud: 106-139 Traduccion Jose Bianco, Buenos Aires: *Editorial Sudamericana*

Reisner, S. (2001). Freud and Developmental Theory. *Stud. Gend. Sex*. 2:97-128.

Reis, B. (2009). Performative and Enactive Features of Psychoanalytic Witnessing: The Transference as the Scene of Address. *Int. J. Psycho-Anal*., 90:1359-1372.

Revue Française de Psychanalyse 1982, 46, 3: "L'après-coup" (the whole volume).

Revue Française de Psychanalyse 2006, 70, 3: "L'après-coup revisité" (the whole volume).

Romano, C. (2009). *Event and World*. New York: Fordham University Press.

Scarfone, D. (2006) A Matter of Time. Actual Time and the Construction of the Past. *Psychoanalytic Quarterly*, LXXV, 807-834.

Scarfone, D. (2015) The Unpast. Actuality of the Unconscious. *In The Unconscious in Translation.* New York: xxx (in press).

Sodré I. (1997). Le sens de l'après-coup, *Revue Française de Psychanalyse*, 61, 4, p. 1255- 1262.

Sodré, I. (2005). 'As I was walking down the stair, I saw a concept which wasn't there …': Or, après-coup: A missing concept? *Int. J. Psycho-Anal*., 86:7-10.

Sodré I. (2005). "As I was walking down the stair, I saw a concept which wasn't there..." or, après-coup: a missing concept? *International Journal of Psycho-Analysis*, 86, 1, pp. 7-10.

Szpilka, J. (2009) Reflexiones sobre el concepto de Nachtraglichkeit. *Revista de Psicoanálisis de Madrid, LVII* [electronic version].

Thomä, H. and Cheshire, N. (1991). Freud's Nachträglichkeit and Strachey's 'Deferred Action': Trauma, Constructions and the Direction of Causality. *Int. Rev. Psycho-Anal*., 18:407-427.

Turo, J.K. (2013). Freudian Temporality: Nachträglichkeit – A Concept Lost in Translation & Its Role in Psychoanalytic Process and Therapeutic Action. Paper presented at *IPA Congress. Prague,* Czech Republic.

Van der Kolk, B. (1996), *Traumatic Stress: The Effects of Overwhelming Stress on Body, Mind and Society* New York: Guilford.

Volkan, V. (2013) *Enemies on the Couch: A Psychopolitical Journey through War and Peace. Durham,* N: Pitchstone Press.

Wilson, L. (2003). *Alberto Giacometti: Myth, Magic and the Man*. New Haven, CT/London: Yale Univ. Press.

Winnicott. D.W. (1955) Holding and interpretation: Fragment of an analysis. Introduction by M. Masud R. Khan. New York: Grove Press, 1987: 1-192.

Winnicott, D. W. 1970 Fear of breakdown *Int. J. Psycho-Anal*. 1: 103-107.

Winnicott D.W. (1971). *Playing and Reality*. London, New York: Tavistock.

Winnicott D.W. (1989). *Psychoanalytic Explorations*. Cambridge: Harvard UP: 87–95.

Regionalni saradnici

Severna Amerika: Dr sc. Moris Eprej, Dr sc. Adrijen Haris, Dr sc. Eva Papiasvili, Dr Dominik Skarfoan, Dr sc. Lori Vilson

Latinska Amerika: Dr sc. Viktorija Korin

Evropa: Bernar Šerve, doktor psiholoških nauka

Kopredsednik međuregionalne saradnje: Dr Arne Jemstet

IPA Međuregionalni enciklopedijski rečnik psihoanalize je licenciran pod Creative Commons licencom CC-BY-NC-ND. Osnovna prava zadržavaju autori (IPA i saradnici članovi IPA), međutim, ovaj materijal mogu

da koriste drugi, podložno nekomercijalnoj upotrebi, uz punu atribuciju IPA (uključujući pozivanje na URL www.ipa.world/IPA/Encyclopedic_Dictionary) i doslovnu reprodukciju, ne u derivativnoj, uredničkoj ili kombinovanoj formi. Molimo, pritisnite ovde za uslove.

TEORIJE OBJEKTNIH ODNOSA (TOO)

Troregionalni unos

Međuregionalni konsultanti: Stiven Groark (*Steven Groarke*, Evropa), Li Tobajas (*Leigh Tobias*, Severna Amerika) i Abel Fejnstajn (Latinska Amerika)

Kopredsednik međuregionalne saradnje: Eva D. Papiasvili (Severna Amerika)

I. UVOD I UVODNA DEFINICIJA

Istorijski, termin „teorija objektnih odnosa" skovao je V. R. D. Ferbern (1943, 1944). Generalno, on označava raznoliko definisan skup psihoanalitičkih razvojnih i strukturalnih hipoteza koje potrebu deteta da uspostavlja odnose sa drugima stavljaju u centar ljudske motivacije. Konkretnije, to je psihoanalitička teorija, ili skup povezanih teorija, koje smatraju da su ljudi, od samog početka svog života, motivisani potrebom da uspostave kontakt i formiraju odnose, a ne da samo zadovoljavaju impulse kako bi ispraznili energiju. Komunikativnoj interakciji sa unutrašnjim i sa spoljašnjim drugima, koje zovemo 'objektima', dato je prvenstvo u razumevanju ljudskog života, počevši od stvaranja prvih emocionalnih veza između beba i njihovih postojećih staratelja. Najranija emotivna i telesna interakcija, u tom smislu, odgovorna je za način na koji subjekat opaža i doživljava spoljašnje i unutrašnje 'objekte' ovog tipa.

Definicije hipoteza i teorija objektnih odnosa u savremenoj literaturi i regionalnim rečnicima sva tri psihoanalitička kontinenta (Mur i Fajn, 1990; Okinklos i Samberg, 2012; Skelton, 2006; de Mižola, 2013; Borenstejn, 2014) razlikuju se, što pokazuju primeri iz odabira definicijskih iskaza koji slede. Psihoanalitičke teorije objektnih odnosa predstavljaju „sistem psiholoških objašnjenja zasnovan na premisi da se um sastoji od elemenata uzetih spolja, od primarnih aspekata funkcionisanja drugih ljudi. Ovo se odigrava putem procesa internalizacije. Ovaj model uma objašnjava mentalne funkcije u smislu odnosa između raznih internalizovanih elemenata" (Mur i Fajn, 1990). Slično, Skelton (2006) predlaže da se teorija objektnih odnosa primarno bavi „najdubljim fantazijama o odnosima"; dok se Hinšelvud – *Hinshelwood* (1991), prihvatajući široko definisanu ideju pristupa objektnim odnosima, klajnijansku i neklajnijansku, fokusirao zapravo na „stanje i karakter objekata".U skorašnjem primeru mešanja psihoanalitičkih kultura, Kernberg prilaže sledeću definiciju De Mižolinom Međunarodnom rečniku psihoanalize (2013, str. 1175): „Psihoanalitičke teorije objektnih odnosa mogu se definisati kao one koje stavljaju internalizaciju, strukturalizaciju i kliničku reaktivaciju (u transferu i kontratransferu) najranijih dijadnih objektnih odnosa u centar njihovih motivacionih (strukturalnih, kliničkih i genetičkih i razvojnih) formulacija."

Gorenavedena raznolikost može da se klasifikuje prema širini definicija:

1. Najšire govoreći, psihoanalitička teorija objektnih odnosa odnosi se na psihoanalitičko proučavanje prirode međuljudskih odnosa i razvoja intrapsihičkih struktura izvedenih iz internalizovanih odnosa sa drugima, u kontekstu sadašnjih međuljudskih odnosa i sveukupne organizacije i funkcionisanja ličnosti. U ovom najširem kontekstu, psihoanalitička teorija objektnih odnosa uključivala bi sve promenljivosti odnosa između intrapsihičkih i interpersonalnih ravni. Iz ovog ugla gledanja, psihoanaliza je, kao opšta teorija, u stvari teorija objektnih odnosa. Dakle, široko definisano, o psihoanalitičkoj teoriji objektnih odnosa govorimo kao o kompromisu – „kompromisnom" jeziku između metapsihološkog i kliničkog „jezika" (Mejmen – *Mayman*, 1963; Rapaport i Gil, 1959). U Severnoj Americi, ova široka konceptualizacija korišćena je i integrisana sa Ego psihologijom Šafera (1968) i Modela (1968).

2. U užoj 'srednjoj' definiciji, teorija objektnih odnosa odnosi se na postepeno stvaranje „dijadne ili bipolarne intrapsihičke reprezentacije (self i objektnih slika) kao odraza izvornog odnosa majke i bebe i njegovog kasnijeg razvoja u dijadne, trojne i razgranate unutrašnje i spoljne međuljudske odnose" (Kerbnerg, 1977, str. 57). Osnovno zajedničko obeležje među mnogim varijacijama je suštinski dijadna bipolarna priroda internalizacije u svakoj jedinici self i objektne slike sačinjene u naročitom afektivnom kontekstu. Ovaj pristup oslanja se na britansku školu Melanije Klajn (1934, 1940, 1946), Ferberna (1952), Vinikota (1955, 1958, 1960a, b, 1963), Boulbija (1969); na Ego psihološke pristupe Eriksona (1956), Jakobson (1964) i Malera (1968; Maler, Pajn, Bergman, 1975); i na različite načine na kulturne, interpersonalne škole (Salivan, 1953). Danas, ova definicija takođe uključuje različite široko definisane relacione psihoanalitičke pristupe (S. Mičel**,** 2000; Grinberg i Mičel, 1983; Haris, 2011). Ovako shvaćena, teorija objektnih odnosa, sa svojim metafizičkim, kliničkim i sociološkim implikacijama, ima veća ili manja preklapanja, doduše na različitim premisama, sa mnogim idejama Liktenstajna (1970), Grina (1985, 2002), Rozenfelda, (1983), Sigala, (1991), Volkana (2006), i 'trećeg modela' nekih francuskih i francusko-kanadskih psihoanalitičara.

Ova definicija pruža „važan integrativni okvir koji može da poveže psihosocijalni pristup... subjektivnoj i iskustvenoj prirodi ljudskog života... sa intrapsihičkim strukturama... u opštoj metapsihologiji..." (Kernberg, 1977, str. 58). S. Mičel, takođe, naglašava kvalitet 'integrativnog okvira' u istorijskoj perspektivi kad, u svojoj pohvali Džonu Boulbiju, izjavljuje (1998): „Najznačajniji relacioni autori doprineli su našem kliničkom shvatanju različitih vidova i implikacija ljudske relacionalnosti i vezivanja. Ferbern je ispitivao psihodinamiku privrženosti fizički ili emocionalno odsutnih roditeljskih figura. Vinikot je osvetlio suptilne načine na koje sigurna privrženost omogućava razvoj ličnog doživljaja sebe i načine na koje odsustvo takvih roditeljskih funkcija adaptivno koči takav razvoj. Levaldov inovativni teoretski rad sugeriše da

očigledna odvojenost između subjekta koji se vezuje i objekta privrženosti preklapa nivo organizacije primarnog procesa u kome self i drugi postoje na različitim stepenima međusobne nediferencijacije. Levald (1988) navodi da se zdravi objektni odnosi sastoje ne toliko od jasne odvojenosti selfa od drugih, već od sposobnosti da se, u dijalektičkim tenzijama, sadrže različite međusobno obogaćujuće forme povezanosti. I, najzad, Salivan i savremeni interpersonalisti doprineli su našem shvatanju načina na koje se nestalnosti ranih iskustava vezivanja (attachment) odigravaju u sadašnjim odnosima, uključujući transfer – kontratransfer odnos sa analitičarem. U ovoj tački evolucije psiholoških ideja, teorija privrženosti i psihoanalitička teorija [objektnih odnosa] nude uzbudljivu mogućnost za približavanje koja je međusobno obogaćujuća" (Mičel, 1998, str. 193).

Postfrojdovsko interesovanje za ulogu objekta u razvoju psihičkog aparata je jedno intenzivno područje preklapanja sa radom koji dolazi iz Francuske i Montreala, gde savremeni francuski analitičari govore o „trećem modelu": modelu psihičkog aparata koji pretpostavlja prvu fazu ljudskog života, u kojoj se bebin um mora razmatrati u kontekstu starateljskog okruženja (model dve osobe) pre nego što se diferencira u jedan ili drugi od dva (jedna osoba) frojdovska modela, topografski i strukturalni. U ljudskom razvoju, dvoosobni um prethodi umu jednoosobne psihičke autonomije nagona, odbrane i intrapsihičke fantazije, koji opisuje Frojd. Grin shvata Vinikota na ovaj način, a Brise (2005b, 2006), Rid (2008a, 2008b) i drugi, sledili su ovaj primer. Ovo može da bude još jedno zajedničko polazište psihoanalitičkog istraživanja koje je poniklo na međunarodnom nivou, pored transfera i kontratransfera na koje je ukazao Gabard 1995. godine. Levaldova (1960) izjava: „Instinktivni nagoni su primarno povezani sa 'objektima', sa 'spoljašnjim svetom', isto kao i Ego. Drugim rečima, instiktivni nagoni organizuju okruženje, kao što i njih organizuje okruženje, što je podjednako istina za Ego i njegovu realnost... U pitanju je uzajamnost organizacije, u smislu da jedno drugo organizuju, što predstavlja neraspletivu međusobnu povezanost 'unutrašnjeg i spoljašnjeg sveta'..." (ibid, str. 23.), ima odjeka kod savremenih francuskih analitičara sa obe strane Atlantika.

Mnoge evropske škole objektnih odnosa i severnoameričke relacione škole uključuju i konceptualizaciju 'primarne ljubavi' Šandora Ferencija i Majkla Balinta i Balintovu 'osnovnu grešku' i druge, kao temelj za buduće obogaćivanje objektno odnosne misli i tehnike.

3. Najuža definicija psihoanalitičke teorije objektnih odnosa ograničava ovaj termin na „britansku školu psihoanalize" Melanije Klajn i Ferberna i na srodne pristupe Gantripa (1961, 1971), Vinikota (1955, 1963), Vizdoma (*Wisdom*, 1963, 1971), Saderlanda (*Sutherland*, 1963). Ovo shvatanje teorije objektnih odnosa tradicionalno je suprotstavljeno Ego psihologiji i u Severnoj Americi i u Evropi.

Latinoameričke konceptualizacije objektnih odnosa (dole) prvenstveno se odnose na ovu britansku (usku) definiciju objektnih odnosa u njihovom specifičnom shvatanju

klajnijanske teorije i njenog razvoja mahom kod Biona, Melcera i Vinikota.

Nedavno su Okinklos i Samberg (2012) opisali teorije objektnih odnosa shodno njihovim sličnostima i grupisali su ih prema nekim od njihovih razlika. Sledi ažurirana, donekle modifikovana, verzija takve perspektive.

Teorije objektnih odnosa među sobom **dele** nekoliko sledećih karakteristika:

1. Objektni odnosi su osnovna jedinica iskustva. 2. Gledište je da je ljudski um, od rođenja, u potrazi za objektom; osnovna motivacija za potragu za objektom ne može da se svede ni na jednu drugu motivacionu silu. 3. Internalizovani objektni odnosi grade se tokom razvoja kroz interakciju urođenih faktora (kao što su urođena dispozicija afekta i kognitivna oprema) i odnos sa drugima (starateljima). 4. Međuljudski odnosi odražavaju internalizovane objektne odnose; psihopatologija, naročito ozbiljna psihopatologija kao što su psihoza ili granični i narcisistički poremećaj ličnosti, konceptualizovani su u smislu objektnih odnosa. Ove zajedničke crte vode do teorijskih stavova o osnovnim aspektima psihoanalitičkog modela uma, uključujući motivaciju, strukturu, razvoj i psihopatologiju. Teorije objektnih odnosa obezbeđuju prirodnu vezu sa proučavanjem porodične i grupne dinamike, kao i sa proučavanjem razvoja, kao u razvojnoj psihologiji.

Teorije objektnih odnosa **razlikuju** se među sobom po osnovu nekoliko kriterijuma:

1. Odnos sa teorijom nagona: Klajn, Jakobson i Maler zadržali su intimnu vezu sa teorijom nagona. Levald, Kernberg, Sandler, Vinikot su primeri teoretičara objektnih odnosa koji su zadržali neku verziju teorije nagona uz različito modifikovan koncept nagona, stavivši akcenat na afekat i objektne odnose kao gradivne elemente nagona. Ferbern, Gantrip i Salivan generalno se smatraju najudaljenijim od frojdovske teorije nagona. 2. Važnost agresije u psihičkom životu: iako se često nailazi na gledište da se Melanija Klajn fokusira na agresiju, klajnijanski analitičari smatraju da bi ispravnije bilo reći da se njena teorija fokusira na spliting, što može da uključi rascep između ljubavi i mržnje, koji zauzima centralnu ulogu u psihičkom životu. 3. Važnost stvarne interakcije naspram one o kojoj maštamo: Salivanova interpersonalna teorija stavila je naglasak na stvarnu interakciju; teorija Melanije Klajn stavila je naglasak na ’fantaziju’ kao reprezentaciju instinkta i na to kako takve reprezentacije utiču na objekat. 4. Na pitanje da li kliničku situaciju primarno oblikuju internalizovani objektni odnosi ili stvarne, dijadne interakcije između pacijenta i analitičara: M. Klajn i Kerbnerg naglašavaju ovo prvo; Grinberg i Mičel naglašavaju ovo drugo.

II. ISTORIJA – KORENI: GRADIVNI ELEMENTI I/ILI TEORIJSKI PROBLEMI

Objektni odnosi pojavili su se kao teorijski problem u istoriji psihoanalize pre doprinosa Melanije Klajn 1920-ih godina i formulisanja teorije objektnih odnosa koja je usledila u Britaniji 1940-ih i 1950-ih godina. Koncept objektnih odnosa ne čini deo Frojdove metapsihologije, niti klasična teorija nagona pridaje naročit značaj razvojnoj istoriji dalje do teorije libidinalnih faza. Problem objektnih odnosa, međutim, svojstven je klasičnoj teoriji, u meri u kojoj su „instinkti usmereni prema objektima i objekti mogu da budu od značaja ako pojedinac ima neki nagon da se sa njima poveže" (Rajkroft – *Rycroft*, 1995: 83-4).

Iako objektni odnosi i nagoni nisu obavezno suštinske suprotnosti u *formalnom* smislu, njihovo razlikovanje ima primenu u slučaju praktičnih evaluacija i kliničkih razlučivanja, naročito sa tačke gledišta britanskih objektnih odnosa. Otuda se, istorijski, često smatra da se psihoanalitičke perspektive mogu podeliti na teorije instinkta i teorije objektnih odnosa.

II. A. Koreni kod Frojda – perspektiva gradivnih elemenata: značaj identifikacije i gubitka objekta u formiranju strukture

Frojd je koristio termin *objekat* u svojim pisanim radovima o mnogim aspektima razvoja svoje teorije, uključujući motivaciju, strukturu, razvoj, psihopatologiju, itd. (Frojd*, 1905, 1914, 1915, 1917a, 1919, 1920, 1923, 1926).* Frojdovski *objekat* je uvek čvrsto i primarno povezan sa nagonom, kako u razvojnoj tako i u patološkoj transformaciji (1905, 1938). U svojim pisanim radovima Frojd je ispitivao razne kompleksnosti mehanizama internalizacije i eksternalizacije, i identifikacijske i projektivne mehanizme, relevantne za kasnije teorije objektnih odnosa. Primeri su njegov rad na melaholiji (Frojd, 1917a) i formiranju Superega, naslednika Edipovog kompleksa (1923, 1931, 1938). Njegov rad o narcisizmu (Frojd, 1914), za koji se često smatra da, uz tugu i melanholiju (Frojd, 1917a), sadrži korene teorija objektnih odnosa, formuliše koncept *izbora objekta,* praveći razliku između razvojno ranog narcisističkog tipa i kasnijeg anaklitičkog tipa.

Kad upotrebljava termin *objektni odnosi* , prvo u radu *Tuga i melanholija* (Frojd, 1917a), on govori o identifikaciji kao 'preliminarnoj fazi izbora objekta': „...prvi način na koji Ego bira objekat, ... Ego želi da uključi ovaj objekat u sebe, i, u skladu sa oralnom ili kanibalističkom fazom libidinalnog razvoja u kojoj je, to želi da učini tako što će ga prožderati" (str. 249-250). Ono što je izgleda Frojd kasnije smatrao najznačajnijom karakteristikom ovog rada bio je upravo njegov prikaz procesa kojim se u melanholiji objektna kateksija zamenjuje identifikacijom. Nakon nekoliko godina, u radu *Psihologija mase* (1921), u kome se ponovo bavi temom identifikacije, kao da se javlja promena ranijeg stava ili možda samo njegovo objašnjenje. Tu je identifikacija nešto što prethodi

objektnoj kateksiji i razlikuje se od nje. Pored toga, vraćajući se na temu identifikacije u *Psihologiji mase* Frojd je, u nekoliko navrata, upotrebio reči 'introjekcija'. On piše: „Prvo, identifikacija je izvorna forma emotivne veze sa nekim objektom; drugo, na regresivnom putu postaje zamena za libidinalnu objektnu vezu, takoreći putem introjekcije objekta u Ego; i treće, može da se pojavi sa svakom novom percepcijom uobičajenog kvaliteta koji delimo sa nekom drugom osobom koja nije objekat seksualnog instinkta" (Frojd, 1921, str. 106-107).

Ovo shvatanje identifikacije Frojd dosledno naglašava u mnogim svojim kasnijim pisanim radovima, kao, na primer, u *Egu i Idu* (1923), gde piše da primarna identifikacija sa roditeljima „očito nije ponajpre posledica ili ishod objektne kateksije; u pitanju je direktna i neposredna identifikacija i odigrava se pre svake objektne kateksije" (str. 31). Tvrdio je da ovaj proces nije ograničen na melanholiju, već da je prilično opšta pojava. Ove primarne identifikacije bile su u velikoj meri osnova onoga što opisuje kao 'karakter' neke osobe. Ali što je još važnije, ukazao je na to da identifikacije koje potiču od ukidnja Edipovog kompleksa čine jezgro Superega (up. Dž. Strejči, 1957, str. 240-242). (Vidi takođe poglavlja NESVESNO, KONFLIKT, EGO PSIHOLOGIJA)

Pišući o Frojdovoj vezi sa relacionim teorijama, Model (1955) kaže: „Frojdove kasnije teorije naglašavale su značaj identifikacije i gubitka objekta u formiranju strukture... Frojd je tvrdio da ono što je internalizovano predstavlja odnos između osoba. Na primer, u *Uvodu u psihoanalizu* (Frojd, 1940), on opisuje funkciju Superega u odnosu na Ego kao obavljanje funkcija koje vrše ljudi u spoljašnjem svetu. Ferbern je zapravo proširio Frojdov koncept internalizovanih objektnih odnosa. Iako Frojd nikad nije razvio relacionu teoriju kao takvu, jer nikad nije prihvatio koncept Selfa, u mojoj monografiji *Objektna ljubav i realnost* iz 1968. godine, zabeležio sam da u stvari postoji latentna frojdovska teorija objektnih odnosa" (Model, 1995, str. 109). Zaista, Frojd (vidi 1917b, str. 347 i prateću fusnotu) je, više nego jednom, evocirao pojam ' komplementarnih nizova' u pitanjima etiologije, to jest, promenljive komplementarnosti između unutrašnjih i spoljašnjih faktora, u zavisnosti od prilike. U svom delu *Psihologija mase i analizi ega*, Frojd je upozoravao na dihotomiju između unutrašnjih i spoljašnjih faktora: „Istina je da se individualna psihologija bavi pojedinačnim čovekom i ispituje puteve kojim on nastoji da pronađe zadovoljstvo za svoje instinktivne impulse; ali samo retko i pod izvesnim izuzetnim okolnostima je individualna psihologija u poziciji da zanemari odnose datog pojedinca sa drugima" (Frojd, 1921, str. 69).

II. B. Koreni kod Frojda – problem objektnih odnosa: objektni odnosi kao podređeni nagonima

Problem objektnih odnosa očigledan je u Frojdovim pisanim radovima. On rano isplivava na površinu, na primer, u *Tri eseja o teoriji seksualnosti*, gde Frojd piše: „Ima... dobrih razloga zašto je dete koje sisa majčinu dojku postalo prototip svakog odnosa ljubavi. Pronalaženje objekta je u stvari njegovo ponovno pronalaženje" (1905: 222). Međutim, Frojd vidi libidinalni objekat – u generalnom metapsihološkom okviru instinktivnog izvora, cilja i objekta – specifično u svetlu izbora objekta i zadovoljenja/osujećenosti nagona. U klasičnoj teoriji zadovoljstvo usmerava izbor objekta (Frojd, 1909: 108). I ističući, uglavnom, ono što zadovoljava ili osujećuje nagon, Frojd je time privilegovao biološko gledanje na objektne odnose, dajući prioritet energetskoj i ekonomskoj dimenziji ljudskog iskustva.

Ovaj naglasak na instinktivnim korenima objektnih odnosa znači da se objekat shvata kao posledica genitalne organizacije sastavnih instinkata i erogenih zona. Za Frojda, objektni odnosi ostaju funkcija nagona, gde je podsticaj objašnjiv bez uzimanja u obzir konteksta objektnih odnosa. Uporedimo sledeći iskaz sa prethodnim odeljkom iz *Tri eseja*: „Ako se neka erogena zona kod osobe koja nije seksualno uzbuđena (na primer, koža ženine dojke) stimuliše dodirom, taj kontakt izaziva prijatno osećanje... istovremeno je pogodnije od bilo čega drugog da pobudi seksualno uzbuđenje koje traži povećanje zadovoljstva" (1905: 210). Ovde, kao i drugde, uzbuđenje je objašnjivo u frojdijanskom tumačenju, bez obzira na interpersonalni kontekst.

Koncept objekta, ako ne objektni odnos, prolazi kroz izvesne promene u drugoj topografiji ili strukturalnom modelu. Nastajući endogeno, biološki determinisani nagoni ostaju osnovni motivacioni princip za Frojda; dok se, istovremeno, veći naglasak stavlja na rane odnose – to jest, one u okviru kojih se višestruki zahtevi nagona organizuju i ostvaruju. Problem objektnih odnosa je sada povezan sa konceptualnim nizom koji predviđa formulisanje strukturalnog modela: narcisizam (1914); novi instinktivni dualizam predstavljen u *S one strane principa zadovoljstva* (1920); spajanje instinkata; instinktivna sublimacija; i identifikacija (1921).

Sposobnost objekta da utiče na prirodu psihičke strukture objašnjena je, u kontekstu ovog konceptualnog kretanja, u delu *Tuga i melanholija* (1917a): „Izbor objekta... nekad je postojao; zatim, zahvaljujući stvarnom omalovažavanju ili razočaranju koje doživljavamo od voljene osobe, taj objektni odnos je uništen... slobodan libido nije premešten na drugi objekat; povučen je u Ego... nije angažovan na neodređen način, već je poslužio da se osnuje identifikacija Ega sa napuštenim objektnom. Tako se senka objekta spustila na Ego" (1917: 248-49). Proces opisan u delu *Tuga i melanholija* – to jest, menjanje Ega na osnovu ranijeg objektnog odnosa nakon gubitka objekta – generalizovan je u *Psihologiji mase i analizi ega* (1921) kao pojava normalne psihologije. Uprkos ovom konceptualnom razvoju, ideja objektnih odnosa nije zavredela više objašnjenja u drugoj teoriji psihičkog aparata nego u prvoj (topografskoj) teoriji.

Razvojne implikacije objektnih odnosa su, i pored toga, dalje razrađene u *Egu i Idu* u vezi sa „uspostavljanjem objekta unutar Ega" (1923:29). Strukturacija Ega i Superega zavisi od niza gubitaka objekata. Frojd zato izlaže pretpostavku da je „karakter Ega talog napuštene objektne kateksije i da sadrži istoriju tih objektnih izbora" (1923:29). Strukture sa razvojnom istorijom, tragovima objektnih odnosa, uključene su uz organski utvrđene nagone i njihove promenljivosti ili transformacije. Efekti Edipovog kompleksa na strukturisanje psihe, prosuđuju se, shodno tome, u svetlu identifikacija umesto napuštenih kateksija.

II. C. Koreni kod Šandora Ferencija i Ota Ranka

Dalje, o problemu objektnih odnosa u klasičnoj teoriji nagona, gde subjekat stvara objekte na osnovu iskustva zadovoljenja/osujećenja nagona, Šandor Ferenci bio je jedan od prvih analitičara koji je eksplicitno prihvatio (I) da objektni odnosi postoje od samog početka života i (II) da se objektni odnosi mogu naći u najdubljim strukturama uma (Hajnal – *Haynal*, 1988; Kohon, 1986). Zajedno sa njegovim uticajnim doprinosima teoriji kliničke tehnike, koja je zasnovana na analizi pacijenata koji su regresirali, Ferencijevo isticanje neuspeha rane sredine i dečje traume uobličava kontekst razvoja teorije objektnih odnosa u britanskoj školi Melanije Klajn, Ferberna, Balinta i Vinikota. (Vidi takođe poglavlja KONTRATRANSFER, INTERSUBJEKTIVNOST)

Knjiga Ota Ranka *Grundzuege einer genetischen Psychologie (Kratak uvod u genetičku psihologiju)* (1927) uvodi koncept 'preedipalnog' u poglavlju pod naslovom „Geneza objektnog odnosa", dajući tako značaj ideji da postoji razvojna faza pre Edipovog kompleksa, što je takođe oformilo jedan suštinski deo porekla teorije objektnih odnosa. Rankov doprinos predstavlja jedan u nizu odlučnih prekida sa frojdijanskim tumačenjem psihoseksualnog razvoja: „Edipova saga je izvesno duplikat epizode sa sfingom, što psihološki znači da je to ponavljanje prvobitne traume u seksualnoj fazi (Edipov kompleks), dok sfinga predstavlja samu prvobitnu traumu" (Rank, 1924, str. 144). Identifikacija sfinge – to jest 'daviteljke' – kao „nuklearnog simbola primarne anksioznosti", postavlja traumu kao relacionu pojavu koja se javlja na početku života, naročito u vezi sa separacijom i individuacijom.

III. ISTORIJA DALJE EVOLUCIJE: BRITANSKA TEORIJA OBJEKTNIH ODNOSA

Ideju objektnih odnosa nije bilo moguće razviti mnogo dalje od strukturalne tačke gledišta druge topografije. Frojd je nastavio da sagledava impuls kao derivativ tenzije nagona i smatrao je da su impulsi sekundarno usmereni na objekte – to jest, kad se objekti ukažu i ispostave kao uspešni u smanjivanju tenzije, što se doživljava kao zadovoljstvo. Za razvoj teorije objektnih odnosa bila je neophodna manje-više obimna revizija Frojdove teorije instinkta. Neki autori tvrde da se pojam 'škola objektnih odnosa' odnosi na specifičnu grupu analitičara iz nezavisne tradicije – posebno na Ferberna, Vinikotta i Majkla Balinta (up. Kohon, 1986; Hinšelvud, 1989; Spilijus i drugi, 2011).

Međutim, ako ostavimo po strani organizovaniju ideju 'škole' i pređemo na *problem* objektnih odnosa kod Frojda, *teorija* objektnih odnosa razvila se duž dve ose u okviru britanske psihoanalize: s jedne stran je nezavisna tradicija u okviru Britanskog društva nakon 1945. godine; s druge strane je rad Melanije Klajn i savremenih klajnijanaca (Šafer, 1997), koji vide važnost nesvesnih unutrašnjih objektnih odnosa u svetlu procesa projekcije i introjekcije. Ajzaks (1948) ovde daje uticajan doprinos u vezi sa idejom unutrašnjeg objekta kao nesvesne fantazije o odnosu između nagona i objekta.

III. A. Klajn: Unutrašnji objekti i intencionalnost nagona

Melanija Klajn je postavila osnove teorije objektnih odnosa, koja je od 1970-ih nastavila da se razvija dalje od svog izvorišta u britanskoj školi. U opštem psihoanalitičkom okviru, koji je i dalje primenljiv na savremenu klajnijansku grupu u Britaniji (Šafer, 1997), Klajn je zadržala Frojdovo shvatanje nagona kao suštinskog motivacionog principa u ljudskom životu; dok je istovremeno redefinisala koncept samog 'nagona'.

Klajn je ocenila svoj opis unutrašnjeg porekla ljudskog iskustva kao nastavak klasične frojdijanske teorije; videla je svoj rad, u suštini, kao proširenje Frojdovog rada, a posebno je nastojala da artikuliše svoj prikaz unutrašnjeg sveta u svetlu Frojdove (1923) teorije strukture ličnosti (up. Kejper, 1988). Superego, na primer, shvata se kao sklop „raznovrsnih identifikacija usvojenih na različitim nivoima razvoja čiji pečat nose" (1929:204). Ipak, *kontra* Frojdu, Klajn shvata nagone kao nesvodivo psihološke ili subjektivne po prirodi i iskustveno dostupne – to jest, neraskidivo povezane sa emocijama i anksioznostima odojčeta. Stoga je, kod Melanije Klajn, upotreba termina 'objektni odnosi' zasnovana na njenoj „tvrdnji da dete, od početka svog postnatalnog života, ima odnos prema majci (iako se fokusira primarno na njenu dojku) koji je ispunjen suštinskim elementima jednog objektnog odnosa, *to jest* ljubavlju, mržnjom,

fantazijama, anksioznostima i odbranama" (1952a: 49).

Nagoni se shvataju sa tačke gledišta primarnog odnosa prema objektu. Za M. Klajn, „nema instinktivnog poriva... koji ne uključuje objekte, spoljašnje i unutrašnje; drugim rečima, objektni odnosi su u *centru* emotivnog života" (1952a: 53). Prema M. Klajn, unutrašnji objekti snabdevaju nesvesnu fantaziju, gde se fantazija shvata kao primarna komponenta samih nagona. Ova pozicija je, pre svega, očigledna u načinu na koji M. Klajn vidi odnos između objekata i tela. Dok je telo centralno za fenomenologiju unutrašnjeg sveta, M. Klajn nastavlja da ističe telesno ispoljavanje nagona, a ne samu telesnu tenziju, kao izvor instinktivne energije. Ovo je ponudilo alternativu regulatornim principima klasične teorije nagona.

Termin i koncept 'unutrašnji', na različitim mestima, može da se odnosi na 'mentalno', 'imaginarno' ili 'unutra' (Strejči, 1941). Klajnijanci su nastavili da razmatraju ovo pitanje. Karin Stiven – *Karin Stephen*, u ranom pokušaju da razjasni prirodu unutrašnjih objekata, primećuje da „verovanje u ove fantastične unutrašnje objekte vodi poreklo iz stvarnih telesnih iskustava veoma ranog detinjstva, povezanih sa žestokim, često nekontrolisanim, pražnjenjima emocionalne tenzije" (1934: 321). Pola Hajman, iako još lojalna grupi Melanije Klajn, zauzvrat podvlači osnovnu pretpostavku da *nagoni traže objekat* sa tačke gledišta tela: „Pod uticajem gladi i oralnih želja dete, na neki način, čarobno stvara objekat koji bi zadovoljio te impulse. Kad mu se ovaj objekat, majčina dojka, u stvarnosti ponudi, ono je prihvati i u fantaziji pripaja" (1949:10). Nešto skorije, Robert Hinšelvud je privukao pažnju na činjenicu da prvobitna iskustva unutrašnjih objekata „stvaraju animistički svet u kome sve [živo i neživo] oseća i ima *intencije*" (1989:75; naglašavanje dodato).

Pripisivanje intencionalnosti psihičkoj energiji, i nagonu smrti i nagonu života, iz klajnijanske perspektive smatra se da je primenljivo od samog početka života: „Ljubav i mržnja, fantazije, anksioznosti i odbrane... rade od početka i *ab initio* su neodvojivo povezane sa objektnim odnosima" (Klajn, *1952a: 53).* Od početka, prema M. Klajn, „Ego introjektuje objekte, 'dobre' i 'loše', a majčina dojka je prototip i za jedne i za druge" (1935: 262). Za razliku od Frojda, za koga je objekat uvek objekat instinktivnog stremljenja, M. Klajn iznosi odnos sa objektima kao „dodatni" primarni odlučujući faktor ljudskog postupanja (1925a: 51). Ovo se odnosi i na ljubav i na mržnju, svrhovite ili intencionalne sile prisutne od samog početka. U slučaju libidinalne privrženosti, Klajn iznosi teoriju da se „osećanja ljubavi i zahvalnosti javljaju direktno i spontano kod bebe kao reakcija na ljubav i negu majke" (1937: 311). Destruktivni impulsi se shvataju poput urođene svrhovite mržnje i zavisti prema svemoćnom, dobrom objektu (1959:249). „U prvim mesecima bebinog postojanja, ona ima sadističke impulse *usmerene* ne samo prema majčinoj dojci, već i prema unutrašnjosti svog tela" (1935: 262; naglašavanje dodato).

Frojdijanske ideje ’libida’ i ’agresije’ iznova se osmišljavaju kao usmerene emocije. Tako, M. Klajn nastoji da integriše teoriju nagona i teoriju objektnih odnosa; u stvari, njen opis nagona kao inherentno svrhovitih pojava je teorija o poreklu i prirodi objekta. Ovo otvara pitanja o strukturi psihe, u pogledu ravnoteže urođenih i sredinskih faktora. Ravnoteža unutrašnjih i spoljašnjih faktora – to jest, skupine bioloških i ličnih elemenata i prirode rane sredine – drugačije se iskazuje na različitim mestima u pisanim radovima Melanije Klajn.

M. Klajn, u doslednoj argumentaciji, postulira stanje „urođenog nesvesnog znanja o postojanju majke” (1959: 248); objekti se shvataju kao inherentni nagonima i, u tom smislu, relativno nezavisni od spoljašnjih objekata, naročito od bebine stvarne majke. Instinktivno znanje, ili urođena predstava, smatra se za „osnovu odojčetovog prvobitnog odnosa sa majkom” (1959: 248). Ideja da su prvi objekti nagona u stvari produžeci samih nagona pre nego stvarni relacioni događaji, podržana je po dva osnova. M. Klajn pretpostavlja, prvo, da je libidinalna želja uvek želja za nečim (intencionalnost nagona), a drugo, da se objektni odnosi uspostavljaju konkretno intrapsihičkim mehanizmima introjekcije – projekcije. „Putem projekcije, usmeravanjem ka spolja libida i agresije, kojima se onda ispunjava objekat, dolazi do odojčetovog prvog objektnog odnosa. To je proces koji, po mom mišljenju, naglašava kateksiju objekta. Zahvaljujući procesu introjekcije, ovaj prvi objekat je istovremeno primljen u self” (1952b: 58).

Omnipotentna priroda prvobitne nesvesne fantazije znači da je spoljašnji objekat u početku u ranoj paranoidno-shizoidnoj poziciji iskustveno nerazdvojiv od introjektovanog objekta, dok projekcija dovodi do onoga što osećamo kao stvarni gubitak delova selfa ili unutrašnjeg sveta. Osećaj depersonalizacije ili fragmentacije može da proizađe iz preterane projektivne identifikacije, gde su delovi selfa smešteni u spoljašnji objekat. Koncept ’unutrašnjeg objekta’ upotrebljava se na ovaj način da bi se uputilo na prvobitno verovanje u fizički prisutan objekat (Mani-Kirle – *Money-Kyrle*, 1968), ili doživljaj objekta kao konkretno stvarnog. I realnim ljudima, uključujući stvarne roditelje, dodeljena je uloga ili identitet u kontekstu ovog konkretno zamišljenog unutrašnjeg sveta, gde se objektni odnosi formiraju od univerzalnih apriori *imaga*. Posebno, Superego deteta, prema M. Klajn (1933: 249), „ne poklapa se sa slikom koju predstavljaju njegovi pravi roditelji, već je stvoren na osnovu njihovih imaginarnih slika ili *imaga* koje je ono uvelo u sebe.” Klajnova je rano došla do shvatanja o intrapsihičkom poreklu introjektovanih i unutrašnjih objekata; pričajući o svojoj analizi Rite iz 1923. godine, ona piše da zabrana zbog unutrašnjeg progonilačkog objekta nije dolazila „od *stvarne* majke, već od introjektovane majke” (1926: 132).

Ipak, Klajnova ne izbegava upućivanje na stvarni, spoljašnji svet, ali vidi projekciju – introjekciju kao trajan proces interakcije ili kao „međusobno delovanje” sredinskih i intrapsihičkih faktora (1936: 292).

> „Od svog početka, analiza je uvek stavljala naglasak na važnost detetovih ranih iskustava, ali meni se čini da tek pošto smo saznali više o prirodi i sadržaju njegovih ranih anksioznosti i neprekidnom međusobnom delovanju njegovih stvarnih iskustava i njegovog izmaštanog života, možemo u potpunosti da razumemo *zašto* je spoljni faktor toliko važan." (Klajn, 1935, p. 285)

M. Klajn tvrdi da od „samog početka psihičkog razvoja postoji stalna povezanost stvarnih objekata sa onim smeštenim u Ego" (1935: 266). Objektna *imaga* tako se shvataju kao „dvojnici" stvarnih situacija (1940: 346). Ideja „dvojnika" zasniva se na teoriji psihičke mentacije (unutrašnji objekti, reprezentacije i simboli) na osnovu ideje saobraznosti (radije nego verodostojnosti), shvatanje koje se održava na osnovu toga da su unutrašnja *imaga* u fantaziji, iskrivljena slika stvarnih objekata na kojima se zasnivaju" (1935: 262) Pre nego mehanizam odbrane, proces projekcije – introjekcije shvata se kao normalan modalitet susreta, način povezivanja sa spoljašnjim svetom uopšte. Po ovoj pretpostavci, unutrašnji objekat *imago* oblikovan je oko srži stvarnog perceptivnog iskustva; unutrašnji svet naseljen je objektima koji potiču iz odojčetove stvarne sredine i međuljudske istorije.

Kako se ciklusi projekcije i introjekcije nastavljaju, u izvesnom trenutku (prema Klajnovoj na početku, sa 4–6 meseci) odojče shvata da je omraženi objekat koji je izbačen i napadnut u fantaziji isti kao i hranljiv, voljeni objekat koji odojče sa ljubavlju želi da primi. Tako odojče ima iznenadnu spoznaju o sopstvenim napadima na voljeni objekat. Ako to spajanje voljenih i omraženih figura može da se podnese, umesto progonilačke anksioznosti preživljavanja rane, takozvane 'paranoidno-shizoidne pozicije', gde vladaju izmaštani 'delimični objekti', anksioznost počinje da se usredsređuje na blagostanje i preživljavanje drugog kao stvarnijeg i kompleksno percipiranog 'celog objekta'. Postepeno, proganjanje proizvodi pokajničku krivicu i tišteću tugu, koja je povezana sa produbljivanjem ljubavi. Sa čežnjom za onim što je izgubljeno ili oštećeno mržnjom dolazi i poriv za popravkom. Kapaciteti Ega se uvećavaju i svet se opaža bogatije i realističnije. Omnipotentna kontrola nad objektom, koji sad osećamo kao stvarniji i zaseban, se smanjuje. Ovo su počeci depresivne pozicije. Sazrevanje je stoga blisko povezano sa gubitkom i tugovanjem; kako Rodžer Mani-Kirle (1955) ističe, teorija Melanije Klajn ima ugrađenu, prirodnu moralnost zasnovanu na ljubavi i krivici, koja se otkriva pre tokom razvoja, nego tokom razmišljanja.

Prepoznavanje drugog kao zasebnog od nas obuhvata odnose tog drugog, što znači da svest o edipalnoj situaciji neizbežno prati depresivnu poziciju. Ronald Briton (1989, 1992) dalje detaljnije pokazuje kako depresivna pozicija i Edipov kompleks nisu samo razvojno istovremeni, već i da prorađivanje jednog neizostavno uključuje prorađivanje drugog.

U paranoidno-shizoidnoj poziciji M. Klajn (1932, 1952a) postulira fantaziju o preplašenoj i progonilačkoj 'kombinovanoj roditeljskoj figuri': majčino telo koje sadrži očev penis i bebe suparnike. Ova primitivna verzija jednog para, u fantazijama doživljena kao u neprekidnom snošaju, ispoljava sadističke oralne, uretralne i analne odlike usled projekcija infantilne seksualnosti i sadizma. U depresivnoj poziciji, međutim, postoji svest o istinskom trećem objektu, unutrašnjem i spoljašnjem koja, iako izaziva osećanja ljubomore i zavisti, takođe daje stabilnost unutrašnjoj situaciji.

> „Sposobnost odojčeta da istovremeno uživa u odnosu sa *oba* roditelja, što je važna odlika njegovog duševnog života i sukobljava se sa njegovim željama, podstrekivanim ljubomorom i anksioznošću, da ih razdvoji, zavisi od njegovog osećanja da su oni zasebni pojedinci. Ovaj integrisaniji odnos prema roditeljima (koji se razlikuje od kompulzivne potrebe da se roditelji drže razdvojeni jedno od drugog i da se spreči njihov seksualni odnos) podrazumeva veće razumevanje njihovog međusobnog odnosa i preduslov je za odojčetovo nadanje da ih može srećno spojiti i sjediniti (Klajn, 1952c str. 79f, fusnota)."

Ako se razvoj nastavi normalno, taj dobar, voljeni objekat se sve više utvrđuje unutra kao stabilno jezgro Ega. Međutim, depresivni bol može da bude nepodnošljiv i često se na njega odgovara maničnim i opsesivnim odbranama i putem povlačenja u spliting i paranoju paranoidno-shizoidne pozicije. Depresivna pozicija ne postiže se jednom za svagda, već mora da se prorađuje stalno iznova u životu, iako u dobrim okolnostima postoji doživotna putanja prema dubljem, trodimenzionalnijem odnosu prema sebi i drugome i veća sposobnost za ponovnu integraciju nakon zapadanja u paranoidno-shizoidni način postojanja.

M. Klajn ovako opisuje proces povećanja percepcije realnosti:

> „Izgleda da se u ovoj fazi razvoja ujedinjenje spoljašnjih i unutrašnjih, voljenih i omraženih, stvarnih i zamišljenih objekata izvodi na takav način da svaki korak u ujedinjenju opet dovodi do obnovljenog splitinga u imagu. Ali, kako se adaptacija na spoljašnji svet povećava, ovaj spliting se izvodi na ravnima koje postupno postaju sve bliže i bliže stvarnosti. Ovo se nastavlja sve dok se ljubav za stvarne i internalizovane objekte i poverenje u njih dobro ne učvrste." (Klajn, 1935, str. 288)

Sve u svemu, nadograđujući se na Frojdove stavove, M. Klajn (1927, 1932, 1937, 1952a, 1952b) je iznela teoriju da je ceo unutrašnji svet izgrađen na višestrukim internalizacijama ili unutrašnjim objektima kroz proces koji počinje u prvim danima života. U klajnijanskom shvatanju, unutrašnji objekat je: 1. Fantazija; 2. Deo tela, na primer „dojka" ili „penis"; 3. Prožet unutrašnjim doživljajima zadovoljstva i bola; 4. Doživljen kao živo prisustvo; 5. Odbrambeno rascepljen na „samo dobre" i „samo loše" delove kao odbrana od agresije. Ako se razvoj nastavi optimalno, ovi delimični objekti bivaju integrisani u cele objekte. 6. Iako unutrašnji objekti mogu da budu dobri, rad

Melanije Klajn se fokusirao (mada ne isključivo) na unutrašnje 'loše' objekte; 7. Sve reprezentacije *objekta* i *selfa* izgrađene su kroz trajni proces projekcije i introjekcije; otuda, ove reprezentacije *objekta* i *selfa* ne mogu nikad u potpunosti da se razlikuju jedna od druge; 8. Unutrašnji objekat se razlikuje od spoljašnjeg objekta: unutrašnji objekat se definiše kao reprezentacija objekta koji još nije uveden u telo. Psihološki razvoj produžava iz paranoidno-shizoidne pozicije kojom dominiraju odbrambeni procesi splitinga i projektivne identifikacije i koju karakterišu delimični objekti (i delovi selfa), prema depresivnoj poziciji podnošenja ambivalencije i putem integracije raznih delimičnih objekata u cele objekte. Psihopatologija odražava fiksaciju ili oživljavanje aspekata paranoidno-shizoidne ili depresivne pozicije.

Prema shvatanju Melanije Klajn (1929, 1946), svi procesi internalizacije (koji se odnose na unutrašnje objekte) odnose se na upravljanje anksioznošću zbog preplavljivanja naših dobrih objekata agresivnošću. Iako se M. Klajn pre poistovećuje sa pravcem koji naginje ka opservaciji agresije i upravljanja njom (tačka 6 gore), i to iz mnogo razloga, od kojih je jedan bio da se proširi Abrahamovo shvatanje koje je do tada bilo donekle zanemareno, njeni teorijski pogledi takođe su se bavili urođenim libidinalnim sklonostima i fokusirali se na faktore koji doprinose inhibiranju introjekcije dobrog unutrašnjeg objekta i odgajanju dobrog unutrašnjeg objekta i aspekata selfa. Njena teorijska interesovanja fokusirala su se na *rane i nerešene* edipalne konflikte, kojima dominira mehanizam splitinga:

> „[…] jedna od neočekivanih pojava na koju sam naišla bio je veoma rani i okrutan Superego... utvrdila sam da mala deca introjektuju svoje roditelje... na fantastičan način, i došla sam do ovog zaključka posmatranjem zastrašujućeg karaktera samo jednog dela njihove unutrašnje anksioznosti unutar Ega, ali... oni su rascepljeni na način različit od onog na koji se formira Superego i potisnuti u dublje nivoe nesvesnog..." (Klajn, 1958, str. 241).

M. Klajn je naglasila potrebu za ranim splitingom da bismo sa difuznih prešli na paranoidno-shizoidne (progonilačke) anksioznosti, one koje se tiču očuvanja selfa. Ona je potcrtala kako te rane anksioznosti utiču na percepciju objekta, *pre* nego što te anksioznosti mogu da se integrišu u ono što će ona nazvati depresivne anksioznosti: one koje se grupišu oko brige za objekat. Ovaj fokus omogućava detaljnije shvatanje toga kako se objekat 'spoznaje' kroz ljubav i mržnju, u konstantnoj interakciji. Cilj ovog razumevanja omogućava Egu, oslabljenom destruktivnim impulsima, da povrati dobrotu, a samim tim i snagu i nadu u objekat.

Iako je u radu Melanije Klajn zapazila, ne uvek očigledne, rane sredinske uticaje, Džudit Mitrani *(2007)* citira njen rad *O važnosti formiranja simbola u razvoju Ega*. Ovde je Klajn (1930) predstavila svoje nalaze iz analize četvorogodišnjeg autističnog dečaka

koga je nazvala Dik i uvela koncept „preuranjenog razvoja ega" (str. 227) kako bi sumirala Dikovu dilemu. Opisala je detetovu preranu sazrelost kao „preuranjenu empatiju" (str. 227) za majku i „preuranjenu i preteranu identifikaciju" (str. 223) sa njom. Iznela je teoriju da je Dik snosio posledice preranog nastupa depresivne pozicije. Drugim rečima, u transferu je Klajnova opazila i izvukla zaključak o *Dikovoj neblagovremenoj zabrinutosti kao veoma malog deteta za pitanja koja se tiču opstanka njegove majke.*

U radu Melanije Klajn ima bezbroj referenci na odojčetovu projekciju libidinalnih aspekata sopstvenog selfa na majku, kako bi dopunilo ono što nedostaje, kako bi nju popravilo (to jest, depresivna pozicija, i preuranjena i ne tako preuranjena), a takođe i njenih naglašavanja neophodnosti odojčetovih dobrih objekata koji borave u srži Ega.

Međusobno delovanje dobrih i loših objekata kod Melanije Klajn naročito jezgrovito se vidi u njenom radu *O osećanju usamljenosti*.

Ona kaže da:

> Ego postoji i dejstvuje od rođenja nadalje. U početku, uglavnom mu nedostaje kohezija i njime dominiraju mehanizmi splitinga. Opasnost da se bude uništen instinktom smrti usmerenim protiv selfa doprinosi splitingu impulsa na dobre i loše; zahvaljujući projekciji ovih impulsa na prvobitni objekat i on sam biva rascepljen na dobar i loš. Zbog toga, u najranijim fazama, onaj dobar deo Ega i dobar objekat su u izvesnoj meri zaštićeni, pošto je agresija usmerena u drugom pravcu od njih. Ovo su naročiti procesi splitinga koje sam opisala kao osnovu relativne sigurnosti kod veoma malog odojčeta, u meri u kojoj sigurnost može da se postigne u ovoj fazi; dok su drugi projektivni procesi splitinga, kao oni koji vode do fragmentacije, pogubni po Ego i njegovu snagu." (Klajn, 1963, str. 300).

Nagon ka integraciji „pojačava se sa razvojem Ega, i to na osnovu introjekcija dobrog objekta, koji isprva predstavlja majčina dojka, iako to mogu biti i drugi aspekti majke. Ako se dobar unutrašnji objekat uspostavi sa relativnom sigurnošću, on postaje srž ega koji se razvija." (Klajn, 1963, str. 301).

> „... integracija, kada bi mogla da se postigne, imala bi za posledicu ublažavanje mržnje ljubavlju i na taj način slabljenje destruktivnih impulsa. Ego bi se onda osećao bezbednije, ne samo u vezi sa sopstvenim opstankom, već i u vezi sa očuvanjem svog dobrog objekta... Međutim, integraciju je teško prihvatiti. Spajanje destruktivnih i ljubavnih impulsa, kao i dobrih i loših aspekata objekta, budi anksioznost da destruktivna osećanja mogu da nadvladaju osećanja ljubavi i ugroze dobar objekat. Dakle, konflikt postoji između traženja integracije kao zaštite od destruktivnih impulsa i straha od integracije da ne bi destruktivni

impulsi ugrozili dobar objekat i dobre delove selfa." (Klajn, 1963, str. 301-02).

Očuvanje dobrog objekta unutra je primarna suština njene teorije. Postoji zaista poseban fokus na posledice destruktivnih sila na taj unutrašnji dobar objekat koji se drži unutra, ali terapeutski fokus je na tome da se pomogne konstruktivnim silama ljubavi da nadvladaju. Da citiramo M. Klajn: „Zadovoljna beba koja sisa sa uživanjem, ublažava anksioznost svoje majke; i majčina sreća se ispoljava kroz način na koji se ona bavi bebom i hrani je, umanjujući tako detetovu progonilačku anksioznost i utičući na njegovu sposobnost da internalizuje dobru dojku" (1963, str. 312).

Kao i Frojdova, teorija Melanije Klajn je zasnovana na nagonima. Njihove razlike leže u odrednicama vremenskih parametara, suštini finalne faze razvoja (i terapije), i relativnoj važnosti unutrašnjih naspram spoljašnjih (sredinskih) faktora u razvoju i etiologiji psihopatologije: teorija Melanije Klajn postulira dostizanje depresivne pozicije (i potpuno razrešenje edipalnih konflikata sa potpuno strukturisanim Superegom) u prvih 18 meseci života, u smislu integracije stavova ljubavi i mržnje prema objektu. Ovo se razlikuje od integracije različitih delimičnih komponenti nagona, kao u psihoseksualnim fazama koje je izneo Frojd, koje rezultiraju postupnom unutrašnjom strukturalizacijom sa posledičnim formiranjem Superega negde u dobu od pet godina. U sistemu Melanije Klajn, u pogledu relativne važnosti unutrašnjih i spoljašnjih (sredinskih) faktora, kako u razvoju tako i u patogenezi, dominantna ja fantazija, dok je uticaj spoljašnjih faktora, uključujući i majčinsku anksioznost, minimalan. Ne postoji ekvivalent eksplicitnoj potvrdi kompleksne komplementarnosti, kao u Frojdovom ' komplementarnom nizu', i samo su retki nagoveštaji da bi kvalitet roditeljskog psihičkog procesuiranja mogao imati uticaj na detetov „nivo" splitinga.

Ipak, koncept 'nesvesnih unutrašnjih objekata' predstavlja značajan trajni doprinos Melanije Klajn psihoanalizi i teoriji objektnih odnosa. Klajnijanska razvojna kretanja počivaju na ovom otkriću, gde opisi paranoidno-shizoidne pozicije (1946) i depresivne pozicije (1935; 1940) obezbeđuju okvir za bavljenje nagonom kao odrednicom motivacije, preciznije, sa stanovišta unutrašnjih objekata.

III. B. Bion

Vilfred Bion je proširio teorije projekcije – introjekcije Melanije Klajn, naročito u pogledu komunikativne uloge projektivnih – introjektivnih procesa u normalnom ljudskom razvoju: „Pretpostaviću da postoji normalan stepen projektivne identifikacije, bez definisanja granica u okviru kojih se nalazi normalnost, i da udružen sa

introjektivnom identifikacijom predstavlja osnovu na kojoj počiva normalan razvoj" (195:103). U tom slučaju, projektivna identifikacija shvata se kao odojčetova veza sa dojkom, koja mu omogućava da se nosi sa „osećanjima koja su suviše snažna da bi se sadržala u njegovoj ličnosti" (1959:106). Bion ukazuje na stepen u kome ova suštinska veza može da se poremeti, „napadnuta" na dva načina, ili majčinim odbijanjem da prihvati detetovu projektivnu identifikaciju ili detetovom zavišću prema dobroj dojci ili njihovom kombinacijom. I u jednom i u drugom slučaju, ovo rezultira „preteranim projektivnim identifikacijama", gde izvorna komunikativna namera projektivne identifikacije biva uništena što dovodi do „teškog zastoja u razvoju... [Z]ahvaljujući uskraćivanju glavnog metoda dostupnog odojčetu za suočavanje sa njegovim prejakim emocijama, vođenje emotivnog života, u svakom slučaju težak problem, postaje nepodnošljivo... postavlja se [unutrašnji] objekat koji obavlja funkciju strogog i Ego destruktivnog Superega" (1959:107). U svojim narednim pisanim radovima, Bion (npr. 1962, 1963) je razvio teoriju projektivnog – introjektivnog procesa tipa „kontejnirano" i „kontejner", što su termini koje on uvodi da bi opisao međusobno delovanje odojčetovih projektivnih identifikacija i majčine receptivne funkcije, kako u njegovom kreativnom aspektu koji promoviše život, tako I u njegovom destruktivnom aspektu. (Videti, takođe, unos KONTEJNIRANJE: KONTEJNER – KONTEJNIRANO).

III C. Ferbern: objektni odnosi i dinamske strukture

Ronald Ferbern (1952) je sredinom 20. veka preinačio psihoanalizu, pruživši prvenstvo ljudskoj interakciji. U onome što predstavlja istinsku promenu paradigme, stvarni relacioni događaji povlašćeni su u odnosu na „psihologiju impulsa" (1943: 59). U nizu radova napisanih tokom 1940-ih (up. 1952, deo I), koji čine najoriginalniji doprinos razmišljanju o objektnim odnosima, Ferbern je izložio sistematičnu i koherentnu alternativu klasičnoj teoriji nagona. Klajnijanski doprinos bio je od suštinskog značaja za Ferberna, naročito ideja da je objekat upisan u nagon od samog početka. Samo u svetlu koncepta unutrašnjih objekata Melanije Klajn, prema Ferbernu, „može se očekivati da proučavanje objektnih odnosa proizvede značajne rezultate za psihopatologiju" (1943: 60).

Uzevši svrhovitu prirodu nagona kao presudnu polaznu tačku, Ferbern je izložio dva dalja predloga: (I) *krajnji cilj libida je objekat* (1941: 31 *et passim*); (II) *energija je neodvojiva od strukture* (1944: 126). Zajedno gledano, ova dva suštinska predloga su temelj „psihologije odnosa zamišljene na bazi dinamičke strukture" (1944: 128), psihologije koja ne samo da preoblikuje osnovne naučne principe klasične teorije libida, već i preusmerava klajnijanski razvoj u britanskoj psihoanalizi prema potpuno

relacionom cilju. Ferbern je, dakle, stvorio prvi koherentan teorijski model objektnih odnosa duž tri srodne ose: (I) originalne teorije emocionalnog razvoja; (II) alternativne teorije psihičke strukturacije; i (III) revidirane psihopatologije psihoza i psihoneuroza.

1. Ferbern postavlja *proces* razvoja koji karakterišu način i kvalitet odnosa sa objektima. Obrazložena u svetlu relacionog kriterijuma zrelosti, ova razvojna šema obuhvata tri faze: (I) fazu infantilne zavisnosti (koja odgovara oralnoj zavisnosti), koju prevashodno karakteriše stav 'uzimanja', a koja se dalje deli na predambivalentnu 'ranu oralnu' fazu (inkorporiranje; sisanje ili odbacivanje) i na ambivalentnu 'kasnu oralnu' fazu (inkorporiranje, sisanje ili griženje); (II) prelaznu fazu koja odgovara Abrahamovim (1924) dvema 'analnim fazama' i 'ranoj genitalnoj (falusnoj) fazi'; i (III) fazu zrele zavisnosti, koju prevashodno karakteriše stav 'davanja' gde 'prihvaćeni' i 'odbačeni' objekti bivaju eksteriorizovani (1941: 39).
2. Ferbernov rad iz 1944. godine o 'endopsihičkoj strukturi' razrađuje teoriju strukturacije na osnovu razvojne šeme. Odojčetov stvarni odnos sa pravom majkom karakteriše se kao 'zadovoljavajući' ili kao 'nezadovoljavajući'. Kriterijum zadovoljenja zasniva se na potrebi za kontaktom, a ne na zadovoljenju nagona. Kao takve, zadovoljavajuće aspekte majke doživljava izvorni unitarni Ego ('centralni Ego') tokom najranije faze apsolutne zavisnosti. S druge strane, čini se da se nezadovoljenje odnosi na neizbežna iskustva osujećenosti i da se spliting Ega po pravilu odnosi na egzistencijalnu dilemu ljudskih bića: „Izvestan stepen splitinga Ega je po pravilu prisutan na najdubljem psihičkom nivou" (1940: 8). U postavljanju osnovne pozicije u psihi kao shizoidne pozicije, pre svega, prepoznaje se eksplicitna pozajmica od Melanije Klajn. Iako, kako Ferbern (1944: 81) ističe: „Frojdova teorija mentalnog aparata je... razvijena na bazi depresivne pozicije; a Melanija Klajn je na sličnoj osnovi razvila svoja shvatanja. U poređenju sa tim, shizoidna pozicija sačinjava osnovu teorije mentalnih struktura koju ja sada predlažem."

Ferbern tako opisuje „situaciju emocionalne osujećenosti u kojoj dete počinje da oseća (a) da ga njegova majka ne voli istinski zbog njega kao takvog, i (b) da njegova majka ne vrednuje i ne prihvata njegovu ljubav" (1940: 17). Ova situacija se doživljava kao 'veoma traumatična', što rezultira stvaranjem 'lošeg objekta' i, istovremeno, transferom intimnih međuljudskih odnosa na 'unutrašnju stvarnost'. Ovo poslednje se tako događa pod traumatičnim okolnostima, naime, u „nepodnošljivoj spoljašnjoj situaciji" (1944: 111), gde osujećenje ima za posledicu internalizaciju objekata u odbrambene svrhe. Glavni odbrambeni mehanizam je spliting: internalizovani loš objekat se rascepi pod nepovoljnim uslovima na 'uzbudljiv' i 'odbacujući' objekat – oba su podložna represiji od strane Ega. Uzbudljivi objekat se sastoji od obećavajućih i primamljivih aspekata majke; odbacujući objekat predstavlja lišavajuće i uskraćujuće aspekte majke. Ovo prvo je vezano za 'libidinalni Ego' kao riznicu nade; ovo drugo, za 'unutrašnjeg sabotera' ili antilibidinalni Ego kao agenta mržnje.

Situacija koja odatle proishodi definiše se kao „bazična endopsihička situacija" – to jest, centralni Ego primenjuje raznovrsne odbrambene mehanizme u vezi sa (I) libidinalnim Egom i uzbudljivim objektom i (II) antilibidinalnim Egom i odbacujućim objektom (1946: 147). Centralni Ego obuhvata predsvesne i svesne, kao i nesvesne, elemente; dok su pomoćna Ega obično nesvesna. Uprkos upotrebi frojdovskih termina, tripartitna struktura ličnosti ovog tipa *ne* podudara se bitno sa strukturalnim modelom klasične psihoanalize. Za razliku od Frojda, Ferbern postavlja organizaciju postojećih relacionih događaja u zasebne self-objekat formacije ili strukture, na osnovu represije internalizovanih objekata: centralni Ego/idealni objekat; libidinalni Ego/uzbudljivi objekat; i antilibidinalni Ego/odbacujući objekat. Nerazdvojivost Ega i objekta predstavljena je u ovom modelu u vidu „inherentno dinamičkih struktura koje proizlaze iz splitinga originalne i jednodinamske Ego strukture prisutne u početku" (1946: 148). Osim toga, dok se strukturalni Ego, u klasičnom frojdovskom smislu, shvata kao derivat nestrukturisanog Ida u drugoj topografiji, Ferbern vidi „libidinalni Ego (koji odgovara 'Idu') kao otcepljeni deo originalnog, dinamskog ega" (1946: 148). Razlika u osnovnim teorijskim principima (uprkos metodološkim sličnostima) čini teoriju endopsihičke strukture nekompatibilnom sa Frojdovim strukturalnim modelom.

Prema Ferbernu, generalno govoreći „za psihologiju se može reći da se svodi na proučavanje odnosa pojedinca sa njegovim [spoljašnjim] objektima, dok se, na sličan način, za psihopatologiju može reći da se svodi, nešto konkretnije, na proučavanje odnosa Ega sa njegovim internalizovanim objektima" (1943: 60; up. takođe 1941). Još jednom, odstupanje od klasične teorije je očigledno u činjenici da perspektiva objektnih odnosa ne prati klasično definisanu putanju, od nagona, preko fantazije, do konflikta i represije, već, uvodi alternativni niz i izvor konflikta. Sam proces sazrevanja čini suštinski konflikt, gde se *razvojna tendencija* prema zrelosti sukobljava sa *regresivnom tendencijom* u privrženosti infantilnoj zavisnosti (1941: 38). Dok se psihopatološki model klasične teorije zasniva na ideji regresije na drugačije stanje libidinalnog razvoja, Ferbern se, umesto toga, fokusira na razne odbrambene manevre ('tehnike') upotrebljene tokom procesa sazrevanja.

Teorija psihopatologije je od početka izneta u svetlu dve 'velike tragedije' koje prate spliting Ega, u vezi sa (I) pojedincima koji osećaju da je njihova *ljubav* destruktivna za one koje vole i (II) onima koji podlegnu kompulziji da *mrze*, kao i da budu predmet nečije mržnje u procesu u kojem od sebe teraju svoje libidinalne objekte (1940: 26). Posebno se razmatraju patološka stanja i mehanizmi odbrane u pogledu objektnih odnosa u različitim razvojnim stepenima i fazama, uključujući rane i kasne oralne fiksacije: „emocionalni konflikt koji se javlja u vezi sa objektnim odnosima tokom rane oralne faze dobija oblik alternative, 'sisati ili ne sisati', to jest, 'voleti ili ne voleti'... konflikt koji karakteriše kasnu oralnu fazu svodi se na alternativu, 'sisati ili gristi', to jest, 'voleti ili mrzeti'" (1941: 49). Ovo prvo karakteriše shizoidno stanje; ovo drugo, depresivno stanje.

Definišući problem za pojedinca je kako da voli, a da ne uništi ljubavlju odnosno mržnjom. Shizoidna dilema obeležena je uzaludnošću; dete oseća da je njegova ljubav kriva. Nasuprot tome, depresivna osoba je podvrgnuta ambivalenciji i krivici, osećajući da je mržnja odgovorna.

Revidirana psihopatologija iz 1941. godine daje opis ove tipologije na osnovu četiri 'tehnike', koje su shvaćene kao načini za manipulaciju 'prihvaćenih' i 'odbačenih' objekata stvorenih tokom shizoidne pozicije. Priroda objektnih odnosa ustanovljenih tokom faze infantilne zavisnosti određuje koja će se od ove četiri tehnike upotrebiti, ili meru u kojoj će svaka od njih biti upotrebljena, tokom prelazne faze između infantilne i zrele zavisnosti. Ova tipologija obuhvata: (I) opsesivnu neurozu, u kojoj se internalizuju i prihvaćen i odbačen objekat; (II) paranoidnu tehniku, u kojoj se internalizuje prihvaćeni objekat, a odbačeni objekat se eksternalizuje; (III) histeričnu odbranu, u kojoj je prihvaćeni objekat eksternalizovan, a odbačeni internalizovan; i (IV) fobičnu poziciju, u kojoj su i prihvaćeni i odbačeni objekat eksternalizovani (1941; 46).

Spliting Ega smatra se osnovnim faktorom u svakoj psihopatologiji. Dakle, etiološka distinkcija zasnovana na odbranama od specifičnih instinktivnih poriva (sisanje, griženje) ustupa mesto korenitoj teoriji objektnih odnosa psihopatologije. Teorijski i klinički akcenat Ferbernovog revidiranog modela psihoanalize očigledan je pre svega u njegovoj tvrdnji da su pacijenti koji su dijagnostikovani kao 'depresivni' često po karakteru 'shizoidni'; disocijativna pojava histerije, na primer, „uključuje rascep Ega *suštinski identičan* sa onim koji terminu 'shizoidan' dodeljuje njegov etimološki značaj" (1944: 92; naglašavanje dodato). Ova dijagnostička generalizacija proširuje se i na normalno' kao patološko na osnovu toga da su „internalizovani loši objekti prisutni u umovima svih nas na dubljim nivoima" (1943: 64-5).

Ferbern (1952) je kritikovao M. Klajn da nikada nije na zadovoljavajući način objasnila kako fantazije inkorporiranja objekata oralno mogu da dovedu do uspostavljanja unutrašnjih endopsihičkih struktura. Prema njegovom shvatanju, sem ukoliko se pruži takvo objašnjenje, o takvim unutrašnjim objektima se ne može govoriti kao o strukturama, već ostaju tvorevine fantazije. On je pokušao da poveže mehanizme Melanije Klajn sa strukturalnim modelom. Njegova analiza splitinga – posmatranog kod pacijenata sa shizoidnim tendencijama – ima trajnu kliničku vrednost i obezbedila je plodno tle za razumevanje strukturalnih modela internalizacije objektnih odnosa koji će uslediti (Kernberg, 1977). Dok je Ferbern zamenio dualnu teoriju instinkta radikalnom teorijom objektnih odnosa kad je izjavio da se „impulsi moraju shvatiti kao... da predstavljaju dinamičan aspekt Ego struktura... i da neizostavno uključuju objektne odnose..." (Ferbern, 1951, str. 167), i tako ostavio temu odlučujućih osnovnih neuspeha sredine otvorenom, njegov 'uzbudljiv objekat – libidinalni Ego'; 'odbacujući objekat – antilibidinalni Ego'; i 'idealni objekat centralnog Ega' glavne su intrapsihičke strukture koje su kasnije

kritikovane zbog preteranog pojednostavljivanja. S druge strane, njegova klinička istraživanja, koja pokazuju da je patologija seksualnog razvoja intimno povezana sa obrascima intrapsihičkog i interpersonalnog razvoja, široko je prihvaćena i ostaje njegov trajni doprinos.

III. D. Ferenci i Balint: Primarna ljubav prema objektu i teorija kliničke tehnike

Tradicija misli o objektnim odnosima u budimpeštanskoj školi, konkretnije Ferencijev rad, ulazi u britansku školu psihoanalize putem doprinosa Majkla Balinta. Nagoni i odnosi se shvataju kao podjednako važni na početku i dok Balint ne odstupa od klasične teorije nagona na način na koji to čine Ferbern i drugi u nezavisnoj tradiciji, on, ipak, iznosi niz važnih relacionih predloga. Posebno predlaže (I) da „odnos sa sredinom postoji u primitivnoj formi od samog početka" (1968: 63) i da je to neophodan uslov emocionalnog razvoja; (II) da prvobitne objektne odnose karakterišu pasivni oblici ljubavi prema objektu (1937: 98; up. Ferenci, 1924), ali i „aktivno traženje kontakta sa sredinom" (1968: 135); i (III) da je doživljaj „primarne ljubavi" (1937; 1968, poglavlje 12) temelj objektnih odnosa.

1. Teorija primarne ljubavi i istovremena upotreba regresije kao terapeutskog faktora čine osnovu Balintove psihoanalitičke misli. Za Balinta (1937: 101) „tragovi i ostaci [primarne ljubavi prema objektu] mogu se ispoljiti u svim kasnijim [fazama psihičkog života]." Iskustvo primarne ljubavi opisuje se u smislu pokušaja odojčeta da rekonstruiše situaciju libida u fetalnom životu, sa njegovom intenzivnom kateksijom sredine. Ovo drugo, prema Balintu, „verovatno je neizdiferencirano; s jedne strane, još u njemu nema objekata; s druge strane, ono jedva da ima ikakvu strukturu, naročito ne oštre granice prema individualnom; sredina i individualno prodiru jedno u drugo, postoje zajedno u 'harmoničnoj zabuni'" (1968: 66).

Balint tvrdi da rođenje prekida stanje 'ravnoteže' i stoga ubrzava ili podstiče separaciju ljudskog bića od njegove sredine. Baš kao i kod Ranka (1924), trauma rođenja izaziva objektne odnose: „Objekti, uključujući Ego, počinju da se pojavljuju iz izmešanih supstanci i iz remećenja harmonije neograničenih prostranstava" (1968: 67). Najranija faza života izvan materice ne smatra se narcisističkom, već usmerenom ka objektima na osnovu prenatalnog iskustva. Inicijalno, Balint (1937: 98-99) je ovaj rani objektni odnos smatrao pasivnim i ovako je opisao odojčetov motivacioni stav: „*Biću voljen i zadovoljen, bez ikakve obaveze da bilo šta dam zauzvrat*". Ovo, prema Balintu, jeste i ostaje „*konačni cilj svakog erotičnog stremljenja*" *(1937: 99).*

Primarna ljubav prema objektu „nije povezana ni sa jednom erogenom zonom; nije oralna, oralno-sisajuća, analna, genitalna, itd., ljubav, već je *nešto zasebno*" (1937: 101; naglašavanje dodato). U skladu s tim, Balint (1951: 156) je nastojao da proširi iskustveni opseg ranog, početnog ljudskog života preko 'oralne sfere'. Ovo, međutim, nije dovelo do prekida sa klasičnom teoriji nagona. Balint je zadržao stav *nasuprot* Ferbernu da libido traži i zadovoljstvo i objekat. Hipoteza 'libida koji traži objekat' je revidirana, u skladu s tim: „osim ovde dobro proučavanog kvaliteta libida, to jest, njegove tendencija traženja zadovoljstva, klinička opažanja su dokazala, van svake sumnje, da je njegova tendencija traženja objekta barem podjednako važna" (1956: 291).

2. Zrela, aktivna objektna ljubav, kako je Balint opisuje, uključuje rekapitulaciju prvobitnog zadovoljenja potrebe duž mnogo razvojnih 'usputnih staza' ili puteljaka: „uzastopne faze razvoja... analno-sadistički, falusni i najzad genitalni objektni odnosi – nemaju biološku već kulturološku osnovu" (1935: 63). Na isti način, primarne pojave frojdijanske teorije nagona shvataju se u smislu ranog sredinskog neuspeha koji rezultira 'osnovnom greškom'. Naročito, agresija se shvata kao reakcija na osujećenje radije nego cilj sam po sebi; konkretnije, za Balinta (1951) mržnja je uvek reaktivna, sekundarna pojava i nije jedan od osnovnih primarnih nagona pojedinca. Slično, primarni narcisizam se redefiniše u smislu libidinalne investicije u autoerotizam, upravo kad se o detetu nije dovoljno staralo ili mu je bilo pruženo 'premalo', u početku.

3. Razlika između 'benignog ' i 'malignog' tipa regresije (1968: 146) može da se shvati u smislu jasno definisanog 'mešovitog modela'. Smatra se da se ovaj prvi ispoljava u terapeutskom odnosu na osnovu primarnih relacionih potreba; ovaj drugi, na osnovu infantilnog instinktivnog zadovoljstva.

Shodno tome, Balint je tretirao terapeutske aspekte regresije u kontekstu svoje revidirane psihopatologije objektnih odnosa (Vidi posebno poglavlje REGRESIJA). Klasičan frojdijanski model – zasnovan na interpretaciji otpora usmerenog ka uvidu – pretpostavlja da su pacijenti sposobni da internalizuju ili „shvate" ono što je raspoloživo u analitičkom odnosu: da se interpretacije doživljavaju kao interpretacije, a ne kao nešto drugo; i da je Ego dorastao zadatku prorađivanja. Revidiran model je potreban u slučaju teško narcisističkih, graničnih i psihotičnih pacijenata – to jest, tamo gde se centralnost Edipovog kompleksa ne može pretpostaviti; ali i tamo gde neposredna interpretacija primitivnih preedipalnih stanja nosi sa sobom rizik izazivanja negativne terapeutske reakcije ili izazivanja popustljivog stava kod pacijenta. Balint daje veliki doprinos u ovom smislu, u tradiciji Ferencija i budimpeštanske škole, našem razumevanju terapeutskog odnosa u slučaju pacijenata u regresiji. Relaciono shvatanje ljudske prirode ovde je iskombinovano sa shvatanjem ljudske motivacije kao zasnovane na nagonima i usmerene ka zadovoljstvu, što je kombinacija koju je Balint video kao teoretski i klinički nesvodivu.

III E. Vinikot: Prvobitni emocionalni procesi i međuljudski odnosi

Donald Vinikot predstavio je svoj doprinos psihoanalizi kao, u suštini, deo frojdijansko-klajnijanske tradicije; istovremeno, izneo je radikalno novu teoriju objektnih odnosa. Ovo je i dalje predmet debate među njegovim čitaocima, od kojih neki insistiraju na frojdijanskim izvorima i osnovama Vinikotovih teorijskih napredaka (Grin, 1999: 199- 200; Abram, 2013: 1), dok ga drugi, ništa manje nepopustljivo, smeštaju u potpunu suprotnost klasičnoj teoriji (Rajkroft, 1995: 197; Fulhensio – Fulgencio, 2007; Loparić – Loparic, 2010).

1. Vinikot je snabdeo teoriju objektnih odnosa modelom normalnog razvoja u kojem je „zdravlje kontinuitet postojanja" (1988: 127). Ovo je za Vinikota osnovna pretpostavka psihoanalize (1954: 281), ideja da „zdravlje podrazumeva kontinuitet u vezi sa... evolucijskim napretkom psihe i da je zdravlje zrelost emocionalnog razvoja shodno dobi pojedinca." Vinikot tako opisuje povezan sled ontoloških kretanja kao isto toliko razvojnih postignuća: (I) „od odnosa sa subjektivno zamišljenim objektom do odnosa sa objektivno percipiranim objektom" (1960: 45); (II) od apsolutne zavisnosti preko relativne zavisnosti ka nezavisnosti; podrazumevajući internalizovanu sredinu (1963b); i (III) od primarnog neintegrisanog stanja ličnosti do organizovane individualne ličnosti koju karakteriše edipalna struktura.

Nasleđeni potencijal ili primarna kreativnost nezrelog odojčeta postiže „status celine" (1960: 44) – to jest, odojče postaje cela osoba sposobna za međuljudske odnose – pod uslovom da majka ispuni njegove relacione potrebe na drugačije načine u različitim fazama individualnog razvoja. Prvobitan odnos između majke i odojčeta ne smatra se „poreklom instiktivnog iskustva, niti objektnih odnosa koji proizlaze iz instiktivnog iskustva" (1952: 98). U stvari, majčinsko zbrinjavanje smatra se nezavisnim od zadovoljenja instinktivnih potreba. Okruženje je to koje dopušta mogućnost doživljavanja nagona ili omogućava odojčetu da upotrebi instinkt: „Ne dovodi instinktivno zadovoljenje do toga da beba počne da postoji... već je self to što mora da prethodi upotrebi instinkta od strane selfa" (1967: 116).

Vinikot postulira inicijalni doživljaj omnipotencije u kom se potencijalnost ostvaruje kao iluzija. Majčino prilagođavanje, kad je dovoljno dobro, obezbeđuje „priliku za *iluziju* da je njena dojka deo odojčeta... da postoji spoljašnja realnost koja odgovara odojčetovom sopstvenom kapacitetu da stvara... odojče stvara dojku svaki put iznova svojim kapacitetom da voli ili (moglo bi se reći) svojom potrebom" (1951: 12-4). Saobraznost ili preklapanje otelotvoreno u iluziji (up. Milner, 1952; 1977), odojčetov osećaj da ono što ono stvara zaista postoji (kao 'subjektivni objekat' pre nego 'objekat objektivno percipiran'), održava vitalni kontinuitet postojanja, a zauzvrat sačinjava

oblast iskustva kojoj pripadaju ’prelazni objekti’ i ’prelazne pojave’.

Iluzija je deo emocionalnog procesa koji uključuje postepeno ukidanje iluzije; otud unitaran proces iluzije – razočarenja. Majčina pojačana responsivnost (’primarna majčinska preokupacija’) na odojčetovu inicijalnu želju da bude, ustupa mesto postupnom prestanku adaptacije kao daljeg uslova razvoja. Prestanak adaptacije u ovoj fazi nije neuspeh pouzdanosti već je ispoljavanje dovoljno dobre pogrešive majke koja nastavlja sa procesom razočaranja, predstavljajući svet objekata svojoj bebi u malim, podnošljivim dozama. Ovaj proces omogućava izdvajanje sveta objekata od odojčetovog doživljaja sebe koji se tek stvara: „Od stanja u kome je sjedinjena s majkom, beba je u fazi razdvajanja majke od selfa, i majka smanjuje stepen svoje adaptacije bebinim potrebama” (1971: 126).

2. Vinikot, kao i Balint, tretirao je terapeutske aspekte regresije u kontekstu revidirane psihopatologije objektnih odnosa, sa jasnim insistiranjem, u Vinikotovom slučaju, da se bebe razboljevaju. Psihološka bolest smatra se izrazom sredinskog neuspeha, koji, po Vinikotu, „može da bude teško obogaljujući” i uključuje: infantilnu shizofreniju ili autizam; latentnu shizofreniju; lažnu samoodbranu; i shizoidnu ličnost (1962a: 58-59). Kao posledica traumatskog uticaja i neuspeha osnovnog zbrinjavanja na početku, psihotične anksioznosti (ili ’prvobitne agonije’, kako je opisana) ubrzavaju niz odbrambenih manevara (’reakcija’), pomoću kojih odojče nastoji da zaštiti svoj suštinski self. Vinikot (1963c) je podrobno objašnjavao ova najranija stanja u svom posthumno objavljenom radu *Strah od sloma*, na sledeći način: povratak na neintegrisano stanje (odbrana: dezintegracija); večni pad (odbrana: self holding); neuspeh prebivanja u samom sebi (odbrana: depersonalizacija); gubitak osećaja za stvarnost (odbrana: eksploatacija primarnog narcisizma); gubitak kapaciteta za odnos sa objektima (odbrana: autistična stanja, povezivanje samo sa self pojavama). Najvažnije, postulirao je da je psihotično oboljenje „odbrambena organizacija srodna prvobitnoj agoniji” (1963c: 90).

3. Vinikot je uveo terapeutske tehnike koje uzimaju u obzir regresiju uz „običnu analizu, kako je osmišljena za menadžment depresivne pozicije i Edipovog kompleksa u međuljudskim odnosima” (1954: 294). U smislu ’obične analize’, u svom radu *Ciljevi psihoanalitičkog tretmana* Vinikot potvrđuje „Ja sve vreme navodim na poziciju standardne analize” (1962b: 166) A pod ’standardnom analizom’ on podrazumeva „komuniciranje sa pacijentom iz pozicije u koju me transferna neuroza (ili psihoza) stavlja” (1962b: 166). U ovoj poziciji ili situaciji, analitičar je simultano subjektivni objekat za pacijenta i pouzdani unutrašnji seting na osnovu testiranja stvarnosti.

U smislu ’modifikovane analize’, važno je da se analitičar nalazi u situaciji da „radi kao psihoanalitičar umesto da radi standardnu analizu” (1962b: 168). Kako to Vinikot (1962b: 169; naglašavanje dodato) kaže: „Radim psihoanalizu kad je *dijagnoza* da dati pojedinac, u svojoj sredini, želi psihoanalizu. Možda čak mogu da probam i da

pokrenem nesvesnu komunikaciju, kada je svesna želja za analizom odsutna... Kad sam suočen sa pogrešnim tipom slučaja, ja se preinačim u psihoanalitičara koji zadovoljava potrebe, ili pokušava da zadovolji potrebe, tog specijalnog slučaja." Osim toga, Vinikot je smatrao da je analitičar koji je obučen u tehnici standardne psihoanalize najbolje pozicioniran za taj tip neanalitičkog rada.

Vinikot (1962b: 169) je voleo da istakne da zasniva svoj analitički rad na dijagnozi i da su dijagostički kriterijumi omogućili da se klinički napravi razlika između pacijenata koji regresiraju u toku tretmana, u sklopu transfernog odnosa; i pacijenata koji su u regresiji (granični ili shizoidni) i imaju potrebu za holding sredinom u analitičkom setingu. Za ovo drugo, 'menadžment' može da postane „sve" (1954: 279) i: „Kod veoma bolesne osobe ima veoma malo nade za novu šansu. U ekstremnom slučaju, analitičar bi morao da ode pacijentu i aktivno pruža dobro majčinstvo, iskustvo koje pacijent nije mogao da očekuje" (1954: 281-2).

Tamo gde rani sredinski neuspesi nisu bili sveukupno katastrofalni, Vinikot tretira regresiju u smislu nesvesnog verovanja, koje može da postane svesna nada, „da izvesni aspekti sredine koji su izvorno zatajili mogu ponovo da se prožive, tako što će ovoga puta sredina uspeti, a ne zatajiti u svojoj funkciji omogućavanja nasleđenoj tendenciji kod pojedinca da se razvije i sazri" (1959: 128). Da bi se to realizovalo, međutim, na veru u obnovljeno iskustvo mora da se iskreno odgovori – to jest u okviru okruženja koje „preduzima adekvatnu adaptaciju" (1954: 281). Ono što analitičar radi i kako se ponaša, ovde nije manje važno od komunikacije sa pacijentom u transferu putem tumačenja. Klinička regresija znači *organizovanu* regresiju, pri čemu analitičar reaguje na pacijentovu potrebu za unutrašnjim, kao i za spoljašnjim setingom. Ovo uključuje pribavljanje životnog ili potencijalnog prostora, u kome pacijent može da nađe nove načine da povrati sebe; otud „regresija u potrazi za istinskim selfom" (1954: 280).

Sveukupno, uz Gantripa (1961, 1968), generalno se smatra da je Vinikot (1954, 1960) istakao suštinsku važnost neuspeha majčinskog objekta ('sredinski nedostatak') u ranoj etiologiji patološkog razvoja, koja potom može da rezultira konfiguracijom lažnog selfa: površnog, ka spolja usmerenog i u osnovi neautentičnog naspram istinskog selfa, koji podrazumeva integraciju svesnog i nesvesnog unutrašnjeg sveta pojedinca. Osim toga, Vinikotovi traktati o razvojnoj vrednosti agresije (1951), upotrebi objekta (1969) i njegove teorije o prelaznim objektima i prelaznim pojavama (Vinikot, 1953, 1965), transferu – kontratransferu (1949) i drugo, imaju široku primenu u proučavanju razvoja, kliničke teorije i tehnike i interdisciplinarnim studijama o kreativnosti i umetnosti.

III. D. Boulbi

Nakon supervizije kod Melanije Klajn, Džon Boulbi je ostao zaprepašćen onim što je video kao njeno isključivo interesovanje za dečji unutrašnji izmaštani život i odbacivanje stvarnog odnosa deteta sa majkom. U svojoj detaljnoj analizi ranog dečijeg razvoja, posebno uticaja traumatskog odvajanja od majke ili majčine emocionalne nedostupnosti, Boulbi (1969) je privrženost majci shvatao kao primarni nagon. Za razliku od Ferbernovog „primarnog nagona prema objektu", on se ne bavi unutrašnjom strukturalizacijom već pre naglašava bihevioralne i međuljudske obrasce. Dajmond i Blat (2007) su smatrali da njegov rad pruža opis bihevioralnog izraza internalizovanih objektnih odnosa u dijadi majka – odojče.

III. E. Sandler

U Britaniji, Sandler (1963), i Džofi – *Joffe* i Sandler (1965) navode da su kognitivni razvoj, afektivni razvoj i razvoj struktura koje reprezentuju internalizovane objektne odnose blisko povezani. Fokusiravši se na proučavanja self struktura, oni dolaze do stava koji je sličan stavu Jakobsonove u Severnoj Americi (1964), naime da identifikacija, koja nužno uključuje modifikaciju self reprezentacije pod uticajem objektne reprezentacije zavisi od mere u kojoj se određena self reprezentacija uklapa u sveukupnu defanzivnu konfiguraciju pojedinca.

IV. DALJI I SAVREMENI TEORIJSKI RAZVOJI I POVEZANE KLINIČKE PRIMENE U EVROPI

IV. A. Klajnijanski razvoji

Bion (1963) dovršava promenu u razmišljanju Melanije Klajn, od teorije sukcesivnih razvojnih faza do teorije „pozicija" – naime, paranoidno shizoidne i depresivne pozicije. Dakle, umesto razmišljanja u obliku PSH → DP, on koristi PSH ↔ DP jednačinu, pokazujući kako pozicije osciliraju tokom života. Nadovezujući se na rad Džoun Rivijer (*Joan Riviere*, 1936), Herberta Rozenfelda (1964, 1971), Donalda Melcera (1968), Hane Sigal (1972) i Edne O'Šonesi (1981), Džon Stajner (1981, 1987) pokazuje kako takozvana 'patološka/defanzivna organizacija' može da obezbedi još jednu poziciju, onu koja brani i od proganjanja i od depresivne krivice, koja stabilizuje,

ali u isto vreme osujećuje i oštećuje ličnost.

U analizi, nastanak patološke/defanzivne organizacije i osciliranje između dve pozicije može šematski da se opiše kao:

Patološka organizacija

↕

PSH pozicija ↔ Depresivna pozicija

Za patološku organizaciju se smatra da stvara defanzivnu strukturu u uslovima ozbiljnog neuspeha sredine i/ili viška zavisti i destruktivnosti u ličnosti. Uobičajena integracija dobrih i loših objekata nije se propisno desila, jer je umesto uobičajenog binarnog splitinga na 'dobar' i 'loš' self i objekat u paranoidno shizoidnoj poziciji, došlo do preterane fragmentacije i konfuzije dobrog i lošeg, što potencijalno dovodi do nepodnošljivog psihotičnog ili stanja bliskog psihozi, u kojem je unutrašnji svet ispunjen proganjajućim i zbunjujućim fragmentovanim objektima. Ova patološka organizacija omogućava pacijentima da izbegnu preplavljujuće progonilačke i depresivne anksioznosti, izbegavanjem emocionalnog kontakta sa drugima i sa unutrašnjom i spoljašnjom realnošću. Ona funkcioniše tako što okuplja fragmentovane i zbunjene delimične objekte u perverznu strukturu prožetu mržnjom. Jedan ovakav oblik je 'banda' ili 'mafija' koju je opisao Rozenfeld (1971). Ovakva organizacija ličnosti često se na kraju pokaže u analizi u snovima ili u asocijacijama o kriminalnim bandama koje kontrolišu i zastrašuju 'razborite' ili zdrave delove ličnosti, obećavajući skloništе i oslobađanje od proganjajuće ili depresivne anksioznosti. Naizgled zdravi delovi ovih kompleksnih struktura verovatno su umešani u koluzivne i perverzne odnose u patološkoj strukturi. (Vidi takođe poglavlje KONTEJNMENT: KONTEJNER – KONTEJNIRANO)

Stajnerov kasniji (1993) rad na 'psihičkim povlačenjima' proširuje i razvija ideju o patološkim organizacijama. On pokazuje kako su takva povlačenja rasprostranjena i kako mogu imati razne oblike, ali da uvek postoje radi održavanja psihičke ravnoteže uprkos nesavladivim anksioznostima.

IV. B. Razvoji u nezavisnoj tradiciji

IV. Ba. Bolas: transformacioni objekat

Kristofer Bolas (1987, str. 14) je uveo termin „*transformacioni objekat*" nakon Vinikotovog pojma majke 'okruženja', navodeći da je u ranoj interakciji odojče – majka „majka manje važna i prepoznatljiva kao objekat, nego kao proces". Pre nego što se majka „personalizuje za dete kao ceo objekat" Bolas (1987, str. 28) tvrdi da je „ona funkcionisala kao područje ili izvor transformacije." Dakle, iako „još uvek nije u potpunosti prepoznatljiva kao drugi, majka se doživljava kao proces transformacije, i ova odlika ranog postojanja nastavlja da živi u određenim oblicima traženja objekta u odraslom životu, kada se objekat traži zbog njegove funkcije označitelja transformacije." (1987, str. 14)

Bolas proširuje psihoanalitičko razumevanje objektnih odnosa, posebno u pogledu onoga što zove „integritet objekta". „Smatram da je prilično iznenađujuće", piše Bolas (1992, str. 4; naglašavanje u originalu), „da se u teoriji objektnih odnosa malo razmišlja o posebnoj strukturi objekta, koji se obično shvata kao kontejner projekcija pojedinca. Zaista, objekti nas podnose. Međutim, ironija je da baš *zato što* obuhvataju naše projekcije, strukturalna odlika bilo kog objekta postaje još važnija, jer stavljamo i sebe u kontejner koji će nas nakon ponovnog doživljavanja obraditi u skladu sa njegovim prirodnim integritetom."

IV. Bb. Šebek: totalitarni objekat

Koncept „totalitarnih objekata" (unutrašnjih i spoljašnjih), prema formulaciji Mihala Šebeka (*Michael Šebek*, 1996; 1998), zasnovan je na psihoanalitičkom radu koji je primenjivan u totalitarnom komunističkom režimu u Čehoslovačkoj. Ovaj koncept pomaže da se spoljašnja totalitarna vlast poveže za intrapsihičkim totalitarnim silama. Ovo drugo se shvata kao delimično internalizovano i kao deo arhaičnog nesvesnog uma. Šebek navodi da je u meri u kojoj totalitarni režimi i tirani postoje kroz ljudsku istoriju, ovo u skladu sa verovatnoćom transgeneracijskog prenosa totalitarnih objekata. ' Omnipotentan', 'sveznajući' i 'svemoguć' karakter ovih objekata, prema Šebeku (1998, str. 2017), otkriva proces prvobitne idealizacije – uključujući pribegavanje totemizmu, raznim bogovima, monarsima, diktatorima, harizmatičnim autoritarnim vođama, ekstremnim političkim pokretima i ideologijama. Destruktivan i nasilan karakter objekta je sakriven ili prerušen ovim raznim oblicima idealizacije.

Šebek sugeriše da su totalitarni objekti u suštini 'dvosmisleni': spasonosni i takođe prodorni (agresivni); posesivna, proganjajuća i kontrolišuća funkcija nad internim psihičkim prostorom, koja izaziva unutrašnje tlačenje i neslobodno postojanje. Kao takvi, totalitarni objekti blokiraju razvoj do zrelosti, potpomažu formiranje dogmatskih ideologija i sprečavaju spontano kreativno razmišljanje. Šebek dalje tvrdi da kada osoba posmatra svet kroz prizmu totalitarnih objekata, koji se mahom nalaze u nesvesnom Egu, ona ne vidi nezavisne objekte već samo objekte koji su u njenom posedu/pod njenim

rukovanjem. Ovi objekti funkcionišu kao deo rascepljenog, destruktivnog Ega, ili se nalaze u bezobzirnom, sadističkom Superegu. Oni takođe mogu biti projektovani kao osnova paranoidnog razmišljanja. Prema Šebeku, totalitarni objekti, u svojim raznim oblicima, mogu izazvati negativnu terapeutsku reakciju ili neku vrstu terapeutskog ćorsokaka. Oni uglavnom ostaju nesvesni i, u ovom neprepoznatom obliku, postoje kao bogovi, duhovi, đavoli i čudovišta; bezvremeni objekti nesvesnog, ulaze u san, u fantaziju, u ponašanje i čak i u svesni psihički prostor. Ukratko, Šebek sugeriše da ovi objekti reprezentuju nesvesnu strukturu za bazičnu nesigurnost u svetu, koja dovodi do privrženosti spoljašnjim spasiteljima, ili populističkom, totalitarnom i fundamentalističkom vođi.

V. DALJI I SAVREMENI RAZVOJI U SEVERNOJ AMERICI

V. A. Od 1950-ih do 1970-ih godina

V. Aa. Studije o deci u najranijem uzrastu

Proučavajući odojčad smeštenu u institucije, Rene Spic (*René Spitz*, 1945, 1965, 1972) je skovao termin 'anaklitička depresija', za posledice koje po tu decu ostavlja dugoročna odvojenost od staratelja. On je takođe bio prvi koji je konstatovao razliku između privrženih i mehaničkih ponašanja staratelja. Prema ovom shvatanju, 'anaklitičku depresiju' ne izaziva samo uticaj dugotrajne odvojenosti, nego i mehanička briga o deci u instituciji, poput 'mrtve majke'. Spic je naglašavao privrženi 'holding' deteta od strane staratelja, koji pospešuje bogatu taktilnu afektivnu neverbalnu komunikaciju između deteta i njegovih staratelja.

Sledeći Boulbija (1969) u Engleskoj, Meri Ejsvort (Ejnsvort, Blehar, Voters i Vol, 1978) je u SAD razvila savremenu teoriju privrženosti, kao bihevioralnu analogiju internalizovanim objektnim odnosima, pod uticajem ranog odnosa: majka – odojče (Dajmond i Blat, 2007). Meri Ejsvort i saradnici (1978) su definisali privrženost kao afektivnu vezu između odojčeta i staratelja (Blum, 2004), i kategorizovali nekoliko tipova privrženosti, omogućavajući visokoindividualizovane razlike na kontinuumu od sigurne do nesigurne (izbegavajuća, ambivalentna, dezorganizovana) privrženosti. O uznemirenosti odojčeta izvođen je zaključak na osnovu sveukupnog odnosa majka – odojče, a ne nekog konkretnog traumatičnog iskustva.

Ova tradicija nastavljena je u Ego psihologiji sa Margaret Maler (Maler, Pajn, Bergman, 1975) i raznim relacionim teorijskim orijentacijama u istraživanjima novorođenčadi Beatris Bibi (Bibi i Lakmen, 2005) i radu Bostonske studijske grupe za proces promene (Stern i saradnici 1998).

V. Ab. Maler

Nakon Hartmana, najuticajnije proširenje modela nagona koji je obuhvatao nove dimenzije psihološkog razvoja došao je od Margaret Maler. Prvobitno interesovanje M. Maler za najranije objektne odnose deteta potiče od njenog proučavanja ozbiljne patologije kod dece – autizma i simbiotske psihoze – gde je uočila ekstremnu nemogućnost da se formira negujući odnos sa starateljima (Maler, Ros i Defriz – *DeFries*, 1949; Maler, 1952; Maler i Gosliner, 1955). Ovo je dovelo do razvoja teorije o normalnom razvoju deteta u kojem su objektni odnosi i self shvaćeni kao posledice instinktivnih nestalnosti. Sledeći Hartmana, „problem 'adaptacije' u njenom radu se posebno tumači kao pomirenje sa ljudskom sredinom" (Grinberg i Mičel, 1983, str. 272).

Prema M. Maler, uspešan razvoj ne ogleda se u postizanju genitalnog primata nakon uspešnog edipalnog razrešenja, već u razvojnom kretanju od usađenosti u simbiotskom odnosu majka – dete do postizanja stabilnog individualnog identiteta u svetu predvidivih i realistično percipiranih drugih. Ovaj proces je nazvan „separacija – individuacija" ili „psihološko rođenje" deteta. Separacija i individuacija su komplementarni, ali odvojeni razvojni procesi. Separacija se definiše kao detetovo pojavljivanje iz simbiotske fuzije sa majkom; individuacija se sastoji od onih postignuća koja dovode do detetovog poprimanja sopstvenih individualnih karakteristika (Maler i saradnici, 1975, str. 4).

Iako su organizujući principi Margaret Maler bili zasnovani na odnosima između selfa i objekata, sa akcentom na transakcione aspekte rasta i razvoja, oni su potekli od klasične teorije nagona. Dete, prema shvatanju Malerove, nije toliko neko ko se odupire konfliktnim nagonskim zahtevima, koliko je neko ko mora stalno da miri žudnju za nezavisnim, autonomnim postojanjem sa jednako moćnim porivom da uroni nazad u simbiotsku fuziju iz koje je izronilo.

Razvoj je tokom vremena evoluirao u pogledu perioda i karakteristika specifičnih podfaza. U početku, teorija Malerove je pretpostavljala da se dete razvija od „normalnog autizma" preko perioda simbioze do četiri podfaze procesa separacije – individuacije koje se sekvencijalno odvijaju (Maler, Pajn i Bergman, 1975).

Ona je, kasnije, značajno napustila koncept normalne autistične faze u prva dva meseca života novorođenčeta, zasnovan na primarnom narcisizmu i barijeri stimulansa,

uvidevši da deca od rođenja pokazuju znake trajne svesti o njihovoj sredini i objektima u njoj, pa je barijera stimulansa pre „filter stimulansa", što je termin koji joj je predložio Blum (Blum, 2004b).

Od drugog meseca – simbiotske faze – novorođenče je, kako se misli, tek nejasno svesno objekata i nalazi se u stanju „iluziono/deluziono-somatsko-psihičke" fuzije (Maler i saradnici, 1975, str. 45). Ovo se smatralo pozitivnim stanjem povezanosti koje nastaje u intrapsihičkom kontekstu sa odsustvom granica između selfa i drugog (Fonađi, 2001). Tokom ove faze, afektivno ogledanje se smatra ključnim. Usklađena majka uspostavlja i održava odgovarajući afektomotorni dijalog sa novorođenčetom putem očnog kontakta, izraza lica, dodira, holdinga itd., čime doprinosi integraciji modulacije i regulacije afekta kod deteta (Blum, 2004). Faza separacije – individuacije, koja traje od 4 -5. meseca do 18. meseca, sastoji se od nekoliko podfaza. Prvu podfazu Maler naziva „izleganje", kada dete počinje da diferencira reprezentaciju selfa od majke/drugog (Maler i saradnici, 1975) tako što se od tendencije da se oblikuje prema majčinom telu pomera ka aktivnijem, nezavisnom istraživanju.

„Više nego bilo koji drugi psihoanalitički teoretičar, Maler je prepoznala važnost hodanja, maturacionog postignuća koje najavljuje „uvežbavanje", podfazu separacije individuacije" (Blum, 2004b, str. 542). Tokom ove druge podfaze, dete uvežbava kretanje, kako bi povećalo fizičku odvojenost od majke i doslovno nastavilo proces diferencijacije. Ovo je period u koji Maler smešta stvarno „psihološko rođenje" deteta. Sa uspravnim kretanjem, vidokrug deteta postaje širi i ono postaje uzbuđeno jer „čitav svet postaje njegov". Kako je to Grinejker (*Greenacre*, 1957) opisala, u pitanju je vrhunac detetove „romanse sa svetom". Reč je, kako to Maler konceptualizuje, o vrhuncu i (sekundarnog) narcisizma i objektne ljubavi (Maler i saradnici, 1975). U ovom periodu, takođe, dete dostiže „vrhunac svoje 'magične omnipotencije' koja potiče od njegovog osećaja da su magične moći njegove majke i njegove" (Fonađi, 2001, str. 66).

Podfaza „zbližavanje" koja traje od 15-18. do 24. meseca, donosi sa sobom svest o odvojenosti, separacionu anksiznost i povećanu potrebu da se bude sa majkom (Maler i saradnici, 1975). Dete, koje je postajalo sve nezavisnije, sada počinje da shvata da je veoma mala riba u veoma velikom moru, što nosi sa sobom gubitak idealnog osećaja selfa i ponovno javljanje neke vrste separacione anksioznosti. Dete iznenada uviđa da je majka zapravo odvojena osoba koja ne može uvek da mu bude dostupna. Ovo dovodi do „krize zbližavanja", koja traje okvirno od 18. do 24. meseca. Prema M. Maler, ponašanje deteta je afektivno ambivalentno i oscilira između potrebe za pripijanjem uz majku i snažne potrebe za odvojenošću. U ovom periodu spliting je na vrhuncu (Grinberg i Mičel, 1983). Tokom ovog perioda dolazi i do rapidnog razvoja autonomnih Ego funkcija koje su naročito naglašene brzim usvajanjem jezika i pojavom testiranja realnosti. Razvija se svest o rodnim razlikama i rodnom identitetu, koja je u interakciji sa

procesom diferencijacije. Tokom podfaze zbližavanja, smanjivanje infantilne omnipotencije kompenzuje se selektivnim identifikacijama sa kompetentnom, tolerantnom, privrženom majkom (Blum, 2004b).

Maler je isticala dostizanje konstantnosti objekta (na osnovu tolerancije na ambivalenciju) i konstantnosti selfa kao poslednju podfazu separacije – individuacije. Do ovoga dolazi u trećoj godini života i predstavlja važnu razvojnu prekretnicu. Dva osnovna zadatka ovog perioda su razvoj stabilnog koncepta selfa i stabilnog koncepta drugog, i organizovana su oko koučesnika u svim detetovim objektnim odnosima (Grinberg i Mičel, 1983). Iz ovih razvoja proishodi da dete sada može da održava osećaj sopstvene individualnosti, kao i osećaj drugog, kao neko unutrašnje, pozitivno kateksirano prisustvo. Ono može da funkcioniše odvojeno u odsustvu majke/drugog, dostigavši kapacitet da potpunije razume odvojeni doživljaj selfa i majke, svoj odvojeni um i interesovanja i namere drugog. Internalizovanjem blagonaklonosti i regulatornih funkcija majke, dete sada može lakše da toleriše odvojenosti, osujećenja i razočaranja, i ima više sposobnosti za autonomiju, individuaciju, odvojenost i nezavisnost.

M. Maler je uspela da napravi vezu između klasične teorije nagona i razvojne teorije objektnih odnosa, koristeći koncept simbioze kako bi referisala i na odnos u stvarnosti i na libidinalno određenu unutrašnju fantaziju (Grinberg i Mičel, 1983). Koristeći Hartmanove koncepte prosečnog očekivanog okruženja (Hartman, 1927 [1964) i adaptacije (Hartman, 1939) M. Maler je „pomerila model nagona u pravcu koji je implicitno dodelio odnosu sa drugim mnogo centralniju eksplanatornu ulogu…" (Grinberg i Mičel, 1983, str.282). Kako bi objasnila „prosečno očekivano okruženje" M. Maler se osvrnula na Vinikotov (1960) koncept „obične posvećene majke" (Maler 1961; Maler & Ferer, 1968). Na ovaj način Maler je izjednačila detetovo rano okruženje sa konkretnom osobom majke.

Ukratko, teorija separacije – individuacije uključuje stvarnu majku i novorođenče, kao i koncepte internalizacije i unutrašnje reprezentacije. Teorija Malerove povezuje analitički informisano posmatranje sa intrapsihičkim razvojnim transformacijama: „Intrapsihičke promene mogu da uključuju promenu u Ego granicama, diferencijaciju self i objektnih reprezentacija, koheziju ili spliting ovih reprezentacija i dostizanje konstantnosti self objekta. Oba dijadna partnera treba da se uzmu u obzir" (Blum, 2004b, str. 551). U predloženoj savremenoj modifikaciji i reformulaciji, Blum (2004b) vrši integraciju nalaza kasnijih razvojnih istraživanja (Stern 1985; Pajn, 1986; Bergman, 1999; Gergelji – *Gergely*, 2000; Fonađi, 2000). Njegova modifikacija uključuje simbiotsku fazu kao i separaciju – individuaciju, sa posebnom pažnjom na diferencijaciji i zbližavanju. On naglašava da kod novorođenčeta „diferencijacija prethodi nastanku intrapsihičkog selfa i objektne reprezentacije" (Blum, 2004b, str. 541) i da je ono unapred adaptirano za „recipročnu komunikaciju, interakciju i

regulaciju koja počinje sa inicijalnim negovanjem i prelazi u dijalog prepun povratnih sprega…" (str. 541). Tokom zbližavanja, istaknuta je ključna uloga jezika (Blum, 2003).

Mada je trenutno marginalizovan, zbog teorije privrženosti i drugih teorija objektnih odnosa, koncept separacije – individuacije Margaret Maler predstavlja važan doprinos razumevanju preedipalnog perioda razvoja. (Vidi takođe poglavlje EGO PSIHOLOGIJA)

V. Ac. Erikson

Doprinosi Erika Eriksona (1950, 1956, 1968) proučavanju ranih objektnih odnosa i njihovih uticaja na razvoj Ego struktura, takođe čine most između strukturalne teorije Ego psihologije iz 1950-ih godina i kliničke studije o nestalnostima objektnih odnosa. Erikson je postulirao sukcesivni proces introjekcije, identifikacije i Ego identiteta, koji je izučavan u nekim od uticajnih struja sadašnje severnoameričke škole objektnih odnosa (Kernberg,1977), mada ne bez modifikacija. Erikson nije napravio diferencijaciju između organizacija reprezentacija selfa i objekata. E. Jakobson (1964) je bila ta koja je bitno razjasnila diferencijaciju između reprezentacija selfa i objekata ranih introjekcija i razvoj ovih struktura.

V. Ad. Jakobson

Poput M. Maler, Edit Jakobson (1964) je uspela da pomiri Frojdovo naglašavanje urođenog sa isticanjem okruženja razvojnih teoretičara, predloživši njihove međusobne, trajne uticaje tokom razvoja. Ona je opisala razvoj Ega i Superega zajedno sa reprezentacijama selfa i objekata, stavivši najveći akcenat na ulogu afekta. Njeni doprinosi su bili ključni kod uvođenja konceptualizacije „slika", ili reprezentacija selfa i drugog kao ključnih odrednica psihičkog funkcionisanja (Fonađi, 2001). E. Jakobson je smatrala da beba stiče reprezentacije selfa i objekata sa dobrim (nežnim) ili lošim (agresivnim) valencijama u zavisnosti od iskustava zadovoljenja ili osujećenja sa majkom. „Ona je uvela termin reprezentacija da naglasi da se ovaj koncept odnosi na iskustveni uticaj unutrašnjih i spoljašnjih svetova i da su reprezentacije podložne distorziji i modifikaciji bez obzira na psihičku realnost" (Fonađi, 2001, str. 56). Self koncepti su shvaćeni kao kompleksne strukture koje uključuju „nesvesnu, predsvesnu i svesnu intrapsihičku reprezentaciju telesnog i psihičkog selfa u sistemskom Egu"

(Jakobson, 1964, str. 19).

U svom uticajnom radu, *Self i svet objekta* (1964), Jakobson je suštinski revidirala Frojdove ideje o razvoju libida i agresije i proširila funkcionalni uticaj nagona. Njen cilj je bio da spoji relacionu i klasičnu metapsihološku teoriju, to jest da uskladi ekonomski ugao gledanja sa fenomenologijom ljudskog iskustva jer je smatrala da upravo to iskustvo ističe ulogu odnosa sa drugima. Ona je koristila dve komplementarne teorijske strategije da ostvari ovaj cilj. Prva je bila stavljanje fokusa na detetov doživljaj sebe u svom okruženju – što su Sandler i Rozenblat (1962) nazvali „svetom reprezentacija". Svet reprezentacija deteta potiče od urođene psihobiološke podloge. E. Jakobson je iznela tvrdnju da instinktivni nagoni nisu „datosti" već pre „urođeni potencijali" koji su oblikovani i unutrašnjim maturacionim faktorima i spoljašnjim stimulansima, naročito u kontekstu ranih odnosa, koji sa svoje strane, oblikuju detetov svet reprezentacija. Ovaj biološki pristup omogućio joj je da održi veze sa ranijim modelom nagona/strukturalnim modelom.

Njen drugi teorijski pristup bio je revizija samih ekonomskih principa koja je dovela do zaključka da se „teorija energije mora više uskladiti sa nestalnostima objektnih odnosa" (Grinberg i Mičel, 1983, str. 306).

Prema shvatanju Jakobsonove, bebin doživljaj zadovoljstva ili nezadovoljstva je srž njenog odnosa sa majkom (model nagona/strukturalni model). Od početka, doživljaj se registruje prema tome kako ga beba oseća. Ona je postulirala da ton osećanja naših najranijih doživljaja doprinosi konsolidaciji libida i agresije i postavlja temelj za slike selfa i objekata, određujući šta konačno osećamo prema sebi i drugima. Frustrirajući ili uznemirujući doživljaji proizvode slike frustrirajuće, uzdržane majke i ljutitog frustriranog selfa dok pozitivniji doživljaji dovode do slike brižne majke pune ljubavi i srećnog i zadovoljnog selfa. Teorija Jakobsonove se stoga bavila međusobnim delovanjem stvarnih doživljaja i nagona. E. Jakobson (1954) je navela da pre formiranja granica self – drugi, kada su najranije slike više stopljene nego što su zasebne celine koje sadrže self, na nivou mentalne reprezentacije novorođenčetova percepcija drugog direktno oblikuje doživljaj selfa. U ovom stanju prvobitne fuzije objekti postaju internalizovani delovi slika selfa i konačno, naš najdublji osećaj selfa posledica je ovih najranijih slika.

Jakobson je konstatovala da integracija dobrih i loših slika, to jest i „dobre" i „frustrirajuće" majke, olakšava sposobnost da se integrišu stanja konfliktnih osećanja. Konačno, afektivno integrisane slike selfa i drugog omogućavaju povećan kapacitet za složenija emocionalna iskustva. Rani preedipalni doživljaji majčinskog ograničenja i zabrana proizvode rane slike oko kojih se zatim formira Superego.

Frojd (1940) je libido opisao kao silu koja spaja, a agresiju kao silu koja prekida veze. E. Jakobson je primenila ove ideje na separaciju – individuaciju, sa libidom koji deluje na integraciju suprotstavljenih slika dobrih i loših objekata i dobrog i lošeg selfa, dok agresija podstiče odvojenost i diferencirane slike selfa i drugog, ukazujući na integraciju klasične teorije nagona i teorije objektnih odnosa.

V. Ae. Levald

Kao jedan od frojdijanskih revizionista iz 1960-ih, 1970-ih i 1980-ih godina, Hans Levald je napravio vezu između frojdijanske Ego psihologije i teorije objektnih odnosa kako bi kreirao psihoanalitičku teoriju za koju je smatrao da je bliža ljudskom doživljaju sopstvenog života. Njegova glavna interesovanja ticala su se najosnovnijih pretpostavki izgradnje psihoanalitičke teorije, i osnovnih predubeđenja o prirodi uma, stvarnosti i analitičkog procesa.

Levald je verovao da je Frojd postulirao dva različita shvatanja nagona. Prvo je nastalo pre 1920. godine i podrazumevalo je da nagoni traže pražnjenje. Drugo je došlo sa uvođenjem koncepta erosa 1920. godine u radu *S one strane principa zadovoljstva*, u kojem je Frojd radikalno izmenio svoju definiciju nagona tako da više ne traže pražnjenje već povezivanje „ne koristeći objekte za zadovoljenje, već za građenje kompleksnijih psihičkih doživljaja i za ponovno uspostavljanje izgubljenog prvobitnog jedinstva između selfa i drugih" (Mičel i Blek, 1995, str.190). Levaldova revizija Frojdove teorije nagona zahtevala je radikalnu reformulaciju Frojdovih tradicionalnih psihoanalitičkih koncepata. Dok je po Frojdu Id nepromenljiva biološka sila koja se sukobljava sa realnošću, Levald smatra da je Id pre interakcijski proizvod adapatacije nego neka konstantna biološka sila. Um nije interaktivan sekundarno, već je interaktivan po svojoj prirodi.

Levald je postulirao da u početku ne postoji razlika između selfa i drugog, Ega i spoljašnje stvarnosti, ili instinkata i objekata, već da postoji prvobitna jedinstvena celina koju čine i beba i staratelji. On je izneo da: „*Instinkti, shvaćeni kao psihičke i motivacione sile, postaju organizovani kao takvi kroz interakcije u psihičkom polju, koje se izvorno sastoji od majka – dete (psihičke) celine.*" (Levald, 1971, str. 118). Upravo zbog ovakvih iskaza frankofoni analitičari u Kanadi smatrali su Levalda, Ego psihologa po sopstvenom uverenju, pravim primerom filozofije „trećeg modela" opisane u tekstu niže.

Spajanjem Frojdove teorije instinkata i Ego psihologije, Levaldov rad može da se shvati kao vitalan most između „psihologije jedne osobe" i „psihologije objektnih odnosa dve osobe" (Vidi takođe posebno poglavlje EGO PSIHOLOGIJA).

V. Af. Salivan

Hari Stak Salivan (1953, 1964), osnivač prave američke interpersonalne psihoanalize, je postulirao: „1. Težnja za sigurnošću i zadovoljenje nagona neraskidivo su povezani; 2. Njihova integrisana snaga utiče na interpersonalne odnose koji se razvijaju i koji zauzvrat na njih deluju; 3. Ono što se naziva 'selfom' nije ništa drugo do zbirka reflektivnih procena ranih staratelja; 4. Anksioznost, pretnja po sigurnost, može jedino nastati u interpersonalnom kontekstu; 5. Self održava svoj integritet selektivnom nepažnjom na one aspekte ponašanja koji pobuđuju anksioznost; 6. Temelj moralnih koncepata leži u detetovoj percepciji roditeljskog odobravanja ili neodobravanja; 7. Seksualnost je važna, ali nije centralna motivaciona sila u životu; 8. Psihopatologija je posledica erupcije self stanja koja su disocirana i čije ispoljavanje izaziva anksioznost; 9. Tretman treba da se fokusira na relacioni kontekst anksioznosti; i 10. Zbog toga, aktivno učestvovanje terapeuta je poželjnije od njegove opuštene anonimnosti. Kontratransfer igra glavnu informativnu i usmeravajuću ulogu u tretmanu" (Ahtar, 2009, str. 151). Salivan se, generalno, smatra teoretičarem koji posvećuje malo pažnje procesima psihičke unutrašnjosti i genetskim korenima transfera.

V. B. Savremeni razvoji

V. Ba. Kernberg

Od kraja 1970-ih, Oto F. Kernberg razvija verziju teorije objektnih odnosa u okviru Frojdovog strukturalnog modela i Hartmanove Ego psihologije. U njegovom pristupu, objektni odnosi se shvataju kao „suštinski organizator Ega" (Kernberg, 1976, str. 38) i „self-objekat-afekat celine" (Kernberg, 1976), kao primarne odrednice opštih struktura uma (Id, Ego, Superego). U svojoj najnovijoj teoriji integracije, Kernberg (2004, 2015) je predložio opšti razvojni okvir koji integriše psihoanalitičku teoriju razvoja, ukorenjenu u teoriji objektnih odnosa, sa neurobiološkim aspektima razvoja. Njegov opšti zaključak odnosi se na paralelan i uzajamno uticajan razvoj neurobioloških afektivnih i kognitivnih sistema, koji su kontrolisani genetskim odrednicama, i psihodinamskih sistema koji odgovaraju i realnosti i motivisanim distorzijama unutrašnjih i spoljašnjih odnosa sa značajnim drugima.

U ovom modelu (Kernberg, 2004, 2014, 2015, 2016), značajne oblasti neurobiološkog razvoja, naime, aktivacija afektivnih sistema, diferencijacija selfa od drugih, razvoj teorije uma i empatije, evolucija self strukture i razvoj procesa mentalizacije, integrisane su u kontekstu psihoanalitičke teorije objektnih odnosa.

Spajajući razvojne neurobiološke i razvojne psihoanalitičke studije, Kernberg (2015) ističe dinamsku kompleksnost najranijih nedelja i meseci života. Već tokom 'simbiotske faze' 'deluziono/iluziono-somatsko-psihičke' fuzije (Maler i saradnici 1975, str. 45) koju karakteriše odsustvo granica između selfa i drugog (Fonađi, 2001), kada su beba i majka jedna 'operativna celina', pojavljuju se ne samo glavni primarni afekti nego i rane težnje ka diferencijaciji selfa i drugog – što je preduslov teorije uma – i rudimenti empatije. Tokom prvih 6 do 8 nedelja života (Gergelji & Unoka, 2011; Rot, 2009), bebe pokazuju različite reakcije na živa lica i nežive obrasce, mogu da razlikuju glas svoje majke od drugih glasova, da se osmehnu kao reakcija na 'ne ja' interakcijska iskustva, i imaju kapacitet za multimodalni transfer – da vizuelno identifikuju konkretan objekat koji su prethodno držale u ustima u smislu njegovog oblika. Ove rane indikacije kapaciteta bebe da diferencira iskustva koja potiču iz selfa od spoljašnjeg iskustva, dramatično se razvijaju u prvih nekoliko meseci 'simbiotskog' perioda. Kapacitet za empatiju prema drugome takođe se pojavljuje u prvih nekoliko nedelja života. Neurobiološki posredovana raznim moždanim funkcijama, tokom prve dve nedelje života među bebama se može uočiti 'zaraza' osećanja, koja može da uključuje drevni filogenetski subkortikalni sistem. Pored toga, ulogu može da igra i 'gejting funkcija' (inhibicija ili isključenje iz pažnje određenih senzornih stimulusa kada je pažnja usmerena na druge stimuluse), kojom afilijativni afekti povezani sa privrženošću, igrom povezivanja i erotskom stimulacijom podstiču intenzivnu pažnju prema drugom.

Konačno, empatija je pod snažnim uticajem sistema neuronskih ogledala: prvo izvorni kortikalni sistem, ali kasnije, široko rasprostranjene funkcije ogledala koje obuhvataju insulu, kao i parijetalni i temporalni korteks, doprinose opštem „kognitivno-emocionalnom sistemu prepoznavanja" (Broten – *Bråten*, 2011; Rihter, 2012; Rot i Dike – *Dicke*, 2006; Cikles – *Zikles*, 2006; Kernberg, 2015). Inicijalno, strukture sa afektivnom aktivacijom, kao što su moždano stablo i regije subkortikalnih limbičkih kola, primarno su uključene; međutim, postepeno, strukture kognitivne aktivacije, kao što je orbitofrontalni korteks, dominantno participiraju. Izgleda da ovi novi neurobiološki nalazi potkrepljuju hipotezu o nelineranoj dijalektici istovremenih težnji ka *simbiotskoj (dualnoj) celini,* kao i ka *diferencijaciji između selfa i drugog,* koje nastaju tokom najranijeg razvoja. Ovo dodatno potkrepljuje prethodne tvrdnje (Stern, 1985; Blum, 2004b) o ranijoj diferencijaciji u odnosu na onu koju je prethodno postulirala Maler, pa pojavu rudimentarne diferencijacije smešta u raniji period. Stepen u kome bi se ovo moglo postaviti kao neurorazvojna osnova za kontradiktorna kretanja uočena u kliničkoj situaciji odraslog prema nesvesnom ponovnom ujedinjenju i fuziji sa objektima, s jedne

strane, i unutrašnjem odvajanju, s druge, mogao bi biti jedna intrigantna i kontroverzna, ali i plodna oblast budućeg multidisciplinarnog proučavanja.

Kernbergova verzija psihoanalitičke teorije objektnih odnosa prepoznaje dva osnovna nivoa organizacije ličnosti (granična i neurotična), i podrazumeva dva osnovna nivoa razvoja:

U prvom, pod dominantnim uticajem vrha afektivnih stanja, tokom preverbalnih godina razvija se dualna psihička struktura. Ova dualna struktura sastoji se, s jedne strane, od idealizovanih self reprezentacija koje se odnose na idealizovani objekat (novorođenče i majka) kojima dominiraju snažna pozitivna (afilijativna) afektivna stanja; s druge strane, razvija se suprotni dijadni skup odnosa kojim dominiraju snažni negativni (averzivni, bolni) afekti, sačinjeni od frustrirajuće ili agresivne reprezentacije objekta povezane sa self reprezentacijom koja je frustrirana, besna i/ili u patnji (Kernberg, 2004).

Odvojena internalizacija svih dobrih i svih loših objektnih odnosa dovodi do intrapsihičke strukture koju karakterišu primitivni mehanizmi disocijacije ili splitinga, i izvedeni mehanizmi projektivne identifikacije, primitivne idealizacije i devaluacije, omnipotencije, omnipotentne kontrole i poricanja.

Istovremeno, u uslovima niskih afektivnih stanja, rani kognitivni razvoj se nastavlja podstaknut nespecifičnim instinktivnim impulsima „traganja" (Rajt i Panksep – *Wright* i *Panksepp*, 2014) do učenja o realnosti. Ovo dovodi do rane formacije koncepta i razumevanja okolnog živog i neživog spoljašnjeg sveta, koji se razvija paralelno sa emocionalnim doživljajima vrhunca afektivnih stanja, koja su interno regulisana splitingom i disocijativnim mehanizmima.

U ovim ranim okolnostima, pretpostavlja se da još uvek ne postoji ni integrisani osećaj selfa, ni integrisano shvatanje drugih. Reprezentacije selfa i drugih su iscepane i/ili disocirane na idealizovane i/ili proganjajuće delimične self objekat reprezentacije, u skladu sa povezanim vrhom afektivnih stanja. Ovaj razvoj grubo odgovara preedipalnom, odnosno periodu pre postizanja konstantnosti objekta (Maler i saradnici, 1975); i „paranoidno-shizoidnoj poziciji" (Klajn, 1952a, b). Psihopatologija na ovom nivou – granični poremećaj ličnosti – odražava neostvarivanje integracije Ego identiteta, što je tipično za sindrom difuzije identiteta. Preovlađujuće primitivne odbrambene radnje koje se koncentrišu oko splitinga, i određena ograničenja u testiranju realnosti, očigledna u suptilnim aspektima interpersonalnog funkcionisanja, karakterišu ovaj nivo razvoja i – ako su fiksirane na ovom nivou – patologiju ozbiljnog (graničnog) poremećaja ličnosti. Intrapsihički konflikti na ovom nivou patologije su između dve suprotstavljene celine skupova internalizovanih objektnih odnosa, gde se svaka celina sastoji od reprezentacije selfa i objekta pod uticajem nagonskog derivata (klinički manifestovanog kao dispozicija afekta).

Na drugom nivou razvoja, postepeno se pojavljujući tokom prve tri godine života, progresivno realistično razumevanje okolnog sveta, i preovlađivanje dobrih (zadovoljavajućih) u odnosu na loše (osujećujuće) doživljaje, omogućava postepeno integrisanje suprotnih emocionalnih doživljaja. Tolerancija na ambivalenciju, na kombinovane pozitivne i negativne emocionalne odnose sa istim spoljašnjim objektima, postepeno dovodi do integrisanog osećaja selfa i kapaciteta za integrisano shvatanje značajnih drugih, što su dve suštinske komponente Ego identiteta. Ovaj drugi nivo razvoja okvirno odgovara „depresivnoj" poziciji Melanije Klajn (bez njenog skraćenog trajanja) i postizanju edipalnog razvoja u Frojdovoj formulaciji.

On ukazuje na dostizanje konstantnosti objekta, razvoj jednog *normalnog* neurotskog nivoa organizacije i preovlađivanje odbrana višeg nivoa koje se koncentrišu oko potiskivanja i njemu povezanih mehanizama, uključujući projekciju, negiranje, intelektualizaciju i formiranje reakcije višeg nivoa. Ovaj viši nivo organizacije ličnosti se, takođe, bitno odražava i u unutrašnjoj strukturalizaciji: jasnom razgraničenju potisnutog, dinamskog nesvesnog – „Ida" – sačinjenog od neprihvatljivih internalizovanih dijadnih odnosa koji odražavaju nepodnošljivu primitivnu agresiju i aspekte infantilne seksualnosti. „Ego" sada uključuje integrisani koherentni self koncept, i integrisanu reprezentaciju značajnih drugih, zajedno sa razvojem sublimatornih funkcija koje se ogledaju u adaptivnom izražavanju emocionalnih potreba u pogledu seksualnosti, zavisnosti, autonomije i agresivne/asertivne afirmacije selfa. Internalizovani objektni odnosi koji uključuju etički izvedene zahteve i zabrane koje su prenete u ranim interakcijama novorođenčeta i deteta sa njegovom psihosocijalnom sredinom, naročito roditeljima, integrisani su u „Superego". Ova druga struktura je sačinjena od slojeva internalizovanih zabrana i idealizovanih zahteva, značajno transformisanih u individualizovanu i apstraktnu ličnu moralnost (Kernberg, 2004, 2012). Nesvesni konflikti na ovom nivou organizacije ličnosti su intersistemski konflikti između impulsa i odbrana, u kojima učestvuju sve tri instance: Id, Ego i Superego.

Intrapsihičke strukture predstavljene u teoriji objektnih odnosa čine sekundarni, intrapsihički nivo organizmičke organizacije, zasnovan na primarnom, neurobiološkom nivou. Spekuliše se da su primitivni psihički mehanizmi splitinga i njihovi derivati zasnovani na subkortikalnim limbičkim razvojima odvojenih pozitivnih i negativnih afektivnih sistema, i da njihova potencijalna integracija zavisi od kortikalnih nivoa obrade emocionalnog doživljaja prvobitno strogo disociranog (Rot, 2009). Trenutno znanje o ranom neurobiološkom razvoju potkrepljuje teorijske pretpostavke psihoanalitičke teorije objektnih odnosa i pruža neurobiološku osnovu za razvojne pretpostavke organizacije ličnosti (Đemeli – *Gemelli*, 2008). Činjenica da su pozitivni i negativni afekti strogo odvojeni na nižim limbičkim nivoima i da se jedino mogu integrisati na nivou prefrontalnog i preorbitalnog korteksa i anteriornom cingularnom nivou razrade afektivno-kognitivnog doživljaja, podupire osnovne postulate teorije

objektnih odnosa.

Klinički, integrativni razvojni psihoanalitički okvir objektnih odnosa produbljuje razumevanje višefaktorske etiologije ozbiljnih (graničnih) poremećaja ličnosti, uključujući recipročnu interakciju neurobioloških karakteristika, ozbiljne dečje traume koja štetno utiče na privrženost i kapaciteta za simbolizaciju i refleksiju. Kernberg (2015) takođe predstavlja modifikovan analitički tretman izbora za takva stanja, takozvanu psihoterapiju „fokusiranu na transfer" (PFT). PFT je direktan tretman strukture ličnosti, usmeren na normalizaciju patoloških posledica nesigurne privrženosti, igre vezivanja i erotskih afektivnih sistema. Psihoterapija fokusirana na transfer daje centralni značaj interpretaciji transfernih distorzija iz pozicije 'trećeg'. (Vidi takođe i poglavlja KONFLIKT, TRANSFER)

V. Bb. Ogden

Tomas Ogden (1989) je uspeo da napravi originalnu verziju osetljive integracije doprinosa Melanije Klajn i Biona. (PŠ<->D). On proširuje rad Ester Bik, Melcera i Franses Tastin – *Francis Tustin*, prepoznavanjem primitivne, presimboličke pozicije kojom dominiraju čula i koju naziva *autistično-susedna pozicija:*

> „Ova pozicija je primitivna psihološka organizacija koja deluje od rođenja i generiše najosnovnije oblike ljudskog iskustva. Njome dominiraju čula, a najrudimentarniji osećaj selfa zasnovan je na ritmu senzacija, naročito na površini kože. Teško ju je opisati rečima. Ova pozicija odražava ritmičnost ranih odnosa sa negujućim iskustvom, držanja u majčinom naručju. Reč je o odnosu oblika prema osećaju ograđenosti, otkucaja prema osećaju ritma, čvrstoće prema osećaju ivičnosti. Nizovi, simetrije, periodičnost, 'oblikovanje' kožom na kožu, čine primere susednosti i sastojke iz kojih se pomaljaju počeci rudimentarnog doživljaja selfa" (Ogden, 1989, str. 30-31).

Ključni doprinos ovde je u tome što susednost površina stvara doživljaj senzorne površine, a ne osećaj da se dve površine sjedinjuju bilo u diferencirajućoj suprotnosti ili u stapanju.

V. Bc. Relacioni modeli

Raznoliki relacioni modeli u severnoameričkom konceptualnom pejzažu ističu analitičku subjektivnost, pitanja roda i seksualnosti, traumu, rani razvoj i primitivna stanja (Haris, 2011). Proučavajući ovaj pejzaž, Haris navodi da „iako postoji mnogo struja, mnogo uticaja i mnogo istaknutih ličnosti... Mičel (1988, 1993 a i b, 1997, 2000) je bio… katalizator, pisac i mislilac…koji je pokrenuo ovaj pokret" (str. 704).

V. Bca. Džej Grinberg i Stiven Mičel

U svojoj publikaciji *Objektni odnosi u psihoanalitičkoj teoriji* (1983), Grinberg i Mičel tvrde da su u središtu kliničke psihoanalize oduvek bili odnosi pacijenta sa drugima. Kako nastaju ti odnosi? Kako funkcionišu? Kako se transformišu? Kako odnosi sa drugima treba da se shvate u okviru psihoanalitičke teorije? Oni navode da postoje dva osnovna rešenja problema lociranja odnosa u psihoanalitičkoj teoriji: model nagona, u kome se odnosi sa drugima stvaraju i uobličavaju potrebom za zadovoljenjem nagona; i razni relacioni modeli, u kojima se sami odnosi shvataju kao primarni i nesvodivi. Ovi autori istražuju razilaženja i međusobno delovanje ova dva modela i komplikovane strategije koje su glavni teoretičari usvojili u svojim naporima da se pozicioniraju u odnosu na ove modele. Oni, dalje, pokazuju da mnoge kontroverze i običaji u dijagnozi i psihoanalitičkoj tehnici mogu u potpunosti da se shvate samo u kontekstu dijalektike između modela nagona i relacionih modela. U publikaciji su razmatrani različiti autori kao što su Klajn, Vinikot, Kernberg i Kohut, združeni u zalaganju za primat objektnih veza i 'relacionog' iskustva.

Nakon 1983. godine, Mičel (1988, 1993,1997, 2000) je dodatno razvio relacionu perspektivu, uzimajući u obzir metapsihološka pitanja, klinički proces, modele uma i dijadni tok analitičkog rada. U svojoj publikaciji *Nada i strah* 1993. godine, Mičel je izneo relacionu revoluciju, sa malim r: revoluciju u tome „šta analitičar zna (kao kod Lakana…) i revoluciju u tome šta pacijent želi (kao kod Ferencija)" (Haris, 2011, str. 704). Kasnije, povezavši se ponovo sa Levaldovim gledištem o ranom razvoju, Mičel je počeo da se bavi aspektima relacionalnosti koji nastaju u najranijim privrženostima.

V. Bcb. Osnovni koncepti relacione misli

U osnovne koncepte raznovrsnih relacionih modela spadaju:

1. Psihologije dve osobe: Ideja da um nastaje u matrici društvenih odnosa; um je interpersonalan ali i individualizovan. Posredstvom Gentovog rada (1990, 2002), Vinikotovo dijadno shvatanje prelaznog prostora i prelaznih objekata postalo je snažna komponenta relacione misli. Za analitičare-istraživače kao što su Bibi (Bibi i Lakmen, 2005), Seligmen – *Seligman* (2003, 2005) i Bostonska studijska grupa za proces promene

(Stern, Sandler, Naim i saradnici, 1998), ove ideje proističu iz opservacija odnosa novorođenče – roditelj. Studije opservacija novorođenčadi utvrdile su osnov za razumevanje ranog relacionog života, sa implikacijama za kliničku teoriju i tehniku relacione psihoanalize, kao što su 'uzajamna regulacija', 'pucanje i popravka', 'povišeni afektivni momenti' (Bibi i Lakmen, 2005), i transformativna svojstva 'sada' momenata (Stern i saradnici 1998). Hofmanova (1998) vremenska dimenzija intersubjektivnog i intrapsihičkog, gde se prošlost konstruiše zajedno sa budućnošću u smislu socijalne konstrukcije zajedničkih i individualnih realnosti; Bendžaminov (1988, 1995, 1998) rad na komplementarnosti, posebnim vrstama trećosti, dijadi koja je uvek više od dvojnosti; i skorašnje 'svedočenje' u kliničkom procesu Donela Sterna (2010), u kome opisuje fragilnost, nestabilnost i nesigurnost granica u interpersonalnom i relacionom kontekstu 'međusobnog poznavanja', predstavljaju primere konceptualnog bogatstva psihologija dve osobe koje potiču iz različitih relacionih škola.

2. Socijalni konstruktivizam: Socijalna regulacija pod uticajem Froma (1941) i Levensona (2006) izvedena je iz interpersonalističke tradicije prema kojoj kultura ima glavni uticaj na psihu pojedinca. U pogledu roda i seksualnosti, uticajni su uvidi Fukoa (1988) i Altisera (1970). U Severnoj Americi, Mjuriel Dajmen (2003) i Virdžinija Goldner (1991, 2003) jedne su od savremenika koje rade u ovoj tradiciji, fokusirajući se na dijalog nesvesnog i socijalnog, tela i kulture, u kontekstu psihoanalitičkog feminizma i drugih kulturološki transformativnih tema. Dekonstruišući muževnost, Korbet (1993, 2009) pozicionira svoj rad i u relacionu i u kvir teoriju.

3. Višestruka self stanja: Relaciona metapsihologija koja odražava zaokupljenost stanjima identiteta, osnažena disocijativnim procesom različitog intenziteta, tvori većinu relacionog analitičkog dijadnog rada. 'Hibridnost', 'mnogostrukost', 'promenljiva self stanja', 'vertikalna cepanja' i 'disocijacije' mogu da budu znaci traume, kao i deo normativnih modela uma (Bromberg, 1998, 2006; Dejvis i Froli – *Frawley*, 1994). U istom duhu, rano interesovanje Ferencija (1911, 1932) za nesvesnu komunikaciju traumatskih iskustava, njegovi koncepti identifikacije sa agresorom i mudrog deteta, nastavljeni su i u sadašnjosti fokusiranjem na traumu i njen intergeneracijski prenos u govoru, telu i drugim načinima povezivanja. Neke od savremenih relacionih studija o otelovljenju u kontekstu problematične privrženosti (Džentajl – *Gentile*, 2006; Anderson, 2009; Seligmen, 2009; Korbet, 2009) i studije o posledičnom stidu (Lombardi, 2008) primeri su savremenih pravaca u ovoj oblasti.

4. Razvoj, motivacija, nova funkcija: prvobitno protivan onome što je nazvao 'razvojna sklonost' u klasičnoj frojdijanskoj teoriji, Mičel je, u svom okretanju ka Levaldovom pojmu ljudske subjektivnosti koja nastaje u relacionoj matrici, koja je označena „od najranijih trenutaka kao mesto primarne gustoće odakle se pomaljaju objektna stanja i subjektivnost" (Haris, 2011, str.714), postao sve više razvojno orijentisan. Jedan primer dvopersonalnog opisa seksualnosti u nastajanju, koristeći

Laplanšove koncepte „usađivanja" i „viška drugog", predstavila je Stajn u svojoj konceptualizaciji „seksualnosti kao viška", koja proističe iz interakcije odraslog i deteta (Stajn, 2008).

5. Klinički proces obeležen naglašavanjem opšte rasprostranjenosti kontratransfera: oslanjajući se na rane ideje Ferencija (1911, 1932), ideje kontratransfera Pole Hajman (1960) i Bionov (1959) razvojni rad na projektivnoj identifikaciji, relaciona klinička teorija „funkcioniše kao... radikalna sistemska teorija" (Haris, 2011); ona stavlja naglasak na dvosmerne uticaje unutar analitičkog para. Autentičnost, iskrenost, moguće otkrivanje (Dejvis, 1994; Renik, 2007) analitičarevih pogrešnih poteza i grešaka mogu da se primene u praksi na razne načine, ali oni su temelj relacione kliničke prakse, baš kao što su i 'analitičareva ranjivost' i 'ćorsokak' (Aron, 2006; Haris i Sinšajmer – *Sinsheimer* , 2008).

Među brojnim doprinosima relacione misli i kliničkim pristupima gore navedenim, savremena kontroverza tiče se stepena u kojem se analitička dijada shvata kao neistorijska ko-konstrukcija i u isto vreme replika celine majka – novorođenče. (Vidi takođe poglavlja KONFLIKT, INTERSUBJEKTIVNOST)

V. Bd. Self psihologija: Self objekat

Self psiholozi upozoravaju da treba imati dozu opreza prema konceptu „internalizacije" budući da je reč o izrazu koji ne sme, niti treba da se shvati suviše doslovno. Tako, kada se kaže da se „teorija objektnih odnosa" odnosi na postepeno stvaranje „dijadnih ili bipolarnih reprezentacija (self i objektnih slika) kao odraza prvobitnog odnosa majka – novorođenče" (Kernberg, 1976, str. 57), to ne treba nužno da se shvati kao premeštanje aktivnosti u svetu na pozornicu u glavi gde minijaturne replike ili „repezentacije" ili „slike" ponovo odigravaju svet spolja. „Internalizacija" se najbolje razume kao primenljiva na koncepte koji ne moraju da imaju neko fizičko ili geografsko značenje. Arnold Goldberg (1992), urednik godišnje serijske publikacije *Progress in Self Psychology* i autor koji je dao značajan doprinos proširenju teorije Hajnca Kohuta, objašnjava kroz primer (2015a, usmena komunikacija sa Evom Papiasvili): „Stavljamo novac u banku, zaljubljeni smo ili smo u nevolji, a da ne pripisujemo dolarima to da se fizički skladište u zgradi gde se transakcija dogodila, niti zamišljamo da su 'ljubav' i 'nevolja' mesta. To su izrazi koji se suviše lako konkretizuju. Ovaj nedostatak jasnoće se često replikuje u našem pretpostavljanju da je um nekako smešten u mozgu, a mozak u lobanji; pa je tako proces razmišljanja o nečemu ili nekome samo čin premeštanja, a to se prosto i lako postiže reprezentacijom."

U oštroj suprotnosti sa zavodljivošću pukog premeštanja nečijeg života u sićušnu dramu u mozgu, nalazi se teorija proširenog uma (Rouland – *Rowland*, 2013). Budući da je teorije najbolje shvatati kao koristan alat koji može da se koristi onda kada je potrebno, a ne kao ilustracija pravog stanja stvari, pojam proširenog uma se trenutno koristi da izmeni način na koji razmišljamo o objektnim odnosima. Iako je teorija proširenog uma prvobitno predstavljena kao teorija koja se primenjuje na kogniciju, ona se rado i jednostavno koristi u psihoanalizi, u teorijama koje uključuju self ili osobu. Ukratko, ona postulira da um ne treba smatrati ograničenim na jedno malo mesto u glavi, već da je proširen tako da obuhvata osobe i događaje u okruženju. Jedan od najboljih i najlakših načina da se ovo razume je pomoću fenomena „zurenja". Eksperimenti su pokazali (Šeldrejk – *Sheldrake*, 2013) da ljudi mogu da osete kada neko zuri u njih iako to ne mogu vizuelno da potvrde. Naravno, postoji mnoštvo načina na koje može da se razmišlja o tome kako um seže u svet oko sebe, i zaista je ovo „normalan" način na koji deca razmišljaju o svetu. Međutim, mi teoriju proširenog uma u našoj svakodnevnoj psihoanalitičkoj praksi vidimo u obliku određenih konkretnih transfernih konfiguracija.

Kada je Hajnc Kohut (1971) otpočeo sa formulacijom svojih ideja o psihologiji selfa, uvideo je da su neki pacijenti razvili simptomatične transfere u kojima je on postao važan deo njihovih selfova. On nije bio neki stari objekat reaktiviran putem regresije koji je imao odvojeno i zasebno postojanje, već je pre bio reaktiviran deo selfa koji je analitičara doživljavao kao sastavni deo te osobe ili selfa. Ove transferne konfiguracije bilo je moguće kategorizovati bilo kao ogledanje, ili idealizovanje, ili blizanaštvo, i dalje su se posmatrale kao momenti normalnog razvoja selfa. Budući da su u suštini bile komponente ili delovi pacijentovog razvoja selfa, utvrđene su kao „self objekti", za razliku od odvojenih i zasebnih objekata. One su pokazale kako um nadilazi lobanju da bi obuhvatio druge kao deo svog proširenog repertoara. Svi mi koristimo druge da ih uključimo u izgradnju naših selfova; i to nije neka faza kroz koju prolazimo i koju prevazilazimo, već trajni proces kojim regulišemo i održavamo naše selfove.

Sagledavanje drugih kao neophodnih aspekata nas samih zahteva modifikaciju naše psihologije, iz psihologije dve osobe, koja se fokusira na odnose između objekata, u psihologiju jedne osobe koja ispituje odnose između selfa i njegovih self objekata.

Implikacije koncepata self objekta daleko nadilaze implikacije objektnih odnosa koji se temelje na zadovoljenju ili osujećenju nagona. Oni su u skladu sa Ferbernovom (1944) definicijom teorije objektnih odnosa, koja označava skup psihoanalitičkih i strukturalnih hipoteza koje detetovu potrebu da se povezuje sa drugima stavljaju u centar ljudske motivacije. Međutim, ove „relacije" ili „odnosi" nisu interakcije koje su reprezentovane ili replikovane u mozgu, već psihički procesi koji se realizuju u svetu. Traljavo i nesretno izjednačavanje uma i mozga dovelo je do ove zabune. Iako je um svakako stvoren mozgom, on se ne može posmatrati samo kao mozak, što mnogi rade

(Kandel, 2012) tobože radi ekonomije reči. Mozak, um i self su tri zasebna i različita entiteta. Mozak je organ koji stvara um. Um je koncept misli i osećanja koji obuhvata svet. Self je osoba koja postoji u svetu i sa drugim osobama. Ova tri entiteta ne treba spajati u jedan.

Prema rečima Goldberga (2015b, usmena komunikacija sa Evom Papiasvili): „Zamislite, ako hoćete, osobu koja upisuje poslovnu školu na Harvardu. On ili ona je na poslovnoj školi, ali može retko biti fizički prisutan(na) u zgradi u kojoj je smeštena škola. Roditelji zamišljenog studenta dolaze u posetu da bi videli univerzitet koji njihov sin ili ćerka pohađa. Pokazane su im upravna zgrada i biblioteka, zajedno sa poslovnom školom, ali jedno nevino pitanje izgleda zbunjuje njihovog turističkog vodiča. Majka našeg studenta želi da zna gde je univerzitet i jedini odgovor koji može da joj se da jeste da je on svuda. Harvard nije ni puka zbirka zgrada, niti se uopšte može locirati. On je nešto slično pojmu, baš kao što um i self nisu ni fiksni ni ograničeni. Harvard različitim ljudima znači različite stvari baš kao i objektni odnosi." (Vidi takođe i poglavlja TRANSFER, SELF PSIHOLOGIJA)

V. Be. Uspon predloženih „trećih" modela psihičkog funkcionisanja

Sa obe strane Atlantika, francuski analitičari (Brise, 1988, 2005, 2006, 2013) su usvojili termin „treći model" (*Le Troisième Topique*) kako bi retrospektivno okupili pod jednim metapsihološkim nazivom radove jednog broja postfrojdijanskih autora o ulozi objekta u razvoju psihičkog aparata. Oznaka #3 se odnosi na činjenicu da su ovaj model postepeno razrađivali razni vodeći mislioci, koji su osećali potrebu da odnos sa ranim starateljima dodaju kao preduslov dostizanju psihičkog aparata koji je sposoban da funkcioniše u skladu sa nekim od dva frojdijanska modela psihičkog aparata: prvi je topografski model (Frojd, 1900) sa podelom na svesnost, nesvesnost i predsvesnost, svaki sa zasebnim pravilima funkcionisanja; drugi frojdijanski model (1923, 1926), strukturalni model, deli psihički aparat na tri ravni: Id, Ego i Superego. U Frojdovim ranijim razradama implicitno je da je subjekat donekle svestan nagona kao dela sebe i da je bio prinuđen da ga potisne kao odbranu od njegove (za Ego) neprihvatljive prirode. Drugi model predlaže daleko nejasniju situaciju u kojoj, čak i u idealnim uslovima, jasne unutrašnje diferencijacije psihičkog aparata, značajni delovi Ega i Superega ostaju nesvesni, a Id je ispunjen materijalom koji nikada nije postao svestan. U radovima koji su usledili Frojd se muči oko teorijskih i tehničkih implikacija ovih otkrića. Uprkos tome, tvrdnja da oba modela predstavljaju „jednu osobu" je odbranjiva.

Oba Frojdova modela opisuju neurotsku bolest kao um koji ratuje sa samim sobom, a ne sa spoljašnjim svetom. Već u *Studijama o histeriji* (Frojd, 1893–1895) opisuje žene koje su se razbolele nakon što su podlegle nekoj „neprihvatljivoj" misli koja

je duboko u suprotnosti sa njihovim moralnim idealima ili ponosom. Kod ovih žena, i bez pribegavanja spoljašnjoj pomoći, mobilizacija unutrašnje odbrambene radnje izolovala je neprihvatljivu misao. Ove žene su bile sposobne i da reprezentuju zabranjenu želju i da je – mada nakratko – prepoznaju kao jedan neprihvatljiv deo sebe. Štaviše, njihova odbrana u vidu potiskivanja nije uništila ovu reprezentaciju. Dobar primer je slučaj Lusi R: ona je priznala, pod teretom Frojdovih pitanja, da je znala da je zaljubljena u svog poslodavca ali: „Nisam znala – ili bolje rečeno, nisam želela da znam. Želela sam da izbacim to iz svoje glave i da više ne razmišljam o tome; i verujem, u poslednje vreme, da sam u tome uspela" (str. 117). Kada je Frojd ponudio svoje interpretacije, Lusi R. je bila u stanju da ih prihvati kao razumna objašnjenja unutrašnjeg konflikta i da razdvoji fantaziju ili ispunjenje želje od spoljašnje stvarnosti.

„Treći model" opisuje jedno veoma različito stanje stvari u predistoriji pojedinca, pre nego što njegov psihički aparat dostigne sofisticiranost frojdijanskog uma, kao što je opisano u *Tumačenju snova* (Frojd, 1900). Prema trećem modelu, um nije uvek sposoban da funkcioniše u sopstvenom krugu reprezentacija i da ih procenjuje kao takve. Kao prvo, on zavisi od *nebenmensch-a* (Frojd, (1950 [1895]), drugog koji je u neposrednoj blizini, kako bi se postarao da ne dođe do preplavljenosti psihe unutrašnjim i spoljašnjim ekscitacijama, i pored toga zavisi od pouzdanosti, sanjarenja i umerenog odgovora staratelja kako bi postepeno naučio da razlikuje fantaziju od realnosti. Starateljeva modulacija stimulacije, koja preuzima funkciju barijere stimulansa, omogućava bebi da konačno prepozna libidinalne i agresivne impulse kao netraumatske delove sebe. Tako treći model opisuje vreme u životu svakog pojedinca pre razvoja druga dva. Treći model je teorijski otkriven poslednji, ali opisuje situaciju koja je prva u životu pojedinca. *Čovek vuk* (Frojd, 1918) otkriva potpuno različitu vrstu psihičkog funkcionisanja u odnosu na subjektivne senzacije „zagorelog pudinga" Lusi R. Kod halucinacije gubitka prsta, Čovek vuk ne prepoznaje impuls kao svoj sopstveni i projektuje ga izvan sebe. Njegova halucinacija nije opisana kao „subjektivna". Epizoda psihoze koja je usledila nakon toga pokazuje da on nije dostigao „neurotski" jednoosobni nivo funkcionisanja. Frojdova interpretacija u svetlu kastracione anksioznosti, kojom povezuje odsecanje prsta sa sečenjem drveta, nije imala uticaja: Čovek vuk nije dostigao nivo psihičkog aparata koji može da shvati bogatstvo prenošenja metafore kada se govori o nagonu.

Sa stanovišta nesvesnog subjekta, za osobe u neurotsko-normalnom spektru može da se kaže da imaju „unutrašnji" život, dok granične i psihotične osobe ni svoje nagone ni svoje fantazije ne doživljaju kao „unutrašnje" (mada iz ugla nestručne osobe oni dolaze iznutra). Da bismo se pomerili od primarnog procesa mišljenja gde se želje percipiraju kao ispunjene do momenta u kojem se želje mogu iskusiti u prelaznom prostoru istine i neistine, potrebna je intervencija dovoljno dobrog roditelja kao privremene proteze i kontejnera. U ovom modelu, svako ljudsko biće započinje život u situaciji psihičke obrade dve osobe/dvopersonalne/dvoosobne psihičke obrade u kojoj su beba i okruženje

operativna celina, i tek se tokom vremena uz značajan (obično nesvestan) psihički rad sa obe strane uspostavlja relativna jednoosobna intrapsihička autonomija. Ovo drugo se shvata kao idealan univerzalan razvoj koji ne dostignu sve osobe, obično zbog manjkavosti u primarnom susretu dve osobe.

Za ove retrospektivno nazvane mislioce „trećeg modela", jednoosobni um je dostignuće, i to nestalno dostignuće koje može biti izgubljeno pod uticajem unutrašnjeg ili spoljašnjeg stresa.

V. Bea. Objekat, realni drugi i nagon

Mada je oprečnost postulirana između „traženja objekta" i „traženja zadovoljstva" u stvaranju psihe podstakla nalet kreativnog postfrojdijanskog razmišljanja u Sjedinjenim Američkim Državama, jedan značajan broj mislilaca ju je od početka dovodio u pitanje. Slična procena bi mogla da se da u vezi sa kontroverzom o relativnoj važnosti „realnih" osoba/objekata u odnosu na unutrašnje objekte ili potrebe da se adresira „deficit", a ne „nagon". Nijedna psihoanalitička teorija ne može se poštedeti suočavanja sa duplim statusom objekta (Grin, 1975): izmaštanog i stvarnog, unutrašnjeg i spoljašnjeg, reprezentovanog i uočenog. Zbog isticanja duboke međupovezanosti nagona i objektnih odnosa, zagovornici dodavanja „trećeg" metapsihološkog modela našem teorijskom arsenalu mogli bi da se vide kao istomišljenici relacionalista koji, kako je gore navedeno, zagovaraju „dijalektiku" između modela nagona i relacionog modela. Možda bi bilo preciznije o trećem modelu govoriti u množini, s obzirom na to da različiti autori prilaze ulozi objekta na tako suštinski različite načine da neka „jedinstvena" teorija još uvek ne postoji, a možda i nikada neće postojati. Sa širenjem svesti o približavanju teorijskih pravaca i kontinenata intenzivnog proučavanja uloge objekta u razvoju psihičkog aparata, pojaviće se dragocene mogućnosti za unakrsnu fertilizaciju i raspravu. U cilju ilustrovanja raznolikosti gledišta, šest autora sa naročito uticajnim doprinosima ovoj oblasti promišljanja u Severnoj Americi ovde će biti kratko pomenuti: Lakan, Vinikot, Grin, Laplanš, Rid i Levald.

Nezavisno jedan od drugog, i gotovo istovremeno, Lakan i Vinikot su formulisali osnovnu ljudsku dilemu: da bi postao neko, svaki subjekat mora da prođe kroz nekog realnog, sukobljenog, individualnog drugog. Oba autora su pisala o funkciji ogledanja objekta, u Vinikotovom (1967) slučaju kao prilike da se pronađe reflektovani „istinski" self osobe dok je, prema Lakanu (1977 [1949]), ovo ogledanje početak doživotnog otuđenja u kojem Ego, koji žudi da bude predmet želje drugoga, preuzima druge oblike da bi postojao. „Realnost" intruzivnosti drugoga, koja okupira Lakana, međutim, nije se odnosila na konkretne detalje o ličnosti ili aspektima ponašanja drugog već na „označitelje", takoreći progutane sa majčinim mlekom. Upravo je identifikaciono „pribadanje" ili „zakačinjanje" nesvesnog subjekta kombinovanim diskursima 'bliskog'

drugog, ranog staratelja, i 'dalekog' drugog, zajednice i kulture, dovelo do naglaska na otkrivanju ključnih „označitelja" u tretmanu. Bivša Lakanova učenica, Olanjije (2001[1975]) produbila je razumevanje intimne uloge ranog staratelja u detetovoj „aktivnosti reprezentacije". Ona je istakla da kod *novorođenčadi* postoji neizbežno „nasilje anticipacije" u „govornoj senci" majčinskog diskursa. Štaviše, ona je naglašavala centralnu ulogu „odložene radnje" imenovanja afekta (odložena, jer nastaje nakon što je majka uočila detetov odgovor i pre nego što dete spozna kako sâmo o njemu da govori) koje označavanjem detetovog *odnosa* sa drugima koji je kateksiralo „identifikuje i formira Ja" (str. 97).

Prema Vinikotu, objekat takođe ima suštinsku ulogu u rađanju funkcionalnog psihičkog aparata koji je sposoban da razlikuje fantaziju od percepcije. Objekat omogućava ovu transformaciju i konstrukciju putem dve glavne vrste interakcija sa novorođenčetom. Prvo postoji „pronađeno–stvoreno" empatijski pravovremenog majčinskog zbrinjavanja, koje se pojavljuje baš kada je novorođenčetu potrebno. Zatim, „preživljavanje" objekta do njegovog „korišćenja" kao objekta nagona pomaže bebi da razlikuje svoje želje od spoljašnje realnosti. Vinikot (1960 b, str. 141) tvrdi da su za novorođenče instinktivni impulsi i afekti strani Egu koliko i udar groma. Uspešnim posredovanjem dve kategorije interakcije „stvorenog–pronađenog" i „upotrebe objekta" (1953, 1969), dete postepeno subjektifikuje nagon i razdvaja ga od sila okruženja. Na taj način, za poseban karakter „susreta" između detetovog spontanog napada usmerenog ka objektu i roditeljevog „odgovora" može da se kaže da doslovno oblikuje subjektovo intrapsihičko iskustvo. Pre nego što nagon može da se oseti kao deo sebe, on mora da prođe kroz odgovor spoljašnjeg drugog; na ovaj način, a ne prosto time što je „urođen", nagon se prema Vinikotu suštinski „izgrađuje" u odnosu sa drugim.

Grin (1975, 1985, 2005, 2007, 2011) intenzivno proučava još jedno značajno vinikotijansko shvatanje uloge objekta, odnosno, kvalitet psihičkog prisustva koji pruža negujući drugi. I previše i premalo prisustva preplavljuju stimulacijom Ego koji je u nastajanju, sprečavajući transformativni potencijal *nebenmensch-a*. Grin je istakao da vinikotijanski „kapacitet da se bude sam u prisustvu drugog" (1958) zahteva od dovoljno dobrog roditelja kapacitet da ostane na optimalnoj distanci, odnosno da bude optimalno odsutan. Za ovo odsustvo Grin kaže da nije gubitak već „potencijalno prisustvo, uslov za mogućnost ne samo prelaznih objekata nego i prelaznih objekata koji su neophodni za formiranje misli" (1975, str. 14). U ovom tumačenju Vinikota, Grin kreativno proširuje lakanijansko dvostruko shvatanje uloge „odsustva" u psihičkom životu: da je jezik zasnovan na kapacitetu da reprezentuje odsutan objekat i/ili da apstrahuje nekoga od njegovog konkretnog prisustva, ilustrujući razliku između dijadne fantazmične punoće Imaginarnog i trijadne kastracije Simboličkog.

Grin (2007) je konačno skovao termin „objektalizacija/objektifikacija" da označi kapacitet da se „u samoći nastanjenoj igrom" generiše jedna nova kategorija objekata

investiranjem nagona u elemente u spoljašnjem svetu i prelaznom prostoru kulture i ideja. Dalje produbljujući svoje razumevanje odsustva u srži psihičke strukture, Grin (1999) je osmislio pojam „rad negativnog" da opiše mnoštvo različitih načina na koje se Ego brani od ugrožavanja. To su primeri kvalitativno različitih psihičkih procesa koji se razlikuju u meri u kojoj je subjekat sposoban da objekat unutar sebe učini „odsutnim", odnosno da simbolizuje objekat, umesto što mu je potrebno njegovo konkretno prisustvo ili zamena. Dakle, ovde se ne radi o inkorporiranju objekta, nego o stvaranju „odsustva" u središtu selfa (Pontalis, 1988). Grin ovo naziva „strukturirajućom prazninom", sličnoj prostoru unutar vaze. Funkcija objekta je stoga paradoksalna; on je tu da stimuliše, da probudi nagon i da ga u isto vreme sadrži. Objekat, koji prerano nedostaje ili je preterano intruzivan, stavlja subjekat u nepodnošljivu situaciju prekomernosti. Manjkavo roditeljstvo, umesto da nagon učini podnošljivim, čini ga još gorim: izlaganjem bebe instinktivnom i nagonskom preopterećenju, previše „prisustva" objekta, paradoksalno, sprečava, umesto da olakšava, razvoj bebine reprezentativne potencijalnosti.

Laplanšova ambiciozna reformulacija „osnova psihoanalize" (1989) nudi drugi pogled na odnos između objekta i nagona. Laplanš je, poput Grina, bio naročito uticajan među frankofonim analitičarima iz Kvebeka. Laplanš (1993, 1999) kritikuje „ptolemejski" karakter frojdijanskog shvatanja koje je individualnu psihu stavilo u centar njegove sudbine. Zapravo, Laplanš tvrdi da je fundamentalna „antropološka situacija" ranog detinjstva potpuno decentrirana „prioritetom" drugog, čineći malu osobu „kopernikanskom" u njenom okretanju oko odraslog. Drastična asimetrija između odraslog i odojčeta, koju je Laplanš naglašavao zbog njene ogromne posledice po psihičku strukturu odojčeta, leži u činjenici da je odrasla osoba seksualno i govoreće biće sa nesvesnim, dok beba nije ni seksualna niti sposobna da govori i još uvek nije interno podeljena. Odrasla osoba jedva da intuitivno oseća aktiviranje njegove ili njene nesvesne infantilne seksualnosti u primarnoj bliskosti sa telom novorođenčeta. Ova nesvesna seksualnost „zagađuje" intimne razmene sa novorođenčetom u obliku „enigmatskih poruka" za koje beba nema kognitivne, emocionalne niti fizičke načine da dekodira. Takve enigmatske poruke nesvesne seksualnosti odrasle osobe stvaraju nagon i nesvesnu fantaziju u obliku unutrašnjeg „pritiska za prevođenjem" kod bebe. Za Laplanša, ova seksualnost, enigmatska po prirodi, je infantilna seksualnost koju je otkrio Frojd. Ova seksualnost nije urođena, već je implementacija od realnog drugog, mada je realnost koja se računa – u veoma važnoj derivaciji i preradi Lakana – realnost „poruke", treća realnost koju Laplanš dodaje frojdijanskim psihičkim i materijalnim realnostima. Dakle, prema Laplanšu, ljudska seksualnost – pod kojom podrazumeva seksualnost posredovanu fantazijom – dolazi iz drugog i jeste „drugi" (koji je stran Egu).

Još jedan autor koji je intenzivno razmišljao o ulozi realnog, individualnog staratelja u transformisanju psihičkog aparata je Rid (2008a, 2008b, 2010, 2015). On i drugi, kao što su Sezar i Sara Botela (2004, 2007), Brise (1988, 2005b, 2006, 2013), i

Selen (2015), tvrde ne samo da je Frojdovo otkriće primarnog procesa mišljenja iznelo na videlo jedan potpuno nesvestan halucinatoran način funkcionisanja kao dominantno ljudsko infantilno stanje uma takoreći, već i da uvođenje principa zadovoljstva u srž psihičkog aparata nije datost nego posledica zadovoljstva koje okruženje i beba dele oko zadovoljenja potrebe. Frojdijansko „stanje uma", kako je predstavljeno u *Tumačenju snova*, je um sposoban da razlikuje reprezentaciju od percepcije, želju od spoljašnje činjenice. Međutim, kao što je Frojd primetio 1897. godine u vezi sa nesvesnim, želja kateksirana afektom gotovo je nerazlučiva od percepcije. U skladu s tim, nesvesno stalno radi na potencijalno traumatski način, gde se za misao odmah pretpostavlja da znači radnju. Transformacija, ili možda preciznije, dodavanje, drugog načina kognitivnog funkcionisanja koji inhibira prvi – sekundarnog procesa kako ga je nazvao Frojd – zahteva prikladnu dobronamernu intervenciju objekta. Neadekvatni holding, sanjarenje i odgovor ranih staratelja imaju nesretan dodatni efekat, ostavljajući velike delove subjektove nesvesne obrade na magičnom i inherentno traumatskom nivou. Nasuprot tome, kada je okruženje bilo dovoljno dobro, sama „realnost" postaje istovremeno opažajna i halucinatorna, budući da je susret deteta sa spoljašnjim svetom podstaknut kreativnom iluzijom detetovih sopstvenih nagona. Sa ovog stanovišta, nagon smrti je toksičan nusproizvod neuspelog unošenja nagona u reprezentaciju.

Savremenik Lakana, Vinikota i Grina, Levald je u Sjedinjenim Američkim Državama takođe odbacio nezavisnost objektnih odnosa i nagona u „reviziji samog koncepta instinkta" (1972, str. 324). „Predlaže se da instinktivne nagone, shvaćene kao psihičke sile, treba konceptualizovati u smislu njihovog organizovanja kroz interakcije u prvobitnom jedinstvenom psihičkom polju majka – dete, a ne kao svojstvene ili urođene datosti" (str. 324). Ističući frojdijanski koncept „vezivanja", Levald je uvideo relacione implikacije koje nisu očigledne kod Frojda, gde bi se moglo smatrati da fuzija i defuzija, vezivanje i odvezivanje, nastaju u vakuumu bez objekata. Levald je shvatio da vezivanje instinkata zahteva „posredovanje" objekta i u smislu njihovog „kroćenja" i u smislu njihove „reprezentacije". Na ovaj način, on izgleda ponavlja Vinikotov pojam „potreba Ega" u vezi s kojim se Vinikot žalio da „[je] nastala velika zabluda zbog sporosti nekih da shvate da potrebe odojčeta nisu ograničene na [puko zadovoljenje] instinktivnih tenzija, ma koliko one bile važne" (1965, str. 86). Iako koristi Strejčijev prevod „instinkt" za „trieb", Levaldova misao spada u doprinose trećeg modela, kao što to pokazuje prošireni citat koji sledi:

> „Sve što možemo da nazovemo instinktivnim nagonima, kao psihičkim silama, nastaje i organizuje se prvo u matrici jedinstvenog psihičkog polja majka – dete, iz koje se, putem mnogobrojnih interakcijskih procesa u tom polju infantilna psiha, postepeno odvaja kao relativno autonomniji centar psihičke aktivnosti. U ovom shvatanju, instinktivni nagoni u njihovom originalnom obliku nisu sile koje postoje u nekoj autonomnoj, odvojenoj primitivnoj psihi, već su posledice tenzija

u psihičkoj matrici majka – dete i kasnije između nezrele infantilne psihe i majke. Instinkti, drugim rečima, treba da se shvate kao relacione pojave od početka, a ne kao autohtone sile koje traže pražnjenje, pri čemu se pražnjenje shvata kao izlivanje energetskog potencijala u neki zatvoreni sistem ili iz njega." (Levald, 1972, str. 321f).

Levald je, takođe, bio izričit u vezi sa neophodnom asimetrijom u „dva nivoa psihičke organizacije" uključena u ovaj proces: majka/dete, analitičar/pacijent. Činjenica da Rusijon može, 2013. godine, da objavi rad pod naslovom „Funkcija objekta u vezivanju i odvezivanju nagona", koji ne sadrži nijednu referencu na Levaldovo delo, pokazatelj je nastavka razmišljanja o dve samoće. Laplanš (1999) je takođe bio nepopustljiv kada je reč o temi neizbežne asimetrije „temeljne antropološke situacije", mada je bio manje zainteresovan za kroćenje, a više za disruptivni seksualni karakter starateljeve nesvesne intruzije. Obe ove funkcije moraju se uzeti u obzir kako bi se obuhvatio čitav opseg objektovog uticaja na subjekat. Po mišljenju Selena (2015), „demonski" karakter (neke) seksualnosti na kojoj su insistirali Laplanš i Frojd, pre je posledica objektovog neispunjavanja svoje uloge nego enigmatskog kvaliteta njegovih „poruka". Pogledajte, međutim, Rut Stajn (2008) za suprotno stajalište.

Nekoliko autora koji su ovde retrospektivno grupisani kao mislioci „trećeg modela" došli su, čini se, do sličnih zaključaka o relativnoj neefikasnosti klasičnog interpretativnog rada sa osobama koje funkcionišu ispod „neurotskog" spektra. Terapeutska vrednost je pomerena na analitičarevu funkciju kao kontejnera i kao fasilitatora pacijentovog kapaciteta da oseća, verbalizuje i reprezentuje. Vinikot je pisao o „holdingu i rukovanju" i „kapacitetu za igru", Bion (1962a, 1962b) je govorio o „sanjarenju", Grin (2003/2005) je predlagao „puštanje reprezentacije u rad", Olanjije (1977) je isticala pravo na sopstvene tajne misli, Rid (2008a, 2008b, 2010, 2015) je govorio o pristupu prelaznosti i „tercijarnim" psihičkim procesima, Rusijon (1991; Kazoni i saradnici, 2009; Daust – *Daoust*, 2003) o „prilagodljivom mediju", a Levald (1960, 1970, 1971, 1972) o „posredujućim" i „integrišućim interakcijama" roditelja i analitičara. U ovim radovima je očigledan još jedan korelat koji se izgleda podudara sa pravcem mnogih drugih psihoanalitičkih orijentacija, i sa kojim bi sam Frojd bio saglasan, to jest zaključak da su mentalno zdravlje i otpornost povezani sa optimalnom fluidnošću između intrapsihičkih struktura kao i sa relativnom identifikacionom slobodom u odnosima. (Vidi takođe poglavlja NESVESNO, INTERSUBJEKTIVNOST)

VI. LATINOAMERIČKI DOPRINOS

Konceptualizacije koje se odnose na teorije objektnih odnosa u Latinskoj Americi, naročito u Argentini, povezane su sa klajnijanskom teorijom i njenim razvojima uglavnom kod Biona, Melcera i Vinikota.

Rana genealogija teorije Melanije Klajn nastala je iz njene psihoanalize dečje igre. M. Klajn je primetila da dečija igra personifikuje detetova osećanja i misli. Igračke su predstavljale ljude, situacije, osećanja mržnje, proganjajuće neprijatelje, ljubavne želje, divlje teorije seksualnosti, telesne implozije itd.

Za dete, igra nije bila samo način da kontroliše ono što se u početku mora činiti nedokučivim i opasnim. Same igračke su tretirane kao da imaju osećanja: one su živele, brinule, umirale i pokušavale da unište. U ovom smislu, objekti mogu da se definišu kao izmaštana shvatanja spoljašnjeg sveta. Interni objekti nisu „reprezentacije", kao što bi mogli biti u memorijama ili u svesnim fantazijama (sanjarenjima). Objekti se doživljavaju kao da čine suštinu tela i uma" (Hinšelvud, 1991, str. 71–72).

Koncept „unutrašnjih objekata" shvata se u kontekstu ukupnosti klajnijanske metapsihologije, u interakciji sa drugim glavnim hipotezama, kao što su: postojanje nagona života i smrti, teorija ranog mentalnog funkcionisanja koja postulira postojanje Ega koji može da uoči anksioznost, razvoj Ega primitivnih odbrambenih mehanizama, hipoteza o nesvesnim fantazijama i teorija o paranoidno-shizoidnoj i depresivnoj poziciji. (Bjankedi – *Bianchedi*,1984).

Rad tuge direktno vodi do izgradnje unutrašnjeg sveta u depresivnoj poziciji i kroz nju. Stanjem spoljašnjih odnosa upravlja stanje unutrašnjih odnosa. M. Klajn naglašava konkretan i čak fizički karakter iskustava koja se odnose na ovaj unutrašnji svet. Teorija unutrašnjeg sveta organizuje odnose između objekata u tom svetu. Suština tog sveta sastoji se od nesvesnih fantazija, dubokih i ranih, koje izlaze na površinu svesnosti kroz memorije osećanja ili memorije senzacija, često hipohondrijskih po karakteru.

VI. A. Originalne konceptualizacije iz Latinske Amerike

VI. Aa. Orasio Ečegojen: Rani transfer

Ečegojen (1982) smatra da jedan od dva diferencirana eksplanatorna principa leži u osnovi svih konceptualnih okvira: primarni narcisizam i primarni objektni odnosi. Ova dva principa zahtevaju da se odlučite za jedan ili za drugi.

Dijana Rabinovič (*Diana Rabinovich*, 1990) dovodi u pitanje ovu diferencijaciju. Teorija simbioze koju je opisao Bleger (1967) kao *glischrocaric* fazu mogla bi se smatrati prelaznom alternativom između narcisizma i objektnih odnosa. Blegerov opis počinje od primarne narcisističke faze u kojoj subjekat veruje da je objekat deo njega i tek putem repetitivnih iskustava osujećenja on prepoznaje da nešto različito od njega postoji i da mu to ne pripada.

Prema Ečegojenu, međutim, čitav Frojdov opus je zasnovan na konceptu primarnog narcisizma. Objekat o kome Frojd govori u *Tri eseja o seksualnoj teoriji* (1905) je objekat nagona, samo uslovan i bez entiteta do te mere da se stabilna veza sa objektom smatra patološkom i definiše kao tačka fiksacije. Objektni odnosi su Frojdu zamislivi tek nakon što novi psihički čin inauguriše stvaranje Ega (Frojd, 1914).

Ečegojen teoriju objektnih odnosa smatra baštinom britanske škole: Džounsa, Klajnove, Ferberna, Vinikota, Balinta, Pole Hajman, između ostalih. Zajednička crta ovih autora je prepoznavanje važnosti objektnih odnosa i unutrašnjeg sveta koji proističe iz procesa introjekcije i projekcija.

Prema Ečegojenu, Džounsov rad „Mržnja i analni erotizam u opsesivnoj neurozi" (1913) označava prekretnicu u istoriji psihoanalitičke teorije. U ovom radu se po prvi put analni erotizam ne shvata kao autoerotska manifestacija, već kao odnos ljubavi i mržnje sa majkom koja uči dete i brine se o njemu. U Džounsovom konceptu *afanazije (nestanak seksualne želje)* moguće je pronaći rudimentarne elemente teorije objektnih odnosa, ali njen konzistentniji razvoj pripada Melaniji Klajn i, godinama kasnije, Ferbernu.

Važan doprinos Orasija Ečegojena istraživanju ranih objektnih odnosa u psihoanalitičkom procesu je njegovo razjašnjenje *ranog transfera* kao određenog oblika transferne neuroze koja zahteva interpretaciju. Centralne tačke koje definišu koncept ranog transfera su: postojanje objektnog odnosa od početka života (M. Klajn, 1955) i pojam nesvesne fantazije. Postojanje ranog transfera koji odslikava rani razvoj omogućava da se istraže te preverbalne faze, u kojima ne postoji predsvesno upisivanje memorija i koje obuhvataju preedipalnu fazu koju je opisao Frojd (1931, 1933). To otvara put ka testiranju teorija koje nastoje da objasne rane faze razvoja i konflikta.

VI. Ab. Leon i Rebeka Grinberg: Modaliteti objektnih odnosa u psihoanalitičkom procesu

Grinbergovi (1981) smatraju da objektni odnosi ne mogu da se shvate mimo njihove veze sa pojmovima „objekta" (prirodom objekta sa kojim se subjekat povezuje), „prostora" i „vremena" u kojima se događaju. Ovi autori smatraju da će funkcionalni kvalitet čvrstog objektnog odnosa zavisiti od psihičkog i emocionalnog stanja subjekta,

od prirode objekta, i prostora i vremena u okviru kojih se ovaj odnos dešava. Različiti nivoi funkcionisanja ovih odnosa zavisiće od preovladavanja psihotične ili neurotične ličnosti i od interakcije između dva člana analitičkog para.

Među različitim vrstama objektnih odnosa koji mogu postojati u kliničkoj razmeni, oni opisuju tri vrste: onu koja teži da uspostavi „jednostranu vezu" sa objektom – analitičarem, onu koja pokušava da stvori „dualnu vezu", i onu u kojoj preovladava triangularni odnos (bilo sa delimičnim ili celim objektima).

„*Jednostrana veza*"*:* neki pacijenti regresiraju u fazu neintegrisanosti na veoma primitivnom nivou. Oni se osećaju fragmentovani i potrebno im je da analitičar drži njihove višestruke delove i da integriše njihove fragmente. Potreba da se pronađe kontejner vodi do frenetične potrage za objektom do trenutka kada funkcija kontejnmenta može da se internalizuje. Do tada postoji samo vrlo rudimentaran unutrašnji prostor sa svim konfuzijama u pogledu ne samo sopstvenog identiteta, već i identiteta objekta. U analitičkoj situaciji, kada pacijent doživi regresiju u stanje nediferencijacije i nediskriminacije, on/ona pokušava da uspostavi odnos sa analitičarem uz preovlađivanje magičnih i omnipotentnih fantazija. Autori razlikuju dva modaliteta odnosa celine: jedan patološki, koji obično preovlađuje u trenucima separacije kada je pacijent apsolutno siguran da analitičar zna sve o njemu/njoj i o njegovim/njenim fantazijama i osećanjima, a da ne mora da ih izrazi rečima. Drugi je kreativan odnos celine, proizvod benigne regresije koja podstiče stanje fuzije sa objektom, stanje iluzije celine koje donosi poverenje i sigurnost za razvoj kreativnog procesa. Ako je analitičar u stanju da napravi razliku između dve vrste odnosa držeći optimalnu distancu – ni previše blizu da dovede do konfuzije, ni previše veliku da postane kontejner, to će omogućiti pacijentu da se razvije ka odnosu dualnosti.

„*Dualna veza*" vodi svoje poreklo od prvobitnog dijadnog odnosa bebe sa svojom majkom; kontejner i kontejnirano. Autori opisuju različite vrste dualnih veza:

* Oni koji žive u dvodimenzionalnom svetu osećaće da su zalepljeni za površinu objekta, na taj način postajući objekat i imitirajući njegov/njen izgled i ponašanje.

* Druga vrsta je opisana kao gušiteljska ili simbiotska; u njoj postoji uzajamna submisivnost između dva člana odnosa.

* Još jedna vrsta ima oblik smenjivanja projekcija psihotičnih anksioznosti.

* Kada je u dualni odnos uključen zreliji i integrisaniji deo ličnosti, emocionalna veza između para biće čvršća i pozitivnija, uz očuvanje autonomije svakog člana.

„*Triangularna veza*": autori prave razliku između triangularnog odnosa zasnovanog na istovremenom odnosu sa dva delimična objekta i odnosa uključenog u Edipov konflikt kojeg karakterišu ljubav, ljubomora i rivalstvo sa celim objektima,

seksualno diferenciranim i autonomnim objektima. Bilo idealizovani bilo proganjajući objekat projektuje se u transfer dok se drugi projektuje na spoljašnju figuru. U drugim prilikama ta dva objekta – proganjajući i idealizovan – mogu da se projektuju na različite aspekte analitičara. (Vidi takođe poglavlja ODIGRAVANJE, KONTRATRANSFER)

VI. Ac. Madlen i Vili Baranže: analitička situacija kao dinamsko polje

Baranžeovi (1961–1962) shvataju analitičku situaciju kao dvopersonalno polje. Analitička situacija je par – polje strukturirano na osnovu neke nesvesne fantazije, koja ne pripada samo analizandu, već obema stranama. U ovom smislu teorija dinamskog polja može da se smatra doprinosom teoriji objektnih odnosa, kao što je izraženo u analitičkoj situaciji. Zadatak se sastoji ne samo u razumevanju osnovne fantazije analizanda, nego i u pronalaženju pristupa nečemu što je izgrađeno u odnosu para. Ova nesvesna dvopersonalna fantazija, objekat analitičareve interpretacije, je struktura sačinjena od međusobnog delovanja procesa projektivne i introjektivne identifikacije, i kontraidentifikacije, koje sa svojim ograničenjima, funkcijama i karakteristikama deluju na različite načine u analizandu i u analitičaru.

Baranžeovi ovde integrišu teorije geštalta sa konceptom nesvesne fantazije Suzan Ajzaks, dva modaliteta identifikacije (projektivna i introjektivna) Melanije Klajn i Grinbergovom teorijom projektivne kontraidentifikacije.

VI. Ad. Elizabet Tabak de Bjankedi: od objekata do veza: otkrivanje povezanosti

Tabak de Bjankedi (1995) naglašava značaj veze i funkcija povezivanja ili spajanja u Bionovom radu jer, u osnovi, pokazuju brojne aspekte povezanosti. Tabak de Bjankedi ukazuje na to da je, iako su Ferbern, Balint, Vinikot i Klajn isticali značaj objekata (unutrašnjih i spoljašnjih, delimičnih i celih itd.), Bion taj koji posvećuje posebnu pažnju odnosu, više nego objektima, koristeći koncept veze.

Ona smatra da je njegova ideja veze ili funkcije koja povezuje dva objekta (dva ljudska uma) jedan od Bionovih najznačajnijih doprinosa analitičkom načinu razmišljanja, shvatanja i rada.

Jedan od njenih doprinosa teoriji objektnih odnosa bio je da razjasni Bionov predlog o tome šta je to što beba introjektuje u svoj rani odnos sa majkom. Ovo razjašnjenje je zasnovano na njenom shvatanju Bionovog preispitivanja ideje Melanije Klajn o dobrom delimičnom objektu (majčina dojka) kao nukleusu bebinog Ega, koji se

introjektuje u prvim mesecima života. Tabak de Bjankedi razjašnjava kako Bion menja konkretniji, morfološki ili anatomski koncept dobre dojke u funkcionalan/fiziološki. Ona obrazlaže kako će aspekt povezivanja/razumevanja majčinog uma (njena kontejnirajuća umna funkcija) biti introjektovan, i kako će nukleus odojčetovog Ega postati funkcija kontejniranja i razumevanja njega samog (alfa funkcija, psihoanalitička funkcija ličnosti).

Pored toga, ona naglašava i obrazlaže klinički značaj Bionovog modela kontejnera – kontejniranog, sa emocijama koje ih prožimaju i stvaraju različite vrste odnosa. Njen bogat opis osnovnih emocionalnih veza ukazuje na povezanost kao osnovnu odliku bionijanske misli. U ovom kontekstu, sama emocija ima povezujuću funkciju, a veze između (ljudskih) objekata predstavljaju „emocionalna iskustva". Emocionalno iskustvo ne može da se posmatra nezavisno od nekog odnosa.

V Ae. Žanin Puže i Isidoro Berenstajn: objektni odnosi naspram *lo vincular*

Objektni odnosi i veze definisane u vrlo specifičnom okviru koji uključuje „lo vincular" predmet su zanimljivih diskusija, kontroverzi i konfrontacija među analitičarima. U nekim latinoameričkim analitičkim kulturama koncepti veze i *lo vincular-a* dobili su jedinstveno gledište. Grinberg (2012) naglašava ovu jedinstvenost i tvrdi da *lo vincular* ne može da se prevede na engleski ili francuski, jer je svojstven oblati Rio de la Plata. Slično narcisizmu naspram objektne povezanosti, objektni odnosi i *lo vincular* zahtevaju opredeljivanje za jedno ili drugo i ukazuju na potrebu za razjašnjenjem.

Prema Žanin Puže (2017), veza, kao *lo vincular,* definiše odnos između dva ili više subjekata koji dovodi do nastanka praksi svojstvenih trenutnoj situaciji. Ona favorizuje efekte interakcija u prostoru između dvoje ljudi, imanentno zajedničkog delovanja sa drugim ili drugima. Teško je ili nemoguće „upisati" događaje koji se dešavaju unutar veze u logiku koja upravlja dinamikom procesa identifikacije.

Stoga, pored konflikata koji se odnose na svakog pojedinca, u obzir se mora uzeti proizvod preklapanja. Drugim rečima, mora se napraviti prostor za drugost svakog od subjekata koji nastanjuju odnos, drugost koja se ne može svesti na istovetnost.

Osobenost svakog učesnika pokreće rad koji počinje od razlike. Sledeći Deridu (1967), razlika se shvata kao *différance*, tj. kao odložena sadašnjost. Ono što nastaje iz *différance* ne može se simbolizovati; ono premašuje reprezentaciju i zavisi od predstave. Predstava nije suprotna reprezentaciji. Ona pripada logici efekata sadašnjosti, odnosa između dva subjekta koji ne gube svoju drugost u susretu.

VI. Af. Doprinos Pišon-Rivijea

Enrike Pišon-Rivije pomogao je da se osnuje Argentinsko psihoanalitičko udruženje i imao je formativnog uticaja na lični razvoj i intelektualnu produktivnost mnogih njegovih vodećih mislilaca, kao što su Hose Bleger, Vili i Madlen Baranže, David Liberman, Hajnrih Raker i Orasio Ečogojen. Deo živopisne boemske, umetničke, književne i novinarske kulture Argentine s početka 20. veka, Pišon-Rivje se često smatra psihosocijalnim licem argentinske psihoanalize.

Pišon-Rivije (1965/1971) je insistirao na intimnoj vezi između individualne i socijalne psihologije. Njegova konceptualizacija veza naglašavala je značaj socijalne grupe u formiranju i očuvanju ličnog identiteta, kao i važnu ulogu intrapsihičke – nesvesne fantazije i lične psihologije u oblikovanju kulture i socijalnog okruženja.

On je tvrdio da bi socijalna psihologija trebalo da se posmatra kao psihoanalitika, a da sama psihoanaliza treba da se shvati kao socijalna psihologija. Ovaj autor smatra da su ličnost i identitet u razvoju, self i osećaj selfa, više stvoreni svetom interakcije [interpersonalno, intersubjektivno, relaciono iskustvo] nego [prosto] viškovima urođenih nagona, ali i da nesvesni aspekti veze unutar pacijenta modifikuju značenje svih interakcija.

Pišonove ideje bile su moćna preteča formulacije analitičkog polja Baranžeovih i raznih kretanja u pravcu intersubjektivne dimenzije analitičkog procesa i njenih razrada, pozitivne uloge analitičarevog kontratransfera, okvirne teorije postupka i delovanja u lečenju i mnogih drugih formulacija koje su savremenoj latinoameričkoj psihoanalizi dale posebnu aromu.

On je, takođe, proširio konceptualizaciju Edipovog kompleksa, tako da uključi sve triangularne odnose, počevši od načina na koji neka treća osoba u umu majke modifikuje vezu između majke i deteta, nastavljajući do opšteg principa da prisustvo treće osobe uvek modifikuje veze dve osobe. Na ovaj način, pojedinac je od početka formiran u trijadnoj strukturi, tako da je rani odnos dvotelesan i tropersonalan. Stoga, iako je rani odnos očigledno dijadan, treći funkcioniše trajno i od početka u umu majke.

Bernardi smatra da je Pišonov, kao i Blegerov, najvažniji doprinos u smislu istorije ideja u Latinskoj Americi, u tome da je *objekat takođe i subjekat* i da postoji dijalektički odnos između njih, što je stav koji mnogi drugi savremeni klajnijanski autori nisu lako prihvatili. U tom smislu, proširujući koncept objektnih odnosa, Pišon-Rivije je opisao ono što je nazvao „vínculo", jednu složenu strukturu u kojoj su subjekat i objekat uvek u međusobnoj interakciji u procesima komuniciranja i učenja.

VI. Ag. Horhe Garsija Badarako: objekat koji uznemiruje

Horhe Garsija Badarako – *Jorge García Badaracco*, jedan od sledbenika Pišon-Rivijea, poziva se na njegovu misao da u unutrašnjem svetu psihotičnih pacijenata postoje unutrašnji objekti (višestruka „imaga") oblikovani progresivnim procesom internalizacije i da je u tom unutrašnjem svetu moguće prepoznati dinamiku rekonstrukcija spoljašnje stvarnosti. Badarako je nastavio da radi na ovim idejama kao i na sopstvenom konceptu „objekta koji uznemiruje".

„*Objekat koji uznemiruje*", koncept koji je prvi put predstavljen na IPA kongresu u Hamburgu 1985. godine, jeste objekat koji nesvesno podstiče osobu da se ponaša na sadistički ili maligni način. On istovremeno čini da se osoba oseća zlom i pokvarenom zbog toga što roditelji, usled svojih manjkavosti, umesto da deluju kao amortizer za primitivne nagone subjekta, pojačavaju subjektove anksioznosti, naročito zavist i sadizam. Takav sadistički roditeljski tretman, koji ne prepoznaje bespomoćnost deteta, ima za posledicu to da subjekat sopstvenu spontanost doživljava kao preteću i opasnu. Stoga, u potrazi za doživljajem zadovoljstva i usled nedostatka resursa Ega, osoba se prepušta potrebama drugih, ili može da odigrava način na koji je sa njom samom bilo loše postupano dovodeći do ciklusa traumatizacija i retraumatizacija.

Ova formulacija ističe doprinos strukturirajućeg objekta psihoemocionalnom razvoju, u pogledu nivoa patologije u subjektu. Koncept, koji, na taj način, opisuje unutrašnje „prisustvo" drugog, proširio je klasičnu metapsihologiju i otvorio novu perspektivu za razumevanje ozbiljnih mentalnih bolesti iz psihoanalitičkog ugla: „...ono što nazivamo 'mentalnom bolešću' neke osobe pojavljuje se kao 'vrsta mentalnog funkcionisanja' koje je u velikoj meri 'uslovljeno' drugim ljudima (...). Ovi 'drugi' ljudi mogu da deluju iz realnog sveta, ili mogu da 'deluju' iz 'prisustva' u unutrašnjem svetu, što sam pre mnogo godina opisao kao 'objekti koji uznemiruju'" *(*Garsija Badarako, 2006a, str. 6).

Badarakova teorija i klinička praksa zasnovane su na „iskustvima proživljenih osećanja" („vivencias" u originalu na španskom) i pretpostavljaju da je emocionalni poremećaj povezan prvo sa spoljašnjim, a zatim sa unutrašnjim prisustvom *drugih u nama.* U ovom kontekstu, ozbiljna mentalna bolest je posledica nezdravih i uznemirujućih prisustva, koja su sprečila razvoj Ego resursa i zaustavile psihoemocionalni rast. Na ovaj način, istinski self je ugušen, bez mogućnosti za sopstveno izražavanje iz zdrave suštine.

Psihotični slom, kome obično prethodi neka unutrašnja promena, predstavlja „priliku da se napravi promena", ne samo iz ugla pacijenta, već i u dinamici cele

porodice. Pozivajući se na Frojdovu strukturalnu teoriju Ida, Ega i Superega, Badarako vidi Superego, intrapsihičkog predstavnika društva, kao prikaz *drugih u nama*. On proširuje psihoanalitičko razmišljanje o teoriji nagona u sagledavanju uma kao učesnika u polju *recipročnih međuzavisnosti.* Kada se posmatra na ovaj način, postojanje *drugih u nama* predstavlja univerzalni fenomen funkcionisanja ljudskog uma. Odnos *međuzavisnosti* sa onim *drugima u nama,* koji je u nekom trenutku tokom detinjstva bio traumatičan, ostaje u unutrašnjem svetu osobe, ispoljavajući patogenu moć i dejstvo i stvarajući patološka osećanja:

> „...'konstruktivni doživljaji' su oni koji uslovljavaju stvaranje novih 'Ego resursa', dok 'negativni doživljaji' uslovljavaju ono što zovemo 'traumatskim doživljajima'; oni će težiti da stvore patološke i patogene 'Ego resurse' i imaće tendenciju ponavljanja, budući da uvek traže novu priliku za ono što su neki autori nazvali ' novim početkom' (Balint) ili ponovnim razvojem (Vinikot). Nastavljajući sa našim načinom razmišljanja, traumatski doživljaji mogu da se interpretiraju kao doživljaji koji ostavljaju patološke identifikacije, odnosno, oni uslovljavaju 'prisustva' drugih u nama, uz patogenu moć koju su imali u trenutku samog traumatskog doživljaja." (Garsija Badarako, 2006b, str. 4)

Kada je potreba deteta osujećena ili neprepoznata usled nedostataka roditeljskih objekata, oni se mogu pretvoriti u objekte koji uznemiruju. Za razliku od Melanije Klajn, koja dobar objekat posmatra kao isključivo zadovoljavajući, a loš objekat kao isključivo frustrirajući (Klajn M., 1980), Garsija Badarako navodi da je dobar objekat onaj koji pruža, svojom strukturirajućom funkcijom, uslove da frustrirajući doživljaji budu podnošljiviji, a da doživljaji zadovoljenja imaju granicu. S druge strane, loš objekat opisuje kao objekat koji, zahvaljujući svojoj sopstvenoj manjkavosti, ne može da pruži te neophodne elemente. Naprotiv, loš objekat uvećava osujećenja, zavist i primitivne mržnje, što je takođe tipično i za objekat koji uznemiruje.

Dugogodišnje iskustvo u državnim bolnicama i u sopstvenoj Višeporodičnoj strukturiranoj terapijskoj zajednici tokom kojeg se bavio složenim patologijama omogućilo je Garsiji Badaraku da otkrije važnost recipročnih međuzavisnosti kako bi razumeo mentalnu patologiju. Prema njemu, um je uvek sačinjen od normativnih recipročnih međuzavisnosti koje pružaju sigurnost, i/ili patogenih međuzavisnosti koje uznemiruju. Zahvaljujući dugogodišnjem kliničkom iskustvu sa pacijentima sa teškim mentalnim bolestima i njihovim porodicama, formulisao je svoju glavnu ideju o osnovnoj komponenti mentalnog funkcionisanja kao razmeni između dva uma: jednog koji se razvija i raste i drugog koji je već dostigao određeni nivo razvoja.

Proširujući shvatanje Ego mehanizama odbrane da bi obuhvatio dublje aspekte funkcionisanja uma, Garsija Badarako je razmišljao o odnosu subjekta prema subjektu: dva subjekta sa različitim karakteristikama u recipročnim međuzavisnostima, što dovodi

do konceptualizacije „*prisustva koja uznemiruju*". U ovom kontekstu, koncept „fiksacije" bi mogao da se razume kao opstajanje veze sa objektom koji sadrži karakteristike objekta/prisustva koje uznemirava u psihi. Takvo prisustvo se spolja hrani stvarnim roditeljskim objektom, koji na samom početku nameće uslov da je neophodan za život osobe. „Proživljeno osećanje prilikom odvajanja od majke, koje uprkos tome što izaziva patnju funkcioniše kao 'neophodan otrov' za neutralizaciju psihičkog bola, i majka i dete doživljavaju kao pretnju smrću" (Mitre, 2008, str. 6). Činjenica da zavisi od ljudi bez resursa ostavlja pacijenta izloženog, zbog svog nezaštićenog položaja, bilo kakvim traumatičnim situacijama.

Garsija Badarako je smatrao da u psihičkom aparatu ozbiljno mentalno obolele osobe može doći do formiranja patološke simbioze gospodara i roba, sa međusobno zamenljivim ulogama koje su opet, uzajamno preko potrebne. U ovoj trajnoj fiksaciji na dati objekat koji uznemiruje, nijedan član tog simbiotskog odnosa ne može da dostigne istinsku individuaciju niti autonomiju. Mentalno bolestan pacijent je zarobljen u odnosu ovo dvoje. Ovaj nezdravi zaplet koji uznemirava može da dekonstruiše jedino treća strana, koja pruža strukturnu funkciju za nezaštićeni i nezreli Ego.

Biti posmatran i biti viđen kao bolesna ili luda osoba ima potencijal da dovede do bolesti. Međutim, u osobi uvek postoji i zdrav potencijal, bez obzira na to koliko je bolesna. Tek kada drugi spasu *istinski self*, i sve dok postoje neophodni uslovi, self je u stanju da se postepeno deidentifikuje iz prisustva toliko da oseća da je „viđen" kao zdrav, a ne bolestan (bolestan onako kako su ga roditelji „*videli*"). Tek tada možemo *računati na* drugu osobu ili druge i odreći se omnipotencije kojom održavamo simptome kao odbranu, da bismo izbegli uspostavljanje zdravog međuzavisnog odnosa.

Upravo u ovoj funkciji treće strane terapeut može da uoči, izvan patogenih i patoloških identifikacija, nedovoljno razvijenu *potencijalnu zdravu suštinu*, sputanu i maskiranu identifikacijama i likovima koji je kriju, što Vinikot opisuje kao lažni self. „Defanzivna organizacija u kojoj je prisutno prerano preuzimanje majčine funkcije staranja, tako da se beba ili dete prilagođava okruženju istovremeno štiteći i skrivajući istinski self, ili izvor impulsa" (Vinikot, 1989, str. 47). Ova skrivena potencijalna suština odgovara aspektima Ega koji su disocirani i zaustavljeni tokom njegovog razvoja. Gradi se lik kako bi se istinska skrivena osoba držala „u životu."

To umirujuće, strukturirajuće prisustvo, koje podstiče razvoj resursa Ega da se brani od psihopatskih radnji koje nameću drugi, sledi model alteracija Ega koji je Frojd opisao u *Završenoj i nezavršenoj analizi* (Frojd, 1937).

Ono što se tada javlja je ono što je Balint zvao „novi početak": „…(a) vraćanje na nešto 'primitivno', na tačku pre početka manjkavog razvoja, što bi se moglo opisati kao regresija, i (b) u isto vreme, otkrivanje novog, prikladnijeg načina koji zapravo znači

progresiju" (Balint, 1968, str.159). Iz tačke gledišta Garsije Badaraka, ovaj trenutak je povezan sa deidentifikacijom onih bolesnih, ali neophodnih prisustva, koji su istrošeni u terapeutskom procesu psihoemocionalnog ponovnog razvoja. „Postoji period deidentifikacija objekata koji uznemiruju, u kojem pacijent oseća da ne može da se vrati na ono što je bilo pre. Patogeni likovi sa kojima se nekada identifikovao postaju zamagljeni i dolazi do niza transformacija u psihičkom aparatu. S obzirom na to da su ove nove konfiguracije vrlo nove, one još uvek ne predstavljaju koherentnu sliku" (Garsija Badarako, 1980, str. 271). Međutim, Garsija Badarako upozorava da je unutrašnja deidentifikacija sa prisustvima koja uznemiruju jedan dugotrajan, postepen i mukotrpan proces, budući da pacijent može da pomeša deidentifikaciju određenog prisustva u sebi sa osećanjem praznine ili smrti koje ga je i odvelo u bolest.

VI. Ah. Vili Baranže: „Polumrtav – poluživ objekat"

Vili Baranže (1961–1962) je opisao jednu određenu strukturu objekta koja se izgleda javlja u svim procesima tugovanja i depresivnim stanjima, mada ne isključivo, u kojima se objekat doživljava kao polumrtav – poluživ.

Kliničko iskustvo i proizvodi fantazije (mitovi, legende, romani itd.) otkrivaju širok spektar tih struktura, od kojih su neke proganjajuće, a druge oštećene i depresivne. U nekim slučajevima, čini se da se geneza depresije koncentriše oko polumrtvog – poluživog objekta, koji zauzima mesto od najveće važnosti u svetu nesvesnog. Ovaj objekat, kao prirodnu posledicu, ima određenu vrstu idealizovanog objekta, i oba se razlikuju od superega. On je opisao rigidnost ove strukture objekta i njegovu tešku asimilaciju od strane Ega. Uzimanje u obzir prethodnog postojanja važne simbiotske situacije između Ega i objekta omogućilo mu je da donekle rasvetli njegovu genezu.

Baranže je primetio da je razumevanje tenzije između osiromašenog Ega i hipertrofiranog i sadističkog Superega nedovoljno da dovede do promene. Jedino uzimanje u obzir odnosa selfa sa njegovim mrtvim – živim objektom i njegovim idealizovanim objektom, od kojih su oba različita od Superega, može da napravi promenu. U produženim depresivnim stanjima, proces tugovanja ne može da nastupi i subjekat ostaje, u više ili manje prikrivenom obliku, vezan za objekat koji niti može da se vrati u život, niti da potpuno umre. Osoba u depresivnom stanju živi izložena mrtvom – živom objektu. Samo analitičkim radom ovaj objekat se sve jasnije ispoljava, omogućavajući nam da proučavamo njegovu strukturu i karakteristike.

Neke vrste mrtvog – živog objekta veoma podsećaju na proganjajuće objekte: na jednom ekstremu smo suočeni sa nizom struktura u kojima su umirući objekti koje self/Ego mora da očuva po svaku cenu, dok su na drugom ekstremu predstavljeni objekti

koji uzrokuju kombinaciju depresivne anksioznosti i paranoidne anksioznosti u Egu/selfu.

U mnoštvu različitih mrtvih – živih objekata koje Baranže opisuje, najvažnija vrsta je umirući objekat depresivnih stanja. Ovde, subjekat je „nastanjen" unutrašnjim „skoro mrtvim" objektom koji ga porobljava i primorava na sterilnu aktivnost reparacije, koja uvek ostaje nedovršena. Ova nesvesna situacija određuje depresivne anksioznosti povezane sa spoljašnjim objektima, kao što su krivica, inhibicije i druge odbrane koje se mogu naći u depresivnim stanjima.

U stanjima tuge/žalosti i depresije, on prepoznaje postojanje dva različita objekta, oba ambivalentna, mada različita po strukturi i funkciji. Oba se hrane Egom/selfom, iscrpljuju ga, i dovode do toga da usvoji mazohistički stav. Jedan mrtav – živ objekat ima funkciju kontejniranja sadističkih fantazija i omogućava kontrolu depresivne anksioznosti. Drugi, idealizovani objekat, služi kao utočište za Ego/self, koji u idealizovani objekat deponuje deo sopstvenog potencijala i kapacitet reparacije kako bi ih sačuvao od mazohizma i opasnosti od smrti. Ego/self, koji se oseća iscrpljeno i krhko, traga za sigurnošću u jakom i intenzivno živom objektu. Ovo se često uočava u transfernim manifestacijama: analitičar postaje predstavnik ovog idealizovanog objekta, a self/Ego analizanda učestvuje na simbiotski način u vitalnosti analitičara.

Ova simbioza, prethodno nedovoljno cenjena, dovela je Baranžea do zaključka da je jedan od temelja patološke tuge/žalosti prethodna simbiotska situacija selfa/Ega sa izgubljenim objektom. Ona se mora diferencirati od njenog paranoidno-shizoidnog pandana koji suštinski funkcioniše na osnovu projektivne identifikacije, koja je dodeljena da kontroliše paranoidnu anksioznost i eliminiše svu ambivalentnost. Nasuprot tome, depresivna simbioza funkcioniše sa introjektivnom kao i projektivnom identifikacijom, a delovi selfa/Ega i objekta, projektovani ili introjektovani, prošli su kroz poseban proces depresivnog rascepa/splitinga. Drugim rečima, idealizovani objekat sadrži krhke ili umiruće aspekte selfa/Ega zajedno sa svojim sopstvenim vitalnim potencijalom. Ovo se uočava kod transfera, gde strah od gubitka analitičara ili od sopstvenog uništenja kod depresivnog pacijenta može da bude intenzivan, a proces privođenja analize kraju izaziva akutne probleme koji uzrokuju relapse.

VI. Ai. Karlos Mario Aslan: senka objekta

Na osnovu ideje da Frojd nije preformulisao *Tugu i melanholiju* nakon što je opisao strukturalnu teoriju i nagon smrti, Aslan (1978) je ovo doveo u vezu sa izbegavanjem tuge/žalosti u psihoanalitičkoj literaturi i kulturi, gde su svi rituali

napuštani u pokušaju da se negira sopstvena kao i smrt voljenih.

Njegovi razvoji bili su usmereni ka održavanju značenja tuge/žalosti kao duela ili borbe, kao proganjajućeg procesa koji se generalno odbacuje u korist tuge/žalosti kao obmane ili bola. Smatrao je da jasna razlika između introjekcije i identifikacije, primarne i sekundarne identifikacije, privremenih i strukturnih identifikacija i centralne uloge teorije unutrašnjih objekata doprinosi boljem razumevanju tuge/žalosti. Takođe je naveo da Frojdova „patognomonična introjekcija" objekta, nakon njegovog gubitka, ne može više da se održi, tvrdeći, međutim, da ona ima jako prisustvo, psihičko postojanje u selfu/Egu, pre njegovog gubitka. Zbog toga je on radije govorio o unutrašnjem objektu nego o reprezentaciji. On je pretpostavio da „unutrašnji objekat", za razliku od „reprezentacije", bolje odražava živi, dinamični, relacioni karakter sa selfom. Smatrao je da je reprezentacija, onako kako je koristimo, više fotografska, više statična od unutrašnjeg objekta, za razliku od termina *vorstellung*, koji označava i pozorišnu prezentaciju. U ovom kontekstu, Aslan je tvrdio da je ono što se internalizuje i što se može izgubiti – objektni odnos, onako kako ga određuje Self, shvaćen kao posuda nagonskih investiranja, u objektnim odnosima.

Kasnije, Aslan (2003) opisuje sinhroniju i dijahroniju procesa tuge/žalosti koji bi se odigrao u psihičkoj reprezentaciji izgubljenog objekta kojeg je zvao unutrašnjim objektom, složenom strukturom Ega/Superega predsvesnih i nesvesnih idealnih kvaliteta. Nakon gubitka, došlo bi do neposrednog libidinalnog povlačenja iz unutrašnjeg objekta, uz deneutralizaciju nagona smrti, oslobođenog u obliku destruktivnosti prema selfu i drugima tokom najsnažnije proganjajuće faze tuge/žalosti. Ovo bi dovelo do brzog propadanja navedenog objekta, potencijalno štetnog za self, koji se kratko identifikuje sa mrtvim u onome što je nazivao tanatičke identifikacije. Tada bi započeo defanzivni proces, čiji je centralni mehanizam ogromno protivinvestiranje, ponovno libidinalno punjenje unutrašnjeg objekta kako bi se neutralizovao nagon smrti. Od identifikacije sa mrtvim, prelazi se na strah od smrti i na preteranu identifikaciju sa mrtvim.

Rad tuge se nastavlja prelaskom iz identifikacija koje su više tanatičke ka onima koje su više erotične, smanjivanjem proganjajućih kvaliteta zasnovanih na mrtvom – živom objektu koji je opisao Vili Baranže, prelaskom iz brige za subjekat tugovanja do brige za izgubljenim objektom, a Self, obogaćen pozitivnim identifikacijama, bio bi deo ovog procesa. Aslan (1978) ga je opisao, parafrazirajući Lagaša – *Lagache*, kao „kako ubiti mrtvog, a da ne umreš pokušavajući", i citirajući Garminu (1978) ideju o „oživljavanju mrtvog".

VI. Aj. Horhe Mario Mom (*Jorge Mario Mom*): objekti u fobiji

Za Momovu saradnicu Suzanu Tasma de Maladeski (*Taszma de Maladesky*, 2003), međusobna zamenljivost u smislu funkcija, relativnosti i kontrole fobičnih i pratećih objekata, jedan je od njegovih najistaknutijih doprinosa. Ovde, anksioznost nije samo u korenu simptoma, ona je primarni simptom.

Mom (1961–1962) proširuje Frojdovu drugu teoriju anksioznosti, u kojoj anksioznost prethodi potiskivanju, ukazujući Egu na nezadovoljstvo. U Momovoj proširenoj verziji, anksioznost se pojavljuje kao centralna funkcija u psihičkoj ekonomiji subjekta: subjekat, „fobični objekat" i „prateći objekat" mogu da alterniraju svoje funkcije u skladu sa situacionim kontekstom. Mom govori o „fobičnoj situaciji" i „pratećoj situaciji", koje su odgovorne za plastičnost i mobilnost procesa. Međutim, mobilnost takođe stvara i zbunjujuću i opasno nediferenciranu situaciju za fobičnog pacijenta, koji pokušava da je izbegne pomoću rigorozne kontrole. Tako, za Moma, fobija postaje uzajamno dejstvo celokupne fobično-prateće situacije: subjekat koji strukturiše fobiju inicijalno traži objekat za uspostavljanje reda. Kada je objekat izgubljen, dolazi do gubitka funkcije granice.

Ovo je praćeno „fobogeničkim objektom" koji ispunjava funkciju diferencijacije, koja dovodi do diskriminacije između fobičnog objekta, pratećeg objekta i subjekta. Koliko god zastrašujuće bilo, ova diferencijacija se traži kao rešenje za zastrašujuću katastrofalnu nediferencijaciju bez granica, koja karakteriše fobičnu individuu koja oseća da ludi. Fobija sprečava ovu katastrofu: ona pomaže da se reši odsustvo, nastanjuje se na mesto odsutnog i sakriva odsustvo svojim prisustvom. Fobični objekat je neophodan za kreiranje prateće situacije. Prateća anksioznost štiti fobičnu individuu od još veće anksioznosti „anksioznosti kao znaka nemanja anksioznosti".

Fobična osoba ne izbegava fobični objekat. Ona ga traži. Nasuprot tome, „fobična situacija" je reprezentovana gubitkom željenog odnosa. Za fobičnu osobu, anksioznost je neophodna, strukturirajuća i rigidno održavana. Ona je suština njegovog života, njegov istinski „prateći objekat". Tvrdnja da su objekti zamenljivi ne znači da se međusobno ne razlikuju. Zamenljivost se javlja na nivou njihove funkcije. Tok fobije je prikazivanje ograničenja, sakaćenja i kastracije. Istinski pratilac fobične osobe je anksioznost, a anksioznost je objekat.

VI. Ak. Urugvaj: ženski razvoj iz perspektive objektnih odnosa

U Urugvaju, grupa autora, blisko povezana sa radom Baranžeovih, proučavala je hipohondriju i ženski razvoj iz perspektive teorije objektnih odnosa. Citirajući opšta

zapažanja i psihoanalitičko iskustvo Madlen i Vilija Baranžea, Aida Fernandez, Mersedes F. de Garbarino, Selika A. de Mendilaharsu i Marta Nijeto (1964) otkrile su kod žena univerzalno prisustvo poremećaja hipohondrijskog tipa, posebno povezanih sa njihovim seksualnim funkcijama, kao posebnu karakteristiku ženskog razvoja. Čini se da je fantazija poznata kao 'odvodni kanal' u središtu ovih poremećaja i da odgovara posebnoj vrsti 'konfuzione' anksioznosti. 'Odvodni kanal' se shvata kao mešanje nediferenciranog sadržaja koji pripada svim nivoima instinktivnog razvoja (telesne materije, delovi objekata, itd.). U određenim slučajevima, Ego reaguje izolovanjem 'odvodnog kanala' u telesnoj šemi i njegovim podešavanjem kao posebnog nukleusa, koji je sadržan unutar 'omotača'. Ovo se iskazuje u fantazijama koje se usredsređuju na imanje 'torbe' ili 'ciste'. Česta odbrana od anksioznosti koja je posledica 'hipohondrijske ciste' sastoji se u verovanju o posedovanju 'penisa duha', još jedne alteracije telesne šeme koja ima za cilj da negira hipohondrijsku anksioznost. 'Hipohondrijska cista' je izgleda povezana sa 'ženskim mazohizmom', sa izrazitim erotizmom kože, sa 'narcisizmom' kod žena i sa njihovim egzibicionizmom. Ona se obično prevazilazi iskustvom majčinstva, mada takođe može otežavati majčinstvo, i javlja se u svim psihološkim ili psihosomatskim patologijama ženske seksualnosti.

Marta Nijeto (1960) je pisala o odnosu između opsesivnih i hipohondrijskih odbrana. U svoj složeni sistem pretpostavki, teza i zaključaka ona uključuje koncept hipohondrije koji obuhvata raznolike fenomene kojima je zajedničko izražavanje kroz telesne doživljaje odnosa sa unutrašnjim objektima, koji se nalaze u telu. Njene studije rezultuju širim razumevanjem opsesivne neuroze koja je, pre svega, zasnovana na širem konceptu analitike, uključujući fantazmatske odnose izbacivanja – zadržavanja nekog objekta kroz intervenciju bilo koje zone, a ne samo anusa („prljava usta", „prljav pogled", itd.), a zatim na prepoznavanju hipohondrijskog temelja u mnogim opsesivnim slučajevima, budući da hipohondrija podrazumeva nerazlikovanje fantazija, impulsa i zona. Ona postulira da prisustvo opsesivnih mehanizama uvek ukazuje na to da objekat na koji se usmere uključuje projektovane telesne doživljaje povezane sa fantazijama o korporalizovanim objektnim odnosima. Ona, takođe, formuliše postojanje određenog odnosa između opsesivne odbrane i hipohondrijske odbrane koji karakterišu: a) pokušaj Ega da ojača hipohondrijski spliting kroz opsesivnu kontrolu; b) intenziviranje opsesije kada dođe do rušenja hipohondrijskih odbrana; c) konkretan, telesni modalitet opsesivnih odbrana, kada kontrolišu samo telo i njegov sadržaj. Među primerima je i opsesivno istraživanje objekta putem mirisa kod hipohondrije, kao tehnike koja koristi tendencije njuškanja, kako bi se kontrolisala konfuzija. Nijeto piše i o implikacijama za psihoanalitičku tehniku: pošto opsesivni mehanizmi rade u dve faze, oni moraju biti redukovani nakon te dve faze u pravcu regresije. U prvoj fazi, pomeranje je od objekta ka telu (ili nekom njegovom delu), dok je u drugoj fazi pomeranje od tela ka nekoj misli ili osećanju. Ukoliko interpretacija preskoči telesnost i pokuša da direktno poveže mentalne pojave sa unutrašnjim objektima, ona nije delotvorna jer osnovnu odbranu ostavlja

nedirnutu.

VI. Al. Brazil: proširene teorije objektnih odnosa: Ružero Levi i Raul Hartke – intersubjektivna dimenzija i trauma

Ružero Levi (*Ruggero Levy*, 2014) je proučavao evoluciju koncepta objekta, od Frojda do M. Klajn, Biona, Vinikota i Melcera. On zaključuje da su promene u konceptima objekta i objektnih odnosa nastale zbog stalnih proširenja psihoanalitičke metapsihologije izvan njenih klasičnih dimenzija (Melcer, 1984).

Incijalno, kod M. Klajn, proširenje metapsihologije uključivalo je dimenziju geografije mentalnih prostora. Njeno značajno produbljivanje razumevanja projektivnih i introjektivnih procesa koji čine bebin unutrašnji svet, omogućilo je da se uvažava istaknuta uloga objekta u izgradnji subjektivnosti subjekta. Kasnije, sa doprinosima bionijanaca, dodatna epistemološka dimenzija dodata je psihoanalitičkoj metapsihologiji (Melcer, 1984). Da bi se razumelo mentalno funkcionisanje, postalo je neophodno razumeti da li ono omogućava učenje putem iskustva. Pojam kontejnirajućeg/transformišućeg objekta pojavljuje se kroz njegovu alfa funkciju subjektove subjektivnosti. Na ovaj način, on dodaje značenje i transformiše bezimene emocije bebe. Po Leviju, Bion smatra da se sve novo znanje, putem ekspanzije simboličke mreže, pojavljuje u K-vezi (engl. *knowledge*), kojoj gotovo daje status nagona . Ovo dovodi do spoznaje i učenja putem emocionalnog iskustva, čime se podstiče mentalni rast.

Ako je inicijalno osnovna ideja, na osnovu koje je shvaćena izgradnja psihičkog aparata, bila u vektorskom nagonu/u doživljaju zadovoljstva/u memoriji/u želji/u psihičkoj reprezentaciji, napravljen je zaokret i akcenat je stavljen na odnos subjekat – objekat. Za Klajnovu, prisustvo drugog, objekta, njenog ili njegovog uma, dobija na značaju. Razvoji Biona, Vinikota i Melcera doveli su do ideje da prisustvo drugog i njegov um podstiču emocionalno iskustvo. Na um subjekta utiču protoemocije, emocionalni i senzorni doživljaji iz susreta sa objektom i senzacije koje potiču od somatskih ekscitacija koje se moraju simbolizovati. Ovaj model dalje razmatra objekat koji utemeljuje/transformiše subjektivnost subjekta, i ovo ima duboke implikacije za psihoanalitičku tehniku, koja obuhvata pojmove psihoanalitičke situacije kao dinamskog dvopersonalnog polja.

Levi ističe da je za savremene teoretičare polja, kao što je Fero (1995), vrhunac slušanja koje proističe iz spajanja koncepata Biona i Baranžeovih samo jedan ugao slušanja, i dodaje da više nije moguće slušati pacijenta, a ne uzimati u obzir uticaj na objekte i objekata na njega. Strukturirajuće emocionalno iskustvo koje je nastalo između subjekta i objekta, u oba smera odnosa, ne može se više ostaviti po strani.

Sa svoje strane, Raul Hartke (2005) je razradio mešoviti model teorije objektnih odnosa i psihoanalitičke intersubjektivnosti, ukorenjen u doprinosima Biona i Baranžeovih sa implikacijama za analitički rad sa traumatizovanim pacijentima.

Sledeći Biona, za Hartkea funkcija objekta nije samo da zadovolji ili osujeti nagone subjekta, već i da utiče na genezu i razvoj kapaciteta za mišljenje kod deteta, ili naprotiv, da osujeti, inhibira ili usmeri dete na pogrešan način. On navodi da bi iz bionijanske perspektive, frojdijanski pojam barijere stimulansa (*Reizschutz*), koji se odnosi na zaštitu od potencijalno preplavljujuće stimulacije na nivou nagona, naročito važne za traumatizovane pojedince, odgovarao pojmu unutrašnjeg kontejnirajućeg objekta, koji je posledica introjekcije spoljašnjeg kontejnirajućeg objekta.

VII. ZAKLJUČAK

Teorije i perspektive objektnih odnosa neizmerno su doprinele kako psihoanalitičkoj teoriji tako i kliničkoj praksi. Uticaj seže do svih psihoanalitičkih orijentacija i do svih kontinenata. Sveukupno interesovanje i uvažavanje bogate dinamike najranijih iskustava preverbalnog života, primitivnih i arhaičnih stanja i odbrana, rastuće prepoznavanje savremenog koncepta dvopersonalnog analitičkog procesa, intersubjektivnosti u analitičkom setingu, značaja neinterpretativnih aspekata analitičarevog funkcionisanja i izmenjeno razumevanje kontratransfera, samo su nekolicina od mnoštva primera ovog uticaja.

Savremeni trendovi u evropskoj psihoanalizi objektnih odnosa, teorijskoj i kliničkoj, mogu se sagledati – to jest, u istorijskom kontekstu britanske teorije objektnih odnosa – u smislu dve glavne razvojne linije: savremeni klajnijanski razvoj i skoriji doprinosi obrazuju nezavisnu tradiciju u britanskoj školi, kao i šire u Evropi.

Savremeni trendovi u klajnijanskoj misli ostaju čvrsto zasnovani na: (I) konceptu „nesvesnih unutrašnjih objekata", (II) centralnim mehanizmima projekcije – introjekcije, i (III) revidiranoj teoriji nagona, kao glavnim odrednicama motivacije zajedno sa „unutrašnjim objektima". Sve veći naglasak, u postklajnijanskom razmišljanju, na osciliranju između „paranoidno šizoidne" i „depresivne" pozicije tokom života nastavlja da donosi nove kliničke nalaze. Razvoji se protežu od novih uvida u aspekte urođene zavisti, vrste patološke organizacije i primitivne i psihotične oblike Edipovog kompleksa, do tekućih razvoja u klajnijanskoj tehnici – uključujući dinamiku psihičke promene, prorađivanje u kontratransferu i interpretacije „koncentrisane na pacijenta" i „koncentrisane na analitičara". Čitav opseg savremenog klajnijanskog razvoja, u teoriji i praksi, ostaje podstaknut doprinosima dečije analize i dečije psihoterapije, naročito sa ne-

neurotičnim strukturama. Savremeni razvoji u nezavisnoj psihoanalizi objektnih odnosa ukorenjeni su u alternativnom nizu teorijskih i kliničkih preokupacija: ljudska interakcija, afekt, okruženje, trauma i privrženost. Savremeni trendovi u ovoj perspektivi, ili skupu perspektiva, odražavaju istorijsko redefinisanje klasičnog frojdijanskog modela uma, u smislu široke konceptualizacije nagona (naročito uključujući nagon života ili nemilosrdnu ljubav), a ne samo apetitivnih nagona i klimaktičkih zadovoljstava. Stoga, nezavisni analitičari na spoljašnju realnost i dalje gledaju kao na glavni izvor objekata koji postaju internalizovani, sa propratnim tehničkim naglaskom, u analitičkom susretu, na afektivni odgovor analitičara na svesne i nesvesne komunikacije pacijenta. Savremena generacija psihoanalitičara u nezavisnoj tradiciji zaokupljena je istraživanjima poimanja iz ugla objektnih odnosa na primer, temporalnosti, načina inkorporisanja i vrsta „invazivnog objekta", vrsta praznog bola, prirode iluzije, značenja psihičkog doma, aspekata slušanja u transferu – kontratransferu, dokolice, rada negativnog i psihoanalize nade.

Slično, u Latinskoj Americi, naročito u Argentini, gde je rana genealogija objektnih odnosa nastala iz psihoanalize dečje igre Melanije Klajn, regionalne razrade teorija objektnih odnosa ukorenjene su u klajnijanskoj teoriji i njenim razvojima uglavnom kod Biona, Melcera i Vinikota.

U ovom kontekstu, Pišon-Rivije, „psihosocijalno lice" argentinske psihoanalize, pokrenuo je jedan važan trend karakterističan za region, sa svojom idejom da bi socijalna psihologija trebalo da se posmatra kao psihoanalitika, dok bi sama psihoanaliza trebalo da se shvata kao socijalna psihologija. Ova ideja, koju su sledili mnogi njegovi učenici, omogućila je brojne originalne teorijske formulacije različite vrste objekata: dobrog, mrtvog, polumrtvog, poluživog, koji uznemirava, fobičnog, i uticaje senki tih objekata naročito kod tuge i melanholije. Pored toga, klinička istraživanja ranih transfera, modaliteta objektnih odnosa u psihoanalitičkom procesu, analitičke situacije kao dinamskog polja, otkrivanje povezanosti preko objekata do veza i „*lo vincular*", prkose kliničkim granicama savremene teorije objektnih odnosa. Ovi, zajedno sa važnim teorijskim i kliničkim istraživanjima „ženstvenog" i hipohondrije, i istraživanjem intersubjektivne dimenizije objektnih odnosa, posebno u pogledu traumatizovanih pacijenata, predstavljaju glavne doprinose i trendove u Latinskoj Americi, teorijama objektnih odnosa i povezanoj kliničkoj praksi.

Savremeni trendovi u severnoameričkoj psihoanalitičkoj kulturi, u pogledu teorija objektnih odnosa, uključuju raznolike integrativne konceptualizacije intrapsihičkog objekta i self reprezentacija, za koje se danas smatra da se dinamički razvijaju zajedno sa nagonom, afektom, memorijom i kognitivnim procesima. Interakcija nagona, afekta, internalizovanih objektnih odnosa i spoljašnjih objektnih odnosa u razvoju psihičke strukture smatra se najvažnijom za razvojni kontinuitet i transformacije u raznim psihoanalitičkim perspektivama. Osvrćući se na istorijske podele između

objektnih odnosa i teorije nagona, neki autori ukazuju na „lažnu dihotomiju" među njima, jer su isprepletani i u razvoju i tokom života. Intrapsihički svet reprezentacija (self i objekat) delimično vodi poreklo od interakcija sa „realnim" svetom spoljašnjih objekata, ali je takođe oblikovan i svojim unutrašnjim dinamičkim „motorima". U savremenoj severnoameričkoj psihoanlizi svih orijentacija, sve je veća spoznaja da inicijalne formulacije teorije nagona nisu dovoljno uzele u obzir realne atribute objekta i identifikacije sa stvarnim objektom.

Paradoksalno, pored ovih integrativnih tendencija u severnoameričkoj psihoanalitičkoj literaturi, pojavljuju se nove savremene kontroverze i ocrtavaju potencijalne plodonosne oblasti daljeg proučavanja, kao što su tvrdnja o ranom neurobiološkom i dinamskom razvojnom pojavljivanju dvosmernih nelinearnih težnji, kako za simbiotskim (dualnim) jedinstvom, tako i za diferencijacijom selfa i drugog, koje počinje u prvim nedeljama života. Još jedna plodonosna savremena kontroverza okružuje način primenljivosti razvojnih nalaza rane dijade novorođenče – majka na kliničku situaciju odraslih. Ovo je pitanje dugotrajne diskusije i daljih istraživanja, i zahteva oprez kako se ne bi zaobišle kompleksnosti daljih razvojnih transformacija i prilagođavanja na životne događaje.

Za mnoge severnoameričke autore, prava integrativna teorija psihičkog razvoja zahteva prihvatanje novih epistemoloških modela kao što su teorije sistema i kompleksnosti, koji predviđaju nelineralne i novonastale pojave.

Radikalna zavisnost ljudskog subjekta od drugih, naročito u ranom detinjstvu, ali delimično i tokom čitavog života, neosporiva je činjenica koju uvažavaju psihoanalitičari svih teorijskih orijentacija. Još od Kanta znamo da je nemoguće bukvalno „progutati spoljašnji objekat" ili mu direktno pristupiti. Između percepcije i reprezentacije uvek postoji filter i proces subjektovog uma. Međutim, *određena razrada i značaj urođenih faktora/potencijalnosti u odnosu na ljudsko okruženje u oblikovanju nesvesnog uma i ostatka psihičkog aparata i njihove tehničke implikacije u analitičkoj sesiji* ostaju predmet žučnih rasprava i nalaze se, u zavisnosti od teoretičara, duž „komplementarnog niza" koga je podržavao Frojd.

Videti i:

KONFLIKT

KONTEJNMENT: KONTEJNER – KONTEJNIRANO

KONTRATRANSFER

EGO PSIHOLOGIJA (izlazi uskoro)

ODIGRAVANJE

REGRESIJA (izlazi uskoro)

SELF

TRANSFER

NESVESNO

LITERATURA

Abraham, K. (1924) A short study of the development of the libido, viewed in the light of mental disorders. In *Selected papers on psycho-analysis*. London: Hogarth Press, 1927, pp. 418-501.

Abram, J. (ed.) (2013) *Donald Winnicott today*. London: Routledge.

Akhtar, S. (2009). *Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis.* London (Karnac).

Aron, L (2006). Analytic impasse and the third: Clinical implications of intersubjectivity. *Internat J Psychoanal* 87:349-368.

Ainsworth M, Blehar M, Waters E and Wall S (1978). *Patterns of attachment: Psychological study of the strange situation.* Mahwah NJ: Lawrence Ehrlbaum Associates.

Althusser, L. (1970). Ideology and ideological state apparatuses (notes toward an investigation). In: *Lenin and Philosophy and Other Essays*, transl. B. Brewster. New York: Monthly Review Press, pp. 127-186.

Aslan, C.M. (1978). Un aporte a la metapsicología del duelo. *Revista de Psicoanálisis*. N°1

Aslan C.M. (2003). *Psicoanálisis del duelo*. Revista de Psicoanálisis Tomo LX- 3, 720-722

Auchincloss, E and Samberg, E (Eds.) (2012). *Psychoanalytic Terms and Concepts.* New Haven: Yale University Press.

Aulagnier, P (2001 [1975])*The Violence of Interpretation*. Transl. A. Sheridan. Sussex: Brunner-Routledge.

Aulagnier, P (1977/1986). Le droit au secret : condition pour pouvoir penser. In *Un Interprète en quête de sens*, Paris : Ramsay.

Balint, M. (1935) Critical notes on the theory of the pre-genital organization of the libido. In *Primary love and psycho-analytic technique.* London: Maresfield Library, 1952, pp. 49-72.

Balint, M. (1937) Early developmental stages of the ego. Primacy object-love. In *Primary love and psycho-analytic technique.* London: Maresfield Library, 1952, pp. 90-108.

Balint, M. (1951) On love and hate. In *Primary love and psycho-analytic technique*. London: Maresfield Library, 1952, pp. 141-156.

Balint, M. (1956) Pleasure, object and libido. In *Problems of human pleasure and behaviour*. London: Maresfield Library, 1987, pp. 281-291.

Balint, M. (1968) *The basic fault: Therapeutic aspects of regression*. London: Tavistock Publications.

Balint, M. and E. Balint (1961) *Psychotherapeutic techniques in medicine*. London: Tavistock Publications.

Balint, M. *et al.* (1966) *A study of doctors*. London: Tavistock Publications.

Baranger W. (1961-62) El muerto vivo; estructura de los objetos en el duelo y los estados depresivos. Revista Uruguaya de Psicoanálisis; tomo 4, pte. 4:p. 586-603, 1961-62 http://www.apuruguay.org/apurevista/1960/16887247196119620404 02.pdf

Baranger, W. & Baranger, M. (1961–1962). The analytic situation as a dynamic field. International Journal of Psychoanalysis, 89: 795–826.

Baranger W., Baranger M., Fernández A, de Garbarino, M.F. and Nieto, M.(1964). *Revista Uruguaya de Psicoanálisis* ; 6(1) : 5-18.

Beebe, B., & Lachmann, F.M. (2005). *Infant Research and Adult Treatment*. New York: Routledge.

Benjamin, J. (1988). *The Bonds of Love*. New York: Pantheon.

Benjamin, J. (1995). *Like Subjects, Love Objects*. New Haven: Yale University Press.

Benjamin, J. (1998). *The Shadow of the Other: Intersubjectivity and Gender in Psychoanalysis.*

New York: Routledge.

Berenstein I, Puget J. (1997). Lo vincular: clínica y técnica psicoanalítica. Paidós. Buneos Aires. Ricardo Bernardi: Personal Contribution, 2018.

Bergman A (1999). *Ours, Yours, Mine.* Northvale, NJ: Aronson.

Bick, E. (1968) The experience of the skin in early object relations, *Int. J. Psycho-Anal*. 49: 484-6.

Bick, E. (1986) Further considerations of the function of the skin in early object relations, *British Journal of Psychology*, 2: 292-9.

Bion, W.R. (1959) Attacks on linking. In *Second Thoughts.* London: Karnac, 1967, 93-109. Bion, W. R. (1962a). The psycho-analytic study of thinking. *Int J Psycho-Anal* 43:306-310. Bion, W. R. (1962b). *Learning from experience*. London: Tavistock.

Bion, W.R. (1963/1977) *Elements of Psychoanalysis.* In *Seven Servants.* New York: Jason Aronson.

Bleger, J. (1967/2012). *Symbiosis and Ambiguity: A Psychoanalytic Study.* (The New Library of Psychoanalysis).

Blum, H. P. (2003). Language and Rapprochement. *Paper presented to the Vulnerable Child Discussion Group*, American Psychoanalytic Association Meeing, New York.

Blum, H. P. (2004a). Colour in dreams. *Int J Psycho-Anal* 45: 519-529.

Blum, H. P. (2004b). Separation-Individuation Theory and Attachment Theory JAPA 52: 532- 553.

Blum, H. P. (2010). Object Relations in Contemporary Psychoanalysis: Cpntrasting Views. *Contemp Psychoanal* 46: 32-47.

Bohleber & Sibylle Drews (Eds.) (2001)). *Die Gegenwart der Psychoanalyse – die Psychoanalyse der Gegenwart*. Stuttgart.

Bollas, C. (1987). The transformational object. In *The Shadow of the Object: Psychoanalysis of the Unthought Known*. London: Free Association Books, pp. 13-29.

Bollas, C. (1992). *Being a Character: Psychoanalysis and Self-Experience*. London and New York: Routledge.

Borensztejn C. et al. (2016). *Diccionario de Psicoanálisis Argentino*. Buenos Aires: Argentine Psychoanalytical Association.

Botella C, Botella S (2004). *The work of psychic figureability: Mental states without representation*. London & New York: Routledge.

Botella C, Botella S (2007). A psychoanalytic approach to perception. In: *Symbolization: representation and communication.* J. Rose (editor). London: Karnac. 83-106.

Bowlby J (1969). *Attachment and Loss: Vol 1: Attachmen. The International Psycho-Analytic Library* 79:1-401.

Bräten S (2011). Intersubjektive Partizipation: Bewegungen des virtuellen Anderen bei Säuglingen und Erwachsenen (Intersubjective Participation:movements of the virtual other in infants and adults). *Psyche* 65: 832-861.

Britton, R. (1989). The missing link: parental sexuality in the Oedipus complex. In Steiner, J. (Ed) *The Oedipus Complex Today* London: Karnac, pp 83-101.

Britton, R. (1992). The Oedipus situation and the depressive position. In *Clinical Lecture on Klein and Bion* London: Routledge.

Breuer, J & Freud, S (1893-1895). *Studies on Hysteria*. *SE*, II:1-305.

Bromberg, P.M. (1998). Standing in the Spaces: Essays in Clinical Process, Trauma, and Dissociation. Hillsdale, NJ: Analytic Press

Bromberg, P.M. (2006). Awakening the Dreamer: Clinical Journeys. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Brusset, B. (1988). *La Psychanalyse du Lien: Relation d'Objet*. Le Centurion.

Brusset, B. (2005). Métapsychologie du lien et " troisième topique " ?. *Bulletin de la Société psychanalytique de Paris,* nº 78, novembre-décembre 2005.

Brusset, B. (2006) Métapsychologie des liens et troisième topique. *Revue française de psychanalyse* 70.5:1213-1282.

Brusset, B. (2013). Au-delà de la névrose *vers une troisième topique. Paris:Dunod.*

Caper, R. (1988) *Immaterial facts: Freud's discovery of psychic reality and Klein's development of his work*. New York: Jason Aronson.

Casoni, D, Gauthier, M, Brunet, L, Bienvenu, J (2009). The work of René Rousillon : An overview of his major concepts. Canadian J Psychoanal 17:108-130.

Corbett, K. (1993). The mystery of homosexuality. *Psychoanal Dialogues* 10:345-357.

Corbett, K. (2009). Boyhoods: Rethinking Masculinities. New Haven: Yale University

Press.

Daoust, F (2003). Agonie, clivage et symbolisation. By René Roussillon. Paris: Presses Universitaires de France, 1999, 245 pp. *JAPA,* 51:684-689.

Davies, J. (1994). Love in the afternoon: A relational reconsideration of desire and dread in the countertransference. *Psychoanalytic Dialogues* 4:153-170

Davies, J., & Frawley, M. G. (1994). *Treating the Adult Survivor of Childhood Sexual Abuse: A Psychoanalytic Perspective*. New York: Basic Books.

Daimond, D. and Blatt, S. J. (2007). Introduction. In: *Attachment and Sexuality.* In: Diamond D, Blatt, S. J. and Lichtenberg, J. D. (eds). New York: Analytic Press, 1-26.

De Mijolla, A. (2013) *International dictionary of psychoanalysis.* Macmillan Reference USA.

Derrida, J. (1967). La escritura y la diferencia. Barcelona: Anthropos.

Dimen, M. (2003). Sexuality, Intimacy, Power. Hillsdale, NJ: Analytic

Press.

Erikson, E. (1950). Identity and the life cycle. In : *Psychological Issues.* New York: International Universities Press.

Erikson, E. (1956). The problem of ego identity. *J Amer Psychoanal Assoc*

4:56-121. Erikson, E. (1968). *Identity, Youth, and Crisis.* New York : Norton

Etchegoyen, H. (1982). The relevance of the 'here and now' transference interpretation for the reconstruction of early psychic development. Int J Psychoanal. 63(1):65-75.

Faimberg H (2013). The "as-yet situation" in Winnicott's "Fragment of an analysis": Your father "Never did you the honor of"… yet. *Psychoanal Q* 82:849-875.

Fairbairn, R. W. (1940). Schizoid factors in the personality. In *Psychoanalytic studies of the personality*. London: Routledge, 1952, pp. 3-27.

Fairbairn, R. W. (1941) .A revised psychopathology of the psychoses and psychoneuroses. In

Psychoanalytic studies of the personality. London: Routledge, 1952, pp. 28-58.

Fairbairn, R. W. (1943) .The repression and the return of bad objects (with special reference to the 'war neuroses'). In *Psychoanalytic studies of the personality*. London: Routledge, 1952, pp. 59-81.

Fairbairn, R. W. (1944). Endopsychic structure considered in terms of object-relationships. *International Journal of Psychoanalysis*, 25: 70-92. Reprinted in *Psychoanalytic studies of the personality*. London: Routledge, 1952, pp. 82-136.

Fairbairn, R. W. (1946). Object-relationships and dynamic structure. In *Psychoanalytic studies of the personality*. London: Routledge, 1952, pp. 137-151.

Fairbairn, R. W. (1952). *Psychoanalytic studies of the personality*. London: Routledge.

Fairbairn W. D. (1952). *An object-relations theory of the personality.* New York : Basic

Books. Fenichel, O. (1941). The Ego and the Affects. *Psychoanal Rev,* 28: 47-60.

Fenichel, O. (1945). *The Psychoanalytic Theory of Neurosis.* New York: Norton.

Ferenczi, S. (1911). First Contributions to Psycho-Analysis. London: Karnac Books,

1994.

Ferenczi, S. (1924) On forced phantasies. In *Further contributions to the theory and technique of psycho-analysis*. London: Maresfield Reprints, 1980, pp. 68-77.

Ferenczi, S. (1932). *The Clinical Diaries of Sándor Ferenczi*, transl. M. Balint & N. Z. Jackson. Cambridge: Harvard University Press, 1988.

Fonagy, P (2000). Attachment and Bordeline Personality Disorder. *J Amer Psychoanal Assoc,*

48: 1129-1146.

Fonagy, P (2001). *Attachment theory and psychoanalysis.* New York: Other Press.

Fosshage, J (2010). Development of individuality within a systems world. In: *The Challenge of Indivduality: New Perspectives in Psychoanalytic Contextualism.* Coburn, W. and Frie, R. (eds.). New York: The Analytic Press, pp. 89-105.

Foucault, M. (1988), *On power. In Politics, Philosophy, Culture: Interviews and Other Writings, 1977-1984*. New York: Routledge.

Fromm, E. (1941). *Escape from Freedom*. New York: Avon

Freud, S (1950 [1895]). Project for a Scientific Psychology. *SE* I :295-387.

Freud. S. (1897). Letter of September 21, 1897. In *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess 1887-1904.* Translated & edited by JM Masson. Cambridge, Mass: Harvard University Press p 264.

Freud, S. (1900). *The interpretation of dreams*. *SE* 4 -5.

Freud, S. (1905) *Three essays on the theory of sexuality*. *SE* 7: 123-

245. Freud, S. (1909) Analysis of a phobia in a five-year-old boy. *SE*

10: 1-149. Freud, S. (1914) On Narcissism: An Introduction. *SE* 14:

67-102.

Freud, S. (1915). *Instincts and their vicissitudes*, *SE*

14:111-140. Freud, S. (1917a) Mourning and melancholia.

SE 14: 237-258.

Freud, S. (1917b). Introductory lectures on psycho-analysis. *SE*

16:243-463. Freud, S. (1918). From the history of an infantile

neurosis. *SE* 17:1-124.

Freud, S. (1920) *Beyond the pleasure principle*. *SE* 18: 1-64.

Freud, S. (1921) *Group psychology and the analysis of the ego*. *SE* 18:

65-143. Freud, S. (1923) *The ego and id*. *SE* 19: 1-66.

Freud, S. (1926). *Inhibitions, symptoms, and anxiety. SE*

20:77-178. Freud, S. (1931). Female Sexuality, *SE* 21.

Freud, S. (1933). Freud 1933a *New Introductory Lectures on Psycho Analysis, SE 22.*

Freud, S. (1937). Analysis Terminable and Interminable. *SE* 23:

209-254 Freud, S. (1938/1939) *Moses and Monotheism. SE* 23: 1-

139.

Freud, S. (1940). *An outline of psycho-analysis. SE* 23: 139-207.

Fulgencio, L. (2007) 'Winnicott's rejection of the basic concepts of Freud's metapsychology', *International Journal of Psychoanalysis*, 88: 443-61.

Gabbard, G. O. (1995). Countertransference: The Emerging Common Ground. Int. J. Psycho- Anal., 76:475-485.

Galatzer Levy, R. M. (2004). Chaotic possibilities: Toward a new model of development.

Int J Psychoanal 85.2:419-441.

Galatzer-Levy, R. M. (2002). Emergence. *Psychoanal Inq* 22.5:708-727.

Galatzer-Levy RM (1995). Psychoanalysis and dynamical systems theory: Prediction and self similarity. *JAPA* 43:1085-1113.

García Badaracco, J. E. (1986): *Identification and its vicissitudes in the psychoses. The importance of the concept of the 'maddening object'*. The International Journal of psycho - analysis; 67 (Pt 2):133-46.

García Badaracco, J. E. [1980]: Comunidad Terapéutica Psicoanalítica de Estructura Multifamiliar. Tecnipublicaciones. Madrid.

Garcia Badaracco J.E.(1986): Identification and its vicissitudes in the psychoses. The importance of the concept of the 'maddening object'. The International Journal of Psycho - analysis; 67 (Pt 2):133-46.

Garcia Badaracco, J.E. (2006a):. El Psicoanálisis Multifamiliar: cómo curar desde la 'virtualidad sana' (unpublished).

Garcia Badaracco, J. E. (2006b) : La nueva manera de pensar (unpublished).

Garma, A. (1978). Comunicación personal en Aslan, C.M. Un aporte a la metapsicología del duelo. *Revista de Psicoanálisis*. 1978 N°1.

Gemelli, RJ (2008). Normal Child and Adolescet Development. In: *Texbook of Psychiatry.* Holes RE, Yudowsky SC and Gabbard GO (Eds.) Arlington, VA: American Psychiat Publishing.

Gentile, J. (2007). Wrestling with matter: Origins of intersubjectivity. *Psychoanalytic Quarterly* 76:547-582.

Gergely, G (2000). Reapproaching Mahler. *J Amer Psychoanal Assoc,* 48: 1197-1228.

Gergely, G. and Unoka, Z. (2011) Attachment and Mentalization in Humans. The Development of the Affective Self. In *Mind to Mind. Infant Research, Neuroscience, and Psychoanalysis.* Jurist, E. L., Slade, A., and Bergner, S. (eds.). New York: Other Press, pp. 50-87.

Ghent, E. (1990). Masochism, submission, surrender—Masochism as a perversion of surrender. *Contemp Psychoanal* 26:108-136.

Ghent, E. (2002). Wish, need, drive: Motive in the light of dynamic systems theory and Edelman's selectionist theory. *Psychoanal Dialogues* 12:763-808.

Goldberg, A. (1992). *A Fresh Look at Psychoanalysis: The View from Self Psychology.*

Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Goldberg, A. (2015a). Oral Communication to Eva Papiasvili.

Goldberg, A. (2015b). Oral Communication to Eva Papiasvili.

Goldner, V. (1991). Toward a critical relational theory of gender. *Psychoanal Dial*

1:249-272. Goldner, V. (2003). Ironic gender/authentic sex. *Studies in Gender and*

Sexuality 4:113-139. Gomez, L (1997) *An introduction to object relations*. London: Free

Association Books.

Green, A. (1975) The analyst, symbolization and absence in the analytic Setting (On changes in analytic practice and analytic experience*. Int J Psycho-Anal* 56:1- 22.

Green, A. (1985). Trop c'est trop. In. *Mélanie Klein aujourd'hui : Hommage à l'occasion du centenaire de sa naissance,* Smirnoff V editor. Césura, 93 -103.

Green, A. (1999) *The work of the negative*. London: Free Association Books.

Green, A. (2002a). The object and the drive. In *Time in psychoanalysis: Some contradictory aspects.* Trans. A. Weller, London: Free Association Books, pp 100-130.

Green, A. (2002b). On binding and the other. In *Time in psychoanalysis: Some Contradictory Aspects.* Trans. A. Weller, London: Free Association Books, pp 131-135.

Green, A. (2003/2005). *Key ideas for a contemporary psychoanalysis: Misrecognition and recognition of the unconscious.* London & New York: Routledge. Trans. *Idées directrices pour une psychanalyse contemporaine*, PUF, 2003.

Green, A (2007). Pulsions de destruction et maladies somatiques. *Revue française de psychosomatique,* 32:45-70.

Green. A (2011). André Green at the Squiggle Foundation (Winnicott Studies Monograph Series). Abram J editor. London: Karnac.

Greenacre P (1957). The childhood of the artist: libidinal phase development and giftedness. *Psychoanalytic study of the child* 12: 27-72.

Greenberg, J. and S. Mitchell (1983) *Object relations in psychoanalytic theory*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Greenberg, J. (2012). Editor's introduction The Psychoanalytic Quarterly 81 (3) 527 _ 530

Grinberg, L and R (1981). Modalities of Object Relations in the Psychoanalytic Process. *Contemporary Psychoanalysis* 17: 290-320

Grotstein, J. (2008). The overarching Role of Unconscious Phantasy. Psychoanal. Inq., 28:190- 205.

Grotstein, J. and D. Rinsley (eds.) (1994) *Fairbairn and the origins of object relations*. London: Free Association Books.

Grotstein, J.S. (2005). 'Projective transidentification': An extension of the concept of projective identification. Int. J. Psycho-Anal., 86:1051-1069.

Guntrip, G. (1961). *Personality Structure and Human Interaction.* London: Hogarth Press.

Guntrip, G. (1968). *Schizoid Phenomena, Object Relations and the Self.* New York: Internat Univ Press.

Guntrip, G. (1971). *Psychoanalytic Theory, Therapy and the Self.* New York: Basic

Books. Hanly, C. (2009). On truth and clinical psychoanalysis. *Int J Psychoanal*

90:363–373.

Haynal, A. (1988) *The technique at issue: Controversies in psychoanalysis from Freud and Ferenczi to Michael Balint*. London: Karnac.

Harris, A. E. (2011). The relational tradition: Landscape and canon. *J Amer Psychoanal Assoc*

59:701-735.

Harris, A., & Sinsheimer (2008). The analyst's vulnerability: Preserving and fine-tuning analytic bodies. In: *Bodies in Treatment: The Unknown Dimension*, ed. F. S. Anderson. New York: Taylor & Francis, pp. 255-274.

Hartke, R. (2005). La situación traumática básica en la relación analítica. *Psicoanálisis Apdeba*

XXVII., **1-2**: 59-90..

Hartmann, H. (1927) [1964]. Concept formation in psychoanalysis. *Psychoanal St Child* 19: 11- 47.

Hartmann, H. (1939). *Ego psychology and the problem of adaptation*. New York: International Universities Press.

Hartmann, H., Kris, E., Loewenstein, R. L. (1946). Comments on the formation of psychic structure. *Psychoanal Study Child* 2: 11-38.

Heimann, P. (1942) Some notes on the psycho-analytic concept of introjected objects. *British Journal of Medical Psychology*, 22: 8-17.

Heimann, P. (1950). On counter-transference. *Int J Psycho-Anal* 31:81-84.

Hinshelwood, R. D. (1989) *A dictionary of Kleinian thought*. London: Free Association Books.

Hinshelwood, R. D. (1991) Psychic equilibrium and psychic change, by Betty Joseph. Review, Free Associations, 2:2.

Hoffman, I.Z. (1998). *Ritual and Spontaneity in the Psychoanalytic Process: A Dialectical- Constructivist View*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Issacs, S. (1948) The nature and function of phantasy. *International Journal of Psychoanalysis*, 29: 73-97.

Jacobson, E. (1954) The self and the object world. *Psychoanal St Child* 9:75-127.

Jacobson, E. (1964) *The self and the object world*. New York: International Universities Press.

Joffe, W. G. and Sandler, J. (1965). Notes on Pain, depression and Individuation. *Psychoanal Study Child* 20:394-424.

Jones, E. (1913). Haß und Analerotik in der Zwangsneurose (Hate and Anal Erotism in the Obsessional neurosis). Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, 1(5):425-430.

Kandel, E. (2012), *The Age of Insight. The Quest to Understand the Unconscious in Art, Mind and Brain. From Vienna to the Present*. New York: Random House.

Kernberg, O. (1976) *Object relations theory and clinical psychoanalysis*. New York: Jason Aronson.

Kernberg, O (2004) Psychoanalytic Object Relations Theories. In: *Contemporary Controversies in Psychoanalytic Theory, Thechniques and their Applications* (pp. 633-664). New Haven: Yale University Press.

Kernberg, O (2012). Mentalization, Mindfulness, Insight, Empathy, and Interpretation. In: *The Inseparable Nature of Love and Agressiom* (pp. 57-79). Washington DC: American Psychiat Publishin

Kernberg, O. (2013). Object relations theory. In: De Mijolla (ed), *International Dictionary of Psychoanalysis.* Macmillan Reference USA.

Kernberg, O. (2014). The Unresolved Problem of the Classification of Personality Disorders. In: *Persönlichkteitsstörungen* (in press).

Kernberg, O. F. (2015). Neurobiological Correlates of Object relations Theory: The relationship between neurobiological and psychodynamic development. *Int. Forum*

Psychoanal 24: 38-46.

Kernberg, O. (2016). What is Personality? *J Personality Disorders* 30: 145-156.

Klein, M. (1926) The psychological principles of early analysis. In *Love, guilt and reparation and other works 1921-1945*. London: Hogarth Press, 1981, pp. 128-138.

Klein, M. (1927). Symposium on Child Analysis. In : *Contributions to Psycho-analysis, 1921- 1945.* pp. 152-184. Londo n : Hogarth Press, 1948.

Klein, M. (1929) Personification in the play of children. In *Love, guilt and reparation and other works 1921-1945*. London: Hogarth Press, 1981, pp. 199-2019.

Klein, M. (1930). The Importance of Symbol Formation in the Development of the Ego. *In: Love, guilt and reparation and other works 1921-1945*. London: Hogarth Press, 1981, pp. 219- 232.

Klein, M. (1932) *The Psychoanalysis of Children.* London: Hogarth Press.

Klein, M. (1933) The early development of conscience in the child. In *Love, guilt and reparation and other works 1921-1945*. London: Hogarth Press, 1981, pp. 248-257.

Klein, M. (1934). A Contribution to the psychogenesis of manic-depressive states. In : *Contributions to Psycho-analysis, 1921-1945.* pp. 282-310. London : Hogarth Press, 1948.

Klein, M. (1935) A contribution to the psychogenesis of manic-depressive states. In *Love, guilt and reparation and other works 1921-1945*. London: Hogarth Press, 1981, pp. 262-289.

Klein, M. (1936) Weaning. In *Love, guilt and reparation and other works 1921-1945*. London: Hogarth Press, 1981, pp. 290-305.

Klein M (1937). Love, Guilt and Reparation. In : *Love, Guilt and Reparation : And other works 1921-1945* (pp. 306-342). London : Hogarth Press (1975).

Klein, M. (1940) Mourning and its relation to manic-depressive states. In *Love, guilt and reparation and other works 1921-1945*. London: Hogarth Press, 1981, pp. 344-369.

Klein, M. (1946) Notes on some schizoid mechanisms. In *Envy and gratitude and other works 1946-1963*. London: Hogarth Press, 1980, pp. 1-24.

Klein, M. (1952a) The origins of transference. In *Envy and gratitude and other works 1946- 1963*. London: Hogarth Press, 1980, pp.48-56.

Klein M (1952a). Some theoretical conclusions regarding the emotional life of the infant. In : *Envy and Gratitude : And other works 1946-1963* (pp.61-93). London : Hogarth Press (1975).

Klein, M. (1952b) The mutual influences in the development of ego and id. In *Envy and gratitude and other works 1946-1963*. London: Hogarth Press, 1980, pp. 57-60.

Klein, M. (1959) Our adult world and its roots in infancy. In *Envy and gratitude and other works 1946-1963*. London: Hogarth Press, 1980, pp.247-263.

Klein, M (1963). "On the Sense of Loneliness," *Envy and Gratitude and Other Works 1946- 1963.* Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis. London,1975, pp. 300-313.

Klein M. (1980) *The Writings of Melanie Klein. Vol III Envy and gratitude and Other Works 1946-1963.* The Hogarth Press. London.

Kohon, G. (ed.) (1986) *The British School of psychoanalysis: The Independent tradition*. London: Free Association Books.

Kohut, H. (1971), *The Analysis of the Self*. New York: International Universities Press.

Lacan, J (1949). The mirror stage as formative of the function of the I as revealed in psychoanalytic experience. In *Écrits: A Selection*, Trans A. Sheridan. New York: WW Norton, 1977, 1-7.

Lacan, J (1953). The function and field of speech and language in psychoanalysis. In *Écrits: A Selection*, Trans A. Sheridan. New York: WW Norton, 1977, 30-113.

Laplanche, J (1989). *New Foundations for Psychoanalysis*. Macey D Translator. Oxford & Cambridge, Mass: Blackwell Pub.

Laplanche, J & Fletcher, J (1993). *Jean Laplanche: Seduction, Translation and the Drives.*

Fletcher J, Stanton M editors. London: Institute of Contemporary Arts.

Laplanche, J (1999). *Essays on Otherness*. Fletcher, editor. London & New York: Routledge.

Levenson, E.A. (2006). Fifty years of evolving interpersonal psychoanalysis. *Contemporary Psychoanalysis* 42:557-564

Levy, R. (2014). "*De l'ombre de l'objet à l'objet esthétique*". *Cahiers de Psychanalyse*, APF.

Lichtenstein, H. (1970). Changing Implications od the C: an inquiry concerning the Concept of Psychosexual Development: an inquiry concerning the validity of classical psychoanalytic assumptions concerning sexuality. *J Am Psychoanal Assoc* 18: 300-318.

Loewald, H. W. (1960). *On the Therapeutic Action of Psycho-Analysis. In J Psycho-Anal*

41:16-33.

Loewald H W (1970). Psychoanalytic theory and the psychoanalytic process. *Psychoanal Study Child* 25:45-68.

Loewald, H. W. (1971). On motivation and instinct theory. *Psychoanal St Child* 26:91-128.

Loewald, H. W. (1972). Freud's concept of negative the therapeutic reaction, with comments on instinct theory. In Hans Loewald, *Papers in Psychoanalysis*, pp 315-324. Princeton: Yale University Press, 1980.

Loewald, H. W., Meissner, W. W. (1976). New horizons in metapsychology: View and review. *J Amer Psychoanal. Assoc* 24:161-180.

Loewald, H. W. (1978). Instinct theory, object relations, and psychic-structure formation. *J Amer Psychoanal Assoc* 26:493-506.

Loewald, H. W. (1988). *Sublimation*. New Haven, CT: Yale University Press.

Loewenstein, R., Newman, L., Schur, M., and Solnit, A. New York: International Universities Press.

Lombardi, R. (2008). The body in the analytic session: Focusing on the body-mind link. *International Journal of Psychoanalysis* 89:89-109.

Loparic, Z. (2010) From Freud to Winnicott: aspects of a paradigm change. In J. Abram (ed.) *Donald Winnicott today*, London: Routledge, 2013, pp. 113-56.

Mahler M (1952). On child psychosis: autistic and symbiotic infantile psychoses. *Psychoanal St Child* **7**:286-305.

Mahler M. (1961). On Sadness and Grief in Infancy and Childhood—Loss and Restoration of the Symbiotic Love Object. Psychoanalytic Study of the Child, 16:332-351.

Mahler M. (1966). Notes on the development of basic moods: the depressive affect. In

Psychoanalysis - a general psychology: essays in honor of Heinz Hartmann, editors Meltzer,

D. (1968) Terror, persecution and dread. *International Journal of Psychoanalysis* 49: 396-400

Mahler M, Furer M (1968). *On human symbiosis and the vicissitudes of individuation. Vol.1: Infantile psychosis.* New York: International Universities Press.

Mahler M, Gosliner B (1955). On symbiotic child psychosis: genetic, dynamics and restitutive aspects. *Psychoanal St Child* 10: 195-212.

Mahler M, Pine, F, Bergman, A (1975). *The psychological birth of the human infant: symbiosis and individuation.* New York: Basic Books.

Mahler, M., Ross, J., de Fries, Z. (1949). Clinical studies in benign and malignant cases of childhood psychosis (schizophreia-like). *American* Journal *of Orthopsychiatry* 19: 292-305.

Mayman, M. (1963). Personal Communication with O. Kernberg. In: Kernbegr, O. (1977): Object *Relations Theory and Clinical Psychoanalysis.* New York: J. Aronson.

Meltzer, D. – La ampliación metapsicológica realizada por Klein y Bion. In: Vida Onírica. Tecnipublicaciones, Madrid, 1984.

Meyer, L. (2002) : *Família: dinâmica e terapia – uma abordagem psicanalítica*. 2. ed. revista e atualizada. São Paulo: Casa do Psicólogo, 2002. 276p. ISBN 85-7396-183-X.

Mills, J (2005). A Critique of Relational Psychoanalysis. *Psychoanal. Psychol.* 22: 155-188.

Milner, M. (1952) The role of illusion in symbol formation. In *The suppressed madness of sane men*, London: Tavistock Publications, 1987, pp. 83-113.

Milner, M. (1977) Winnicott and overlapping circles. In *The suppressed madness of sane men*, London: Tavistock Publications, 1987, pp. 279-86.

Mitchell, S.A. (1988). *Relational Concepts in Psychoanalysis*. Cambridge: Harvard University Pres.

Mitchell, S.A. (1993a). Aggression and the endangered self. *Psychoanalytic Quarterly* 62:351- 382.

Mitchell, S.A. (1993b). *Hope and Dread in Psychoanalysis*. New York: Basic Books..

Mitchell, S.A. (1997). *Influence and Autonomy in Psychoanalysis*. Hillsdale, NJ: Analytic Press

Mitchell, S. A. (1998). Attachment Theory and the Psychoanalytic Tradition: Reflections on Human Relationality. *British Journal of Psychotherapy* 15(2):177-193.

Mitchell, S.A. (2000). *Relationality: From Attachment to Intersubjectivity.* Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Mitchell S, Black M (1995). *Freud and beyond: A history of modern Psychoanalytic thought.*

New York: Basic Books.

Mitrani, J. L. (2007) Some Technical Implications of Klein's Concept of 'Premature Ego Development'. Int. J. Psycho-Anal., 88:825-842

Mitre María Elisa: (2007) *Las voces de la locura.* Editorial Sudamericana. Buenos

Aires. Mitre María Elisa: (2016) *Las voces del silencio.* Editorial Sudamericana.

Buenos Aires. Modell, A. H. (1968) *Object Love and Reality.* New York: Internat

Univ Press.

Modell, A. H. (1995). Discussion of articles on relational theory in psychoanalysis. *Psychoanal Psychol* 12:109-114.

Mom, J. (1961-62): El yo y su control a través de los objetos en la agorafobia. Revista Uruguaya de Psicoanálisis; tomo 4, pte. 3:p. 465-536, 1961-62

Money-Kyrle, R (1955) *Psychoanalysis and Ethics* London: Tavistock. Reprinted in *The collected papers of Roger Money-Kyrle*, edited by Donald Meltzer. Perthshire: Clunie Press, 1978 (264-284).

Money-Kyrle, R. (1968) Cognitive development. In *The collected papers of Roger Money- Kyrle*, edited by Donald Meltzer. Perthshire: Clunie Press, 1978, pp.416-433.

Moore, B. and B. Fine (1990) *Psychoanalytic terms and concepts.* New York: Vail-Ballou Press.

Morin E (2008). *On Complexity, advances in systems theory, complexity, and the human sciences.* New York: Hampton Press.

Nieto Grove, N. (1960): Mecanismos hipocondríacos "normales" en el desarrollo femenino http://www.apuruguay.org/apurevista/1960/16887247196406010l.pdf

Nieto Grove, M. (1960) : Mecanismos obsesivos y defensa hipocondríaca. http://www.apuruguay.org/apurevista/1960/16887247196406040 3.pdf

Ogden, T.H. (1989). *The Primitive Edge of Experience.* A Jason Aronson Book; New York : Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Ogden, T. H. (2016) Destruction reconceived: On Winnicott's 'The Use of an Object and Relating through Identification'. *International Journal of Psychoanalysis*, 97 (5): 1243-1262.

O'Shaughnessy, E. (1981) A clinical study of a defensive organisation, *International Journal of Psychoanalysis* 62: 359-369.

Pichon-Rivière, E. (1965/1971). Del Psicoanálisis a la Psicología Social, Tomo II, Buenos Aires: l Editorial Galerna -Freud: punto de partida de una Psicología Social' (1965) (Pichon- Rivière, 1971, p. 171-173).

Plotkin, M. (2012) Psychoanalysis and Politics. Damousi and Plotkin. Oxford University Press

Pontalis, J. B. (1988). *Perdre de vue*. Paris: Gallimard.

Pragier D, Faure-Pragier S (1990). Un siècle après l'Esquisse: nouvelles métaphores? Métaphores du nouveau. *Revue française de psychanalyse* 54.6:1395-1529.

Puget, J. (2017). Revisiting the Concept of Frame. In: Tylim I. and Harris A., eds: *Reconsidering the moveable frame in psychoanalysis*. London: Routledge.

Rabinovich D. (1990) El Concepto de Objeto en la Teoría Psicoanalítica (Manantial[EP2]) . Ediciones Manantial Buenos Aires Argentina 1988 (2nd ed. 1990).

Rank, O. (1924) *The trauma of birth*. New York: Harcourt Brace, 1929.

Rank, O. (1927) Genesis of the object relation. In P. Rudnytsky, *The psychoanalytic vocation*, 1991, pp. 171-79.

Rapaport, D. and Gill, M.M. (1959) The points of view and and assumptions of metapsychology. In : *Collected Papers of David Rapaport,* Ed. M. Gill (1967). New York: Basic Books.

Reid, W. (2008a). Un nouveau regard sur la pulsion, le trauma et la méthode analytique. Première partie: Une théorie de la psyché. *Filigrane* 17 #1:68-94.

Reid, W. (2008b). Un nouveau regard sur la pulsion, le trauma et la méthode analytique, deuxième partie: une théorie de la méthode. *Filigrane* 17 #2:70-98

Reid, W. (2010). Psyché est "réalité": n'en sait rien. La transionnalité revisitée. *Revue française de psychanalyse* 5:1531-1537.

Reid, W, (2010). Les avatars du trauma structurel ou les voies psychiques de l'accomplissement du désir. *Revue française de psychanalyse* 74:51-69.

Reid W (2015 in press). The use of an object: Winnicott and the ternary thought. In: *Playing and reality revisited*. Genaro Saragagno and Christian Seulin, eidtors, London: Karnac.

Riviere, J. (1936) A contribution to the analysis of the negative therapeutic reaction, *International Journal of Psychoanalysis* 17: 304-320.

Renik, O. (2007). Intersubjectivity, therapeutic action, and analytic technique. *Psychoanal Q* 76S:1547-1562.

Rosenfeld, H. (1964) On the psychopathology of narcissism, a clinical approach. *International Journal of Psychoanalysis* 45: 332-337.

Rosenfeld, H. (1971) A clinical approach to the psychoanalytic theory of the life and death instincts: an investigation into the aggressive aspects of narcissism. *International*

Journal of Psychoanalysis 52:169-178

Rosenfeld, H. (1983). Primitive Object Relations and Mechanisms. *Int J Psycho-analysis* 64: 261-267.

Roth, G. (2009). *Aus Sicht der Gehirns* [From the perspective of the brain]. Frankfurt am Mein: Suhrkump.

Roth, G. and Dicke, U. (2006). Funktionelle Neuroanatomie des limbischen Systems. In: *Neurobiologie Psychischer Störungen* (Functional Neuroanatomy of the Limbic System. In: Neurobiology of Mental Dicorders). Fröstl, J., Hautzinger, M. and Roth, J. (eds.). Heidelberg: Springer.

Roussillon, R. (1991). *Paradoxes et situations limites de la psychanalyse*. Editions Quadrige. Paris: PUF.

Roussillon, R. (2013). The function of the object in the binding and unbinding of the drives. *Int J Psychoanal* 94:257-276.

Rowland, M. (2013). *The New Science of the Mind. From Extended Mind to Embodied Phenomenology*. *A Bradford Book*. Cambridge, MA: MIT Press.

Rycroft, C. (1995). *A critical dictionary of psychoanalysis*. Second edition. Harmondworth: Penguin Books.

Sandler J, Rosenblatt B (1963). The concept of the representational world. *Psychoanal St Child*

17: 128-145.

Schafer R (1968). *Aspects of internalization.* New York : Int.Univ.Press

Schafer, R. (ed.) (1997) *The contemporary Kleinians of London*. Madison: International Universities Press.

Šebek, M. (1996) The Fate of the Totalitarian Object, Intern. Forum of Psychoanalysis, 5, (4), 289-24.

Šebek M. (1998). Posttotalitarian Personality – Old Internal Objects in a New Situation, J. Am. Academy Psychoanal., 26 (2), 295-309.

Šebek, M. (200). Das Schicksal der totalitaren Objekte. Wo stehen wir mit unseren Patienten? In: Kerz-Ruhling, I. et al. (Hrsg.): Sozialistische Diktatur und psychische Folgen. Tubingen, 197-216.

Šebek, M. (2001). Zeit, Raum und Gedachtnis fur totalitare Objekte, In: Die Gegenwart der Psychoanalyse – die Psychoanalyse der Gegenwart, Werner

Šebek, M. (2012). Destins des objets totalitaires. In: Guerres mondiales totalitarismes, genocides. Ed. H. Vermorel, G. Carbol, H. Parat. Paris: EDK, 2012.

Šebek, M. (2017). Basic uncertainty and totalitarian objects. In *Demons in the consulting room*,

A. Harris, M. Kalb and S. Klebanoff (eds.), Routledge, London, New York, 2017.

Segal, H. (1972). A delusional system as a defence against the re-emergence of a catastrophic situation. *International Journal of Psychoanalysis*. 53: 393-401.

Segal H (1991). On Symbolism. In: *Psychoanalysis, Literature and War: Papers 1972 – 1995.*

Steiner J. Ed. (pp. 33-38). London: Routledge (1997).

Seligman, S. (2003). The developmental perspective in relational psychoanalysis. *Contemporary Psychoanalysis* 39:477-50.

http://www.pepweb.org/search.php?author=seligman&title=&datetype=On&startyear=
2009
&endyear=&journal=&language=&type=&citecount=&viewcount=&viewperiod=week
&sort
=author%2Ca&fulltext1=&zone1=article&fulltext2=&zone2=paragraphs

Seligman S (2005). Dynamic systems Theories as a metaframework for psychoanalysis. *Psychoanal Dial* 15:285-319.

Seulin C (2015). Émergence et transformations de la sexualité infantile dans la cure. *Bulletin de la Société psychanalytique de Paris.* Novembre 2014.

Sheldrake, R. (2012). *Science Set Free.* New York: Deepak Chopra Books.

Skelton, R. (ed.) 2006). *The Edinburgh international encyclopaedia of psychoanalysis.*

Edinburgh University Press.

Spillius, E. et al. (2011). The New Dictionary of Kleinian Thought. London: Routledge.

Spitz, R. A. (1945). Hospitalism—An inquiry into the genesis of psychiatric conditions in early childhood. *Psychoanal St Child* 1:53-74.

Spitz, R. A. (1965). *The First Year of Life.* New York: Int Univ Press.

Spitz, R. A. (1972). Bridges—On anticipation, duration, and meaning. *J Amer Psychoanal Assoc* 20:721-735.

Stein, R. (2008). The otherness of sexuality: excess. *J Amer Psychoanal Assoc* 56:43-71.

Steiner, J. (1981). Perverse relationships between parts of the self: a clinical illustration. International Journal of Psychoanalysis 63: 241-251.

Steiner, J. (1987). The interplay between pathological organisations and the paranoid schizoid and depressive positions. International Journal of Psychoanalysis 68: 69-80.

Steiner, J. (1993). Psychic Retreats. London: Routledge.

Stephen, K. (1934) Introjection and projection: guilt and rage. *British Journal of Medical Psychology*, 14: 316-331.

Stewart, H. (1996) *Michael Balint: Object relations pure and applied*. London: Routledge.

Stern, D. B. (2010). Unconscious fantasy versus unconscious relatedness: Comparing interpersonal/relational and Freudian Approaches to clinical practice. *Contemp Psychoanal* 46:101-111.

Stern, D. N. (1985). *The Interpersonal World of the Infant.* New York: Basic Books.

Stern, D. N., Sander, L. W., Nahum, J. P., Harrison, A. M., Lyons-Ruth, K., Morgan, A. C., Bruschweilerstern N., Tronick, E. Z. (1998). Non-Interpretive mechanisms in psychoanalytic therapy: The 'something more' than interpretation. *Int J Psycho-Anal* 79:903-921.

Strachey, A. (1941). A note on the use of the word 'internal'. *International Journal of Psychoanalysis*, 22: 37-43.

Strachey, J. (1957). Editor's Note to "Mourning and Melancholia". SE vol. XIV, p.

240-242. Sullivan, H. S. (1953). The Interpersonal Theory of Psychiatry. New York:

Norton.

Sullivan, H. S. (1964). The Fusion of Psychiatry and Social Science. New York: Norton

Sutherland, J. D. (1963). Object relations theory and the conceptual model of psychoanalysis. *British J Medical Psychol* 36 : 109-124.

Tabak de Bianchedi, E. (1995) . From objects to links: discovering relatedness. Panel Presentation: Bion`s *Contributions to Psychoanalytic Theory and Technique*. XXXIX IPA Congress, San Francisco.

Taszma de Maladesky, S. (2003) : Comentario sobre El objeto en la fobia de Jorge Mario Mom. *Revista de Psicoanálisis* LX, 2:, 373-377.

Volkan, V. (2006). Killing in the Name of Identity. Charlottesville, VA: Pitchstone Press.

Winnicott, D. (1949). Hate in the Countertransference. In: *Collected Papers*. London: Tavistock, 1958, pp. 278-294.

Winnicott, D. W. (1950) Aggression in relation to emotional development. In *Through paediatrics to psycho-analysis*, London: Hogarth Press, 1975, pp.204-18.

Winnicott, D. W. (1951) Transitional objects and transitional phenomena. In *Playing and reality*, Harmondsworth: Penguin, 1985, pp. 1-30.

Winnicott, D. W. (1952) Anxiety associated with insecurity. In *Through paediatrics to psycho-analysis*, London: Hogarth Press, 1975, pp. 97-100.

Winnicott, D. W. (1953). Transitional objects and transitional phenomena, *Int J Psychoanal.*, 34:89-97.

Winnicott, D. W. (1954) Metapsychological and clinical aspects of regression within the psycho-analytic set-up. In *Through paediatrics to psycho-analysis*, London: Hogarth Press, 1975, pp. 278-94.

Winnicott, D. W. (1955). The depressive position in normal emotional developmet. *British J Medical Psychol* 28: 89-100.

Winnicott, D. W. (1958). The capacity to be alone. *Int J Psycho-Anal* 39: 416-420.

Winnicott, D. W. (1958). *Collected Papers*, Tavistock, London. - [1958c]: *Metapsychological and clinical aspects of regression within the psychoanalytical set up,* en Collected Papers, pp. 278-294. [Reproducido en Revista de Psicoanálisis, XXVI: 3, 1969.]

Winnicott, D. W. (1959) Classification: Is there a psycho-analytic contribution to psychiatric classification? In *The maturational processes and the facilitating environment*, London: Hogarth Press, 1985, pp. 124-39.

Winnicott, D. W. (1960a) The theory of the parent-infant relationship. In *The maturational processes and the facilitating environment*, London: Hogarth Press, 1985, pp. 37-55.

Winnicott DW (1960b). Ego distortion in terms of true and false self. In: Winnicott, D.W. (1965). *The maturational processes and the facilitating environment: Studies in the theory of emotional development.* The International Psycho-Analytical Library, 64:1-276. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis, 1965.

Winnicott, D. W. (1962a). Ego integration in child development. In *The maturational processes and the facilitating environment*, London: Hogarth Press, 1985, pp. 56-63).

Winnicott, D. W. (1962b). The aim of psycho-analytic treatment. In *The maturational processes and the facilitating environment*, London: Hogarth Press, 1985, pp.166-170.

Winnicott D. W. (1963). Dependence in infant care, in child care, and in the psycho-analytic setting. *Int J Psycho-Anal* 44:339-344.

Winnicott, D. W. (1963a). The development of the capacity for concern. In *The maturational processes and the facilitating environment*, London: Hogarth Press, 1985, pp.73-82.

Winnicott, D. W. (1963b). From dependence towards independence in the development of the individual. In *The maturational processes and the facilitating environment*, London: Hogarth Press, 1985, pp. 83-92.

Winnicott, D. W. (1963c). Fear of breakdown. In *Psycho-analytic explorations*, London: Karnac, 1989, pp. 87-95.

Winnicott, D. W. (1965). The concept of trauma in relation to the development of the individual within the family. In *Psycho-analytic explorations*, London: Karnac, 1989, pp. 130-48.

Winnicott, D. W. (1967). Mirror-role of mother and family in child development. In: *Playing and reality*. London: Tavistock Publications. 1971.

Winnicott, D. W. (1967). The location of cultural experience. In *Playing and reality*, Harmondsworth: Penguin, 1985, pp. 112-21.

Winnicott, D. W. (1969). The use of an object and relating through identifications. In *Playing and reality*, Harmondsworth: Penguin, 1985, pp. 101-111.

Winnicott, D. W. (1971). The place where we live. In *Playing and reality*, Harmondsworth: Penguin, 1985, pp. 122-29.

Winnicott, D. W. (1988). *Human nature*. London: Free Association Book.

Winnicott, D. W. [1989]. *Psychoanalytic explorations*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Wright, J. S. and Panksepp, J. (2014). An evolutionary framework to understanding foraging, Wanting and desire: The Neuropsychology of the SEEKING system. *Neurospsychoanal* 14:5- 39.

Zikles, K. (2006) Architektonik und funktionelle Neuroanatomie der Hirnrinde des Menschen. In: *Neurobiologie Psychischer Störungen* (Architecture and Functional Neuroanatomy of the Human Cerebral Cortex. In: Neurobiology of Mental Disorders). Fröstl H, Hautzinger M and Roth G (eds.). Heidelberg: Stringer, pp. 77-140.

Regionalni konsultanti i saradnici

Severna Amerika: Dr Oto Kernberg; Dr Harold Blum, Dr sc. Alana Ferlong; Dr sc. Linda A. Mejers; Dr sc. Eva D. Papiasvili, ABPP; Dr Arnold Goldberg; Dr sc. Džudit Mitrani; Dr sc. Li Tobajas, Dr Marsel Hadon – *Marcel Hudon*, MD; Dr Vilfrid Rid

Evropa: Dr sc. Stiven Groark, u saradnji sa dr Arne Jemstet; Dr Džejn Milton; Dr Antonio Perez-Sančez; Dr sc. Mihal Šebek; i Dr Marija Vitorija Kostantini

Latinska Amerika: Dr Abel Fajnstejn, master psihoanalize; Marija Eliza Mitre, psiholog – *Maria Elisa Mitre*; Dr Klara Nemas

Kopredsednik međunarodne saradnje: Dr sc. Eva D. Papiasvili, (American Board of Professional Psychology)

IPA Međuregionalni enciklopedijski rečnik psihoanalize je licenciran pod Creative Commons licencom CC-BY-NC-ND. Osnovna prava zadržavaju autori (IPA i saradnici članovi IPA), međutim, ovaj materijal mogu da koriste drugi, podložno nekomercijalnoj upotrebi, uz punu atribuciju IPA (uključujući pozivanje na URL www.ipa.world/IPA/Encyclopedic_Dictionary) i doslovnu reprodukciju, ne u derivativnoj, uredničkoj ili kombinovanoj formi. Molimo, pritisnite ovde za uslove.

SELF

Troregionalna saradnja

Međuregionalni konsultanti:

Gari Šlesindžer – Gary Schlesinger (Severna Amerika), Rafael Groisman (Latinska Amerika) i Sandra Maestro (Evropa)

Kopredsednik međunarodne saradnje: Eva D. Papiasvili (Severna Amerika)

I. UVOD I UVODNA DEFINICIJA

Prema filozofu Čarlsu Tejloru (*Charles Taylor*), 'self' je moderni fenomen začet u zapadnoj kulturi (Tejlor, 1989. str. 304). On tvrdi da korišćenje selfa kao osobe koja ima kako autonomne tako i relacione težnje, odslikava fokus na sopstvenu subjektivnost, sa njenim „unutrašnjim" i „društvenim" dimenzijama. U meri u kojoj psihoanaliza može da se posmatra kao dubinska studija o ljudskoj subjektivnosti, self predstavlja centralni, mada neuhvatljiv, neodređen i kontroverzan koncept.

Konceptualna jeres je očigledna u skorijim izdanjima psihoanalitičkih rečnika i definicijama koncepta na sva tri psihoanalitička kontinenta.

U Severnoj Americi, Okinklos i Samberg (2012) navode da psihoanalitičari koriste termin „self" da opišu širok spektar fenomena, kao što su: 1) celovita osoba u spoljašnjem svetu uključujući njeno telo i um; 2) subjektivni doživljaj, organizovan oko „Ja"; 3) reprezentacija ili skup reprezentacija unutar Ega; 4) fantazija selfa, u kojoj subjekt koji zamišlja ima glavnu ulogu u svojim raznim emocionalnim i interaktivnim aspektima; i 5) iz ugla self psihologije, lična psihička srž koja upravlja iskustvom i radnjom.

U Evropi, Skelton (2006) dodatno naglašava aspekt selfa kao temelja psihološke celovitosti koji čuva psihu od raspadanja i koji obuhvata ukupnost nesvesnih i svesnih sistema iz jungijanske perspektive; i selfa kao 'subjekta', 'objekta' i 'projekta bića' iz ugla egzistencijalne metapsihologije.

U Latinskoj Americi, čiji savremeni regionalni rečnici ne sadrže termin ’self’, pojavile su se razne kategorizacije postojećih modela, kao što je self kao podsistem „Ja”, self kao struktura, self osoba, i model selfa koji je zasnovan na subjektivnom doživljaju (Montero, 2005). Uz to, izvorne konceptualizacije ’self veze’ i ’povezanog selfa’ koje opisuju relacione aspekte premošćavanja i povezivanja reprezentacija selfa i objekata, i koje u svojoj proširenoj verziji uključuju i nesvesno formiranje unutrašnje grupe, čine važan deo latinoameričkog psihoanalitičkog identiteta (Pišon-Rivije, 1971; Arbiser, 2013; Loso, Seton, Šarf – *Scharff*, 2017).

Kada je reč o stilu korišćenja ovog pojma, ’self’ se nekada pojavljuje kao ’Self’, a nekada kao ’self’, u zavisnosti od konteksta, kako bi se zadržala terminologija određenog autora ili regije.

II. TERMINOLOGIJA, PREVODIVOST, SOCIOKULTURNA I FILOZOFSKA UPORIŠTA

Razlike u konceptualizacijama ’selfa’ često odražavaju različite referentne okvire, nivoe diskursa i razlike u prevodima, što proističe iz različitog sociokulturnog nasleđa.

U kolokvijalnoj upotrebi, pojam self, koji u mnogim slučajevima nije direktno prevodiv, koristi se kada se fenomenološki govori o samorefleksiji, samosvesti i samokritici. Pored toga, mnogi jezici imaju, takođe specifične ’povratne’ ili složene oblike reči koje se odnose na brigu o samom sebi, samosvest i samoekspanziju, naglašavajući na taj način jedinstvenost sopstvenog subjektivnog glasa, delovanja i namere.

Nemački ’Selbst’ i engleski ’Self’ impliciraju *iluzornu sadržajnost*, koja nema precizan pandan u romanskim (francuski, italijanski, španski i portugalski) jezicima. Međutim, svi indoevropski jezici koriste druga sredstva da izraze refleksivnost, promišljanje i istost, što su suštinski delovi *vokabulara sopstva*: suštinskog bića jedne osobe koje ga razlikuje od drugih, koje se posebno sagledava kao predmet introspekcije ili refleksivne i/ili reflektivne radnje. Na primer, francuskim oblikom ’meme’, italijanskim ’stesso’ i španskim ’mismo’ formiraju se složenice za sopstvo: *moi-meme*, *toi-meme*, *soi-meme* (sebe, tebe, njega/njoj); *me stesso*, *se stesso* (sebe, njega/njoj); *yo mismo* (sebe) itd. Osim toga, svi jezici izražavaju refleksiju u gramatičkoj strukturi rečenice, koja govornom subjektu pripisuje radnju/glas/nameru.

Na drugom kraju širokog spektra nalaze se apstraktni konstrukti iz filozofije, raznih humanističkih disciplina, književnosti, akademske i razvojne psihologije i neuronauke.

U oblasti psihoanalize, dijapazon obuhvata širok spektar, od fenomenoloških konceptualizacija bliskih iskustvu pa sve do vrlo apstraktnih metapsiholoških konstrukata različitih psihoanalitičkih okvira.

Možda više nego bilo koji drugi psihoanalitički koncept, 'self' odražava neodređenosti i dileme istorije ljudske misli, prisutne u filozofskim i naučnim istraživanjima isto koliko i u književnosti, popularnoj kulturi i jeziku.

Različita filozofska i kulturna baština, koja na različite, često kontradiktorne načine, označava da osoba-self postoji u promenljivim odnosima unutar celokupnog društvenog, lingvističkog i kulturološkog okruženja, uključuje Platona i Sokrata, Aristotela, Avgustina, Dantea, Šekspira, Montenja, Dekarta, Loka, Hjuma, Lajbnica, Spinozu, Hegela, Huserla, Hajdegera, Marksa, Džejmsa, Sartra, Dikinsona Sosira, Brentana, Bahtina, Fukoa, Adorna i Tejlora, između ostalih.

II. A. Filozofska uporišta

Sve velike psihoanalitičke orijentacije, sa svojim često suprotnim stavovima o konceptu selfa, sadrže tradicionalna filozofska pitanja, posebno ona o 'homunkularnom selfu' ('homuncular self') unutar svesti, izolovanosti subjekta od drugih selfova i intersubjektivnog porekla selfa.

Primer je konceptualni sled 'selfa', počevši od Platonovog (i Sokratovog) „Dijaloga", Aristotelovih rasprava o psihologiji, politici i poetici, Avgustinovog „Priznanja", sa njegovom neoplatonističkom tezom o ljudskoj detinjastoj zavisnosti od transcendentalnog omnipotentnog Bića/Boga, Hegelovog „Gospodstva i ropstva", koji čini osnovu škotsko-engleske empirističke filozofije Bejkona, Hjuma, Loka, i drugih, o osobi-selfu koja postoji u promenljivim odnosima u okviru šireg konteksta kulture i prirode, do Ferbernovog primata objektnih odnosa u razvoju i patologiji i Vinikotovog selfa i njegove upotrebe objekta, intersubjektivnih korena formiranja strukture, sa vezama sa Lakanovom „tišinom u susretu" i drugačije konceptualizovanim Kohutovim 'self objektom' i transferom self objekta, i spektrom intersubjektivnih i relacionih psihoanalitičkih teorija na svim psihoanalitičkim kontinentima (videti posebno poglavlje INTERSUBJEKTIVNOST), svi različito kompatibilni sa modernim filozofima Markuzeom, Fukoom, Hajdegerom i Makintajerom, koji se oslanjaju na teorije relativnosti i interpersonalnih odnosa. Bahtinov (1929/1984) pokušaj da pomiri

autonomni ’nedovršeni’ i ’nedovršivi’ self i self u odnosu sa drugim(a) kroz njegovu ’polifoniju’ i ’karneval’, što za posledicu ima istinski interni i eksterni dijalog, Rikorova (*Ricoeur*, 1986/1990/1992) faza sopstva u „Sopstvu kao drugi”, i Saidova (1978) projekcija stereotipne drugosti jedne kulture (nas) na drugu (njih) u „Orijentalizmu” pripada ovom plodonosnom poretku filozofske misli, primenljive na književnost, umetnost i velike sociokulturne kontekste.

U drugom primeru, na Platonovu alegoriju pećine o objektivizujućem razumu nasuprot nepotpunosti spoznavanja putem čula, nadovezuje se Dekartov racionalizam o samoreflektivnom jezgru ujedinjenog selfa, „srži … ’Ja’ … duše po kojoj sam ono što jesam” (Kotingam – *Cottingham*, 1986, str. 115); Berklijeva metafizika unutrašnjeg principa jedinstva, „koju um nameće čulima” (Kiršner, 1991, str. 162); Kantova teorija o istini i njegova subjektivistička teorija saznanja, po kojoj se realnost stvari po sebi ne može spoznati direktno, nego samo onako kako su kreirane, ispravno ili manje ispravno, u našem umu (vraćanje na Platonovu teoriju oblika), na koju se Frojd poziva u kontekstu nemogućnosti svesnog uma da spozna sopstvenu realnost, proširene su u teorije Ego psihologije o selfu i svetu objektnih reprezentacija.

Prepoznavanje presudne funkcije pamćenja u formiranju identiteta ’selfa’ počinje sa Aristotelom, nastavlja se sa Hjumom, anticipirajući, na različite načine, i Frojda i Kohuta. Hjum, u nemogućnosti da pronađe jedinstvenu koncepciju selfa, umesto toga ukazuje na emocionalni, čulni i opažajni „neprekidni tok i pokret” (Hjum, 1787, str. 252) i postulira da self počiva na iluzornoj sjedinjenosti primenjenoj na unutrašnji doživljaj. Potičući iz različitih škola mišljenja, racionalistički Dekart i empirijski Hjum, kao i kasnije Hajnc Hartman, mogu delovati mehanistički, i ne izmiču problemu homunkularnog selfa. Dok su neki najavljivali Frojdovu formulaciju nesvesnog (Frojd, 1915), sa zamršenim podelama subjekta na topografske i strukturalne modele kao razrešenje filozofske rasprave o identitetu selfa, drugi (Vinikot, Sartr, Lakan) su nastavili da traže rešenja.

Hegelov „doživljaj posedovanja selfa zahteva odnos sa drugim subjektom” (Kiršner, 1991, str. 168) i njegov opis otuđenosti subjekta u takvom susretu ima direktne naslednike u egzistencijalizmu Sartra i Hajdegera, Lakana, i na drugačiji način u Vinikotu.

Francuska filozofija 20. veka je u potrazi za savremenim ljudskim subjektom, posebno, bila zaokupljena dugim i direktnim razgovorima sa psihoanalizom. Radovi Mišela Fukoa o „brizi o sebi”, „hermeneutici subjekta” i „vladanju sobom i drugima”, uvode koncept etike kao odnosa selfa prema samom sebi, u smislu njegovog moralnog delovanja, koji je sam po sebi proizvod samoformirajuće aktivnosti koja se zove ’subjektivacija’ – termin koji su kasnije preuzeli francuski psihoanalitičari. U ovom kontekstu, briga o sebi se shvata kao transformacija selfa u plodonosno postojanje.

„Psihoanaliza vatre" Gastona Bašlara (*Gaston Bachelard*, 1938/64) predstavlja poetsko istraživanje raznih primarnih kompleksa, koji se vrte oko mitologije vatre, zasnovanih na snovima, maštanju, sanjarenju i poetskim slikama, gde je sanjarevo 'ne ja' u razigranom, sanjarenju nalik unutrašnjem dijalogu sa sanjarevim 'Ja'. Ovde, mašta zamenjuje inhibiciju i cenzuru. „Biće i ništavilo" Žan-Pola Sartra (1943/1992) postulira da nije struktura ono što definiše subjekt, već fundamentalni projekat egzistencije: projekat zamenjuje kompleks.

Francuski filozofi su posebno videli Frojdovu psihoanalitičku formulaciju metapsihologije nesvesnog kao novu radikalnu tvrdnju o subjektu:

Uz ideju o dinamičnom nesvesnom dolazi i ideja o ljudskom subjektu koji je daleko veći od svesti (on sadrži svest, ali nije njome ograničen), unutar kojeg se smeštaju decentrirane kreativne sile. Pa ipak, ka zajedničkim ciljevima ide se različitim sredstvima: intenzivni dijalog između filozofije i psihoanalize nije samo obeležen saradnjom i divljenjem, već i rivalstvom i nadmetanjem.

Ovakav višestrani i višeslojni dijalog grana se u mnoge psihoanalitičke orijentacije na svim kontinentima i u svim psihoanalitičkim kulturama. Oblik koji dobija, često je definisan pitanjima koja se tiču prevodivosti termina i značenja.

II. B. Originalna Frojdova terminologija i prevodivost 'Selfa': pogled iz Severne Amerike i Evrope

U okviru brojnih perspektiva (Gamelgor, 2003; Kelen, 1990; Kernberg, 1982; Laplanš i Pontalis, 1973; Kohut, 1971; Vinikot, 1960; Grinberg,1966), uočeno je da se uvođenje i dalji razvoj koncepta selfa u psihoanalizi može pripisati konceptualnom razvoju i terminološkoj složenosti i neodređenosti koji okružuju 'Ja'/'Ego'.

Međutim, iako je dugogodišnja tradicija u filozofiji i psihijatriji podrazumevala da se nemački *Ich* prevodi kao Ego (Majnert – *Meynert*, 1885; Solms, 2019), pojedini psihoanalitički autori su doveli u pitanje korisnost ove prakse, praćeni Standardnim izdanjem Strejčija i Odborom za rečnik za psihoanalizu (Džejms i Aliks Strejči, Ana Frojd, Ernest Džouns i Džoun Rivijer), posebno u domenu složenosti i neodređenosti frojdijanskog *Ich*.

Frojd je *Ich* – „Ja", što je Strejči preveo kao „Ego", koristio i za mentalnu strukturu i za psihičko delovanje, kao i za ličniji, subjektivniji iskustveni „self".

On, dakle, nikada nije razdvajao metapsihološki „Ego" od iskustvenog „selfa". Neki savremeni autori koji su poredili nemački original i Strejčijev prevod (Kernberg, 1982; Laplanš i Pontalis, 1973; Gamelgor, 2003) ovu neodređenost smatraju snagom, a ne slabošću Frojdovog koncepta „Ich", koji izražava bogatstvo unutrašnje tenzije između iskustveno-subjektivnih i samorefleksivno-objektivizujućih svojstava koncepta Ich/Ja. Prema njihovom gledištu, Strejčijev terminološki iskorak iz 'Ich' u 'Ego' teži doslednosti, ali to čini na račun Frojdove terminologije: gubi se dualni aspekt Ja.

U određenim slučajevima, Frojd (1930a,b) izjednačava self sa Ja. U „Civilizaciji i njenom nezadovoljstvu" on koristi termin „Selbst" za Self kao i „Ich" u jednoj rečenici, npr. u nemačkom originalu „Normalerweise ist uns nichts gesicherter als das Gefühl unseres Selbst, unseres eigenen Ichs." (Frojd, 1930b, str. 423). Odgovarajući Strelčijev prevod na engleski glasi: „Obično, ni u šta nismo toliko sigurni kao u osećanje našeg selfa, našeg sopstvenog Ega" (Frojd, 1930a, str. 65).

U drugim slučajevima, Frojd izjednačava self sa celovitom osobom. Pišući o „bolesnom Ich" (Frojd, 1940a,b), on kaže: „Das kranke Ich verspricht uns vollste Aufrichtigkeit, …, wir sichern ihm strengste Diskretion…" (Frojd, 1940a, str. 98). Strejčijev prevod na engleski glasi: „Bolestan Ego nam obećava najpotpuniju iskrenost... mi uveravamo pacijenta u najstrožu diskreciju …"(Frojd, 1940b, str. 173).

Na drugoj strani, u „Nacrtu", self je opisan kao aspekt Ja, kada Frojd navodi: „… wenn das Ich einer Versuchung erfolgreich widerstanden hat, etwas zu tun, was dem Überich anstössig ware, fühlt es sich in seinem Selbstgefühl gehoben…" (Frojd, 1940a, str. 137). U Strejčijevom prevodu, „…ako je Ego uspešno odoleo iskušenju da uradi nešto što bi bilo nepoželjno za Superego, on se oseća uzdignutim u svom samopoštovanju …" (Frojd, 1940b, str. 206).

U istom tekstu (Frojd, 1940a,b), rezimirajući ideje iz prethodnih rukopisa (Frojd, 1914), Frojd upoređuje „Ichliebe" i „Objektliebe" (Frojd, 1940a, str.71), odnosno self ljubav nasuprot objektne ljubavi. Strejči ovo prevodi kao „kontrast između Ego ljubavi i objektne ljubavi" (Frojd, 1940b, str.148).

Ovakav prevod, čineći neodređenost zbunjujućom, možda je doprineo potrebi Hajnca Hartmana (1950) za korekcijom, kroz progresivno konceptualno razdvajanje Ega od selfa, i selfa od reprezentacija selfa, koje je, iako je pridonelo daljim konceptualnim razvojima, u isto vreme možda iskomplikovalo konceptualizovanje odnosa između funkcija bezličnog Ega s jedne strane i subjektivnosti s druge. Po mišljenju Ota Kernberga (1982, str. 898), ovakvo strogo razdvajanje možda je doprinelo uklanjanju selfa iz metapsihologije, čime ju je osiromašilo i učinilo gotovo „zdravorazumskim konceptom" (Mur i Fajn, 1968, str. 88). Uprkos ovoj tendenciji, neki postfrojdijanski severnoamerički autori nastojali su da razrade dualni karakter „Ich" („Ja") „Ego"

(Jakobson 1964, Maler 1979, Kernberg 1982).

Slično tome, Žan Laplanš (Laplanš i Pontalis, 1973, str. 131) žali za gubitkom „pravog frojdijanskog doprinosa" neodređenosti i složenosti Frojdove upotrebe *Ich*, koji Frojd koristi da iskaže uzajamno delovanje, na mnogo nivoa suprotstavljenih, organizma i okoline, subjekta i objekta, unutrašnjeg i spoljašnjeg itd.

Iz donekle srodnog, mada različitog ugla, Bruno Betlhajm (*Bruno Bettelheim*, 1984) kritikuje Strejčijev prevod zbog apstraktne, zahtevno naučne i latinizovane terminologije kojom je zamenio duševnu, humanističku i metaforičku konotaciju Frojdovog „psychische Behandlung (Seelenbehandlung)" ili „tretmana psihe (duše)" [„psihičkog (ili mentalnog) tretmana" u Strejčijevom prevodu na engleski] (Frojd, 1890a, str. 289; Frojd, 1890b, str.283). Generelano, Betlhajm osuđuje to što se čini da je reč „duša" (*Seele*), sa njenim pratećim pojmovima duhovnog života i isuviše ljudske borbe, izbrisana iz prevoda Frojdovog rada, bivajući često zamenjena terminom „um" (*Geist*) (Betlhajm, 984, str. 70-71).

Iako francuski prevod Frojdovog opusa „Oeuvres Complètes de Freud/Psychanalyse – OCF/P" (1989-2015) zadržava neodređenost pojma *Ich*, prevodeći ga uglavnom kao „le moi" (naglašeni oblik „Ja"), koji je pre svega subjektivan, više self nego tvorevina defanzivnog Ega u Ego psihologiji, francuski jezik ima sopstvene probleme kada je reč o prevođenju „selfa"; to jest, bez francuskog „Je" (za „Ja"), Vinikotov prevodilac je „self" proglasio suštinski neprevodivim na francuski.

Uopšteno gledano, na različite načine, ni „Ego" ni „le moi" nisu ekvivalenti nemačkom „Ich". Dok u psihoanalizi na engleskom jeziku postoji sve veća potreba za razvojem koncepta „selfa" koji bi razjasnio i obuhvatio subjektivnost koja nedostaje u „Egu", u francuskoj psihoanalizi postoji smanjena potreba za sličnim razvojem selfa, budući da je termin „le moi" već „samodovoljan".

II. C. Etimološka, terminološka i prevodilačka razmatranja: latinoamerička perspektiva

Budući da engleski termin „Self" (koji sugeriše iluzornu sadržajnost) suštinski ne može jednom rečju da se prevede na španski ili portugalski, on se često prevodi kao „Sí mismo". Na primer, Self psihologija Hajnca Kohuta nekada se prevodi kao „Psicología del Sí mismo", ili direktno pominje kao Self psihologija.

Prema Kolinsovom rečniku (2018), self se na španski prevodi kao „uno mismo" (muški rod), ili „una misma" (ženski rod), ali i kao „el yo" (termin ekvivalentan pojmu „Ja").

Drugi prevodi „selfa" kao „mismo" („isto") naglašavaju vezu ovog koncepta sa konceptom *identiteta*.

Srodni španski pridev „mismidad" označava „istost". Prema Diccionario de filosofia abreviado [Prečišćeni rečnik filozofije] (Hose Ferater Mora, 2008), „Mismidad" je: 1. Stanje bivanja sobom; 2. Ono što je po sebi. 3. Lični identitet.

Pored toga, „Self" kao „Yo", je takođe i „Ja", te stoga i frojdijansko *Ich* (Ego). Zapravo, termin „Yo" ima jasnu latinsku etimologiju, budući da je varijacija starog narodnog latinskog „Eo" koji, sa svoje strane, predstavlja pojednostavljenu klasičnu latinsku reč „Ego". Portugalski termin „Eu" („Ja"), istog je etimološkog porekla.

Prema Rečniku Španske kraljevske akademije (2018), „Yo", kao lična zamenica: 1. označava osobu koja govori ili piše (termin ekvivalentan „Ja"); 2. iz filozofskog ugla, odnosi se na ljudski subjekt kao osobu; 3. iz psihološke perspektive, odnosi se na svestan deo individue, pomoću kojeg svaka osoba preuzima kontrolu nad sopstvenim identitetom i svojim odnosima sa okolinom.

U španskom jeziku, „Yo" znači *sopstvo*, *istost/istovetnost* (suprotno od drugosti), i takođe, koristi se da označi *celovitu osobu*.

Prema Sensagent rečniku (2018), iz psihološkog ugla „Yo" je: svesni deo ličnosti; sedište opažanja i subjektivni centar afektivnog i intelektualnog iskustva. Za pojedinca, ono konstituiše reprezentaciju njegovog sopstvenog identiteta: razliku između spoljašnjeg sveta i selfa.

Prema Kembridžovom rečniku (2018) na španskom, „Yo" bi se takođe moglo prevesti kao „Ja" i „mene".

Slično je i u portugalskom jeziku (*Dicionario Priberam*, 2008-2013), budući da „Eu" („Ja" u engleskom i „Yo" u španskom), kao lična zamenica odgovara značenjima: 1. „moja osoba" (formalno i neformalno); i 2. svesno postojanje, svesnost.

Iz gore navedenog proizilazi da su termini „Yo" i „Self" isprepleteni po svom značenju, kao što je to slučaj sa „Ja" i „Self" u engleskom jeziku. Pored toga, bliska veza između španskog *Yo* ili portugalskog *Eu* s jedne strane, i vlastite subjektivnosti s druge, mogla bi, barem delimično, da objasni manju potrebu za upotrebom termina Self u studijama povezanim sa *sopstvenom subjektivnošću* u regionu Latinske Amerike. Zaista, opsežna bibliografska pretraga baze podataka argentinskih psihoanalitičkih publikacija, koju je nedavno sprovelo Argentinsko psihoanalitičko udruženje, pokazala je da se termin „Yo" tri puta više navodi od termina „Self". Detaljno psihoanalitičko gledište Leona Grinberga i saradnika (1966) na etimologiju i semantiku Selfa biće predstavljeno u odeljku o razvojima u Latinskoj Americi (ispod).

III. EVOLUCIJA KONCEPTA

III. A. Preanalitički koreni: Vilijam Džejms

U svojim „Principima psihologije", Vilijam Džejms (1890/92) je sproveo temeljnu studiju o selfu u okviru mlade discipline akademsko-eksperimentalno-fenomenološke psihologije. On postulira postojanje tri „empirijska Selfa" (materijalni/telesni Self; socijalni Self; duhovni Self) i teorijskog konstrukta „Čist Ego". Svaki od empirijskih selfova je sposoban da pobudi osećanja i emocije, koje on naziva „Self osećanjima"; i svaki od njih je sposoban da podstakne radnju „Self traženja" i „Self očuvanja". Džejms, takođe, prepoznaje konflikt između različitih iskustvenih selfova, u kojem se ogledaju suprotstavljene potrebe. čist Ego je teorijski konstrukt, koji se sastoji od ličnog identiteta i čistog Selfa ličnog jedinstva.

III. B. Rani psihoanalitički koreni

Razne preteče koncepta Selfa su u različitom obimu već prisutne kod Frojda, Ferencija i Melanije Klajn.

III. Ba. Koreni kod Sigmunda Frojda

Za Frojda, „das Ich" (u Strejčijevom prevodu „Ego", a ne „Ja") odnosi se i na mentalnu radnju i na subjektivno iskustvo. Dok u originalnom nemačkom ovaj dualni aspekt 'Ich' izgleda da ukazuje na važnu 'Ich' karakteristiku, Strejčijev prevod na engleski i terminološki pomak od 'Ja' u 'Ego' inicirao je potrebu da se jasnije razgraniče sklonosti Ega kao mentalne strukture i psihičke radnje od fenomenološkog iskustvenog selfa (videti u tekstu iznad). Kroz svoj celokupni opus, Frojd je održavao ovu dualnost 'Ich', nekad izjednačavajući self sa *Ich*, nekad sa celovitom osobom, a nekada sa jednim aspektom *Ich*.

U izvedenom obliku, self (*Selbst*) se prvi put pojavljuje u Frojdovoj ranoj teoriji, u kojoj iznosi antitezu između instinkata samoodržanja i seksualnih instinkata: „…

unterscheiden wir auch in der Psychoanalyse die Selbsterhaltungs- oder Ich-Triebe von den Sexualtrieben …", na engleskom: „… i u psihoanalizi takođe pravimo razliku između instinkata samoodržanja ili Ego instinkata s jedne strane i seksualnih instinkata s druge" (Frojd, 1917a. str. 4; Frojd, 1917b, str.137).

Frojd je naglašavao um (u originalnom obliku 'Seele'/'duša'/psiha) koji je podeljen i u velikoj meri pod uticajem nesvesnih nagona, dok viđenju selfa kao različitog od Ega nije davao centralni značaj. Teorija o narcisizmu je jedan od načina na koji je Frojd nastojao da objasni ono što bi psihoanalitičari danas mogli da smatraju self doživljajem. U svom radu „O narcisizmu" (1914), Frojd je koristio ovaj koncept da bi objasnio fenomene poput omnipotencije, grandioznosti, idealizacije i narcisističkog izbora objekta. Frojd je objektnu ljubav posmatrao kao razvojni cilj, a na narcisizam je gledao kao na nešto od čega dete treba da se odvikne. Koliko god naslućujući bili neki od otkrića self psihologije, Frojd je došao do stanovišta da je trajna snaga infantilnog narcisizma povezana sa održavanjem samopoštovanja koje se postiže ispunjenjem Ego ideala, ljubavlju prema drugome koji poseduje kvalitete pronađene u tom idealu, ili dobijanjem ljubavi. U radu „O narcisizmu", Frojd ukazuje da su objektni izbori „prema narcisističkom tipu… neko ko je nekada bio deo njega samog" (1914, str. 90), kao jedan od načina koji ljudsko biće vode do izbora objekta. Pacijentova nada i očekivanje od analitičkog tretmana tada postaju nada za „lečenje putem ljubavi" (ibid, str.101). Tridesetih godina 20. veka termin Self ponovo je uveden kao istovetan Egu, kada Frojd, kao što je napred istaknuto, tvrdi: „Obično ne postoji ništa u šta smo više sigurni od osećanja našeg selfa, našeg vlastitog Ega" (1930a, str. 65).

Iznošenjem tvrdnje da je, „stvaranjem objekta unutar Ega…", kroz introjekciju, inkorporaciju i identifikaciju, „karakter Ega talog napuštenih objektnih kateksi", činilo se da je Frojd (1923, str. 29) ukazao da se ono što će kasnije teoretičari nazvati „selfom", razvilo kroz postepenu zamenu libidinalnih težnji deteta za roditeljima, sa identifikacijama. Ovo je u skladu sa ranijim radovima „O narcisizmu" (Frojd, 1914) i „Tuga i melanholija" (Frojd, 1917). Tako koncept *identifikacije* omogućava vezu između intrapsihičkog i interpersonalnog sveta deteta. *Identifikacija* je takođe omogućila da „stvarnost" igra mnogo veću ulogu u razvoju selfa, čime je utrla put za postfrojdijanske škole i konceptualizacije Selfa i njegov razvoj u okviru Ego psihologije, britanskih i severnoameričkih objektnih odnosa, self psihologije i interpersonalno-relacionih perspektiva.

III. Bb. Koreni kod Šandora Ferencija

Do raskola između praoca relacione/interpersonalne psihoanalize, Šandora Ferencija (1913; 1929; 1932/1949) i Frojda, došlo je zbog njihovih neslaganja oko uloge koju traumatizujuća stvarnost ima u formiranju psihopatologije. Ferenci je traumatično iskustvo video kao iskustvo koje su, uopšteno, zlonamerni drugi počinili nad detetom, a da je patologija koja odatle proizilazi izazvana cepanjem u selfu (disocijacija) koje služi da zaštiti dete od nepodnošljivih misli i osećanja. Ovo viđenje traume kao generatora psihopatologije disocijacije, koju pojedini autori smatraju razradom „hipoteze o zavođenju" koju je Frojd izneo 1896. godine, neverovatno je bliska savremenim relacionim teorijama Filipa M. Bromberga i Donela Sterna. Ferenci je, takođe, možda zaslužan za nagoveštaj self psihologije, zbog njegovog isticanja ključne uloge empatičnog negovatelja u razvoju zdravog osećaja selfa. Generalno, Ferenci je patologije selfa posmatrao kao posledice empatičkih neuspeha koji, u svojim najekstremnijim oblicima, stvaraju traumu.

III Bc. Koreni kod Melanije Klajn

Imajući u vidu da je primitivne nagone, sastavne činioce kako preedipalnih tako i edipalnih težnji, videla kao elemente od fundamentalnog značaja u ranom, formativnom razvojnom procesu, Klajnova je radije koristila termin Ego nego self, i smatrala da se on razvija u odnosu na njegovu najčešće nesvesnu funkciju upravljanja potencijalno uništilačkom agresijom. Pošto je njen „Ego/self" prvenstveno nesvestan i uglavnom isprepleten sa regulacijom nagona, on je slabo povezan sa konceptom selfa organizovanim oko subjektivnog iskustva. Iako je u svojim ranijim radovima nastojala da naizmenično koristi termine Ego i self, M. Klajn je kasnije tvrdila da self pokriva „celovitost ličnosti, koja uključuje ne samo Ego već i instinktivni život kojeg je Frojd nazivao *Id* …" (Klajn, 1959/1984, str. 249, originalna verzija u kurzivu). Ovo određuje Ego kao organizovani deo selfa.

Pozivajući se na Frojdov rad o mazohizmu (Frojd, 1924), Klajnova je opisala da je u osnovi straha od uništenja „pretnja selfu od instinkta smrti koji dejstvuje iznutra… koji je povezan sa opasnostima od internalizovanih proždirućih majke i oca…" (Klajn, 1948, str. 117). Paranoidno-shizoidne i depresivne pozicije M. Klajn „opisuju fundamentalne načine na koje se upravlja ljubavlju i mržnjom, zajedno sa selfom i objektom u razvoju internog sveta" (Okinklos i Samberg, 2012, str. 232). Klajnova (1940) je smatrala da depresivnom pozicijom vladaju anksioznosti usmerene ka objektu, dok prethodnom paranoidno-shizoidnom pozicijom vladaju anksioznosti usmerene ka selfu. Za M. Klajn, formiranje stabilnog, otpornog osećaja selfa zavisi od sposobnosti regulisanja afekta kroz ostvarenje depresivne pozicije (Klajn, 1946). Depresivna pozicija tako ojačava 'kapacitet da se izabere', koji se čini suštinskom karakteristikom sazrevanja

’selfa’.

Generalno, Melanija Klajn termin koristi u širem smislu, koristeći ga naizmenično sa terminom Ego. Međutim, tanana razlika između Ega i selfa koja bi se mogla uočiti, tiče se činjenice da termin ’Ego’ često označava aktivnu ulogu u razvoju deteta, kao što je objašnjeno u „Našem svetu odraslih”: „Kako sam u svetlu mog psihoanalitičkog rada sa decom uvidela, introjekcija i projekcija od početka postnatalnog života funkcionišu kao neke od najranijih aktivnosti Ega, koji po mom mišljenju deluje od rođenja pa nadalje” (Klajn,1959/1984, str. 250). Termin ’Self’, s druge strane, češće je korišćen da se opišu objektni odnosi, npr. u opisu paranoidnih i depresivno-shizoidnih pozicija i uopšteno, kada M. Klajn govori o ulozi ranih odnosa u razvoju psihe novorođenčeta.

Konačno, Self dobija mesto u njenoj teoriji projektivne identifikacije tokom shizo -paranoidne pozicije, kojom vladaju anksioznosti oko selfa. U „Zavisti i zahvalnosti”, istražujući procese cepanja koji potpomažu paranoidno-shizoidnu (na engleskom) poziciju, Klajnova razdvaja snažan Ego sposoban da se identifikuje sa jednim objektom i slab Ego koji podleže neselektivnoj identifikaciji sa mnogo objekata. Ona navodi, „...potpuna identifikacija sa dobrim objektom ide uz osećaj selfa da poseduje sopstvenu dobrotu. Kada stvari krenu po zlu, preterana projektivna identifikacija, kojom se otcepljeni delovi selfa projektuju u objekt, dovodi do jake konfuzije između selfa i objekta, koji takođe počinje da simbolizuje self” (Klajn, 1975, str. 192.).

IV. DALJI, GLOBALNO UTICAJNI RAZVOJI KONCEPTA: BRITANSKA NEZAVISNA ŠKOLA OBJEKTNIH ODNOSA I POSTFROJDIJANSKA STRUKTURALNA TEORIJA

Uopšteno gledano, koncept Selfa dobija eksplicitniju artikulaciju ponajviše u postfrojdijanskoj psihoanalizi. U Evropi, gledište je da koncept Selfa prvenstveno potiče iz konceptualizacije Britanske nezavisne škole teorija objektnih odnosa. U Severnoj Americi, gde se razne konceptualizacije selfa i objektnih odnosa smatraju aspektom svih psihoanalitičkih konceptualizacija, sledeći korak u razvoju koncepta Selfa javlja se u postfrojdijanskim razvojima Strukturalne teorije/Ego psihologije.

Na oba kontinenta, istovremeni razvoji povezani sa raznoliko konceptualizovanim studijama opservacije dece, istraživanjima novorođenčadi i psihoanalizom dece i adolescenata smatraju se relevantnim, baš kao i dinamičan rad sa ozbiljnim patologijama. O njima će biti više reči u poglavljima ispod, budući da se one tiču određenih autora

(Jakobson, Maler i drugi), u poglavlju o psihoanalizi dece i adolescenata, gde njihov uticaj dolazi do izražaja u kontekstu daljih i savremenih razvoja u Evropi.

IV. A. Self u perspektivama Britanske nezavisne škole objektnih odnosa

Kasniji teoretičari objektnih odnosa, poput **Ferbern**a (1952, 1954, 1963) i **Vinikot**a (1960, 1965), pomerili su akcenat sa nagona, koji su do tada imali centralno mesto, omogućavajući da kohezivniji i totalistički koncept selfa u svojim raznim oblicima izroni iz mnoštva interpersonalnih iskustava u kojima novorođenče učestvuje tokom vremena. Psihoanaliza je tako mogla da objasni formiranje različitih oblika selfa koji koristi druge da ga oblikuju i podstaknu njegov dalji razvoj.

Ronald Ferbern

Ferbern (1952, 1963) ne koristi direktno reč *self* u svojoj psihoanalitičkoj teoriji, već „Ego", kao što je Frojd koristio „das Ich" u svojim prestrukturalističkim radovima da označi self. Džon Saderland (*John Sutherland*, 1994) potvrđuje: „Ferbern je prihvatio da je 'self' prikladniji termin u većini njegovih razmatranja, jer se odnosi na celinu od koje se podselfovi otcepljuju. Ego je koristan za centralni self, odnosno, dominantan deo selfa koji sadrži glavne svrhe i ciljeve pojedinca u njegovim odnosima sa spoljašnjim svetom i sa kojim je svest obično povezana" (str. 21).

Glavne karakteristike selfa u Ferbernovoj strukturalnoj teoriji su sledeće:

Ljudi su usmereni na objekte, stoga se self definiše u smislu odnosa. Dete/individua traži objekat, više nego zadovoljstvo. Self postoji od početka i nije rezultat iskustva. On je njegov preduslov, i u isto vreme preduslov za dalja iskustva i dalji razvoj. Self obezbeđuje kontinuitet i boji dalji razvoj.

> „U Ferbernovoj teoriji, self je živi, rastući, samoodređujući centar koji je on video kao tačku porekla ljudskog psihičkog procesa; on direktno proizilazi iz ovog najosnovnijeg principa, da je moguće da takav self ima veze sa drugim ljudskim bićima iako se oni još uvek nisu razgraničili u smislu reprezentacija kao objekti odvojeni od selfa. Inicijalno, ovaj self se odnosi prema svetu sa malo osnova u iskustvu za self objekt diferencijaciju." (Rubens, 1994, str. 432)

U toku razvoja, formiraju se podsistemi unutar selfa, koji predstavljaju deo Ferbernove endopsihičke strukture. Ferbern (1963) je definiše na sledeći način: „… originalni Ego [self]) pocepan je na tri Ega – centralni (svesni) Ego vezan za idealni objekt (Ego ideal), potisnuti libidinalni Ego [self] vezan za ekscitativni (ili libidinalni) objekt, i potisnuti antilibidinalni Ego [self] vezan za odbacujući (ili antilibidinalni) objekt. […] Ova unutrašnja situacija predstavlja osnovnu shizoidnu poziciju, koja je fundamentalnija od depresivne pozicije koju je opisala Melanija Klajn. […] Antilibidinalni Ego [self], usled njegove vezanosti za odbacujući (antilibidinalni) objekt, usvaja beskompromisno neprijateljski stav prema libidinalnom Egu [selfu], i na taj način snažno podupire potiskivanje libidinalnog Ega od strane centralnog Ega." (p.35)

Na ovaj način, prema Robinsu (1994), neke ideje iz Ferbernove teorije o objektnim odnosima anticipiraju razvoje koji su kulminirali u Kohutovoj Self psihologiji. (Grotstajn i Rinsli, 1994). (Videti posebno poglavlje TEORIJE OBJEKTNIH ODNOSA)

Donald Vinikot

Istorijski i savremeni uticaj Donalda Vinikota, centralne figure Britanske nezavisne škole objektnih odnosa, u evoluciji koncepta Selfa daleko prevazilazi njegovu rodnu Englesku. Iako mnogo uticajniji u Evropi, njegov uticaj prožima i najveći deo savremene misli u severnoameričkim i latinomameričkim konceptualizacijama.

Vinikot (1965) smešta odnos majka – dete u centar razvoja selfa. U njegovom modelu, novorođenče instinktivno traži prepoznavanje i podršku majke. On smatra da je početni 'self' novorođenčeta sposoban za 'spontani gest' i 'ličnu ideju' (Vinikot, 1960, str. 148). Međutim, 'self' se jedino može razviti u kontekstu niza interakcija sa privrženim negovateljem. Oslanjajući se na svoje dugogodišnje iskustvo u pedijatriji, Vinikot naglašava uticaj 'prave veze' između majke i deteta. Po njegovom mišljenju, majčino 'holding okruženje' inicijalno pogoduje omnipotenciji bebe; ali neizbežni roditeljski neuspesi, u kontekstu 'dovoljno dobrog majčinstva' (Vinikot, 1953) omogućavaju detetu da razvije otporni, zdravi self („istinski self"). U najboljem slučaju, beba je sposobna da koristi objekt (majku) 'nemilosrdno', ne mareći za subjektivnost objekta (majke). Zdrav razvoj selfa zavisi od mogućnosti objekta-majke da 'preživi', to jest, ispuni potrebe njene bebe na 'dovoljno dobar' način, pritom održavajući vlastitu subjektivnost. Na ovaj način dete može da postane svesno 'drugoga' koje je preživelo njegovu agresiju i postoji izvan njegove omnipotentne kontrole – ovo omogućava razvoj selfa koji je sposoban za istinsko povezivanje sa objektom i empatiju. Ukoliko subjektivnost majke remeti njenu sposobnost da se nosi sa agresijom svog deteta

i da i dalje ispunjava njegove potrebe, posledični osećaj frustriranosti i fragmentacije dovodi do defanzivno konstituisanog 'lažnog selfa'. U ovom scenariju, beba pre vremena uči da se prilagodi potrebama svoje majke kako bi preživela.

Prema tome, za Vinikota, početak je jedinstvo majke i deteta. „U početku, pojedinac nije celina" (1952, str. 221). Iz ugla novorođenčeta, inicijalno ne postoji razgraničenje između selfa i objekta. Novorođenče je u stanju neintegrisanosti: „Mi postuliramo primarnu neintegrisanost" (1945, str. 149) i potpuno zavisimo od majčinog senzitivnog holdinga koji je kako fizički, tako i psihički. Kroz ono što Vinikot naziva „primarnom majčinskom preokupacijom" (1956) „prosečna posvećena majka" je u stanju povišene senzitivnosti prema svom novorođenčetu, što joj omogućava da se „nežno i osećajno prilagodi potrebama novorođenčeta na samom početku" (1956, str. 302). Ovaj majčinski holding stvara za novorođenče uslove za ono što Vinikot opisuje kao 'postajanje' (1960a), odnosno, početke ličnog kontinuiteta koji pruža temelje za početke osećaja selfa. Ovaj osećaj selfa je prvenstveno zasnovan na telesnim iskustvima i telesnim funkcijama. Ukoliko je majčin holding neadekvatan – bilo u vidu suviše dugih perioda bez holdinga ili intruzivnih nametanja – osećaj kontinuiteta postojanja novorođenčeta biva slomljen i ono zapada u stanje *nezamislive anksioznosti* (stalno padanje, raspadanje na delove, potpuni gubitak orijentacije) kojom dete instinktivno reaguje na prerani, rigidni „self holding" (1962, str. 58). Ovo je aspekt „lažnog selfa" (videti ispod), koji „krije i štiti jezgro selfa" (ibid).

Postepeni pomak od neintegrisanosti ka integrisanosti počinje rano kroz urođene, prirodne procese u novorođenčetu, majčin holding i zadovoljavajuća nagonska iskustva.

Vinikot pravi razliku između „Ego povezanosti" i „Id povezanosti". Prvi se odnosi na majčinsku funkciju holdinga, a drugi na majku kao objekat nagonskih impulsa novorođenčeta. Primitivni self je bezobziran. „Moramo da postuliramo rani bezobzirni objektni odnos" (1945, str. 154). Promena iz 'presažaljenja' u 'sažaljenje' dolazi kasnije i pripada razvoju sposobnosti za brižnost u depresivnoj poziciji. U „Primitivnom emocionalnom razvoju" (1945) Vinikot piše:

> „Pokušaću najjednostavnijim mogućim rečnikom da objasnim ovaj fenomen, kako ga ja vidim. Kada je reč o novorođenčetu i majčinoj dojci … novorođenče ima instinktivne nagone i predatorske ideje. Majka ima dojku i moć da proizvede mleko, kao i ideju da bi volela da bude napadnuta od strane gladnog novorođenčeta. Ova dva fenomena ne dolaze u međusobni odnos sve dok majka i dete *ne dožive zajedničko iskustvo* … Ja ovaj proces zamišljam kao dve linije koje dolaze iz suprotnih smerova i mogu se lako približiti jedna drugoj. Ako se preklope, nastaje trenutak *iluzije* …" (Vinikot, 1945, str. 152)

Ukoliko je adaptiranost majke dovoljno dobra, takva da se ona pojavljuje na način i u trenutku koji „odgovara kapacitetu novorođenčeta da stvara" (Vinikot, 1953, str. 12),

novorođenče ima fantaziju stvaranja dojke. Dojka je „subjektivni objekt", koju je omnipotentno novorođenče stvorilo. Bez ove iluzije, piše Vinikot, „nikakav kontakt nije moguć između psihe i okoline" (Vinikot, 1952, str. 223). Doživljaj omnipotentnosti, iluzije, predstavlja temelj kako za rudimentarni osećaj selfa, tako i za lični, kreativni odnos sa svetom. Alternativa je reaktivan odnos prema njemu, na osnovu adaptacije, gde je lični impuls odsutan, kao i vitalnost. U ovoj situaciji dete se povezuje sa svetom iz pozicije lažnog selfa, što dovodi do osećaja uzaludnosti i osujećenog razvoja kapaciteta za formiranje simbola i upotrebu prelaznih objekata.

Pitanje razočaranja, gubitka omnipotencije i uvođenje principa realnosti dolazi kasnije. Bez primarne iluzije, proces razočaranja gubi svoje značenje. „Konačni zadatak majke", piše Vinikot, „jeste da postepeno razočara novorođenče, ali ona ne može da se nada uspehu ukoliko na početku nije bila sposobna da pruži dovoljno prilika za iluziju" (1953, str. 11).

U Vinikotovoj teoriji o samim počecima mentalnog života može se primetiti prisutnost neke vrste dvojnog modela. Kod novorođenčeta, stanje neodvojenosti smenjuje se sa stanjima početnog osećaja odvojenosti, neodređenog shvatanja nečega što nisam ja, naročito kada potrebe nisu zadovoljene i kada mišićna aktivnost (koju Vinikot povezuje sa agresijom) naiđe na otpor. „U ovom pogledu", piše on, „novorođenče može da ostvari princip realnosti tu i tamo, ponekad, ali ne svugde odjednom; to jest, novorođenče zadržava područje subjektivnih objekata, kao i druga područja u kojima postoji neki odnos sa objektivno percipiranim objektima ili 'ne ja' objektima" (1962, str. 57). Dakle, novorođenče se koleba između ova dva stanja, ali opet, ovde je važno da novorođenče dobija prilike za iluziju stvaranja objekta, što je inicijalni temelj za razvoj osećaja ličnog selfa.

Funkcija lažnog selfa je da štiti istinski self od eksploatacije i upravlja odnosom sa okolinom. Vinikot opisuje nivoe organizacije lažnog selfa: „Na jednom ekstremu: lažni self se uspostavlja kao stvaran i za njega su posmatrači skloni da misle da je prava osoba. U živim odnosima… koliko god da lažni self počne da popušta… istinski self je sakriven… Manje ekstremno: lažni self brani istinski self [koji] je prepoznat kao potencijal i kome je dozvoljen tajni život … Više ka zdravom: glavna briga lažnog selfa je da traži uslove koji će omogućiti istinskom selfu da se iskaže. Ako uslovi ne mogu da se pronađu, onda moraju da se reorganizuju nove odbrane od eksploatisanja istinskog selfa … Kod zdravih: lažni self je predstavljen čitavom organizacijom učtivih i usiljenih društvenih stavova, 'nenošenjem srca na dlanu'" (1960b, str. 142- 143).

Jedan aspekt lažnog selfa i njegove funkcije preranog holdinga koji Vinikot (1949) ističe je kada „razmišljanje osobe počne da preuzima i organizuje brigu za psihu – somu, dok je kod zdravih, funkcija okoline da to čini… psiha biva 'zavedena' u um [intelekt] iz bliske veze koju je izvorno imala sa somom " (str. 246-47). Tada nastaje disocijacija

između intelektualnog kapaciteta i psihosomatskog postojanja, kada „osoba [pokušava da] razreši lični problem korišćenjem finog intelekta. Nastaje klinička slika, posebna po tome što vrlo lako obmane." (1960b, str. 144). Kod individue u ovoj situaciji, nastaje gubitak dubokog osećaja selfa, za koji je bliska veza između psihe i some od suštinskog značaja.

Vinikot je namerno nejasan kada diskutuje o istinskom selfu. „Gotovo da uopšte nema svrhe formulisati ideju o istinskom selfu, osim zbog pokušaja spoznavanja lažnog selfa, jer on ne radi ništa drugo osim što prikuplja detalje iskustva živosti" (1960b, str. 148). Istinski self je urođen potencijal, jedinstven za svakog pojedinca i suštinski zavistan od okoline koja mu olakšava da bude izražen i doživljen. On je izvor kreativnosti i osećanja da smo stvarni i živi „[u] najranijoj fazi, istinski self je teorijska pozicija iz koje proističe spontani gest i lična ideja … Istinski self proizilazi iz živosti telesnih tkiva i rada telesnih funkcija … On je usko povezan sa idejom o primarnom procesu" (ibid.), odnosno, on ima duboku vezu sa nesvesnim i sa sanjanjem. U jednom od radova u „Igranju i stvarnosti", Vinikot piše o „dubokom sanjanju koje je u srži ličnosti" (1971, str. 109). To jest, istinski self je primaran, a „koncept individualne unutrašnje stvarnosti objekata odnosi se na kasniju fazu, u odnosu na koncept onoga što je nazvano istinski self" (1960b, str. 149).

U bogatom i kompleksnom radu „Komuniciranje i nekomuniciranje koje vodi do studije o određenim suprotnostima" (1963), Vinikot produbljuje svoja razmišljanja o istinskom selfu dajući mu enigmatski kvalitet. On tvrdi, „da kod zdravih postoji jezgro u ličnosti koje odgovara istinskom selfu pocepane ličnosti; ja smatram da ovo jezgro nikada ne komunicira sa svetom percipiranih objekata i da individua zna da nikada ne sme komunicirati sa spoljašnjom stvarnošću niti biti pod njenim uticajem … U središtu svake osobe je element nekomuniciranja, i ovo je sveto i najvrednije očuvanja" (1963, str. 187). Ovo unutrašnje središte je „zauvek imuno na princip realnosti, i zauvek nemo" (ibid, str. 192). Ono je nemo u smislu da ne postoji komunikacija sa spoljašnjim svetom, te da postoji nema, unutrašnja komunikacija poput sna sa subjektivnim objektima i fenomenima, koja „nosi sav osećaj stvarnog" (ibid, str. 184). Stvarnog, jer obuhvata vezu sa dubokim, ličnim centralnim elementom individue.

Pristup ovom unutrašnjem nekomunicirajućem centru svojstven je kapacitetu zdrave osobe da bude sama, budući da iz ove tačke potiče spontano posezanje ka drugima. Vinikot nemu, centralnu komunikaciju naziva „direktnom", a komunikaciju sa spoljašnjim objektima naziva „indirektnom". Ona je indirektna u smislu da ima samo izvedenu vezu sa središtem ličnosti i istovremeno čini komunikaciju sa drugima živom.

Vinikotova misao je na razne načine imala uticaja, neposrednog ili posrednog, na mnoštvo kasnijih razvoja teorija selfa na sva tri psihoanalitička kontinenta, uključujući teorije Malerove, Bolasa, Modela, Gadinija, Gamelgorove, Badarakoa, Blejhmara i

mnogih drugih.

IV. B. Self u Ego psihologiji i postfrojdijanskoj strukturalnoj teoriji

Sa svojim proširenim interesovanjem za kompleksnosti funkcionisanja Ega, adaptaciju i rani razvoj, Ego psiholozi (npr. Hartman, 1939/1958, 1964; Frojd A., 1936/1992; Spic, 1950) su pokušali da integrišu svoje nove kliničke spoznaje sa Frojdovom metapsihologijom. Njihove Ego psihološke/strukturalne teorije naglašavale su veze između funkcionisanja Ega i razvoja objektnih odnosa i selfa.

Pokušavši da smanji nejasnoće svojstvene Frojdovom *Ich*, i Strejčijevom kontroverznom prevodu istog kao Ego, **Hajnc Hartman** (1939, 1950) je razdvojio self kao celovitu osobu, ličnost ili organizaciju, uključujući psihu i somu, od Ega kao sistema ili psihičke strukture:

> „…kod korišćenja termina narcisizam, čini se da se dva različita skupa suprotnosti stapaju u jedan. Jedan se odnosi na self (sopstvena osoba) kao suprotnost objektu, drugi na Ego (kao psihički sistem) kao suprotnost drugim podstrukturama ličnosti. Međutim, suprotnost objektnoj kateksi nije Ego kateksa, već kateksa sopstvene osobe, odnosno self kateksa; kada govorimo o self kateksi, ne impliciramo da li je ova kateksa smeštena u Idu, Egu ili Superegu…mi zapravo nalazimo 'narcisizam' u sva tri psihička sistema; ali u svim ovim slučajevima postoji suprotnost (i recipročnost) u odnosu na objektnu kateksu. Stoga će biti razjašnjujuće ako definišemo narcisizam kao libidinalnu kateksu selfa, a ne Ega. (Takođe bi moglo biti korisno primenjivati termin self reprezentacija kao suprotnost objektnoj reprezentaciji.)" (Hartman, 1950, str. 84f.).

Na polju Selfa, Hartman je pokušao da napravi razliku između selfa, slike o selfu i self reprezentacije, koje je upoređivao kroz suprotnost i uzajamnost sa objektnim reprezentacijama. Uglavnom se oslanjajući na Frojdov rad „O narcisizmu" (Frojd, 1914), preteči teorije duplih nagona iz 1920. godine, i strukturalnoj teoriji iz 1923. godine, Hartmanova ekonomska definicija narcisizma kao libidinalne investicije selfa nije odgovorila na pitanje agresije i problema u međupovezanim konceptima narcisizma, Ega i selfa, kao i njihovog odnosa sa psihičkim aparatom, strukturom i funkcijom (Blum, 1982). Sva ova pitanja ostavljena su istraživanjima narednih generacija frojdijanskih mislilaca (Jakobson, 1964, Blum, 1982, Rangel, 1982, Kernberg, 1982), kao i nastanak daljih teorija o selfu (ispod).

Međutim, Hartmanova početna distinkcija između selfa kao osobe i intrapsihičke reprezentacije osobe ili self reprezentacije ostaje trajni doprinos, koji, u kasnijoj globalno

uticajnoj razradi Jakobsonove i Malerove (ispod) vraća neke od dualnih aspekata frojdijanskog „Ich".

Erik H. Erikson (1950,1956,1959) je proširio Frojdov model konflikta i stavio ga u socijalni i kulturološki kontekst, u kojem se događa razvoj. Za razliku od Frojdovog fokusa na intrapsihičko i psiho-seksualno, Erikson je istakao centralnu ulogu društvenih i faktora okoline u razvoju. On je razvoj video kao doživotni proces, kojeg je podelio na osam faza, od kojih je svaka organizovana oko glavnog psihosocijalnog konflikta (npr. faza jedan – poverenje nasuprot nepoverenju). Dok je na sve identifikacije, koje počinju u najranijem detinjstvu i traju tokom čitavog detinjstva, gledao kao na primarni oblik razvoja selfa, adolescenciju, put između detinjstva i zrelog doba, posmatrao je kao kritični period za učvršćivanje identiteta. Prema Eriksonu, identitet se generalno formira nakon određenog iskustva konfuzije uloga i socijalnog eksperimentisanja. On je skovao termin „kriza identiteta" da opiše nemir koji često prati razvoj osećaja selfa. Za Eriksona, čini se da ova prekretnica u ljudskom razvoju uključuje pomirenje između osobe kakva je neko postao i osobe kakva društvo očekuje da postane. Ovaj nastajući osećaj selfa uključuje proces kovanja prošlih iskustava sa anticipacijama budućnosti.

Sledeći i Frojda i Hartmana, i oslanjajući se na svoje kliničko iskustvo sa psihotičnim pacijentima, **Edit Jakobson** (1964) je dodatno razjasnila diferencijaciju između self i objektnih reprezentacija ranih introjekcija i razvoj ovih struktura. Ona je nastojala da pomiri Frojdovo isticanje internih procesa vođenih nagonima sa značajem stvarnog iskustva, predlažući razvojni model koji objašnjava njihovu stalnu interakciju i uticaj. Naglasila je da se Ego i Superego razvijaju zajedno sa self i objektnim reprezentacijama, i podvukla centralnu ulogu afekta u ovom procesu. Uvela je konceptualizaciju „slika", definišući genezu reprezentacija selfa i drugog kao ključnih odrednica mentalnog funkcionisanja (Fonađi, 2001).

Jakobsonova (1954) je navela da pre formiranja granica self – drugi, percipiranje drugoga kod novorođenčeta direktno oblikuje doživljaj selfa. Na taj način, važno uzajamno delovanje stvarnog iskustva i nagona (libido i agresija) rezultira tonom osećanja naših ranijih iskustava i postavlja temelj za slike o selfu i objektima koje mogu da odrede kako se na kraju možemo osećati u vezi sa nama samima i drugima. Na primer, uznemirujuća iskustva mogu dovesti do internalizacije slika objekta koji osujećuje i uskraćuje i ljutitog, frustriranog selfa, dok prevaga zadovoljavajućih interakcija može dovesti do internalizacije pozitivnih slika o selfu i drugom.

U svojoj konceptualizaciji separacije – individuacije, Jakobsonova je pošla od Frojdovih (1940) opisa libida i agresije kao sila koje formiraju i prekidaju veze. Ona je libido videla kao suštinski element koji omogućava detetu da integriše suprotstavljene slike dobrih i loših objekata i dobrog i lošeg selfa, a proporcionalnu agresiju kao razvojem stimulisanu odvojenost i razgraničenje između slika o selfu i drugome. Međutim, višak

agresije bi mogao da uništi ovaj proces. Jakobsonova je konstatovala da integracija dobrih i loših slika (npr. i 'dobre' i 'frustrirajuće' majke) potpomaže kapacitet za tolerisanje kontradiktornih osećanja koja, sa svoje strane, omogućavaju kapacitet za kompleksno emocionalno i interpersonalno iskustvo.

U svom uticajnom radu „Self i objektni svet" (1964), Jakobsonova je integrisala klasičnu metapsihološku teoriju sa fenomenologijom ljudskog iskustva, predlažući da instinktivni nagoni nisu 'datosti' već 'urođeni potencijali' oblikovani unutrašnjim procesima sazrevanja i faktorima okoline. Prema tome, detetov 'svet reprezentacija' (Sandler i Rozenblat, 1962) je izgrađen iz njegovog doživljaja samog sebe u okruženju povrh njegovog psiho-biološkog temelja. Prema Jakobsonovoj, novorođenče stiče self i objektne reprezentacije sa nežnom ili agresivnom valentnošću, u zavisnosti od njegovih iskustava gratifikacije ili frustriranosti majkom. Njen termin „reprezentacija" odnosi se na iskustveni uticaj i internog i eksternog sveta. Ona je self reprezentacije opažala kao kompleksne strukture koje uključuju „nesvesnu, predsvesnu i svesnu intrapsihičku reprezentaciju telesnog i mentalnog selfa u sistemskom Egu" (Jakobson, 1964, str. 19).

Formulacije Jakobsonove doprinose teorijskom okviru za istraživanja Margaret Maler (1979) o autističnoj i simbiotskoj dečijoj psihozi, kao i za faze normalne i abnormalne separacije – individuacije.

Margaret Maler: Self u teoriji separacije – individuacije

M. Maler pruža i direktne opservacione i psihoanalitičke podatke koji omogućavaju da se slede faze koje postulira Jakobsonova. Prvobitno interesovanje Malerove za rani razvoj dece proisteklo je iz njenog izučavanja ozbiljne patologije kod dece – autizma i simbiotske psihoze – gde je uočila ekstremnu nemogućnost da se formira negujuć odnos sa negovateljima (Maler, Ros i Defrez, 1949; Maler, 1952; Maler i Gozliner, 1955). Ovo je dovelo do razvoja teorije o normativnom razvoju dece u kojoj su objektni odnosi i self shvaćeni kao posledice instinktivnih nestalnosti. (Videti i posebno poglavlje TEORIJE OBJEKTNIH ODNOSA) Iako su organizujući principi Malerove bili bazirani na odnosima između selfa i objekata, s akcentom na transakcione aspekte rasta i razvoja, oni su potekli iz klasične teorije nagona. Formiranje osećaja „odvojenosti od", i „odnosa sa", tiče se pre svega iskustva sopstvenog tela i odnosa sa objektom primarne ljubavi.

Za Malerovu, merilo uspešnog razvoja bio je pomak od usađenosti unutar simbiotske veze majka – dete do postizanja stabilnog individualnog identiteta unutar sveta predvidivih i realistično percipiranih drugih. Ovaj proces je nazvan „separacija –

individuacija" ili „psihološko rođenje" deteta. Dopunski, ali zasebni razvojni procesi, separacija se definiše kao detetovo izlaženje iz simbiotske fuzije sa majkom; dok se individuacija sastoji od onih postignuća koja vode do detetove pretpostavke o sopstvenim individualnim karakteristikama (Maler i saradnici, 1975, str.4).

U početku, teorija Malerove pretpostavljala je da se dete razvija od „normalnog autizma" kroz period simbioze i četiri podfaze procesa separacije – individuacije koje se sekvencijalno odvijaju – diferencijacija, uvežbavanje, zbližavanje i konstantnost objekta (Maler, Pajn i Bergman, 1975). Naknadno uviđajući da deca od rođenja pokazuju znake sve veće svesnosti svog okruženja i objekata u njemu, ona kasnije napušta koncept o prva dva meseca života novorođenčeta, koje je prvobitno posmatrala kao normalnu autističnu fazu baziranu na primarnom narcisizmu i barijeri stimulansa. U kasnijoj teoriji, barijera stimulansa postaje 'filter stimulansa', termin koji joj je predložio Blum (Blum, 2004b). Međutim, iako se sama Malerova kasnije odrekla autistične faze i revidirala svoje spoznaje o simbiotskoj fazi, brojni evropski analitičari prihvataju njen inicijalni opis obe faze kao arhaičnih preteča ('praistorija') nastanka Selfa, čiji su elementi potencijalno jasno prisutni u različito konceptualizovanim ozbiljnim patologijama selfa kod dece i odraslih.

U originalnom opisu Malerove, u normalnoj autističnoj fazi postoji relativno odsustvo investiranosti spoljašnjih stimulansa, preovlađuju fiziološki, a ne psihološki procesi. U ovom stanju apsolutnog primarnog narcisizma, cilj je postići homeostatski balans organizma u novom spoljašnjem okruženju. Autistično stanje je stanje nediferenciranosti ili fuzije sa majkom u kojem Ego još uvek nije diferenciran od ne-Ega, a unutrašnja i spoljašnja stvarnost počinju tek postepeno da se opažaju kao različite.

Od drugog meseca – simbiotske faze – novorođenče je slabo svesno objekata i nalazi se u stanju „iluziono-somatsko-psihičke" fuzije (Maler i saradnici, 1975, str. 45), pozitivnom stanju povezanosti, koje nastaje u intrapsihičkom kontekstu sa odsustvom granica između selfa i drugoga (Fonađi, 2001). Tokom ove faze, usklađena majka uspostavlja i održava odgovarajući afektomotorički dijalog sa novorođenčetom kroz kontakt očima, izraz lica, dodir, holding, itd., čime doprinosi detetovoj integraciji modulacije i regulacije afekta (Blum, 2004).

U originalnom opisu, simbiotska faza počinje u trenutku kada barijera stimulansa ili autistična školjka koja podalje drži spoljašnje stimulanse, počne da se lomi. Novorođenče dobija nejasnu svest o objektu koji zadovoljava njegove potrebe, koji međutim, obuhvata dualno jedinstvo, u kojem Self još uvek nema jasne granice. Postepeno, dete počinje da pokazuje nov stav u vidu istrajnosti i intencionalnosti, koji ukazuje da se dete „pomalja", i oko 4–6. meseca počinje da isprobava separaciju – individuaciju, strukturišući internalizovane self reprezentacije, različite od internih objektnih reprezentacija.

Faza separacije – individuacije, od 4–6. meseca do 36. meseca, sastoji se od nekoliko podfaza:

Prva je „*Diferencijacija/Izleganje*", od 4–6. do 9. meseca, kada dete počinje da razlikuje self reprezentaciju od majke/drugoga (Maler i saradnici, 1975) tako što se od tendencije da se privija uz majčino telo pomera ka aktivnijem, svojevoljnom istraživanju.

Tokom druge podfaze, „*Uvežbavanja*", od 10. do 15–16. meseca, dete vežba lokomociju kako bi povećalo fizičko razdvajanje od majke i nastavilo proces razdvajanja. Ovo je period tokom koga Maler smešta stvarno „psihološko rođenje" deteta. Zbog uspravne lokomocije, detetov vidokrug se širi i dete postaje uzbuđeno jer „čitav svet postaje njegov". Kako kaže Filis Grinakr (*Phyllis Greenacre*, 1957), to je vrhunac njegove „ljubavne veze sa svetom". Maler ga konceptualizuje kao vrhunac kako (sekundarnog) narcisizma, tako i objektne ljubavi (Maler i saradnici, 1975). U tom trenutku, dete dostiže i „vrhunac svoje ' magične omnipotencije' koji potiče od njegovog osećaja deljenja magičnih moći njegove majke" (Fonađi, 2001, str. 66). U podfazi „Uvežbavanja", sticanjem autonomnog hodanja, dolazi do formiranja aparata autonomnog Ega u neposrednoj blizini majke. Ovaj prelaz predstavlja fazu razvoja koja omogućava da se detetovo interesovanje pomeri od majke na nežive objekte, što označava libidinalno investiranje u službu funkcionisanja autonomnog Ega.

Podfaza „*Zbližavanje*" koja traje od 15–18. do 24. meseca, donosi svest o odvojenosti, separacionu anksioznost i povećanu potrebu da se bude sa majkom (Maler i saradnici, 1975). Dete, koje je postajalo sve nezavisnije, sada počinje da shvata koliko je ono malo u veoma velikom svetu, što sa sobom donosi gubitak idealnog osećaja selfa i ponovno javljanje neke vrste separacione anksioznosti. Dolazi do uviđanja da je majka, zapravo, odvojena osoba koja ne mora uvek biti dostupna, što najavljuje „Krizu zbližavanja". Tokom „Krize zbližavanja", ponašanje deteta je afektivno ambivalentno, i oscilira između potrebe za pripijanjem uz majku i snažne potrebe za odvojenošću. U ovom periodu je cepanje na svom vrhuncu (Grinberg i Mičel, 1983). Ovo je, takođe, period tokom kojeg dolazi do jako brzog razvoja autonomnih Ego funkcija, koji je obeležen brzim usvajanjem jezika i pojavom testiranja stvarnosti. Razvija se svest o rodnim razlikama i rodnom identitetu, koja je u interakciji sa procesom diferencijacije.

Optimalna emocionalna dostupnost majke, uključujući njeno prihvatanje detetove ambivalencije, omogućavaju detetu da investira self reprezentaciju sa libidinalnom energijom. Strah od gubitka ljubavi objekta postaje očigledniji, umesto straha od gubitka objekta ljubavi. Tokom „Krize zbližavanja", kako dete postepeno gubi iluziju o sopstvenoj veličini, često kroz dramatične borbe sa majkom, ono može koristiti majku kao produžetak Selfa, što je proces koji detetu omogućava da privremeno negira bolnu svest o razdvojenosti od nje. Konačno, nestajanje infantilne omnipotencije kompenzuje se selektivnim identifikacijama sa kompetentnom, tolerantnom, osećajnom

majkom (Blum, 2004).

Postizanje „*Konstantnosti objekta*" u periodu od 24. do 36. meseca i konstantnosti Selfa predstavlja poslednju podfazu procesa separacije – individuacije i veliku razvojnu prekretnicu. Dva glavna zadatka ovog perioda su razvoj stabilnog koncepta selfa i stabilnog koncepta drugog, i organizovani su oko saučesnika u svim detetovim objektnim odnosima (Grinberg i Mičel, 1983). Optimalno, dete sada može da održava osećaj sopstvene individualnosti, kao i osećaj drugoga kao unutrašnje, pozitivno kateksirano prisustvo. Ono može da funkcioniše odvojeno u odsustvu majke/drugoga, dostigavši kapacitet da bolje razume doživljaj odvojenosti selfa i majke, svoj odvojeni um i interesovanja i namere drugoga. Internalizovanjem blagonaklonosti i regulatornih funkcija majke, dete sada može mnogo lakše da toleriše odvojenosti, frustriranosti i razočaranja. U 36. mesecu, sazrevanje Ego funkcija i libidinalna konstantnost objekta će omogućiti konsolidaciju identiteta Selfa i mogućnost odvojenosti.

Maler je napravila vezu između klasične teorije nagona i razvojne teorije objektnih odnosa koristeći koncept simbioze, kako bi ukazala i na odnos u stvarnosti i na libidinalno determinisanu unutrašnju fantaziju (Grinberg i Mičel, 1983). Koristeći Hartmanove koncepte o prosečnom očekivanom okruženju (Hartman, 1927/1964) i adaptaciji (Hartman, 1939), Malerova je „pomerila model o nagonima u pravcu koji je odnosu sa drugim implicitno dodelio mnogo centralniju razjašnjavajuću ulogu…" (Grinberg i Mičel, 1983, str. 282). Da bi definisala „prosečno očekivano okruženje", Maler se pozvala i na Vinikotov (1960) koncept „prosečno posvećene/dovoljno dobre majke" (Maler 1961; Maler i Ferer, 1968). Na ovaj način ona je izjednačila rano okruženje deteta sa konkretnom osobom majke.

Savremena teorija separacije – individuacije podrazumeva stvarnu majku i novorođenče, kao i koncepte internalizacije i unutrašnje reprezentacije. Teorija Malerove dovodi u vezu posmatranje zasnovano na analizi sa intrapsihičkim razvojnim transformacijama: „Intrapsihičke promene mogu da uključuju pomeranje Ego granica, diferencijaciju reprezentacija selfa i objekta, koheziju ili cepanje ovih reprezentacija i postizanje self objekt konstantnosti. Oba dijadna partnera moraju biti uzeta u obzir" (Blum, 2004, str. 551). U predloženoj savremenoj modifikaciji i revidiranoj formulaciji, **Harold Blum** (2004) integriše nalaze kasnijih razvojnih istraživanja (Stern, 1985; Pajn, 1986; Bergman, 1999; Gergelji, 2000; Fonađi, 2000). Njegova modifikacija uključuje simbiotsku fazu kao i separaciju – individuaciju, sa posebnom pažnjom na diferencijaciju i zbližavanje. On naglašava da kod novorođenčeta „diferencijacija prethodi nastanku intrapsihičkog selfa i objektne reprezentacije" (Blum, 2004, str. 541).

Iz druge perspektive, strukturalna teorija, kako su je razvile Jakobsonova i Malerova (1979), „sadrži bogat i sofisticiran razvojni koncept selfa, savremenu razradu dualnih aspekata Frojdovog *Ich*" (Kernberg, 1982, str. 900).

U kontekstu kliničkog rada, fokus Jakobsonove i Malerove na self i objektne reprezentacije doprineo je budućim razvojima u širokoj oblasti reprezentativnih procesa i 'reprezentativnosti' još uvek nereprezentovanog odigravanja (videti posebno poglavlje ODIGRAVANJE).

Hans Levald je bio jedan od frojdijanskih revizionista iz 1960-ih, 1970-ih i 1980-ih, koji je napravio vezu između frojdijanske Ego psihologije i teorije objektih odnosa u nameri da napravi psihoanalitički model koji bolje odražava stvarno iskustvo osobe u svetu. U procesu je kritički ispitao najosnovnije pretpostavke građenja psihoanalitičke teorije i pozabavio se osnovnim predubeđenjima o prirodi uma, stvarnosti i analitičkom procesu.

Levald (1960) je verovao da je Frojd postulirao dva različita shvatanja nagona. Pre 1920. godine, Frojd je smatrao da nagoni traže pražnjenje. Uvođenjem koncepta erosa u „S one strane principa zadovoljstva" 1920. godine, Frojd je uveo ideju da nagoni traže konekciju, „tako što objekte ne koriste za gratifikaciju nego za građenje mnogo složenijih mentalnih iskustava i za ponovno uspostavljanje izgubljenog prvobitnog jedinstva između selfa i drugih" (Mičel i Blek, 1995, str. 190). Levaldova naknadna revizija Frojdove teorije nagona (1971, 1972, 1976, 1978, 1988) zahtevala je radikalnu reformulaciju Frojdovih tradicionalnih psihoanalitičkih koncepata. Dok je za Frojda Id biološka sila koja se sukobljava sa društvenom realnošću, za Levalda je Id interakcijski proizvod adaptacije. Levald smatra da je um interaktivan po svojoj prirodi, a ne posredno, kao reakcija na potrebu za drugima radi gratifikacije.

Levald je izneo teoriju da u početku ne postoji razlika između selfa i drugog, Ega i spoljašnje stvarnosti ili instinkata i objekata; zapravo, postoji izvorna jedinstvena celina sastavljena i od bebe i od negovatelja. On je predložio da „instinkti shvaćeni kao psihičke i motivacione sile postaju organizovani kao takvi kroz interakcije unutar psihičkog polja, koje se izvorno sastoji od (psihičkog) jedinstva majka – dete". (Levald, 1971, str. 118). Posmatrajući instinkte/nagone kao proizvod interakcije, Levald proširuje tezu Jakobsonove da su instinkti veza između selfa novorođenčeta i njegovih objekata. Levald dalje identifikuje interakciju kao kritični aspekt u internalizaciji subjektivne reprezentacije selfa i drugoga, ističući interakciju kao osnovni gradivni element uma.

Levaldov rad je transformisao psihoanalitičku metapsihologiju i omogućio nove pristupe konceptualizaciji kliničkog materijala. Njegov uticaj, neposredan i posredan, može se videti u razvojima u okviru raznih psihoanalitičkih škola mišljenja (npr. objektnih odnosa, relacionih/intersubjektivnih, Self psihologije) pa se stoga može posmatrati kao most između takozvanih perspektiva 'jedne osobe' i 'dve osobe' na psihoanalitički klinički proces. U najširem smislu, kao što je to bio slučaj sa Vinikotom u Velikoj Britaniji, Levald i Jakobsonova se u SAD mogu smatrati pretečama intersubjektivnog pokreta.

Osamdesetih godina 20. veka, sve složenija i obuhvatnija frojdijanska misao ogleda se u opsežnim kritikama i proširenjima konceptualizacija selfa u delima **Lea Rangela** (1982) i **Harolda Bluma** (1982). Rangel menja i dopunjuje Hartmanovu definiciju narcisizma, tako da narcisizam više nije libidinalno investiranje selfa već self reprezentacija, tvrdeći da: „Sve što Ego zna o svom selfu, 'Ja' koje ga okružuje i čiji je on deo, jeste sadašnje stanje self reprezentacija u svakoj fazi razvoja u bilo kom trenutku postojanja" (Rangel, 1982, str. 879). Blum, fokusirajući se na složenosti ranog razvoja kako ih je opisala M. Maler (Maler i saradnici, 1975), tvrdi: „Nikakav koncept self koncept nije moguć sve dok dete ne izađe iz simbiotske orbite, uz postepeno rađanje procesa separacije – individuacije" (Blum, 1982, str. 971). Njegov koncept obuhvata razvojnu sintezu 'recipročnog dijaloga' Renea Spica (1965), Vinikotovog 'prelaznog objekta' (1965) i Pijažeove (1951) 'trajnosti objekta', utkane u šablon 'separacije – individuacije' M. Maler, i predstavlja kompleksan prikaz progresivno-regresivnih promena unutar matrice objektnih odnosa i osnovnih konflikata, što dovodi do nastanka kohezivne self reprezentacije i relativno trajnog osećaja selfa, tek nakon razvoja konstantnosti selfa i objekta u trećoj godini života.

V. DALJI I SAVREMENI RAZVOJI U SEVERNOJ AMERICI

V. A. Integrativni modeli

Oto F. Kernberg

Od 1970-ih, **Oto F. Kernberg** razvija verziju teorije objektnih odnosa u okviru strukturalne teorije/Ego psihologije. U njegovom pristupu, 'self objekt-afekt jedinice' (Kernberg, 1977) su primarne odrednice opštih struktura uma (tj. Id, Ego, Superego). U Kernbergovom modelu (1982, 2004, 2012, 2013, 2014, 2015), 'nadređeni' self predstavlja zbir delimičnih i postepeno kompletnijih self reprezentacija. Njegova psihoanalitička teorija objektnih odnosa integriše neurobiološku aktivaciju afektivnih sistema, diferencijaciju selfa od drugih, razvoj teorije o umu i empatiji, evoluciju self strukture i razvoj procesa mentalizacije.

U svom radu „Self, Ego, afekti i nagoni" (Kernberg, 1982), Kernberg pojašnjava svoja stanovišta o razvoju i formiranju strukture i predlaže modifikaciju dvojne teorije nagona. On već ovde predlaže da zadrži termin 'self' za zbir self reprezentacija u bliskoj

vezi sa zbirom objektnih reprezentacija. Definišući self kao intrapsihičku strukturu koja potiče od Ega (’Ich’/Ja) u koji je i usađena, Kernberg ostaje blizak Frojdovom implicitnom insistiranju na tome da su self i Ego (’Ich’/Ja) neraskidivo povezani. Ovaj model postulira da je self okružen kako libidinalnim tako i agresivnim nagonskim derivatima, integrisanim u kontekstu njihovih sastavnih self reprezentacija. Preispitujući Frojdovu upotrebu pojmova ’Trieb’ (nagon) i ’Instinkt’ (instinkt), on zaključuje da je „Frojd preferirao pojam *Trieb*, koji je najbolje prevesti kao „nagon”, upravo zato što je za nagone smatrao da su relativno stalni psihički motivacioni sistemi na granici između fizičkog i mentalnog, za razliku od instinkata, koje je smatrao neredovnim, rigidnim, urođenim bihevioralnim dispozicijama” (Kernberg, 1982, str. 909, kurziv kao u originalu). Međutim, u Strejčijevom Standardnom izdanju, ’Trieb’ (nagon) se dosledno prevodi kao instinkt. Baveći se razvojem najranijih reprezentacija selfa i objekata, što je relevantno za razvoj selfa, Kernberg integriše nalaze iz savremene neurobiologije i studija o razvoju novorođenčadi sa svojom revidiranom formulacijom dvojne teorije nagona (na Frojdovom originalnom nemačkom), u svetlu veze između afekata i nagona. Ovde, brojni afekti predstavljaju primarni motivacioni sistem, koji povezuje postepeno diferencirane i integrisane reprezentacije selfa i objekata sa afektima, koji se postepeno kristališu u libidinalne ili agresivne nagone. U ovom modelu, afekti se vide kao osnovni gradivni elementi ili sastavni delovi nagona. Tokom narednih 30 godina Kernberg je nadograđivao, osavremenjivao i usavršavao svoj integrativni rad.

Kernberg (2015) naglašava dinamičnu kompleksnost prvih nedelja i meseci života. On tvrdi da se već tokom ’simbiotske faze’ u kojoj ne postoje granice (Maler, Pajn i Bergman, 1975), u kojoj su beba i majka ’operativna celina’, rane težnje za diferencijacijom selfa i rudimenti empatije pomaljaju kao preduslovi za „teoriju uma” (Gergelji i Unoka, 2011; Kernberg, 2015).

Kernbergova verzija psihoanalitičke teorije objektnih odnosa (1982, 2004, 2015) povezuje nivoe razvoja psihičke strukture sa organizacijom ličnosti i psihopatologijom. On prepoznaje dva osnovna nivoa organizacije ličnosti (granični i neurotični), sugerišući dva osnovna nivoa razvoja, nakon inicijalnog nivoa odsustva diferencijacije i zamućenosti granica između selfa i objekta (psihoza):

Proširujući teoriju Jakobsonove i Malerove, i selektivno integrišući određene aspekte klajnijanske misli, Kernberg postulira da dete u preverbalnoj fazi gradi dualnu psihičku strukturu, pod uticajem maksimalnih afektnih stanja. Idealizovane self reprezentacije koje se odnose na idealizovani objekt, kojima dominiraju pozitivni afekti, suprotstavljene su negativnim reprezentacijama selfa i objekta kojima dominiraju agresivni, frustrirani afekti. U ovakvim uslovima, ne postoji integrisani pogled na self ili objekt. Self i objekt su pocepani ili disocirani u idealizovanu i/ili proganjajuću delimičnu objektnu reprezentaciju. Ako interakcijama između majke i deteta dominira agresivni

afekt, dolazi do osujećenja integracije koja je neophodna za Ego identitet i nastaje granični poremećaj ličnosti. Konkretno, što se tiče narcisizma, investicija je u 'patološku self strukturu' ('grandiozni self'), koja sadrži 'stvarni self', idealni self i idealne objektne reprezentacije.

Međutim, ako u prve tri godine života, razvojni uslovi omoguće toleranciju ambivalentnosti, kombinovanih pozitivnih i negativnih emocionalnih odnosa sa istim spošljašnjim objektima, dete može da razvije integrisani osećaj selfa ('normalni self', koncept realističnog selfa), kao i kapacitet za integrisani pogled na značajne druge. Ovde, postizanje konstantnosti selfa i objekta omogućava formiranje Ego identiteta. Posledična unutrašnja strukturalizacija razgraničava Id i dovodi do rađanja Ega koji je sposoban za sublimatorne funkcije, omogućavajući adaptivno izražavanje emocionalnih potreba u vezi sa seksualnošću, zavisnošću, autonomijom i agresivnom/asertivnom afirmacijom selfa. Internalizovani objektni odnosi koji uključuju etički izvedene zahteve i zabrane prenete u ranim interakcijama novorođenčeta sa njegovom psihosocijalnom okolinom, integrisani su u Superego. Ovaj integrisaniji (neurotičan, 'normalan') nivo organizacije ličnosti omogućava intrapsihičke unutarsistemske konflikte između sva tri delovanja Ida, Ega i Superega (konflikti nagona i odbrane). Ovde je preovlađujući način odbrane potiskivanje.

Kernbergova skorija integrativna razrada teorije objektnih odnosa ima mnogo implikacija za hvatanje ukoštac sa kompleksnostima ranog razvoja i posledičnim patologijama selfa, postulirajući homeostatski 'protoself' koji može da se razvije u ' suštinski self', koji je sposoban da se postavi u vremenu i prostoru. Ovaj zreliji, neprekidni, stabilni koncept selfa može da uključi autobiografsko pamćenje, anticipaciju, 'lingvistički self', 'mentalni self' i 'socijalni self' (Kernberg, 2015). U svojim nedavnim naporima da dovede u vezu psihoanalitičku teoriju objektnih odnosa i afektivnu neuronauku, Kernberg (2015) dokazuje kako sadašnja razvojna afektivna neuronaučna istraživanja (Gergelji i Unoka, 2011), o raznim moždanim strukturama, kolima i neurotransmiterima, potkrepljuju psihoanalitičke hipoteze o postepenoj internalizaciji odvojenih ('dobar' i ' loš' self objekt) reprezentacija, gde je potpuna integracija jedino moguća na višim kortikalnim nivoima.

U Kernbergovom savremenom prikazu (2013, 2015) razlikuju se dve faze procesa mentalizacije: rana faza mentalizacije u kojoj se razumevanje aktuelnog stanja afekta razvija u smislu neposredne objektne veze; i kasnija faza, koja se odnosi na poreklo doživljaja selfa i poreklo doživljaja drugih, gde se neposredna sadašnjost kontekstualizuje u svetlu (self) reflektovane prošlosti.

Arnold Model

Tokom proteklih 50 godina, **Arnold Model** (1968, 1984, 1990, 1993, 2003, 2007) je nastojao da definiše paradoksalnu prirodu selfa, koji je i evoluirajući uslovni proizvod i trajno jezgro. Ova potraga ga je povela od frojdijanske teorije, preko Vinikota i objektnih odnosa, do intersubjektivnosti i neuronauke.

Model je bio među prvim američkim analitičarima koji su nastojali da inkorporiraju Vinikotovo razmišljanje i klinički fokus na rođenje selfa, putem ogledanja i upotrebe objekta. Isticanje stvaranja značenja kroz definisanje prelaznog prostora između novorođenčeta i majke postalo je centralna tačka u Modelovoj inicijalnoj teoriji selfa (Model, 1968).

Iako je, u osnovi, razrada vinikotijanskih koncepata, „Objektna ljubav i stvarnost" (Model, 1968) uvodi dve teme: intersubjektivni aspekt transfera i nužnost selfa da napravi značenje od sopstvenog doživljaja, kao fundamentalne za motivaciju čoveka (Kiršner, 2010). Razvijajući svoju intersubjektivnu misao kao dopunu frojdijanskoj teoriji nagona, u „Psihoanalizi u novom kontekstu" (Model, 1984), on je zagovarao da self nije izgrađen samo odozdo prema gore iz bioloških nagona, već i od spolja ka unutra, kroz dijadnu razmenu. U ovom međudejstvu dve psihologije, verzija iznutra ka spolja – psihologija jedne osobe – bavi se fenomenima poput sanjanja, formiranja simptoma i nepovredivosti ličnog ili suštinskog selfa; dok se verzija spolja ka unutra – intersubjektivni model dve osobe isprepletenih selfova – bavi relacionim svojstvom celokupne psihičke aktivnosti. Obe su aktivne u psihoanalitičkom procesu. U ovom pogledu blizak Levaldu i Grinu, on je tvrdio da psihoanaliza pruža ne toliko obnavljajuću novu vezu, koliko novu vezu sa već postojećim objektima.

U „Ličnom Selfu" (Model, 1993), akcenat na skrivenom unutrašnjem selfu, utemeljenom u afektivnom pamćenju, ponovo izlazi u prvi plan, ovog puta utemeljen u neuronaučnom istraživanju Džeralda Edelmana. Edelman je izneo tvrdnju da kapacitet mozga da iznova kategorizuje i transkribuje pamćenje, kroz nove kontekste životnih iskustava, ima evolucionu vrednost, kako bi održao kontinuitet selfa. Modelu je ovo pružilo neurobiološku osnovu za frojdijanski *Nachträglichkeit* (*après coup*, odložena radnja), kao i za razrešenje paradoksa – prolaznog, a opet trajnog selfa – sada oba shvaćena kao validna u određenim kontekstima. Nadilazeći Edelmana, u svojim skorijim radovima (Model, 2003, 2007) dodaje kreativnu i afektivnu dimenziju retranskripciji, u čemu je njegov glavni doprinos. U knjizi „Imaginacija i sadržajni um" (Model, 2003) dalje je razradio proces ponovne transkripcije, povezujući ga sa metaforičkom kreativnošću. U „Osećaju delovanja i iluziji Selfa" (Model, 2007), self mora stalno da se rekontekstualizuje kroz emocionalno iskustvo.

U ovom radu, još jednom primeru interdisciplinarne misli, gde govori o fenomenu fantomskog uda, on postulira da stalnost selfa, prelazne tvorevine, „...može biti nesvesno stvorena iluzija" (Model, 2007, str. 8), bez koje ne možemo da živimo (Kiršner, 2010). Ipak, verno njegovoj dijalektičkoj misli, u „Nesvesnom kao centru za obradu znanja" (Model, 2008), self se ponovo pojavljuje kao proces i dinamična retranskripcija iskustva, koja istiskuje iluziju/fikciju ličnog stalnog suštinskog selfa.

Tomas Ogden

Praveći sintezu koncepata Klajnove i Biona, te razrađujući ideje Ester Bik, Melcera i Franses Tastin (*Frances Tustin*), Ogden (1989) prepoznaje primitivnu, presimboličku, čulno dominantnu 'autistično-blisku' funkciju kao ključnu u stvaranju rudimentarnih doživljaja selfa u ranom razvoju i autističnih psihotičnih poremećaja:

> „Ova funkcija je primitivna psihološka organizacija koja je aktivna od rođenja… Njome dominiraju čula i u njoj se početni osećaj selfa izgrađuje na ritmu senzacija, naročito na površini kože… Nizovi, simetrije, periodičnost, 'oblikovanje' koža na kožu, primeri su susednosti i predstavljaju sastojke iz kojih se pomaljaju počeci rudimentarnih doživljaja selfa…" (Ogden, 1989, str. 30-31).

Pišući o sanjarenju i metafori, osnovnim elementima psihoanalitičkog rada (Ogden, 1997), on postulira dualnost unutar selfa – 'self kao objekt' i 'self kao subjekt':

> „…ono što se dešava u procesu stvaranja metafora jeste kreiranje verbalnih simbola koji daju oblik i emocionalnu suštinu selfu kao objektu ('meni'), stvarajući tako simbole koji služe kao ogledala u kojima self kao subjekt ('Ja') prepoznaje ili kreira sebe samog." (Ogden, 1997, str. 729).

Prožeta mentacijom primarnog procesa, Ogdenova dualnost selfa u sanjarenju i metafori podseća na prethodni doprinos **Džejmsa Grotstajna** o višestrukim selfovima sanjara (Grotstajn, 1979).

V.B. Perspektive Self psihologije

Hajnc Kohut

Self psihologiju je tokom vremena razvio Hajnc Kohut (1971, 1977, 1984), koji je postajao sve nezadovoljniji kapacitetom frojdijanskog modela nagona i odbrane da razume sopstvena klinička iskustva sa pacijentima sa širokim spektrom poremećaja ličnosti. Dok se klasična psihoanaliza fokusirala na psihopatologiju kao posledicu odbrambenih reakcija pacijenta na nasvesne impulse i želje, Kohut je uvideo da je tumačenje ovih nesvesnih konflikata najčešće neefikasno u dopiranju do njegovih pacijenata „tamo gde su stvarno živeli (i patili)" (Kohut, 1971, 1977). Činilo se da se njegovi pacijenti ne uklapaju u model preovlađujuće krivice stvorene nesvesnim impulsima, već da im nedostaje osećaj selfa koji je otporan i snažan. Umesto onoga što je nazvao frojdijanskim „čovekom krivice", Kohut se susreo sa „tragičnim čovekom" (1977) koji je patio od osećaja praznine i očaja. Kohut je počeo da posmatra šta treba da se dogodi, tokom razvoja, između dece i roditelja da bi se razvio adekvatan osećaj selfa. U Kohutovoj self psihologiji, self ne postoji na rođenju, već se pojavljuje u ranom detinjstvu kroz odnos sa negovateljem (Galacer-Levi – *Galatzer-Levy* i Koler – *Cohler*, 1990). Kohut je na self gledao kao na funkcionalnu jedinicu, determinisanu više iskustvom nego unutrašnjim nagonima.

U skladu sa svojim idejama o razvoju selfa, on je predstavio reviziju koncepta narcisizma, koga nije smatrao ni patološkim ni nepoželjnim, već delom ljudskog iskustva (Kohut, 1966). Stoga, narcisizam je posmatrao kao normalan razvojni fenomen, koji može da pruži osećaj identiteta, vrednost, značenje i trajnost. Transformacije narcisizma prema Kohutu su „...čovekova kreativnost, njegova sposobnost da bude empatičan, njegov kapacitet da promišlja o sopstvenoj prolaznosti, njegov smisao za humor i njegova mudrost" (Kohut, 1966, str. 257). Narcisistička razvojna linija je aktivna od početka života i preduslov je za adekvatno funkcionisanje ličnosti. Integrisanje narcisizma u zdravu ličnost predstavljalo je radikalno udaljavanje od psihoanalitičkog stanovišta koje je na narcisizam gledalo iz pežorativnog ugla (Sigel, 1999).

Srce self psihologije je self, srž ličnosti, koji je konceptualizovan kao mentalni sistem koji organizuje subjektivni doživljaj osobe u odnosu na skup razvojnih potreba (Volf, 1988). On uključuje veštine, talente, nedostatke i temperament s kojima se osoba rađa. Self je suština psihološkog bića osobe i sastoji se od senzacija, osećanja, misli i stavova prema sebi i svetu (Banai, Mikulincer i Šejver, 2005).

Osećaj selfa kod osobe razvija se i održava kroz njena self objekt iskustva (Kohut, 1984). Kohut je self objekt koncept uveo kako bi opisao jedan aspekt funkcije u odnosu selfa i drugih. Kohut smatra da smo od rođenja blisko povezani sa drugima i da moramo da osetimo da su oni zaista na raspolaganju da pruže emocionalne sastojke koji su neophodni za optimalan razvoj (Volf, 1988). Ono što nam je potrebno od drugih, i način na koji želimo da drugi reaguju na nas, menja se tokom života (Kohut, 1984).

Ove funkcije sastoje se od ogledanja, idealizacije i blizanaštva (Kohut, 1977). Ogledanje je deo razvoja grandioznog selfa u kome odgovor roditelja na dete izgrađuje samopouzdanje i ojačava detetov osećaj selfa (Kohut, 1971). Idealizaciju karakteriše čežnja za omnipotentnim objektom za koji se osoba može vezati u nastojanju da se oseti celovitom, sigurnom i čvrstom (Sigel, 1999). Blizanaštvo je potreba za drugim koji inspiriše osećaj sličnosti (Kohut, 1971).

Prema Kohutu, self objekt potrebe su od suštinskog značaja za ljudsko iskustvo i koheziju selfa (1971); razvoj kohezivnog selfa dešava se duž tri osovine:

(a) Osovine grandioznosti, (b) osovine idealizacije, i (c) osovine alter ego povezanosti.

Grandiozni self ili ogledajući self objekat: Funkcije povezane sa grandioznim selfom uključuju doživljaje afirmisanosti i priznavanja od strane drugog koji odslikava nečije unutrašnje stanje. Rezultat je osećaj vrednosti, pozitivnog samopoštovanja i doživljaj poštovanja i odobravanja od strane „drugog" koji nam daje pohvale i komplimente na autentičan način. Neka od ovih iskustava mogu dovesti do toga da osoba oseća dostojanstvo i samopoštovanje. Doživljaji divljenja i osećaja dopadljivosti mogu rezultirati osećajem postojanosti, samopouzdanja i samouverenosti. Doživljaji „bodrenja" u traganju za novim iskustvima i ohrabrivanja u savladavanju izazova, dovode do osećaja čvrstine u osećaju selfa, čime se povećava snažni osećaj ličnog delovanja (Kohut, 1968, 1971, 1972, 1975, 1978).

Idealizovana slika roditelja ili idealizacija: Funkcije povezane sa idealizovanom slikom roditelja uključuju doživljaje sigurnosti koji proističu iz vere u snagu i omnipotenciju nekoga ko se ponaša kao zaštitnik. Učestvovanje u snazi te osobe i doživljaj zaštićenosti ima za posledicu funkciju osećanja osnaženosti i efikasnosti kao ljudskog bića. Doživljaj da su nečije uzbuđenje ili preterano stimulativna osećanja modulirana od strane drugog, rezultuje razvojem samokontrole, samodiscipline i samoregulacije. Iskustva umirivanja, tešenja i smirivanja od strane drugog koji pruža utehu i podršku kao i radosnu vitalnost, imaju za posledicu kapacitet za entuzijazam i staloženost. Konačno, iskustvo učenja pravila ponašanja koja predstavljaju sadržaj kulturoloških vrednosti i ideala, biva konsolidovano u vrednosni sistem i skup ideala koji služe kao smernice u životu osobe. Sve ovo daje osećaj svrhe na putu ka životnim ciljevima (Kohut, 1968, 1971, 1978).

Alter ego ili povezanost: Self objekt funkcije alter ega prvobitno su povezivane sa transferima ogledanja, budući da su smatrane arhaičnim oblikom tih transfera, ali im je kasnije dat posebni status (Kohut, 1984). Funkcije povezane sa alter egom uključuju doživljaj zajedničke veze sa drugima, koja može dovesti do osećanja srodstva sa drugima, tako da se ništa ljudsko ne čini strano. Doživljaj sopstvene netaknutosti pruža osećaj blagostanja i celovitosti bez kojih se osećamo dehumanizovani.

„U normalnom razvoju, kapacitet roditelja da služe kao efikasni self objekti obezbeđuje uslove koji omogućavaju novorođenčetu da postepeno internalizuje funkcije koje su oni vršili. Ovi uslovi, koji uključuju empatičnu responzivnost ublaženu optimalnom frustracijom, pružaju novorođenčetu dovoljno vremena i resursa da stvori kohezivni osećaj selfa koji je sposoban da savlada individuaciju" (Glasman, 1988, str. 26).

Selfobjektne funkcije nisu urođene psihološke funkcije. Budnost selfa stvara želju da drugi funkcionišu tako da ispunjavaju potrebe. Funkcionalni selfobjekti pružaju skup iskustava koji dovode do doživljaja kohezije i stabilnosti. Svesna budnost selfobjekata je generalno odsutna. Kakva god da je narcisistička rana, neublažena selfobjektnim funkcijama, doživljava se kao povreda selfa. Kada selfobjekti ne uspevaju da funkcionišu tako da ispunjavaju potrebe, to može dovesti do poremećaja i fragmentacije.

U Kohutovoj (1982) teoriji selfa, empatija je način posmatranja i kanal kojim se pružaju selfobjektne funkcije ogledanja, idealizacije i blizanaštva. Sa doživljajem empatije, osoba razvija osećaj kohezije selfa. Ove ideje predstavljaju dalju razradu i proširenje njegove ranije misli:

> „Empatija, prepoznavanje selfa u drugome, neophodno je sredstvo posmatranja, bez kojeg široka prostranstva ljudskog života, uključujući ponašanje čoveka u društvenom polju, ostaju neshvatljiva. Empatija, širenje selfa tako da uključi drugoga, čini snažnu psihološku vezu između pojedinaca. Takođe, empatija je psihosocijalni element bez kojeg ljudski život kakav znamo i negujemo ne bi mogao biti održiv." (Kohut, 1975, str.355).

Emocionalno prilagođen i empatičan negovatelj pruža selfobjektne funkcije koje ispunjavaju detetove potrebe za afirmacijom, divljenjem i povezanošću sa drugima.

Prema Kohutovom mišljenju, narcisistička patologija nastaje usled empatičnih neuspeha u ogledanju i idealizaciji, koji lišavaju self pouzdanih, kohezivnih izvora narcisizma. Ovo rezultira nemogućnošću održavanja i regulisanja samopoštovanja na normalnim nivoima i uzrokuje deficite, izobličavanja ili slabosti u osećaju selfa (Kohut, 1977; Goldberg, 1978).

Sveukupno, Kohutov rad predstavlja veliku prekretnicu u teoriji, kako narcisizma, tako i koncepta selfa. Nakon njegove smrti, Self psihologija se razvila u nekoliko pravaca. U okviru 'tradicionalne' kohutijanske self psihologije, **Pol Ornstajn** (1990, 1993) i **Ana Ornstajn** (Ornstajn i Ornstajn, 1980, 1985) su dalje razrađivali ulogu empatije, self objekt transfere, narcisistički bes u interpretativnom procesu u vezi sa terapeutskim delovanjem i strah pacijenta od ponavljanja traumatskih self objekt razočaranja, kao i nadu u novi početak u tretmanu. **Arnold Goldberg** (1995, 1999) je

primenjivao koncept vertikalnog cepanja izazvanog poricanjem, na studije o perverzijama, narcisističkim poremećajima i ponašanjima koja su otcepljena od javno priznatog iskustva, kao što je opsesivno prejedanje, oblačenje odeće suprotnog pola i neverstvo.

Džozef Liktenberg

Nadovezujući se na Kohutovu Self psihologiju i intersubjektivnost Stoloroua (Stolorou i Atvud, 1992), Džozef Liktenberg je razvio *Teoriju motivacionih sistema* u kojoj je „self" konceptualizovan kao iskustveni self ili osećaj selfa. Ovaj osećaj selfa postoji u kompleksnom kontekstu senzacija i informacija iz tela pojedinca, kao i iz njegove povezanosti sa drugim pojedincima, grupama i kulturom, od responzivnosti i adaptacije na nežive objekte i ne-ljudske žive druge. U matrici iskustva vezivanja, osećaj selfa novorođenčeta potiče od delanja – odnosno, od toga što je vršilac, to jest od vršenja, činjenja i uočavanja, započinjanja i reagovanja. Prema Liktenbergu (Liktenberg, Lakmen, i Foshejg, 2011), u središtu namera i ciljeva dejstvujućeg osećaja selfa su: traženje sigurne baze u trenucima opasnosti i gubitka (Boulbi, 1988), responzivnost negovatelja uz ogledajuću afirmaciju, uspostavljanje osećaja sličnosti (blizanaštvo), divljenje (idealizovanje) drugih **(**Kohut, 1984), kao i divljenje od strane drugih. Uspešna uzajamna regulacija ovih fundamentalnih odnosa povezanosti sa pojedincima i pripadanja grupama (porodica, vršnjaci, itd.) dovodi do odgovarajućih promena u osećaju selfa, u drugome, i gradi generalno pozitivan ambijent koji utiče na dalja očekivanja i adaptacije. Dok se može govoriti o suštinskom osećaju selfa, identitetu i ličnosti, doživljavanje selfa se razlikuje umnožavanjem namera i ciljeva. Opšte gledano, Liktenberg (1989) je opisao pet motivacionih sistema u razvoju selfa, uključujući potrebe za: 1. psihičkom regulacijom telesnih zahteva; 2. vezivanjem i pripadanjem; 3. istraživanjem i asertivnošću; 4. averzivnom reaktivnošću; i 5. seksualnim i čulnim potrebama.

U normalnim adaptivnim situacijama, osećaj selfa se menja sa nestalnom dominacijom, postojanjem ili nepostojanjem namera da se regulišu fiziološki zahtevi, formira veza sa individuama i pripadnost grupama, pruži i primi brižnost, istražuje svoja okolina i zagovaraju svoje preferencije, izrazi averzija kroz antagonizam i povlačenje, i/ili traži čulno uživanje i seksualno uzbuđenje (Liktenberg, 2008). Kao odgovor na hronični i/ili traumatski stres, osećaj selfa može da se fragmentiše u rastavljena stanja, ograniči kroz patološku akomodaciju, i smanji i oslabi u regresivna i depresivna stanja. Napadi na osećaj delovanja, samopoštovanja i lične vrednosti, naročito kod pojedinca koji je podložan stidu, krivici i gubitku ponosa i samouverenosti, utiče da osećaj selfa

često dovede do besa, sumnje i preokupacija fantazijama osvete. Šire gledano, osećaj selfa, kao delujućeg vršioca, održava se iskustvima empatije ili biva podložan gubitku osećaja kohezije ako je empatična veza poremećena ili ne postoji (Kohut, 1977).

U mnoštvu isprepletenih koncepata Self psihologije i relacionih perspektiva, **Hauard Bakal** (1985, 1998a,b) identifikuje 'relacionu self psihologiju' u kojoj je fokus na kontekstu subjektivnog odnosa, a ne na odnosu kao takvom. Dovodeći u pitanje ulogu 'optimalne frustracije' u razvoju i u terapiji, on zagovara 'optimalnu responzivnost' kao bolji opis onoga što je potrebno selfu.

V. C. Interpersonalne i relacione perspektive

Karakteristično za Severenu Ameriku, **Hari Stak Salivan** (1953, 1964) koji je psihijatriju video kao, u svojoj suštini, studiju o interpersonalnim odnosima, razvio je veoma različitu koncepciju selfa i njegovog razvoja, u odnosu na svoje kolege, klasične psihoanalitičare. Salivan, na koga je u velikoj meri uticao Džordž Herbert Mid (*George Herbert Mead*, 1934), verovao je da mi sebe možemo spoznati jedino u odnosu sa drugim i time izneo radikalnu tvrdnju da je self zapravo samo kolekcija reflektovanih procena onih sa kojima smo u kontaktu, a koja se sastoji od skupa onoga što je nazvao, „ja–ti" šabloni (Salivan, 1953). Za Salivana, ne postoji način da se self shvati izvan složene mreže interpersonalnih odnosa u koju je osoba neizbežno upletena. Jedna posledica ove perspektive „teorije polja" bilo je njegovo čvrsto uverenje da je osećanje unutrašnjeg jezgra selfa narcisistički investirana fikcija. Zapravo, Salivan je smatrao da ljudi imaju „onoliko ličnosti koliko imaju interpersonalnih odnosa" (1950, str. 221). Za njega, naši selfovi su podeljeni na „dobrog mene", ono što volim kod sebe, „lošeg mene", ono što ne volim, i „ne-mene", aspekte selfa koji izazivaju anksioznost u tolikoj meri da moraju biti negirani putem disocijacije. Salivanovo viđenje selfa kao sadržioca, uz njegovo pozivanje na samoodržive disocijativne procese, iznedrilo je najsavremenija relaciona viđenja selfa koja su najbolje ilustrovana u radu **Filipa Bromberga** (1998, 2006, 2011) i **Donela Sterna** (1997, 2010). Salivan je razvio koncept „self sistema", kako bi razjasnio konfiguraciju crta ličnosti i sigurnosnih operacija, čiji je cilj da održavaju relativan osećaj sigurnosti i stabilnosti kod individuee. Ovaj „self sistem" ima za cilj da štiti osobu od stida i anksioznosti korišćenjem mehanizama kao što su *disocijacija* i *selektivna nepažnja*. Salivanovo isticanje „drugog" kao izvora opasnosti u skladu je sa savremenim interpesonalnim perspektivama psihologije dve osobe.

Nadovezujući se na salivanijansku tradiciju perspektive teorije polja, **Bromberg** (1998) posmatra um kao „konfiguraciju promenljivih, nelinearnih stanja svesnosti u stalnoj dijalektici sa neophodnom iluzijom jedinstvenog sopstva." (str. 7). Prihvatajući

Salivanove ideje, Bromberg (1998, 2006, 2011) vidi „ne-ja" iskustva kao široko rasprostranjena i neizbežna i tvrdi da disocijativni procesi mogu biti zdrava, adaptivna funkcija ljudskog uma koja ima primarnu samozaštitnu funkciju srodnu Frojdovoj *represiji*, ili Salivanovom *self sistemu*. Stoga, za Bromberga, „self" je definicijska zbirka „ja" i negiranih „ne ja" stanja. Budući da je određeni nivo disocijacije neizbežan, Bromberg naglašava da stepen disocijacije među self stanjima određuje nivo psihopatologije, gde najekstremniji primeri čine psihotična iskustva.

Savremeno viđenje selfa kroz prizmu relacione teorije polja ima implikacije za shvatanje interakcija. Za Bromberga i druge savremene relacione mislioce (npr. D. B. Stern, E. Levenson), interakcija između dva selfa uključuje složenu, trajno promenljivu isprepletenost svesnih i nesvesnih elemenata koji međusobno utiču jedni na druge. Prema Brombergu, uspešan tretman podrazumeva prepoznavanje ovih disociranih self stanja, kako se odigravaju u analitičkom odnosu, tako da ih pacijent može reorganizovati. Bromberg (1998) posmatra zdravlje kao kapacitet naših višestrukih self stanja da pristupaju jedni drugima, nesputani defanzivno determinisanim disocijativnim procesima. Ovaj kapacitet, koji predstavlja ideal, jeste sposobnost da se „stoji u prostorima" između self stanja ili, kako on kaže: „Sposobnost da se osećate kao jedan self, dok ste istovremeno mnogi" (str. 274).

Stiven Mičel (1991) takođe vidi self kao „višestruk i isprekidan"; on se sastoji od kolekcije self stanja sličnih internalizovanim objektnim odnosima. Međutim, on takođe ističe da ljudi imaju izražen osećaj ličnog selfa, sa jasnom granicom između nas i drugih. On objašnjava ovu očiglednu kontradiktornost navodeći da se svaka definicija odnosi na drugi aspekt selfa. Za Mičela, „višestruki self" je self kao radnja, tj. „mnogostruke konfiguracije self šablonizirane varijabilnosti u različitim relacionim kontekstima" (str. 139), dok je lični, jedinstven self, „subjektivno iskustvo šablona koji se stvara, aktivnost koja biva doživljena tokom vremena i u različitim organizacionim šemama [i] koja je prepoznata kao 'moja', moj određen način obrađivanja i uobličavanja iskustva" (str. 139). Dok bi tradicionalnija viđenja selfa (npr. kod Frojda, Melanije Klajn, Vinikota) mogla da se shvate kao vertikalno organizovana, sa defanzivnije konstruisanim, društveno adaptiranim delovima na površini koji pokrivaju manje prihvatljive, na trenutke nesvesne delove ispod, savremeni relacioni/interpersonalni teoretičari favorizuju horizontalni model. Kako **Donel Stern** (2010) kaže: „Um ovde nije vertikalna organizacija svesnog i nesvesnog, već horizontalno organizovana kolekcija *self stanja*, od kojih je svako u dinamičnoj vezi sa ostalim" (str. 139).

Možda najradikalniji izraz savremenog interpersonalnog pristupa selfu može se videti u radu **Edgara A. Levensona** (1972, 1991) koji snažno zagovara apsolutnu nerazmrsivost selfa i drugih, pa analitičara i pacijenta posmatra kao neizbežno i nesvesno međusobno upletene na visokoafektivno nabijene načine. Levenson ima strogo postmodernističko ubeđenje da je svaki pokušaj da se bilo šta u vezi sa osobom definiše ili objasni samo perspektiva (npr. osobe, interakcije, iskustva), te da bi kao takva mogla

biti defanzivno organizovana tako da isključi druge perspektive koje mogu sadržati druge suštinske aspekte osobe i njenog iskustva. Prema tome, on psihoanalitičke koncepte poput „selfa" posmatra kao reifikacije nečega neizbežno fluidnog koje je jedino vidljivo u „procesu " ili „kontekstu". Levensonov self, poput Salivanovog self sistema, sastoji se od niza strategija koje koristimo da prebrodimo opasnosti našeg interpersonalnog sveta. Stoga, u pokušaju da razumeju svet, ljudi razvijaju šeme koje se, ako deluju, obično ponovo koriste. Za Levensona, relativna krutost ili fleksibilnost ovih šema može biti način opisivanja psihopatologije. On veruje da potreba za konstantnim prilagođavanjem promenljivom skupu okolnosti ima za posledicu razvoj uma koji funkcioniše kao sistem organizovanja selfa (Levenson, Herš, i Januci, 2005, str. 612). Levenson priznaje da „...postoji nešto autonomno unutar osobe koja ga organizuje, doživljava, koristi i oduzima, i reorganizuje." (str. 613). Prema tome, Levenson self posmatra *kao proces*, a ne kao strukturu.

VI. DALJI I SAVREMENI RAZVOJI KONCEPTA SELFA, SPECIFIČNI ZA EVROPU

VI. A. Savremeni doprinos britanskih objektnih odnosa

Kristofer Bolas je opsežno pisao o konceptu selfa, njegovom poreklu, oblikovanju i osećaju selfa. Na njega je uticao Vinikotov koncept „istinskog selfa" koga je razradio na jedinstven način. U svojim radovima u ovoj oblasti, on se često poziva na književnost, poeziju i umetnost.

U *Silama sudbine* (1989) Bolas piše:

> „Kada je Vinikot uveo termin 'istinski self' da označi nasleđeni potencijal koji je svoj izraz našao u spontanoj radnji, mislim da je konceptualizovao karakteristiku analitičkog odnosa (i života) koja do tada nije bila teorijski definisana... Vinikotova teorija istinskog selfa je, po mom mišljenju, upravo takav koncept, pomoću koga možemo da opišemo nešto što znamo o analizi, ali do sada nismo mogli da promislimo" (str. 8).

U svojim radovima Bolas razrađuje i doteruje sopstveno mišljenje o istinskom selfu, koji postepeno zamenjuje terminom „idiom". On to čini delimično, jer smatra da „preterana upotreba termina … [dovodi do gubitka] smislenosti kroz ritualno ponavljanje, obezvređujući nepomišljen potencijal bilo koje reči" (1992, str. 64), ali i zato što želi da nađe sopstveni put u ovoj

neuhvatljivoj oblasti.

U poglavlju „Višestruka funkcija psihoanalitičara" (*Sile sudbine*, 1989), on piše:

„Istinski self ne može biti u potpunosti opisan. On je manje nalik izražavanju značenja kroz reči koje čoveku dozvoljavaju da izoluje jedinicu značenja kao u lokaciji označitelja, koliko je sličan kretanju simfonijske muzike... Svaki pojedinac je jedinstven, a istinski self je idiom organizacije koji traži svoj lični svet kroz upotrebu objekta... oblikovanje života je poput estetike: oblik otkriven sopstvenim načinom postojanja. " (1989, str.109-10)

U poglavlju „Transformacioni objekt", u knjizi „Senka objekta: Psihoanaliza nepomišljenog poznatog" (1987), Bolas istražuje početke novorođenčetove razrade ove individualne estetike, nečega što je fundamentalno zavisno od olakšavajuće rane okoline. Ako majka ne odgovori osećajno na spontani gest novorođenčeta, njegovi rani idiomatski izrazi biće blokirani i zamenjeni lažnim adaptacijama. Ali ako je ona prilagođena pomaljajućem selfu novorođenčeta, ona će imati kapacitet, kroz suptilne svesne i nesvesne interakcije sa svojom bebom, da odgovori na komunikaciju istinskog selfa novorođenčeta.

U „Senci objekta" on ostaje blizak Vinikotovom opisu istinskog selfa kao „istorijskog jezgra instinktivnih i Ego dispozicija novorođenčeta" (Bolas, 1987, str. 51), „srži selfa" (str. 208) i – povezujući istinski self sa Frojdovim konceptom primarne represije – „one nasleđene dispozicije koja čini srž ličnosti, koja se genetski prenosi i postoji kao potencijal u psihičkom prostoru", i smešta istinski self u „samu srž koncepta nepomišljenog poznatog" (str. 278).

U „Silama sudbine", Bolas (1989) formuliše ključnu razliku između „usuda" i „sudbine". On usud povezuje sa konceptom lažnog selfa i reaktivnog življenja, a sudbinu sa ispunjavanjem sopstvenog unutrašnjeg potencijala. Četvrto poglavlje, „Pogon sudbine", opisuje njegovo uverenje da je ovaj osećaj sudbine prirodan tok istinskog selfa kroz mnogo vrsta objektnih odnosa, kao i da pogon sudbine nastaje, ako nastane, iz novorođenčetovog doživljaja majčinog olakšavanja kretanja istinskog selfa.

Kako idemo kroz život, naš idiom nastavlja da se izražava kroz naš izbor i upotrebu objekata. U delu „Biti karakter; psihoanaliza i self doživljaj" (1992) Bolas detaljno objašnjava svoju sliku idioma kao „inteligencije oblika" i svoje ideje o idiomatskoj objektnoj upotrebi, koje je započeo u „Silama sudbine". „Idiom", piše on, „koji daje oblik bilo kom ljudskom karakteru, nije latentni sadržaj znanja, nego estetika u ličnosti" (str. 64-65). Naš idiom je „naša misterija" (1992, str. 51). On se ne može spoznati niti dosegnuti putem introspekcije. Nikada nećemo susresti istinski self kao takav, nikada nećemo *spoznati* ono što on jeste, ni naš sopstveni ni tuđi, ali možemo intuitivno osetiti njegove derivate, na sličan način na koji jedino možemo osetiti nesvesno kroz njegove derivate.

Bolas smatra da se idiom osobe izražava kroz njen izbor i upotrebu objekata, i u prelaznom smislu (gde se unutrašnja i spoljašnja stvarnost susreću, i gde je neizvesno šta dolazi iznutra, a šta spolja), i u „objektnom" smislu, gde se čovek susreće sa svojstvom objekta koji ga čini onim što on fundamentalno jeste, izvan sfere projektivnih mehanizama, što Bolas naziva *integritetom* objekta.

Bolas piše:

> „Ako je idiom, dakle, ono s čime smo rođeni, i ako je njegovo zadovoljstvo da se izražava kroz izbor objekata, ono što je više inteligencija oblika nego izraz unutrašnjeg sadržaja, njegov rad se sudara sa strukturom objekata koji ga transformišu, kroz koje stiče svoj precizan unutrašnji sadržaj. Ova koliziona dijalektika između ljudskog oblika i objektne strukture je, u najboljim vremenima, radost življenja, budući da se čovek hrani susretom" (Bolas, 1992, str. 59-60).

U nekoliko navrata Bolas diskutuje o dubokom „osećaju selfa". U poglavlju „Šta je ova stvar koja se zove self?" u knjizi „Slom – rad nesvesnog doživljaja" (Bolas, 1995), on ga naziva „odvojenim osećajem. Osećaj koji je tek potencijal u svakoj osobi, koja je rođena sa ovim kapacitetom osećaja, i koja će ga, u većoj ili manjoj meri, razviti." (ibid, str. 154). Ovaj osećaj selfa može biti blokiran i osujećen kada u životu osobe ima suviše malo osećajnih odgovora na njegove idiomatske izraze, ostavljajući je sa osećanjem praznine i nedostatkom unutrašnjeg kontakta. U smislu selfa, Bolas piše: „Tu postoji osećanje nečijeg bića, nečega tamo, ali ničega što možemo dotaći ili spoznati; samo osećaj, i to je najvažniji naslućen fenomen u našem životu." (ibid, str. 172).

VI. B. Doprinos italijanskih psihoanalitičara

Dok su u britanskoj psihoanalizi teorije Selfa razvijane u okviru tradicije objektnih odnosa, u italijanskoj psihoanalizi koncept selfa razvijan je od strane autora koji su postulirali njegov postanak iz primitivnog uma u odnosu sa majkom (Euđenio Gadini – *Eugenio Gaddini*); iz „grupne matrice" (Đovani Hautman); iz transgeneracijske dimenzije (Dijego Napolitani); ili kao sredstvo kojim se analizira dinamika u odnosu analitičar – pacijent (Stefano Bolonjini).

Zahvaljujući svom bogatom znanju i saradnji sa Vinikotom, **Euđenio Gadini** (u: Maskadini, Gadini, De Benedeti, 1989) bio je jedan od psihoanalitičara koji je uveo i razvio teorije selfa u italijanskoj psihoanalizi. Kada govori o Selfu, on koristi termin „organizator", u vezi sa terminom „struktura", da istakne njegovu katalitičku funkciju u razvoju psihičke organizacije. U inicijalnim fazama strukture selfa, preovlađuje njegovo

uporište u senzornim stimulansima i telesnim senzacijama kojima nedostaje osećaj vremena i definisanog prostora. Ove prve senzacije dovode do stvaranja prvog oblika „self doživljaja" kod novorođenčeta, koji se doživljava kao da dolazi iz selfa, lišen granica i nediferenciran od ne-selfa. Psiha se tada pomalja iz senzacija i postepeno ih organizuje kroz vrlo primitivan mehanizam koji Gadini definiše kao „primitivnu imitaciju", ili „imitiranje postojanja". Ova primitivna imitacija/oponašanje se koristi i u odraslom dobu – obično u snovima i u patologiji osećaja selfa – i u adolescenciji, u prisustvu teskobe izazvane odnosom sa objektom (Maskadini, Gadini, De Benedeti, 19891989, str. 563).

Od trećeg meseca, psiha deteta kroz percepciju počinje da se sreće sa nečim što Gadini definiše kao „nejasan osećaj ne-selfa", koji će ga dovesti do prvog prepoznavanja objekta kao odvojenog od sebe. Autor snažno naglašava psihičku ranjivost deteta u ovoj fazi, koja je ekstremnija od one biološke koja stvara oblik primitivne teskobe, koja predstavlja strah od gubitka selfa (str. 566). Kasnije će Gadini definisati: 1. teskobu neintegrisanosti, kada odvojeni self ne uspeva da održi koheziju i fragmentiran je, 2. teskobu integrisanosti, kada self, kroz biološko sazrevanje i adaptaciju okoline na njegove emocionalne potrebe, stekne osećanje dovoljne stabilnosti, ali je konstantno uplašen da će je izgubiti. Zanimljivo je primetiti da Vinikot govori o teskobi integracije u smislu njene povezanosti sa nekom vrstom paranoidne anksioznosti. Separacija selfa od ne-self objekta koincidira sa psihološkim rođenjem (Maler i saradnici, 1975) i nastaje kroz osciliranje između teskobe neintegrisanosti i teskobe integrisanosti. Libidinalni naboji ne traže primarno objekat, već su okrenuti ka unutra da drže fragmente selfa na okupu, pa se ova faza može definisati kao konsolidacija konstituisanog, jedinstvenog selfa. Ova faza može trajati duže vremena i predstavlja dragoceno vreme jer je self sposoban da ima autonomna iskustva, a anksioznosti od gubitka selfa postepeno nestaju. Poslednja faza je faza formiranja objekta i koincidira sa odbacivanjem selfa prethodnih odbrana kako bi investirao u autentični odnos ljubavi. Gadini tvrdi da su sve ove faze prepoznatljive i u individualnom analitičkom procesu.

Đovani Hautman (1990, 2002) je razvio veze između ranog formiranja selfa – njegovog rođenja – početaka simboličkih kapaciteta i rođenja sposobnosti mišljenja. Hautman naglašava da primitivnim umom vlada asimbolička matrica, u kojoj preovlađuju čulne stimulacije, percepcije, senzacije i primitivne emocije. Razvoj selfa nastaje kroz progresivno izranjanje iz ove izvorne matrice, uz osciliranje između asimboličkog, rasutog i raščlanjenog stanja, i inicijalnog impulsa ka integraciji, progresivnim stepenima mogućeg nastanka identifikacije i simboličkog izraza. Prihvatajući ideje iz Bionovih teorija o protomentalnom aparatu, Hautmann definiše asimboličku matricu kao „protomentalnu magmu" ili „primitivni grupni self". U ovoj protosimboličkoj matrici, elementi, bez obzira da li su rasuti ili sastavljeni, mogu da pripadaju i psihičkom i fizičkom statusu i stoga su podložni analitičkom pristupu, kao i,

moguće, biološkom pristupu. Oscilacije primitivnog uma mogu, takođe, da se presretnu na analitičkoj sesiji, obuzdane i spoznate analitičarevim sanjarenjem i redefinisane kroz njegovu interpretativnu aktivnost.

Dijego Napolitani (1987, 1991, 2005) predlaže model formiranja individualnog selfa, shvaćenog kao jak nukleus identiteta/centralno jezgro, koji počinje od *matrice gruppale* (grupne/kolektivne matrice), i biva raslojen na njegove kulturološke, socijalne i porodične dimenzije. Napolitani je modelovao svoj konstrukt Selfa uz pomoć grafičke reprezentacije koju je definisao kao „mapu bipolarnog uma", u kojoj on označava „muške" i „ženske" komponente kao dva različita načina pristupa spoznaji i pogleda na svet. U mapi „Bipolarnog uma", autor identifikuje tri dimenzije: 1. IDEM (latinski termin za „istost i identitet") je blisko povezan sa izvornom okolinom (prošlost pojedinca, od najdaljih korena do najskorijih relacionih iskustava), sa srži korena identiteta; to je skup iskustava u istoriji svakog ljudskog bića, od rođenja do sadašnjeg trenutka, svet tradicija, skup relacionih, afektivnih i intelektualnih akumuliranih iskustava u istoriji svakog pojedinca. Idem je „moja tradicija i moja kultura" i, kao takav, takođe, i „škodljiv način znanja". Formiranje Selfa u bipolarnoj mapi koincidira sa IPSE (latinski termin za njemu/njoj, lično) i označava refleksivnu dimenziju, svest o selfu kroz nastajanje iz Idema. Ipse koincidira sa svesnim Selfom, i razvija se iz lingvističkih, gestikularnih, etičkih kodova, internalizovanih kao identifikacija iz izvorne okoline. Konačno, autor identifikuje treće mesto bipolarne mape kao AUTOS (grčki termin za On), sredstvo za reorganizovanje selfa koje se otkriva u proizvodnji simbola, simboličko-poetska sposobnost koja predstavlja izvor svih ovih kompleksnih događaja koji povezuju individuu sa njenim originalnim matricama s jedne strane i njenim postajanjem sa druge; Autos održava Self u stanju trajno nestabilnog ekvilibrijuma između konzervativne dimenzije i transformativne dimenzije, tako prelazeći iz heteronomije (pokoravanje zakonu drugoga) u autonomiju (konstrukcija simbola oko kojeg artikuliše sopstveni zakon).

Stefano Bolonjini (1991) je razvio teoriju Selfa fokusirajući se na dijadu pacijent – analitičar u radu. Bolonjini ističe razlike između termina „Ego i Self". Ego definiše u skladu sa Laplanšom i Pontalisom (1967) kao: (1) nukleus svesnosti i skup aktivnih mentalnih funkcija; (2) organizator odbrana; (3) delovanje, posredovanje između spoljašnje stvarnosti, Ida i Superega. „Self" je skup reprezentacija koje se tiču same osobe kada je ona objekat (potencijalni ili stvarni) sopstvenog subjektivnog doživljaja. Za razliku od Ega, Ida i Superega, koji su dinamične komponente psihičkog aparata, self je sadržaj aparata, na isti način kao reprezentacije objekata. Budući da je jedinica sa kontinuitetom tokom vremena, self je konfigurisan kao jedna interna struktura psihe, u kojoj, međutim, on ima kompleksnu lokaciju: razne i često suprotstavljene reprezentacije selfa raspoređene su u Egu, Idu i Superegu (Kohut, 1971). Shodno tome, izgleda da je self delimično svestan, a delimično nesvestan.

Bolonjini predlaže model uzajamnog dejstva Ega i Selfa u dijadi pacijent/analitičar, u kojem se istražuju 4 kombinacije: 1. Kontakt između Ega Analitičara/Ega Pacijenta, kojim se delovi psihičkog života pacijenta komuniciraju na svesnom nivou. Cilj odnosa je da se pruži ekvivalent geografske mape kako bi se pacijentu omogućili uvidi i nova gledišta na sebe samog. Par ne ulazi u unutrašnji svet, već se istražuje površinski svet, pa bi ovo mogao biti informativni i eksplanatorni način rada u analizi. 2. Kontakt između Ega Analitičara/Selfa Pacijenta. Ovde, analitičar može da se organizuje u prilično stabilizovano stanje predsvesne receptivnosti, istovremeno održavajući sopstveni iskustveni centar gravitacije u svesnom Egu, u situacijama u kojima je pacijent otvoren za dublju i potpuniju razmenu. Analitičar je, takođe, sposoban da primeti projektivne intruzije pacijenta, koje on prepoznaje kao elemente ne-selfa i da ih vrati, formulišući dinamične hipoteze, internim procesima pacijenta uključujući obimna scenarija pacijentovog sanjalačkog života. 3. Kontakt između Ega – Selfa Analitičara/Ega Pacijenta. Ovde, analitičar koristi odjek sopstvenog selfa da identifikuje, uporedo, nerazvijene ili nepristupačne oblasti pacijentovog selfa; ali on takođe doživljava, sopstvenim selfom, načine, nivoe i snagu kojima nesvestan defanzivan Ego pacijenta obustavlja, guši ili obično poništava subjektivni kontakt pacijenta sa sopstvenim selfom (Bolas, 1987). Širok i dubok kontakt sa sopstvenim selfom omogućava analitičaru da primi, doživi i razabere delove pacijentovog mentalnog života (objekt i funkcije) koji su otcepljeni i projektovani na njega. 4. Kontakt između Ega – Selfa Analitičara/Ega – Selfa Pacijenta. U ovoj konfiguraciji, kontakt sa pacijentom je dublji: predsvesni kanali se šire i eksplorativne funkcije posmatrajućeg Ega analitičara mogu da osvetle, prodube i uspostave kontakt sa delovima pacijenta, kao i njega samog. Ovde, analitičar ne izvodi zaključke, nego vidi više; introjektivni procesi dominiraju nad projektivnima: projektivni procesi pacijenta, koje analitičar doživljava, nisu samo predmeti verbalne komunikacije, već se mnogo češće tretiraju kroz identifikaciju i kreativnu igru.

Generalno, Bolonjini (1991) zagovara proširenu definiciju koncepta selfa. Prema tako širokoj definiciji, self bi odgovarao unutrašnjoj stvarnosti (uključujući objektne reprezentacije) koja se pokazuje kao trajni, karakterološki i sastavni deo mentalnog sveta pojedinca, i koja može biti predmet njegovog subjektivnog doživljaja. Viđen na ovaj način, nuklearni deo selfa jeste deo u kojem elementi koji su najtemeljnije i najautentičnije bili objekat projektivne identifikacije čine organski nukleus sa naslednom somato-psihičkom građom individue; na ovom nivou, bilo koji psihoanalitički rad koji podrazumeva deidentifikaciju biće neizbežno neprikladan i destruktivan. Ovaj nuklearni self odnosi se na duboki identitet (pojam ekvivalentan Vinikotovom „istinskom selfu”). Ukupna slika koju formiraju interni objekti, nuklearni self i njihovi odnosi mogu prenositi osnovnu emocionalnu atmosferu selfa, čije se povremene fluktuacije mogu primetiti u pacijentovom mentalnom stanju, sadržaju njegovih snova i atmosferi seanse.

Analitičar može izabrati da posmatra ovo pozorište snova ili da aktivno učestvuje u njemu. U prvom slučaju, on radi uglavnom prema Egu; u drugom slučaju, on uključuje i sopstveni self. Razne kombinacije i permutacije analitičkog rada, koje obuhvataju kontakte između Ega i selfova analitičara i pacijenta, dovode do istovremenih procesa rasta i emancipacija Ega (od Ida i Superega) s jedne strane, i proširivanja i obogaćivanja selfa s druge: „Iskustvo nas uči da je u dobroj analizi, ovim dvoma razvojnim procesima suđeno da se sretnu i harmonično spoje, uprkos bilo čemu što bi razni istaknuti teoretičari tehnike mogli da kažu: rezultat je osoba sa validnim Egom i bogatim selfom..." (Bolonjini, 1991, str. 348-349).

VI. C. Self u francuskoj i srodnoj tradiciji

Žan Bertran Pontalis

Pontalis (1977/1983) je opisao posredne oblasti između sna i psihičkog bola gde, prema njegovom mišljenju, nastaje rođenje i prepoznavanje selfa. Prema ovom viđenju, psihičkom strukturisanju i 'subjektivizaciji' ne doprinosi toliko zadovoljstvo, koliko patnja, duboko subjektivan aspekt bola, koja otkriva stanje subjekta/selfa i utiče na njega.

Pontalisov uticajni rad „Naissance et reconnaissance du soi" [„Rođenje i prepoznavanje selfa", u engleskom prevodu] predstavlja značajno poglavlje u njegovoj knjizi „Entre le rêve et la douleur" [„Između snova i bola"] (Pontalis, 1977/1983), u kojem su uvedeni ovi koncepti, a takođe se smatra i jednim od prvih francuskih tekstova o 'kao da ličnostima' Helene Dojč (Helene Deutsch, 1942) i Vinikotovom 'istinskom' i 'lažnom Selfu', stavljajući tako u središte interesovanja psihologiju Ega i psihologiju Selfa.

Pontalis (1977/1983) detaljno ispituje nastanak koncepta Selfa i njegove implikacije u pogledu frojdijanske teorije. On kritikuje iluzorno jedinstvo koncepta Selfa, u kojem vidi rizik od izbegavanja nesvodljivosti konflikta, promenljivosti nesvesnog, nepomirljivosti reprezentacija, višestrukih transformacija nagona i mnogostrukih identifikacija. Otuda, on naglašava da bi jedinstvo Selfa moglo da bude u suprotnosti sa složenim oblikovanjem psihičke stvarnosti, na osnovu Frojdove strukturalne teorije/druge topografije, sa formiranjem i diferencijacijom raznih psihičkih delovanja i njihovim nesvodljivim konfliktom, u korist modela jedinstvenog rasta, vrlo bliskog organskom modelu. Uprkos tome, Pontalis navodi neke primere povezane sa kliničkim istraživanjem koji uvođenje koncepta Selfa čine korisnim. Prvi se odnosi na

poređenje dve vrste pacijenata koje su uvele Helena Dojč i Edit Jakobson, za čiji opis su obe autorke upotrebile pojam Selfa. Opis „kao da" ličnosti Helene Dojč (1942) odnosi se na pacijente čiju unutrašnju stvarnost karakteriše odsustvo selfa, i koju može ilustrovati prazna koverta, čije su spoljašnje granice investirane da objekte, reprezentacije i afekte drže van. Edit Jakobson opisuje ličnost psihotične osobe koja, nasuprot tome, pati od fragmentiranosti vlastitog selfa, unutar „suviše pune" unutrašnje psihičke stvarnosti, čije su granice konstantno pod pretnjom provale spoljašnje stvarnosti. Uz to, Pontalis se ne slaže sa Hartmanovom distinkcijom između Ega i Selfa, koja bi dovela u pitanje suštinsku kontradiktornost frojdijanskog „Ich", ali prepoznaje zaslugu Hartmana, kao i Kohuta, zbog toga što su proširili polje psihoanalitičkog istraživanja na poremećaje iz narcisističkog spektra kroz razvoj sopstvenih teorija Selfa. Iz ove očigledne kontradiktornosti teorijskog okvira i iskustava koja nastaju u dubini kliničkog rada, Pontalis predlaže da pojam Selfa može da pomogne da se istakne subjektivna komponenta pacijenta i analitičara u analitičkom radu. Konačno, Pontalis predlaže pažljivo preispitivanje nekih od centralnih tačaka Vinikotovih ideja (prelazni prostor, stvaranje prelaznog objekta, razlika između istinskog i lažnog selfa), na osnovu kojih dobija inspiraciju da postulira sopstvenu konceptualizaciju selfa:

> „Da bi svest i doživljaj selfa bili mogući, postoji potreba da se formira Ego, čak i rudimentaran. Ego je predstavnik organizma kao forme, krhak u svojoj ranjivosti i umirujuć u svojoj nepromenljivosti, poput slike u ogledalu: Ego je u zatvorenom prostoru i umetnut je između prostora Ida, uvek spremnog da ga napadne, i spoljašnjeg prostora, uvek obeleženog Superegom, s kojim se Ego mora suočiti: Self nije životni impuls, već u psihičkom prostoru predstavlja življenje: Self je u prostoru koji je otvoren, ako mogu reći, ka dvema stranama, ka okolini koja ga prvo hrani i koju on zauzvrat stvara". (Pontalis, 1977/1980, str. 178).

Prihvatajući Vinikotovu ideju da je self čuvar osećanja postojanja, Pontalis zaključuje: „Biti neko ko živi, to je zadatak koji je već izvršen, programiran za životinjski organizam, ali oduvek izmišljen za čoveka" (Pontalis, 1977/1980, str. 178), naglašavajući samootkrivajuće svojstvo Selfa.

Džudit Gamelgor

U svom uticajnom radu „Ego, self i drugost" (Gamelgor, 2003), Gamelgor integriše francusku filozofiju Rikora (1992), francusku psihoanalitičku tradiciju Laplanša (1992), Grina (2000) i Pjere Olanjije (1975), i Vinikotovu (1971) ideju o prelaznom prostoru, kako bi savremenim terminima izrazila frojdijansku kontradiktornu

i dvosmislenu konceptualizaciju decentralizovanog ’Ja’, uključujući Ego, self i drugost. Ona self stavlja u posrednu oblast iskustva, sledeći Vinikotovo naglašavanje razlike između odnosa prema objektu i upotrebe objekta. Vinikot (1971) ilustruje da iskorak od odnosa prema objektu do upotrebe objekta podrazumeva da: (a) subjekt fantazmatično uništava objekt, i (b) objekt preživljava fantazmatično uništenje kako bi stekao sopstvenu autonomiju. Pošto je preživeo, po mišljenju Gamelgorove, objekt sada može biti percipiran i shvaćen kao drugo, što dovodi do nastanka rudimentarne percepcije ’Ja’, ’Mene’, što je zauzvrat prva reprezentacija ideje o „Ja”, sa ’Mene’ u njoj.

Ove prve reprezentacije odgovaraju piktogramu Pjere Olanjije (1975), koji može prethoditi formiranju primarne fantazije, ali koji nije izvan sfere reprezentacije. Piktogram je prva reprezentacija, koja je rezultat prve psihičke aktivnosti, koja odslikava kako aktivnost tako i aktivaciju, i što je najvažnije, obuhvata drugog. Ovde je Gamelgor ponovo čvrsto na tlu francuske psihoanalize: piktogram kao iluzija pripada Ja ili Mene koje postoji u psihi kao nikada spoznata ’enigmatska poruka’ od drugog (Laplanš, 1997, Gamelgor, 2003, str.107).

VI. D. Self u psihoanalizi dece i adolescenata

Premda su brojni doprinosi severnoameričkih i evropskih autora eksplicitno ili implicitno razvojni, u Evropi posebno, psihoanalize dece i adolescenata koje se neposredno oslanjaju na neke aspekte istraživanja i teorijskih postavki Margaret Maler i Danijela Sterna, često su smatrane posebnom kategorijom koja pruža dalje razjašnjenje teorija o Selfu. Uzajamno, klinička teorija i klinički rad analitičara dece i adolescenata pružaju dodatni podsticaj za opštu evoluciju koncepta, kao i inspiraciju za dalje empirijske studije i interdisciplinarna istraživanja koja mogu biti značajna za kliničke konceptualizacije primenljive na sve starosne kategorije.

VI. Da. Pozadina studija o novorođenčadi u Severnoj Americi i Evropi

Studije Renea Spica (1945, 1965, 1972) o dugoročnoj razdvojenosti hospitalizovane novorođene dece od majki imale su veliki uticaj na teoriju separacije – individuacije Margaret Maler. Značajno je i da je on prvi naglasio ključni značaj privrženog ’holdinga’ negovatelja, koji podstiče bogatu taktilnu afektivnu neverbalnu komunikaciju između novorođenčadi i njihovih negovatelja.

Ova tradicija nastavljena je sa Malerovom (Maler, Pajn, Bergman, 1975), u okviru Ego psihologije/strukturalne teorije, kao i sa Bibijevim istraživanjima o self i interaktivnoj regulaciji kod novorođenčadi (Bibi i Lakmen, 2002; Bibi, 2004a,b), i Bostonskom studijskom grupom za proces promene (engl. *The Boston Change Process Study Group*, Stern, Sander, Nejhum i dr., 1998), u okviru teorija o Selfu i relacionih teorija.

Sledeći Boulbija (1969) u Engleskoj, Ejnsvort (Ejnsvort, Blehar, Voters i Vol, 1978) je u SAD razvila savremenu teoriju vezivanja, koja vezivanje definiše kao afektivnu vezu novorođenčeta i negovatelja (Blum, 2004), i kao bihevioralnu analogiju internalizovanih objektnih odnosa pod uticajem ranog odnosa majke i novorođenčeta (Dajmond i Blat, 2007).

Napred navedene i uporedne studije na polju istraživanja novorođenčadi i vezivanja u Evropi (D. N. Stern, 1985; Trevarten, 2001; Fonađi, Gergelji, Džurist & Target, 2002; Amaniti & Trentini, 2009; Kortina & Lioti, 2010) dosledno podržavaju viđenje ličnosti koja je organizovana u smislu 'selfa-sa-drugim', gde je interakcija između dva subjekta neophodan uslov za psihički razvoj kao i za psihološko izlečenje (Videti takođe i posebna poglavlja TEORIJE OBJEKTNIH ODNOSA i INTERSUBJEKTIVNOST).

Razvojni neuronaučnici predlažu da može postojati 'virtuelni drugi' u mozgu čiji obrisi bivaju popunjeni iskustvom (Broten, 2011). Sistemi neuronskih ogledala (Galeze, Igl i Migone, 2007) smatraju se mogućim elementom u ovoj urođenoj 'interpersonalnosti'. Neuroanalitičke studije o strukturama i aktivnostima desnog dela mozga koje su uključene u nesvesne procese 'implicitnog selfa', Alana Šora (2011), takođe su značajne u ovom pogledu.

VI. Db. Maler i Stern: Integracija istraživanja i teorije

Margaret Maler

Uticaj Margaret Maler, emigrantkinje iz rodnog Beča u Njujork, u kojem je živela i radila većinu svog odraslog života, jasno je primetan na oba kontinenta, kako u Severnoj Americi tako i u Evropi. Njena teorija separacije i individuacije nastala je iz njenog opsežnog rada i studija o deci sa ozbiljnim patologijama autizma i 'simbiotske psihoze'.

Od direktnog značaja za analitički rad sa decom jeste njen koncept o simbiotskom poreklu ljudskog postojanja, gde se self pomalja kroz komplementarne procese separacije i individuacije, koji strukturišu internalizovane self reprezentacije, odvojene

od internih objektnih reprezentacija.

Faze i podfaze procesa separacije – individuacije uključuju preseparacioni autizam i simbiozu, kao i podfaze separacije – individuacije: diferencijaciju/'izleganje'; uvežbavanje, zbližavanje, i 'na putu ka konstantnosti objekta'. (Za detaljnije objašnjenje, videti poglavlje IV.B iznad.)

Danijel N. Stern

Severnoamerički analitičar po profesiji, aktivan kako u Severnoj Americi tako i u Evropi, Stern (1985) je razradio model razvoja selfa tako što je integrisao uvide iz istraživanja novorođenčadi sa psihoanalitičkom teorijom.

Na rođenju, novorođenče doživljava svet kao salvu naizgled nepovezanih senzornih stimulusa, koje ono postepeno uči da „sjedini", koristeći znakove kao što su „hedonski ton" (emocionalni kvalitet), kao i vremenske i obrasce intenziteta između stimulusa. Ovaj proces integrisanja i organizovanja iskustva, nazvan pomaljajući osećaj Selfa, traje do uzrasta od oko dva meseca. On služi kao osnov za sposobnost deteta da uči i stvara. Oko drugog meseca, organizacija senzornog doživljaja novorođenčeta dostiže tačku kada ono može u dovoljnoj meri da organizuje doživljaj da bi imalo integrisana epizodna sećanja. Ovo omogućava viši nivo sofisticiranosti koja organizuje buduće doživljaje, jer je novorođenče sposobno da razdvoji odvojene nepromenljive objekte od intermodalnih senzornih stimulusa i da ih koristi kako bi došlo do generalizacija u vezi sa tim šta može da očekuje u budućnosti od svoje okoline. U ovom procesu, novorođenče postaje svesno i sopstvenih karakteristika („self-nepromenljive") koje detetu daju osećaj suštinskog Selfa kao entiteta odvojenog od objekata u njegovoj okolini. Takođe, tokom ovog perioda novorođenče razvija generalizovane reprezentacije svojih interakcija sa primarnim negovateljem, što je koncept povezan i zasnovan na teoriji vezivanja. Važna uloga negovatelja tokom ovog perioda jeste da pomaže novorođenčetu u regulisanju njegovih afekata. Konačno, ako sve prođe kako treba, novorođenče će internalizovati ova iskustva sa primarnom figurom vezivanja, što mu omogućava da pomaže sebi u samoregulaciji afekata.

Oko sedmog meseca, novorođenče počinje da biva svesno da su njegove misli i doživljaji odvojeni od misli i doživljaja drugih ljudi, te da postoji jaz između njegove i subjektivne stvarnosti drugih ljudi. Međutim, uz odgovarajuću usklađenost sa primarnom figurom vezivanja, novorođenče takođe postaje svesno da se ovaj jaz može premostiti intersubjektivnim iskustvima, kao što su deljenje afekta i fokusa pažnje, uz istovremeno razvijanje osećaja subjektivnog selfa. Nepostojanje ove usklađenosti, koje može da se

desi, na primer, ako majka pati od depresije, može da liši dete dovoljnih intersubjektivnih iskustava, usled čega novorođenče ne može da se poveže sa drugim ljudima na bilo kakav smislen način, za šta Stern veruje da se nalazi u osnovi narcisističkog poremećaja ličnosti i antisocijalnog poremećaja ličnosti. Oko 15. meseca, novorođenče razvija kapacitet za simboličku reprezentaciju i jezik, i postaje sposobno da kreira kompleksne apstraktne mentalne reprezentacije iskustava, što olakšava intersubjektivnost, ali pomera detetov fokus ka onim stvarima koje mogu biti reprezentovane i komunicirane jezikom. Ovaj proces omogućava razvoj verbalnog selfa. Svaki osećaj selfa odgovara različitom domenu interpersonalnog iskustva: domenu nastajuće povezanosti, domenu suštinske povezanosti, i tako dalje. Osećaji selfa i domeni povezanosti nisu sukcesivne faze niti etape koje zamenjuju ili obuhvataju jedna drugu. One nastavljaju da rastu i koegzistiraju tokom čitavog života.

Nalazi Malerove i Sterna su istovremeno integrisani sa kasnijim razvojnim istraživanjima (Stern 1985; Pajn, 1986; Bergman, 1999; Gergelji, 2000; Fonađi, 2000) u sintetičku inkluzivnu savremenu frojdijansku perspektivu u radu Harolda Bluma, koji je većinom naglašavao multidimenzionalne procese diferencijacije kao preduslov za nastanak intrapsihičkog selfa i objektne reprezentacije. Dalja klinička i teorijska integracija usledila je u sledećim konceptualizacijama selfa u psihoanalizi dece i adolescenata.

VI. Dc. Self u psihoanalizi dece

U svojoj studiji o primitivnim fazama razvoja, **Franses Tastin** (1981) preuzima koncept normalne autistične faze u ranom detinjstvu koji objašnjava stanje fokusirano na telo, kojim dominiraju senzacije, koje čini srž Selfa, i koje su povezane sa relativno nediferenciranom autosenzualnošću. Ona opisuje da u ovoj fazi, detetovo telo i njegove senzacije postavljaju temelj za formiranje telesnog selfa, što je osnova za kasniji razvoj identiteta. U ovoj fazi, objekti spoljašnje stvarnosti, uključujući majku, inkorporirani su u obliku senzacije – objekata koji pripadaju telu, pretečama naredne veze novorođenčeta sa ne-ja objektima, doživljenim kao odvojenim od tela kojima dete mora da se prilagodi.

Tastinova takođe naglašava da dete mora prvo da razvije osećaj selfa, koji je zaseban i odvojen od drugih, kako bi moglo da razvije društvenu svest o drugima. Način na koji novorođenče razvija ovu vrstu svesti je od suštinske važnosti za sticanje osećaja individualnog identiteta. Senzualnost novorođenčeta u stanju normalnog primarnog autizma udružena je sa adaptabilnošću majke koja potiče iz njene majčinske preokupacije i čuvanja svog deteta od iskustava „ne-selfa", u nekoj vrsti „postnatalne materice".

Tastinova postulira autosenzualni konstrukt kako bi opisala način na koji dete doživljava majku kao deo svog tela. Kapaciteti koje novorođenče stekne u ovoj fazi, kroz „senzaciju – objekte", imaju ulogu u kasnijoj upotrebi objekata koji su prepoznati kao ne-self. Sticanje ovih kapaciteta osnažuje dete u adaptacijama koje su neophodne za suočavanje sa spoljašnjom stvarnošću koja je odvojena od Selfa. Franses Tastin zatim predlaže kliničku klasifikaciju patološkog autizma zasnovanog na mehanizmima odbrane, koje dete aktivira kako bi se zaštitilo od neuspešnih razrađivanja separacije Selfa od ne-Selfa.

Kod 'inkapsulirane' dece, psihološki razvoj je blokiran, „telesni self" održava cepanje od senzacija, a ne-self je inkapsuliran u selfu.

Takva deca održavaju fuziono stanje kroz otcepljivanje od sopstvenih senzacija i uključivanje „ne-selfa" (senzacije izvedene iz tela drugoga ili gestova, postupaka, emocija, itd. drugoga) u sopstveni Self. Ova deca se hvataju za tvrde objekte koji su izvor hladnih i metalnih senzacija; ove senzacije pomažu detetu da izgradi somato-psihičku reprezentaciju školjke u kojoj su inkapsulirani.

Za razliku od njih, kod 'zbunjene' dece self je fragmentisan i pomešan sa ne-selfom, te je psihološki razvoj veoma neorganizovan. Ne-self je usisan u self i njime ograđen putem ekscitirajućih telesnih senzacija. I kod inkapsulirane i kod zbunjene dece centralno jezgro se sastoji u nastojanju da se održi fuziono stanje između selfa i ne-selfa.

Generalno, inkapsulirano dete vrši neku vrstu otcepljivanja/otuđivanja od senzacija sopstvenog tela; zbunjujuće/zbunjeno dete je kao progutano u sopstvenim telesnim senzacijama.

Prema **Renati Gadini** (1977, 2004), reč 'self' se koristi u kontekstu sazrevanja zasnovanom na razvojnoj teoriji. U ovom kontekstu, 'self' je ishod ukupnog telesnog doživljaja novorođenčeta tokom prvih meseci života. To su senzacije koje se, tokom rasta, postepeno razrađuju u procesu mentalizacije. Longitudinalne studije o razvoju dece pokazuju da se u procesu rasta dete kreće od senzacija do percepcija, osećanja i simbola, i konačno, misli. Prelazni objekt je prvi uočljiv korak u ranoj simbolizaciji, osnova za razvoj sekundarnog procesa mišljenja. Na osnovu ovih longitudinalnih studija, R. Gadini je mogla da pokaže kako kvalitet interakcije majke i novorođenčeta omogućava razvoj telesnog selfa. Self je, zapravo, prva organizacija tek rođene individue, dok pokušava da se adaptira na novu homeostazu. Novorođenče radi na njegovom formiranju u prvim mesecima. U organizaciji selfa postoji doprinos majke koja dodiruje svoju bebu, i radeći to, obeležava fizičke granice bebe, kao i urođeni doprinos bebe. Bebin self nastaje iz stapanja ova dva doprinosa. Celovitost ovih perifernih senzacija kontakta kože na kožu i uticaja bebinog tela u prostoru neophodni su da bi novorođenče izgradilo svoj osećaj Selfa. Funkcionisanje tela (funkcije različitih organa) predstavlja jezik tela; ovaj telesni jezik, na svom putu da postane mentalni (nekako), jeste jezik selfa. Gadini navodi da:

„Svaki put kada pominjemo self, uviđamo kako se odmah bavimo mentalnom aktivnošću koja je na neki način povezana (ima veze) sa telom... Među funkcijama selfa vidimo kontrolu organskih reakcija tela." (Gadini, 1977, str. 264). Mentalna aktivnost nastaje iz telesnog iskustva i pomaže detetu da savlada anksioznosti i strahove od dezintegracije, a njegova fantazija mu pomaže da ga sačuva od dezintegracije.

En Alvarez

Obučavana u Kanadi, SAD i Velikoj Britaniji, En Alvarez (*Anne Alvarez*) je član brojnih društava za psihoanalizu dece i akademija, kako u Severnoj Americi tako i u Evropi.

Baveći se analizom dece i adolescenata u postklajnijanskoj tradiciji, sa stavovima zasnovanim na bogatom istraživačkom i kliničkim radu sa autističnom i decom sa poteškoćama u razvoju druge vrste, Alvarez postulira da je „gotovo nemoguće misliti o selfu osim u odnosu sa objektima" (Bah, Mejs, Alvarez, Fonađi, 2000, str. 11). Ona iznosi tri faktora koja je navode da se bavi pitanjem sopstva.

> „Prvi je rad sa autističnom i decom sa poteškoćama, gde je self jedva vidljiv ili gotovo nepostojeći. Nekada se ovo dešava jer je objekt suviše dominantan, a nekada jer objekt jedva da postoji, u kom slučaju dete može delovati jedva ljudski. Drugi je proučavanje novorođenčadi, a treći je studija o ekstremno ranim nivoima infantilnog funkcionisanja kod dece sa ozbiljnim zastojima u razvoju" (ibid, str. 12).

Izučavajući self i njegove najranije začetke, ona proširuje klajnijanski koncept anksioznosti oko selfa koje dominiraju shizoidno-paranoidnom pozicijom, i zagovara stav (Alvarez, 1992, 1999) da potrebe, pored anksioznosti osoba koje funkcionišu na nivou paranoidno-shizoidne pozicije, zaslužuju više pažnje nego što dobijaju.

S obzirom na isprepletenost selfa, objekata i njihovih odnosnih delova, pitanje gde se self završava, a interni objekti počinju, ima važne kliničke i tehničke implikacije. Prihvatajući opšti stav da interni objekti nisu istovetne replike ili reprezentacije eksternih objekata nego mešavina spoljašnjih figura i projekcija delova selfa, kao i da je self sastavljen od unutrašnje srži pomešane sa slojevima identifikacije i internalizovanih odgovora, teorijska i tehnička distinkcija elemenata ipak je neophodna. Pod određenim okolnostima, klinička odluka o tome da li posegnuti za objektnošću figure ili njenim selfom za pacijenta može biti od velikog značaja. Autorka ilustruje (Bah, Mejs, Alvarez, Fonađi, 2000) takve kliničke odluke kroz rad sa serijama snova, gde se, u početku,

kritične i odbacujuće figure od autoriteta čine ispunjene očiglednom drugošću, i mada bi se kasnije moglo uvideti da su figure sadržavale neke aspekte pacijentovog selfa, ona bi se prvo zapitala o prirodi internog materinskog objekta. Alvarez objašnjava da bi njen izbor viđenja figure od autoriteta kao, pre svega, internog objekta (a ne kao aspekta selfa) zavisio od stepena drugosti koji figura sadrži. Kasnije, kada ta figura evoluira i stekne benignije karakteristike, mogla bi biti sagledavana i istraživana i kao deo selfa, ali ako se u početku činila punom drugosti (kritičnost, odbacivanje), autorka bi počela od istraživanja motivacije figure.

Alvarez prihvata klajnijansku sliku uma koji sadrži unutrašnji svet (manje ili više integrisan) aspekata selfa i raznih internih objekata (Alvarez, 1999). Relevantni primeri za to su deca sa očiglednim poteškoćama u učenju usled toga što je omnipotencija ili stid ili očaj motivisan nekim internim objektom koji ona vide kao glupog, ili na drugi način ometenog, pa se deca prave da su glupa „kako bi pravila objektu društvo", takoreći. Kako interni objekt postaje snažniji, vitalniji i inteligentniji, deca počinju da otkrivaju i koriste svoju inteligenciju.

Iz ugla ove autorke (Alvarez, 2010; Alvarez i Li, 2004), nikakvo osećanje niti funkcija ne može se nikada sagledavati isključivo u smislu psihologije jedne osobe. Sagledavanje treba da se vrši prema tome ka kakvoj vrsti objekta su razna osećanja usmerena, a to zavisi od različitih procesa introjekcije, internalizacije i identifikacije i zauzvrat utiče na njih. Kako pacijent odrasta, te figure mogu da budu prihvaćene kao Ego -sintonične, i više kao deo pacijentovog selfa. Međutim, autorka se čvrsto drži kriterijuma drugosti, koji se može primenjivati čak i kod najintegrisanijih ličnosti.

VI. Dd. Self u psihoanalizi adolescenata

Istraživanja povezana sa funkcijom Selfa, kao entiteta različitog od Ega, proizilaze iz uticaja modela **Pitera Blosa** (1967) na neke autore koji su se bavili psihoanalizom adolescenata.

Prema Blosu, adolescencija se može modelovati kao „drugi proces individuacije", s obzirom na prvi proces separacije i individuacije koji je opisala Margaret Maler; kao što se dete odvaja od majke kroz proces internalizacije slike o njoj, tako i adolescent mora da se odvoji od sopstvenih internalizovanih objekata svog ranog detinjstva, kako bi mogao da se okrene ka objektima izvan porodice. Blos adolescentsku promenu smatra transformacijom koja dovodi do definisanja strukture karaktera. Ovaj proces je zasnovan na ustanovljavanju realističnih Self i objektnih reprezentacija, na smanjenju rigidnosti edipalnog Superega, na povećanju uticaja iz Ego ideala i na postizanju adekvatnog seksualnog identiteta. Blos opisuje adolescenciju kroz različite podfaze:

– preadolescencija, u kojoj svedočimo momentu najvećeg kvantitativnog povećanja instinktivnog pritiska i reaktivaciji pregenitalnih nagona;

– rana adolescencija, koju karakteriše genitalni primat i odbacivanje internih roditeljskih objekata;

– kasna adolescencija, faza konsolidovanja funkcija i interesa Ega i strukturiranja self reprezentacije;

– postadolescencija, tokom koje zadatak preoblikovanja ličnosti mora da se završi i kompletira.

Iako Blos ne izučava podrobno razliku između Selfa i Ega, njegov model su, kao vodič, koristili neki autori koji su, počevši od pitanja individuacije, produbili razliku između Ega i Selfa u razvoju adolescenata.

Arnaldo Noveleto (2009) je istraživao koncept Selfa sa posebnim osvrtom na njegove implikacije za razumevanje adolescentskog razvoja. Unutar „Ego-Self sistema", Noveleto razlikuje dve zasebne funkcionalne oblasti, Ego u strogom smislu reči i Self. Ego ostaje instanca za funkciju percepcije, procene stvarnosti, mišljenja i pristupa funkcionisanju/psihičkoj dimenziji volje, mehanizama odbrane i kontrole patnje. Self, s druge strane, omogućava skladištenje i osvežavanje fizičkih i psihičkih self reprezentacija, svest o procesima promene, elaboraciju tugovanja povezanog sa odvajanjima, internim i eksternim, formiranje karaktera, samoočuvanje, rebalansiranje narcisističkih naboja ka objektnim realnostima i homeostazu raspoloženja. U adolescenciji se Ego-Self sistem hvata ukoštac sa druga dva sastavna elementa psihičkog aparata, Idom i Superegom, u okviru kompleksnog transformativnog procesa koji će dovesti do duboke prerade reprezentacije koju subjekt ima u pogledu sopstvenog identiteta, internih objektnih odnosa, integracije njegovih instinkata i orijentacije njegovih nagona. Noveleto pripisuje Selfu funkciju posmatrača drugih psihičkih instanci, što će omogućiti individui da razvije samorefleksiju. Ovo je važno za investiranje u neke objekte koji vrše funkciju sličnu prelaznim objektima ranog detinjstva, npr. lični dnevnici, u kojima se preklapaju privatni i zajednički prostor; ovi lični dnevnici potvrđuju rađajuću intimnost selfa, ali u isto vreme svedoče o potrebi adolescenta da produži simbiotsku zajednicu sa roditeljima. Još jedna centralna tema je integrisanje fizičkih pubertetskih promena u sliku o telu i preoblikovanje slike selfa. Cepanje je posebno očigledno između dela selfa koji teži da evoluira i raste, uglavnom kroz delovanje, i dela koji teži da regresira, uglavnom kroz fantaziju. Ovo cepanje unutar sistema je neizbežno. Još jedna tema je prerada i ponovno konstituisanje Ego ideala i upotreba vršnjačke grupe kao izvora narcisističkog i identitetskog punjenja.

Prema **Tomazu Senizeu** (***Tommaso Senise***, 1980, 1985, 1986), Self predstavlja objekt Ega – „Self je Ja koje subjekt Ego doživljava kao objekt" (Senize, 1980, str. 1) – a

lični identitet proističe iz sticanja osećanja globalne i jedinstvene slike selfa. Senize definiše procese individuacije, one endopsihičke procese koji omogućavaju subjektivno formiranje sopstvenog identiteta, kao sliku osobe u svojoj celosti. Procesi individuacije omogućavaju formiranje, trajnost i kontinuitet Selfa kao unutrašnjeg entiteta, čak i u njegovoj konstantnoj promeni u svojoj prostor–vreme reprezentaciji, kao funkciji dijalektičkih razvoja odnosa Ega, kako intrasistemskih (Ego, Superego, Id) tako i 'intersistemskih' (u odnosima sa spoljašnjim objektima; za razliku od Hartmanove upotrebe termina 'intersistemski' za konflikt unutar Ega: videti posebno poglavlje KONFLIKT). Pojam selfa je datost i našeg konkretnog doživljaja (osećanje selfa), i funkcija Ega. Kao funkcija Ega, self se formira i razvija kao trajna šema, neprekidna referenca, kao odraz emocija i mišljenja, činilac telesnog Ega i u odnosu sa stvarnošću. Strukturalne modifikacije psihičke organizacije koje dovode do remodelovanja Ega i Superega prate neravne, krivudave i kontradiktorne puteve, indukujući epizode anksioznosti, tenzije, konfuzije i dezorganizacije s kojima se podudaraju istovremene i posledične promene u doživljajima slike o Selfu i, shodno tome, ličnog identiteta. Kod zrele i normalne odrasle osobe, trajno i neprekidno osciliranje i uzajamno modifikovanje između Ega i selfa omogućava subjektu da živi kao objekt u odnosima: unutar sebe, u intrapsihičkoj stvarnosti i sa spoljašnjom stvarnošću. Doživljaj slike o selfu ne odražava stvarno stanje Ega. Otud poremećaji identiteta, greške u proceni sopstvenih sposobnosti, poteškoće sa ispravnim projekcijama sebe u budućnosti, formulisanjem programa i definisanjem realističnih perspektiva. Senize, takođe, razlikuje self od slike o selfu i tvrdi da manje ili veće poklapanje selfa i slike o selfu predstavlja indeks dobrog ili lošeg funkcionisanja opisanih procesa. U analizi sa adolescentom, važno je tragati za razumevanjem slike o njemu kako bi mu se omogućilo da ostane dovoljno obazriv prema stanju Selfa kako bi, možda, delovao na Ego u cilju sve ispravnije i adekvatnije upotrebe ove svesti.

VII. RAZVOJ KONCEPTA U LATINSKOJ AMERICI

Latinoamerička psihoanaliza se, generalno, razvila iz preplitanja snažne frojdijanske i tradicije objektnih odnosa i njihovih raznolikih razrada u radovima postfrojdijanskih i postklajnijanskih teoretičara u Severnoj Americi i Evropi, koje dominantno čine francuski psihoanalitički autori, sa originalnim idejama autora iz latinoameričkog regiona. Mnoge originalne i sintetičke konceptualizacije (videti dole) su nastale iz šarenila „škola psihoanalize" (Belkior Melisijas – *Belchior Melícias*, 2015; takođe posebna poglavlja INTERSUBJEKTIVNOST, TEORIJE OBJEKTNIH ODNOSA, KONTRATRANSFER). Primetna je bipolarnost između francuskih i anglosaksonskih uticaja u razvoju psihoanalize u Latinskoj Americi generalno

(Rudinesko – *Roudinesco*, 2000), koja je kasnije uticala na prijem i evoluciju koncepta selfa u regionu.

Uprkos poteškoćama usled terminoloških i teorijskih razlika (Lakan, 1969; Hamburg, 1991; Rudinesko, 2000; Veg – *Vegh*, 2010), moguće je primetiti značajan razvoj i primenu koncepta Selfa u Latinskoj Americi.

VII. A. Prva korišćenja i primene

Prva pominjanja Selfa u Latinskoj Americi mogu se uočiti 60-ih i 70-ih godina. Uporedo sa razvojima na polju Ega i Selfa u Severnoj Americi i Evropi, psihoanalitičari iz Latinske Amerike ne samo da su znali za te razvoje, nego su već i započeli sopstvena istraživanja i studije o tim konceptima.

Leon i Rebeka Grinberg

U svom pionirskom radu, koji se danas smatra klasičnim, „Yo y Self: Su delimitación conceptual" („Ego i Self: njegovo konceptualno razgraničenje", Leon Grinberg i saradnici), **Leon Grinberg** (1966) se bavi kako konceptualnim tako i semantičkim teškoćama koje se tiču uobičajene upotrebe Ega i Selfa, i iznosi sopstveni pokušaj da ih razreši.

U etimološkom delu rada, Grinberg traga za poreklom termina 'self' ('ipse' na latinskom) koji je korišćen kao prefiks u složenoj reči, zamenici i pridevu, do njegovih korena u klasičnom latinskom i staroengleskom jeziku: od trinaest originalnih složenih reči u staroengleskom, koje sadrže 'self' ('ipse' na latinskom) kao prefiks sa refleksivnim značenjem, 'self will' je jedina koja se danas koristi. Korišćen kao zamenica i pridevska zamenica, on ukazuje da se referisanje odnosi na imenovanu osobu ili stvar i ništa drugo. Dalje, premda su nedeklinirani oblici u opštoj upotrebi od 12. veka, književna upotreba datira ranije: nedeklinirani oblici mogu se naći već u pesmi „Christus" od Kinevulfa (*Cynewulf*), oko 900. godine nove ere. Sa značenjem 'isto' ('mismo' na španskom), termin Self se već pojavio u „Crkvenoj istoriji britanskog naroda" („Historia ecclesiastica gentis Anglorum") Bede Poštovanog, između 673 i 735. godine nove ere.

Kada je reč o konceptualnim problemima, Grinberg navodi: „Rešavanje problema koji okružuje psihoanalitičku konceptualizaciju Selfa počinje eksplicitno sa Hartmanom, kada pravi razliku između 'Ega' kao psihičkog sistema i 'Selfa' kao

koncepta koji se odnosi na 'sebe'" (Grinberg i saradnici 1966, str. 239), mada pominje i značajan prethodni doprinos Federna (1928), koji je izučavao Ego kao subjekt Ego funkcija, ali i kao objekt unutrašnjih doživljaja. Prema Grinbergu, Hartmanov doprinos leži u otvaranju vrata za postuliranje self reprezentacije Edit Jakobson. Nakon kritičkog pregleda Frojdovih ideja o subjektu i modela Selfa koje su predložili Klajn–Segal, Hartman–Jakobson i Vizdom – *Wisdom*, oslanjajući se na Vizdomov model nuklearnih i orbitalnih introjekcija i projekcija, zajedno sa self i objektnim reprezentacijama Edit Jakobson, introjektivnim i internalizujućim procesima, Grinberg i saradnici su izneli sopstveni 'pokušaj sistematizacije' (ibid, str. 239):

Ego je psihička struktura koju je opisao Frojd, koja uključuje nesvesnu fantaziju Selfa u Egu. On odgovara nukleusu iz Vizdomovog modela i sadrži self reprezentaciju Jakobsonove.

Ne-Ego se nalazi u Selfu i sadrži Vizdomovu kružnu putanju (interne objekte, Superego i objektne reprezentacije Jakobsonove).

Self uključuje Ego i ne-Ego. On je ukupnost same osobe. On uključuje i telo sa svim njegovim delovima, psihičku strukturu sa svim njenim delovima, vezu sa spoljašnjim i unutrašnjim objektima i subjekt nasuprot svetu objekata.

U završnim primedbama o semantičkom aspektu subjekta, Grinberg i saradnici daju pregled mnoštva termina za Self u španskoj psihoanalitičkoj literaturi, posebno u pogledu prevoda: Self se naziva „Yo", „personalidad", „persona", „sí mismo", „uno mismo", „ser" („Ja", „ličnost", „osoba", „njemu/njega", „biće"). Posledica je da prvobitno jasni koncepti postaju zbunjujući i nejasni. Stoga, Grinberg predlaže konačno uvođenje reči „Self" u španski, na isti način kao što je to učinjeno sa drugim psihoanalitičkim terminima poput „uvid", „odigravanje" (engl. *acting out*) itd. Pored toga, Grinberg predlaže pravilnu upotrebu „Yo" (Ego), kada se referiše na psihoanalitičku strukturu prema klasičnom Frojdovom opisu; i „Selfa", kada se referiše na ukupnu osobu. (Grinberg i saradnici, 1966, str. 242-243).

U kasnijoj publikaciji „Idendidad y Cambio" („Identitet i promena", Grinberg L. i Grinberg R., 1971), polazeći od Hartmana, Vizdoma i Eriksona, **Grinbergovi** predlažu koncept 'osećanja identiteta' kao rezultat međupovezanosti tri vrste 'integracionih veza': 'prostornih' (integracija različitih delova selfa), 'vremenskih' (kontinuitet između različitih reprezentacija selfa u vremenu), i 'socijalnih' (odnos različitih aspekata selfa sa objektima). Emocionalni doživljaj identiteta se ovde definiše kao sposobnost subjekta da oseća sebe uprkos nizu unutrašnjih i spoljašnjih promena.

Salomon Resnik

U svom radu „El yo, el self y la relación de objeto narcisista" („Ego, self i narcisistički objektni odnos"), **Resnik** (1971-1972) daje pregled različitih značenja koncepta selfa, kako on prevodi nemački *Selbst*, i njegovih teorijskih upotreba, na engleskom, u drugim disciplinama, kao što je ilustrovano na primeru Vilijama Džejmsa i njegove upotrebe termina Self u „Principima psihologije" (1890). Resnik pruža prikaz Frojdovog opisa Ega kao strukture sa funkcijama (mišljenje, koordinacija, sintetičko i integrativno funkcionisanje, mehanizmi odbrane), ali navodi da je „*Selbst* ostao jedna nejasna ideja, kojoj su anglosaksonski psihoanalitičari dali određeno značenje u kliničkom iskustvu" (Resnik, 1971-1972, str. 267). Imajući u vidu kulturološki teret koji pojam selfa nosi, Resnik ističe važnost diskutovanja o različitoj upotrebi selfa od strane različitih autora, naročito jer se tiče specifičnog kliničkog diskursa određene osobe u analizi. Međutim, kao *proživljeno iskustvo*, „*Selbstov pojam selfa* prevazilazi granice određene kulture, budući da ne postoji tačan ekvivalent u drugim jezicima... Ovaj problem zasigurno otvara mogućnosti za istraživanje na polju odnosa između filologije, lingvistike i psihoanalize" (Resnik, 1971-1972, str. 267, dodat kurziv). Resnik objašnjava kako su razni aspekti doživljaja selfa u kliničkom procesu povezani i kako nastaju, npr. odnos Selfa sa zavisnošću i otkrivanjem vlastitog identiteta ili globalna slika o sebi posmatrana kroz elaboraciju odnosa sa narcisističkim objektom. Autor tvrdi da, u kliničkom diskursu, „Self otkriva istinsko sebe" kroz drugost ili prisustvo drugog; te da se dijadni odnos istovremeno otvara prema trijadnom odnosu, i samim tim, mnoštvu.

Enrike Pišon-Rivije

Mada nije poznat kao klasičan autor o Selfu, rad **Enrikea Pišon-Rivijea (**1971) „Del Psicoanálisis a la Psicología Social" („Od psihoanalize do socijalne psihologije") inspirisao je jedan važan deo kontinentalnog psihoanalitičkog identiteta, povezujući psihoanalizu i socijalnu psihologiju sa važnim implikacijama za teorijske i kliničke konceptulizacije međupovezanosti ('veze') domena psihičke unutrašnjosti i društvene spoljašnjosti. U zborniku „Povezani self u psihoanalizi: pionirski rad Enrikea Pišon-Rivijea" (Loso, Siton i Šarf, 2017) o životnom doprinosu Pišon-Rivijea, u recenziji Letisije Fjorini stoji: „Pišon-Rivije je predložio socijalnu psihologiju za psihoanalizu, naglašavajući neophodne veze između unutrašnjih i spoljašnjih svetova". Pored toga, Kernbergova recenzija istog zbornika glasi: „Pišon-Rivijeov originalni koncept 'veze' objašnjava relacione veze između self i objektnih reprezentacija, i proširuje koncept veze na opis nesvesnih formiranja intrapsihičkih grupa."

Prema Pišon-Rivijeu (1971), terapeutski proces počinje sa ’postojećim’ (ono što je eksplicitno manifestovano), koje dovodi do terapeutovih tumačenja. Postojeće tumačenje – novi pokret je radna jedinica koja čini dijalektičku spiralu. Ovo drugo pokazuje razvoj analitičkog procesa sa svojim naizmeničnim progresijama i regresijama.

Ideje Pišon-Rivijea o ’internoj grupi’ dalje je razvijao Samuel Arbiser (2013), koji opisuje kako ove unutrašnje povezujuće strukture, inkorporirane tokom evolutivnog razvoja, reprodukuju sociokulturni svet u unutrašnjem svetu, i kako su u konstantnoj razmeni sa povezujućim strukturama sadašnjeg okolnog spoljašnjeg sveta. Ovi mostovi između unutrašnjih i spoljašnjih svetova omogućavaju psihoanalizi da neguje mitove koji su deo latinoameričkog identiteta, što je tema kojom se bavi i psihoanaliza (Santamarija Fernandez, 2000) i sociologija (Tinerman Bernhajm – *Tünnermann Bernheim*, 2007). Alberto Kabral (2017) utvrđuje razliku između onih autora sa kojima neko deli tek vremensku blizinu, i onih koji zbog svoje sposobnosti da primete subjektivnost svog vremena, kao i uticaje istog, zaslužuju da se smatraju savremenima. Shodno tome, kapacitet Pišon-Rivijea da uoči konceptualnu korisnost ’povezanog Selfa’ i napravi most između psihoanalize i socijalne psihologije određuje ga kao istinskog savremenika.

VII. B. Osamdesete, devedesete i početak XXI veka

Roberto Dorija Medina Egia (*Roberto Doria Medina Eguía*), jedan od prvih koji su izučavali Ego i Self psihologiju u Argentini, istraživao je vezu između psihopatologije perverzija, graničnog poremećaja, odigravanja i lažnog selfa u ženskoj homoseksualnosti (Dorija Medina Egia i Ragi de Leoneti, 1980).

Horhe Garsija Badarako (*Jorge García Badaracco*, 1986) je predstavio „Identifikaciju i njenu promenljivost u psihozama: važnost koncepta ’objekta koji uznemiruje’” na IPA Kongresu 1985. godine, čiji se jedan deo odnosi na objašnjenje veze između njegovog originalnog doprinosa „Objekta koji uznemiruje” (Videti poglavlje TEORIJE OBJEKTNIH ODNOSA) i konceptualizacija Selfa Vinikota i Kohuta.

Nadovezujući se na svoj rad iz 1979. godine „La psicología psicoanalítica del self” („Psihoanalitička Self psihologija”), u kojem je izneo kritički prikaz Kohutovih ideja u pogledu razvoja Selfa, patologije i kliničkih manifestacija kod narcisističkih poremećaja ličnosti, „La teoría del self como posible nexo entre investigación empírica y clínica psicoanalítica” („Teorija selfa kao moguće veze između empirijskog istraživanja i psihoanalitičke klinike”) **Huana Migela Hofmana** (***Juan Miguel Hoffmann*,** 1989) uvela je psihoanalitičko empirijsko istraživanje u koncept Selfa.

Početkom 90-ih godina, grupa argentinskih psihoanalitičara, pod koordinacijom **Etel Kajsials de Kasarino – *Ethel Cayssials de Casarino* i Marsela Kasarina –**

Marcelo Casarino, poštovalaca Kohutove škole mišljenja, organizovala je seminare o istraživanjima i studijama Selfa, i od 1995. godine objavila četiri godišnjaka. Neki od njih su bili „Zašto psihologija Selfa?", Marselo Kasarino (1995), i „Self i osoba u misli Hajnca Kohuta", Etel Kajsials de Kasarino (1996). Pol i Ana Ornstajn (*Paul i Anna Ornstein*) posetili su Buenos Ajres 1997. godine i održali konferencije čiji se transkripti takođe nalaze u jednom od pomenutih godišnjaka (P. Ornstajn, 1998; A. Ornstajn, 1998). Ovaj razvoj je blisko pratio prethodno objavljenu kliničku primenu Kohutove self psihologije na lečenje ozbiljnih patologija (Ragio, 1992).

Giljermo Lanselje (*Guillermo Lancelle*) je 1999. godine uredio knjigu „El self en la teoría y en la práctica" („Self u teoriji i praksi"), u kojoj se bavio, između ostalog, kontratransferom, empatijom, narcisizmom, tumačenjem i anksioznošću, adolescencijom i negativnom terapeutskom reakcijom. Publikacija je sadržavala argentinske (Arendar, R; Kajsials de Kasarino, E; Hofman, H; Ortiz Fragola, A; Paz, M A) i severnoameričke (Brandšaft, B.; Goldberg, A.; Tolpin, P.; Valerstajn, R. i Volf, E.) autore, kao i Lanseljeov rad „Self, klinički nalaz i konceptualna potreba" (Lanselje, 1999). **Giljermo Montero** (***Guillermo Montero*****,** 2005) je dao detaljan opis petnaest modela Selfa. Prema ovom autoru, najdetaljniji modeli selfa uključuju psihičko funkcionisanje u kojem su evolucioni procesi usko povezani. U ovom smislu, nekoliko modela selfa predstavljaju 'psihoevolucione' modele. Montero predlaže klasifikaciju ovih modela u četiri grupe:

1) *Model selfa kao podsistema „Ja*". Pravac teorijskog razvoja koji počinje od Hartmana, nastavlja sa Eriksonom, Liktenstajnom, M. Maler i E. Jakobson, i konsoliduje u Kernbergovoj misli.

2) *Model self osobe*. Pravac teorijskog razvoja koji sadrži potpodelu na dve grane: Prva počinje od Ferberna, i seže do Vinikota i Gantripa. Druga je sinteza Kernberga, Kohuta i Vinikota koju su uradili Masterson/Rinsli. Ovi modeli rangiraju dostignuće lične integrisanosti koja prevazilazi strukturnu organizaciju kao model zdravlja.

3) *Model selfa kao strukture*. Ovaj teorijski razvoj uključuje Salivanov model self sistema, Kohutov self model i njihove kasnije razrade. Ovi modeli naglašavaju ulogu funkcije regulisanja samopoštovanja i kontrole patnje kao model zdravlja.

4) *Model selfa fokusiran na subjektivni doživljaj*. Primeri su modeli Sterna i Tajsonove, kao i svi modeli koji objašnjavaju razvoj sticanja subjektivnog osećanja selfa. Ovi modeli, kako se čini, gradiraju održavanje trajnog subjektivnog doživljaja i u stalnom su razvoju kao model zdravlja.

Od sredine 90-ih, možda kao reakcija na klasični klajnijanski seting i tehniku koji su doživljeni kao rigidni, sve veće interesovanje za Donalda Vinikota iniciralo je *Encuentro Latinoamericano sobre el Pensamiento de Donald Winnicott* (latinoameričke

skupove o razmišljanjima Donalda Vinikota). **Sonija Abadi** (***Sonia Abadi*****,** 1994, 1996) je pisala o prelaznim fenomenima, emocionalnom razvoju i integraciji Selfa, a **Kasas de Pereda** (***Casas de Pereda*****,** 1999) je izučavao moguće ekvivalente lažnom Selfu u delima Frojda i Klajnove.

Brazilski autori **Megaso Leas Silva** (***Megaço Leal Silva*****,** 1999), Salezio da Silva (***Salésio da Silva*****,** 1994), **A. Nafa Neto** (***A. Naffah Neto*****,** 2007) i drugi radili su na različitim aspektima lažnog Selfa. Neke od tema bile su: lažni self kod političara, psihosomatika, metapsihologija, perverzne organizacije, self i slika u ogledalu, self i seksualnost, nasilje i lažni self iz intersubjektivne perspektive, veza sa okolinom, rani razvoj i poremećaji u formiranju Selfa kod graničnih i shizoidnih pacijenata. **Ricardo Rodulfo** (2009) je izučavao vezu između destruktivnih i kreativnih aspekata u Vinikotovim razmišljanjima.

VII. C. Savremeni latinoamerički razvoji, upotrebe i primene koncepta Selfa

Ogroman uticaj Vinikotovih radova, kritike Lakanovog obezvređivanja uloge Ega, i neki zanimljivi razvoji u oblasti istraživanja, praćeni napretkom u neuronauci, doveli su do novih perspektiva i primena koncepta Selfa u teoriji i praksi.

Ugo Blejhmar (***Hugo Bleichmar*****,** 2000) je naglašavao važnost prepoznavanja nivoa uzbuđenja kod pacijenta kako bi odabrao najbolji trenutak da interveniše na seansi, i primenjivao je Liktenbergove motivacione sisteme u okviru nove perspektive o depresijama (Blejhmar, 2001).

Adolfo Kanovi (2001) je izučavao potrebe Selfa u kontekstu prakse terapije parova.

Felipe Muljer (***Felipe Muller*****,** 2005) je naglašavao *dijalošku perspektivu*, prema kojoj se psihoanaliza razgranala u mnogo pravaca teorijskih razvoja, a to je dovelo do nekih centralnih diskusija o načinu na koji je moguće organizovati skup teorija koje je čine. On tvrdi da je jedan od ovih oblika organizacije onaj koji razlikuje psihoanalitičke teorije zasnovane na psihologiji jedne osobe od onih zasnovanih na psihologiji dve osobe (Balint, 1950, Specano – *Spezzano*, 1996), ili savremeniji način distinkcije zasnovan na razlikama između monadnih i dijadnih sistema (Liberman, 1976), intrapsihičkog i intersubjektivnog (Dan – *Dunn*, 1995), ili modela strukturisanja nagona i relacionog strukturnog modela (Grinberg i Mičel, 1983). Muljer nastoji da objasni prisustvo dijaloške koncepcije selfa u savremenoj psihoanalizi, krećući se od monološke koncepcije selfa do dijaloške. 'Monološki self' je definisan kao naglašavanje reprezentativnog domena i granica između spoljašnjeg uma-tela-sveta, čime se ističe deskriptivno-referentna funkcija jezika. Dijaloška koncepcija naglašava poroznost

odnosa između subjekata i konstitutivnu funkciju jezika. Autor opisuje četiri pokreta koja su, prema njegovom mišljenju, omogućila da psihoanaliza obuhvati koncept dijaloškog selfa: prvi počinje od razmatranja internih i eksternih prostora ka isticanju prostora 'između'. Drugi daje prioritet odnosu subjekt–subjekt, u odnosu na subjekt–objekt odnos. Treći ističe delovanje i relacione prakse u odnosu na uvid. Četvrti se kreće od temeljnih, realističnih ili pozitivističkih perspektiva do hermeneutičkih i konstruktivističkih perspektiva.

Uopšteno, autori koji uzimaju u obzir koncept Selfa ističu značaj veza, emocija i empatije, što za posledicu ima mnogo širi i obuhvatniji pristup u odnosu na pristup koji je isključivo koncentrisan na diskurzivnu produkciju i razmenu između analitičara i analizanda kroz verbalni diskurs.

Na kliničkom polju, savremena perspektiva o različitim vrstama patnje pronašla je u konceptu selfa korisno teorijsko-kliničko oruđe (Lerner, 2013).

Na polju istraživanja, „Model tri nivoa posmatranja transformacija pacijenta (3-LM)", **Rikarda Bernardija** (***Ricardo Bernardi***, 2015) uključuje, na nivou 2, percepciju sebe i drugih, i procenu, u odnosu na identitet, koliko je pacijent sposoban da pravilno percipira sopstvena interna stanja kao i interna stanja drugih, uključujući veštine da saoseća, bude tolerantan i razume različite tačke gledišta. Prateći Operacionalizovanu psihodinamsku dijagnozu (OPD 2), model sagledava 4 oblasti: a) Percepciju sebe i drugih; mentalizaciju; identitet; b) Regulaciju afekata, impulsa i samopoštovanja. c) Internu i eksternu komunikaciju; elaboraciju; simbolizaciju, i d) Veze sa unutrašnjim i spoljašnjim objektima.

Koncept Selfa je takođe olakšao razvoj razmišljanja u pogledu analitičke obuke, kao što to je predstavila **Sesilija Rodrigez** (***Cecilia Rodríguez***, 2016) u Meksiku, koja se bavila pitanjem rizika od razvijanja „analitičkog lažnog selfa". Koncept Selfa je korišćen i u konceptualizovanju interdisciplinarnih značenja mentalnog zdravlja, u publikaciji „Psicoanálisis relacional. Espacios intersubjetivos e interdisciplinarios de creación de significados para la salud mental" („Relaciona psihoanaliza. Intersubjektivni i interdisciplinarni prostori za kreiranje značenja za mentalno zdravlje"*)*, koju su uredile Elena Toranzo i Alehandra Taborda (2017) u Argentini.

Generalno gledano, ovi pristupi su u skladu sa naglaskom **Nemirovskog** (2007. 2018) na važnosti razvijanja adekvatnih teorijskih instrumenata za pristupanje kliničkim problemima sadašnjice. On naglašava važnost da se psihoanalitičari iznova otkrivaju u sadašnjosti, u kontekstu koji može biti prolazan i težak za obuhvatanje.

VIII. ZAKLJUČAK

Tenzija, neodređenost i dualnost svojstveni Frojdovom ’Ich’, koji obuhvata kako ’Ego’ kao mentalnu strukturu i psihičko delovanje, tako i ličniji iskustveni ’self’ kao generatora subjektivnog doživljaja, doveli su do nastanka brojnih psihoanalitičkih pristupa dugogodišnjem problemu: šta konstituiše ’self’ u odnosu na ’Ego’, na razvoj psihičke strukture i na formulacije narcisizma. Proširivanje obima snažnog psihoanalitičkog interesovanja na klinička stanja koja uključuju ozbiljnu neorgansku psihopatologiju svih starosnih grupa, istaklo je u prvi plan razne razvojne i kliničke konceptualizacije ’selfa’.

Mada sve savremene psihoanalitičke teorije ranog razvoja i formiranja strukture postuliraju da se self formira u odnosu sa drugim, one se takođe razlikuju po nizu kriterijuma, među kojima su: veza sa teorijom nagona, u raznim savremenim formulacijama iste; relativna centralnost ’drugog’; važnost data realnoj interakciji u odnosu na nesvesnu fantaziju; da li je self konceptualizovan kao celovit ili višestruk ili oba, da li ima pretežno strukturalne ili procesne karakteristike; njegova relativna trajnost, kontinuitet i/ili fluidnost i promenljivost.

Razilaženja u konceptualizacijama selfa često odslikavaju različite referentne okvire, različite nivoe diskursa i različite prevode između jezika, koji proizilaze iz različitog sociokulturnog nasleđa. **U Severnoj Americi**, gde je razmatranje objektnih odnosa oduvek bio deo svih postfrojdijanskih psihoanalitičkih teorija, Ego psiholozi Edit Jakobson i Margaret Maler su, sledeći Hartmanovu reformulaciju narcisizma kao libidinalnog investiranja selfa, a ne Ega, kreirale pogled na razvoj selfa koji bi mogao da objasni formiranje kompleksnog skupa self i objektnih reprezentacija, istovremeno zadržavajući stanovište o seksualnim i agresivnim nagonima kao osnovama ljudskog doživljaja. U savremenom frojdijanskom referentnom okviru, shodno tome, Rangel je preformulisao Hartmanovu prethodnu reformulaciju narcisizma u investiranje self reprezentacija, a ne selfa. Blum je dalje integrisao teoriju separacije – individuacije Margaret Maler sa savremenim razvojnim istraživanjima, naglasivši da je self objekt diferencijacija ključni preduslov za formiranje selfa. S tim u vezi, Oto Kernberg je razvio sveobuhvatni američki model objektnih odnosa u kojem integriše frojdijansku strukturalnu teoriju, objektne odnose i neuronauku, opisujući „self-objekt-afekt jedinice” kao gradivne elemente nadređenog selfa, kao ukupne sume self reprezentacija.

Drugi pristup razvoju selfa prati Vinikotov rad u sintezi frojdijanske teorije nagona Arnolda Modela, Vinikota, intersubjektivnosti i neuronauke. U ovom kontekstu, self je i evoluirajući neizvestan proizvod i trajna srž, proces i rekontekstualizovana ponovna transkripcija iskustva.

Kao velika prekretnica u teoriji narcisizma i koncepta ’selfa’, Kohutova škola Self psihologije u centar psihoanalitičkog istraživanja stavlja razvoj selfa i samopoštovanja, navodeći kako se self formira kroz internalizaciju iskustva sa negovateljima. Kohut je opisao kako rana empatična iskustva dovode do stvaranja internih ’self objekata’ koji pomažu da se održava stabilan, snažan osećaj selfa koji može da toleriše životna razočaranja, i kako empatični neuspesi negovatelja mogu da dovedu do nastanka narcisističke psihopatologije. U svojoj radikalnoj reviziji psihoanalitičke kliničke prakse, on je predložio da analitičar treba da pruži self objekt iskustva koja pacijent nije primio u detinjstvu.

Prema Hariju Staku Salivanu, autoru interpersonalne teorije u psihijatriji i osnivaču interpersonalne psihoanalize, ’self’ je kolekcija raznolikih reflektovanih procena drugih. Njegov koncept selfa je u suštini višestruk, jer postoji različit self za svaki zaseban odnos. Za Salivana, stid, a ne krivica, u centru je ljudskog doživljaja, budući da opasnost dolazi od susreta sa drugim. Sledeći Salivana, savremeni zagovornici interpersonalne teorije, kao i relacioni teoretičari, kao što su Bromberg, Stern, Mičel i Levenson postuliraju da self nastaje u interpersonalnom polju. Budući da self reaguje na promenljivi skup relacionih iskustava, on je neizbežno višestruk. Bromberg um vidi kao skup ’self stanja’, a ’jedinstveni self’ kao neophodnu iluziju. Prema njegovom viđenju, kao naročito preteća self stanja smatraju se ’ne ja’ iskustva, koja su podložna disocijaciji. Psihopatologiju određuje stepen disocijacije gde psihotična iskustva predstavljaju ekstremnije primere. Mičel opisuje višestruka self stanja kao srodna internalizovanim self objekt odnosima. Međutim, Mičel postulira odvojen i validni osećaj ’ličnog selfa’ koji služi kao granica između sebe i drugih. Levenson smatra da su self i drugi suštinski nerazdvojivi. Za njega, ’self’ je proces neprekidnog adaptiranja osobe na izazove koje interpersonalni svet nosi, a psihopatologija se vidi u neuspesima u suočavanju sa tim izazovima. U kliničkoj praksi, bilo kakav narativ o selfu ili drugom verovatno će biti pomalo defanzivno organizovana konstrukcija kreirana da isključi druge, više uznemiravajuće, perspektive.

U Evropi, psihoanalitičko istraživanje koncepta Selfa većinom potiče iz postfrojdijanske psihoanalize, posebno iz konceptualizacije objektnih odnosa, sa razvojima povezanim, takođe, sa psihoanalizom dece i adolescenata. Neke preteče ovog koncepta mogu se prepoznati i kod Frojda i Melanije Klajn, premda ne kroz formulaciju eksplicitne teorije. Vinikot je prvi autor koji je razvio potpunu teoriju o Selfu koju je stalno usavršavao, koja je uključivala njegove značajne konceptualizacije istinskog i lažnog selfa. Njegova misao uticala je na grananje teorija Selfa u različite struje evropske psihoanalize: engleski autori favorizovali su istraživanje Selfa u okviru teorija objektnih odnosa. Bolas je na sopstveni način razvio Vinikotove ideje o istinskom selfu. On je postepeno počeo da preferira termin „idiom”, opisujući ga ne kao latentni sadržaj značenja, već kao estetiku u ličnosti. Za Ferberna, Self postoji od početka i rezultat je

iskustva. On je živi, rastući centar koji on posmatra kao tačku porekla ljudskog psihičkog procesa. U italijanskoj psihoanalizi, koncept Selfa su razvijali autori koji su iznosili teorijske postavke o njegovom postanku iz primitivnog uma u odnosu sa majkom (Euđenio Gadini), u „grupnoj matrici" (Đovani Hautman), u transgeneracijskoj dimenziji (Dijego Napolitani), ili kao sredstvo za analizu dinamike u odnosu analitičar – pacijent (Stefano Bolonjini). U francuskoj tradiciji, Pontalis istražuje granice koncepta Selfa i prepoznaje njegovu korisnost u dubljem razumevanju njegovih veza sa delovanjima Ega, Ida i Superega. Dalji doprinos nadogradnji teorija Selfa dolazi i iz psihoanalize dece, kroz neke aspekte razmišljanja Franses Tastin, Renate Gadini, Margaret Maler i Danijela Sterna, i iz psihoanalize adolescenata kroz uticaj teorije Pitera Blosa na ideje autora kao što su Noveleto, Senize i drugi.

U Latinskoj Americi, kako bi izašli iz konceptualne močvare (Frojd, Hartman), ili opisali teorijski ili klinički entitet koji je prethodno bio nedovoljno teorijski određen i prepoznat, koncept Selfa je najčešće povezivan sa mogućom alternativom dogmatskoj tehnici, omogućavajući da se aktuelne patologije obrađuju u kliničkoj praksi. Prihvatanjem naglašavanja važnosti razvoja adekvatnih teorijskih instrumenata za pristup kliničkim problemima aktuelne psihoanalitičke prakse Nemirovskog, koncept Selfa omogućava psihoanalitičarima da napreduju ka boljoj asistenciji savremenoj populaciji pacijenata koja pati od ozbiljnih poremećaja ličnosti.

Generalno gledano, izučavanje i primena koncepta Selfa u Latinskoj Americi odvijalo se u tri etape. U prvoj etapi, 1960-ih i 70-ih godina, ulagani su napori da se Self definiše i razdvoji od Ega. U drugoj etapi, intenzivnije širenje ideja Vinikota i Kohuta, i njihova posledična klinička primena u kliničkoj praksi, praćena je teorijskom elaboracijom, koja je imala za cilj da razabere novinu ovih konceptualizacija u odnosu na klasične frojdijanske i klajnijanske referentne okvire. U ovoj etapi, kroz A. Grinovu reinterpretaciju Vinikotovih ideja, izučavanje Selfa dobija novi podstrek. U 21. veku, obnovljene kritike koje se tiču dogmatizma u tehnici i potreba za hvatanjem ukoštac sa poremećajima, među kojima dominiraju izolacija i apatija, dovode do stavljanja akcenta na relacione aspekte, što se odvija istovremeno sa interesovanjem i razvojem interpersonalne i relacione psihoanalize u regionu. Ovo pruža novi podstrek za dalje teorijske razvoje koji vidno obuhvataju koncept Selfa.

Blisko povezana sa latinoameričkim kulturnim identitetom, ali primenljiva širom sveta, Pišon-Rivijeova psihoanalitička konceptualizacija *veza i mostova* između unutrašnjih i spoljašnjih svetova, pored njegove '*dijalektičke spirale*' *koja povezuje kontradiktorna kretanja* regresije i progresije, proširene na kontradiktorna kretanja bilo koje vrste, predviđena je kao primenljiva i na širok kontekst elaboracija self koncepata u različitim regionima i među različitim psihoanalitičkim školama.

U svim psihoanalitičkim orijentacijama i kulturama, multidimenzionalni dijapazon teorijskih konceptualizacija selfa sa implikacijama za senzitivno usklađenu savremenu kliničku psihoanalitičku praksu sa širokim spektrom ozbiljnih kliničkih stanja, obezbeđuje '*ugrađeni*' *štit protiv dogmatizma* i rigidnosti starih i novih uverenja.

Videti i:

KONFLIKT

KONTRATRANSFER

ODIGRAVANJE

TEORIJE OBJEKTNIH ODNOSA

INTERSUBJEKTIVNOST

LITERATURA

Abadi, S. (1994). De la transicionalidad al falso self: un modelo metapsicológico. En: *3º Encuentro Latinoamericano sobre el pensamiento de Winnicott* / Encuentro Winnicottiano de Latinoamérica, 3. Gramado: Grupo de Estudos Psicanalíticos de Pelotas,. p. 335-344.

Abadi, S. (1996). Desarrollo emocional, adquisición de las capacidades, integración del self. En: *Transiciones: el modelo terapéutico de D. W. Winnicott* / Sonia Abadi. Buenos Aires : Lumen. p. 65-118.

Ainsworth M, Blehar M, Waters E and Wall S (1978). *Patterns of attachment: Psychological study of the strange situation.* Mahwah NJ: Lawrence Ehrlbaum Associates.

Alvarez, A. (1992). *Live Company: Psychotherapy with Autistic, Borderline, Deprived and Abused Children.* London: Routledge.

Alvarez, A. (1999). Widening the Bridge: Commentary on Papers by Stephen Seligman and by Robin C. Silverman and Alicia F. Lieberman. *Psychoanal. Dialogues*, 9(2):205-217.

Alvarez, A. (2006). Some questions concerning states of fragmentation: unintegration, under- integration, disintegration, and the nature of early integrations *Journal of Child Psychotherapy* 32:158-180.

Alvarez, A. (2010) Levels of analytic work and levels of pathology: the work of calibration. *Int. J. of Psycho-Anal,.*91,4: 859-878.

Alvarez, A. and Lee, A. (2004). Early forms of relatedness in Autism: a longitudinal clinical and quantitative single-case study. *In Clinical Child Psychology and Psychiatry*. Vol 9: 499-

518. London: Sage.

Ammaniti, M. Trentini, C. (2009). How new knowledge about parenting reveals the neurobiological implications of intersubjectivity: a conceptual synthesis of recent research, *Psychoanalytic Dialogues* 19:537-555.

Arbiser S. (2013). *El grupo interno. Psiquis y Cultura*. Buenos Aires. Ediciones Biebel.

Auchincloss, E., and Samberg, E. (2012). *Psychoanalytic terms and concepts.* New Haven: Yale University Press.

Bacal, H.A. (1985). Optimal Responsiveness and the Therapeutic Process. *Progress in Self Psychology*, 1:202-227

Bacal, H. A. ed. (1998a), *Optimal Responsiveness: How Therapists Heal Their Patients*. Northvale, NJ: Aronson.

Bacal, H.A. (1998). Introduction: Relational Self Psychology. *Progress in Self Psycholog.*, 14: xiii-xviii

Bach, S. Mayes, L. Alvarez, A. Fonagy, P. (2000). Panel 1: Definition of the Self. J. Infant *Child Adolesc. Psychother*., 1(3):5-24.

Bachelard, G. (1938/1864). *Psychoanalysis on Fire*. Boston: Beacon Press.

Badaracco, J. (1985). ¨Identification and its vicissitudes in psychoses: the importance of the concept of 'maddening object'¨. Presentation at the IPA Congress, Hamburg.

Balint, M. (1950). Changing Therapeutical Aims and Techniques in Psycho-Analysis. *Int. J. Psycho-Anal.*, 31:117-124.

Bakhtin, M.M. (1929/1984). *Problems of Dostojevsky's Poetics.* (Ed. and Trans. from Russian by Caryle Emerson). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Banai, E., Mikulincer, M., Shaver, P.R. (2005). "Selfobject" Needs in Kohut's Self Psychology: Links With Attachment, Self-Cohesion, Affect Regulation, and Adjustment. *Psychoanalytic Psychology*, 22:224-260.

Beebe, B. (2004a). Faces in Relation: A Case Study. *Psychoanal. Dial.,*

14(1):1-51. Beebe, B. (2004b). Reply to Commentaries*. Psychoanal. Dial*.,

14(1):89-98.

Beebe, B. & Lachmann F. (2002) *Infant Research and Adult Treatment: Coconstructing Interactions*. Hillsdale, N.J.: The Analytic Press.

Belchior Melícias A. (2015). The Schools of Psychoanalysis, in *The Freud Folder,* Eros & Psyche Editions; 1st edition http://thefreudfolder.com/Pages/Page-Schools-01.html

Belmont, SA. Falso self e violência : uma visao intersubjetiva. (2000). En: *O homem e seu ambiente: encontros e desencontros* : mesa redonda / Encuentro Latinoamericano sobre el pensamiento de D.W. Winnicott, 9. Rio de Janeiro: Grupo de Etudos Psicanaliticos, 2000. p. 39-52.

Bergman, A. (1999). *Ours, Yours, Mine*. Northvale, NJ: Aronson.

Bernardi, R. (2015). El Modelo de los Tres Niveles (3-LM). En *Mentalización. Revista de psicoanálisis y psicoterapia*, 4 (1); April 2015.

https://

www.revistamentalizacion.com/ultimonumero/abril2015/bernardi.pdf

Bettelheim, B. (1984). *Freud and Man's Soul.* New York: Vintage. .

Bleichmar, H (2000) . Aplicación del enfoque Modular-Transformacional al diagnóstico de los trastornos narcisistas. Publicado en la revista nº005. *http://www.aperturas.org/articulos.php?id=0000123&a=Aplicacion-del-enfoque-Modular- Transformacional-al-diagnostico-de-los-trastornos-narcisistas*

Bleichmar, H. (2001). El cambio terapéutico a la luz de los conocimientos actuales sobre la memoria y los múltiples procesamientos inconscientes. *Aperturas Psicoanalíticas nº9 el 05/11/2001* http://www.aperturas.org/articulos.php?id=178&a=El

-cambio-terapeutico-a-la- luz-de-los-conocimientos-actuales-sobre-la-memoria-y-los-multiples-procesamientos- inconscientes.

Blos, P. (1967) “The Second Individuation Process of Adolescence”, *Journal The Psychoanalytic Study of the Child,* Volume 22, 1967 - Issue 1

Blum, H.P. (1982). Theories of the Self and Psychoanalytic Concepts: Discussion. *J. Amer. Psychoanal. Assn*., 30:959-978.

Blum, H.P. (2004). Separation-Individuation Theory and Attachment Theory. *J. Amer. Psychoanal. Assn*., 52(2):535-553.

Bollas, C. (1987). *The Shadow of the Object: Psychoanalysis of the Unthought Known.*

London: Free Association Books.

Bollas, C. (1989). *Forces of Destiny. Psychoanalysis and Human Idiom.* London: Free Association Books.

Bollas, C. (1992). *Being a Character. Psychoanalysis and Self Experience.* New York: Hill and Wang.

Bollas, C. (1995). *Cracking up – the Work of Unconscious Experience.* New York: Hill and Wang.

Bolognini, S. (1991). The Analyst's Affects: Analysis by the Ego and Analysis by the Self. *Rivista Psicoanal.*, 37(2):338-370.

Bolognini S.(2002). “*L’assetto internodell’analista :analisi con l’Io e analisi con il Sè”*. In

Empatia Psicoanalitica. Torino: Bollati Boringhieri Editore.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss*. London: The Hogarth Press.

Bowlby, J. (1988). A secure base: Parent–child attachment and healthy human development. London: Routledge.

Bromberg, P.M. (1998). *Standing in the spaces: Essays on clinical process, trauma, and dissociation*. New Jersey: Analytic Press.

Bromberg, P.M. (2006). *Awakening the dreamer: Clinical journeys*. New Jersey: Analytic Press.

Bromberg, P.M. (2011). *The shadow of the tsunami: and the growth of the relational mind*. New York: Routledge.

Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Attachment (Vol. 1), New York, NY: Basic Books (Original work published 1969).

Bråten S (2011) Intersubjektive Partizipation: Bewegungen des virtuellen Anderen bei Säuglingen und Erwachsenen (Intersubjective Participation: movements of the virtual other in infants and adults). *Psyche* 65: 832-861.

Cabral, A. (2017). El analista, contemporáneo. (The psychoanalyst, contemporary). Trabajo presentado en la Asociación Psicoanalítica Argentina 07/11/2017 ht tps://www.apa.org.ar/eventos/el-analista-contemporaneo/.

Cambridge dictionary (2018*). https://dictionary.cambridge.org/es/diccionario/espanol-ingles/yo.*

Canovi, AR. (2001). Necesidades del self y clínica vincular de pareja. En: *Teoría y clínica de los vínculos / Congreso Argentino de Psicoanalisis de Familia y Pareja, 2.* -- Buenos Aires: Asociación Argentina de Psicología y Psicoterapia de Grupo (AAPPG); Asociación Escuela Argentina de Psicoterapia para Graduados (AEAPG) ; Asociación Psicoanalítica Argentina, 2001.p. 491-493.

Casarino, M. (1995). ¿Por qué una Psicología del Self? En: *Primera Jornada de Discusión Teórico-Clínica*. (1995). Buenos Aires: Seminario de Investigación y Estudio del Self S.I.E.S. p. 5-12.

Casas de Pereda, M. (1999). ¿Existen equivalentes al falso self en Freud y en Klein? En: *En el camino de la simbolización : Producción del sujeto psíquico* / Myrta Casas de Pereda. Buenos Aires: Paidós, 1999. p. 223-236

Cayssials de Casarino, E. (1996). El self y la persona en el pensamiento de Heinz Kohut En: *Anuario de la psicología del self*. no. 1 -- Buenos Aires: Seminario de Investigación y Estudio del Self S.I.E.S, 1996. p. 207-222.

Collins dictionary (2018) (https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english-spanish/self).

Cortina, M. and Liotti, G. (2010). Attachment is about Safety and Protection, Intersubjectivity is about Sharing and Social Understanding. *Psychoanal. Psychol.*, 27(4): 410-441.

Cottingham, J. 1986 *Descartes.* Oxford: Blackwell.

De Mello Filho, J (1992). El falso self y su relación con los políticos latinoamericanos. En: *1º Encuentro Winnicottiano de Latinoamérica / Encuentro Winnicottiano de Latinoamérica, 1.* Buenos Aires: Asociación Psicoanalítica Argentina, 1992. p. 40-45.

De Mello Filho, J. (2000). Violencia e falso self : falso self e violencia. En: *O homem e seu ambiente: encontros e desencontros* : mesa redonda / Encuentro Latinoamericano sobre el pensamiento de D.W. Winnicott, 9. -- Rio de Janeiro : Grupo de Etudos Psicanaliticos, 2000. p. 25-37.

Deutsch H. (1942). “Some forms of Emotional Disturbances and their relationship with Schizophrenia” *Psychoanalytic Quarterly*, 11:301-321

Diamond, D. and Blatt, S. J. (2007). Introduction. In: *Attachment and Sexuality.* In: Diamond D, Blatt, S. J. and Lichtenberg, J. D. (eds). New York: Analytic Press, 1-26.

Dicionário Priberam (2008-2013). Dicionário Priberam da Língua Portuguesa [em linha], 2008-2013, https://www.priberam.pt/dlpo/Eu. [consulted online 03-03-2018].

Doria Medina Eguía , R., Raggi de Leonetti, MC. (1980). Relaciones psicopatológicas y el falso self en la homosexualidad femenina. Presented at the X Congreso Interno y XX Simposio: “Perversiones”, Argentine Psychoanalytical Association 25/04/1980 - 26/04/1980. En: *Perversión / Symposium de la Asociación Psicoanalítica Argentina*, 20; Congreso Interno, 10. Buenos Aires: Asociación Psicoanalítica Argentina, 1980. p. 203-209.

Erikson, E. (1950). *Childhood and society*. New York: W.W. Norton.

Erikson, E. (1956). The problem of ego identity. *Journal of the American PsychoanalyticAssociation*. 4, 56-121.

Erikson, E. (1959). *Identity and the life cycle: Selected Papers.* New York: International Universities Press.

Fairbairn, W. R. D. (1952). *An Object Relations Theory of the Personality*. New York: Basic Books.

Fairbairn, W. R. D. (1963). Synopsis of an object-relations theory of the personality. Int. J. Psychoanal., 44(2), 224-225.

Federn, P. (1928). Narcissism in the Structure of the Ego1. *Int. J. Psycho-Anal.*, 9:401-419.

Ferenczi, S. (1913). Letter from Sándor Ferenczi to Sigmund Freud, August 5, 1913. *The Correspondence of Sigmund Freud and Sándor Ferenczi Volume 1, 1908-1914*, 502-504.

Ferenczi, S. (1929). The Unwelcome Child and his Death-Instinct. *Int. J. Psycho-Anal.*, 10:125 -129

Ferenczi, S. (1932/1949). Confusion of the Tongues Between the Adults and the Child (The Language of Tenderness and of Passion)1. *Int. J. Psycho-Anal.*, 30:225-230.

Ferrater Mora, J. (Author), Garcia Belsunce, E. (Compiler), De Olaso, E. (Compiler). (2008). *Diccionario de filosofia abreviado* (Abridged Dictionary of Philosophy (Spanish Edition). Barcelona: Debolsillo.

Fonagy P (2000). Attachment and Bordeline Personality Disorder. *J Amer Psychoanal Assoc,*

48: 1129-1146.

Fonagy P (2001). *Attachment theory and psychoanalysis.* New York: Other Press.

Fonagy, P., Gergely, G. Jurist, E., and Target, M. (2002) *Affect regulation, mentalization, and the development of self.* New York: Other Books.

Fonseca, VR, Bussab VS (2006). Self, other and dialogical space in autistic disorders. In: *The International Journal of Psychoanalysis* – Vol. 87, no. 2 (april 2006) – London: The Institute of Psychoanalysis, 2006. p. 439-455.

Freud, A. (1936/1992). The Ego and the Mechanisms of Defense. London:

Karnac. Freud, S. (1890a). Psychische Behandlung (Seelenbehandlung). *GW*

5, 289-315.

Freud, S. (1890b). Psychical (or Mental) Treatment. *SE 7*:

281-302 Freud, S. (1896). The aetiology of hysteria. *SE*,

3:191-221.

Freud, S. (1914). On narcissism. *SE*, 14, 67-102.

Freud, S. (1917a). Eine Schwierigkeit Der Psychoanalyse. *GW*: 12, 3-12.

Freud, S. (1917b). A Difficulty in the Path of Psycho-Analysis. *SE*

17:135-144. Freud, S. (1917c). Mourning and melancholia. *SE,* 14, 237-

58.

Freud, S. (1923). The Ego and the Id. SE 19, 1-66.

Freud, S. (1924). Economic Problem of Masochism. Freud, S. (1924). *SE* 19, 155-170.
Freud, S. (1930a). Civilization and its discontents. *SE XXI.*

Freud, S. (1930b). Das Unbehagen In Der Kultur. *GW: XIV*, 421-506.

Freud, S. (1940). An Outline of Psycho-Analysis and Other Works, *SE* XXIII, 139-208.

Friedman, H.J. (2001). Kohut, Loewald, and the Postmoderns: A Comparative Study of Self and Relationship. *Psychoanal. Psychol.*, 18:756-763.

Gaddini R. (1977). "The Pathology of the Self as a Basis of Psychosomatic Disorders" *Psychother Psychosom*, 28:260–271.

Gaddini R. (2004) "Thinking about Winnicott and the Origins of the Self", *Psychoanalysis and History*, 6(2): 225-235.

Galatzer-Levy, R.M., Cohler, B.J. (1990). The Developmental Psychology of the Self and the Changing World View of Psychoanalysis. *Annual Psychoanal*, 18:1-43.

Gallese, V., Eagle, M.N., Migone, P. (2007). Intentional Attunement: Mirror Neurons and the Neural Underpinnings of Interpersonal Relations. (2007). *J. Amer. Psychoanal. Assoc,* 55: 131- 176.

Gammelgaard, J. (2003). Ego, self and otherness. *Scand. Psychoanal. Rev*., 26(2):96-108.

García Badaracco, J. E. (1986): Identification and its vicissitudes in the psychoses. The importance of the concept of the 'maddening object'. *Int. J.Psycho-Anal*., 67 (Pt 2):133-46.

Gergely G (2000). Reapproaching Mahler. *J Amer Psychoanal Assoc,* 48: 1197-1228.

Gergely G and Unoka Z (2011): Attachment and Mentalization in Humans. The Development of the Affective Self. In *Mind to Mind. Infant Research, Neuroscience, and Psychoanalysis.* Jurist EL, Slade A and Bergner S (eds.). New York: Other Press, pp. 50-87.

Glassman, M.B. (1988). Intrapsychic Conflict Versus Developmental Deficit: A Causal Modeling Approach to Examining Psychoanalytic Theories of Narcissism. *Psychoanal Psychol*, 5:23-46.

Glocer Fiorini, L. (2017). Book Review of *The Linked Self in Psychoanalysis: The Pioneering Work of Enrique Pichon Rivière* (Losso, Setton and Sharff, eds.). http://us.karnacbooks.com/product/the-linked-self-in-psychoanalysis-the-pioneering-work-of- enrique-pichon-riviere/38843/.

Goldberg, A. (ed.) 1978. *The Psychology of the Self: A Casebook.* New York: Int. Univ. Press.

Goldberg, A. (1995). *The problem of perversion: The vew from self psychology.* New Haven, CT: Yale University Press.

Goldberg, A. (1999). *Being of two minds: The vertical split in psychoanalysis and psychotherapy.* Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Graña, RB. (1996). Organizaçoes perversas e transtornos do self. En: *Revista Brasileira de Psicanálise*. Vol. 30, no. 4 (1996). Sao Paulo: Associaçao Brasileira de Psicanálise, p. 985- 995.

Greenacre, P**.** (1957). The Childhood of the Artist—Libidinal Phase Development and Giftedness. *Psychoanal. St. Child*, 12:47-72.

Greenberg, J. and S. Mitchell (1983) *Object relations in psychoanalytic theory*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Grinberg, L. et al. (1966). Yo y self : su delimitación conceptual. *Revista de Psicoanálisis.* 23 (3): 229-286.

Grinberg, L. & Grinberg, R. (1971). *Identidad y cambio [Identity and change]* (3rd ed.). Buenos Aires: Kargieman; Barcelona: Paidos-Iberica.

Grotstein, J.S. (1979). Who is the Dreamer who Dreams the Dream and who is the Dreamer who Understands It—A Psychoanalytic Inquiry Into the Ultimate Nature of Being6. *Contemp. Psychoanal.*, 15:110-169.

Grotstein, J.S. Rinsley, D.B. (Ed) (1994): *Fairbairn and the origins of object relations*, Free Association Books Ltd., London.

Hamburg, P (1991). Interpretation and empathy: reading Lacan with Kohut. Int. J. Psychoanal.;72 (Pt 2):347-61. *https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1874595*.

Hartmann, H. (1927/1964]. Concept formation in psychoanalysis. *Psychoanal St Child* 19: 11- 47.

Hartmann, H. (1939/1958). *Ego psychology and the problem of adaptation.* New York: Internat. Univ. Press.

Hartmann H (1950) "Commenti sulla teoria psicoanalitica dell'Io" in "Saggi sulla psicologia dell'Io" Boringhieri Editore, 1976.

Hartmann, H. (1964). *Essays on Ego Psychology: Selected Problems in Psychoanalytic Theory.* New York: Int. Univ. Press.

Hautmann G. (1990) "Passione e formazione del Se", in Hautmann G and Vergine A.: *Gli affetti in psicoanalisi.* Roma: Borla Editore. Hautmann G (1998) *Il mio debito con Bion,* Roma: Borla Editore.

Hautmann G. (2002). *Funzione Analitica e Mente Primitiva.* Pisa: Edizioni ETS. Hoffmann,

J.M. (1979). La psicología psicoanalítica del self . En: *Psicoanálisis*. - Vol. 1, no. 2 (1979). Buenos Aires: Asociación Psicoanalítica de Buenos Aires. p. 301-329.

Hoffmann, J.M. (1989). La teoría del self como posible nexo entre investigación empírica y clínica psicoanalítica. En: *Psicoanálisis*. Vol. 11, no. 2. Buenos Aires: Asociación Psicoanalítica de Buenos Aires, 1989. p. 339-359.

Honigsztejn, H (1998). Desenvolvimento primitivo: disturbios na formaçao do self. En: *Convergencia de teorías: psicoanálisis y poder: desarrollo temprano/Congreso Latino Americano de Psicoanálisis, 16; Pre-Congreso Didáctico Latino Americano de*

Psicoanálisis,

11. México: Federación Psicoanalítica de América Latina, 1988. p. 273-280

Hume, D. (1787/1978). *A Treatise of Human Nature*. Oxford: Oxford University Press.

Jacobson E (1954) The self and the object world. *Psychoanal St Child* **9**:75-127.

Jacobson E (1964) *The self and the object world*. New York: International Universities

Press. James, W. (1890/92). *Principles of Psychology*. New York: Henry Holt and Co.

Klein, M. (1946). Notes on some schizoid mechanisms. *Int. J. Psycho-anal*. 27, p. 99-110.

Kernberg, O. (1977). *Object Relations Theory ad Clinical Psychoanalysis.* New York: J. Aronson.

Kernberg, O.F. (1982). Self, Ego, Affects and Drives. *J. Amer. Psychoanal. Assoc.,* 30: 893- 917.

Kernberg, O. (2004). Psychoanalytic Objet Relations Theories. In: *Contemporary Controversies in Psychoanalytic Theory, Thechniques and their Applications.* New Haven: Yale University Press. p. 633-664.

Kernberg, O. (2012). Mentalization, Mindfulness, Insight, Empathy, and Interpretation. In: *The Inseparable Nature of Love and Agressiom* (pp. 57-79). Washington DC: American Psychiat Publishing.

Kernberg, O. (2013). What is Personality? *J Personality Discorders* (in press).

Kernberg, O. (2014). The Unresolved Problem of the Classification of Personality Disorders. In: *Persönlichkteitsstörungen* (in press).

Kernberg, O. (2015). Neurobiological Correlates of Object relations Theory: The relationship between neurobiological and psychodynamic development. *Int. Forum Psychoanal.* 24**:** 38-46.

Kernberg O. (2017). *The Linked Self in Psychoanalysis: The Pioneering Work of Enrique Pichon Rivière.* Book Cover Review. http://us.karnacbooks.com/product/the-linked-self-in- psychoanalysis-the-pioneering-work-of-enrique-pichon-riviere/38843/

Kirshner, L.A. (1991). The Concept of the Self in Psychoanalytic Theory and its Philosophical Foundations. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 39:157-182.

Kirshner, L.A. (2010). Paradoxes of the Self. The Contrapunctal Style of Arnold Modell. *J.Amer.Psychoanal.Assoc.*, 58: 327-345.

Kizer R., M. (1971). Importancia y alteraciones en el desarrollo del self en la mania. En: *Niveles profundos del psiquismo* / Arnaldo Rascovsky, ed.. Buenos Aires: Sudamericana, 1971. p. 77-94.

Klein, M. (1940). Mourning and its Relation to Manic-Depressive States. *Int. J. Psycho-Anal.*, 21:125-153.

Klein, M. (1946). Notes on Some Schizoid Mechanisms. Int. J. Psycho-Anal., 27:99-110.

Klein, M. (1948). A Contribution to the Theory of Anxiety and Guilt. *Int. J. Psycho-Anal.*, 29:114-123.

Klein M. (1959/1984). Our Adult World and Its Roots in Infancy. In *The Writings of Melanie Klein*, London: Hogarth Press.

Klein, (1975). Envy and Gratitude and Other Works 1946-1963. London: Hogarth Press.

Kohut, H. (1966). Forms and transformations of narcissism *J. Am. Psychoanal. Assoc*. 14:243- 272.

Kohut, H. (1968). The Psychoanalytic Treatment of Narcissistic Personality Disorders – Outline of a Systematic Approach. Psychoanal. St. Child, 23:86-113.

Kohut, H. (1971). *The analysis of the self*: New York: Int. Univ. Press.

Kohut, H. (1971). *The analysis of the self: A systematic approach to the psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders.* Chicago: University of Chicago Press.

Kohut, H. (1972). Thoughts on narcissism and narcissistic rage. *Psychoanal. Study Child* 27: 360-400.

Kohut, H. (1975). The Psychoanalyst in the Community of Scholars. *Ann. Psychoanal.,* 3:341- 370.

Kohut, H. (1977). *The restoration of the self:* New York: Int. Univ.

Press. Kohut, H. (1979). The Two Analyses of Mr Z. *Int. J. Psycho-*

Anal., 60:3-27.

Kohut, H. (1982). Introspection, Empathy, and the Semi-Circle of Mental Health. *Int. J. Psycho-Anal.*, 63:395-407.

Kohut, H. (1984). *How does analysis cure?* Chicago, IL: University of Chicago Press.

Kohut, H., Wolf, E.S. (1978). The Disorders of the Self and their Treatment: An Outline. Int. J. Psycho-Anal., 59:413-425.

Lacan, J. El Seminario. 16. (2013). *De un Otro al otro*, clase XXIII. Páginas 328-29 Paidós. [The seminar of Jacques Lacan: Book XVI : From an Other to the other :1968-1969.]

Lancelle, G. , ed. (1999). *El self en la teoría y en la práctica*. Buenos Aires : Paidós, 1999.

Lancelle, G (1999). El self: hallazgo clínico y necesidad conceptual. En: *El self en la teoría y en la práctica* / Guillermo Lancelle ed.. Buenos Aires: Paidós, 1999. p. 27-52.

Laplanche J., Pontalis J.B. (1967). *Vocabulaire de la Psychanalyse*. P.U.F., Paris.

Laplanche, J. and Pontalis, J-B. (1973). *The Language of Psychoanalysis*. New York: Norton.

Lerner H (comp) (2013). Los sufrimientos . 10 psicoanalistas – 10 enfoques . Psicolibro ediciones.

Levenson, E. A. (1972), *The Fallacy of Understanding. An Inquiry into the Changing Structure of Psychoanalysis*. New York: Basic Books.

Levenson, E. (1991). *The purloined self*. New York: Contemporary Psychoanalysis Books.

Levenson, E., Hirsch, I. and Iannuzzi, V**.** (2005). Interview with Edgar A. Levenson, January 24, 2004. *Contemp. Psychoanal.*, 41(4):593-644.

Lichtenberg, J.D. (1989). *Psychoanalysis and Motivation.* New Yok: Routledge.

Lichtenberg, J. (2008). *Sensuality and sexuality across the divide of shame*. New York, NY: The Analytic Press**.**

Lichtenberg, Lachmann, and Fosshage, (2011). Psychoanalysis and Motivational Systems. A New Look (Vol 33.) New York, NY: Routledge.

Loewald, H.W. (1960). On the Therapeutic Action of Psycho-Analysis. *Int. J. Psycho-Anal.,*

41:16-33.

Loewald, H. W. (1971). On motivation and instinct theory. *Psychoanal St Child* 26:91-128.

Loewald, H. W. (1972). Freud's concept of negative the therapeutic reaction, with comments on instinct theory. In Hans Loewald, *Papers in Psychoanalysis*, pp 315-324. Princeton: Yale University Press, 1980.

Loewald, H. W., Meissner, W. W. (1976). New horizons in metapsychology: View and review. *J Amer Psychoanal. Assoc* 24:161-180.

Loewald, H. W. (1978). Instinct theory, object relations, and psychic-structure formation. J. Amer. Psychoanal. Assoc. 26:493-506.

Loewald, H. W. (1988). *Sublimation*. New Haven, CT: Yale University Press.

Losso, R., de Setton, LS, Scharff, D., eds. (2017). *The Linked Self in Psychoanalysis: The Pioneering Work of Enrique Pichon Riviere*. London: Karnac Books.

Mahler, M.S. (1952). On Child Psychosis and Schizophrenia—Autistic and Symbiotic Infantile Psychoses1. *Psychoanal. St. Child*, 7:286-305

Mahler, M. (1979). *Selected Papers by Margaret S. Mahler*. New York: Aronson.

Mahler, M.S. and Furer, M. (1966). 'Development of Symbiosis, Symbiotic Psychosis, and the Nature of Separation Anxiety'—Remarks on Weiland's Paper. *Int. J. Psycho-Anal.*, 47:559- 560.

Mahler, M.S. and Gosliner, B.J. (1955). On Symbiotic Child Psychosis—Genetic, Dynamic and Restitutive Aspects1. *Psychoanal. St. Child*, 10:195-212.

Mahler, M, Pine, F, Bergman, A (1975). *The Psychological Birth of the Human Infant: Symbiosis and Individuation.* New York: Basic Books.

Mahler, M.S., Ross, J.R., and de Fries, Z. (1949). Clinical Studies in Benign and Malignant Cases of Childhood Psychosis (Schizophrenia-like). *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol 19(2), Apr 1949, 295-305.

Mascadini, M.L., Gaddini, A., De Benedetti, R. (eds.) (1989). Gaddini E (1989). *"Scritti 1953- 1985 di Eugenio Gaddini.* Milano: Raffaele Cortina Editore.

Maynert, T. (1885). *Psychiatry: A Clinical Treatise on Diseases of the Fore-Brain Based Upon a Study of its Structure, Functions, and the Nutrition. Part I. The Anatomy, Phisiology, and Chemistry of the Brain.* (authorized transl. by B. Sachs). New York: G.P. Putnam' Sons.

Mead, G.H. (1934). *Mind, Self, and Society*. Morris, CW (ed.), Chicago: University of Chicago Press.

Megaço Leal Silva, A (1999). O falso self na clínica psicosomática – O corpo doído de Ada. En: *Winnicott, polémico y actual / Encuentro Latinoamericano del Espacio Winnicott, 8*. Buenos Aires: Asociación Psicoanalítica Argentina, 1999. p. 339-346.

Mitchell, S.A. (1991) Contemporary perspective on self: Towards an integration. *Psychoanalytic Dialogues*, 1,121-147.

Mitchell, S. A. & Greenberg, J. R. (1983). Object Relations in Psychoanalytic Theory. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Mitchell, S.A. and Black, M. (1995). Freud and Beyond. A History of Modern Psychoanalytic Thought. New York: Basic Books.

Modell, A. H. (1968). *Object Love and Reality: An Introduction to a Psychoanalytic Theory of Object Relations.* New York: International Universities Press.

Modell, A.H. (1984). *Psychoanalysis in a New Context.* New York: International Universities Press.

Modell, A.H. 1990). *Other Times. Other Realities: Toward a Theory of Psychoanalytic Treatment.* Cambridge: Harvard University Press.

Modell, A.H. (1993). *The Private Self.* Cambridge: Harvard University Press.

Modell, A.H. (2003). *Imagination and the Meaningful Brain.* Cambridge. MIT

Press.

Modell, A.H. (2007). The Sense of Agency and the Illusion of the Self. *Journal of Neuro- Aesthetic Theory. http://www.artbrain.org/phantomlimb/modell/htlm*

Modell, A.H. (2008). The Unconscious as a Knowledge Processing Center. In: *Knowing, Not- Knowing and Sort of Knowing*: Psychoanalytic Exploration of Uncertainty. Petrucelli, J. (ed), New York and London: Routledge, pp. 45-62.

Montero, GJ. (2005) Modelos de self en psicoanálisis. En: *La travesía por la mitad de la vida*: *exégesis psicoanalítica*/Guillermo Julio Montero. Rosario: Homo Sapiens, 2005. p. 205-224.

Moore, B. & Fine, B. (1968). *Glossary of Psychoanalytic Terms and Concepts*. New York: American Psychoanalytic Association.

Muller, FJ. (2005). El self dialógico en psicoanálisis (Dialogic Self in Psychoanalysis). En: *Revista de Psicoanálisis*. Vol. 62, no. 1. Buenos Aires: Asociación Psicoanalítica Argentina, 2005. p.161-187.

Naffah Neto, A. (2007). A problemática do falso self em pacientes de tipo borderline : revisitando Winnicott. En: *Revista Brasileira de psicánalise*: Orgao Oficial da Asociacao Brasileira de Psicanalise. Vol. 41, no. 4 Sao Paulo: Associaçao Brasileira de Psicanálise, 2007. p. 77-88.

Napolitani D. (1987) *Individualità e Gruppalità*. Torino: Boringhieri Editore.

Napolitani D. (1991) Mente ed universi relazionali. *Rivista Italiana di Gruppoanalisi*, VI, 1-2, 15-47

Napolitani D. (2005), Idem, ipse, altro, in *Luoghi di formazione*, Milano: Guerini e Associati.

Nemirovsky, C. (2007). *Winnicott y Kohut. Nuevas perspectivas en psicoanálisis, psicoterapia y psiquiatría. La intersubjetividad y los trastornos complejos*. (Winnicott and Kohut. New perspectives in psychoanalysis, psychotherapy and psychiatry. Intersubjectivity and complex disorders). Ediciones Grama, 2007.

Nemirovsky, C. (2018). Transformaciones en nuestra práctica. (Transformations in our practice), presented at the Latin American Psychoanalytical Federation Congress, September 2018.
http://www.congreso2018.fepal.org/uploads/trabajos_prepublicados/04_nemirovsky_es.pdf

Novelletto, A. (1986) "Psichiatria psicoanalitica dell'adolescenza", Roma , Borla Editore

Novelletto A. (2009) "L'Adolescente. Una prospettiva psicoanalitica", Roma: Astrolabio Editore.

Ogden, T.H. (1989). On the Concept of an Autistic-Contiguous Position. *Int. J. Psycho-Anal*., 70:127-140.

Ogden, T. (1997). Reverie And Metaphor: Some Thoughts On How I Work As A Psychoanalyst. *Int. J. Psycho-Anal*., 78:719-732.

Ornstein, A. (1998a). Psicoterapia del Self en Niños y Adolescentes. En *Anuario de la psicología del self,* no. 3. p. 59-71.

Ornstein, P. (1998b). Empatía y diálogo terapéutico. En *Anuario de la psicología del self,* no. 3., p. 17-34.

Ornstein, P. (1990). How to 'Enter' a Psychoanalytic Process Condycted by Another Analyst: A Self Psychology View. *Psychoanalytic Inquiry*, 10: 478-497.

Ornstein, P. (1993). Chapter 12: Chronic rage from underground: Reflection on its structure and treatment. *Progression in Self Psychology*, 9: 143-157.

Ornstein, P. and Ornstein, A. (1980). Frmulating Interpretations in Clinical Psychoanalysis. *Int. Journal of Psycho-Anlysis*, 61: 203-211.

Ornstein, P. and Ornstein, A. (1985). Clinical Understanding and Explaining. *Progress in Self Psychology*, 1: 43-61.

Outeiral, J.O. (1995). O verdadeiro e o falso self: sua relaçao com o espelho e o rostro. En: 4º *Encuentro Latinoamericano sobre el pensamiento de Winnicott/Encuentro Winnicottiano de Latinoamérica*, 4. Santiago de Chile: Asociación Psicoanalítica

Chilena, 1995. p. 93-97.

Oeuvres Complètes de Freud/Psychanalyse – OCF/P (1989-2015). A. Bourguignon, P. Cotet, J. Laplanche et F. Robert, eds. Paris: PUF.

Painceira, A. J. (1989). Nacimiento y desarrollo del self a partir de la obra de Winnicott En: *Psicoanálisis*. Vol. 11, no. 2 (1989). Buenos Aires: Asociación Psicoanalítica de Buenos Aires, 1989. p. 257-280.

Paz, MA. (2006). *¿Por qué la psicología del self?: Culpa y vergüenza inconsciente en psicoanálisis*. Buenos Aires: Lumen, 176 p. (Tercer Milenio).

Piaget, J. (1951). *The Child's Conception of the World*. London: Routledge & Kegan Paul.

Pichon Rivière, E. (1971). Del Psicoanálisis a la Psicología Social (Vols I & II). From Psychoanalysis to Social Psychology, Volumes I&II. Buenos Aires: Ediciones Galerna.

Pine, F. (1986). The "symbiotic phase" in light of current infancy research. Bull. *Mennin. Clinic*. 50: 564-569.

Pontalis, J-B.(1977/1983). Naissance et Reconnaissance du "Soi".In: *Entre le rêve et la douleur*. Paris: Gallimard, pp. 59-89.

Pontalis, J-B.(1977/1980) Birth and recognition of the self. In Frontiers In *Psychoanalysis: Between the Dream and Psychic Pain*. London: Hogarth Press.

Priberam (2008-2013). *Priberam da Língua Portuguesa* [Priberam Portuguese Dictionary, consulted online 03-03-2018], 2008-2013, https://www.priberam.pt/dlpo/Eu

Raggio, E.G. (1992). Las patologías graves: desarrollos desde la perspectiva del self. En: *Malestar en el psicoanálisis: formación: cambios e incertidumbre/Congreso Latino Americano de Psicoanálisis*, *19; Pre-Congreso Didáctico Latino Americano de Psicoanálisis,* 14. Montevideo: Federación Psicoanalítica de América Latina, 1992. p. 741-747.

Rangell, L. (1982). The Self in Psychoanalytic Theory. *J. Amer. Psychoanal. Assoc.,*30: 863- 891.

Resnik, S. (1971-1972). El yo, el self y la relación de objeto narcisista. En: *Revista Uruguaya de Psicoanálisis.* Vol. 13, no. 2-3. Montevideo: Asociación Psicoanalítica del Uruguay, 1971- 1972. p. 247-270.

Ricoeur, P. (1986/1990/1992). Oneself as Another. *Guifford Lectures of 1986*. Kathleen Blarney, transl. Chicago/London: The University of Chicago Press, 1992. French Orig. Soi- même comme unautre, *L'ordre philosophique*, Collection dirigée par François Wahl.

Paris: Seuil, 1990.

Robbins, M. (1994): A Fairbairnian Object Relations Perspective on Self Psychology. In: Grotstein, J.S. Rinsley, D.B. (Ed) (1994): Fairbairn and the origins of object relations, Free Association Books Ltd., London

Rodríguez, C. (2016). Problemáticas del eje clínico en modelos de formación en Psicoanálisis. Los riesgos de producir un "Falso Self analítico". En*: Revista de Psicoanálisis de Guadalajara*. Año 10, no. 10 (agosto 2016). p. 61-69. ISBN: 1870-5952.

Rodulfo, R. (2009). *Trabajos de la lectura, lecturas de la violencia: lo creativo-lo destructivo en el pensamiento de Winnicott* / Ricardo Rodulfo. Buenos Aires: Paidós, 2009. p. 23-26. ISBN: 978-950-12-4271-3.

Roudinesco, E. (2000). Introduction to Estates General of Psychoanalysis. In *J E P State of Psychoanalysis Worldwide.* No. 10-11 – Winter-Fall 2000.

http://www.psychomedia.it/jep/number10-11/roudinesco.htm

Royal Spanish Academy Dictionary (2018). http://dle.rae.es/?id=cCEHAgu.

Rubens, R.L. (1994): Fairbairn's Structural Theory. In: Grotstein, J.S. Rinsley, D.B. (Ed) 1994): Fairbairn and the origins of object relations, London: Free Association Books.

Said, E. (1978). *Orientalism.* London: Routledge.

Salésio da Silva Francisco, B. (1994) . Verdadero e falso self : aproximaçoes metapsicológicas. En: *3º Encuentro Latinoamericano sobre el pensamiento de Winnicott / Encuentro Winnicottiano de Latinoamérica, 3*. -- Gramado : Grupo de Estudos Psicanalíticos de Pelotas, 1994. p. 449-460.

Santamaría Fernández, A. (2000). El mito como factor estructurante de la personalidad Latinoamericana. http://fepal.org/images/REVISTA2000/santamaria.pdf

Sandler J, Rosenblatt B. (1962). The concept of the representational world. *Psychoanal St Child*
17: 128-145.

Sartre, J-P. (1943/1992). Being and Nothingness. New York: Washington Square Press.

Senise T. (1980). "Per l'adolescenza: psicanalisi o analisi del sé?", *gli Argonauti*, 19, fasc.9 42- 53.

Senise T. (1985). "Il setting nella presa in carico psicodiagnostica dell'adolescente", in AA. VV., pp 112-120, "Il setting", Roma: Borla Editore

Senise T. (1986). La creatività e l'inventiva nell'adolescente, in Boeri, R., Bonfantini, M., Ferraresi, M., "La forma dell'inventiva", Milano: Unicopli

Sensagent dictionary (2018). http://diccionario.sensagent.com/YO/es-es/

Siegel, A.M. (1999). Chapter 4 The Optimal Conversation: A Concern About Current Trends Within Self Psychology. *Progress in Self Psychology*, 15:51-80.

Schore, A.N. (2011). The Right Brain Implicit Self Lies at the Core of Psychoanalysis. *Psychoanal. Dial.,* 21(1):75-100.

Solms, M. (2019). Zur 'Revised Standard Edition' der gesamten psychologischen Schriften Freuds. *Psyche – Z Psychoanal* 73: 1-16.

Spezzano, C. (1996). The Three Faces of Two-Person Psychology: Development, Ontology, and Epistemology. *Psychoanal. Dial*., 6(5):599-622.

Spitz, R.A. (1945). Hospitalism – An Inquiry into the genesis of psychiatric condition in Early Childhood. *Psychoanal. St. Child,* 1:53-74.

Spitz, R. A. (1965). *The First Year of Life.* New York: Int Univ Press.

Spitz, R. A. (1972). Bridges—On anticipation, duration, and meaning. *J Amer Psychoanal Assoc* 20:721-735.

Stern, D.B. (1997) *Unformulated experience: From dissociation to imagination in psychoanalysis*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Stern, D.B. (2010) *Partners in Thought: Working with unformulated experience, dissociation, and enactment.* New York: Routledge.

Stern D.N. (1985). *The Interpersonal World of the Infant: A View from Psychoanalysisand Developmental Psychology*. New York: Karnac Books.

Stern, D. N., Sander, L. W., Nahum, J. P., Harrison, A. M., Lyons-Ruth, K., Morgan, A. C., Bruschweiler-Stern, N. & Tronick, E. Z. (1998). Noninterpretive mechanisms in psychoanalytic therapy: the "something more" than interpretation. *Int. J. Psycho-Anal.*, 79:903-921.

Stolorow, R. and Atwood, G. (1992). *Contexts of being: The intersubjective foundation of psychological life.* Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Sullivan, H.S. (1950) *Conceptions of modern psychiatry*. New York: Norton.

Sullivan, H.S. (1953). *Interpersonal theory of psychiatry.* New York: Norton.

Sullivan, H.S. (1964). *The fusion of psychiatry and social science*. New York:

Norton.

Sutherland, J.D. (1994). Fairbairn's Achievement. In: Grotstein, J.S. Rinsley, D.B. (Ed) (1994):

Fairbairn and the origins of object relations, London: Free Association Books

Ltd. Taylor, C (1989). *Sources of the Self*. Cambridge: Harvard University Press.

Thevarten,

Toranzo, E., Taborda, A. (2017), comp. "*Psicoanálisis relacional. Espacios intersubjetivos e interdisciplinarios de creación de significados para la salud mental*". *("Relational psychoanalysis. Intersubjective and interdisciplinary spaces for the creation of meanings for mental health*").

http://www.neu.unsl.edu.ar/wp-content/uploads/2018/03/PsicoanaO%CC%82lisis- Relacional.pdf

Trevarthen, A. (2001). The neurobiology of early communication: Intersubjective regulations in human brain development. *Handbook on brain and behavior in human development* ed. Kalverboer, A. Gramsbergen, A. Dordrecht: Kluwer.841-882

Tünnermann Bernheim, C (2007). "América Latina: identidad y diversidad cultural. El aporte de las universidades al proceso integracionista". Polis [online], 18 | 2007,Publicado el 23 julio 2012, consultado el 18 marzo 2018. http://journals.openedition.org/polis/4122.

Tustin, F (1981). *Autistic States in Children*. London: Routledge.

Valeros, J.A. (1997). Notas sobre la relación del self con la sexualidad. En: *Confrontaciones: Paneles / Encuentro Latinoamericano Sobre el Pensamiento de Winnicott, 6.* Buenos Aires: Asociación Psicoanalítica de Buenos Aires, 1997. p. 271-284.

Vegh, I. (2010). Verdadero y falso Self. En: *Yo, ego, sí-mismo: distinciones de la clínica.*

Isidoro Vegh. Buenos Aires: Paidós, 2010. p. 151-167.

Winnicott, D.W. (1945) Primitive emotional development. In *Through Paediatrics to Psychoanalysis*. London: The Hogarth Press, 1958.

Winnicott, D.W. (1949) Mind and its relation to the psyche-soma. In *Through Paediatrics to Psychoanalysis*. London: The Hogarth Press, 1958.

Winnicott, D.W. (1952) Psychosis and child care. In *Through Paediatrics to Psychoanalysis*. London: The Hogarth Press, 1958.

Winnicott, D.W. (1953/1971). Transitional objects and transitional phenomena. In *Playing and Reality*. London: Tavistock Publications, 1971.

Winnicott, D.W. (1956) Primary maternal preoccupation. In *Through Paediatrics to Psychoanalysis*. London: The Hogarth Press, 1958.

Winnicott, D. (1960). Ego distortion in terms of true and false self. In *The Maturational Processes and the Facilitating Environment.* New York: International Universities Press.

Winnicott, D.W. (1960a/1965) The theory of the parent-infant relationship. In *The Maturational Processes and the Facilitating Environment*. London: The Hogarth Press, 1965.

Winnicott, D.W. (1960b/1965). Ego distortion in terms of true and false self. In *The Maturational Processes and the Facilitating Environment.* London: The Hogarth Press, 1965.

Winnicott, D.W. (1962) Ego integration in child development. In *The Maturational Processes and the Facilitating Environment.* London: The Hogarth Press, 1965.

Winnicott, D.W. (1963) Communicating and not communicating leading to a study of certain opposites. In *The Maturational Processes and the Facilitating Environment.* London: The Hogarth Press, 1965.

Winnicott, D. (1965). *The maturational processes and the facilitating environment*. New York: International Universities Press.

Winnicott, D.W. (1971) *Playing and Reality.* London: Tavistock Publications, 1971.

Wisdom, J. O. (1961). "A methodological approach to the problem of hystery". *Int.J. Psycho- Anal.*, 42, (3): 1961.

Wolf, E.S. (1988). Problems of Therapeutic Orientation. *Progress in Self Psychology*, 4:168- 172.

Regionalni saradnici (Međuregionalni konsultanti)

Severna Amerika: Dr Henri Fridman, Dr Arnold Goldberg, Dr Džozef Liktenberg i Dr sc. Gari Šlesindžer (originalni nacrt)

Latinska America: Dr Rafael Groisman (nacrt odgovora)

Evropa: Dr Sandra Maestro; prof. univerziteta Lezli Koldvel; Dr Arne Jemstet, i Dr sc. Mihal Šebek, PhD; Dr sc. Ana Alvarez (nacrt odgovora)

Kopredsednik međunarodne saradnje: Eva D. Papiasvili, Ph.D., ABPP

IPA Međuregionalni enciklopedijski rečnik psihoanalize je licenciran pod Creative Commons licencom CC-BY-NC-ND. Osnovna prava zadržavaju autori (IPA i saradnici članovi IPA), međutim, ovaj materijal mogu da koriste drugi, podložno nekomercijalnoj upotrebi, uz punu atribuciju IPA (uključujući pozivanje na URL www.ipa.world/IPA/Encyclopedic_Dictionary) i doslovnu reprodukciju, ne u derivativnoj, uredničkoj ili kombinovanoj formi. Molimo, pritisnite ovde za uslove.

SETING (PSIHOANALITIČKI)

Troregionalna saradnja

Međuregionalni konsultanti: Džoan Šehter (Joan Schachter, Evropa), Džon Tabakin (Jon Tabakin, Severna Amerika), Tais Blušer (Thais Blucher, Latinska Amerika)

Kopredsednik međuregionalne saradnje: Arne Jemstet (Evropa)

I. DEFINICIJA

Stabilni uslovi neophodni za sprovođenje istraživanja i transformacije psihičkih fenomena, naročito onih koji se odnose na nesvesno, u posebnom terapeutskom okruženju.

Koncept psihoanalitičkog setinga implicitan je od početka Frojdovog razvoja psihoanalize kao metoda istraživanja i tretmana, kao što je navedeno u njegovim *Spisima o tehnici* (1912, 1913). Dok je, iz različitih razloga, došlo do modifikacija eksternog setinga koji je predložio Frojd (6 sesija nedeljno u isto vreme svakog dana), koncept je doživeo razvoj i razradu pretežno u pogledu nesvesnih značenja setinga za analitičara i pacijenta; naročito u radu sa graničnim i pacijentima do kojih je teško dopreti, kao i u pogledu internog setinga analitičara, koji se još naziva i analitički stav analitičara (Šafer, 1993).

Kada je reč o „analitičkom setingu", on treba da podrazumeva specifične, ekskluzivne radne uslove koji su neophodni za obavljanje analitičkog procesa. Drugi

tretmani, uključujući psihoanalitičku psihoterapiju, imaju sopstveni seting, mada mogu koristiti neke elemente iz analitičkog setinga. Seting će uključivati i spoljašnje i unutrašnje uslove. Prvi se utvrđuju u okviru vremena i prostora, a drugi se odnose na stanje uma koje je neophodno za obavljanje analitičkog rada, koji se u suštini sastoji u tome da se bude otvorenog uma: kod pacijenta, kroz pravilo slobodnog asociranja, a kod analitičara, kroz slobodno plutajuću pažnju i održavanje stava neutralnosti i uzdržanosti. Iako se interni seting obično povezuje sa analitičarem, on se može odnositi i na pacijenta. Ovaj „interni seting" pacijenta ne mora na početku biti očigledan i možda će morati da se razvija tokom terapijskog procesa. Što se tiče eksternog setinga, neki analitičari govore o „paktu" ili pre „ugovoru", između analitičara i pacijenta (Ečegojen – *Etchegoyen*, 1991).

Pacijent i analitičar imaju odgovarajuće, ali asimetrične uloge, stavove i zadatke, i u eksternom i u internom setingu. Važno je naglasiti da će ova dva aspekta setinga uticati jedan na drugog. Pacijent će morati da prihvati uslove setinga i da bude voljan da sarađuje najbolje što može da bi ih ispunio. Analitičar će, takođe, morati da pristane na ispunjavanje tih uslova. Svako nepridržavanje uslova od strane pacijenta biće predmet analize, i samim tim postati deo analitičkog procesa. Međutim, pacijent pruža setingu i sopstveni ugao gledanja, koji je pod uticajem njegovih nesvesnih fantazija, koje će analitičar morati da interpretira. Analitičar bi takođe trebalo da uzme u obzir i sva zapažanja pacijenta o njegovim greškama (Rozenfeld, 1987; Limentani, 1966).

Ferenci je zagovarao veću tehničku elastičnost; on je verovao da bi održavanje tradicionalnog setinga u tretmanu težih pacijenata moglo da ugrozi razvoj i opstanak terapije. Ferenci (1928, 1955) je uveo ideju „takta", prema kojoj analitičari mogu da promene svoju tehniku za svakog pacijenta, kako bi potpomogli napredovanje analize. Međutim, ovo nije značilo da analitičari mogu da rade šta god žele u ordinaciji. Ferenci je razdvajao koncept analitičkog takta od ljubaznosti. On je govorio o *drugom osnovnom pravilu psihoanalize* po kojem, ako neko želi da analizira druge, on prvi mora da bude podvrgnut analizi. Ferenci je smatrao da bi na ovaj način tehničke razlike među analitičarima mogle da nestanu.

Hose Bleger (1967), verovatno prvi analitičar koji je napravio sistematičnu studiju o setingu, opisao je analitičku situaciju, sledeći Gitelsona (1952), kao ukupnost fenomena koji se dešavaju u odnosu analitičar–pacijent. On ovu situaciju raščlanjuje na sledeći način – *proces* : fenomeni koji se mogu izučavati, analizirati i tumačiti, i *okvir* [*encuadre*]: ne-proces, u smislu da je sačinjen od konstanti unutar čijih granica proces može da se razvija. Prema Blegeru, kada se pacijent susretne sa analitičarevim predloženim setingom – *idealno normalan okvir* – nije lako otkriti osnovne nesvesne fantazije koje ostaju neme; one neće postati očigledne sve dok ne dođe do poremećaja setinga. Za Blegera, pacijentova preovlađujuća nesvesna fantazija je da je seting mesto gde se njegovo/njeno telo stapa sa primitivnim majčinim telom. Dakle, ovde *analitičarev seting* funkcioniše kao kontejner

„nemog" *pacijentovog setinga,* koji podrazumeva „psihotični deo ličnosti". Pod ovim poslednjim Bleger misli na primitivni Ego koji je nediferenciran zbog simbiotske veze sa telom majke.

Diskutujući o onome što naziva „prirodna istorija analitičkog procesa", Melcer (1967, str. 10) razlikuje dva tehnička pitanja. Jedno podrazumeva ono što on naziva „prikupljanje transfera"; drugo „stvaranje setinga". On razlikuje ove dve stavke, naglašavajući da koliko god interpretacija bila važna za „lek" i razvijanje „uvida", to nije glavni rad analitičara u smislu utvrđivanja i održavanja analitičkog procesa. Ovo se vrši, prema Meltceru, kroz „stvaranje setinga", konstantan rad u kojem procesi transfera pacijentovog uma mogu naći izraz.

Bionova koncepcija setinga podudara se sa Frojdom u tome da se „analiza mora voditi u atmosferi deprivacije", tako da „ni u jednom momentu ni analitičar ni analizand ne smeju izgubiti osećaj izolovanosti unutar prisnog odnosa analize" (Bion, 1963, str. 15). Bionov koncept analitičkog prostora spaja intimnost i izolaciju. Ovo stvaranje intimnog, a opet uzdržanog setinga, neophodno je kako bi se proizvela atmosfera u kojoj se stvarnost izvan fenomena, ona koja je bezoblična, „O", može doživeti i „postati", a ne samo intelektualno spoznati (1965, str. 153). Seting je organizovan oko Bionovog koncepta „transformacija", gde se može pospešiti nastanak osećaja apsolutne emocionalne istine – promena forme – koja je često shvaćena kao oživljavanje nerođenih delova selfa.

Neki skoriji radovi koji se tiču setinga povezuju vremenske i prostorne aspekte eksternog setinga sa internim setingom analitičara, u cilju razmatranja načina na koje seting predstavlja najraniji nivo majčinskog holdinga i prisustva. Mnoštvo ovih radova o setingu/okviru preuzima Blegerov fokus na nesvesna značenja okvira za analitičara i pacijenta, koristeći Bionov koncept kontejnera/kontejniranog modela objektnih odnosa kao i koncept analitičkog polja Baranžeovih. (V. i M. Baranže, 2008, Čivitareze, 2008, Čerčer – *Churcher*, 2005, Grin, 2006).

II. EKSTERNI SETING

Prostor: *kauč*. Frojd je dao sledeće preporuke: „on ih [pacijente] poziva da udobno legnu na sofu, dok on sedi na stolici iza njih, van njihovog vidnog polja ." (Frojd, 1904, str. 250). Nekoliko je razloga zbog kojih je Frojd dao ovaj predlog. Istorijski razlozi: u kliničkim slučajevima u „Studijama o histeriji", Frojd je naveo da su pacijenti koje je posećivao često ležali na sofi ili kauču, i da su želeli da ostanu u tom položaju, naročito ukoliko su zatvorili oči da bi pričali o svojim teškoćama. Kasnije, on dodaje subjektivan motiv za

izbegavanje položaja oči u oči: osećanje nelagodnosti i manjka slobode kada vas pacijent posmatra. Ali on iznosi i druge razloge: „[…] [pacijent] je pošteđen mišićnog naprezanja i zbunjujućeg senzornog utiska koji bi mogao da mu odvrati pažnju od sopstvene mentalne aktivnosti" (Frojd, 1904, str. 250). A za analitičara: „Pošto se, dok slušam pacijenta, ja takođe predajem toku svojih nesvesnih misli, ne želim da moji izrazi lica daju pacijentu materijal za tumačenja ili da utičem na njega, odnosno na ono što mi govori." (Frojd, 1913, str. 134). Nakon sto godina, stečeno iskustvo nam dozvoljava da ove preporuke smatramo validnim. Upotreba kauča, u svrhu usmeravanja fokusa pacijenta na njegovu mentalnu aktivnost, implicitno omogućava psihičku regresiju koja omogućava pojavljivanje nesvesnih fantazija i konflikata unutar mreže asocijacija. Vinikot (1955) je pod analitičkim setingom podrazumevao pružanje uslova u kojima bi razvojni poremećaji, koji proizilaze iz razvojnih neuspeha i trauma, mogli biti izraženi, prihvaćeni i protumačeni tako da omoguće razvojnu progresiju. (Videti ispod, *Seting i regresija*).

Vreme. Sastoji se od sesija koje traju 45 ili 50 minuta; visoka učestalost sesija, između tri i pet nedeljno; i mada je teško odrediti trajanje celokupnog tretmana, budući da je za svakog pacijenta potreban određeni period, zna se da uglavnom obuhvata mnogo godina. Kako dolazi do većeg razumevanja psihičkog života, naročito onog koji se odnosi na primitivne i psihotične nivoe kod svih pacijenata, trajanje psihoanalize postaje duže.

Danas, učestalost sesija je sporno pitanje. Za neke analitičare, broj sesija nije značajan, dok za druge jeste. Ovi prvi smatraju da je važan stav i analitička funkcija analitičara ili „interni seting". Drugi analitičari smatraju da je, da bi se razvila analitička funkcija i adekvatan interni seting u pogledu konkretnog pacijenta, neophodna intenzivna veza i da je čest broj sesija ključni faktor. Oni smatraju da je ovo od suštinske važnosti i za pacijenta, kako bi on mogao da istražuje svoj um putem slobodnog asociranja na najdubljim nivoima i, pre svega, da prorađuje analitičareve interpretacije. U pogledu učestalosti sesija, Frojd je rekao: „Ja sa mojim pacijentima radim svaki dan, osim nedeljom i državnim praznicima – odnosno, po pravilu, šest dana nedeljno. Za blaže slučajeve ili produžetak tretmana, koji je već prilično odmakao, tri dana nedeljno će biti dovoljno. Bilo kakva vremenska ograničenja mimo ovoga, ne donose korist niti lekaru niti pacijentu […]. Kada je broj sesija manji, postoji rizik od gubljenja koraka sa stvarnim životom pacijenta, i od toga da će tretman izgubiti kontakt sa sadašnošću i biti nateran na sporedne puteve". (Frojd, 1913 SE: 12, str. 127). Iako visoka učestalost sesija nije dovoljan uslov, za mnoge analitičare predstavlja neophodan faktor. Međutim, uz nju moraju ići i drugi elementi psihoanalitičkog metoda: *pažnja* na tranfer i kontratransfer, uključujući primitivne i psihotične nivoe i kod pacijenta i kod analitičara, kao i analitičareva *interpretacija*.

Drugi eksterni faktori. Analitičareva ordinacija ima određene karakteristike (nameštaj, dekoracija, atmosfera u sobi itd.) koje govore nešto o ličnosti analitičara.

Analitičarevo telo je takođe deo setinga. Pišući o analizi žena od strane žene analitičara, Inid Balint (1973) je navela da za pacijenta, na nesvesnom nivou, analitičareva soba preuzima značenje majčinog tela. Sledeći Blegerovu ideju, Alesandra Lema (2014) je razvila koncept „otelovljenog setinga", posebno kod pacijenata sa simbiotskim transferom. Ona je istakla kako fizički izgled analitičara deluje kao snažan stimulans u pacijentovom unutrašnjem svetu i kako se bilo kakva promena na analitičarevom telu doživljava duboko destabilizujuće.

Ostale komponente „ugovora", kao što su cena i godišnji odmori, takođe bi trebalo da budu uključene kao delovi eksternog setinga. Kada je reč o ceni, i to naročito u današnje vreme, pacijentima može biti potrebna finansijska podrška nekih organizacija, što neizbežno podrazumeva prisustvo trećeg lica, što je element koji se kod inicijalnog ugovora mora razmotriti. Ova treća strana se razlikuje od zemlje do zemlje: to može biti državna zdravstvena služba, zdravstveno osiguranje ili klinika za psihoanalizu nekog instituta, u slučaju kandidata.

III. INTERNI SETING

Kad je reč o *internom setingu analitičara,* glavne ideje nalazimo kod Frojda. Interni seting sastoji se od stanja uma kojeg karakteriše „neusmeravanje pažnje ni na šta konkretno" i održavanje iste „slobodno lebdeće pažnje […] uprkos svemu što neko čuje" […] „pravilo davanja podjednake pažnje svemu neophodan je pandan zahtevu koji se stavlja pred pacijenta da [on] treba da izrazi sve što mu je na umu". Štaviše: analitičar „treba da zadrži sve svesne uticaje iz svog kapaciteta da učestvuje, i da se potpuno preda svom „nesvesnom pamćenju" […] On, jednostavno, treba da sluša i da se ne opterećuje time da li bilo šta pamti" (Frojd, 1912, str. 111-112). Ove ideje su i dalje validne, ali je došlo do njihovog razrađivanja, naročito u pogledu Bionovih ideja o *sanjarenju.* Bion definiše sanjarenje kao „stanje uma koje je otvoreno za prijem bilo kojih „objekata" od voljenog objekta, te je stoga sposobno za prijem projektivnih identifikacija novorođenčeta [pacijenta] bez obzira na to da li ih novorođenče [pacijent] doživljava kao dobre ili loše" (Bion, 1962, str. 36).

Ostale važne komponente internog setinga su neutralnost i uzdržanost. Laplanš i Pontalis definišu *neutralnost* kao stav analitičara koji nastoji da bude „neutralan u pogledu religijskih, etičkih i društvenih vrednosti […], kao i neutralan u pogledu manifestacija transfera" i neutralan jer „on ne sme, apriori, posvećivati posebnu pažnju određenim delovima pacijentovog diskursa, ili im učitavati određena značenja, prema svojim teorijskim predrasudama" (Laplanš i Pontalis, 1973 str. 271). Ana Frojd je neutralnost

definisala u smislu analitičareve potrebe da ostane jednako udaljen od Ega, superega i ida pacijenta (1936). Laplanš i Pontalis *uzdržanost* definišu na sledeći način: analitičar „treba načelno da odbije da ispunjava zahteve i uloge koje pacijent nastoji da mu nametne" (1973, str. 2).

Frojd je raspravljao o opasnostima terapeutskog žara u svojim *Spisima o tehnici* koje je napisao između 1911. i 1915. godine, i u kojima je dao i čuveni opis analitičara kao hirurga. Ovo drugo poređenje se može pogrešno protumačiti i kritikovati ako se bukvalno shvati (kao kod ideje tihog analitičara). Rajkroft (*Rycroft*, 1985) je podvukao činjenicu da analitičar ne treba samo da daje „tačne" interpretacije već, kao podjednako važno, treba i da obezbedi odnos sa svojim pacijentima u kojem analitički proces može da se razvija. Aron (2001) ističe da je interakcija u analizi asimetrična. Jedna asimetrija je u tome da iako oba učesnika neće uspeti da održe seting/okvir, odgovornost je na analitičaru da kroz analizu povrati okvir. Ovo je, kako izgleda, i etičko i metapsihološko pitanje koje se tiče dužnosti i funkcije analitičara. Neutralnost i uzdržanost su, takođe, i osnov za etičku dimenziju analitičarevog stava prema njegovim/njenim pacijentima i radu. Bez istinskog internalizovanja ovih kapaciteta, analitičareve narcisističke potrebe mogu dovesti do eksploatacije pacijentove ranjivosti. Studija o kršenjima etike (Gabard i Selenza – *Gabbard* i *Celenza*, 2003) skrenula je pažnju na važnost i značenje analitičke uzdržanosti i stalne potrebe da analitičar motri na svoj kontratransfer.

Međutim, iako se *interni seting* obično odnosi na analitičara, ne postoji razlog da se on ne razmatra i u odnosu na *pacijenta*. Specifičnost analitičke situacije leži u spremnosti pacijenta da dopusti slobodno izražavanje nesvesnih afekata, konflikata i fantazija, i responzivnosti analitičara da ih shvati. Da bi pacijent mogao da izrazi svoje nesvesne fantazije, biće mu potrebno određeno mentalno stanje koje nije lako postići, kako bi prihvatio obavezu da nastoji da se pridržava slobodnog asociranja. Prema Frojdu, ovo osnovno pravilo sastoji se od toga da se pacijenti „uzdrže od bilo koje svesne refleksije i da se prepuste, u stanju tihe koncentracije, praćenju ideja koje su im došle na um spontano (nenamerno) […] čak i ako su neprijatne, suviše nerazumne, nevažne ili nerelevantne" (Frojd, 1924, str. 195).

Mnoštvo drugih analitičara istražilo je i razvilo sopstvenu misao o „analitičkom stavu", sledeći Vinikotov koncept holdinga i olakšavajuće okoline, (Vinikot, 1965, Klauber, 1981, Bolas, 1987, Parsons, 2014), u kojem analitičar nudi sebe kao objekt da ga pacijent koristi. Ovo je proširilo polje razumevanja analitičkog procesa, uključujući transfer i kontratransfer i analitičarev afektivni odgovor (King, 1978). Džozef Sandler (1976) je opisao koncept analitičareve uloge responzivnosti, koja se odnosi na kapacitet analitičara da se nesvesno identifikuje sa internim objektom koji pripada pacijentu i da se upusti u odigravanje u sesiji. Analitičar tek naknadno postaje svestan onoga što se dogodilo i tada je sposoban da formuliše interpretaciju u vezi sa zamišljenim značenjem onoga što se dogodilo. Ova vrsta odigravanja može uključivati analitičarevo telo, u

smislu ponašanja ili određenog telesnog odgovora.

U okviru italijanske psihoanalize, (npr. Bolonjini, Bonaminio, Kjaneze – *Chianese*, Čivitareze, Fero) koja je sledila rad Vinikota i Biona, došlo je do razvoja mišljenja o različitim elementima analitičkog stava analitičara, proširivanjem razumevanja koncepata kontratransfera i konstrukcije, i fokusiranjem na „osobu analitičara", uključujući njegovo telo. Bolonjini je istraživao temu psihoanalitičke empatije (2004) koju on pronalazi u momentima dubokog emocionalnog kontakta i uvida između analitičara i pacijenta u sesiji: „srećna kombinacija emocije, mašte i refleksije, koja je omogućila i pacijentu i meni da u potpunosti shvatimo šta se dešava." (2004, str. 13). Opis kvadranata setinga, Antonina Feroa, doprineo je proširenju koncepta setinga (1998). Ovo su četiri glavne definicije setinga koje se, uz isticanje različitih preovlađujućih značenja, spajaju kako bi formirale seting kao celinu. Prvi kvadrant je skup formalnih pravila (kauč, učestalost, cena i tako dalje). Drugi podrazumeva mentalno stanje analitičara, koje se, prema Ferou, menja u zavisnosti od projektivnih identifikacija pacijenta i predstavlja ključni uslov za napredovanje analize. Treći kvadrant odnosi se na seting kao cilj, a kršenje setinga od strane analizanda vidi kao pokušaj komunikacije, naročito u slučaju pacijenata sa težim bolestima. Fero ovde naglašava perspektivu drugačiju od one tradicionalne; on smatra da kršenje pravila može predstavljati način komunikacije, a ne manifestaciju odigravanja (Limentani, 1966, takođe je naglašavao ovakvo shvatanje odigravanja kao komunikacije). Konačno, poslednji kvadrant uključuje remećenje setinga od strane analitičara, na osnovu ideja Hosea Blegera.

IV. SETING I REGRESIJA

Koncept regresije je kontroverzno pitanje. Za pojedine analitičare, pristalice tradicije Ego psihologije, seting je uslov u kojem „nepromenljivost konstantne, pasivne okoline prisiljava [pacijenta] da se adaptira, tj. da regresira na infantilne nivoe" (Makalpin – *Macalpine*, 1950, str. 525), kako bi se omogućila analiza transferencijalne neuroze. Nasuprot tome, Vinikot je izneo gledište da pozitivni aspekti analitičkog setinga obezbeđuju olakšavajuću i holding okolinu koja omogućava regresiju. Akcenat je na aktivnoj, responzivnoj okolini u kojoj seting predstavlja aspekte analitičarevog stava. Vinikot je naglašavao ključnu važnost setinga kao terapeutskog alata samog po sebi kod onih pacijenata kod kojih je poremećaj u razvoju doveo do formiranja lažnog selfa (1955). Kod takvih pacijenata je neophodna duboka regresija u okviru analitičkog tretmana, u kojem fizički seting i svesno prisustvo analitičara pružaju olakšavajuću okolinu neophodnu za zdrav razvoj nastanka (istinskog) selfa; zadržavanje preuranjenih

interpretacija je deo adaptiranja koje analitičar mora da izvrši.

Melanija Klajn (1952, str. 55) je terapijski prostor definisala kao prostor kojim dominira transfer, koji se posmatra kao „ukupna situacija" interakcije između analizanda i analitičara, u kojoj se interpretacija vidi kao analitičarev primarni alat za interakciju sa pacijentom. M. Klajn je nastojala da stvori, u savezu sa Frojdom, objektivni prostor u kojem su projekcije i dobrih i loših unutrašnjih objekata – kao i delova Ega – slobodne da se pojave u analitičkom prostoru. Vinikot je opisao drugačiju vrstu setinga u odnosu na onu koju je definisala M. Klajn. Dok ona traži *objektivnost* u terapijskom prostoru, Vinikot traga za potpuno drugačijim prostorom, onim koji kroz „pouzdanost" stvara atmosferu koja olakšava *subjektivnost* analizanda – subjektivnost, u smislu da se prostor prilagođava pacijentovom individualnom osećaju postojanja i da ne nastoji da ga naruši. „Seting analize preslikava prvobitne i najranije majčinske tehnike. On ohrabruje regresiju zbog svoje pouzdanosti" (Vinikot, 1955, str. 286). Vinikotova teza je da kod nekih pacijenata postoji primitivno stanje „neintegrisanosti" koje zahteva regresiju do najranijih faza razvoja. Kroz ovu regresiju, analizand može da se suoči sa svojim razvojnim distorzijama i fiksacijama kako bi pronašao druga rešenja, pri čemu analitičar stvara bezbednu i senzitivnu okolinu. Prema tome, dolazi do „obezbeđivanja setinga koji daje samopouzdanje" analizandu (Vinikot, 1954, str. 287), omogućavajući „regresiju pacijenta do zavisnosti" (ibid.), zdrave zavisnosti koja onda može ponovo da pokrene rane razvojne procese. Zanimljiva paralela bi se mogla povući sa Laplanšovim konceptom „praznog" transfera, koji takođe regresira do porekla, porekla enigmatskih želja ranih negovatelja (Laplanš, 1997, 2010).

Drugi analitičari, poput Ečegojena (1986), smatraju da svrha setinga nije da stvori regresiju, nego da je otkrije i kontejnira. U okviru klajnijanske metapsihologije, regresija se pre posmatra kao oblik „psihičkog povlačenja" (Stajner, 1993); regresija nije proizvod setinga, već pacijentove patologije koja se ogleda u specifičnim radnim uslovima koje nudi analitički seting.

V. SETING I PARAMETAR

U ovom poglavlju opisan je standardni seting koji je neophodan za ostvarivanje psihoanalitičkog procesa. Međutim, postoji i kontroverzno gledište koje obuhvata i druge elemente setinga. Generalno, ti parametri se smatraju opravdanim kada se radi o pacijentima sa ozbiljnom psihopatologijom, koji možda ne trpe standardne uslove.

Ajsler (*Eissler*, 1953, str.110) je prvi definisao termin parametar u psihoanalizi kao „odstupanje, i kvantitativno i kvalitativno, od tehnike osnovnog modela, koja zahteva interpretaciju kao isključivi alat." Ova modifikacija treba da bude privremena i nestaće, vraćajući se standardnoj tehnici, što je pre moguće. Iako se Ajsler uglavnom poziva na korišćenje drugih intervencija umesto interpretacije, termin parametar može se razmatrati u širem smislu (korišćeni su drugi termini, kao što je *varijacija tehnike*, Levenstajn, 1982). Ovo znači bilo kakvo modifikovanje elemenata psihoanalitičkog metoda, koje u standardnom setingu podrazumeva učestalost sesija, upotrebu kauča i trajanje terapije (sesije i celokupnog procesa).

Neki analitičari smatraju da je neophodno uvesti neku vrstu varijacija u seting kod tretmana pacijenata sa ozbiljnom patologijom, kao što su granični i psihotični pacijenti. Ovo je slučaj Kernberga, koji navodi da „granične ličnosti ne podnose regresiju u okviru psihoanalitičkog tretmana" (Kernberg, 1968, str. 601); međutim, on ne tvrdi da bi njegova tehnika trebalo da se smatra psihoanalizom, već psihoanalitičkom psihoterapijom. Drugi analitičari, naprotiv, ne vrše modifikaciju standardnih uslova za slične pacijente; za njih je standardni metod i neophodan i moguć (H. Rozenfeld, 1978). Ova razlika u pristupu odražava različita teorijska gledišta na psihopatologiju i u nekim slučajevima se odnosi na različite vrste psihopatologije. Drugi psihoanalitičari, kao što su Krejči (2009) i, u njihovoj teoriji mentalizacije Bejtman i Fonađi (2013), takođe predlažu da je za ozbiljne granične pacijente, koji odigravaju na ekstremne načine, neophodno modifikovanje setinga kako bi se uspostavio tretman.

V. DALJI RAZVOJI KONCEPTA SETINGA

Pojedini autori su razdvojili „okvir" od „setinga"; okvir je seting obezbeđen od strane analitičara, u kojem analitički proces može da se odvija, poput rama slike (Milner, 1952a), dok se seting odnosi na sam proces. Milner je okvir smatrao suštinskim za razgraničavanje onoga što je unutra od onoga što je spolja; okvir pokazuje „da ono što je unutra mora biti zapaženo, interpretirano na različit način od onoga što je spolja". Okvir „omeđuje oblast unutar koje ono što je zapaženo mora da se shvati kao simbol, kao metafora, ne bukvalno." (1952b, str. 80-81). Rajkroft (1958) i Pola Hajman (1957) su koristili frazu „figura i pozadina", a ne okvir. Drugi autori koriste termine „okvir" i „seting " kao sinonime. U ovom poglavlju, ove dve reči se koriste kao sinonimi, osim kada je drugačije naznačeno.

Lakanovo eksperimentisanje sa vremenskim aspektima okvira podstaklo je ozbiljno razmišljanje o kliničkim i teorijskim implikacijama klasičnog setinga (1958-

1997). Još jedna Lakanova inovacija bilo je njegovo postuliranje analitičara kao subjekta -koji-bi-trebalo-da-zna. Ovaj koncept je istovremeno i duboko uvažavao neophodnu intersubjektivnu asimetriju u analitičkom odnosu, i trebalo da bude ironičan u pogledu normativnih pretenzija onih analitičara koji su smatrali da u sebi utelovljuju zdrav Ego za svoje pacijente. Prema ovom stanovištu, klasičan okvir je sam po sebi paradoksalan. On nije „autoritaran" *per se*, već dozvoljava da se zamišljena projekcija pacijenta toleriše i postepeno razgrađuje u interpretativnom radu (1947–1997,1945–1966). U nizu još uvek neprevedenih tekstova (1968, 1969, 1970, 1977) Pjera Olanjije pažljivo je ispitivala neminovno preklapanje subjekta u projekcijama drugog. Ona je istakla da zabrana „da se kaže sve što padne na pamet može imati efekat stavljanja pacijenta u stanje apsolutnog ropstva, transformišući ga u robota koji govori". Na ovaj, kao i druge načine, ona je analizirala potencijalno otuđenje usled nepromišljene primene okvira. U njenom konceptu neizbežnog „nasilja interpretacije", ona je stavila ranog negovatelja i analitičara u isti paradoksalni položaj rizikovanja „preterane" interpretacije, kao opomenu koja je navela analitičare francuskog govornog područja sa obe strane Atlantika da izraze rezerve oko nekritične upotrebe kontratransfera za razumevanje pacijenata. Francuski autori su bili naročito osetljivi na svojstveni „zavodljivi" potencijal – i neophodan i nasilan – koji je deo analitičkog setinga.

Done (*Donnet*, 2001) pravi razliku između *analitičkog mesta* i analitičke situacije: „Analitičko mesto sadrži ansambl onoga što analiza nudi. Ono uključuje analitičarev rad, a analitička situacija proističe slučajno, iz dovoljno adekvatnog susreta pacijenta i mesta" (str.138).

Dva glavna izvora za trenutno postuliranje teorija koje se konkretno tiču setinga jesu Vinikot (1955) i Bleger (1967). Neki autori upućuju i na korišćenje teorije polja Baranžeovih (1983), koja analitičku situaciju vidi kao kokreaciju; dva člana analitičkog para su neraskidivo povezana, nijedan se ne može razumeti bez onog drugog. Analitičko polje je konfigurisano kao nesvesna fantazija analitičkog para, koja će tako biti tretirana tokom čitave analize.

Pionirski rad Andrea Grina „Analitičar, simbolizacija i odsustvo u analitičkom setingu" (1975) bio je posvećen uspomeni na Vinikota, autora čije je delo Grin uveo u Francusku. U Grinovom tumačenju Vinikota, okvir, i kvalitet analitičkog prisustva koje ga prati, predstavlja sadašnje „okruženje" u ulozi olakšavanja ili narušavanja pacijentovog kapaciteta za iskustva u prelaznom prostoru i kreativno mišljenje. Pod mišljenjem se ovde smatraju nehalucinatorne, neprojektivne misli koje su subjektivizovane kao deo sebe. U produžetku ovog teorijskog uvoda, rad Renea Rusijona naglašava svojstvo „migoljenja": „seting može postati poziv pacijentu da učestvuje u zajedničkoj oblasti/polju za igru ili razmišljanje, gde pacijent može da „odgovori" na sopstveni način" (Rusijon, 1995), što će za posledicu imati da ga analitičar ili „drži" ili

interpretira. Analitičar i njegov seting postaju „médium malleable" (medijum za oblikovanje) u smislu korišćenja objekta (1988, 1997, 2013).

VI. A. Posebni severnoamerički doprinosi i razvoji

Niz uticajnih proširenja frojdijanske tradicije, sa isticanjem psihoanalitičke situacije/setinga/okvira kao aktivnog i dinamičnog učesnika u tekućem psihoanalitičkom procesu, može se naći u radovima Stouna (*Stone*), Modela i Spruela (*Spruiell*). U svojoj klasičnoj, a u to vreme ipak revolucionarnoj monografiji „Psihoanalitička situacija" (Stoun, 1961) i njenom nastavku „Psihoanalitička situacija i transfer" (Stoun, 1967), Stoun je predstavio koncept psihoanalitičkog setinga kao organski povezanog sa dinamičnim „poljem sile(a)" kojeg stvara (1967, str. 3). U ovoj perspektivi, seting oslobađa skup iluzija u obliku arhaičnih i relativno zrelih transfera, kao i međusobno delovanje različitih temporalnosti.

Robert Langs (1984) je pisao o idealnom klasičnom okviru kao strukturalnom konstruktu, koji definiše dvopersonalno polje u kojem se pacijentova nesvesna komunikacija može bezbedno pojaviti (i ukrstiti sa analitičarevom). U okviru ovog „komunikacijskog" pristupa, „utvrđivanje, upravljanje, ispravljanje i analiziranje narušavanja okvira čine važnu grupu relativno neprepoznatih i konstantno ključnih intervencija" (Langs, 1979, str. 12). Njegov bogat ekspoze o višestrukim aspektima projektivno-introjektivne nesvesne komunikacije u dvopersonalnom viševektorskom polju, kojoj „bezbedno definisani i održavani okvir" omogućava da se pojavi – veza sa kapacitetom za iskustva u prelaznom prostoru sa njegovim novim dinamičnim svojstvima i analitičarevim doprinosom pacijentovom transferu – sadrži mnogo temeljnih elemenata bogatih savremenih razvoja, bilo da su priznati ili ne.

Arnold Model (1988, 1989) proširuje tradiciju istraživanja intrapsihičkih i relacionih dinamičnih sila koje proizilaze iz centralne uloge psihoanalitičkog setinga kao „kontejnera višestrukih nivoa realnosti" (Model, 1989, str. 9), s obzirom na promenljive ciljeve tretmana (Model, 1988). Prema ovom stanovištu, sam seting uključuje kvalitet veze između analizanda i analitičara, i predstavlja dinamičan temelj psihoanalitičkog tretmana. Nadovezujući se i proširujući isticanje važnosti „pravila igre" (Spruel, 1983), „osnovnih pravila" i „okvira" (Langs, 1979, 1984) i analogije sa ramom slike (Milner, 1952), Model (1988) posmatra „okvir" ne samo kao ograničenje (Bleger, 1967), već i kao „okruživanje posebne realnosti" (Model, 1988, str. 585), i kao instituciju jedinstvenog „ugovornog i komunikacijskog aranžmana između dva učesnika" (ibid.), koji stvara iluziju transfera, na način sličan kreiranju iluzije u pozorištu. (videti i Dž. Makdugal – *J.*

McDougall, 1986)

Usklađivanje sa samim setingom, šire shvaćenim dinamički, dobija dalji razvoj u savremenoj severnoameričkoj teoriji, u bionijanskom pristupu i teoriji polja (Goldberg, 2009; Pelc – *Peltz* i Goldberg, 2013), interpersonalnoj (Levenson, 1987; Stern, 2009) ili relacionoj školi (Aron, 2001; Bas, 2007 i drugi). Nadovezujući se na Gila i priključujući se Mičelu i relacionoj grupi, Hofman (2001) je, na primer, pisao o uzajamnom delovanju rituala i spontanosti. Bio je svestan neophodnosti pravila i suspenzija istih.

Hose Bleger je tek relativno nedavno izučavan u severnoameričkoj psihoanalizi, ali je Raker (1968) preveden još na početku, te je uticao na intersubjektivni, interpersonalni rad koji su na Institutu Vilijam Alanson Vajt (*William Alanson White Institute*) razvijali Salivan, Klara Tompson, i kasnije, u savremeno doba, Levenson, Mičel, Danijel Stern i ostali. Savremeni relacioni teoretičari poput Basa (2007), vide analitički rad uokviren kao prostor u kome se nalaze dve osobe u dvopersonalnom polju. Međutim Bas, za razliku od Langsa, naglašava jedinstvenost: „jedna veličina nikada ne odgovara svima" (ibid., str. 12). Ovde i sada je prožeto relacionom prošlošću, što je način razmišljanja sa snažnim afinitetima prema Baranžeovima i Blegeru. Seting je, u Blegerovom smislu, više u skladu sa dvopersonalnim modelima analitičkog procesa, uključujući i ideju da se društveni, institucionalni, kao i metateorijski procesi odvijaju i deluju unutar setinga.

Slično Blegeru, Piter Goldberg (2009) je razvio perspektivu u kojoj okvir/seting vidi u bionijanskom smislu kao strukturu u kojoj su projektovane i sadržane psihotične anksioznosti. Prema Goldbergovom viđenju, okvir postaje mesto u kojem, bilo analitičar, bilo analizand, prazne oštećene ili psihotične aspekte selfa. Da bi se razumeli svi rascepljeni (spliting) aspekti dinamike transfera/kontratransfera u određenim slučajevima, posmatra se okvir, oni navodno jednostavni elementi u okviru, ili setingu, koji su procesima pražnjenja i projekcije postali iskrivljeni i toksični. Opasni fragmenti selfa ili drugog mogu biti sakriveni u okviru, i ostaju neuočljivi i izvan obuhvata analize, sve dok analitičar ove otcepljene (spliting) fragmente ne bude mogao da uoči i vrati živim osobama u analitičkoj situaciji.

Grotstajn, jedan od Bionovih najranijih i vodećih zagovornika u SAD, razvio je koncept setinga u kome se dva učesnika konačno saglase da štite analitičku „samoću". Ovde koncept setinga, za razliku od okvira, postaje „sveti" sporazum: prilikom utvrđivanja pravila okvira i prihvatanja istih od strane analizanda, analitičar i analizand uspostavljaju *pakt* koji svakog učesnika obavezuje da štiti trećeg – samu analitičku proceduru (*Grotstajn*, 2011, str. 59).

Tabakin (2016) je nedavno napravio razliku između termina „okvir" i „seting". On predlaže da konceptualizacija „okvira" podrazumeva strukturu, dok „seting" podrazumeva odnos. Ideja okvira-kao-strukture služi kao vodič za procenjivanje i tumačenje odigravanja (*acting out*) u odnosu na tu strukturu. Seting, za razliku od okvira,

implicira atmosferu koja definiše potencijalni transformativni efekat tretmana. Seting pripoveda o zajedničkom prostoru analitičara i analizanda, koji postaje dinamičan proces razvoja između dva učesnika. Evolucija koncepta setinga/okvira je nezavisna priča u slučaju frankofonih analitičara iz Kvebeka, koja je smeštena na tački spajanja tri psihoanalitičke kulture: preovladava njihov prirodni afinitet prema kontinentalnoj francuskoj analizi, ali je ipak i pod uticajem sve tri škole mišljenja u Velikoj Britaniji, kao i u dodiru sa nekim od glavnih razvoja koji menjaju američki psihoanalitički pejzaž. U pogledu setinga, identifikacioni izbor za frankofonu analitičku zajednicu iz Kvebeka bio je jasan: namerno se distancirajući i od medicinskog modela i od Ajtingonove (*Eitingon*) verzije okvira, ona se izričito odredila protiv „kanonskih" pritisaka koji su postali sporno pitanje za mnoge američke (SAD) analitičare.

Za razliku od potrebe za ikonoklastičnom asertivnošću koja je obično karakterisala važne segmente američkih teorija, Lakanova zaostavština je zagovarala mentalnu slobodu, izraženu u duhu intenzivne debate, sa proširenjem frojdijanskog opusa. I rad Andrea Grina o funkciji okvira kao „trećem" i podršci mentalnom funkcionisanju pacijenta u njegovom svojstvu da oblikuje zajednički „analitički objekt" (1975), i Laplanšovo uvođenje pojma „praznog" transfera (1997, str. 662), izazvanog relativnom nereaktivnošću analitičara, koji ponovo pokreće mogućnost rešavanja enigmi detinjstva, predstavljaju kasnije primere. Skarfoan (2010) je proširio refleksiju o kvalitetu analitičarevog slušanja u svom pojmu „prihvatljivosti".

Druga snažna struja u evoluciji francuske psihoanalize, koja je imala uticaj u Kvebeku, obuhvata istraživanja neklasičnih elemenata setinga kao potpore psihičkoj reprezentaciji i subjektivizaciji, naročito u infraneurotičnim registrima: Fransoaz Dolto (*Françoise Dolto*, 1982, 1985) i njena upotreba simboličnih plaćanja kod analize dece; Kan (2002), Rusijon (2013), Done (1995) i ostali o metapsihološkoj funkciji vizuelne percepcije analitičara u analitičkom radu licem u lice. Praksa na klinikama za psihoanalizu u Francuskoj i Kvebeku takođe je bila izvor inovacije „okvira", naročito iz trostrukog ugla gledanja na proces evaluacije (Kestemberg, 2012; Done & de M'izan, 2012; Lasvernjas – *Lasvergnas*, 2012; Rid – *Reid*, 2014), plaćanja trećeg lica (Kestemberg, 1985, 1986), i alternativnih psihoanalitički motivisanih intervencija, kao što je specifično proširenje okvira u „psihoanalitičkoj psihodrami" od strane Lebovisija i Djatkina (Lebovisi, Djatkin i Kestemberg, 1952) i Žiboa (2005). Još jedan vredan, mada paradoksalan ishod Lakanove teorije i prakse, bio je kritičko istraživanje potencijala za podmuklu zloupotrebu u „setingu" podučavanja i obuka na institutima za psihoanalizu koje su sproveli Olanjije (1969) i ostali. Konačno, među severnoameričkim analitičarima sa francuskog govornog područja postoji dodatna koncepcija da seting intenzivira „izlaganje" govora (Imbo – *Imbeault*, 1997) na način da nesvesnu logiku unutar njega čini pristupačnom za posmatranje.

VI. B. Posebni latinoamerički doprinosi i razvoji

U latinoameričkoj psihoanalizi, Orasio Ečegojen (1986) i Hose Bleger (1967) su najcitiraniji autori na međunarodnom planu po pitanju setinga. Usled kulturološke raznovrsnosti i mnoštva škola koje su uticale na latinoameričke institucije za psihoanalizu, ne postoji jedinstven način pristupa ovoj temi u regionu. Aktuelna je diskusija o potrebi da se psihoanalitička tehnika prilagodi savremenom društvu.

Ečegojen (1986) zagovara čvrst, ali i fleksibilan seting, koji sadrži skup varijabli koje su ustanovljene kako bi obezbedile stabilan okvir koji će omogućiti odvijanje analitičkog procesa. Ečegojen tvrdi da seting predstavlja stvarnost koja je prisutna u analitičkoj situaciji, i shvata je kao društveno okruženje oko nas. On veruje da proces inspiriše seting, ali da ne bi trebalo i da ga određuje.

Među brazilskim autorima koji su doprineli konceptu setinga, Fabio Herman se izdvaja (1991) kao važan mislilac koji seting takođe posmatra kao *okvir.* Analitičari ga ustanovljuju u svojoj kliničkoj praksi kako ne bi izgubili svoj metod tokom analitičkog procesa. Ovaj okvir služi kao ograda okrenuta prema spolja. Ona ne štiti analizu od prodora spoljašnjeg sveta; to je nemoguć zadatak, jer je spoljašnji svet već prisutan u ordinaciji sa analitičarem i pacijentom. Pa ipak, ona štiti analitički par od rutiniranog načina razmišljanja. Srž Hermanove teorije je koncept rušenja polja, koji se može shvatiti kao trenutak u analizi kada je analizand u stanju da primeti self reprezentaciju čije je pojavljivanje bilo sprečavano. Pucanje postojećeg polja komunikacije, prema ovom autoru, čini glavno obeležje analitičkog procesa. Upravo će unutar ograde setinga analizandi postati svesni različitih percepcija sebe samih.

Eizirik, Korea, Nogeira – *Nogueira* i saradnici (2000) razvili su ideju da trenutni društveni kontekst nosi određene karakteristike i da se njegov uticaj na analitički seting mora poštovati. Oni tvrde da analitički trening ima ključnu ulogu u formiranju analitičkog identiteta, koji mora da uključuje analitičarev stav očuvanja setinga – njegovog čuvara, na neki način. Oni dele Grinovo viđenje funkcije setinga; seting ima ulogu trećeg, koji mora biti eksplicitno ili implicitno prisutan u bilo kojem ljudskom odnosu, kako bi ga sprečio da postane psihotičan. Štaviše, oni naglašavaju značaj koncepta *internog setinga.* Ovo drugo će analitičarima omogućiti da upravljaju očuvanjem setinga u trenutnom društvenom kontekstu.

Marsio de Freitas Đovaneti (*Marcio de Freitas Giovannetti*, 2006), sledeći Žaka Deridu, govori o gostoprimstvu današnjih analitičara. Ovaj pristup predstavlja prilično aktuelnu perspektivu unutar psihoanalitičke debate u Latinskoj Americi. Freitas Đovaneti podržava ideju da je u savremenoj kliničkoj praksi potreban izvodljiv, a ne tradicionalan seting. U današnjem svetu, gde je ideja o brzini i ubrzanosti vremena

zamenila pojam trajnosti, ukoliko se na pacijente primeni klasičan seting, postoji rizik od onemogućavanja razvoja bilo kog oblika analize. Za ovog autora, jedna od osnovnih uloga analitičara jeste postepeno formiranje ostvarljivog setinga, tako da analiza može da napreduje. Analitičari moraju da teže ka transformisanju virtuelnog, bezgraničnog prostora u mesto – mesto stvarnog, a ne virtuelnog iskustva.

VII. SETING U PSIHOANALITIČKIM REČNICIMA

Značajno je da u mnogim, često korišćenim rečnicima psihoanalize, ne postoji odrednica za „seting". Pa ipak, neki od elemenata koncepta „setinga" mogu se pronaći u ovim rečnicima: slobodno asociranje, slobodno lebdeća pažnja, uzdržanost, neutralnost i tehnika. Jedini izuzeci koji kao odrednicu imaju „Seting" ili odgovarajući termin su: *Psychoanalytic Terms and Concepts*, ur: Okinklos, E. i Samberg, E. (2012) pod „Analitički proces", *Dictionnaire international de la psychanalyse*, ur: De Mižola, A. (2013) i *Diccionario de Psicoanálisis Argentino*, ur: Borenstejn, C. (2014) pod „Bleger/Encuadre [Okvir]" i „Campo Psicoanalitico [Polje]".

VIII. ZAVRŠNI KOMENTARI

Analitički seting, kako ga je definisao Frojd, očigledno je ostao nesporan u tekućoj kliničkoj praksi u sva tri regiona. Razvoji su pretežno nastali kod konceptualizovanja i razumevanja nesvesnih značenja setinga za pacijenta i analitičara, naročito prateći rad Blegera i Vinikota. Bionov koncept „sanjarenja" doveo je do daljih razrada analitičarevog rada (interni seting) i samog analitičkog procesa. Fokus na analitički stav i analitičarev rad je takođe povezan sa proširenjem koncepta kontratransfera.

Neki autori termine „seting" i „okvir" koriste naizmenično, dok drugi prave razliku između ova dva termina u pogledu „pravila" i granica setinga i procesa koji se javlja unutar okvira.

U Latinskoj Americi postoji izričita zainteresovanost za potrebu adaptiranja klasičnog psihoanalitičkog setinga u odnosu na tekuću društvenu i kulturološku stvarnost, koje se smatraju važnim faktorima protiv prihvatanja tradicionalnog setinga.

Možda se veći značaj sada daje terminu „seting", jer postoji zabrinutost da bi promene uslova za sprovođenje psihoanalize (npr. putem novih tehnologija koje podrazumevaju virtuelno prisustvo) mogle za posledicu da imaju rizik od gubljenja smisla i važnosti ovog temeljnog koncepta.

Prvih 10 strana u tekstu iznad napisane su uglavnom – ali ne isključivo – iz evropskih psihoanalitičkih izvora, sledeće tri strane iz severnoameričkih izvora, a poslednje dve strane iz latinoameričkih izvora.

LITERATURA

Aron, L. (2001). *The Meeting of Minds*. The Analytic Press. NY. Routledge.

Auchincloss, E. and Samberg, E., Eds. (2012). *Psychoanalytic Terms and Concepts*. America Psychoanalytic Association.

Aulagnier, P. (1977-1986). Le droit au secret : condition pour pouvoir penser. In *Un interprète en quête de sens.* Paris: Ramsay, 219-238.

Aulagnier, P. (1970). Un problème actuel : les contructions psychanalytiques. In *Un interprète en quête de sens.* Paris : Ramsay, 83-115.

Aulagnier, P. (1969). Sociétés de psychanalyses, et psychanalyse de société. In *Un interprète en quête de sens.* Ramsay : Paris, 47-82.

Aulagnier, P. (1968). Comment peut-on ne pas être persan ? In *Un interprète en quête de sens.*

Ramsay: Paris, 29-45.

Balint, E. (1973). Analysis of women by a woman analyst. *Int J. Psycho-Anal* 59 195-201

Baranger, M. and Baranger, W. (2008). The analytic situation as a dynamic field. *Int J Psychoanal.*, 89:795-826.

Baranger, M., Baranger, W. and Mom, J.M. (1983). Process and non-process in analytic work. *Int. J. Psycho-Anal.* 64.1-15.

Bass, A. (2007). When the frame doesn't fit the picture. *Psychoanal. Dial.*, 17:1-27.

Bateman, A. & Fonagy, P. (2013). Mentalization-based treatment. *Psychoanal. Inq.* 33 595- 613

Bion, W.R. (1962). *Learning from Experience*. London: Karnac.

1991. Bion W.R. (1963). *Elements of Psycho-Analysis.* London:

Karnac, 1984. Bion W.R.1965. *Transformations.* London: Karnac,

1984.

Bleger, J. (1967). Psycho-analysis of the psycho-analytic frame. *Int. J. Psycho-Anal*, 48: 511- 519.

Bleger, J. (1967). Psicoanálisis del encuadre psicoanalítico, *Revista de Psicoanálisis*, vol. 24, pp 241-258. Also in *Simbiosis y ambigüedad. Estudio psicoanalítico*. Cap. 6.

Bollas, C. (1987). *The Shadow of the Object*. London: Free Association

Books Bolognini, S. (2004). *Psychoanalytic Empathy.* London: Free

Association Books

Bonaminio, V. (2003). La persona dell'analista: Interpretare, non-interpretare e countertransfert. In P. Fabozzi (ed) *Forme dell'interpretare. Nuove prospettive nella teoria e nella clincia psicoanalitico. (*p25-59) Milan; Franco Angelo

Borenszstejn, C. (2014). *Diccionario de Psicoanálisis Argentino*. Associacion Psicoanalitica Argentina.

Cahn, R. (2002). *La fin du divan?* Paris: Odile Jacob.

Chianese, D. (2007). *Constructions and the Analytic Field*. East Sussex: Routledge

Churcher, J. (2005). Keeping the Psychoanalytic Setting in Mind. Unpublished lecture St Martin's College and Tavistock Clinic

Civitarese, G. (2008). Immersion versus Interactivity and Analytic Field. *Int J. Psycho-Anal* 89 279-298

De Mijolla, A. Ed. (2013). *Dictionnaire international de la psychanalyse.* Paris: Hachette Pluriel.

Di Chiara, G. (1971). Il setting analitica. *Psicho.* 8:47-60

Doeser, J. et al (2014). Working psychoanalytically—inner and outer frame. *Psychosozial- Verlag Giessen.*

Dolto, F. (1982). *Séminaire de psychanalyse d'enfants*. Paris: Tome 1,

Seuil. Dolto, F. (1985). *Séminaire de psychanalyse d'enfants.* Paris:

Tome 2, Seuil Donnet, J.L. (1995). *Le divan bien tempéré*. Paris: PUF.

Donnet, J.L. (2009). *The Analysing Situation (Psychoanalytic Ideas and Applications).* Trans.

A. Weller, London: Karnac.

Donnet, J.L. (2001). From the fundamental rule to the analyzing situation. *Int. J. Psycho-Anal*

82 129- 140

Donnet, J.L. & de M'Uzan, M. (2012). The analytic encounter. In *Initiating Psychoanalysis: Perspectives.* Eds Reith, B, Lagerlöf, S, Crick, P., Møller, M & Skale, E. New York: Routledge. 120-145.

Eissler, K. R. (1953). The effect of the structure of the ego on psychoanalytic technique. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 1:104-143

Etchegoyen, H. (1986). *Los fundamentos de la técnica psicoanalítica*. Amorrortu editores. Buenos Aires. English Version: (1999) *The Fundamentals of Psychoanalytic Technique*. London: Karnac Books.

European Psychoanalyst Federation Bulletin (1997) Glossary.

Ezirik, C.L.; Correa, F.R.; Nogueira, J.; Mabilde, L.C.; Gus, M.; Hartke, R.; Levy, R. (2000). The Current Context and the Analytic Setting: between scientific evolution and the impositions of the real world. Caracas. FEPAL 2000, pp 29-33

Ferenczi, S. (1928). The elasticity of psychoanalytic technique. In S. Ferenczi (1955) Final Contributions to the Problems and Methods of Psychoanalysis. London: Maresfield. pp177- 189.

Ferro, A. (1998) Postscript: The Quadrant of the Setting. In: A. Ferro, *In the Analyst's Consulting Room*. Hove UK: Routledge 2006.

Freud, A. (1976). *The Ego and the Mechanisms of Defence*. The New Library of Psychoanalysis. London: Routledge

Freud, S. (1904 [1903]). Freud's psychoanalytic procedure. *SE VII.*

Freud, S. (1905 [1904]). On psychotherapy. *SE VII.*

Freud, S. (1912). Recommendations to physicians practising psychoanalysis. *SE XII.*

Freud, S. (1913). On beginning the treatment (further recommendations on the technique of psychoanalysis I). *SE 12.*

Freud, S. (1914) Remembering, Repeating and Working Through. *SE XII.*

Freud, S. (1924). A Short Account of Psycho-Analysis. *SE XIX*.

Gabbard, G., Celenza, A (2003). Analysts who commit sexual boundary violations. A lost cause? *J Amer.Psychoanal Assn. 51*. 617-636.

Gibeault, A. (2005). Mr. A's Creative Adventure: Reflections: On Drives and Psychic Conflict. Psychoanal Q., 74:157-186.

Giovannetti, M.F. (2006). Hospitalidade na Clinica Psicanalítica Hoje. *In Revista Brasiliera de Psicanalise.* v 29

Gitelson, M. (1952). The Emotional Position of the Analyst in the Psycho-Analytical Situation. *Int. J. Psycho-Anal. 33*, 351-354.

Goldberg, P. (2009). With Respect to the Analytic Frame: Commentary on Paper by Steven Stern. *Psychoanal. Dial.*, 19:669-674.

Grotstein, J. (2011). *"…But at the Same Time and on Another Level…": Psychoanalytic Theory and Technique in the Kleinian/Bionian Mode.* Vol.1, London: Karnac.

Green, A. (2006). *Setting-Process-Transference. In Key Ideas for a Contemporary Psychoanalysis.* The New Library of Psychoanalysis. London: Routledge.

Green, A. (1975). The Analyst, Symbolization and Absence in the Analytic Setting. (On changes in analytic practice and analytic experience) In memory of D.W. Winnicott. *Int. J Psycho-Anal* 56:1-22.

Heimann, E. (1957). *Some notes on Sublimation. About Children and Children-no-longer.*

London: The New Library of Psychoanalysis.

Hermann, F. (1991). Clinica Psicanalista. A Modura da Clinica. [Psychoanalytic Practice: the frame of clinical work] In *A Arte Interpretacao*. Sao Paolo Editora Brasiliense, pp 33-48.

Hinshelwood, R. D. (1989). *A dictionary of Kleinian Thought*. London: Free Associations Books.

Hoffman, I. (2001). *Ritual and Spontaneity in Clinical Process.* New York:

Routledge. Imbeault, J. (1997). *Mouvements*. Paris: Gallimard.

Kernberg, O. (1968). The Treatment of Patients with Borderline Personality Organization. *Int. J. Psycho-Anal.*, 49: 600-619

Kestemberg, E. (Ed.) (1985). L'argent dans la cure I. In *Cahiers du Centre de psychanalyse et de psychothérapie, 11.*

Kestemberg, E. (Ed.) (1986). L'argent dans la cure II. In *Cahiers du Centre de psychanalyse et de psychothérapie, 12.*

Kestemberg, E. (2012). Well, then, anything new? What that 'first' interview can teach us. In *Initiating Psychoanalysis: Perspectives.* Eds. Reith, B, Lagerlöf, S, Crick, P., Møller, M & Skale, E. New York: Routledge, 48-60.

King, P. (1978). The Affective response of the analyst to the patient's communications. *Int J Psycho-Anal* 59:329-334

Klauber, J. (1981). *Difficulties in the Psychoanalytic Encounter.* London: Karnac, 1986.

Klein, M. (1952). The Origins of Transference. In, Envy and Gratitude and Other Works 1946- 1963, Volume III of *The Writings of Melanie Klein.* New York: The Free Press.

Krejci, E. (2009). Die Funktion des Rahmens des psychoanalytischen Prozesses. In: Vertiefung in die Oberfläche. Psychosozial-Verlag Gießen 2015.

Lacan, J. (1945-1966). Le temps logique et l'assertion de certitude anticipée. In *Les Écrits.* Paris: Seuil, pp 197-213.

Lacan, J. (1949-1997). The mirror stage as formative of the function of the I. In *Écrits: A Selection*. Trans. A Sheridan. NY: Norton, pp 1-7.

Lacan, J. (1958-1997). The direction of the treatment and the principles of its power. In *Écrits: A Selection*. Trans. A Sheridan. NY: Norton, pp 227-280.

Langs, R. (1979). Interventions in the Bipersonal Field. *Contemp. Psychoanal*., 15:1-54.

Langs, R. (1984). Transference Analysis and its Communicative Approach. *Psychoanal. Inquiry*. 4: 465-487.

Laplanche, J. (1997). The Theory Of Seduction And The Problem Of The Other. *Int. J. Psycho- Anal.*, 78:653-666.

Laplanche, J. (2010). Transference: Its provocation by the analyst. In *Reading French Psychoanalysis*. Eds Birksted-Breen, D, Flanders, S., & Gibeault, A. New York: Routledge.

Laplanche and Pontalis (1973). *The Language of Psychoanalysis*. London: Hogarth Press and The Institute of Psycho-Analysis.

Lasvergnas, I. (2012). La Clinique psychanalytique de Montréal : cinq ans d'existence. Un projet d'engagement social de la psychanalyse et un dispositif d'écoute original. *Filigrane : écoutes psychanalytiques 21*: 55-70.

Lebovici, S., Diatkine, R., and Kestemberg, E. (1952). Applications of psychoanalysis to group psychotherapy and psychodrama therapy in France. *Group Psychotherapy, 5*:39-50.

Lemma, A. (2014). The body of the analyst and the analytic setting: Reflections on the embodied setting and the symbiotic transference. *Int J Psycho-Anal* 95: 225-244.

Levenson, E. (1987). An Interpersonal Perspective. *Psychoanal. Inq*., 7:207-214.

Limentani, A. (1966). A Re-evaluation of Acting-Out in relation to Working-Through. *Int. J. Psycho-Anal.*, 47:274-282.

Loewenstein, R. M. (1982). Practice and precept in psychoanalytic technique. In *Selected Papers of Rudolph M. Loewenstein.* New Haven: Yale Univ. Press.

Macalpine, Ida (1950). The development of Transference. *Psychoanalytic Quarterly. Vol. 19*. pp. 501-39)

Mc Dougall, J. (1986). *Theaters of the Mind.* London: Free Association

Books. Meltzer, D. (1967). *The Psycho-Analytical Process.* Perthshire:

Clunie Press, 1970

Milner, M. (1952a). Aspects of symbolism in comprehension of the not-self. *Int J Psycho- Anal* 33:181-194

Milner, M. (1952b). *The Framed Gap. In The Suppressed Madness of Sane Men*. The New Library of Psychoanalysis. London & New York Routledge, 1987.

Modell, A. (1988). The centrality of the psychoanalytic setting and the changing aims of treatment – A perspective from a theory of object relations. *Psychoanal. Q.,* 57:577-596.

Modell, A. (1989). The psychoanalytic setting as a container of multiple levels of reality: A perspective on the theory of psychoanalytic treatment. *Psychoanal. Inq.,* 9:67-87.

Parsons, M. (2014). *Living Psychoanalysis*. The New Library of Pscyhoanalysis. East Sussex: Routledge.

Peltz, R., Goldberg, P. (2013). Field Conditions: Discussion of Donnel B. Stern's Field Theory in Psychoanalysis. *Psychoanal. Dial*., 23:660-666.

Racker, H. (1968). *Transference and Countertransference*. London: Maresfield Reprints.

Reid, W. (2014). Les premiers entretiens (le modèle de quatre séances) du Centre de psychothérapi P.A.P. Unpublished manuscript.

Rosenfeld, H. (1978). Notes on the Psychopathology and Psychoanalytic Treatment of Some Borderline Patients. *Int. J. Psycho-Anal.*, 59:215-221.

Rosenfeld, H. (1987). *Impasse and Interpretation*. The New Library of Psycho-Analysis. London: Routledge.

Roussillon, R. (1988). Le médium malléable, la représentation de la représentation et la pulsion d'emprise. *Rev. Belg Psychanal., 13* : 71-87.

Roussillon, R. (1995). *Logiques et archéologiques du cadre analytique*. Paris : PUF.

Roussillon, R. (1997). La fonction symbolisante de l'objet. *Revue Franç. de Psychanal., 2 :*399-413.

Roussillon, R. (2013). The function of the object in the binding and unbinding of the drive. *Int. J. Psycho-Anal., 94*:257-276.

Rycroft, C. (1985). An enquiry into the function of words in the psychoanalytical situation. *Int J Psycho-Anal* 39 :408-415.

Scarfone, D. (2010). In the hollow of transference: The analyst's position between activity and passivity. *Sitegeist: A journal of Psychoanalysis and Philosophy.*

Schafer, R. (1993). *The Analytic Attitude*. London: Karnac Books

Spillius, E. B. et alt (2011). *The New dictionary of Kleinian Thought*. London: Routledge.

Spruiell, V. (1983). The Rules and Frames of the Psychoanalytic Situation. *Psychoanal. Q. 52. 1-33*

Steiner, J. (1993). *Psychic Retreats.* London and New York:

Routledge Stern, D. (2009). *Partners in Thought*. London:

Routledge.

Stone, L. (1954). The Widening Scope of Indications for Psychoanalysis. *J.Amer.Psychoanal.Assoc.,* 2:567-594.

Stone, L. (1961). *The Psychoanalytic Situation: An Examination of Its Development and Essential nature.* New York: Int. Univ. Press.

Stone, L. (1967). The psychoanalytic situation and transference – Postscript to an earlier communication. *J.Amer.Psychoanal.Assoc.,*15:3-58.

Tabakin, J. (2016). The Setting and the Frame: Subjectivity and Objectivity in the Psychoanalytic Relationship. Ed. by Adrienne Harris and Isaac Tylim. In: Relational Book Series. Taylor and Francis: Oxford, U.K.

Winnicott, D.W. (1955). Metapsychological and clinical aspects of regression within the psycho-analytical set-up. *Int. J. Psycho-Anal.*, 36:16-26

Winnicott, D.W. (1965). *The Maturational Processes and the Facilitating Environment*. London: The Hogarth Press.

Regionalni konsultanti i saradnici

Evropa: Dr Džoan Šehter; Dr Antonio Perez Sančez (Antonio Pérez-Sànchez)

Severna Amerika: Dr sc. Jon Tabakin; Dr sc. Adrijen Haris; Dr sc. Alana Ferlong

Latinska America: Dr Tais Blušer

Kopredsednik međunarodne saradnje: Arne Jemstet

IPA Međuregionalni enciklopedijski rečnik psihoanalize je licenciran pod Creative Commons licencom CC-BY-NC-ND. Osnovna prava zadržavaju autori (IPA i saradnici članovi IPA), međutim, ovaj materijal mogu da koriste drugi, podložno nekomercijalnoj upotrebi, uz punu atribuciju IPA (uključujući pozivanje na URL www.ipa.world/IPA/Encyclopedic_Dictionary) i doslovnu reprodukciju, ne u derivativnoj, uredničkoj ili kombinovanoj formi. Molimo, pritisnite ovde za uslove.

TEORIJA KOMUNIKACIJE DAVIDA LIBERMANA

Troregionalna saradnja
Međuregionalni konsultanti: Samuel Arbiser (Latinska Amerika), Arne Jemstet (Evropa), Eva D. Papiasvili (Severna Amerika)
Koordinator: **Elijas M. da Roša Baros** ***(Latinska Amerika)***

I. UVOD I UVODNA DEFINICIJA

U najširem smislu, *Teorija komunikacije* Davida Libermana predstavlja složenu, objektivizirajuću, sistematičnu reformulaciju psihopatologije koja je zasnovana na dokazima, a prema multidimenzionalnoj evaluaciji komunikativnih interaktivnih aspekata kliničke psihoanalitičke prakse. U ovom složenom sistemu, na psihopatologiju se gleda kao na poremećaj procesa komunikacije koji, posledično, izaziva deficit adaptacije. Konkretnije, dijalog-u-svrhu-razmene između pacijenta i kliničara predstavlja kako empirijsku osnovu za psihoanalitičko istraživanje, tako i dijagnostički alat.

Autor *Teorije komunikacije*, David Liberman bio je jedan od najoriginalnijih teoretičara plodne „psihosocijalne struje" psihoanalize u Argentini, koju je predvodio Enrike Pišon-Rivije (Arbiser, 2017). Ova struja mislilaca prigrlila je multidisciplinarnu i pluralističku poziciju kao ključnu karakteristiku. U ovom kontekstu, on je predložio inovativnu metodološku odluku: krenuti od analitičkog dijaloga kao polazne tačke za istraživanje i evaluaciju razvoja psihoanalitičke

seanse i procesa, i učinka oba člana dijaloga kao „empirijske osnove". Na njegovu teoriju može da se gleda kao na sistematsku studiju same kliničke prakse. Libermanova namera bila je da psihoanalizi da potpuniji naučni karakter, kao što je on sam eksplicitno pisao u prvom poglavlju – sa naslovom „Nauka, istraživanje i teorije u psihoanalizi" – svog ranog ključnog rada *Komunikacija u psihoanalitičkoj terapiji* (1962). To je, dalje, podrazumevalo odluku da razvije sistem deskriptivnih i eksplanatornih formulacija kao rezultat sistematskog istraživanja veoma složenog ljudskog ponašanja. Kao što je prikazano u tabelama ispod, on je u ovu svrhu koristio formulacije Jirgena Ruša (Ruš i Bejtson – *Ruesch and Bateson*, 1951) koje su se u to vreme tek pojavile, ali da bi primenio vodeće psihoanalitičke ideje u Latinskoj Americi 1960-ih, verovao je da te formulacije mogu da se povežu sa osnovnim psihoanalitičkim konceptima kakvi su „nesvesne fantazije", „bazične anksioznosti" i „odbrane" (Klajn, 1952) koji se manifestuju u analitičkoj situaciji pod uticajem transferno-kontransfernog odnosa.

II. RAZVOJ KONCEPTA

Ne bi trebalo zaboraviti da je, pre ovoga, autor već krenuo u ovom pravcu iznoseći teorijska razmatranja u svojoj doktorskoj tezi, koja je postala i njegova prva knjiga, pod nazivom *Psihosomatska semiologija,* objavljena 1947.

Libermanova upotreba teorije komunikacije bila je još jedan korak u dugotrajnom naporu da se sistematizuje psihoanalitički klinički rad, kako bi uključio realnost pacijenata na što objektivniji način, zadržavajući pritom singularnost svakog člana terapijskog para. Nakon *Teorije komunikacije* usledilo je istraživanje semiotike, kao jednog od njenih ogranaka. Semiotika je nauka koja proučava osnovne principe funkcionisanja sistema znakova i šifara i koja utvrđuje njihovu tipologiju (Prijeto – *Prieto*, 1973). Ova disciplina (kao što piše i Moris, 1946) mu je obezbedila konceptualni okvir za zaključak da se ljudska komunikacija ne prenosi samo kroz verbalni kanal („sintaksička oblast"), već da moramo, takođe, da budemo svesni mogućih „nesporazuma" u komunikaciji, koji se odnose na „semantičku oblast" i, konačno, na „pragmatičnu oblast", za dešifrovanje poruka koje dominantno putuju bihevioralnim kanalom. Prema tome, „sintaksička oblast" se odnosi na sintagmatski odnos između znakova, „semantička" na odnos između oznake i označenog, a „pragmatička" na odnos između korisnika i šifre (Vaclavik – *Watzlawick* i drugi, 1967). Drugim rečima, informacija putuje u „paketima" koji sadrže različite mešavine tri semiotičke oblasti. Prema preovlađujućim elementima i distorzije u svakom od njih, Liberman je klasifikovao pacijente u tri kategorije: 1) „pacijenti sa prevashodno sintaksičkim distorzijama", koji otprilike odgovaraju „neurotičnim" pacijentima klasične psihopatologije; 2) „pacijenti sa prevashodno semantičkim distorzijama", koji obuhvataju širok spektar onih koji se u klasičnoj psihopatologiji nazivaju „narcisističnim"; i 3) „pacijenti sa prevashodno pragmatičkim distorzijama", što uključuje psihopatske poremećaje, perverzije i adikcije iz klasične klasifikacije. *Prevashodno* je ključna reč u ovoj sistematizaciji.

Na kraju, Liberman je završio svoj niz kliničke sistematizacije studijom „faktora i funkcija komunikacije" Romana Jakobsona (Jakobson, 1960). Povezujući ih sa sopstvenom adaptacijom Frojdovog prvog topografskog modela, kreirao je teoriju „stilova", „stilske komplementarnosti" i „idealno plastičnog Ega". Poslednjih godina prerano završenog života, Liberman se vratio svojoj ranoj temi psihosomatskih efekata opisivanjem „preadaptiranog pacijenta", koja označava pasivnu adaptaciju na realnost u kontekstu učenja E. Pišon-Rivijea o „adaptaciji na realnost" (Arbiser, 2017).

II. A. Stilovi

U pogledu definicije stilova, David Maldavski (1986), bliski Libermanov saradnik, opisao je poteškoće da u Libermanovim tekstovima pronađe precizne definicije, te je, posledično, predložio način odabira i kombinovanja reči i određenih sekvenci u pričama, kako bi se razumeli vreme, prostor, objekat i uzročnost.

Uzimajući kao osnovu činjenicu da jezički kod, prema dvostrukom artikulacionom sistemu Luisa Prijetoa (*Luis J. Prieto*, 1973): označitelj/označeno i znak/znak, omogućava beskonačne mogućnosti kombinovanja kako bi se konstruisao signal koji nosi poruku, Liberman je definisao različite *stilske* tipologije u skladu sa spontanim izborima svakog korisnika. Ovo znači da kroz trodimenzionalne grafičke prikaze Ega i Ida (Frojd, 1923) prolazi „traka" koja polazi od perceptivnog pola sa svojom kateksom pažnje i uliva se u motorički pol gde usmerava akciju očekivanom percepcijom odgovora. Između ovih polova predlaže šest parcijalnih E*go funkcija* koje su u vezi sa šest načina primanja (dekodiranja), evaluiranja (razlikovanja značenja i važnosti) i slanja (šifrovanja) signala koji nose poruke. Ovih šest načina funkcionisanja su zatim poređani u niz kućica koje se sve više uključuju, prateći isti redosled. Radi ilustracije, numerička sinteza stilova je prikazana ispod.

Kućica 1: *Refleksivni stil.* Ovo se odnosi na *izvorni faktor i metalingvističku ili refleksivnu funkciju* Romana Jakobsona. Ovaj diskurs je centriran oko onoga ko govori, npr. „ja mislim". Ego funkcija koja je uključena implicira kapacitet da se osoba disocira i posmatra bez učestvovanja, otcepljujući se od afekata, što poboljšava opštu percepciju i percepciju detalja. Odnos prema objektima je isključivo perceptivan, po cenu sopstvenih afekata i afekata drugih. Ovi pacijenti uglavnom odgovaraju onima koji su kategorisani kao „shizoidni" u klasičnoj terminologiji. U nomenklaturi korišćenoj u njegovoj knjizi iz 1962 *La Comunicación en la Terapéutica Psicoanalítica* (*Komunikacija u psihoanalitičkoj psihoterapiji*), Liberman ih definiše kao „opservirajuće, ali neučestvujuće osobe".

Kućica 2: *Lirski stil.* Kao u prethodnom slučaju, izvorni faktor je takođe uključen što se vidi u tome da je i ovaj stil na sličan način centriran na onoga ko govori, ali je ovde u pitanju ekspresivna funkcija, npr. „ja osećam"; spliting ovih pacijenata je na račun percepcije dok se pojačava učestvovanje afekata. Percepcija, stoga, postaje ograničena i zakrivljena, zbog opasnosti da bude preplavljena afektima. Rastojanje između Ega i objekta je smanjeno, tako da subjekat postaje u isto vreme i uključen i posvećen, ostavljajući objektne relacije sa kontekstom van perceptivnog polja.

Ovo se odnosi prvenstveno na *depresivne ličnosti*, prema prethodnim sistematizacijama (1962) i pojedince koji pate od neurotskih i psihotičnih depresija, prema klasičnoj klasifikaciji.

Kućica 3: Epski stil. Ovo se odnosi na faktor *primaoca* i uključuje i *konativnu* funkciju. Ego razvija kapacitet da registruje lične želje i da primeti slabe tačke u ljudskoj okolini kako bi pomenute želje preveo u akciju. Ovo podrazumeva donošenje odluke, nakon što se pronađe ravnoteža između neophodnosti i mogućnosti. Prema prethodnoj terminologiji (1962), ovo se odnosi na *osobu koja čini.* Klasičnim jezikom rečeno, u ovu grupu spadaju psihopatije, odigravanje (*acting out*), adikcije i perverzije.

Kućica 4: Narativni stil. Ovde mislimo na *kontekstualni faktor* i na *referencijalnu* funkciju. Za Ego ovo podrazumeva kapacitet da se adaptira okolnostima, tipu veze, bez obzira na to da li je horizontalna (sa vršnjacima, nivoima bliskosti) ili vertikalna (otac–sin, autoritet–potčinjeni). Za razliku od prethodnog stila (kućica 3), razmišljanje, kao proba, zamenjuje aktivnost ili je do unedogled odlaže. U diskursu, imajući u vidu prvenstvo konteksta, veoma je teško razlikovati primarnu ideju od sekundarne – *logička persona* (1962) i opsesivnu neurozu i analni karakter u klasičnoj terminologiji.

Kućica 5: *Dramatični stil – traga za nepoznatim i stvara neizvesnost.* Faktor koji je u igri je *kanal* i *fatička* funkcija. Ova funkcija aludira na kapacitet Ega da održi kontakt sa objektom uz minimum prenosa informacija, a maksimum sigurnosti u povezanost. Na primer, u svakodnevnom modernom životu, možemo kao model uzeti beskonačne telefonske pozive u kojima učesnici ne razmenjuju informacije, već drže otvorenim kanal komunikacije. Ovde se podrazumeva kapacitet da se održi koristan nivo anksioznosti, koji predviđa završetak radnje onda kada je veza uspostavljena, odluka doneta, a okolnosti osmotrene (kućice 1, 2, 3, 4). Ovo je u vezi sa razvojnim momentom Ega u kojem on uči da koristi *signalnu anksioznost (*Frojd, 1926) i na ovaj način se stiče sloboda od tiranije traumatske anksioznosti ili neophodnosti posedovanja pratećeg objekta – *plašljiva/zastrašena persona,* ili od bega (1962) i histerije anksioznosti i fobičnih karakteristika u klasičnoj terminologiji.

Kućica 6: *Dramatični stil sa estetskim uticajem.* Faktor koji je ovde u igri je poruka i Jakobsonova poetska funkcija. Uključen je kapacitet Ega da ujedini u jedinstvenu poruku najviši stepen kombinacija između akcije, afekta i mišljenja prilikom upotrebe verbalnog jezika i komunikacijskog simbolizma. Ovo se može videti u uspešnim reklamnim sloganima *demonstrativne persone (*1962) i u klasičnom histeričnom karakteru i konverzivnim neurozama histerije.

Ova klasifikacija se, zatim, može koristiti da se definiše *idealno plastični Ego,* koji se sastoji iz kombinacije Ego funkcija koje se svakog trenutka adaptiraju okolnostima koje donosi socijalno polje, uključujući subjektove interakcije i koje odgovaraju relativnom odsustvu psihopatologije, tj. *normalnosti* (drugim rečima *plastičnosti ili „astereotipiji*").

Iz ove perspektive analitičkog procesa kao terapijske interakcije, ideja *komplementarnih stilova* može biti prihvaćena ukoliko se analitičar, kao korisnik različitih komunikacionih šifara, prilikom interpretacija služi beskonačnim mogućnostima za konstruisanje nosećih signala

interpretativne poruke kojima će preneti svoj interpretativni odgovor. Kod stilske komplementarnosti neophodno je da forma i sadržaj bilo koje intervencije budu rezultat najprilagođenijeg interpretativnog odgovora, u smislu urgentnosti, preovlađujuće anksioznosti i odbrana uključenih u svakom trenutku.

II. B. „Preadaptirani pacijent"

Ovaj koncept predstavlja produžetak i kasniju elaboraciju Libermanovog ranog interesovanja za psihosomatske slučajeve, što je originalno upotrebljeno kao primer u njegovoj doktorskoj tezi o „Psihosomatskoj semiologiji" (1947). U povratku na ovu temu (Liberman, 1982), organske crte nisu jezgro psihosomatske karakterizacije, već pre preadaptiranost na sredinu i dominantne kulturološke vrednosti koje se ne dovode u pitanje. Preadaptirana osoba se adaptira na realnost na pasivan, nekritički način. Suštinska posledica ove sredinske „preadaptacije" je odlaganje/ukidanje i potcenjivanje telesnog i emocionalnog selfa, odatle i Libermanova formula „ *preadaptiranog sredinskog selfa*" nasuprot „*odbačenog i potčinjenog telesnog selfa*". Signali koji dolaze iz emocionalnog i telesnog sveta ignorisani su zbog pogrešne/neispravne konstrukcije simbola od strane deficitarnog *simboličkog aparata*. Kada telesni stimulusi nisu integrisani u psihički proces, um pati od deficita čiji je rezultat nadmoćnost spoljašnjosti nad unutrašnjošću. Primetne su konceptualne veze sa traumatizovanim „mudrim detetom" Šandora Ferencija (1931, 1949) i „lažnim selfom" Donalda Vinikota (1955), koji se razvijaju u uslovima „nedovoljno dobrog majčinstva".

Kao što je pomenuto na početku, neophodnost pribegavanja ovim, takozvanim pomoćnim disciplinama, bila je rezultat *metodološke odluke* u skladu sa njegovim projektom da psihoanalizi pruži veću naučnu osnovu; kao rezultat toga, bilo je neophodno za Libermana da uspostavi specifičnu empirijsku osnovu za psihoanalizu.

Gledanje na analitičku seansu kao na dijalog uokviren unutar ljudske interakcije zahteva da proučavanje nesvesnog u seansi bude razlikovano od proučavanja seanse spolja, u kom slučaju bi učešće oba člana dijade, kao i odgovornost svakoga od njih za terapeutski ili jatrogeni ishod procesa, bilo potrebno procenjivati uz najmanju moguću subjektivnost. Unutar seanse je nemoguće, pored toga što nije ni preporučljivo, odvojiti se od nečije subjektivnosti, s obzirom da su oba člana obavezno uronjena u emocionalnu atmosferu transfera – kontratransfera. Drugačiji slučaj je kada se seansa proučava spolja. Da bi zadržao takvu objektivnosti, on je insistirao na potrebi za oslanjanjem ovih ispitivanja na takozvane „pomoćne discipline".

Važno je napomenuti da Liberman nije zamenio novu psihopatologiju klasičnom: njegov doprinos je promovisao originalnu „sistematizaciju psihoanalitičkog kliničkog rada", počevši od specifičnosti njegovog metoda. To je bio rezultat gore pomenute metodološke odluke.

Libermanovo viđenje psihoanalitičke terapije kao dijaloga podrazumeva da se, od samog starta, zdravo za gotovo uzima perspektiva „povezivanja" uokvirena u, više puta pomenutoj, ljudskoj interakciji, kao što pokazuje njegova izjava da se „...psihoanalitička seansa shvata kao interaktivni proces u kojem ponašanje jednog člana (analitičkog) para određuje odgovor drugog i

obrnuto... ” (Liberman, 1976, p. 21). Libermanov analitički dijalog, baziran na postulatima *Teorije komunikacije*, može da se posmatra kao međusobna igra između tri superponirana komunikaciona kola: dva intrapsihička (pacijentovo i analitičarevo) i interpersonalnog kola kreiranog između njih.

U svojoj knjizi *Komunikacija u psihoanalitičkoj terapiji* (1962) Liberman koristi doprinose Jirgena Ruša, kako bi klasifikovao različite tipove „ličnosti” prema načinu na koji komuniciraju sa sagovornicima. On ih nabraja i povezuje najpre sa O. Fenihelovom (1945) klasičnom nomenklaturom, a onda sa sopstvenom budućom sistematizacijom, kao u sledećim tabelama:

Rušova nomenklatura	**O. Fenihelova nomenklatura**
Otvorena ličnost	Konverzivna histerija (histerični karakter)
Plašljiva, „izbegavajuća” ličnost	Anksiozna histerija (fobični karakter)
Logična ličnost	Opsesivna neuroza (opsesivni karakter)
Ličnost od akcije	Psihopatska ličnost (perverzije i kompulzije)
Depresivna ličnost	Ciklotimični poremećaj, neurotična depresija i ciklična psihoza
Posmatrajuća, ličnost koja ne učestvuje	Shizoidni poremećaj, shizofrenija
Infantilna ličnost	Organska neuroza (psihosomatske bolesti)

Liberman nastavlja dalje da kombinuje Ruša i Fenihela sa fazama razvoja libida (Frojd, 1905, 1933; Abraham, 1924) i sa paranoidnim i depresivnim anksioznostima (M. Klajn, 1952), čime iscrtava sledeće šeme kako bi opisao prevladavajuće efekte u svakoj kliničkoj slici (D. Liberman, 1962, p. 130):

Kvaliteti Superego objekta projektovanog na terapeuta u skladu sa erogenim zonama iz kojih stimulus potiče	Emocija ili osećanje koje odgovara depresivnoj poziciji	Emocija ili osećanje koje odgovara paranoidno-shizoidnoj poziciji
Lišavajuća dojka (Receptivni oralni modalitet. O1)	Tuga. Nostalgija. Žalost	Pohlepa. Zavist.
Proždiruća dojka (Kanibalni oralni modalitet. O2)	Rezignacija	Nestrpljenje
„Oduzimajuća” (proterujuća) dojka (Ekspulzivni analni modalitet. A1)	Poniženje	Sramota
Gušeća dojka (Zadržavajući analni modalitet. A2)	Očaj	Bezvrednost. Prezir.
	Pesimizam	Nepoverenje

Trujuća dojka (Falusno-uretralni modalitet. FU)		
Osakaćujuća dojka (Genitalni modalitet. G)	Depersonalizacija	Otuđenost. Derealizacija.

III. SAVREMENA PROŠIRENJA I KLINIČKA UPOTREBA KONCEPTA

Teorija komunikacije Davida Libermana kao celina predstavlja doprinos savremenoj psihoanalizi, što može biti sintetizovano na dva načina, zajedno sa konceptom koji se dalje razvijao:

Prvo, teorija predstavlja moderan, empirijski zasnovan sistem evaluacije i ispitivanja; sistem, koji je široko razvijen i detaljno razrađen, posebno u publikacijama samog Libermana (1970), a koji je zatim David Maldavski (2004, 2007 i 2013) proširio i usavršio u svom ogromnom i mukotrpnom *opusu* koji se odnosi na ono što je ovaj autor nazvao DLA (Algoritam Davida Libermana).

Drugo, sledeći inovativan pravac kojim je krenuo njegov rad, leži u njegovom direktnom značaju za savremenu praksu, kako za evaluaciju, tako i za kliničke implikacije za psihoanalitički rad, jer pruža inovativne alate za bavljenje aktuelnom psihopatologijom, u svoj njenoj složenosti i heterogenosti. Specifičan primer daljeg razvoja u ovoj oblasti je reformulacija procesa slobodnog asociranja, interpretativnih intervencija i celokupnog kliničkog setinga, Samuela Arbisera, sa povoljnim kliničkim posledicama za pacijente fobično-opsesivne i perverzne strukture: „...(Činjenica da) formulacija nije zadržala klasičnu formu interpretacije i veoma jasno se naginjala u pravcu upozorenja, bila je u skladu sa *jezikom akcije*, što je jedini jezik koji pacijent koristi i razume (pragmatična distorzija – Liberman, 1971-2)...” (Arbiser, 1994, p.741; originalno naglašavanje).

IV. ZAKLJUČAK: METODOLOŠKA KOMPLEKSNOST

Pretpostavlja se da uzastopne faze konceptualnog razvoja Libermanove *Teorije komunikacije*, obeležene povezivanjem sa tradicionalnim psihoanalitičkim konceptima, leže u osnovi klinički uočljivog komunikativnog dijaloga, sa terminologijom *Teorije komunikacije*, semiotike i lingvistike, i rezultujućom visokoindividualizovanom multidimenzionalnom dijagnostičkom sistematizacijom, sa implikacijama za klinički proces i tehniku, postavljaju set metodoloških pitanja i kontroverzi. Neke od ovih kontroverzi su relevantne za mnoga druga područja psihoanalitičkih istraživanja, kad god se koriste empirijska preciznost, kategorizacija i ukrštanje sa pomoćnim poljima.

Liberman je opisao svoj napor kao čvrsto stremljenje ka demistifikaciji psihoanalize i njenom izvlačenju iz tendencije da postane kliše, forma indoktrinacije, što su rizici kojima pishoanaliza može biti izložena zbog svoje jedinstvene prirode i prakse, teorijskog diverziteta koji obuhvata i relativne izolovanosti iz naučno-akademske zajednice. Da bi izbegao ove zamke, rad Davida Libermana nastoji da dosegne jedinstvenost svake individue u neograničenom poštovanju različitosti ljudskog stanja.

Sa tim ciljem, on usmerava svoj rad ka oblikovanju odgovora na sledeća epistemološka i metodološka pitanja:

> – Kako pomiriti suprotne ciljeve metode koja nastoji da naglasi jedinstvenost svakog pacijenta, dok bi istovremeno trebalo da sistematizuje i tumači apstraktne koncepte, što je neophodnost u svakoj nauci?
>
> – Kako uspostaviti psihoanalitičku praksu koja je tako fino prilagođena subjektivnosti i jedinstvenosti, uz pritiske da bude testirana objektivnim standardima evaluacije koji su pouzdaniji od subjektivnih impresija onih koji je individualno praktikuju?
>
> – Kako podvesti ogromnu raznolikost psihoanalitičkih teorija – pravu Vavilonsku kulu – pod zajednički jezik, razumljiv svima, bez oduzimanja posebne efikasnosti i bogatstva svake pojedinačne psihoanalitičke kulture? (Arbiser, 2014).

Ovakva epistemološka i metodološka pitanja i kontroverze imaju široku primenljivost, u psihoanalitičkim regionima, teorijskim orijentacijama i oblastima istraživanja. Na različite načine, primenljiva su na istraživačke studije odojčetove „Čudne situacije" afektivne vezanosti (attachment), Meri Ejnsvort (*Mary Ainsworth*) i saradnika (Ejnsvort, Blehar, Voters i Vol, 1978); na „Teoriju interakcije" Beatris Bibi (Bibi, 2000), koja se oslanja na Batsonove ekološke modele, konstruišući metod bliskog video-nadzora dijada/trijada majka–dete i terapeut; na neuropsihoanalitičke studije (Balberni – *Balbernie*, 2001; Ševrin i saradnici, 2013); na Kernbergovu studiju neuroloških korelata Teorije objektnih odnosa (Oto Kernberg, 2015); na Rangelovu funkciju nesvesnog donošenja odluka (Leo Rangel, 1971), koji je sintetizovao teorije obrade informacija i psihoanalitičke studije funkcionisanja nesvesnog ega; na konceptualizacije „nesvesne logike" i „bi-logike", Mate Blanka (*Matte Blanco*, 1959), kombinujući matematičke logičke teoreme kako bi se obogatile Frojdove formulacije nesvesnog i primarnog procesa, i mnoge druge. U drugom širem smislu, Libermanova *Teorija komunikacije* i njena aktuelna evolucija, takođe inspiriše i odražava savremeni trend u psihoanalizi ka intersubjektivnoj i interpsihičkoj „nesvesno komunikativnoj" perspektivi, pored intrapsihičke.

Demisfikovanje ljudske psihe i postavljanje na naučnu osnovu dubinskog razumevanja njenog nesvesnog delovanja bila je ambicija i namera i osnivača psihoanalize. *Teorija komunikacije* Davida Libermana je originalan, vitalan i široko primenljiv doprinos u takvoj kontinuiranoj potrazi.

LITERATURA

Abraham, K. (1924). A Short Study of the Development of the Libido Viewed in Light of Mental Disorders. In: *Selected Papers of Kar Abraham, M.D.* (pp.407-417). London: Hogarth Press (1927).

Ainsworth, M., Blehar, M., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Arbiser, S. (1994). The Man with the Bus Symptom. *Int. J. Psycho-Anal.*, 75:729-742.

Arbiser, S. (2001). David Liberman. Capitulo del libro *Grandes Psicoanalistas Argentinos,* Compilador: Roberto Doria Medina Eguia, Editorial Lumen, 2001. Buenos Aires

Arbiser, S. (2008). El legado de David Liberman. Psicoanalisis, Apdeba, Vol. XXX, nro. 1, Buenos Aires.

Arbiser, S. (2013). David Liberman 1920-1983. Actualidad Psicologica. Noviembre 2013. Buenos Aires.

Arbiser, S. (2014). David Liberman's legacy. *International Journal of Psychoanalysis.* Volume 95, August, 2014.

Arbiser, S. (2017).- Enrique Pichon Riviere's Conception of Reality. *International Journal of Psychoanalysis,* Volume 98, Number 1, February 2017.

Arbiser, S. (2017).- Le versant psychosocial de la psychanalyse argentine. *Revue Francaise de Psycanalise,*t, LXXXI, n° 4.

Bateson, G. (1972). *Steps to an Ecology of Mind*. New York: Ballantine.

Balbernie, R. (2001). Circuits and Circumstances. *Journal of Child Psychotherapy*, 27: 237-255.

Beebe, B. (2000). Coconstructing Mother—Infant Distress: The Microsynchrony of Maternal Impingement and Infant Avoidance in the Face-to-Face Encounter. Psychoanalytic Inquiry, 20:421-440.

Matte-Blanco I. (1959). Expression in symbolic logic of the characteristics of the system Ucs, or the logic of the system Ucs. Int J Psycho-Anal, 40: 1-5.

Matte-Blanco, I.(1975). The unconscious as Infinite Sets: An Essay in Bi-Logic. London, Duckworth.

Fenichel, O. (1945). *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*. New York: W.W. Norton.

Ferenczi, S. (1931). Child-Analysis in the Analysis of Adults. Int. J. Psycho-Anal., 12:468-482.

Ferenczi, S. (1949). Confusion of the Tongues Between the Adults and the Child—(The Language of Tenderness and of Passion)1. *Int. J. Psycho-Anal.*, 30:225-230.

Freud, S. (1905). *Three Essays on the Theory of Sexuality*. *SE* 7: 135-243.

Freud, S. (1923). *The Ego and the Id.* SE 17 : 3-68.

Freud, S. (1926). *Inhibitions, Symptoms and Anxiety. SE* 20 : 179-250.

Freud, S. (1933). *New Introductory Lectures. SE* 22: 3-182.

Jakobson, R. (1960).- *Linguistique et poetique.* Essai de Linguistique General, Paris, Minuit, 1963.

Kernberg, O.F. (2015). Neurobiological correlates of object relations theory: The relationship between neurobiological and psychodynamic development. *Int Forum Psychoanal* 24 (1): 38-46.

Klein, M. (1952) Some Theoretical Conclusions regarding the Emotional Life of the Infant. In: *The Writings of Melanie Klein*. *Vol. 8: Envy and Gratitude and Other Works*. London: Hogarth Press. 61-94.

Liberman, D. (1947). *Semiologia Psicosomatica,* Ed. Lopez Etchegoyen, Buenos Aires.

Liberman, D. (1962). *La Comunicacion en Terapeutica Psicoanalitica,* Buenos Aires, Eudeba. Buenos Aires

Liberman, D. (1970). *Linguistica, Interaccion comunicativa y Proceso Psicoanalitico,* 3 tomos, Buenos Aires, Galerna-Nueva Vision. Buenos Aires

Liberman, D. (1976 a). *Comunicacion y Psicoanalisis,* Buenos Aires, Alex Editor, Buenos Aires.

Liberman, D. (1976 b). *Lenguaje y Tecnica Psicoanalitica*, E. Kargieman. Buenos Aires.

Maldavsky, D. (1986). Los estilos y el problema de la estructura del preconsciente. *Revista, Asociacion Escuela Argentina de Psicoterapia para graduados.* Buenos Aires.

Maldavsky, D. (2004). *La investigacion psicoanalitica del lenguaje: Algoritmo David Liberman*, Buenos Aires, Lugar Editorial.

Maldavsky, D. (2007). *La intersubjetividad en la clinica psicoanalitica. Investigacion sistematica con el algoritmo David Liberman (ADL),* Editorial Lugar, Buenos Aires.

Maldavsky, D. (2013).- ADL *Algoritmo David Liberman, un instrumento para la evaluacion de los deseos y las defensas en el discurso,* Paidos, Buenos Aires.

Matte-Blanco, I. (1959). Expression in symbolic logic of the characteristics of the system Ucs, or the logic of the system Ucs. *Int J Psycho-Anal*, 40: 1-5.

Morris, C. (1946).- *Signs, Language and Behaviour,* New York, Prentice Hall.

Prieto, L. J. (1973).- La Semiologia, en *El lenguaje y la comunicacion,* Tratado del Lenguaje dirigido por Andre Martinet, Ed. Nueva Vision, Buenos Aires.

Rangell, L, (1971). The Decision-Making Process: A Contribution from Psychoanalysis. *Psychoanal Study Child*, 26:425-452.

Rusch, J., Bateson G (1951),- *Communication. The Social Matriz of Psychiatry.* Norton, New York.

Watzlawick, P. et al. (1967),- *Pragmatics of Human Communication. A Study of Interactional patterns, pathologies and paradoxes,* W. W. Norton & Company, Inc.

Winnicott, D.W. (1955). Metapsychological and Clinical Aspects of Regression Within the Psycho-Analytical Set-Up. Int. J. Psycho-Anal., 36:16-26.

Regionalni saradnici i konsultanti

Latinska Amerika: Dr Samuel Arbiser, glavni autor

Evropa: Dr Arne Jemstet

Severna Amerika: Dr sc. Eva D. Papiasvili, ABPP (*American Board of Professional Psychology*)

Međuregionalni koordinator: Elijas M. da Roša Baros, diplomirani psiholog/psihoanalitičar

---

IPA Međuregionalni enciklopedijski rečnik psihoanalize je licenciran pod Creative Commons licencom CC-BY-NC-ND. Osnovna prava zadržavaju autori (IPA i saradnici članovi IPA), međutim, ovaj materijal mogu da koriste drugi, podložno nekomercijalnoj upotrebi, uz punu atribuciju IPA (uključujući pozivanje na URL www.ipa.world/IPA/Encyclopedic_Dictionary) i doslovnu reprodukciju, ne u derivativnoj, uredničkoj ili kombinovanoj formi. Molimo, pritisnite ovde za uslove.

TRANSFER

Troregionalna saradnja

Međuregionalni saradnici: Mari-Frans Dispo – *Marie-France Dispaux*, (Evropa), Ričard Gotlib – *Richard Gottlieb* i Eva D. Papiasvili (Severna Amerika), Adrijana Sorentini – *Adriana Sorrentini* (Latinska Amerika)

Kopredsedavajući međuregionalne saradnje: **Arne Jemstet (Evropa)**

I. UVOD I UVODNA DEFINICIJA

Danas je transfer šiboletni koncept (znak raspoznavanja) za sve analitičare širom sveta. Nemački izraz *Uƀertragung* (*transfert* na francuskom) znači prenošenje (prenos, delegiranje) iskustava iz jednog konteksta u drugi. Da ne bi došlo do mešanja sa raznim psihološkim upotrebama „transfera" (npr. u eksperimentalnim teorijama učenja), reč koja se koristi u psihoanalizi je transfer. U svom najširem smislu, kao univerzalno obeležje mentalnog života, transfer je široko rasprostranjen fenomen uključen u bilo koji ljudski odnos. Ali specifičnost psihoanalize je u tome što nastoji da razume ovo drugo, pogotovo što se od samog početka čini kao „najgora prepreka na koju možemo naić́i" u psihoanalitičkom lečenju (Frojd, 1895, str. 301), i zato naknadno postaje jedan od alata za izlečenje.

Od svog uvođenja u „Studije o histeriji" (posebno u vezi sa idejom „lažne povezanosti", tj. sa transferom afektivnog naboja patogenih reprezentacija – neprihvatljivih za svesno – na ličnost analitičara), pojam transfera se postepeno proširio, pozivajući se na konstitutivni proces u

psihoanalitičkom lečenju, proces u kojem se nesvesne želje, infantilni konflikti i traumatične povrede ponovo aktuelizuju u odnosu ovde i sada sa analitičarem – na mestu odlučnog otpora sećanjima. Takav modalitet psihičkog funkcionisanja, koji podrazumeva umetanje, u psihički život osobe, druge osobe koja deluje kao objekat koji mobiliše fantazije želje i konflikte, može biti dovoljno uopšten, tako da se može predvideti i transfer analitičara na pacijenta, što dovodi do toga da se pojam kontratransfer razvije zauzvrat (videti zasebni odeljak KONTRATRANSFER).

Raznolikost definicija transfera koje se pojavljuju u savremenim rečnicima i spisima širom Severne Amerike (Okinklos & Samberg, 2012) Evrope (Laplanš i Pontalis, 1967/1988, Skelton, 2006) i Latinske Amerike (Borenstejn, 2014) slažu se sa različito koncipiranim i različito formulisanim osnovnim tezama: transfer je pacijentov, uglavnom nesvesni, odgovor na analitičara, jer ga oblikuju rana životna iskustva pacijenta, koja mogu uključivati internalizovane predstave o sebi i objektima, na koje utiču susedne traume, strasti, maštarije i konflikti; takođe se može konceptualizovati kao izraz želje za oživljavanjem ili aktuelizacijom intrapsihičnih, višestruko određenih fantazija o objektnim odnosima. Raznolikost formulacija odražava mnoštvo teorijskih konceptualizacija *ponavljajućih* i *interaktivnih* aspekata transfera, s obzirom na *sadržaj(e), mehanizme* i *metodologiju kliničkog angažovanja* u kontekstu psihoanalitičkog setinga. Ovo poglavlje prvo prati višedimenzionalnu evoluciju koncepta i završava se iznošenjem nekih konvergencija u trenutnoj teorijskoj i kliničkoj pluralnosti na kontinentima.

II. POREKLO KONCEPTA TRANSFERA KOD FROJDA

Istorijski, pojam transfera se razvio u vreme kada se psihoanaliza širila i udaljavala od hipnoze, sugestije i katarzične metode, iako je pitanje psihičke transmisije ostalo, i kasnije će se vratiti, zamišljeno tada iz perspektive telepatije. U svom prevodu Bernhajmove (*Bernheim*) knjige „ De la suggestion et de ses applications à la thérapeutique" (1886) na nemački, Frojd se opredeljuje za termin *Uebertragung* za prevod francuske reči „*transfert*", koja se koristi u polju hipnoze. Kada je predstavljen u *Tumačenju snova* (1900), u kontekstu prerušavanja u snovima, transfer se odnosio na pomeranje potisnute želje, pod maskom trivijalne predstave pozajmljene od ostataka „ravnodušnih" dana (1900:563). Prema tome, transfer se prvo sastoji u pomeranju količine libidinalne energije sa jednog pola katekse na drugi, zbunjujući stvari u procesu, nameću̇i, na primer, razliku između manifestnog i latentnog sadržaja, ali u isti mah signalizirajući kako je, u svim sferama psihičkog života, želja pokretna u svim svojim različitim oblicima i kako je spremna za rekombinovanje.

Ova početna hipoteza vraća se, ne više u vidu maskiranja, već sa fokusom na ispunjenje nesvesne želje: bilo da je to ljubavna želja, što je najočitije i prvi put ilustrovao slučaj Ane O. koju je lečio Brojer (Frojd & Brojer, 1895), ili transfer želje za osvetom, kao u slučaju Dore, u kojem Frojd postaje meta povratka razočaranja i mržnje (Frojd, 1905).

Suočen sa prekidom lečenja, koji mu nameće Dora, Frojd menja svoje shvatanje fenomena transfera (M. Nejro – *M. Neyraut*, 1974). Dok, do tada, on to vidi kao ubacivanje reprodukovanih

prošlih psihičkih stanja u obliku „kopija", „ponovnih utisaka" – „transferi" bi proizašli iz neke vrste „sublimacije" koja bi im omogućila da postanu svesni – **transfer** (sa prelaskom u jedninu) od tada se odnosi na stranu analitičkog odnosa prožetog reminiscencijama koje izmiču govoru i subjektivnosti, ali se prevode u čin. Otuda glavno mesto, još od slučaja Dore, Frojd daje tumačenju transfera, utoliko što rasvetljavanje ovog načina halucinatornog ispunjenja može omogućiti pristup najneprozirnijem delu libidinalnog aparata. (Frojd, 1905). U svom postskriptumu za taj slučaj, Frojd krivi sebe zato što nije prepoznao i interpretirao Dorin transfer prema ocu na njega, kao uzrok njenog neočekivanog bega sa lečenja. Kasnije je mogao reći da je njen transfer poslužio kao otpor analizi. Takođe je podvukao ulogu homoerotskog transfera, tj. presudnog mesta „druge" žene.

II A. Frojdov dalji razvoj koncepta

U skladu sa razvojem analitičke prakse, definicija postaje sve složenija. Prvi prelazak sa množine na jedninu u Frojdovim spisima ukazuje na sveprisutnost fenomena i on se pomno prati (Frojd, 1909, 1912 1914, 1915, 1917a) i kombinuje sa još jednim prodorom: ako transferi više nisu „ kopije", oni postaju „prototipovi" odnosa prema infantilnim figurama, a pacijent na taj način ponovo proživljava sa analitičarem konfliktne impulse koji su nasledili veze sa imagom (slikama) roditelja. Takve slike su voljene ili omražene, objekat ispoljavanja nežnosti i/ili neprijateljstva, u pozitivnom ili negativnom transferu, i predstavljaju se u „novostvorenoj i transformisanoj neurozi" (Frojd, 1917a, str. 444) u čiji centar pacijent postavlja analitičara i koji sam postaje prostor interpretacije (Frojd, 1912).

Dok je u delu „Čovek pacov" Frojd (1909) već pomenuo da i pozitivna i negativna osećanja mogu biti deo transfera, u „Dinamici transfera" (Frojd, 1912) on predstavlja prvi sastavljeni i jasno formulisani prikaz teorijske strane fenomena u okviru (Prve) topografske teorije. U njemu je Frojd izneo sledeće: 1. Transfer proizilazi iz dela libidinalnog impulsa koji je ostao neizražen i/ili nesvestan. 2. Transfer je sveprisutan i javlja se ne samo u toku psihoanalize, već i van nje. Razlika je u tome što je u psihoanalizi to predmet proučavanja. 3. Transfer je „najjače oružje otpora" (ibid., str. 104). 4. Transfer može biti pozitivan ili negativan. 5. „Pozitivni transfer" može se podeliti na afektivni tip, koji je „neprikosnoveni saveznik" lečenja, i erotski tip kome je potrebna interpretativna rezolucija. 6. Prevladavanje negativnog transfera predstavlja izazov za uspešan ishod analize. 7. Pacijent stiče uvid u to kako se, na transferu zasnovane želje, uklapaju u „vezu lečenja i njegove životne istorije" (ibid., str. 108), što ga oslobađa tendencije da ponovo stvara takve situacije. To je neophodno za rastvaranje ranih fiksacija, jer „nemoguće je bilo koga uništiti kada je odsutan ili lično" (ibid, str. 108). Ovde se podrazumeva prelazak transfernog otpora na transfernu interpretaciju kao centralni elemenat tehnike. Postao je eksplicitan sa konceptom „transferne neuroze", čija se tehnička razrada pojavila u radu „Sećanja, ponavljanja prorada" (Frojd, 1914). Ovaj rad je značajan i zbog toga što ne samo da pominje „ponavljanje umesto pamćenja", kao potencijalni resurs za pristup dečjoj istoriji, već i zbog toga što prvi put na vidnom mestu pominje transfernu „prinudu za ponavljanje", koja se teoretski dalje razvijala u radu „Izvan principa zadovoljstva" (Frojd, 1920), što je prelazni tekst između Prve i Druge

topografije/Topografske i strukturne teorije.

„Zapažanja o transfernoj ljubavi" (Frojd, 1915) predstavljaju dalja proučavanja tehničkih poteškoća izazvanih pozitivnim transferom. Tek pred kraj svog života Frojd je još jednom pristupio temi u radu „Završena i nezavršena analiza" (Frojd, 1937a).

Iako psihoanaliza vrlo rano otkriva i imenuje transfer, ona ga ne stvara, i koristi ga da bi interpretirala strukturu libidinalnog aparata koji se ponavlja „u srži", u kontekstu analitičkog odnosa. Do 1917. godine, Frojd je bio jasan da je transfer – zajedno sa njegovom manifestacijom u analitičkoj situaciji kao „otpor" – „najvažniji" aspekt psihoanalitičke terapije (Frojd, 1917b, str. 316). U stvari, ponavljajući njegov prethodni rad o narcisizmu (Frojd, 1914b), sposobnost razvijanja transfera postala je uslov potencijalnog uspeha analitičke terapije (Frojd, 1917a, str. 447), kako je zaključio u svom Predavanju o transferu (ibid., str. 431-447) iz „Predavanja o psihoanalizi", gde su sažeta sva dostignuća u oblasti transfera do 1917.

Tokom ovog perioda, Frojd ističe paradoks da je transfer istovremeno i krst koji se nosi i najbolje sredstvo, jer je transfer nosilac dimenzije koja je najudaljenija od svesti. Jednom kada je pokrenut, transfer može postati glavna prepreka u procesu pamćenja potisnutog materijala: nesvesni nagonski impuls nastoji da postigne zadovoljstvo, dok zabranjuje pristup bilo kojoj svesti ili bilo kojem sećanju u lečenju, transfer stvara savez sa otporom. Otuda, po Frojdovom mišljenju, leži paradoks transferne ljubavi: bez nje se nigde ne stiže u lečenju, iako je transferna ljubav takođe izvor najupornijeg oblika otpora. „Tako transfer postaje bojno polje na kojem bi trebalo da se susretnu sve snage koje se međusobno bore." (Frojd, 1917a, str. 454).

Frojd se nije libio da se osloni na rečnik povezan sa ratom, da bi imenovao konflikt koji se odvija na teritorijama na kojima se snage međusobno bore za svaki centimetar. Konceptualna evolucija transfera povezana je sa evolucijom formulacija psihičkog konflikta i oba su povezana sa ukupnom evolucijom sve složenije psihoanalitičke teorije. Prvo, u prelaznom tekstu „Izvan principa zadovoljstva", Frojd (1920) dodaje agresivni nagon uništenja i smrti (tanatos) seksualnom nagonu (eros), čime je preformulisao konflikt (Prve) topografske teorije, od prethodnih seksualnih nagona/instinkta naspram odbrane/represije/nagona samoodržanja (nagoni Ega), do nagona naspram odbrane (odbrana). *Prisila ponavljanja* je klinička manifestacija agresivnog/destruktivnog tanatosa. Zatim, u delima „Ego i Id" (Frojd, 1923) i „Inhibicije, simptomi i anksioznost" (1926), Frojd smešta sukob između Ida, Ega i Superega i zahteva iz spoljašnjeg sveta: konflikt je između pokreta u (potpuno nesvesnom) Idu, odbrane/potiskivanja u nesvesnom delu Ega, koji reaguje na anksioznost koja signalizira opasnost i Superega kao naslednika Edipovog kompleksa, sa svojim, uglavnom nesvesnim, samokažnjavajućim i Ego-ideal komponentama. Kako agresija Ida hrani samokažnjavajuću komponentu Superega, Id i Superego pritiskaju Ego sa obe strane. To se može manifestovati u transfernom otporu, koji je na taj način povezan sa zamahom Ida, ali i sa unutrašnjim napadom koji vrši Superego. Ovaj napad temelji se na onome što Frojd (1923) naziva „negativnom terapijskom reakcijom", tj. pogoršanjem tretmana u kojem je transfer nosilac i neumerenosti i destruktivnosti, što su kasnije istraživali autori kao što je Andre Grin u „Rad negativa" (Grin, 1993) i Žan-Bertran Pontalis u delu „O osnovama

kontratransfera: mrtvi i živi isprepleteni" (Pontalis, 1975) i u „Ne, dva puta ne" (Pontalis, 1979).

Dakle, centralna uloga koju igra *ponavljanje* potisnutog u transferu ne može biti ograničena na proživljena iskustva, jer se ona odnosi na psihičku stvarnost koja sadrži nesvesne želje i fantazije koje su im vezane – ove druge su „neuništive", dok ponavljanje u transferu opravdava važnost koja se daje prisili da se ponovi onako kako je već definisano u radu „Izvan principa zadovoljstva" (Frojd, 1920).

II B. Edip i Hamlet, dve strane ljudskog iskustva u transferu

Fojd smatra da je Edipov kompleks duboko ukorenjen u tragediji, neizbežnoj i smrtonosnoj sudbini koja se krije u ljudskom iskustvu. „Kralj Edip je ono što je poznato kao tragedija sudbine. Kaže se da njegov tragični efekat leži u suprotnosti između vrhovne volje bogova i ispraznih pokušaja čovečanstva da izbegne zlo koje im preti."(Frojd, 1900, str. 262). Bogovi predstavljaju svemoćne roditelje kojima odojče priznaje sopstvenu bespomoćnost.

Tragedija se odnosi na osećanja ljudi dok doživljavaju ovaj kompleks i opisuje suštinu njegovog ustrojstva. Prema Frojdu, Edipov kompleks odnosi se na sklonost ka incestuoznim i paricidnim radnjama kojima su svi pojedinci skloni zbog svog arhaičnog nasleđa.

Frojd tvrdi da u nama mora postojati glas koji je spreman da prizna ubedljivu snagu sudbine u Edipu. „Njegova sudbina nas pokreće samo zato što je možda bila naša – zato što je proročanstvo pre našeg rođenja bacilo istu kletvu kao i na njega." (Ibid.).

Edipova priča je fantazijski odgovor na one tipične snove (ubistvo oca, venčanje majke), i na isti način na koji ih odrasli doživljavaju sa gnušanjem, saga takođe mora da sadrži užas i samokažnjavanje.

U Sofoklovom *Kralju Edipu* osnovna želja – fantazija deteta izlazi na videlo i ostvaruje se baš onako kako se ostvaruje u snovima, dok u Šekspirovom *Hamletu* ostaje potisnuta i „baš kao u slučaju neuroze – o njenom postojanju saznajemo iz njenih inhibiranih posledica" (Frojd, 1900, str. 264).

Znamo da je *Hamlet* napisan neposredno nakon smrti Šekspirovog oca (1601. godine) i stoga – imamo pravo da pretpostavimo – usred tuge, dok je Šekspir ponovo proživljavao svoja infantilna osećanja prema ocu. Takođe je poznato da se jedan od Šekspirovih sinova, koji je prerano umro, zvao Hamet (što je identično Hamletu). (Videti Frojd, Snovi o smrti voljenih osoba, u *Tumačenje snova*, V, 1900).

Edip i Hamlet pružaju primer dva aspekta prisutna u transferu: aspekt *Hamleta* – zločinačkog paricidnog impulsa koji se kao rezultat potiskivanja pretvara u samoprekor i aspekt *Edipa* – neizbežnosti smrtonosne sudbine koja pokušava da izvrši incest i paricid.

Hamletova tragedija omogućava Frojdu da uspostavi odnos prema potisnutom aspektu Edipovog kompleksa, dok se Sofoklova tragedija odnosi na još jedan element, na ono što je razrešeno, zakopano (*Untergang*), ali je prikazano na način na koji se događaji razvijaju za tragičnog Edipa.

Oba aspekta doživljavaju se kroz transfer sa ličnošću analitičara, kroz simptome, snove i 'stvarne' manifestacije na sceni transfera.

Tipični snovi o smrti voljenih osoba i snovi o teskobama, gde je cenzura nadjačana, predstavljaju paradigmatične primere prisustva tragedije. Noćne more naročito ukazuju na to da mehanizmi snova nisu uspeli u funkciji očuvanja sna i da su tragični sadržaji provalili u svest i prekinuli san. Na sceni transfera, otpor koristi prednost tragičnog sadržaja da prekine analitički zadatak.

Frojd smatra da su stvarna osećanja posledica tragičnih sadržaja koji upadaju u svest i, prema tome, kada naiđemo na incestuoznog ubicu kojeg svi nosimo duboko u sebi, obično se pojavljuju osećaji užasa i samokažnjavanja.

Kao posledica toga, tokom analitičkog tretmana, u okviru transfera, suočićemo se sa sadržajima koji potiču iz konflikta želje i zabrane, kao i sa stvarnim manifestacijama koje potiču od onoga što je razrešeno.

Do trenutka kada se završi faza Edipovog kompleksa, deo se potiskuje, a deo postaje zatrpan. Međutim, kod neurotičnih pacijenata, nijedan od ovih procesa nije bio potpuno uspešan: obično se pojavljuju simptomi i druge pojave gde se manifestuju zakopani aspekti (to jest, incestuozni i paricidni nagoni). Što je stanje ozbiljnije, veće prisustvo obično imaju rastvoreni elementi.

To su dva aspekta transfera: potisnuti, sa simptomima tipičnim za transfernu neurozu, i onaj tragični, zauzvrat izazvan prinudom da se ponovi. U srži kompleksa koji je svaki pojedinac iskusio sa svojom kvotom ljubavi i mržnje, ali ograničen uspostavljanjem zabrana, može se naći tragedija čija je matrica deo čovekove suštine i oživljava je svako dete u njegovom periodu svemoći.

Frojd uspostavlja vezu između Edipove tragedije i Hamletove drame i postavlja osnovu teorije koja bi se usredsredila na prisilu ponavljanja, koju će uskoro imenovati kao otpor Ida, koji vlada nagonom smrti, što je koncept čije uključivanje podrazumeva važan preokret u teoriji. Ova prinuda na pražnjenje – destruktivni nagon – ostaje latentna tokom lečenja i zatim zauzima transfernu scenu sa maksimalnim otporom. Analitičar opaža aktivni otpor nesvesnog Ega protiv suočavanja sa potisnutim, otpor, koga se svesni Ego odriče. Potisnuti je odvojen od Ega otporima represije, ali Ego sa njim može da komunicira kroz Id.

Rad „Ego i Id" (1923), pročitan zajedno sa radom „Izvan principa zadovoljstva" (1920) kontekstualizuje Ego kao predstavnika (*Repräsentanten*) razuma i razboritosti, dok strasti (nagoni) prevladavaju u Idu i sposobni su da probiju njegove granice.

Frojdov opis otpora analitičkom radu, objavljen u metapsihološkim spisima pre 1920. godine, kulminira u radu „Izvan principa zadovoljstva", gde klinički fenomen prisile ponavljanja poprima nagonske karakteristike i zahteve za borbu protiv potrebe Ega za kažnjavanjem, koja je posledica tragične greške proistekle iz zabranjenih edipalnih radnji na koje je subjekt primoran, mučen istovremeno zahtevima Superega.

Ako se Ego potčini nemilosrdnom Superegu, stvarajući tako intenzivnu mazohističku radost, analiza može biti u opasnosti. Čak i kada analitičar uoči određeni napredak, pojaviće se negativna terapijska reakcija, što će rezultirati transfernim manifestacijama neurotičnog nivoa koje mogu da se interpretiraju. Tragične transferne manifestacije (edipalna tragedija, lična praistorija) poput anksioznosti, letargije, odnose se na zakopani materijal, „stvarni" i zahtevaju konstrukciju čina koji se dešava „sada". Takođe, zakopani tragični materijal može da se aktivira kroz nedavnu traumu i proizvede pražnjenje u somatskom, jer je Ego pre svega telesni Ego (Frojd, 1923).

Gledano kroz prizmu takvih teorijskih dostignuća u radovima „Izvan principa zadovoljstva" i „Ego i Id", ubilačka Superego kazna Ega, podstaknuta Idovim nagonom smrti, otkriva se na različite načine i u Edipovoj „sudbinskoj" tragediji i u Hamletovoj agoniji.

Frojdovo uvođenje Druge topografije/Strukturne teorije označava važnu promenu u dinamici transfera. Do tada viđen kao vođen silom želje, čini se da je neumoljivo vezan za prisilu ponavljanja i za sferu delovanja, pražnjenja. Moramo primetiti da se Frojdovi radovi o tehnici završavaju 1918. godine, pre druge topografije. Tek 1937. godine, radovima „Analiza, konačna i beskrajna" (Frojd, 1937a) i „Konstrukcije u analizi" (Frojd, 1937b), Frojd se vraća tehničkim problemima koji nastaju uvođenjem prisile ponavljanja i nagona smrti, posebno u odnosu na Ferencijev (1909) pojam negativnog transfera.

Sa razvojem iznetim u radu „Izvan principa zadovoljstva" (1920) i, posebno, uvođenjem koncepta nagona smrti, Frojd predlaže da se ono što je podstaknuto prisilom ponavljanja, nešto izvan potisnutog, prikazuje unutar scene transfera: nešto što se sada predstavlja pomoću osećanja i percepcije. Oni, međutim, nisu potisnuti jer nisu artikulisani; nisu pretočeni u reči.

Uzimajući ova razmatranja kao polaznu tačku, u radu „Mojsije i monoteizam" (1939 [1934–38]), Frojd priznaje istorijsku istinu, o paricidu, koja je u osnovi verske istorije. Uspostavljajući analogiju sa analitičkim iskustvom, istorijska istina bi bila ona koju je konstruisao analitičar (stvarna konstrukcija) na osnovu osećanja i iskustava, i naznaka još nekih scena, koje prate scenu koju omogućava transfer.

Ova konstrukcija se odnosi na prisutnu tragediju, doduše do sada tihu, koja podstaknuta prisilom da se ponovi, u analizi postaje očigledna svojom smrtonosnom sudbinom. Ova nezaustavljiva sila može dovesti do prekida analitičkog zadatka. Mazohistička komponenta otkriva tragičnu krivicu ili potrebu za kažnjavanjem, dok transfer pruža fazu u kojoj se tragedija razvija.

Ova konstrukcija postaje povezana sa istorijskom konstrukcijom (do koje analitičar dolazi pomoću simptoma, ekranskih uspomena i transfera) na isti način kao što Frojd opisuje u readu

„Konstrukcije u analizi" (1937b): „Do svoje ente godine sebe ste smatrali jedinim i neograničenim posednikom vaše majke; zatim je došla još jedna beba (...) vaša osećanja prema majci postala su ambivalentna (...)" (str. 261).

Ako je *(pri)sećanje* predstavljeno kao krajnji cilj analize, jer dovodi do uspostavljanja koherentnosti, kontinuiteta i čitavog niza izbora, onda, kada to nije ostvarivo, konstrukcije mogu nadoknaditi njegov neuspeh i pružiti pokušaje predstavljanja potisnutog, traumatično razdvojenog, izgubljenog, „proteranog" ili sahranjenog. Transfer zaista deluje na mogućnost vraćanja izgubljenog objekta iz dometa potiskivanja, predstavljajući ga na osnovu tragova: takav posao izvodi tretman. Transfer u neurozi se, stoga, traži samo kao oblik koji vodi ka pamćenju, a ne ka tome da bude sam sebi cilj: tu leži granica protiv moguće manipulativne otmice transfera. Po tom pitanju Frojd uvek ostaje znatiželjan i svestan veza između transfera i sugestije, kao i između transfera i okultizma: kako se sećanje, koje pripada prošlosti pacijenta, vezuje za terapijsku situaciju preko osobe analitičara i tako premešta u prvi plan psihičke faze? Da li postoji pogrešan savez u kome je istovremeni afekat jednake snage i intenziteta, kao i afekat koji je nekad proizveo simptom? Ova rana Frojdova zapažanja pokrenula su tekuću raspravu o prepoznavanju važnosti psihičke stvarnosti i njenog uticaja na sve mentalne procese, uključujući percepciju i pamćenje.

III. RANI RAZVOJ NAKON FROJDA

Definisanje transfera težak je zadatak, ne samo zbog njegovog brzog razvoja u Frojdovim pogledima, već i zbog složenosti koju daju različite autorske perspektive, uključujući dodavanje kvalifikatora kao što su „bočni", „pozitivni", „negativni", „adhezivni", „majčinski", „očinski" itd. Međutim, Frojdov izveštaj o transfernoj neurozi koja se preferencijalno razvija kod neurotičara, iako je zastupljena i u drugim strukturama, ostaje važan orijentir prilikom identifikovanja drugih oblika transfera. Drugi autori su postepeno doprinosili različitim unosima ili gledištima prateći razvoj teorije i tehnike.

Abraham je bio prvi koji se zainteresovao za transfer u oblasti psihoze. Ferenci, sa svoje strane, razvija pojam narcisističkog transfera. On insistira na introjekciji kao ključnom fenomenu u konstituciji transfera: subjekt u svetu grabi i pripaja spoljne objekte; dakle, za Ferencija je svaki objekt ljubavi, ili svaki transfer, produžetak Ega ili introjekcije („Introjekcija i transfer", 1909). Njegov pogled usredsređen je na detetovu istoriju i razrađen na osnovu detetovog autoerotskog ulaganja u njegove organe: u tome leži matrica onoga što se ponavlja u transferu. „Prva 'ljubav prema objektu' i prva 'mržnja prema objektu' su, takoreći, iskonski transferi, koren svake buduće introjekcije", tako da transfer nije karakteristika neuroze već preuveličavanje normalnog mentalnog procesa (str. 41). U svom „Kliničkom dnevniku" i kasnijim spisima Ferenci se zalaže za produbljivanje teoretizacije tehnike i za metapsihološku refleksiju na psihičke procese analitičara, otvarajući tako put za predstojeći razvoj mnogih analitičara.

III. A. Džejms Strejči

Koliko je onda bila važna identifikacija i „tumačenje" kvaliteta i ishoda psihoanalitičkih tretmana? Ostavljajući po strani ono što bi se moglo podrazumevati pod aktivnošću „tumačenja", stepen pažnje koju je analitičar posvetio indikacijama transfera svog pacijenta postao je predmet kontroverze. Strejči je 1934. godine slavno tvrdio da je, po njegovom mišljenju, „krajnji instrument psihoanalitičke terapije" (1934, str. 142) jedina klasa „mutativnih" interpretacija, ona koja se sastoji isključivo od interpretacija transfera. (str. 154) Pod interpretacijom transfera mislio je na komentare analitičara koji su pomogli da se nesvesni aspekti transfera njegovog pacijenta osveste. Nijedna druga vrsta (ekstratransfer) ne može imati mutativni efekat. Pritom je, prema Strejčiju, mutativni efekat proizašao iz stvaranja mogućnosti za analizanda da ispravi svoju grešku kada se suoči sa kontrastima između svoje nesvesne transferne slike analitičara i „stvarne prirode analitičara". (str. 143) Naravno, Strejčijeva jednostavna i direktna tvrdnja o „stvarnoj" prirodi analitičara kasnije će se srušiti, (donekle) suočavajući se sa savremenijim pogledima na slučajnost, stvarnost i moć analitičkog polja da indukuje „stvarni" osećaj, recimo, neprijateljstvo prema pacijentu koje se u stvari može podudarati sa analizandovom transfernom slikom.

III.B. Ida Makalpajn

Idi Makalpajn (Ida Macalpine) može se pripisati da je prvi put podvukla činjenicu da psihoanaliza ne „žanje" samo transfer („Razvoj transfera", 1950). Kroz frustrirajuće i infantilno okruženje koje stvara, analitička situacija „proizvodi" transfer i ubire ono što poseje. Shodno tome, neki od glavnih Frojdovih naslednika, poput Melanije Klajn, Biona i Vinikota, razvijaju perspektive transfera koje značajno doprinose trenutnom razumevanju fenomena transfera u lečenju.

IV.BRITANSKI DOPRINOS

IV.A. Klajnijanska perspektiva

Delo Melanije Klajn doprinosi razvoju koncepta „transfera" na tri načina: Klajn oseća da transfer na analitičara potiče iz istih procesa kao i oni koji određuju odnose objekta u najranijim fazama; drugo, ona naglašava važnost nesvesne fantazije; i na kraju, ona teoretiše tehniku u kojoj se nesvesni elementi transfera zaključuju na osnovu celokupnog predstavljenog materijala, što ona naziva „ukupnom situacijom".

M. Klajn postavlja objektne odnose kao poreklo transfera. Frojd transfer shvata kao direktno upućivanje na analitičara u analitičkoj seansi i kao oživljavanje prošlosti. Za M. Klajn primitivni unutrašnji objektni odnosi su poreklo transfera i ona psihički život posmatra kao stalno menjanje i preoblikovanje unutrašnjih slika. Kroz svoj rad sa vrlo malom decom, ona shvata da materijal prikazan u terapijskim igrama nije ponovno prikazivanje daleke prošlosti, već neposredne sadašnjosti, jer traumatizujući događaji izgleda žive. M. Klajn ozbiljno shvata dečju igru: to je njihov način odnosa prema sebi, prema sopstvenim strahovima i strepnjama, kao i prema najdubljim željama. Dete izražava svoj napor da obuhvati iskustva i fantazije kroz odnose odigravanja u seansi igre sa analitičarom. Na isti način, transfer u analizi odraslih postaje ponovno odigravanje trenutnih fantazijskih iskustava, sačinjenih od nesvesnih i svesnih fantazija, unutrašnjih objekata i međuodnosa emocija usmerenih na njih, kao i odbrane koja ih štiti.

Objekat je uvek u srcu emocionalnog života od samog početka, kao što je to u situaciji transfera, a odbrambeni mehanizmi su od početka neizbrisivo povezani sa objektnim odnosima. Melanija Klajn smatra da je traženje objekta osnovno, što predstavlja preduslov za psihički život, dok je za Frojda zadovoljstvo nagona nezavisno od traženja objekta. Te razlike proizvode duboku divergenciju u njihovim teorijama transfera: dok se, prema Frojdovom mišljenju, transfer uglavnom zasniva na nagonima koji traže pražnjenje i na rekonstrukciji prošlosti, za Klajn, evolucija transfera postaje centar pažnje. „[...] temeljne promene (u analizi) nastaju doslednom analizom transfera; one su povezane dubokom revizijom najranijih odnosa prema objektima i odražavaju se u trenutnom životu pacijenta i izmenjenim stavovima prema analitičaru. ” (Klajn, 1952, str. 438). M. Klajn ne favorizuje interpretacije „ovde i sada” koje bi bile nepovezane sa prošlošću pacijenta, ali prepoznaje da pacijent na analitičara projektuje unutrašnji svet određen prošlim iskustvima i da se struktura ovog unutrašnjeg sveta razvija tokom procesa transfernog proživljavanja.

Otkriće mehanizama cepanja, dvadesetih godina 20. veka, omogućava psihoanalitičarima da konceptualizuju transfer onako kako ga doživljavaju psihotični pacijenti: cepanje na dobre i loše objekte koje dominira u vrlo ranom detinjstvu direktno zavisi od shvatanja transfera kao unutrašnje povezanosti pozitivnih i negativnih osećanja ljubavi i mržnje. Interakcija različitih aspekata objekta prema kojima su ove emocije usmerene podstiče začarani krug agresije, strepnje i krivice koji se iznova i iznova moraju prorađivati u transferu: „Zapravo je vrlo malo ljudi u životu malog deteta, ali ono ih oseća kao mnoštvo objekata, jer mu se pojavljuju u različitim aspektima.” (Klajn, 1952, str. 436). Klajn tvrdi da je analiza negativnog transfera preduslov za pristup dubljim slojevima uma, iako se pozitivni i negativni transferi uvek kombinuju.

M. Klajn naglašava pojam *nesvesne fantazije* u seansi ovde i sada. Prema Melaniji Klajn, uvek se moraju uzeti u obzir ’stvarni’ događaji u njihovoj interakciji sa pacijentovim fantazmatskim nesvesnim životom. Definicija nesvesne fantazije M. Klajn (i Suzan Ajzaks) bila je u središtu kontroverznih rasprava ranih 1940-ih i, prema Elizabet Bot Spilijus (*Elizabeth Bott-Spillius*) i Ronu Britonu (*Ron Britton*), upotreba istih reči za različite koncepte doprinela je intenzitetu rasprava. Prema klajnijanskom gledištu, nesvesna fantazija uključuje svaki rani oblik infantilne misli – ona je glavni izvor nesvesnog uma i psihički reprezentant nagona, ali takođe uključuje i druge oblike mišljenja koji se javljaju kasnije, razvojem izvornih fantazija. Transfer u

ovom pogledu je nesvesno iskustvo u *ovde i sada*, a ipak mapirano na infantilne mehanizme pomoću kojih je pacijent davno upravljao svojim konfliktima. Nesvesna fantazija utiče i boji iskustvo stvarnosti i obrnuto. Melanija Klajn zagovara interpretiranje u terminima nesvesne fantazije, a ne u pogledu impulsa u odnosu na odbranu. Kao rezultat, ona bi dosledno interpretirala *unutar transfera*, umesto da interpretira sam transfer. „Pacijentu se može pokazati kako doživljava vezu koja izaziva anksioznost ili krivicu i kako je menja u fantaziji da bi izbegao bol." (Sigal, 1979).

M. Klajn se na ovaj način fokusira na strepnje pacijenta i njegov odnos prema objektima u prošlosti i sadašnjosti, kao i na iskustva koja su se dogodila između. Ona to naziva „*ukupnom situacijom*" i to uključuje sve aspekte pacijentovih iskustava i maštarija, prošlih i sadašnjih, o kojima se izveštava u analitičkoj seansi: „Na primer, izveštaji pacijenata o njihovom svakodnevnom životu, odnosima i aktivnostima ne samo da daju uvid u funkcionisanje Ega, već takođe otkrivaju – ako istražimo njihov nesvesni sadržaj – odbranu od strepnji podstaknutih u situaciji transfera." (Klajn, 1952, str. 437). Ona smatra da je sav materijal stvoren slobodnim asocijacijama prikaz (nesvesno) podeljenog skupa odnosa sa analitičarom. Prema Donaldu Melceru (1986), zadatak analitičara je da „sakupi transfere" na bezbroj načina na koje se može predstaviti odnos sa analitičarem. „Infantilni transfer postepeno počinje da se pojavljuje u materijalu, u obliku delova „acting-in-a" ili „acting-out-a", sećanja ili snova, njihovo prepoznavanje i istraživanje pokreću analitički proces." Beti Džozef (1985) naglašava važnost „ukupne situacije" kao načina na koji pacijenti izražavaju svoje svesne i nesvesne misli i osećanja u transfernom odnosu. Takođe, pokazuje kako pacijenti koriste transfer ne samo da bi postigli zadovoljenje impulsa, već i da bi podržali svoje odbrambene položaje.

IV. B. Klajnijanski uticaji u Severnoj Americi

Klasični koncept transferne analize u Severnoj Americi značajno je proširen konceptom analize „situacije ukupnog transfera" koji je predložio klajnijanski pristup (Džozef, 1985). To uključuje sistematsku analizu transfernih implikacija pacijentovih ukupnih verbalnih i neverbalnih manifestacija kroz sate, pacijentovih direktnih i implicitnih komunikativnih napora da utiče na analitičara u određenom smeru i dosledno istraživanje transfernih implikacija materijala pacijentovog spoljnog života koji on u bilo kom trenutku uvede u seansu. Uključivanje sistematskog razmatranja celokupnog funkcionisanja pacijenta u trenutku aktiviranja predominantnog transfera važno je pojačanje centralnosti interpretacije transfera, a takođe ukazuje na važnu implicitnu posledicu tumačenja transfera, naime, analizu karaktera.

IV. C. Donald V. Vinikot

Termin „transfer" praktično ne postoji u naslovima radova D.V. Vinikota, sa izuzetkom njegovog članka iz 1955–1956. pod naslovom „Kliničke varijante transfera". Termin nije naveden

ni u naslovima poglavlja Džen Abram (*Jan Abram*) „The Language of Winnicott: A Dictionari of Winnicott's Use of words" (1996). Ipak, Vinikotov tretman transfera zaslužuje značajnu pažnju; on je u uskoj vezi sa pojmovima okvira i kontratransfera.

Prvobitno pedijatar, Vinikot svoj analitički odraz usmerava na odnos majke i deteta. Distancirajući se od perspektive M. Klajn o novonastalom intrapsihičkom životu novorođenčeta, on daje najveći značaj najranijem okruženju novorođenčeta i proučava interakcije između dovoljno dobre majke i bebe, zajedno sa prelaznim pojavama koje se na njih odnose. U tretmanu, analitički okvir daje analizandu sa ovom vrstom kontejnirajućeg (*holding*) okruženja, odnosno okruženja u kome se odvijaju transfer i kontratransfer.

Fokusirajući se na nedostatke u ovim najranijim okruženjima (tj. posebno na slučajeve u kojima majka nije mogla da se prilagodi potrebama malog deteta), Vinikot razvija svoj pojam lažnog selfa, koji je istovremeno zaštitna organizacija koja štiti pravi self, ali koji, takođe, ometa uspostavljanje autentičnog Ega. On uvodi proboj u kontinuirano osećanje postojanja. O takvim pacijentima, koji nisu imali vrstu nege koja odgovara ranom detinjstvu, i čiji Ego ne može biti zamišljen kao uspostavljena celina – tj. oni koji doživljavaju granična stanja i psihotične epizode kao odrasli – više se ne može diskutovati u smislu transferne neuroze ili nestajanja potiskivanja. Koncept transfera treba proširiti kako bi „*analitičar sam sebe pronašao ... suočen sa pacijentovim primarnim procesom*", sa prvobitnim prekidom (1955–1956, str. 298).

U takvim slučajevima, kada je u najranijem okruženju postojao nedostatak, iskušenje koje ima za cilj prevazilaženje nedostatka mora se dogoditi u transfernom odnosu. Dobro prilagođavanje analitičara može izazvati sprovođenje intenzivne zavisnosti kod pacijenta, iz čega može proizaći dovoljno poverenja i sigurnosti, tako da se iskustvo originalne traume – iskonske agonije padanja zauvek – može ponoviti u transferu, što dovodi do pomeranja od lažnog selfa ka pravom selfu. Kao što Vinikot piše (1963), nemoguće je da se takvi pacijenti sete nečega što se još nije dogodilo, jer je Ego odojčeta bio previše nezreo da bi to doživeo. U ovom slučaju, jedini način na koji se pacijent može 'setiti' jeste da prvi put prođe kroz iskustvo te prošlosti, u sadašnjosti, tj. u transferu.

Još jedan specifičan doprinos Vinikota u teoretisanju transfera odnosi se na destruktivnost. U „Upotrebi objekta i povezivanju kroz identifikacije" (1968), Vinikot opisuje neophodan vitalani i destruktivni udar koji omogućava subjektu, bilo da je reč o detetu ili graničnom pacijentu, da dozvoli postojanje objekta ili analitičara izvan sfere kontrole njegove svemoći, izvan sfere njegovih subjektivnih pojava, pod uslovom da objekat preživi transferne napade. Zahvaljujući ovom temeljnom iskušenju, „fantazija počinje za pojedinca. Subjekat sada može da *koristi* objekat koji je preživeo" (str. 90). Ako se takvo iskustvo ne dogodi, tada za pacijenta analitičar zauvek ostaje puka projekcija dela njegovog *selfa*.

U radu „Mržnja u kontratransferu" (1947), Vinikot naglašava ambivalentnost koju analitičar doživljava kada se suočava sa izazovnim pacijentima. Pacijent izaziva neku vrstu mržnje koja sama po sebi nije posebna, ali čiji je intenzitet specifičan za situaciju u pitanju. „U običnoj analizi, analitičar nema poteškoća sa upravljanjem sopstvenom mržnjom. [...] U analizi psihotičnih

pacijenata, međutim, analitičar koristi sasvim drugačiju vrstu i stepen napora, i upravo taj različiti napor pokušavam da opišem" (str. 197). Prema Vinikotu, ova razlika u intenzitetu između neuroze i psihoze proističe iz značajnog jaza između odgovarajućih iskustava ranih odnosa i interakcija.

U teoretisanju koje se, delimično, oslanja na vinikotijanske pojmove, Rusijon (2011) raspravlja o pacijentima koji pate od narcisoidnih poremećaja identiteta koji razvijaju paradoksalni oblik transfera, „neku vrstu transfera u kom se nešto 'okreće unazad': analizand, otcepljen od bilo koje mogućnosti integrisanja pojedinačnog prošlog iskustva, vodi analitičara kroz to iskustvo" (str. 6) ...„Dakle, svetom transfera više dominiraju pitanja koja uključuju negativnost nego ona koja uključuju integraciju i povezivanje. Istovremeno, destruktivnost ili određeni oblici nagona smrti preuzimaju libido; čini se da je odnos prema objektu podređen ideji korišćenja objekta, a ne 'kasičnijoj' ideji o objektnim odnosima" (Id., str. 7).

IV.D. Vilfred R. Bion

Bion, sa svoje strane, razvija teoriju Melanije Klajn, istovremeno se u velikoj meri oslanjajući na Frojdov korpus. Ispitujući formiranje misli u psihičkom životu, Bion uvodi koncept alfa funkcije (*Learning from Experience*, 1962) koja omogućava čulnim iskustvima i emocijama – beta elementima – da postanu alfa elementi i da na taj način mogu da se zapamte, simbolizuju i upotrebe u mislima i u snovima. Takva transformacija, postavljena u korenu psihe, daje pogled na svesno i nesvesno kao reverzibilna mentalna stanja unutar mentalnog iskustva.

U nekim svojim radovima koji se fokusiraju na psihotično funkcionisanje, Bion pravi razliku između psihotičnog i nepsihotičnog dela ličnosti. On, tako, razvija koncept projektivne identifikacije koju je opisala Melanija Klajn, pozivajući se na transfer razdvojenih destruktivnih komponenti projektovanih na analitičara, i daje mu drugo značenje: ono duboke afektivne komunikacije koje se normalno odvija između majke i bebe. Majčinsko sanjarenje prihvata i transformiše projektovane sirove čulne i emocionalne elemente i na taj način ih čini bebama podnošljivim i zamislivim. Zahvaljujući Bionu, projektivna identifikacija i odnos kontejner – kontejnirano poprimaju ključni značaj u razumevanju transfera (up. poglavlje: KONTEJNIRANJE: KONTEJNER – KONTEJNIRANO).

Bion smatra da vrsta transfera u radu sa shizofrenim pacijentima odražava konflikt između nagona života i nagona smrti, čineći odnos prema analitičaru „preuranjenim" i „prenagljenim" utoliko što su nasilni destruktivni nagoni i mržnja unutrašnje i spoljašnje stvarnosti u prvom planu (Bion, 1967 [1956]). Ono što analitičar-arheolog, stoga, otkriva, ne sastoji se u tragovima drevne civilizacije, već u iskonskoj katastrofi ukorenjenoj u nedostacima koji su svojstveni ranoj povezanosti sa majkom, zajedno sa bezimenim strahom koji sa njom dolazi, reaktiviranim u transferu napadima na kapacitet mišljenja i tolerisanje psihičkog bola.

Postojanost psihotičnog transfera (ibid.) u suprotnosti je sa nedostatkom dubine, labilnošću i krajnjom promenljivošću: svaka promena se odražava u transferu na nediferenciran način, pristup

značenju je ugrožen, ako ne i poništen, napadima na povezivanje koji sprečavaju bilo kakvu svest i bilo kakvu vezu sa objektom. Čulni aspekti interpretacije, intonacija glasa i druge materijalne karakteristike stanja, pacijent tako koristi po cenu samih interpretacija.

Bion podvlači da se „elementi transfera mogu naći u onom aspektu ponašanja pacijenta koji odaje njegovu svest o prisustvu objekta koji nije on sam. Nijedan aspekt njegovog ponašanja ne može se zanemariti" (*Elementi psihoanalize*, 1963: str. 69). Sa „Gridom" (mrežom, Bionov termin, prim. prev.), Bion predviđa sistem „notacije i zapisa" analitičkog iskustva, definisanog kao emocionalno iskustvo. Transfer tada može biti predstavljen jednom od kategorija „Mreže", ona osvetljava vezu K (znanje) između analitičara i pacijenta, vezu koja se nalazi među osnovnim vezama psihičkog života, zajedno sa vezama L (ljubav) i H (mržnja).

U frojdijanskom smislu, transfer uključuje, prema Bionovom mišljenju, „rigidne" transformacije koje se odnose na „model kretanja osećanja i ideja iz jedne sfere promenljivosti u drugu" (*Transformacije*, 1965: str. 19). „Osećanja i ideje prikladne za infantilnu seksualnost i Edipov kompleks i njegove izdanke prenose se transferom, s celinom i koherentnošću koja je karakteristična, na odnos sa analitičarem. Ova transformacija uključuje malo deformacija" (ibid.). Takve transformacije su specifične za nepsihotični deo ličnosti i odnose se na „linearnost" koja proizvodi razliku između onoga što pacijent prenosi na analitičara.

Kada se u analizu uključe psihotični mehanizmi povezani sa iskonskom psihičkom katastrofom i najstarijim delom psihe, projektivne ravni se umnožavaju i napadaju alfa funkciju – ako ne i čitav psihički aparat koji opravdava kontakt sa unutrašnjom i spoljašnjom realnošću – generišući takve zabune i izobličenja da se ovaj linearni model pokazuje kao nebitan za klinički materijal.

Bion uvodi pojam „projektivnih transformacija" kako bi objasnio ove oblike transfera obeležene stanjima zbunjenosti, nediferencijacije, pa čak i derealizacije. U takvim oblicima prevladavaju cepanje (*splitting*) i destruktivnost usmereni na psihički sadržaj i kontejnere; arogancija zamenjuje potragu za istinom; i bizarni objekti, svedeni na svoju konkretnu dimenziju, uključujući fragmente Ega, Superega i netransformisane beta elemente, odnose se na patološku projektivnu identifikaciju i napade na povezivanje.

U svojim kasnijim spisima, Bion nas podseća da je svaka teoretizacija, uključujući teoretizaciju transfera, odgovor na strah od nepoznatog i uključuje rizik od osakaćenja kreativnosti i psihičkog rasta. Bion se vraća etimologiji termina transfer koji sugeriše prolaz, tranzitorni element u istoriji analitičkog susreta (Bion, 2005a, str. 5). Interpretacije analitičara „skrivaju [njegovu] golotinju" (Bion, 2005b, str. 42); transferni odnos kao i položaj analitičara treba razjasniti kako bismo bili oslobođeni od njega.

IV:E. Kasni bionijanski razvoj u SAD

Primer kasne bionijanske tradicije u Severnoj Americi, posebno primenljiv na analizu sa decom i primitivna mentalna stanja, je koncept „preuzimanja" transfera Džudit Mitrani. (1999, 2000, 2001, 2014). Ona to shvata kao funkciju analitičara koja je suštinska za ono što je Bion nazvao majčinskom funkcijom sanjarenja: onaj pažljivi, aktivno prijemčivi, introjektivni i doživljavajući aspekt kontejnirajućeg objekta. Ova funkcija ne podrazumeva samo kognitivno razumevanje ili „empatično usklađivanje" sa onim što pacijent oseća i doživljava sa analitičarem u bilo kom trenutku. Takođe se odnosi na nesvesno ubacivanje, od strane analitičara, određenih aspekata unutrašnjeg sveta pacijenta, i rezonancu sa onim elementima sopstvenog unutrašnjeg sveta, tako da *ona može da oseti da j*e zapravo taj neželjeni deo pacijentov self ili onaj nepodnošljivi objekat sa kojim je prethodno identifikovan introjekcijom.

Preuzimanje transfera može biti najteži aspekt posla, jer nije reč o dobroj volji ili dobrom treningu, već o nesvesnom činu kojim upravljaju nesvesni faktori.

V. FRANCUSKI DOPRINOS

V.A. Žak Lakan

Lakan postavlja transfer kao jedan od četiri osnovna koncepta psihoanalize, zajedno sa nagonom, nesvesnim i ponavljanjem. Njegov pristup transferu zasnovan je na frojdijanskoj ideji da veza sa analitičarom obezbeđuje ponavljanje iskustva koje potiče iz prošlosti, reaktualizaciju značajnih figura u kojima su se možda oblikovali zahtevi iz detinjstva za ljubavlju. Ali čak i pre uključivanja ovih određenih oblika, transfer se pokazuje u samom procesu zahteva za analizom, utoliko što se subjekt obraća nekome za koga se pretpostavlja da poseduje znanje. Figura analitičara *za koga subjekt pretpostavlja da zna* je ključna kada se uzima u obzir tok lečenja prema Lakanu: tokom svoje analize analizand mora posebno da iskusi iluziju u kojoj se nalazi, pretpostavljajući da analitičar ima odgovor koji očekuje kao pacijent, s obzirom na njegov zahtev i njegovo postajanje, uopštenije. Prema Lakanovom mišljenju, svaki zahtev je u osnovi usmeren na ono što je nepovratno izgubljeno u govoru.

Ova dimenzija iskustva transfera je za Lakana najpresudnija; ona čuva analitičara, dakle predstavnika lika Drugog, da se bavi kontratransferom: najortodoksniji lakanijanci smatraju da je isključivo vredna ona pažnja koja se poklanja pacijentovom jezičkom diskursu, dok se pažnja posvećena mentalnim procesima analitičara smatra ometanjem u procesu slušanja. Kraj tretmana, zamišljen kao iskorenjivanje transfera, poklapa se sa trenutkom kada analizand može da odstupi od

ove iluzije i rastereti analitičara pozicije subjekta koji bi trebalo da zna.

U svom radu iz 1951. (1966/2007), „Intervencije u transferu", Lakan detaljno opisuje svoju teoriju transfera, u smislu njenih imaginarnih i simboličkih aspekata, posebno se osvrćući na Frojdovu studiju slučaja Dore (1905). Zamišljeni transfer za Lakana uključuje ekstremna osećanja ljubavi i mržnje koja se javljaju u lečenju i koja mogu delovati kao otpor, posebno kao narcisistička prepreka između pacijenta i analitičara. Konkretno, zamišljeni transfer kristališe se kao otpor kada postane otpor analitičara. „Uhvaćen u imaginarnoj drami pacijenta", tvrdio je Lakan, analitičar postaje gluv za mnogo simboličnije aspekte transfera koji omogućavaju odvijanje analize, iznoseći na površinu nesvesni materijal, produbljujući tretman. U Dorinom slučaju, Lakan ukazuje na stagnaciju u lečenju, zbog Frojdovog insistiranja na Dorinoj ljubavi prema Gospodinu K., odnosno zbog otpora koji se često javljao kod Frojdovih pacijentkinja u njegovom ranom periodu. Zbog toga Frojd ne uspeva da čuje u Dorinim snovima i u raspletu njene priče njenu kompleksnost i erotska osećanja prema Gospođi K. koja bi dovela analizu do sledećeg zaokreta, onog što Lakan naziva Dorinim centralnim pitanjem u vezi sa zagonetkom ženstvenosti i njene sopstvene želje (za razliku od njene prethodne opsesivne brige o željama drugih – njenog oca, Gospodina K.). Lakan uzima Frojdovu koncepciju transfera kao otpor i čini analitičara odgovornim za to: „Postoji samo jedan otpor, otpor analitičara." (1978/1988, str. 228). Lakanovo isticanje „intersubjektivne dijalektike" simboličkog carstva trećeg, Drugog 'u' transferu, blisko je međuljudskim i relacionim poboljšanjima u klasičnoj psihoanalizi.

Još jedan važan aspekt Lakanovih razmišljanja o transferu odnosi se na tehniku. Za Lakana ne postoji „meta" pozicija koju analitičar može da zauzme u odnosu na transfer. Kada analizand čuje ono što analitičar kaže, on to čuje 'u' transferu na analitičara, naime, kroz bilo koji subjektivni položaj koji on ili ona zauzima u odvijanju analize. Ovo dovodi u pitanje mnoge ideje u vezi sa tumačenjem transfera, posebno kada se sagledava sa spoljne tačke gledišta. Takođe, postavlja pitanje o 'rastvaranju' transfera putem interpretacija.

Za Lakana, transfer se dešava kad god se pojavi „subjekt koji treba da zna", što znači ljubav, mržnju i neznanje koji se razvijaju pred licem onih kojima pripisujemo znanje. Zbog toga se to lako dešava nastavnicima, verskim ličnostima, lekarima i psihoanalitičarima; naime, sa roditeljskim figurama na pozicijama moći. Ono što razlikuje analitičare i što razlikuje interpretaciju od sugestije, jeste to što analitičar pacijentov transfer na njega ne zloupotrebljava. Sam okvir analize omogućava da se ovo pretpostavljeno znanje ne posmatra kao određeno svojstvo pojedinca, već kao znanje 'u' nesvesnom, u Drugom, koje se može raspakovati, postajući deo evolucije analize. Lakan opisuje ovaj pokret u smislu osećanja koje analizandi imaju o tome da svemoćni analitičar zna nešto o njihovim simptomima, koji omogućavaju da tretman započne i vuku ga dalje. O ovome bismo mogli razmišljati kao o izmišljenim i projektivnim aspektima „benignog pozitivnog transfera" – terapijskog saveza. Neutralnost analitičara pomaže

kontejniranje pacijentove anksiozne zabrinutosti zbog želje analitičara, npr. Šta analitičar želi od mene? Da li me analitičar voli?, i tako dalje. Konačno, analiza pretvara ovaj fokus na želje analitičara u pitanja koja se tiču vlastitih želja i maštanja analizanda; rad koji će sadržati niz važnih susreta sa uslovima želje koji su jedinstveni i individualni za svakog pacijenta.

Kada pacijent može da pusti analitičara da padne sa posebnog mesta koje je zauzeo u transferu, analiza može da se završi. U suštini, analitičar postaje voljeni i izgubljeni objekat (uzrok želje), omogućavajući pacijentu da se odvoji i individualizuje. Lakanov stav o završetku analize stoga se približava klasičnim pojmovima „identifikacije" sa „analitičkom funkcijom" ili „instrumentom za analizu", tugovanjem, prorađivanjem i kapacitetom za samoanalizu nakon završetka.

V.B. Lakan u SAD

Iako ne postoji koherentna grupa lakanijanaca iz SAD, njegov uticaj je posebno prisutan na akademijama gde su neki primetili da je „psihoanalitički pristup" sinonim za primenu lakanovskog mišljenja. Ali postoji i mala i sve uticajnija grupa koja vežba i teoretiše lakanijanske psihoanalitičare. Neki od njih predstavljaju „čistiju" lakanijansku poziciju (npr. Liktenstajn, Fink), dok drugi koji su prošli i „klasičnu" i lakanovsku obuku (npr. Vebster) stupaju u dijalog sa drugim severnoameričkim „školama". Kako su prevodi Lakanovog rada postali dostupni anglofonskim analitičarima, postalo je očiglednije da podela možda neće biti široka onako kako je često prikazivana, što je posebno činio sam Lakan. Lakan posvećuje specijalnu pažnju afektima u transferu, posebno anksioznosti. Neki od njegovih dijalektičkih i intersubjektivnih pojmova lečenja približavaju se klasičnim linijama transferne analize i, drugačije, njenim intersubjektivnim i relacionim modifikacijama.

V.C. Žan Laplanš

Sa teorijom o zagonetnim oznakama, Žan Laplanš uvodi novo gledište o transferu. Nametljivi uticaj Drugog i nemogućnost deteta da prevede poruke odraslih osoba koje su „kompromitovane" umetanjem seksualnih fantazija, za Laplanša su okvir temeljne antropološke situacije i osnova „opšte teorije zavođenja" (Laplanš, 1987). Upravo se ta situacija ponavlja i u transfernoj situaciji. Prema tome, transfer nije ograničen na jednostavno ponavljanje odnosa prema infantilnim objektima. Ovaj aspekt odgovara samo onome što Laplanš naziva „ispunjenim transferom" – tj. „pozitivnim" sadržajem koji analitičar i analizand mogu nazvati infantilnim slikama. Drugi aspekt, koji je Laplanš nazvao „ispražnjen transfer", je ponavljanje odnosa s drugim kao nosiocem zagonetnih poruka (Laplanš, 1992). Analitičar ga „provocira" utoliko što suočava analizanda sa svojom enigmom i „odbijanjem da zna" – ovaj položaj aktuelizuje odnos prema

enigmama pacijentovog detinjstva. U samom srcu transferne situacije, progresivni proces „uklanjanja prevoda" i „ponovnog prevođenja" omogućava analitičarima da „ponovo prisvoje" isključene poruke (Laplanš, 1999).

Iz ove perspektive, „tugovanje je paradigma simbolizacije". Transfer kao proces – zajedno sa sanjanjem – deluje u suprotnom smeru od tugovanja. Ponoviti u transferu, znači pokušati vratiti izgubljeni objekat (ili vezu), umesto da se oplakuje i simbolizuje; dakle, transfer deluje u istom smeru kao i san: i jedan i drugi imaju tendenciju da poreknu odsustvo; imaju tendenciju da reprezentuju (iznova prezentuju) ono što nije moglo da se simbolizuje; dakle, oba rade u suprotnom smeru od žalosti. To znači da transfer i sanjanje dele „halucinatorni" kvalitet, jer imaju tendenciju da oblikuju iskustvo prema nesvesnim shemama, umesto da priznaju realnost odsustva ili gubitka.

V.D. Laplanš i Frojd: čitanje u francuskoj Kanadi

Uticajni pravac mišljenja u francuskoj Kanadi zadržava transfer kao zaista najvažniju i najkarakterističniju osobinu psihoanalitičkog tretmana. Iz ove perspektive, delimično inspirisane spisima Žana Laplanša, uzimanje transfera u obzir je ono što njihov tretman čini „psihoanalitičkim". Štaviše, nijedna „genetska" rekonstrukcija priče pacijenta neće imati toliku težinu kao ono što je oživljeno tokom transfera. Transfer je posmatran kao jedan od najjačih oblika otpora – i najefikasniji instrument analitičkog rada.

Mada je transfer oblik otpora po tome što teži ponavljanju u odnosu prema analitičaru umesto „sećanju", termin „sećanje" mora se shvatiti, ne kao proces oporavka sećanja, već pre kao rekonstrukcija sopstvene psihe. (Skarfoan, 2011)

Skarfoan prepoznaje dve vrste transfera. Prvi je osnovni, pozitivan transfer prema analitičaru kao poverljivom profesionalcu za koga se veruje da je u službi dugoročnih interesa pacijenta. Frojd je ovo nazvao „očinskim" transferom, ali to nije ono što je najvažnije. Važno je da bez ovog osnovnog transfera analiza nije moguća. (To je osnova terapijskog i radnog saveza, u američkom rečniku). Ovaj pozitivan transfer nije otpor i ne bi ga trebalo interpretirati. Neinterpretiran, ostavljen je da radi u korist tekućeg procesa analize.

Druga vrsta se naziva „pravilan transfer": ovo je transfer koji predstavlja otpor, bez obzira da li je negativan (neprijateljski) ili „pozitivan" (npr. jako erotski ili strastveni) transfer. Ovo samo svojstvo transfera deli se na dve potklase koje se mogu naći kod Frojda: s jedne strane, „prototipovi" koje je Frojd opisao u radu iz 1912. godine (Frojd, 1912); s druge strane, „vatreni

vapaj [...] koji se javlja tokom pozorišne predstave", kakav je opisao u radu iz 1915. (Frojd, 1915). Dok je u prvom reč o reprodukovanju nečega što je već formirano i spremno za projektovanje na analitičara, u drugom je to zaista bez presedana: pacijent više ne bi želeo analizu, niti želi „znati" bilo šta u vezi sa „značenjem". Razlika između ova dva je jasnije navedena ako, sledeći Laplanša, kažemo da imamo:

U prvoj vrsti transfera – „ispunjen" transfer – pacijent nastoji da ponovi ono što je već bilo primećeno u njegovim prethodnim vezama sa značajnim figurama. Ovaj obrazac se previše lako može tumačiti (npr. „Odbacujete moje interpretacije baš kao što ste odbacili savete svog oca..."), ali nas to ne dovodi daleko do same srži stvari.

U drugoj i najvažnijoj vrsti transfera – „šupljem" (ili „ispražnjenom") transferu, gde ni pacijent ni analitičar nemaju predstavu o tome šta se ponavlja: analizand doživljava činjenicu da se suočava sa zagonetkama koje su ga zbunjivale u prošlosti. Ono što se ovde „ponavlja" nikada ranije zapravo nije doživljeno na subjektivno razumljiv način. Ovo je vrlo blisko, ako ne i identično, onome što Vinikot piše u svom čuvenom radu „Strah od sloma" (Vinikot, 1974; videti takođe Kler Vinikot, 1980) gde se nešto dogodilo u prošlosti, ali nije bilo „Ja" da to registruje. Rezultat je da to se mora prvi put iskusiti u analizi da bi postalo prošlost. Ovo je, dakle, najvažnija vrsta transfera, ona gde je nešto skriveno u lošem nepredstavljenom obliku i mora se proživeti i proraditi po prvi put u pacijentovom životu.

VI SPECIFIČNE SEVERNOAMERIČKE PERSPEKTIVE I RAZVOJ

Frojdova rana ideja o „transfernoj neurozi", njenom uspostavljanju i izlečenju terapijskim radom, postala je jedna od glavnih ideja severnoameričke psihoanalize tokom mnogo kasnijeg perioda hegemonije „klasične psihoanalize" (termin koji označava američku Ego psihologiju 1940 -ih, 50-ih i 60-ih). Iako je od tada ova ideja izgubila veći deo svog uticaja, tokom „klasične" ere uspostavljanje i razrešavanje transferne neuroze bilo je efektivno definisanje psihoanalitičkog tretmana. Tretmani kojima nedostaje jasna transferna neuroza i njena „lekovitost" često su preispitivani – da li su ili nisu „istinski" psihoanalitički.

U to vreme, Strejčijevo gledište je još uvek imalo mnogo pristalica i severnoamerički analitičari „klasičnog" perioda (Američko psihoanalitičko udruženje – APsaA) našli su se u velikoj meri ograničeni svojim komentarima analizandima o transferu, ili su im bili potrebni posebni

razlozi da učine drugačije. Analitička tehnika zasnovana na Strejčijevom principu bila je naširoko predavana studentima na institutima APsaA. Bez obzira na to, prihvatanje Strejčija nije bilo univerzalno, a analitički rad u ekstratransferu bio je rasprostranjen ako se što tiše vežbao.

U raspravi o evoluciji koncepta transfera važno je da se prati evolucija njegovog uvek prisutnog partnera, kontratransfera. Široko je prihvaćeno (iako nedavno osporavano, videti Holms, 2014) da je, počev od Frojdovog ranog pisanja i prepiske na tu temu, kontratransfer posmatran – u početku i tokom 1950-ih i 60-ih – kao uglavnom nesvesna, veoma lična, ako ne i idiosinkratična reakcija u analitičaru koja je sprečavala ili ometala analitičarev kapacitet da funkcioniše kao analitičar određenog pacijenta izazivajući kontratransfer. Ukratko, kontratransfer je bio problem kod analitičara, za koji se često, ako ne i redovno, smatralo da zahteva dalji analitički (ili barem samoanalitički) rad analitičara koji radi. Uprkos paralelnom transferu, kontratransfer se smatrao isprekidanim i pojavljivao se u određenim trenucima ili fazama analize. Takođe, na transfer se nije toliko gledalo kao na međuljudski događaj koji se oživljava iz interakcije dva određena pojedinca, već kao na aktiviranje postojećeg obrasca ili šablona analitičara, kao odgovor – ali ne u svom suštinskom obliku – na analizanda. Namerno intenzivno proučavanje kontratransfera kao pojave same po sebi, kao i jedinstvenog proizvoda određene dijade u određenoj i jedinstvenoj analitičkoj situaciji, trebalo je da sačeka buduću razradu.

VI.A. Edit Jakobson i Hans Levald: tranzicioni mislioci klasične psihoanalize

U okviru „klasične" tradicije postojali su tranzicioni mislioci koji su počeli da premošćuju podelu između teoretičara nagona jedne osobe i relacionih perspektiva dvoje ljudi. Dvoje saradnika koji su bili možda i najistaknutiji i najuticajniji bili su Edit Jakobson i Hans Levald. Oboje su proizašli iz Ego psihološke tradicije, ali su smatrali da ta perspektiva nije obraćala dovoljno pažnje na značaj relacionog ili objektno-relacionog okruženja u formiranju psihičke strukture i u prirodi samih instinktivnih nagona. Monumentalni tom E. Jakobson „Self i objektni svet" (1964) predstavljao je integraciju teorije objektnih odnosa sa „klasičnom" teorijom nagona. Njena gledišta, kao i Levaldova, imala su snažne implikacije na razumevanje transfera, kako na njegova formativna rana razvojna iskustva i odnose, tako i na njegove implikacije na psihoanalitičku tehniku.

Levald, Ego psiholog koji je pisao sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka, premostio je ovu podelu (odnos prema transferu pacijenta naspram transfera pacijenta i analitičara), predlažući nešto drugačije spajanje teorije nagona sa teorijom relacionih teorija.

Za Levalda je nagonska teorija bila pre „psihološka", nego „biološka". Levald, čija je filozofska pozadina uključivala Hajdegera kao učitelja, video je „...neraskidivu vezu između onoga što nazivamo subjektom i objektom" (1970, str. 55). U tome je bio u skladu sa filozofskom

postmodernom dekonstrukcijom objektivnosti u nauci, intelektualnim trendom koji je na kraju uticao na celo polje psihoanalize, posebno na relacionu školu (videti dole). Levaldova vizija je bila da „objektni odnosi... (ni)su samo regulativni, već osnovni konstitutivni faktori u formiranju psihičke strukture... Psihoanalitički proces i... rani razvojni procesi, otkrivaju interakcijsko poreklo i prirodu psihičke realnosti...” (1970, str. 67). Pišući o „transfernoj neurozi”, držeći se značaja centralnosti edipalne situacije, proširio je osećaj analitičkog procesa kao kokreirane scene „ transfera i kontratransfera” (Levald, 1971). Stoga je pod „transferom” – koji se često naziva posebnom figurom – podrazumevao i mnoge transferno uticajne figure koje su kodirane u detetovom odgajanju, a time i u njegovom/njenom rastućem umu, uključujući detetovo osećanje za uzajamne emocionalne odnose sa negovateljem – koji su se svi internalizovali, da bi se u analizi ponovo eksternalizovali na verbalni i neverbalni način. Napravio je analogiju između analitičke situacije i pojave transfera i kontratransfera i dramske predstave koju postavlja pacijent, gde analitičar kokreira scenario koji je pacijent napisao i gde postepeno u rastućoj autonomiji, analizand preuzima sopstvenu interpretaciju tog scenarija. (Levald, 1975).

VI.B. Uticaj Hajnriha Rakera na dalje širenje koncepta u Severnoj Americi

Dok je severnoamerička Ego psihologija dominirala velikim delom psihoanalize u regionu, osnovna istraživanja Argentinca Hajnriha Rakera o kontratransferu naišla su na prijateljski prijem u severnoameričkoj interpersonalnoj školi Harija Staka Salivana. Rakerove najranije objavljene studije (1953, 1957, 1958b) naglasile su ne samo sveprisutnost kontratransfera i njegovu kontinuiranu prirodu već, možda najvažnije, njegove međuljudske ili relacione aspekte. Takođe je dodao suštinske razvojne i genetske (odnosno individualno-istorijske) dimenzije. Za Rakera su transferi i kontratransferi u analitičkoj situaciji bili nužno dijadični, uključujući međusobno prožimajuća osećanja, fantazije, nagone i sećanja pacijenta i analitičara, kao i njihov međusobni uticaj i međusobne interakcije. Uobličio je transfer – kontratransfer u smislu objektnih odnosa, posebno u ponavljanju ranih odnosa, i uveo izraze „komplementarno” i „podudarno” da bi opisao njihove tipične obrasce recipročnosti.

Rakerov rad i njegovo viđenje transfera/kontratransfera i njihove nerazdvojivosti polako su se probili do severnoameričkog „mejnstrima”, toliko da je teško imati klinički članak za „Journal of the American Psichoanalitic Association” koji nema neki opis transferno/kontratransferne dimenzije u kliničkoj ilustraciji rukopisa. Integracija implikacija transfera/kontratransfera za dve osobe doprinela je stepenu konvergencije gledišta relacione/interpersonalne škole i škole „modernog sukoba” – premda ostaju fundamentalne razlike o kojima će biti reči u nastavku. Pa ipak, decenije 1970-ih, 80-ih i 90-ih su odgovarajuće nazvane „godine kontratransfera” (Džejkobs, 1999, str. 575). Džejkobs je ispravno identifikovao kontratransfer kao koncept „dugo u senci, koji se pojavio kao jedno od pitanja o kojima se danas najaktivnije raspravlja i diskutuje u psihoanalizi”. Danas je teško – iako nije nemoguće – govoriti o transferu bez pozivanja na partnera.

Ovo je bila radikalna evolucija, možda promena paradigme.

Pogled na transfer kao ponavljanje prošlih odnosa u sadašnjosti i, najvažnije, u analitičkom odnosu, iako modifikovan na razne načine – možda neprepoznatljiv od strane relacione/interpersonalne škole (videti dole) – i dalje je ukorenjen kod analitičara u Severnoj Americi, danas. Kernberg (ovo poglavlje, videti dole) verovatno govori u ime većine severnoameričkih analitičara danas kada kaže da je „analiza transfera glavni izvor specifičnih promena koje donosi psihoanalitički tretman". Analiza transfera može biti *glavna* karakteristika koja razlikuje psihoanalizu od ostalih psihoterapija.

Predstavljajući dalji razvoj „Ego psihologije" (Hartman, 1939) koja je dominirala područjem Severne Amerike u periodu između, približno, 1940. i 1980. godine, „moderna teorija konflikata" (MCT, takođe ponekad nazivana „teorija konflikata" ili „klasična analiza") čvrsto se držala stanovišta da kapacitet za transfer ostaje isključivo i jedinstveno u umu analizanda. Ovo gledište je u snažnoj suprotnosti sa stavovima teorija „dve osobe" koje, na različite načine, smatraju da je transfer – možda pogrešan naziv u ovom pogledu – ili bolje rečeno, odnos je jedinstveni *de novo* proizvod interakcija unutar određene analitičke dijade. Varijanta ove ideje je da je transfer kokreiran i da će se stoga prividni transfer analitičara razlikovati u zavisnosti od toga ko je njegov analitički partner. Čak i upotreba izraza „transfer" može biti zbunjujuća, jer neki analitičari dve osobe mogu govoriti o transferu, ali isključuju ili minimiziraju važnost ponavljanja prošlosti. Dok je gledište psihologije dve osobe da je analitički odnos stvoren isključivo ili prvenstveno od sadašnjih elemenata, MCT stav zadržava Frojdovu ideju da će analitički odnos biti pod velikim uticajem transfera u smislu ponavljanja pacijentovih prošlih veza. Stoga se za analitičare dve osobe ništa važno ne prenosi. Bilo bi bolje govoriti o analitičkom odnosu, a ne o transferu.

VI. C. Savremena teorija konflikta

Savremeni naslednici severnoameričke Ego psihologije (videti poglavlje KONFLIKT) posmatraju aktivnosti transfera, sa njegovim ponavljajućim i interaktivnim karakterom, u dijadi transfer – kontratransfer, kao manifestaciju uporne sveprisutne nesvesne fantazije, za koju se može smatrati da se sastoji od kompromisnih formacija koje mogu biti prilagođene ili neprilagođene, a u osnovi su neurotičnih simptoma kao i kreativnih dostignuća. Savremeni klinički pojmovi „skrivenih transfera" i „ciklusa transfera" (u nastavku), primeri su trenutne složenosti stavova ove škole: Abend (1993) je, proširujući stav sveprisutnosti nesvesne fantazije u njenim slojevitim manifestacijama, identifikovao suptilne idiosinkratske „skrivene" transfere u celokupnom iskustvu psihoanalize. „Moje kliničko iskustvo", napisao je on, „dovelo me je do toga da postajem sve pažljiviji prema idiosinkratskim, ponekad sasvim suptilnim načinima na koje pacijenti tumače analitičku situaciju u skladu sa sopstvenim emocionalnim potrebama. To često predstavlja trajno iskustvo zadovoljenja transfera, transferne gratifikacije, što analitičaru može biti veoma teško da

otkrije, a još teže pacijentu da od toga odustane. Postoje neke vrste želja u okviru transfera koje u granicama analitičke situacije nisu toliko podložne razočaranju i frustraciji kao druge, recimo želja da vas pažljivi slušalac ozbiljno shvati. Ovo predstavlja problem tehničke prirode koji zaslužuje dalje proučavanje. Verujem da je korisno tražiti takve skrivene transfere od slučaja do slučaja, pojedinačno, bez korišćenja potencijalno restriktivnih formula izvedenih iz analitičareve preferirane razvojne sheme." (Abend, 1993, str. 644). Elman i Moskovic (*Ellman and Moskovitz*, 2008) povezuju ponavljajući karakter transfera sa poimanjem tretmana u smislu ciklusa transfera u odnosu na analitičko poverenje, istinski self, konflikte i objektne odnose: „... Svaki novi ciklus uključuje bar delimično obnavljanje analitičkog poverenja. Poverenje je dvosmerno, a poverenje analitičara prema pacijentu uključuje pomaganje ili stajanje po strani, dok pacijent pronalazi svoj glas i konstruiše stvarnost na svoj idiosinkratski način. Dakle, stvarnost se doživljava onako kako se stvara. Ipak, pacijentovi konflikti i istinsko ja uglavnom se posmatraju kao deo njega samog. Kako se stvara interakcija zavisi od određenog analitičkog para, ali mi verujemo da postoji istinski self koji nije konstrukcija... Svaki ciklus transfera započinje novi aspekt objektnog odnosa u kome se poverenje nadograđuje iz dva različita pravca. U početku, analitičar ulazi u svet pacijenta, i kada se pronađe i dozvoli prirodno odvajanje, svaki član para počinje da iznosi svoje viđenje odnosa. Sposobnost korišćenja onog drugog u našem umu predstavlja presudan aspekt benefita uvida u analitičkoj situaciji."(str. 825).

VI. D. Interpretativni fokus: transfer nasuprot ekstratransferu

Kao što je navedeno u uvodu, pokrenuto je pitanje u kojoj meri je analiza transfera jedini efikasan oblik interpretacije i njena posledica, da li bi trebalo ograničiti interpretativnu aktivnost analitičara isključivo na intervencije u vezi sa transferom. Iako danas mali broj severnoameričkih analitičara veruje da su interpretacije transfera terapeutski efikasne, većina smatra da u životu pacijenta postoji mnogo problema koji mogu privući pažnju analitičara, jer su oni afektivno dominantni u trenutnoj komunikaciji, a povezani su sa transferom. Shodno tome, ovi analitičari smatraju da interpretacija odgovarajućeg nesvesnog konflikta fokusiranog na taj odnos ekstratransfera može biti od pomoći, jer se tamo nalazi afektivna dominacija. Na kraju, međutim, glavni patogeni nesvesni konflikti imaju tendenciju da budu ukorenjeni u karakterološkim odbrambenim strukturama koje će postati otpori transferu. Dakle, sistematska analiza transfera umnogome se smatra suštinskim, ali ne i isključivim fokusom interpretativne aktivnosti analitičara.

Klajnijanski pristup uvek teži tome da se što više koristi sistematska analiza transfera, ali taj trend se danas takođe razvio i u Ego psihološkom i u relacionom pristupu. Francuska analiza je takođe povećala ovaj aspekt.

VI. E. Pogled na objektne odnose – napredne i arhaične konfiguracije transfera

Shvatanje prirode transferne regresije takođe se prebacilo na konceptualizaciju primitivnih, ranih, arhaičnih transfera određenih objektnin odnosima, za razliku od kasnijih, naprednih edipalnih transfera. Edipalni i preedipalni konflikti imaju tendenciju da se sažimaju u regresivnim transferima sa dominacijom razvoja agresije, za razliku od jasnije diferencijacije stadijuma razvoja u manje regresivnim transferima, sa dominacijom infantilnih seksualnih sukoba.

U svetlu savremene teorije o objektnim odnosima, razjašnjeno je i usavršeno razumevanje identifikacionih i projektivnih aspekata razvoja transfera, npr. onih koji se mogu uočiti u lečenju teških poremećaja ličnosti. U slučaju neurotične organizacije ličnosti, dominantno odigravanje u vezama transfera/kontratransfera koje se razvija tokom tretmana uključuje identifikaciju pacijenta sa aspektom njegovog infantilnog selfa, dok se na analitičara projektuje odgovarajuća reprezentacija objekta. Ređi su obrnuti primeri ovog odigravanja, gde se pacijent identifikuje sa reprezentacijom objekta dok projektuje odgovarajuću reprezentaciju sebe na analitičara. Suprotno tome, u slučaju ozbiljne psihopatologije, takvi obrnuti primeri su česti, a stalne naizmenične promene reprezentacije sebe i objekta predstavljaju pravilo, koje daje naizgled haotičan karakter razvoju transfera (Kernberg, Joumans, Klarkin i dr., 2008).

Pored toga, u ovim slučajevima pojavljuju se i druge komplikacije: recipročna aktivacija pacijentovog grandioznog selfa i njegova obezvređena samoreprezentacija kao dominantna patologija objektnih odnosa u transfernim manifestacijama narcisističke patologije; kao i regresija na simbiotske odnose u kojima pacijent ne može da toleriše nikakve razlike u pogledima i povezanosti terapeuta, doživljavajući sve triangulacije kao nepodnošljive traumatične situacije. Interpretacija i obrada ovih primitivnih regresija transfera mogu predstavljati dominantnu terapijsku karakteristiku ovih slučajeva.

VI. F. Relacione perspektive

Relacioni/interpersonalni pogled na transfer čvrsto je ukorenjen u psihologiji dveju osoba i stoga transfer smatra neraskidivim od kontratransfera. Odnosno, za relacioniste, transfer ne može biti samo „transfer" internalizovanih obrazaca kod pacijenta u odnosu na analitičara, već je deo kliničke situacije koja je po Rakerovom mišljenju (Raker, 1988) interakcija dveju ličnosti gde „svaka ličnost ima svoje unutrašnje i spoljne zavisnosti, anksioznosti i patološke mehanizme odbrane; svako je i dete sa svojim unutrašnjim roditeljima, a svaka od ovih celovitih ličnosti – kako analizand tako i analitičar – odgovara na svaki događaj u analitičkoj situaciji (str. 132). Stiven Mičel (2000) navodi da se psihoanalitičko znanje generiše u intersubjektivnom miksu između pacijenta i analitičara, proučavanjem transakcionih obrazaca i sa unutrašnjom strukturom izvedenom iz interaktivnog, interpersonalnog polja. Kako je obrazac predmet analitičkog proučavanja, transfer ne postoji bez učešća njegovog objekta (kontratransfera).

Za relacione analitičare, transfer se zasniva na socijalnom konstruktivističkom modelu. Irvin Z. Hofman (1983) ističe da transfer nije iskrivljavanje stvarnosti, već selektivna pažnja na određene aspekte učešća analitičara, kako svesne tako i nesvesne. Jedna od glavnih implikacija ovog stanovišta je da analitičar neizbežno utiče na prirodu transfera pacijenta. Kao što primećujem Ogden (1994), pacijent će imati drugačiju analizu u zavisnosti od osobenosti svog analitičara, kako na svesnom tako i na i nesvesnom nivou, jer oni zajedno stvaraju „analitičku trećinu". Salivanova „Interpersonalna teorija psihijatrije" (*Interpersonal Theory of Psychiatry,* 1953) navodi da osobu možemo znati samo u kontekstu socijalne interakcije koja čini stalno promenljivo „interpersonalno polje". S obzirom na to da on smatra da je „sistem selfa" stvoren tako da smanji anksioznost koja se javlja zbog obaveze da dođe do interakcije sa značajnim „drugim", pacijentov „transfer" na svog analitičara verovatno može biti oblik prilagođavanja, dizajniran da smanji opasnost u interakciji, možda štiteći analitičara. Irvin Hofman kritikuje klasično stanovište u pogledu transfera, ukazujući na nemogućnost analitičara da ne utiče na reakciju pacijenta na njega.

Kako neki savremeni relacioni analitičari, posebno Bromberg (1998, 2006, 2011) i D. B. Stern (2011), vide sopstvo (*self*) kao skup stanja selfa, (tj. internalizovanih objektnih odnosa) koji mogu ili ne moraju biti svesni jedni drugih, oni posmatraju transfer kao određeno stanje sopstva pacijenta u interakciji sa stanjem selfa analitičara. Bromberg (1998, str. 13) piše: „Prilagođavajući se promenama u sopstvenom stanju selfa, kao i onom kod pacijenta, i koristeći ovu svest u odnosu, analitičar unapređuje sposobnost pacijenta da čuje, u jednom interpersonalnom kontekstu, odjek svojih drugih selfova, koji iznose alternativne stvarnosti koje su ranije bile inkompatibilne."

VI. G. Perspektive self psihologije: Kohut i savremenici

Razmatranje transfera u okviru self psihologije razlikuje se od ostalih teorijskih gledišta utoliko što se zasniva na razvojnoj liniji narcisizma, odvojenoj od linije objektnih odnosa. Takođe, uzima u obzir proširenu teoriju uma (Šeldrejk – *Sheldrake*, 2012), pa se stoga „drugi", odnosno analitičar, ne doživljava toliko udaljenim od pacijenta kao u psihologiji „dve osobe", već kao neophodan konstituent pacijenta ili kao „self objekt". Iz ove perspektive, analitičar kao figura transfera nema mentalne komponente prenesene ili „projektovane" na njega, već učestvuje u tekućoj analizi i rastu selfa (Kohut, 1971).

Od najranijeg trenutka samorazvoja, počevši od postizanja i prepoznavanja kohezivnog selfa (Kohut, 1971), pa sve do kontinuiranih promenljivih karakteristika selfa, mogu se uočiti dualni aspekti selfa prema modifikacijama u ambiciji i idealizaciji (videti poglavlje SELF). Prema tome, transferi ili realizacije self objekta usmereni su ka analitičaru koji pomaže u integrisanju selfa, služeći kao self objekat u ogledalu, self objekat blizanac ili idealizirajući self objekat. Transferi će pratiti razvojnu liniju narcisizma, kako sa njenim normalnim, tako i sa njenim patološkim aspektima. Interpretacije transfera će omogućiti da se patologija posmatrana „u ogledalu" pretvori u ponos, dok će idealizacije postati integrisane kao entuzijazam. Važno je

prepoznati da proširena teorija uma nikada za rezultat nema izolovanu osobu, već stalno uključivanje drugih kao self objekata koji pomažu u posmatranju u ogledalu i idealizaciji. Čovek se nikada ne oslobađa self objekata. Ovo je u skladu sa činjenicom da su transferi, kako transferi self objekta, tako i drugi, sveprisutni i univerzalni.

VII. RAZVOJ KONCEPTA U LATINSKOJ AMERICI

VII. A. Anhel Garma

Anhel Garma je osnovao značajan psihoanalitički pokret u Argentini, koji se, pak, proširio širom Latinske Amerike. Rođen u Bilbaou, u Španiji, emigrirao je u Argentinu 1938. godine tokom Španskog građanskog rata (1936–39). Zajedno sa drugima, osnovao je Argentinsko psihoanalitičko udruženje 1942. godine, čiji je predsednik bio u različitim periodima.

U jednom od svojih najranijih radova, „*La Transferencia afectiva en el Psicoanalisis*" („Afektivni transfer u psihoanalizi"), iz 1931. godine, naglasio je važnost osvešćivanja u okviru psihoanalitičkog tretmana nesvesnog mazohističkog podvrgavanja pacijenta Superegu koji je preneo na analitičara.

Iste godine, da bi postao član Nemačkog psihoanalitičkog društva, Garma je predstavio svoj rad „*Die Realitat und das Es in der Schizophrenie*" (Stvarnost i Id u shizofreniji), koji je objavljen u *Internationale Zeitschrift fur Psichoanalise*, tom KSVIII (1932), 2.

Tragovi Garminih misli mogu se naći kod sledećih autora:

VII. Aa. Hajnrih Raker

Rodom iz Poljske, H. Raker je zbog nacističkih progona bio primoran da emigrira u Buenos Ajres 1939. godine. Svoju obuku na polju analize započeo je kod Anhela Garme i postao je veoma uticajan u razvoju psihoanalitičke misli i prakse u Latinskoj Americi (Garma, 1931).
Raker se tokom analize fokusirao na ono što se događa analitičaru u vezi sa analizandom. Stoga je paralelno sa dinamikom transfera razvio ono što je nazvao dinamikom kontratransfera, čije razmatranje omogućava analitičaru potpunije razumevanje transfera. On uzima u obzir ne samo ponavljajuće aspekte, već i sve novo u razmeni između analitičara i analizanda.

Raker je razvio određene koncepte u vreme kada se, prema njegovom mišljenju, nije poklanjala dovoljna pažnja transfernom otporu i tumačenju snova. Postojala je tendencija tumačenja konflikta, ali činilo se da se ignorišu duboke motivacije, poput ispunjenja želja u

snovima, koje su u stvari njihova suština.

Te tehničke razlike pripisao je oscilacijama u samoj frojdovskoj misli. U *Estudios sobre tecnicapsicoanalitica* („Studije o psihoanalitičkoj tehnici"), Raker (1958) primećuje da je Frojd želeo da poštedi pacijente od intenziteta i nasilja ponavljanja, pa se stoga činilo da ponekad želi da ograniči svoju tendenciju da transfernoj neurozi da centralnu ulogu u tretmanu.

Rakerov doprinos transferu uglavnom je bio da naglasi određene nesvesne procese koji se dešavaju analitičaru, a koji ga inhibiraju i sprečavaju da ponudi odgovarajuće interpretacije tokom tretmana: nazvao ih je kontraotporima zadatku interpretacije. Kontratransfer je stvarni odgovor na transfer. Kao posledica toga, primenio je frojdovsku metodologiju pretvaranja onoga što je postalo prepreka (tj. kontratransfera) u instrument koji proširuje razumevanje „osvešćivanja nesvesnog" (videti poglavlje KONTRATRANSFER).

Rakerove sugestije mogu se razlikovati od onoga što se u to vreme nazivalo „klasičnom psihoanalizom", koja je isticala pojmove „analitičar kao ogledalo" i „analitičar kao hirurg", kako bi se postigla idealna asepsa – jer se pridržavao aktivnije tehnike suočavanja sa kliničkom slikom analizanda, a to je nešto što se može pripisati uticaju Melanije Klajn i, posebno, Pole Hajman.

Preuzeo je aktivan aspekt frojdijanskih tvrdnji, tako što je postao svestan procesa identifikacije sa pacijentom koji podrazumevaju empatiju i temeljnu pažnju na asocijacije pacijenta. Težio je i mikroskopskom i makroskopskom pristupu pacijentovoj aktivnosti, u *Siedehitze* (intenzivnoj toploti) transfera.

Prema Rakeru, takva toplota se postiže samo ako analitičar uloži dovoljno toplote (dovoljno pozitivnog kontratransfera dok obavlja svoj zadatak) u analitičku situaciju. Izvesna asepsa, primetio je, ne bi trebalo da nas spreči da pokažemo interesovanje i naklonost prema analizandima, jer samo eros može stvoriti eros.

Određeni mehanizmi odbrane analitičara, u odnosu na aspekte njegovog sopstvenog nesvesnog, ometaju njegov zadatak kada se bavi nesvesnim analizanda. Ovi mehanizmi odbrane se manifestuju kao prekomerna distanciranost, nefleksibilnost, hladnoća i inhibirano ponašanje u prisustvu analizanda.

Sledeći Frojda, Raker je smatrao da transfer treba tumačiti kada se koristi snagom otpora. Međutim, razlikovao se od Frojda kada je istakao da su se „transferni otpori", poput transfernih anksioznosti, pojavili od samog početka u analizama i zato im se mora već na početku posvetiti pažnja.

Raker je tvrdio da je transfer otpor, ali i da mu se pruža otpor. Svoj stav je učinio jasnijim na osnovu frojdijanske ideje iz rada „Izvan principa zadovoljstva" (*Beyond the Pleasure Principle*, 1920), s obzirom na položaj analitičara koji se udružuje sa Idom i njegovom tendencijom ponavljanja i bori se protiv otpora Ega koji se protive ponavljanju. Naglasio je da je pružanje otpora prisutno u ponavljanju.

Po Rakerovom mišljenju, analitička terapija je usmerena na analizu transferne neuroze. Transfer je otpor, ali mu se i pruža otpor; odnosno, analizand ponavlja infantilnu odbranu (koja čini otpore transfera) kako ne bi osvestio određene infantilne anksiozne situacije koje će ponovo doživeti u transferu.

Dalje je objasnio da određeni otpori ka osvešćivanju nisu povezani sa stvarnim pojavama, već sa nečim što nikada nije postalo prošlost i zbog toga se ponovo doživljava u sadašnjosti. Ovde se činilo da se Raker poziva na ono što nije osvešćeno i, kao rezultat toga, živi u stalnoj sadašnjosti.

On tvrdi da „svako sećanje u isto vreme predstavlja određeni transferni odnos, a svako odbijanje da se setimo predstavlja odbacivanje određenog transfernog odnosa" (Raker, 1958, str. 63; prevedeno sa španskog originala). Da bi konstatovao postojanje otpora koji potiče iz kontratransfera, Raker kao polaznu osnovu uzima Frojdovu tvrdnju da analitičar želi da pacijent pamti stvari tako da pripadaju prošlosti, umesto da ponavlja one koje potiskuje u sadašnjosti i u transferu.

U Rakerovoj teoriji, transfer i kontratransfer predstavljaju dve komponente jedinstva koje se međusobno nadopunjuju. U okviru kontratransfera, Raker uspostavlja razliku između odgovora analitičara na manifestni transfer i drugog odgovora na potencijalni, latentni transfer, ali koji je potisnut i blokiran. Kontratransfer je izraz odnosa analizanda i njegovih unutrašnjih i spoljnih objekata i, pored toga, predstavlja stvarno iskustvo; iz tog razloga biće važno uzeti ga u obzir (videti poglavlje KONTRATRANSFER).

Odgovor na negativan i seksualni transfer negativnim i seksualnim kontratransferom analitičara sprečava analizanda da analitičara prepozna kao „dobrog objekta", bez anksioznosti i besa. S druge strane, pozitivan kontratransfer omogućava analitičaru da se identifikuje sa Egom i Idom analizanda. Iz tog razloga Raker predlaže da negativni kontratransfer uvek treba analizirati i rešiti.

Anksioznost u kontratransferu uvek predstavlja putokaz analitičaru i može se ispoljiti u rasponu koji može preći od stanja napetosti do erupcije anksioznosti bilo paranoidnog ili depresivnog sadržaja. Anksioznost koju u analitičaru izaziva neslaganje analizanda i frustracija kao posledica toga mogu u njegovom umu napredovati prema njegovom vlastitom mazohizmu ili drugoj vrsti otpora, poput intenzivnih seksualnih osećanja, indukovanih, pak, nesvesnim materijalom analizanda.

Iako Raker insistira na činjenici da kontratransfer ne treba priznati, ipak priznaje da bi se mogao uključiti u interpretaciju. Na primer, privremenim odigravanjem uloge koju nameće analizand, samo da bi se kasnije analiziralo šta se dogodilo. Analitičar mora izbegavati *acting out*, ali u određenim slučajevima, kod pacijenata koji koriste osnovno pravilo (koje favorizuje upotrebu reči) kao otpor za paralizovanje uticaja interpretacije, *acting out* analitičara funkcioniše kao interpretacija. Međutim, Raker upozorava da bi ovu tehniku trebalo da koriste samo iskusni analitičari.

Iznad svega, naglašava važnost interpretacije, fokusirajući se na kontratransfernu neurozu, čija je srž Edipov kompleks (u pozitivnim i negativnim aspektima). Ističe da je analitičar objekat impulsa koji bi mogli iskriviti njegovu percepciju, ali kada se tome doda njegova neurotična reakcija, sposobnost interpretacije postaje otežana. Pored toga, neurotični kontratransfer zauzvrat ima uticaj na transfer analizanda. Iz Edipovog kompleksa koji se uključuje u kontratransfer, analitičar prenosi svoje očinske objekte na analizanda i teži da ponovi negativne kao i pozitivne aspekte. Na primer, moglo bi se pojaviti rivalstvo sa supružnikom analizanda, ljubomora i fantazije o posedovanju.

Raker u prvi plan ističe ove koncepte, uzimajući u obzir obučenost analitičara. Svoje ideje zasniva na Frojdovoj tvrdnji (1937) iz rada „Završena i nezavršena analiza": „Sama (analiza analitičara) ne bi bila dovoljna za njegove instrukcije; ali računamo na stimuluse koje je primio u sopstvenoj analizi, koji ne prestaju kad se analiza završi, i na procese preoblikovanja Ega koji se spontano nastavlja u analiziranom subjektu, koristeći sva sledeća iskustva u ovom novostečenom smislu. To se u stvari događa, i u meri u kojoj se to dešava čini analiziranog subjekta kvalifikovanim da bude i sam analitičar (Frojd, 1937, str. 248–249; zagrade za pojašnjenje odnose se na ovu publikaciju).

Takođe ističe da nemogućnost „puštanja" pacijenta, kao i nespremnost da ga izleči, ili seksualna zavist koja bi mogla nagnati analitičara na *acting out*, predstavljaju opasnosti koje onemogućavaju evoluciju analizanda. Naglašava da će analitičar samo poznavanjem svoje „lične jednačine" uspeti da smanji opasnost od izazivanja ili „kalemljenja" (kako kaže) sopstvene neuroze kod pacijenta.

Mit o analitičkoj situaciji je analitičar bez anksioznosti i besa koji, prema Rakeru, odgovara idealima tipičnim za opsesivnu neurozu koji bi mogli dovesti do mentalne blokade i potiskivanja. Nasuprot tome, istinska objektivnost znači da analitičar uključuje vlastiti subjektivitet ili kontratransfer kao stalne objekte posmatranja i analize.

Raker opisuje konkordantne identifikacije analitičara sa analizandom: njegov Id sa Idom analizanda, njegov Ego sa Egom analizanda i isti slučaj sa Superegom. Međutim, on ih razlikuje od komplementarnih identifikacija koje su povezane sa objektima analizanda. Na primer, nastrojenost analitičara prema empatiji koja, pak, ima poreklo u sublimiranom kontratransferu, omogućava konkordantne identifikacije. Kada se one odbace, prevladavaju komplementarne identifikacije.

Da bi otkrio ove identifikacije, Raker naglašava važnost iskustava kontratransfera koja proizilaze iz ideje i viđenja kontratransfera. Ideje o kontratransferu proizilaze iz posebnog osećanja koje se dešava u analitičaru zbog korespondencije sa psihološkom strukturom analizanda.

Ideje o kontratransferu pojavljuju se zahvaljujući ravnomerno obustavljenoj pažnji koju je opisao Frojd i ne predstavljaju opasnost za objektivnost ukoliko se ne zanemaruju. Suprotno tome, nepriznate pozicije kontratransfera (na primer, bes analitičara zbog frustrirajućeg ponašanja analizanda) imaju posledice.

Takođe opisuje pojave para-kontratransfera, koje su povezane sa transferima koji se dešavaju analizandu tokom tretmana sa ljudima koji su mu bliski. Na isti način, u analizandovim transferima o ljudima, mestima, pojavljuju se i institucije povezane sa njegovim analitičarom (paratransfer).

Raker, takođe, utvrđuje razliku između anksioznosti u vezi sa kontratransferom depresivne prirode koja, generalno, odgovara mazohističkoj odbrani pacijenta koja kod analitičara izaziva potrebu da mu pomogne i da doživljava svog pacijenta kao da je oštećen, od paranoidne anksioznosti (analitičara je strah da ga pacijent ne napadne ili mu naudi). Postoji sličnost između paranoidne anksioznosti analitičara i identifikacije pacijenta sa objektima koji progone, od kojih pacijent pokušava da se zaštiti maltretiranjem analitičara. U tim slučajevima analitičar doživljava paranoidnu anksioznost.

Raker kaže da se o ovoj temi malo piše i govori i tvrdi da se čini da ova tema posramljuje analitičare. Uzrok tome treba tražiti u onome što čini osnovu kontratransfera: infantilna iskustva koja je probudio analitički zadatak.

Rakerove ideje, posebno koncept kontratransfera i koncept analitičara obučenog za samoposmatranje, uticale su na nekoliko analitičara, ne samo u Argentini, već i širom Latinske Amerike.

VII. Ab. Fidijas Sesio

Uzimajući u obzir svoju privrženost frojdijanskoj misli, kojoj doprinosi sopstvenim razvojem, Fidijas Sesio (*Fidias Cesio*) ispituje dve definicije transfera: onu koja je data u „Tumačenju snova" (1900) i koja se odnosi na transfer koji potiče iz nesvesnih ideja koje se prenose u predsvesne predstave; i drugu, iznetu u slučaju Dore (1905), koja se odnosi na transfer na ličnost analitičara, što su prema Frojdu: „(...) nova izdanja ili kopije impulsa i fantazija koji se pobuđuju i postaju svesni tokom napredovanja analize; ali oni imaju tu posebnost, koja je karakteristična za njihovu vrstu, da neku raniju osobu zamenjuju osobom lekara. Drugim rečima: oživljava čitav niz psiholoških iskustava, ne kao da pripadaju prošlosti, već se prenose na ličnost lekara u sadašnjem trenutku." (Frojd, 1905, str. 116).

Prva verzija transfera je ona koja se nalazi u diskursu analizanda, pravilo slobodnih asocijacija koje, zahvaljujući posebnom analitičkom načinu slušanja, govori mnogo više nego što bi se pojavilo na manifestnom nivou: u našem analitičkom kapacitetu da čujemo latentno značenje u rečima koje analizand bira, na isti način kao što se u snu potisnuta ideja transformiše i predstavlja slikama; misli primitivnije prirode.

Sesio daje poseban naglasak kontratransferu, koji otkriva puni doprinos analitičara, koji sa analizandom čini nerazdvojni par u okviru procesa koji se razvija tokom seanse. Oba člana su uključena u seting koji podrazumeva apstinenciju, bez koje analitička seansa ne bi mogla da opstane.

I transfer i kontratransfer prete da postanu otporni na lek – jer su i sami zaista otpori – ukoliko se ne osveste i, prema tome, postanu osnovni alati u analizi.

Sesio je naglasio koncept „stvarnog" i dao mu je svoj doprinos (Sesio, 2010).

Sesio razmatra seansu iz perspektive teorije snova i, prema tome, analitičar deluje kao ostatak dana: deleći osobine nedavnog i beznačajnog, on može na adekvatan način da primi pacijentov transfer njegovih unutrašnjih objekata. Način na koji ga čuje, daje pacijentovim rečima značaj „slobodnih asocijacija". Pomoću intrapsihičkog transfera te reči prikazuju emocionalno iskustvo koje se odvija u seansi.

Apstinencija u kojoj se analiza prećutno razvija uključuje zabranu bilo kakve direktne seksualne aktivnosti, koja na taj način postaje tabu, odnosno incestuozna. Kako analiza napreduje, pojavljuje se niz mentalnih iskustava, koji se odlikuju njihovom 'aktuelnošću', bezvremenošću, oni čine večnu sadašnjost, 'sadašnjost' koja nepogrešivo zahteva nemoguće zadovoljstvo. Analitičar zauzima mesto Superega – roditeljskog para – a incestuozne struje koje su bile potisnute sada pronalaze izraz u nesvesnom odnosu pacijenta sa analitičarom, oblikujući osnovne transfere.

Nastavljajući ovu paralelu sa radom na snovima, Sesio navodi da bi bez intervencije analitičara seansa postala anksiozni san koji bi mogao da se pretvori u noćnu moru, prekidajući tako sam proces.

Edipalna tragedija završava se prekidom analitičkog procesa, pa će nam razumevanje narcisističkih, incestuoznih i tragičnih struktura zakopanih u Idu pomoći da uspostavimo razliku između koncepata edipalne tragedije i Edipovog kompleksa.

U delu „Ego i Id" (*The Ego and the Id*, 1923), Frojd tvrdi da u osnovi psihe postoji primarna edipalna struktura, edipalne protofantazije, koje vode do „prve i najvažnije identifikacije... Ovo očigledno nije u prvom slučaju posledica ili ishod objektne katekse; to je direktna i neposredna identifikacija i dešava se ranije od bilo koje katekse objekta". Ove primarne identifikacije su osnova za identifikacije koje će kasnije formirati Edipov kompleks; oni oblikuju idealni Ego, preteču Ego ideala. Ove protofantazije sadrže poreklo Edipovog kompleksa: incest koji uključuje impulse filicida (ubistva svoje dece) i paricida (ubistvo jednog ili oba roditelja) u borbi za posedovanje majke-žene, kako Frojd opisuje u svom viđenju originalnog mitskog vremena. U psihoanalitičkom procesu mogu se videti trenutni dokazi tog mitskog vremena, na primer, u slučajevima incesta. Njegova klinička manifestacija je negativna terapijska reakcija, dok je transferna ljubav jedan od oblika koji ona može imati.

Dakle, Sesio (1993, str. 137) tvrdi da postoje dve edipalne strukture: jedna je ona incestuozna sa njenom narcisističkom, strastvenom, tragičnom prirodom, edipalna tragedija, dok je druga rezultat rada na prvoj, sa roditeljima iz ličnih istorija: Edipov kompleks, koga je Frojd opisao kao da ga karakterišu nežnost i ambivalentnost. Što se tiče njegovih manifestacija, potonji traži inhibirani seksualni cilj, a simptomi su psihoneuroze. Ovaj 'stvarni' materijal više je posledica procesa sahranjivanja nego potiskivanja. Povratak potisnutog daje mesto psiho-

neurotičnim simptomima koji se mogu tumačiti, dok 'stvarni' materijal, koji je zakopan (*Untergang*), dobija pristup svesti u smislu tragedije, stvarne neuroze, letargije i *acting-out-a*, pa će zbog toga biti potrebna upotreba konstrukcije.

Kada se Frojd suoči sa Dorinim *acting-out-om*, zaključuje da je „ovo (interpretacija transfera na ličnost analitičara) najteži deo celog zadatka. Lako je naučiti kako tumačiti snove, izvući iz pacijentovih asocijacija njegove nesvesne misli i sećanja i baviti se sličnim umetnostima objašnjenja: za njih će pacijent uvek davati materijal. Transfer (na ličnost analitičara) je jedina stvar čije prisustvo treba otkriti gotovo bez pomoći i sa najmanjim tragovima, dok se istovremeno mora izbeći rizik od proizvoljnih zaključaka. Ipak, transfer se ne može izbeći (...)" (Sesio, 1905, str. 116; pojašnjenje u zagradama specifično za ovu publikaciju).

Stoga, Frojd naglašava lakoću s kojom je mogao analizirati snove koje je donela Dora – imaginarno – dok mu je bilo teže da analizira transfer na svoju ličnost – aktualnu, stvarnu – koja je dovela Doru do *acting-out-a*, do prekida analize.

Važno je zapamtiti da je drama analitičara u tome što tehnika, seting, izaziva incestuozne seksualne transfere i istovremeno ih frustrira. Ovi transferi nisu puka zamišljena igra predstava niti „stvarnosti", već ono što nazivamo „virtuelnim" ili „stvarnim". Pod imaginarnim Sesio podrazumeva igru predstava; pod stvarnošću, dramatični *acting-out* sa stvarima iz sveta; pod stvarnim, ono što podrazumeva izražavanje temelja, afekata, svega onoga što rađa „stvarne" manifestacije: one koje nisu „ponovo označene" (koje su dobile novo značenje).

Pod „stvarnim" Sesio podrazumeva dramu koja se odvija u okviru setinga u seansi, dostižući svest u smislu afekata koji mogu da se kreću od anksioznosti do nežnih osećanja. Ovo je originalno iskustvo, manje ili više direktna prezentacija nesvesnog. Kao takav, on je takođe „aktuelan" u smislu da ovaj termin primenjujemo na anksiozne neuroze. Reč „čin, akt" označava verbalnu konstrukciju koja opisuje „stvarnu" dramu zasnovanu na analizi slobodnih asocijacija; dovodi do rekonstrukcija koje taj čin smeštaju u istoriju i vreme.

Sesio opisuje analitički prostor kao „stvaran", utoliko što nije stvarnost, već uključuje, uz verbalne slike, i afektivne manifestacije kojima pripisujemo somatsku, neurovegetativnu, celulo-humoralnu, nevoljno mišićno oblikovanje. Analitičar ih doživljava i pripisuje pacijentu kao zajednička „stvarna" iskustva.

Analitičar uočava ove promene i utvrđuje one koje pripadaju pacijentu. Kada ova stvarna iskustva prekorače granice setinga i masovno napadnu koherentni Ego, konačno otkrivaju svoju incestuoznu seksualnu prirodu.

Transfer je uvek prisutan, ali u analitičkoj situaciji se otkriva i koristi za tumačenje iskustva: to je neizbežno. S druge strane, transfer na ličnost analitičara izranja iz dubokih nivoa, mora se „otkriti gotovo bez pomoći", što zahteva da analitičar bude na oprezu zbog ovih „najmanjih tragova", da bi mogao biti sposoban da protumači i/ili konstruiše ono što se dešava *hic et nunc* (ovde i sada), i izbegne rizik od proizvoljnih zaključaka. Ovom idejom Frojd upozorava na

nedostatke, na svojevrsnu „zabludu o samoreferenciranju" od strane analitičara, koja bi mogla ometati efekte interpretacija i/ili konstrukcija.

Koncept „ličnosti analitičara" uključuje imenovanje na osnovu njegove funkcije, odnosno na osnovu uloge koju igra zajedno sa pacijentom, koji pokazuje svoje fantazije koje, kako se analiza razvija, ne mogu da se ne probude i osveste kao nešto „stvarno". Ono što je bilo zakopano, letargično, stvarno, ono što nikada nije predstavljalo lično iskustvo, napretkom analize izaziva afekte i reči kod analitičara u smislu iskustva (*Erlebnis*), a analitičar tada zaključuje da to postoji u analizi. Tada pravi konstrukciju „pozorišne predstave", što je deo tragedije u kojoj su obe vodeće ličnosti.

Treba istaći da se, prilikom pozivanja na konstrukciju, misli na konstrukciju čina – 'akt' – koji je zaključen iz afekta, anksioznosti, tišine ili letargije koji se javljaju sa iskustvom – *Erlebnis* – i od ideja koje padnu na pamet analitičaru, koji je tada u stanju da opiše tragičnu scenu koja je prikazana u 'stvarnom' delu seanse. Ovo se razlikuje od istorijske rekonstrukcije koja se može dogoditi kasnije, aposteriori.

Kontratransferna neuroza predstavlja prepreku za analitičara, dok je kontratransfer, koji se smatra delom para transfer – kontratransfer, vredan element za klinički rad.

Frojd naglašava otpor koji prati pojavu osnovnih transfera roditeljskih imaga, koji se neizbežno razvijaju u analizi i koji, ukoliko nisu adekvatno rešeni i protumačeni, rezultiraju „transfernom ljubavlju", tragedijom koja može uništiti tretman. Takav je bio amblemski slučaj Ane O, Brojerove pacijentkinje koja je, vođena njegovim otporom da prizna seksualnu etiologiju neuroze, okončala saradnju sa Frojdom. Ovaj otpor, generisan kontratransfernom neurozom, odložio je razvoj analitičke terapije u svojoj prvoj deceniji.

Razmatranje „fundamentalnih seksualnih transfera" zahteva definiciju teorijskog stava u pogledu Edipovog kompleksa, koji uključuje dve različite strukture (kao što je gore napomenuto): jedna se odvija s grandioznim, stvarnim roditeljima, Sesio je naziva „edipalnom tragedijom", tragedijom incesta sa svojom narcisističkom, strasnom, tragičnom prirodom: zapečaćena jedinica formirana paricidima, incestom i kastracijom, koja po pravilu ostaje zakopana i vraća se pomoću tragične reprezentacije.

Drugu, sam Edipov kompleks, karakteriše ambivalentan odnos sa ocem, nežnost prema majci i kastracioni kompleks, a rezultat je rada na prethodnoj strukturi sa roditeljima lične istorije. Njegova sudbina je potiskivanje i može se vratiti u vidu psihoneurotičnih simptoma.

U trećem poglavlju dela „Ego i Id", Frojd (1923) se poziva na primarnu edipalnu strukturu u osnovi psihe, na edipalne fantazije koje stvaraju prve identifikacije, čiji će efekti biti univerzalni i trajni, i koji nas vraćaju nastanku Ego ideala kroz prvu i najvažniju identifikaciju u pojedincu koja se odvija sa velikim, nediferenciranim roditeljima lične praistorije.

Stoga će se tokom analize transfera otkriti edipalna tragedija i varijacije pozitivnog i negativnog kompleksa sa njegovom pojedinačnom rezolucijom.

Tragična edipalna priroda negativne terapijske reakcije i nastanka, iz njenih osnova, afekta poznatog kao „transferna ljubav", prelazi granice psihoanalitičkog okruženja (Sesio, 1993).

Ova ljubav samo traži apsolutno posedovanje predmeta, pokazujući tako njegovu nagonu sličnu prirodu, do te mere da ga uništava, a istovremeno dovodi do samouništenja

Sesio tvrdi da nastoji da ostvari „divnu bebu" – falus, koji u smrti nalazi svoj najviši izraz. Ono što se sada manifestuje u transfernoj ljubavi su 'mrtvi', ono što je sahranjeno u nesvesti i pojavljuje se u obliku ovog narcisističkog izraza: „Divna beba – falus" u transferu se ponovo pojavljuje kao konstituisanje divnog para pacijent – analitičar. Analitički seting, zasnovan na apstinenciji, ponavlja prvobitnu frustraciju za oba pripadnika tragične scene koja se prikazuje: „potreba i čežnja" moraju se pretvoriti u „sile koje podstiču (pacijenta) na rad i na promene" (Frojd , 1915, str. 164-165).

Psihoanalitička teorija razmatra postojanje nesvesnog, zakopane formacije, 'mrtvog', Ego ideala. To je nesvesna struktura koja se može izvesti iz letargije i određenih 'stvarnih' manifestacija, kao rezultat prvobitne traume: falusne kastracije. U njegovom konstituisanju nalazimo tragični, zakopani primarni Edipov kompleks. To je „idealno" jer sadrži deo Ida koji nije postao postnatalni Ego. To je ono što nikada nije bilo svesno, i stoga nikada potisnuto, ono je zakopano nesvesno, bezvremeno i bezprostorno, 'stvarno'. Ono se manifestuje u stvarnoj neurozi, bez reči, tiho i sa telesnim manifestacijama kao što su teskoba, letargija i druge somatske bolesti. Zasnovano je na edipalnoj protofantaziji, koja čini primarni Ego. Što se tiče koncepta 'mrtvih', to je konstrukcija koju pravimo od zakopanog sadržaja koji otkrivamo u letargiji, a koja postaje svesna kroz predstave smrti, među kojima su paradigmatične predstave o pobačaju, a osim toga i noćni demoni, more, bog, vampiri, duhovi, senke i aktuelne neuroze.

Pre toga, 1956. godine, Raker je predstavio klinički slučaj negativne terapijske reakcije, čiji je suštinski aspekt prisustvo 'mrtvih' objekata i tišine pacijentovog unutrašnjeg sveta. Sledeće godine predstavio je još jedan slučaj, u kome se bavio dosadom i somnolencijom analitičara (Raker, 1957).

Sesio se slaže i sa Frojdom i sa Rakerom da, kada je reč o transferu i kontratransferu, nema mesta za moralizatorske ili etičke dileme, već samo za razmatranja dobre tehnike.

Analitičar, u svom odgovoru na neurotični transfer, uzima seksualni zahtev pacijenta kao njen/njegov cilj, a ponekad nesvesno pokušava da ga ispuni zavodeći pacijenta u njenoj/njegovoj nemoći. Analitičari će uvek naići na zahvalnost svojih pacijenata kada istraju u svojoj želji za analizom.

Drama analitičara sastoji se u tome da tehnika, seting koji podrazumeva apstinenciju, izaziva incestuozne seksualne transfere i istovremeno ih frustrira. To su 'stvarni' transferi, to jest, ni zamišljena igra, ni stvarnost.

Analiza napreduje u nestabilnoj ravnoteži. Ako ostane u imaginarnom, tada stvarno nesvesno raste dok se konačno ne prelije u *acting-out*: stvarnost.

Frojd koristi koncept 'stvarnog' kada istražuje stvarne neuroze, što smatra temeljem svih psihoneuroza, jer je svaka mentalna produkcija zasnovana na stvarnoj. Po mišljenju Sesija, to je ono 'stvarno' izvan vremena i prostora. Ono što se predstavlja kao 'stvarno' odgovara onome što je sahranjeno, Untergang.

Iskustvo transfera koji se odvija u seansi između analitičara i analizanda je 'stvarno', njegova seksualna priroda je isto toliko istinska kao i infantilno iskustvo koje se ponavlja umesto da se pamti. Uključivanje analitičara kao glavnog junaka uvodi analizu stvarnih neuroza i poremećaja sa somatskom prezentacijom u psihoanalitičku seansu.

'Stvarne' manifestacije transfera kao što su anksioznost, hipohondrija, letargija, fizički poremećaji, omogućavaju analitičarima da daju smisao i definišu određene senzacije kao što su pospanost, dosada, umor, nelagodnost, koje se javljaju tokom seanse. To su minorne manifestacije, koje je Sesio nazvao „profesionalnom bolešću analitičara". Posvetio je posebnu pažnju letargiji – prividnoj smrti – koja se ponekad može prikrasti ili analitičaru ili pacijentu, retko i jednom i drugom, a koja je eufemistički opisana kao „pospanost". Zbog svoje tragične, incestuozne i seksualne etiologije, i zbog neurovegetativnih, celulo-humoralnih manifestacija koje uključuju somatske ili fizičke poremećaja i kod analitičara i kod pacijenta, to sigurno predstavlja stvarnu neurozu.

Stvarna neuroza se otkriva u kliničkoj praksi koja analizira potisnuto nesvesno, a posebno zakopani primarni narcisizam i incest. Pristup svesti stiče kroz reprezentaciju smrti i, prema Sesiju, kroz reprezentaciju leša, u tišini, strepnji i letargiji, kao kraj paricidne tragedije koja se fatalno ponavlja u transferu. To Sesio naziva „stvarnim prenosom"; on ima somatski kvalitet i nosi neobično obeležje noćnih mora i/ili ostvarenja sudbine. Ovi „stvarni transferi" mogu se analizirati pomoću konstrukcije i interpretacije zakopanog sadržaja. Zapravo, koncept sahrane je od suštinskog značaja za razumevanje Sesijeve teorijske pozicije.

Hipoteza je da, kada se interpretacija – konstrukcija da u pravom trenutku, transferna ljubav pronalazi svoj put do svesti, a pažljiva analiza ove ljubavi razrešava transfer vezujući svoje nesvesne emocionalne komponente. Tako je stvarna drama obdarena prirodom ponavljanja infantilnih iskustava sa kojima se zatim uvodi u vreme i istoriju. Shvatanje da su ove uspomene ponovno proživljavanje, tek sada sa analitičarom, omogućava oslobađanje libida od ovih primarnih, incestuoznih, tragičnih fiksacija i njegovo usmeravanje kroz značenja koja dobija, ka sekundarnoj edipalnoj strukturi, koja se može proraditi.

Koncept „stvarnog transfera" doprinosi analitičkoj tehnici jer proširuje terapeutski opseg psihoanalize, obezbeđivanjem sredstava za lečenje takozvanih „stvarnih poremećaja" – novog pojma za stvarne neuroze – letargiju i negativnu terapijsku reakciju.

Analiza ovih 'stvarnih' manifestacija predstavlja velike poteškoće, jer je za njihovo istraživanje potrebno istražiti pojmove kao što su nagoni smrti, ponavljanje, trauma i transfer na ličnost analitičara, što kod analitičara izaziva snažan otpor, ali koji pružaju mogućnost proširenja

polja psihoanalize, obuhvatajući stvarne i somatske manifestacije. Potonje se često leče samo lekovima, jer mnogi analitičari smatraju da pripadaju polju kliničke ili psihijatrijske prakse, a ne psihoanalize.

VII. Ac. R. Orasio Ečegojen

Na osnovu Frojdovog učenja, Ečegojen (2005) definiše transfer nasuprot iskustvu. Prototipovi se formiraju od dve vrste impulsa: onih svesnih, koji omogućavaju Egu da razume trenutne okolnosti pomoću modela prošlosti i u okviru principa realnosti (iskustva), i nesvesnih impulsa koji, podvrgnuti principu zadovoljstva, uzimaju sadašnjost za prošlost u potrazi za zadovoljstvom, pražnjenjem (transferom). On naglašava repetitivni aspekt transfera vođen nagonima smrti i otpor transferu mobilisan principom zadovoljstva, libidom.

U vezi sa kontratransferom, Ečegojen ističe da je upravo H. Raker u Argentini (a istovremeno i Pola Hajman u Londonu) skrenuo pažnju na ulogu koju kontratransfer igra kao osetljiv instrument.

Ečegojen sugeriše da se kontratransferna osećanja i nagoni javljaju u analitičarevom nesvesnom, kao rezultat pacijentovog transfera (str. 297).

Polazna tačka je pacijentov transfer, dok je kontratransfer njegov kontrapunkt, a oba nastaju u okviru setinga. Seting deluje kao kontekstualna referenca koja stvara nekonvencionalni, asimetrični odnos. „Analitičar bi mogao da odgovori na pacijentov transfer na apsolutno racionalan način, održavajući se uvek na nivou radnog saveza. Ali kliničke činjenice dokazuju da analitičar u početku odgovara iracionalnim pojavama u kojima se mobilišu infantilni konflikti. U tom smislu, ovo je očigledno transferni fenomen od strane analitičara. Ali ako želimo da sačuvamo analitičku situaciju, neophodno je da postoji *odgovor* pacijenta. Ako nije, onda bismo morali da kažemo da nismo unutar analitičkog procesa, već da, umesto toga, reprodukujemo ono što se dešava u svakodnevnom životu između dve osobe u sukobu.” („Osnovi psihoanalitičke tehnike ”, revidirano, englesko izdanje, 1999, str. 268-269)

Transfer je, istovremeno, prošlost i sadašnjost. Nesvesno je vanvremensko, tvrdi Ečegojen, a lek se sastoji u tome što mu se daje privremenost. Iz tog razloga, pamćenje, transfer i istorija su nerazdvojni. Analitičar mora pomoći da se prošlost i sadašnjost pomešaju u umu pacijenta, ostavljajući za sobom mehanizme potiskivanja i splitinga koji pokušavaju da ih razdvoje. Ečegojen smatra da upućivanje na transfer iz prošlosti nije dovoljno; pre se situacija može rešiti samo ako priznamo *hic et nunc* transfera; to jest, treba uzeti u obzir i ono što se dešava u sadašnjosti. Što se tiče interpretacije kontratransfera, trebalo bi ga izvoditi na takav način da se spreči da on postane puki čin „izjednačavanja” sa drugim.

Prema tome, da bi transfer postao tehnički instrument, treba ga uklopiti u interpretaciju. Na taj način se vraća poverenje analitičara u sopstveno razmišljanje.

Na osnovu koncepta transfera iznetog u dva Frojdova teksta: „Tumačenje snova" (1900) i u postskriptumu slučaja Dora (1905), Ečegojen kaže da Frojd raspravlja o dve različite ideje o transferu koje su, ipak, povezane: jedna uzima u obzir ličnost analitičara (rudimentarno već u „Studijama o histeriji" iz 1895, ali uglavnom u „Fragmentu analize slučaja histerije" [Dora] iz 1905), dok druga (iz sedmog poglavlja „Tumačenja snova") opisuje isti fenomen iz perspektive rada sna. Kao što smo gore naveli, to su dva različita, ali nekako povezana, psihološka procesa koja su ukorenjena u detinjstvu i u kojima sadašnjost i prošlost postaju izmešani.

Transfer je poseban objektni odnos sa infantilnim korenom, nesvesne prirode (primarni proces) i zbog toga iracionalan, koji meša prošlost sa sadašnjošću, što mu daje karakter neadekvatnog, neprilagođenog i neprimerenog odgovora." („Osnovi psihoanalitičke tehnike", izdanje na engleskom jeziku, 1999, strana 83).

Ečegojen opisuje određeni fenomen, u kome analitički proces podmuklo dolazi do ćorsokaka koji teži da se ovekoveči, dok je istovremeno seting sačuvan. Postojanje ovog fenomena nije evidentno, već je ukorenjeno u psihopatologiji pacijenta i uključuje kontratransfer analitičara. Ečegojen kuje termin ćorsokak (*impasse*) za ovaj fenomen, koji se sastoji od više strategija koje je pacijent usvojio u cilju napada i ometanja razvoja lečenja.

Strategije pacijenta mogu da uključuju: *acting-out*, negativnu terapijsku reakciju i ireverzibilnu perspektivu. Poslednje se sastoji od posebnog načina razmišljanja usmerenog na izbegavanje duševnog bola po svaku cenu: subjekt vešto „preuređuje stvari", kako bi ih prilagodio onome što misli. Tako interakcija postaje stagnirajuća. Ovde se Ečegojen oslanja na Bionov koncept statičkog splitinga.

Iako se na manifestnom nivou može činiti da se pacijent slaže sa analitičarom, on se u stvari čvrsto drži svojih postavki, koje, međutim, ne komunicira ili ih čak i nije svestan, jer su nesvesne. Na taj način, pacijent reinterpretira interpretacije analitičara, kako bi se mogle stopiti sa njegovim sopstvenim postavkama. Treba naglasiti da analitičar obično toga postaje svestan tek kad proces bude u potpunom zastoju. Prema Ečegojenu, reverzibilna perspektiva, koja dovodi analitički dogovor u pitanje, generalno se pojavljuje od samog početka. Kao što Bion ističe, u najozbiljnijim slučajevima to predstavlja fenomen sličan halucinozi. Percepcija i mnemonički fenomeni, poput deluzionih interpretacija, obično se pojavljuju kada analitički zadatak preti da poljulja samu strukturu pacijenta. Međutim, ono što nikada ne treba zaboraviti je da ovi pacijenti dolaze na analizu jer žele da se izleče.

VII. Ad. Maurisio Abadi

U svojoj publikaciji „Transfer" Abadi (1982) je izjavio: „Ako je pre Frojda psihologija bila nauka koja se razvijala u vremenskoj dimenziji, poput muzike, sa Frojdom je psihologija postala disciplina koja se razvija kao u slikarstvu; dimenzija u virtuelnom prostoru." (str. 4)

Svako ljudsko biće je aktivno sredstvo prenosa (pojam povezan sa pojmom transfer) prema objektu, agent supstitucije. Transfer (*Übertragung*) je, prema Abadiju, zamena i pomeranje (*Verschiebung*) afekata sa predmeta na drugi, supstitut, objekat.

Transfer nije jedini odgovoran za analizandovu ljubav, ali svaka vrsta ljubavi je transferna ljubav. Unutar transfera nastaje „proces prezentifikacije (integrativna mentalna akcija gde mi povezujemo naše iskustvo sa specifičnim vremenom u našem životu)", prolazno prisustvo koje aktualizira prošlost, razrešava odsustvo i čini da se stvari događaju na magičan, iluzoran način. To su fantomi iz detinjstva koji drže subjekta u zatočeništvu.

Abadi, koristeći model izvođenja, iznosi stav da transfer teško uključuje puki oporavak iskustava, već predstavlja neku vrstu kolaža gde se infantilni aspekti kombinuju, povezuju sa aspektima koji pripadaju kasnijem razvoju pojedinca, koji prvima nude novo značenje i značaj (*Nachtraglichkeit*)

Tokom transfernog procesa, dvoje ljudi se menja: pacijent koji sebi „prenosi" sliku deteta kakvo je nekada bilo i odnos koji je imao sa objektom, i „drugi", relacioni objekat na koga pacijent prenosi sliku. Dakle, Abadi sugeriše da postoji prenos slika i prenos odnosa.

Ovo „drugo" koje se pojavi u transferu biće investirano sa afektima, predstavama i delovima Ega, što će transformisati vezu u narcisističku. To će reći da transfer predstavlja narcisistički odnos sa podržavajućim objektom (anaklitički odnos) bez kojeg transfer ne bi bio moguć. Ovaj narcisistički odnos pokušaće da poseduje objekat koji se u početku predstavlja kao drugi; drugim rečima: postoji veza sa nekim ko me, na osnovu toga što nisam ja, može zaštititi. Međutim, narcisizam podstiče subjekta da tog drugog transformiše u deo sebe, odbijajući tako da prizna bolnu, uznemirujuću zavisnost (poricanje). „Drugi" je stoga napadnut, penetriran, naseljen i infiltriran delovima sopstvenog Ega.

Abadi prati poreklo transfera još od ranog perioda detetovog iskustva napuštanja, sa kojim se ono suočava uvođenjem ovog „drugog", istovremeno poričući sopstvenu zavisnost. Stoga se analitički proces sastoji u pomaganju pacijentu da u jednom trenutku prizna da je drugi drugi, a ne deo njega samog. Prema Abadiju, upravo to označava razliku između psihoanalize i drugih vrsta terapija. Kada se transfer razreši, stvarnost se može ceniti kao „drugost".

Iako postoji tendencija ka upoznavanju drugog, a transfer je vrsta mosta koji ovo podstiče, u istom pokretu drugi ostaje nepriznat, on je „pokriven" transferom kako bi se sačuvala narcisistička iluzija. Iluzija: o tome je reč u transferu. Kao rezultat stvaranja kompromisnih formacija, transfer je i simptom i sanjarenje, jedna od ostalih veštačkih struktura koje stvara Ego i sa kojima pokušava da reši konflikt koji je u osnovi.

Da bi definisao transfer, Abadi predlaže da se pojam projekcije zameni pojmom atribucije, mehanizmom kojim neko postaje objekt kome se nešto pripisuje.

Transfer se odvija u dve faze, prva odgovara uništavanju nečega što može biti simptom, a druga, restrukturiranju (ili strukturiranju nečeg novog) što zamenjuje uništeni simptom koji

nazivamo transferom.

Abadi (1980) se fokusira na prvu fazu, koja ponekad može biti kratkotrajna i koja uključuje ne samo uništavanje odnosa, već i gubitak osećaja za stvarnost. Ono što se prenosi, zapravo nije stvarno: mogli bismo to nazvati falus, svemoć, celovitost, besmrtnost; ukratko, naslućivanje da „sve što postoji u drugom je garancija da će mi jednog dana biti dato, da će biti deo mene." (Abadi, 1980, str. 698).

Uspostavlja se poređenje transfera i psihotičnog procesa: postoji određeni gubitak osećaja za stvarnost i stvarni objekat je nepoznat. Činjenica da je transfer nesvestan ne samo da omogućava pokretanje primarnog procesa (supstitucija ili pomeranje), već postaje i uslov za održavanje odnosa koji je prenesen. S druge strane, pacijent ima određenu slutnju, introspektivnu po prirodi, da mu se događa nešto neobično, ali ne može sasvim da razume šta je to. Deluziono uverenje, obično izazvano transferom, da je ta osoba neko ko zapravo nije, potisnuta je, ali pukotine u procesu potiskivanja generišu kompromisnu formaciju sa onim što teži suzbijanju uverenja.

Stoga Abadi uspostavlja razliku između transfera tipičnog za psihoze – kome je drugi samo iskrivljujuće ogledalo u kojem vidi odraz svog sopstvenog Ega ili talog libidinalnog odnosa sa objektom – i druge vrste transfera, tipične za neurotičnog pacijenta, kod kojeg zaključujemo da je potisnuti transfer i iz kojeg možemo videti samo proizvod, „hibrid", tipičan za sve strukture koje karakteriše stvaranje kompromisnih formacija.

Abadi smatra da je pravi transfer nesvestan i da je takozvani neurotični transfer kompromisna formacija slična simptomu. Psihoanalitički zadatak u slučajevima neuroza biće razrešenje lažnih veza, dok će se u slučaju psihotičnih pacijenata to posmatranje pokazati besmislenim i nepotrebnim i „jedino što treba uraditi je da se direktno ponudi tumačenje koje slama pravi transfer" (Abadi, 1980, str. 700).

VII. Ae. Vili Baranže i Madlen Baranže

Vili i Madelen Baranže su 1946. godine došli iz Francuske u Argentinu, gde su se pridružili psihoanalitičkom pokretu koji se razvijao. Kasnije, kada su se preselili u Montevideo, takođe su pomogli da se formira Urugvajski psihoanalitički pokret, ali su se vratili u Argentinu 1966. godine, gde su se zauvek i nastanili.

Baranžeovi veruju da je analitički proces dijalektičko kretanje u kojem koegzistiraju proces i ne-proces. Kada se analitički proces zaustavi, analitičar je taj koji treba da sazna šta bi mu mogla biti prepreka. Stoga predlažu da se koristi „drugi pogled" koji uključuje i analitičara i pacijenta, stvarajući tako dinamičko polje. Ova prepreka ne uključuje samo analizandov transfer, već i analitičarev kontratransfer. Svaki analitičar obraća pažnju na „drugi pogled" čim odustane od „ravnomerno obustavljene pažnje" i ovaj trenutak procesa obeležen je, između ostalog, pojavom telesnih iskustava, zamišljenih pokreta ili određenih slika. Sve ovo predstavlja pokazatelj da su se u

analitičkom okruženju pojavile nove strukture – nesvesne fantazije koje obojica dele i koje su, pored toga, rezultat međuigre recipročne identifikacije. Smatra se da dinamiku polja daju transformacije ovih fantazija, koje su, pak, one koje analitičkom polju daju obeležja vremenske i prostorne dvosmislenosti i njegovog 'kao da' kvaliteta.

Na Baranžeove su uticale ideje Merlo-Pontija i K Levina, kada su razvijali svoju teoriju polja. Subjekt i objekat ponašaju se kao polje i međusobno se definišu. To će reći, nemamo posla sa dva različita tela ili sa dva različita čoveka, već sa dva podeljena subjekta, čija je podela rezultat početne triangulacije. Analitički par čini trijadu, gde je jedan od njegovih članova odsutan u telu, ali je prisutan kao iskustvo. Otuda Baranžeovi zamenjuju pojam dinamičkog polja onim inter subjektivnim poljem. Oni privileguju telesne i emocionalne aspekte analitičke komunikacije i, pored toga, uspostavljaju razliku između pojmova setinga i procesa.

Kao proizvod ove dinamike stvara se nova formacija, stagnantna, kristalizovana struktura koja ometa proces i koju oni nazivaju „bastion". Ova struktura je formirana oko „fantazmatske" organizacije, uključuje važne aspekte lične istorije oba učesnika i svakom dodeljuje stereotipnu, zamišljenu ulogu. Pacijent ima tendenciju da izbegava pozivanje na ovu ulogu, koja bi mogla biti povezana sa njegovom ideologijom, njegovim idealizovanim voljenim objektom, aristokratskim fantazijama ili stanjem njegovih finansija.

Za analizanda bastion je nesvesno utočište za svemoćne fantazije. Nije voljan da se toga odrekne, jer bi to značilo doći u stanje ranjivosti, bespomoćnosti i beznađa.

Ruptura bastiona znači ponovnu redistribuciju aspekata učesnika koji su uključeni (analitičara i analizanda). Stoga predstavlja desimbiotizaciju. Najekstremniji oblik ove simbioze ukazuje na stanje parazitizma (analitičar se oseća kao da je „naseljen" analizandom i postaje zabrinut za njega i izvan seansi), što bi moglo završiti nasilnim prekidom analitičke situacije ili, nasuprot tome, nastavkom procesa samo ukoliko su pacijentove projektivne identifikacije vraćene analitičaru.

Prema tome, čini se da se analitički proces sastoji od produkcije otpora i bastiona. Njihovo razrešenje pomoću interpretacije stvara uvid, a naznake uvida zauzvrat otvaraju viziju za budućnost, obeleženu pojavom novih projekata i osećanjima nade.

Ovi autori takođe ističu da ponekad određeni pozitivni znaci koje pacijent prezentuje u stvari samo prikrivaju ne-proces kojim, kako je rečeno, želi da „usreći analitičara", ali izbegavajući veće opasnosti. Stereotipizacija je suštinska opasnost za svaki tretman.

Baranžeovi, među otpore koji analitičaru predstavljaju velike poteškoće, ubrajaju negativnu terapijsku reakciju, nesigurni otpor i zastoj; svi oni predstavljaju rizik za lečenje. Za razliku od ostalih vrsta otpora, ovo su prepreke koje karakteriše stabilnost i dugotrajnost. Analitičar je još više uključen i pokazalo se da ih ne može zaustaviti. Zapravo, ove prepreke mogu se razumeti samo u smislu polja u osnovi bastiona. Dinamika procesa postaje iskristalisana kao rezultat otpora i analitičara i analizanda i Baranžeovi sugerišu da treba pristupiti bastionu i

temeljito ga analizirati.

Što se tiče zastoja, tome se može stati na put bez daljeg odlaganja; nažalost, međutim, to nije slučaj sa negativnom terapijskom reakcijom koja, generalno, dovodi do tragičnih završetaka.

Bastion se obično ponovo pojavljuje u nekom drugom obliku i predstavlja izraz prisile za ponavljanjem (nagon smrti).

Promene u diskursu pacijenta i dinamici afekata pokazatelj su postojanja analitičkog procesa. Baranžeovi smatraju da se klajnijanski pogled na različite oblike anksioznosti (persekutorna, depresivna i zbunjujuća anksioznost) može pokazati korisnim za proveru smera u kojem proces ide.

S druge strane, oni se i dalje protive definiciji transfera – kontratransfera koja je usredsređena samo na ono što se doživljava *hic et hunc*. Umesto toga, oni uzimaju u obzir nijanse transfera i, shodno tome, uspostavljaju razliku između onih vrsta transfera koje nisu rezultat mehanizma projektivne identifikacije – i koje karakteriše istovremena pojava visokospecifičnih izraza kontratransfernih ekspresija koji analitičkom polju daju važne patološke crte – i strukturirani, repetitivni transfer koji je Frojd nazvao „veštačkom neurozom" (preokreti Edipovog kompleksa). Ove transfere treba interpretirati, dok druge vrste transfera, trenutne i promenljive, koji nastaju iz uzastopnih načina na koje je polje strukturirano, ne zahtevaju hitno tumačenje.

Što se tiče kontratransfera, autori takođe prave razliku između nestereotipnih transfera analitičara na pacijenta, koji su deo procesa, i onih koji su izazvani analitičarevom projektivnom identifikacijom i koji čak mogu prouzrokovati „kontratransferne mikrodeluzije".

V. i M. Baranže smatraju analizu privilegovanim trenutkom, kada se istorija subjekta ponovo piše i kada se menja njeno značenje. Kad se uvid dogodi, to se vrednuje; onaj trenutak kada se proradi neki aspekt životne istorije pojedinca i razmotre novi izgledi. Čitav proces se razvija bez osećaja za vreme, u sadašnjosti gde nema žurbe, čija je priroda ponekad cirkularna, ali koja u drugim vremenima može doneti sve novo.

VIII. ZAKLJUČNI KOMENTARI

Polazeći od skromnih početaka u Frojdovom dodeljivanju imena grešci koju je napravio ljudski um, višestrano istraživanje transfera od tada, u Frojdovoj kreativnoj misli i onima koji su ga sledili, odredilo je transfer kao jedan od najdefinisanijih aspekata psihoanalitičke misli i kliničkoga rada.

Tokom evolucije psihoanalitičke teorije razvijala se različita konceptualizacija sila koje stoje iza ponavljajućeg aspekta transfera i njegovog aktiviranja u interaktivnom kontekstu u odnosu na analitičara. Iako su tradicionalno, pomeranje i/ili projekcija bili primarni mehanizmi koji su opisivali kako su se infantilne strasti i konflikti koji su okruživali rani svet self-objekata

„repriziralі" u transferu, slika je postepeno postajala sve složenija. Neka od savremenih viđenja zastupaju stav da transfer, osim re-kreacije starih objektnih odnosa, uključuje i potragu za razvojno novim objektima, te da se transferni fenomeni mogu stvarati zajedno, u okviru različito koncipiranog dinamičkog polja ili raznih drugih „trijadnih" i/ili tranzicionih konceptualizacija ili dijalektičke interakcije analitičara i analizanda.

Kako se razumevanje višestrukih veza između intrapsihičkih i interpsihičkih procesa, komunikacija, „uloga" i privremenosti u kontekstu psihoanalitičkog okruženja produbljivalo, mnogi autori različitih škola mišljenja izneli su snažne argumente za kliničku i teorijsku važnost dvosmernog uticaja koji teče između analitičara i analizanda. Analitički „par", „dijada" ili „sprega" postali su prevashodno važna jedinica za kliničko i teorijsko razmatranje, a transfer i njegov dvojnik kontratransfer postali su dinamički povezani partneri. Mehanizam „projektivne identifikacije" jedan je od mnogih pokušaja da se imenuju i objasne ti međusobni i dvosmerni uticaji. Slično tome, takvi koncepti kao što su „self-objekt" i „transfer self-objekta", govore o važnosti nerazdvojnog preplitanja selfa i objekata iz različitih teorijskih perspektiva.

Unutar proširene matrice transfera – kontratransfera, sve je veći naglasak na pitanjima „reprezentacije" ili „reprezentativnosti" psihičkog ili biopsihičkog iskustva i pogleda na analitički proces kao onog u kom učešće analitičara pomaže analizandu da simbolički predstavi iskustva koja su ranije nastala i bila nepodobna za reprezentaciju.

U Latinskoj Americi, gde je tendencija istorijski bila posebno usredsređena na definiciju transfera usmerenu na ličnost analitičara, teorija kontratransfera spojila je različite razvoje. Koncept iskustva, prikazan u intersubjektivnom polju, proširio je i produbio proučavanje raznolikosti prepreka i „bastiona", koji se pojavljuju u analitičkom radu. Pojava senzacija, percepcija, iskustava (*Erlebnis*) i dešavanja u analitičaru, analiziranih tokom seanse, koji su činili ono što nije dosegao nijedan zapis i što je preživelo u postojanoj sadašnjosti ('stvarno' iskustvo), razmatrano je u različitim pristupima. Takve situacije podstakle su posebno razmatranje mogućnosti javljanja negativne terapijske reakcije, kao eksponenta repeticije kompulsije, koja potiče od nagona smrti, neme u osnovi.

Za različite autore, u svakom analitičkom procesu se označava i upisuje nova priča.

Stub teorije i kliničke prakse, transfer je vremenom ostao jedan od osnovnih pojmova psihoanalize. Trenutni razvoj događaja jasno pokazuje da se transfer nalazi na raskrsnici intrapsihičkog i interpsihičkog. Unutrašnji svet analizanda sastoji se od psihičkih konflikata između unutrašnjih instanci (svesnih, predsvesnih, nesvesnih i Ida, Ega i Superega) i konflikta koji nastaju u infantilnom intersubjektivnom odnosu sa identifikacijskim predstavama. Svi ovi konflikti se ponovo odigravaju na mestu transfera u relaciji koja uključuje dve psihe. Osnivač psihoanalize govori, 1937. godine, o dve scene transfernog kretanja na raskrsnici interpsihičkog i intrapsihičkog, kada tvrdi da se rad analize sastoji iz dva sasvim različita dela, da se odvija u dva odvojena dela scene i da uključuje dvoje ljudi, od kojih je svako zadužen za različiti zadatak.

U 2017. godini, u okruženju rastućih nijansi i složenosti savremene psihoanalitičke misli i stečenog kliničkog iskustva, stav *o transferu kao pokretu, kretanju unutar psihe, kretanju između sebe i drugog i kretanju između prošlosti i sadašnjosti*, apsorbuje i nadilazi delove pluralističkog psihoanalitičkog univerzuma.

Videti i:

KONFLIKT

KONTEJNIRANJE: KONTEJNER – KONTEJNIRANO

KONTRATRANSFER

SELF

LITERATURA

Abadi, M. (1980). Aportacion para una teoria de la transferencia [Contributions to a theory of transference], *Revista de Psicoanalisis. Asociacion Psicoanalitica Argentina.* TXXXVII, N 4.
Abadi, M. (1982), *The Transference*. Buenos Aires: Ed. Tekne.
Abram J. (1996). *The Language of Winnicott: A Dictionary of Winnicott's Use of Words*, London: Karnac Books.
Abend, S.M. (1993). An Inquiry into the Fate of the Transference in Psychoanalysis. *J. Amer. Psychoanal. Assn., 41*:627-651.
Baranger, M., Baranger, W. (1961-62) La situacion analitica como campo dinamico. [The analytic situation as a dynamic field] *Revista Uruguaya de Psicoanalisis*. TIV, N1.
Baranger, M., Baranger, W. y Mom J. (1982) Proceso y no proceso en el trabajo analitico. [Process and non-process in the analytic work] *Revista de Psicoanalisis. Asociacion Psicoanalitica Argentina*, T XXXIX, N4.
Bromberg, P.M. (1998). *Standing in the spaces: Essays on clinical process, trauma, and dissociation*. New Jersey: Analytic Press.
Bromberg, P.M. (2006). Awakening the dreamer: Clinical journeys. New Jersey: Analytic Press.
Bromberg, P.M. (2011). The shadow of the tsunami: and the growth of the relational mind. New York: Routledge.
Bion, W. R. (1956). Development of schizophrenic thought. In: Bion 1967.
Bion, W.R. (1965). *Transformations: Change from Learning to Growth*, London: Tavistock.
Bion, W.R. (2005a.). *The Tavistock Seminars*, *1976-1978*, London: Karnac Books.
Bion, W.R. (1963). *Elements of psycho-analysis*, London: Heinemann.
Bion, W.R. (1962). *Learning from experience*, London: Tavistock.
Bion, W.R. (1967). *Second Thoughts*, London: Heinemann.
Bion, W.R. (1977). *The Italian Seminars*. London: Karmac Books, 2005b.
Bott Spillius, E. et al., (2011). *The New Dictionary of Kleinian Thought,* ed. Routledge.

Cesio, F. (1960). El letargo: Contribucion al estudio de la reaccion terapeutica negativa.I y II Rev. de Psicoanalisis APA 18:10-26, 289-98.

Cesio, F. (1986). Tragedia y muerte de Edipo. *Rev. Psicoan*., 43:239-51.

Cesio, F. (1987). Tragedia edipica. Sepultamiento. Acto. Transferencia y repeticion. Rev. de Psicoanalisis 44. No1.

Cesio, F. (1993). The Oedipal Tragedy in the Psychoanalytic Process: Transference Love. New Haven, Conn.: Yale University Press. P.130.

Cesio, F. (2010). *Actualneurosis.* Buenos Aires: La Peste Editorial.

Donnet J.-L. (2005/2009), *The Analyzing Situation*, London: Karnac Books.

Etchegoyen, R.H. (2005). *Los Fundamentos de la Tecnica Psicoanalitica* (2nd ed.). [The fundamentals of analytic technique] Buenos Aires: Amorrortu.

Etchegoyen, R.H. (1999). *The Fundamentals of Psychoanalytic Technique, Revised 2nd ed.*London: Karnac Books

Ellman, S.J., Moskowitz, M. (2008). A Study of the Boston Change Process Study Group. Psychoanal. Dial., 18:812-837.

Ferenczi, S. (1909), "Introjektion und Ubertragung", 1909, *Jahrbuch fur psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*, 1909; "Introjection and Transference" in *Contributions to Freud, S. Psycho-Analysis*, Boston: Richard G. Badger, 1916, pp. 30-79

Freud, S. (1895) (with J. Breuer), *Studien uber Hysterie*, *GW* I, *SE* II, *OCF* II. Studies on Hysteria. *SE II*.

Freud, S. (1900), *Die Traumdeutung*, *GW* II-II, *SE* V, *OCF* IV. *The Interpretation of Dreams*. SE*, IV-V.*

Freud, S. (1905), *Bruchstuck einer Hysterie-Analyse [Dora case], GW V, SE VII, OCF VI.* "Fragment of an analysis of a case of hysteria". *S.E. VII*:1-122.

Freud S. (1912), Zur Dynamik der Ubertragung. *GW* VIII, *SE* XII, *OCF* XI. The Dynamics of Transference. *SE 12*, pp. 97-108.

Freud, S. (1914). Repeating, Remembering and Working Through. *SE* 12, pp. 145-156.

Freud S. (1915). Observations on Transference Love, *SE* 12, pp. 157-171.

Freud S. (1915-1917), *Vorlesungen zur Einfuhrung in die Psychoanalyse*, *GW* XI, *SE* XV, *OCF*, XIV.

Freud, S. (1917a). Lecture XXVII. Transference. In: Introductory Lectures on Psychoanalysis, *SE* XVI, pp. 441-447.

Freud, S. (1917b). Letter from Sigmund Freud to Georg Groddeck, June 5, 1917. *Letters of Sigmund Freud 1873-1939*, pp. 316-318.

Freud S. (1920), *Jenseits des Lustprinzips*, *GW* XIII, *SE* XVIII, *OCF* XV. *Beyond the Pleasure Principle.*

Freud S. (1923), *Das Ich und das Es*, *GW* XIII, *SE* XIX, *OCF* XVI. *The Ego and the Id. SE* XIX.

Freud, S. (1924). The dissolution of the Oedipus complex, *SE* XIX.

Freud S. (1937a), Die endliche und die unendliche Analyse, *GW* XVI, *SE* XIII, *OCF* XX. Analysis Terminable and Interminable, *SE* XIII.

Freud, S. (1939 [1934-38]). Moses and Monotheism, *SE*, XXIII.

Freud S. (1937b), Konstruktionen in der Analyse, *GW* XVI, *SE* XXIII, *OCF* XX. Constructions in Analysis, *SE* XXIII.

Freud, S. (1910). Letter from Sigmund Freud to Oskar Pfister, July 19, 1910. *Int. Psycho-Anal.*

Lib., 59:42.
Garma,A., (1931), Archivos de neurobiologia [Neuro-biology Archives], Madrid N3 P267/273
Garma, A. (1932) “Die Realitat und das Es in der Schizophrenie” [Reality and the Id in Schizophrenia], Internationale Zeitschrift fur Psychoanalyse, Volume XVIII (1932), 2
Green A. (1993), *The Work of the Negative,* Chicago: Free Association Books, 1999
Green A. (2003), *Key Ideas for a Contemporary Psychoanalysis*. London: Routledge, 2005
Hoffman, I.Z. (1983). “The Patient as Interpreter of the Analyst's Experience.” *Contemp. Psychoanal., 19*:389-422.
Holmes, J. (2014). “Countertransference pre-Heimann: A historical exploration.” *J. Amer. Psychoanal. Assn*. *62(4)*:603-629.
Jacobs, T.J. (1999). “Countertransference Past and Present.” *Int. J. Psycho-Anal., 80*:575-594.
Jacobson, E. (1964). *The Self and the Object World*. New York, International Universities Press.
Janet, P. (1889). *L’Automatisme Psychologique*, Paris, Bailliere et Cie.
Joseph, B. (1985). “Transference: The Total Situation.” *Int. J. Psycho-Anal., 66*: 447-454.
Joseph, B.. *Transference: the Total Situation* (*IJPA*, 1985, vol. 66, p. 447-454) in *Psychic Equilibrium and Psychic Change: Selected Papers of Betty Joseph*, Routledge, 1989.
Kernberg, O.F., Yeomans, F.E., Clarkin, J.F. and Levy, K.N. (2008). “Transference Focused Psychotherapy: Overview and Update.” *Int. J. Psycho-Anal., 89*:601-620.
Klein, M., “The Origins of Transference”, in *IJPA,* 1952, vol. 33, p. 433-438
Klein, M. (1946), “Notes on some Schizoid Mechanisms”, in *Int. J. Psycho-Anal.*,vol. 27, p. 99-110.
Kohut, H. (1971). *The Analysis of the Self*. New York: International Universities Press.
Lacan, J. (1966/2007) “Interventions on Transference” in *Ecrits* (trans. B. Fink) New York: Norton
Lacan J. (1978/1988) *The Seminar of Jacques Lacan: Book II The Ego in Freud’s Theory and in the Technique of Psychoanalysis 1945-1955* (trans. S. Tomaselli) New York: Norton.
Lacan J., *Le seminaire, VIII, le transfert,* Paris, Le Seuil, 1991
Lacan J., *The Seminar of Jacques Lacan, Book XI: The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*. London: Norton, 1981
Laplanche, J (1991). “Transference: Its Provocation by the Analyst, in Essays on Otherness (trans. L. Thurston) London: Routledge, 1999, p. 214-233.
Laplanche J. (1987), *New Foundations for Psychoanalysis*, trans. David Macey, Oxford, Basil Blackwell, 1989.
Laplanche J., *Jean Laplanche: Seduction, Translation and the Drives*, ed. John Fletcher and Martin Stanton, London, Institute of Contemporary Arts, 1992
Laplanche J., *Essays on Otherness*, ed. John Fletcher, London: Routledge, 1999.
Laplanche J., *Freud and the Sexual*: *Essays 2000-2006, e*d. John Fletcher; trans. John Fletcher, Jonathan House, Nicholas Ray, New York International Psychoanalytic Books, 2011.
Loewald, H.W. (1970). “Psychoanalytic Theory and the Psychoanalytic Process.” *Psychoanal. St. Child, 25*:45-68.)
Loewald, H. W. (1971). The transference neurosis. JAPA 19: 54-66.
Loewald, H.W. (1975). “Psychoanalysis as an Art and the Fantasy Character of the Psychoanalytic Situation.” *J. Amer. Psychoanal. Assn., 23*:277-299.)
Macalpine I., “The Development of Transference”, *Psychoanalytic Quarterly*, 1950, vol. 19/4, p. 501-539.

Meltzer, Donald. 1986. *The Psychoanalytic Process*, in *Sincerity and Other Works, Collected Papers of Donald Meltzer*. London, Karnac Books, 1994.
Mitchell, S.A. (2000) Response to Silverman*. Psychoanal. Psychol.*, 153-159.
Mitrani, J. (1999). The case of the flying Dutchman and the search for the containing object*. Int. J. of Psycho-anal.,* Vol. 80 (1): 47-71.
Mitrani, J. (2000). *Ordinary People and Extra-Ordinary Protections: A Post-Kleinian Approach to the Treatment of Primitive Mental States*. London: Brunner/Routledge.
Mitrani, J. (2001). 'Taking the transference': notes on some technical implications in three papers by Bion. *Int. J. of Psycho-anal.*, 82 (6), pp.1085-1104.
Mitrani, J. (2014). Psychoanalytic Technique and Theory: *Taking the Transference.* London: Karnac.
Neyraut M., *Le transfert,* Le Fil rouge, Paris, PUF, 1974.
Ogden, T.H. (1994). "The Analytic Third: Working with Intersubjective Clinical Facts." *Int. J. Psycho-Anal. 75*:3-19.
Pontalis J.-B. (1975), "On the Basis of Counter-transference: The Dead and the Living Intertwined" in *Frontiers in Psychoanalysis: Between the Dream and Psychic Pain*. London: Hogarth Press, 1981
Pontalis J.-B. (1979), "No, Twice No: An Attempt to Define and Dismantle the 'Negative Therapeutic Reaction'", *IJPA* 2014, vol. 95.
Racker, H. (1953). "A Contribution to the Problem of Counter-Transference." *Int. J. Psycho-Anal., 34*:313-324.
Racker, H. (1957). "The Meanings and Uses of Countertransference." *Psychoanal. Q., 26*:303-357
Racker H. (1958a). *Estudios sobre tecnica psicoanalitica* [Studies on Psychoanalytic Technique] Ed. Paidos
Racker, H. (1958b). "Counterresistance and Interpretation." *J. Amer. Psychoanal. Assn., 6*:215-221.
Racker, H. (1988). *Transference and Countertransference. Int. Psycho-Anal. Lib., 73*:1-196. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.
Roussillon R., *Primitive Agony and Symbolization*, London: Karnac Books, 2011.
Scarfone, D (2010). "In the Hollow of Transference: The Analyst's Position between Activity and Passivity," *Sitegeist. A Journal of Psychoanalysis and Philosophy*, *N.4*, Spring 2010, pp. 7-20.
Scarfone, D. (2011). "Repetition: Between Presence and Meaning," *Canadian Journal of Psychoanalysis/ Revue Canadienne de Psychanalyse, vol. 19, no. 1*, Spring 2011, pp. 70-86.
Segal, H. (1979). *Klein*, London: Fontana/Collins.
Sheldrake, R. (2012). *Science Set Free*. London: Deepak Chopra Books.
Smith, H. F. (2000). "Countertransference, Conflictual Listening, and the Analytic Object Relationship," *Journal of the American Psychoanalytic Association, 48:*95-128
Stern, D. B. (2011). *Partners in Thought: Working with unformulated experience, dissociation and enactment*.
Strachey, J. (1934). "The Nature of the Therapeutic Action of Psycho-Analysis." *Int. J. Psycho-Anal., 15*:127-159.
Sullivan, H.S. (1947). *Conceptions of Modern Psychiatry*. William Alanson White Psychiatric Foundation, Washington D.C.
Sullivan, H.S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.

Winnicott, Clare (1980). "Fear of breakdown: A clinical example," *Int. J. Psycho-Anal., 61*:351-357.
Winnicott D.W. (1949) "Hate in the Counter-transference", *Through Paediatrics to Psycho-Analysis,* London; Hogarth,1958.
Winnicott D.W. (1952) "Anxiety Associated with Insecurity", *Through Paediatrics to Psycho-Analysis,* London; Hogarth 1958
Winnicott D.W. (1955-1956), "Clinical Varieties of Transference", *Through Paediatrics to Psycho-Analysis*, London; Hogarth 1958
Winnicott D.W. (1963), "Dependence in Infant Care, Child Care, Psychoanalytic Setting", *Maturational Processes and the Facilitating Environment*, London; Hogarth 1965
Winnicott D.W. (1968), "The Use of an Object and Relating through Identifications", *Playing and Reality,* London: Tavistock, 1971
Winnicott D.W. (1974), "Fear of breakdown", *Int. Rev. Psychoanal.*1, p. 103-107.In: *Psychoanalytic Explorations*. Cambridge: Harvard University Press 1989, p. 87-95.
Winnicott D.W. (1971), "Playing: Creative Activity and the Search for the *Self*", *Playing and Reality*, London: Tavistock, 1971.

Selected comprehensive publications on transference as a re-creation of infantile object relations:

Stone, L. (1961), *The Psychoanalytic Situation*, New York, Int. Univ. Press.
Gill, M. (1982). *Analysis of Transference: Vol. I, Theory and Technique*, New York, Int. Univ. Press.
Kernberg, O. F. (1984). *Severe Personality Disorders: Psychotherapeutic Strategies*. New Haven, CT, Yale Univ. Press.
Kohut, H. (1977). *Restoration of the Self*, New York: Int. Univ. Press.

Selected publications on transference as it involves a search for developmentally new objects and the discussion of transference phenomena as co-created in the dialectics of analyst-analysand interaction:

Mitchell, S. (1988). *Relational Concepts in Psychoanalysis: An Integration*. Cambridge, MA, Harvard Univ. Press.
Stolorow, R., Brandshaft, B., and Atwood, G., eds. (1995). *Psychoanalytic treatment: An Inter-Subjective Approach*. Northvale, NJ, Analytic Press.
Ogden, T. (1994). *Subjects of Analysis*. Northvale, NJ: Jason Aronson.

Transference (entries/articles) in select dictionaries across the three IPA continents:

"Transfert" in *Dictionnaire historique de la langue francaise,* Le Robert edition, Paris, 2016.
"Transference" in J. Laplanche and J.-B. Pontalis, *The Language of Psychoanalysis*, London : Karnac Books, 1988. (French original: *Vocabulaire de la Psychanalyse*. Paris: PUF.)
"Transference" by P. Denis in *International Dictionary of Psychoanalysis*, Macmillan Library Reference, 2004.
"Transfert" in E. Roudinesco et M. Plon, *Dictionnaire de psychanalyse*, Paris, Fayard, 2006.
"Transferts", in *Monographies of Psychoanalysis*, edited by Danon-Boileau L., L'Heureux-Le Beuf D., Pragier G., Paris, PUF (1999).
"Transference" in Auchincloss L.E. and Samberg E, .eds. (2012): *Psychoanalytic Terms and Concepts*. American Psychoanalytic Association. New Haven: Yale University Press.
"Transference" in Akhtar, S. (2009): *Comprehensive Dictionary of Pychoanalysis*. London: Karnac.
"Transferencia Narcisista" and "Transferencia Temprana" in Borensztejn, C.L. ed. (2014).

Diccionario de Psicoanalisis Argentino, Buenos Aires: Asociacion Pscicoanalitica Argentia

---

Regionalni saradnici i konsultanti

Evropa: Gospođa Mari-Frans Dispo (Belgijsko psihoanalitičko društvo) i gospođa Lorans Kan – *Laurence Kahn* (Francusko psihoanalitičko društvo)

Dr Kristin Frank – *Christine Franckx*, Dr Arlet Lekok – *Arlette Lecoq*, gospođa Dijana Mesina – *Diana Messina* (Belgijsko psihoanalitičko društvo)

Prof. Žak Andre – *Jacques André*, Dr Patrik Mero – *Patrick Merot*, Dr Žan-Iv Tame – *Jean-Yves Tamet*, Dr Filip Valon – *Philippe Valon* (Francusko psihoanalitičko društvo)

Severna Amerika: Dr Ričard Gotlib; Dr Rouzmeri Balsam; Dr Arnold D. Goldberg;

Dr Oto F. Kernberg; Dr sc. Džudit Mitrani; Dr sc. Eva D. Papiasvili, ABPP; Dr Domink Skarfoan; Dr sc gari Šlesindžer; Dr sc. Džejmison Vebster.

Latinska Amerika: Dr Adrijana Sorentini; Dr sc. Lilijana Denikola APA (Argentinsko psihoanalitičko udruženje)

Međuregionalni koordinacioni kopredsednik: Dr Arne Jemstet, MD

IPA Međuregionalni enciklopedijski rečnik psihoanalize je licenciran pod Creative Commons licencom CC-BY-NC-ND. Osnovna prava zadržavaju autori (IPA i saradnici članovi IPA), međutim, ovaj materijal mogu da koriste drugi, podložno nekomercijalnoj upotrebi, uz punu atribuciju IPA (uključujući pozivanje na URL www.ipa.world/IPA/Encyclopedic_Dictionary) i doslovnu reprodukciju, ne u derivativnoj, uredničkoj ili kombinovanoj formi. Molimo, pritisnite ovde za uslove.

NESVESNO

Troregionalna saradnja

Međunarodni konsultanti: Žoze Renato Avzaradel (*Jose Renato Avzaradel*, Latinska Amerika), Alana Ferlong (*Allannah Furlong*, Severna Amerika) i Džudi Gamelgor (*Judy Gammelgaard*, Evropa)

Kopredsednik međunarodne saradnje: Eva D. Papiasvili (Severna Amerika)

I. UVOD I UVODNA DEFINICIJA

Pojam nesvesnog je univerzalno prihvaćen kao temeljno otkriće psihoanalize i glavna pretpostavka psihoanalitičke teorije od samog njenog nastanka. Iako je koncept pretrpeo postepene transformacije u Frojdovom razmišljanju, nesvesno frojdijanske topografije, sa njegovom decentriranom teorijom subjektivnosti, izdvaja se kao prepoznatljiv i radikalan uvid klasične psihoanalize. Mada Frojd nije bio prvi koji je koristio ovaj termin, on mu je prvi dao ključno i sistematično mesto u svojoj metapsihologiji i razvio metodičan pristup njegovim raznim manifestacijama. Frojd (1912a) je pružio izvanredan kratak opis osnove za hipotezu o nesvesnim psihičkim procesima, ukazujući na kliničke pojave kao što su posthipnotička sugestija i neurotični, pretežno histerični simptomi, ali i na nepatološke pojave kao što su šale, paraprakse i snovi. Pretpostavka o nesvesnim pojavama može se pronaći još u praksama spiritualnog isceljivanja, animizmu, magnetizmu, mesmerizmu, hipnotizmu i medicinskoj psihologiji 19. veka. Ovim praksama je zajednički dualni koncept uma, koji se sastoji od onoga što se može opaziti i, njegove suprotne strane, odnosno, onoga što je sakriveno i u šta se intuitivno veruje i/ili primećuje. Iako je na početku svoje karijere Frojd izgleda prihvatao neokartezijanski dualizam, postepeno je došlo do rađanja koncepta radikalno drugačije vrste nesvesnog, one koja nije druga svesnost već niz trajnih „psihičkih radnji" koje se kvalitativno razlikuju od racionalnog, odraslog, svesnog uma.

Psihoanalitičari nisu sami u svom potčinjavanju „strancu u sebi", ali su jedinstveni u tome da od epistemoloških, kliničkih i etičkih implikacija ovog ometajućeg, ali ipak potencijalno transformativnog prisustva naprave svakodnevni predmet proučavanja. Bez koncepta nesvesnih procesa, tvrdio je Frojd, ne znamo kako da objasnimo duševne pojave (1915c, str. 166-171). On je „uporno insistirao na argumentima koji podržavaju ovaj koncept i osporavao primedbe na isti" (Strejči, u: Frojd, 1915c, str.161).

Frojdova prva objavljena upotreba termina „nesvesno" nastala je 1893. godine u „Studijama o histeriji" (Frojd, 1893), a poslednji, nezavršeni deo njegovog teorijskog rada iz 1938. godine, pod nazivom „Neke osnovne lekcije iz psihoanalize" (Frojd, 1940c) predstavlja svežu odbranu termina.

Sumiranjem, proširivanjem i osavremenjivanjem novijih regionalnih rečnika (Aktar, 2009; Okinklos, 2012; Laplanš & Pontalis, 1967/1973; Borenstejn, 2014), može (mogu) se formulisati sledeća (sledeće) **definicija (definicije)** nesvesnog.

Tokom razvoja psihoanalitičke teorije, koncept nesvesnog je uglavnom korišćen na sledeće načine: **dinamsko nesvesno**, koje se prvenstveno odnosi na aktivno potisnut materijal, neprihvatljiv svesnom umu; u širem smislu, odnosi se na sav sadržaj koji se aktivno isključuje iz svesne svesti i koji vrši pritisak u pravcu svesnosti; s**istemsko nesvesno**, koje se odnosi na aspekt uma koji radi isključivo u skladu sa principom „zadovoljstvo – nezadovoljstvo" i „primarnim procesom" mišljenja, kojim upravlja „nesvesna logika"; **deskriptivno nesvesno**, koje se takođe naziva i „predsvesno", koje se jednostavno odnosi na činjenicu da mentalni sadržaj trenutno nije svestan. **Sadržaj nesvesnog** uključuje: instinkte (nagone) i predstavnike instinkata; materijal nagomilan usled „primarnog potiskivanja"; sadržaj potisnut silom potiskivanja; i filogenetsku shemu koja organizuje „primarne fantazije". **Nesvesno kao kvalitet**, u **pridevskom obliku**, pojavljuje se u strukturalnoj teoriji/drugoj topografiji Ida, Ega i Superega. Ovde je celokupan ID (ES = to) nesvestan, ali su i delovi Ega (Ich = Ja) i Superega (ÜBER ICH = idealno Ja, internalizovani moralni principi) takođe nesvesni. U čitavom frojdijanskom opusu i u mnogim postfrojdijanskim i savremenim psihoanalitičkim modelima, pridevski oblik je takođe i deo pomoćnih koncepata kao što su **nesvesni procesi** i **obrada**, nesvesni **objektni odnosi,** nesvesni **konflikt**, nesvesna **fantazija**, **funkcionisanje** nesvesnog Ega, nesvesna **komunikacija**, nesvesna **logika**, konfuzno nesvesno, i „stvarno" (nedokučivo) nesvesno.

Hronološki, Frojdov rad se može podeliti na sledeće periode: **otkriće dinamskog nesvesnog**, koji se odnosi na period 1893–1900. godina, do objavljivanja *Tumačenja snova*; period između 1900. i 1923. godine može se nazvati ili **sistemsko nesvesno** ili **topografsko nesvesno**. Konačno, period nakon 1923. godine, nakon objavljivanja *Ega i Ida*, može se nazvati **nesvesno strukturalnog modela/drugi**

topografski model uma. Kako je Frojdovo građenje teorije bilo nelinearno i obeleženo sve većom kompleksnošću, ovi periodi se nužno preklapaju.

Kada je reč o formi i stilu, Frojdove skraćenice Ns, Ps, i Sv odnosiće se na reči nesvesno, predsvesno i svesno. Upotreba velikih ili malih slova u rečima kao što su nesvesno, Id, Ego i Superego je u skladu sa njihovim korišćenjem u okviru određenih škola. Nomenklatura topografske teorije (severnoamerička psihoanaliza na engleskom jeziku) sinonimna je sa prvom/ranom topografijom psihoanalitičkog govora Evrope i delova frankofone Kanade; strukturalna teorija Severne Amerike i kasna/druga topografija psihoanalize Evrope i delova frankofone Severne Amerike su takođe sinonimne. Oba naziva za odnosne teorije u ovom poglavlju koriste se paralelno. Osim ako je drugačije naznačeno, kurziv je u celokupnom poglavlju korišćen da istakne konceptualnu terminologiju.

Frojdovi glavni teorijski doprinosi temi nesvesnog mogu se naći u sledećim spisima: Poglavlje VII *Tumačenja snova* (1900b), *Metapsihološki spisi* (1915 a, b, c) i *Ego i Id* (1923a). Pregled Frojdovih konceptualizacija nesvesnog može se naći i u: *Uvodnim predavanjima o psihoanalizi* (1916, 1917), *Dva enciklopedijska članka* (1923b), *Novim uvodnim predavanjima o psihoanalizi* (1933) i *Nacrtu psihoanalize* (1940a). Strejči upozorava engleskog čitaoca da ima u vidu dvosmislenost engleske reči „nesvesno", koja je u nemačkom jeziku retko prisutna. Nemačke reči „*bewusst*" i „u *nbewusst*" imaju gramatički oblik pasivnih participa i njihov uobičajeni smisao je nešto poput „svesno znano" i „nije svesno znano". Za Frojda, *i svesnost i nesvesnost su bili pasivni doživljaji.*

II. PREGLED FROJDIJANSKIH KONCEPTUALIZACIJA NESVESNOG

II. A. Otkriće dinamskog nesvesnog (1893–1900)

Psihoanaliza je rođena sa Frojdovim revolucionarnim *otkrićem dinamske funkcije odbrane* u etiologiji histerije. Odbrana od sećanja (potiskivanje) ukazala je Frojdu na važnost otpora, *„…psihičke sile kod pacijenata koja je suprotstavljena osvešćivanju patogenih ideja (sećanju).* Izgledalo je da mi se pred očima otvara novo razumevanje kada mi je palo na pamet da to bez sumnje mora biti ista psihička sila koja je imala udela u izazivanju histeričnog simptoma i koja je u tom trenutku sprečila patogenu ideju da postane svesna" (Brojer & Frojd, 1893- 1895, str. 268, originalno naglašavanje). Ova sila otpora, poput njene suprotnosti, sile odbačenog patogenog materijala okrenute naviše,

bila je donekle merljiva sa sećanjima „stratifikovanim" u odnosu na njihovu blizinu „patogenom nukleusu". Štaviše, upravo kroz njeno potiskivanje je ta ideja postala uzrok morbidnih simptoma, to jest, postala patogena (ibid, str. 285). Da bi bilo efikasno, potiskivanje zahteva neprekidnu upotrebu sile. Simptomi su posledica neuspelog potiskivanja, odnosno vraćanja potisnutog. Istovremeno, afekt koji je otkinut od potisnute ideje koristi se za „somatsku inervaciju" (ibid, str. 285) koja se pojavljuje kao histerična konverzija u telesni simptom. Inovativni psihoanalitički metod slobodnog asociranja razvijen je iz uviđanja da je „*prilično beznadežno pokušavati prodreti direktno u nukleus patogene organizacije*" (ibid, str. 292, originalno naglašavanje) jer su unutrašnji slojevi patogene organizacije sve više strani Egu (ibid, str. 290).

Ne podležu sva iskustva iz ranog detinjstva potiskivanju. Frojdijanska teorija je postulirala da se sadržaj nesvesnog sastoji iz fiksiranih želja iz detinjstva koje su obeležene infantilnom seksualnošću. U ovom ranom periodu, kako je poznato iz njegove prepiske sa Flisom (Frojd, 1892-1899), Frojd je razvijao ono što je postalo poznato kao *teorija zavođenja:* dete je zavedeno od strane odraslog, što je odnos koji taloži uznemirujuće tragove koji se kasnije pojavljuju u svesti, istisnuti i izobličeni silama koje se suprotstavljaju njihovom osvešćivanju. Teorija zavođenja je suštinski bila teorija o patogenoj dečijoj seksualnoj traumi, kao isključivom odlučujućem faktoru za psihopatologiju u kasnijem dobu. Traumatičan doživljaj iz detinjstva mogao je da bude zaboravljen, disociran ili potisnut, samo da bi bio ponovo aktiviran ili vršio odloženi traumatski uticaj u adolescenciji, nakon puberteta. Trajna zaostavština dinamskog aspekta nesvesnog bio je pojam sila uparenih u dinamskoj suprotnosti, koje za posledicu imaju nove psihičke formacije. U periodu od 1893. do 1895. godine, Frojd je govorio o suprotstavljenosti afekata povezanih sa traumatskim događajima i moralnih zabrana društva. Kako je nastavio da primenjuje autoanalizu, od 1895. do 1900. godine, Frojd je suprotstavljene sile počeo da shvata kao sve više interne: tokom ovog perioda, Frojd je radio na stvaranju svoje inicijalne koncepcije mentalnog aparata, koji organizuju dve sile uparene u dinamskoj suprotnosti, nesvesne želje i zabrane usmerene ka realnosti.

U toku ovog perioda, u kojem teorija o nesvesnom još uvek nije bila sistematizovana, Frojd je uočio da psihički materijal povremeno biva izložen *reorganizaciji, transkripciji.* U njegovoj privatnoj prepisci sa Vilhelmom Flisom od 6. decembra 1896. godine, Frojd (1892-1899.) govori Flisu da radi na pretpostavci da se „ *psihički mehanizam*" pojavljuje u obliku *memorijskih tragova.* Oni su izloženi procesu stratifikacije, koji je reorganizovan u skladu sa percepcijom, pa memorijski tragovi postaju dalje izloženi transkripciji. Ovde se postulira da se transkripcija prizora koje smo čuli i videli, ali koji još uvek nisu adekvatno shvaćeni, neprestano odvija u psihičkom aparatu. Ovo je prva naznaka koncepta *Nachträglichkeit-a*. U nacrtu *Projekta* (1895) neobjavljenom za njegova života*,* Frojd je objasnio histeriju u smislu *Nachträglichkeit-a*: „…memorija je potisnuta, a ona postaje trauma tek odloženim delovanjem

[Nachträglichkeit]" (Frojd, 1895, str.365). Viđeno u ovom svetlu, nesvesno sadrži izobličene memorijske tragove prizora iz najranijeg detinjstva, koje je bilo nemoguće prevesti jer dete još uvek nije savladalo jezik ili zato što je tada bilo nemoguće da dete razume te prizore. Kao posledica, oni imaju kvalitet nesimbolizovanih „*stvari*". Ovaj inicijalni uzročni mehanizam nesvesnog polako je prešao u drugi plan kada je, u narednoj fazi razvoja teorije, Frojd istakao fantaziju umesto dečije traume/prizora zavođenja kao isključivi odlučujući faktor za psihopatologiju u kasnijem dobu (Frojd, 1892-1899, pismo od 21. septembra 1897. godine, str. 260). Ideju o sećanjima kao internim stranim telima koja deluju kao unutrašnji napad, zasenila je ideja o fantaziji koja je postepeno postala kamen temeljac onoga što je Frojd nazvao psihička stvarnost, premda ne bez kasnijeg preispitivanja relativnog značaja „*seksualne traume*" naspram „*fantazije*". Uviđanje važnosti fantazije u psihičkim događajima otvorilo je vrata za otkriće infantilne seksualnosti i *opšte fantazije Edipovog kompleksa,* koja je opisana u narednom pismu od 15. oktobra 1897. godine: „Samo jedna misao od opšteg značaja mi je pala na pamet. Otkrio sam zaljubljenost u majku i ljubomoru prema ocu i u svom vlastitom slučaju, i sada smatram da se radi o univerzalnom događaju ranog detinjstva... Ako je to tako, mi onda možemo razumeti moć kralja Edipa da zaokupira pažnju... grčka legenda osvaja kompulzijom koju svako prepoznaje, jer oseća njeno postojanje u sebi. Svaki gledalac je nekada, u začetku i u svojoj mašti, bio baš takav Edip, i svako se u užasu zgražava nad ispunjenjem sna ovde prenetog u realnost, uz potpuno potiskivanje kojim svoje infantilno stanje odvaja od svog sadašnjeg stanja" (Frojd, 1892–1899, str. 265).

Ne odustavši nikada od seksualne traume kao etiološke, Frojd (1914, str. 17) je kasnije tvrdio da „psihička stvarnost nalaže da bude uzeta u obzir isto koliko i praktična stvarnost", i „Fantazije zavedenosti su od posebnog značaja, jer vrlo često to nisu fantazije nego stvarna sećanja" (1917, str. 370). Kasnije je koncept *Nachträglichkeit-a* oživljen i proširen u pionirskom slučaju Čoveka vuka (Frojd, 1918). Kroz čitav svoj opus, Frojd je bio zaokupljen problemom spajanja uticaja traumatske stimulacije koja dolazi spolja, u obliku percepcija, i traumatske stimulacije koja dolazi iz unutrašnjosti uma, u obliku nagona i fantazija.

U srodnom razvoju, od 1897. godine, Frojd je postepeno počeo da skicira procese i mehanizme koji upravljaju nesvesnim, koji su kasnije postali poznati kao „primarni proces". Dana 7. jula 1897. godine, napisao je: „Približno znam pravila u skladu sa kojima su ove strukture sastavljene i razloge zbog kojih su one snažnije od istinskih sećanja, te sam tako saznao nove stvari koje pomažu u karakterisanju procesa u Ns" (Frojd, 1892–1899, str. 258). Takođe, u ovom periodu on je postavio temelje za svoju „prvu teoriju anksioznosti" (Frojd, 1892–1899, str. 189-195), koja je postulirala ne samo direktnu transformaciju potisnutog libida u afekt anksioznosti, već je predstavljala i prvo prepoznavanje i uzročnu vezu između anksioznosti i onoga što je kasnije postalo poznato kao traumatsko stanje.

II. B. Topografsko nesvesno : Sistemsko nesvesno 1900–1923.

U ranom topografskom modelu psihičkog aparata, nesvesno kao imenicu je karakterisalo postojanje određenog sadržaja, koji se sastoji od potisnutih predstavnika nagona, koji prvenstveno rade kroz kondenzaciju i pomeranje u skladu sa primarnim procesom slobodne pokretne energije. Samo kada su snažno prožete („kateksirane") libidinalnom energijom, ove nesvesne ideje mogu dobiti pristup predsvesnom/svesnom sistemu. Usled cenzure predsvesnog, ovaj proces će, međutim, uvek imati oblik kompromisne formacije koja se manifestuje putem simptoma, snova i parapraksi.

Frojd je uglavnom putem proučavanja snova uvideo da nesvesno mora biti opisano, ne samo kroz odsustvo svesnosti, nego i kroz način njegovog rada, što je dovelo do toga da uvede važan koncept primarnih procesa. U sedmom poglavlju „Tumačenja snova" Frojd je konstatovao apsurdnost rada sna, koji se nije mogao jednostavno pripisati radu cenzure. „Stoga smo navedeni da zaključimo da dve suštinski različite vrste psihičkih procesa učestvuju u formiranju snova. Jedna od njih proizvodi savršeno racionalne misli sna, ništa manje nesporne od normalnog mišljenja, dok druga tretira ove misli na način koji je u najvećem stepenu zbunjujući i neracionalan." (Frojd, 1900b, str. 597). Primarni proces i *primarni proces nesvesnog simbolizma snova* odlikuje psihička energija koja slobodno teče i nesputano prolazi uz pomoć mehanizama kondenzacije i pomeranja. Zahvaljujući slobodi kojom se energija može prenositi, *posredne ideje* koje liče na kompromise, oblikuju se putem kondenzacije. Logični zakoni mišljenja zasnovani na realnosti – sekundarni proces i njegov jezički simbolizam – ne važe za primarni proces. Ovo se pre svega odnosi na zakon kontradikcija. Kontradiktorne ideje postoje paralelno bez međusobnog poništavanja. *One se mogu udruživati na načine koje svesna misao nikada ne bi tolerisala. Konačno, u primarnom procesu, ideje prenose svoje intenzitete jedna na drugu, nalazeći se u „najlabavijim međusobnim odnosima"* (ibid. str. 596). Frojd je prvo cenzuri pripisivao odlučujuću ulogu u iracionalnim procesima nesvesnog, da bi na kraju primarnom procesu dodelio glavno mesto, zajedno sa logičnim mislima svesnosti. Iracionalni procesi, kako piše, „*primarni* su. Oni se pojavljuju kad god ideje ostanu bez predsvesnih kateksi [investiranja], kada su prepuštene same sebi i kada ih može ispuniti neinhibirana energija iz nesvesnog koja teži da nađe izlaz" (ibid. str. 605). Dakle, primarni proces je način funkcionisanja u psihičkom životu, oslobođen inhibicija svesnog razmišljanja. Primarni proces treba da se shvati kao organizujući princip koji postoji u normalnom životu odrasle osobe, kao alternativa dominantnim, logički i verbalno organizovanim, sekundarnim procesima sa svojim komunikacijskim

jezičkim simbolizmom. Jedna važna karakteristika primarnog procesa je tolerancija na ambivalenciju i kontradikciju. Druga je njegova halucinatorna pojava koja ispunjava želje, kao opažajni čin u sadašnjosti (Frojd, 1912a). Ovako shvaćen, primarni proces je kognitivni proces, koji se značajno razlikuje od definicije kognicije u kognitivnoj psihologiji.

Tek u svojim metapsihološkim tekstovima Frojd (1915 a, b, c) je sistematizovao koncept nesvesnog u njegovim ekonomskim, dinamičkim i topografskim pretpostavkama.

U „Instinktima i njihovim promenljivostima" (Frojd, 1915a), instinkti se definišu kao granični koncept između fizičkih i psihičkih sfera.

U „Potiskivanju" (Frojd, 1915b), Frojd pravi razliku između *primarnog potiskivanja*, što je „fizički (idejni) predstavnik instinkta kome je onemogućen ulazak u svest" (Frojd, 1915b, str. 148), „*pravog potiskivanja*", i „*naknadnog potiskivanja*".

U „Nesvesnom" (1915c), topografska teorija dostiže svoj vrhunac. Frojd počinje tako što daje prikaz koncepta *dinamskog nesvesnog*, koji vrši *kontrasilu nad činom potiskivanja.* On dalje ustanovljava postojanje nesvesnog kroz njegove derivate: paraprakse, simptome i snove, i prikazuje kako su i osećanje, razmišljanje, sećanje i činjenje uglavnom pod uticajem nesvesnih derivata. Frojd pravi razliku između *latentnih činova*, koji su privremeno i samo *deskriptivno nesvesni*, ali koji mogu postati svesni povezivanjem s nekom rečju, i *potisnutih* procesa i sadržaja, koji su trajno nesvesni, i koji se dinamički drže izvan svesnosti (odgovaraju *dinamskom nesvesnom*). U nesvesnom ne postoji „ili – ili"; *primarni proces* i njegove karakteristike – *prikazivost, pomeranje i kondenzacija* – jednako se primenjuju na nesvesno, kao što su petnaest godina ranije na „proces sna". Frojd postulira prisustvo dve cenzure, jedne između sistema Ns i Ps, koja se, u određenim okolnostima, može zaobići, i druge cenzure između sistema Ps i Sv. Emocije, osećanja i afekti su isključeni iz Ns. Za afekt se kaže da je bio „nesvestan" tek pošto se veza između potisnute ideje i emocije ponovo uspostavi.

Nakon isticanja različitih načina funkcionisanja svesnih i nesvesnih sistema, Frojd dalje diskutuje o procesima *postajanja svesnim* i *postajanja nesvesnim*. Ponudio je dve alternativne hipoteze: 1) o upisivanju na dva mesta, i 2) o funkcionalnoj promeni. Kada se psihička ideja premesti iz nesvesnog u svesno, da li to znači, pita on, da imamo „novi zapis – takoreći, drugo upisivanje – ideje o kojoj je reč... i pored koje originalni nesvesni upis nastavlja da postoji. Ili, da li pre treba da verujemo da se premeštanje sastoji iz promene stanja ideje, promene koja uključuje isti materijal i koja nastaje na istom mestu?" (Frojd, 1915c, str. 174). Prva hipoteza je topografska i stoga povezana sa topografskim razdvajanjem svesnih i nesvesnih sistema. Ona predlaže da ideja može postojati istovremeno na dva mesta u psihičkom aparatu i, ukoliko joj cenzura ne pruži otpor, da se može pomerati iz jednog sistema u drugi. Hipoteza se bazira na pretpostavci da će

interpretacija stvoriti vezu između dva upisa lokalizovana u nesvesnim i predsvesnim sistemima. Iskustvo pokazuje, međutim, da to nije uvek slučaj. Karakter nesvesnog je prilično različit od onoga što komuniciramo rečima ili, kao što je Frojd napisao, informacija data pacijentu o njegovoj potisnutoj memoriji ne stavlja ga nužno u dodir sa nesvesnim memorijskim tragom: „Čuti nešto i iskusiti nešto su po svojoj psihološkoj prirodi dve prilično različite stvari, iako je sadržaj obe isti" (ibid, str. 176). Detaljnije ispitivanje mehanizma potiskivanja, shvaćenog kao povlačenje investiranja (katekse), favorizuje drugu hipotezu. Frojd zatim obrađuje pitanje u kom sistemu dolazi do povlačenja i kom sistemu povučena energija pripada. Polazeći od svog iskustva, da potisnuta ideja zadržava svoje investiranje, on zaključuje da se samo predsvesno investiranje može povući iz ideje. Drugačije formulisano, potiskivanje je proces koji pripada predsvesnom. Iz toga proizilazi da tokom potiskivanja dolazi do povlačenja mentalne energije (katekse) iz predsvesne ideje, ali da se zadržava nesvesno investiranje. Ovo je u skladu sa drugom hipotezom, naime da se u ovom slučaju tranzicija između nesvesnog sistema i predsvesnog/svesnog sistema ne sastoji od novog upisivanja nego od promene njegovog stanja, tj., promene u kvalitetu mentalne energije njemu posvećene. Cilj obe hipoteze je da skrenu pažnju na paralelno postojanje dva kontradiktorna procesa koja zahtevaju dva različita objašnjenja. Hipoteza o *upisivanju na dve lokacije* može biti prikladna za opisivanje procesa postajanja svesnim, dok je hipoteza o *funkcionalnoj promeni* prikladna kod opisivanja procesa potiskivanja, koji ukazuje na asimetriju između postajanja svesnim s jedne strane i potiskivanja s druge.

Treća važna hipoteza nastaje s Frojdovim istraživanjem sveta reprezentacija nesvesnog i naglašavanjem razlike između predstava stvari i predstava reči. Predlog o *razlikovanju predstava reči od predstava stvari* proizašao je iz posmatranja koje je prevazilazilo okvire snova i neuroza. „Tek nam analiza jednog od afekata koji nazivamo narcisističkim psihoneurozama obećava napredak sa koncepcijama kroz koje će enigmatsko Ns postati bliže našem domašaju i, takoreći, opipljivije" (Frojd, 1915, str. 196). U shizofrenom govoru, reči mogu biti podvrgnute primarnom procesu nesvesnog, što za posledicu može imati da reči postanu konkretne ili nalik svarima. Frojd je ovo zapažanje shvatio u smislu da ono što je ranije bilo opisano kao svesna predstava objekta mora biti razgraničeno na predstave reči i predstave stvari. Svesna ideja uključuje predstavu stvari i predstavu reči koja joj pripada, dok nesvesnu predstavu, sa njenim halucinatornim obeležjem, odlikuje samo predstava stvari. Vredi pomenuti nemački opis onoga što treba da shvatimo kao predstavu stvari: Frojd govori o „*Sachbesetzungen der Objekte*" (stvar–katekse objekata), ukazujući da u nesvesnom ne postoji razlika između stvari i reprezentacije stvari. Međutim, ne možemo, u stanju budne usredsređene svesti, reprodukovati kvalitet nesvesnog; možemo samo pasivno čekati da se pojavi.

Tokom ovog perioda, Frojd se bavio idejama iz ranijeg perioda u novim kontekstima, i počinjao da razvija ideje koje će postati potpuno sistematizovane tek u

narednoj fazi razvoja teorije.

„Fragment analize jednog slučaja histerije" (Frojd, 1905a), koji pravi konceptualnu vezu između „Tumačenja snova" i „Tri eseja o teoriji seksualnosti" u pogledu infantilne seksualnosti, takođe je značajan zbog svoje pionirske pažnje na dinamski nesvesnoj pojavi *transfera*.

U „Tri eseja o teoriji seksualnosti" (1905b) Frojd je istraživao faze *psihoseksualnog razvoja* i *infantilne (nesvesne) seksualnosti*.

Kompleksnost izbegavanja cenzure, modifikovanom upotrebom ambivalencija primarnog procesa i delimičnim oslobađanjem instinktivnih impulsa u šalama, temeljno su ispitani u „Šalama i njihovoj povezanosti s nesvesnim" (1905c).

U „Totemu i tabuu" (1912–1913) Frojd je diskutovao o transformisanju nesvesnog neprijateljstva u preteranu privrženost (str. 49), kao i o nesvesnom projektovanju neprijateljstva na preminule: „Neprijateljstvo, o kojem preživeli... ne žele ništa da znaju, izbacuje se iz unutrašnje percepcije u spoljašnji svet... Više nije istina da se raduju što su se otarasili preminulog; naprotiv, oni tuguju za njim; ali... on se pretvorio u zlog demona... koji želi da ih ubije. Tada postaje neophodno za... preživele, da se odbrane od ovog zlog neprijatelja; oni su oslobođeni pritiska iznutra, ali su ga zamenili potištenošću spolja" (str.62-63). Tekst predstavlja sjajan prikaz *filogenetskih shema koje se manifestuju kroz primarne fantazije*, kao elementi sadržaja nesvesnog.

U delu „Iz istorije infantilne neuroze" (1918) Frojd se osvrnuo na problem koji mala deca doživljavaju kod razlikovanja onoga što je svesno od onoga što je nesvesno, i onoga što je „stvarnost" od onoga što je „fantazija". Problem nastaje jer je „sistem Sv još uvek u razvoju" (str.105). Ovo je dalja razrada dvojne prirode uma u razvoju, o čemu je Frojd već izneo teorijska razmatranja oko tri godine ranije, kada je pisao o komunikaciji između sistema Sv i Ns: „Do precizne i konačne podele između sadržaja dva sistema, po pravilu, ne dolazi pre puberteta" (Frojd, 1915c, str.195).

U radu „Dete je tučeno" (1919), nagoveštavajući dvojnu teoriju instinkata, Frojd je istraživao sadomazohističke nesvesne fantazije dečaka i devojčica o tome da ih tuku otac i majka. U ovom ključnom tekstu o formiranju fantazije, Frojd je razgraničio tri faze počevši od one u kojoj dete svedoči batinama koje dobija neko drugo dete. Međutim, druga faza je „najvažnija od svih" (str. 185), iz dva razloga. S jedne strane, mazohizam se vidi kao sekundarna formacija/faza sadističkog instinkta usmerenog protiv selfa i potisnutog u procesu. Ovo je povezano sa univerzalnom nesvesnom infantilnom seksualnošću koja leži u srži neurotskih pojava: „infantilna seksualnost koja se drži potisnuta, deluje kao glavna pokretačka sila u formiranju simptoma; a suštinski deo njenog sadržaja, Edipov kompleks, je nuklearni kompleks neuroza" (str. 204); i ona postaje univerzalno fantazijsko nasleđe: „Čovekovo arhaično nasleđe formira nukleus

nesvesnog uma; i bilo koji deo tog nasleđa koji mora da se napusti... jer je neupotrebljiv... biva izložen procesu potiskivanja." (str. 203-204). S druge strane, stvaranje fantazije kod deteta može se samo posredno proveriti: „Za nju možemo u određenom smislu reći da nikada nije imala pravo postojanje. Nikada nije upamćena; nikada nije uspela u tome da postane svesna. Ona je konstrukcija analize, ali je svejedno neophodnost u tom pogledu." (str.185).

„S one strane principa zadovoljstva" (Frojd, 1920) je prelazni tekst, najpoznatiji po tome što je seksualnom nagonu dodat agresivni nagon. U ovom konačnom opisu njegove „dvojne teorije instinkata", Frojd je dalje razradio bezvremenost i prožimajuću prirodu nesvesnog, na sledeći način: „Saznali smo da su nesvesni mentalni procesi sami po sebi 'bezvremeni'. Ovo pre svega znači da nisu poređani vremenski, da ih vreme ni na koji način ne menja i da se na njih ne može primenjivati ideja o vremenu..." (str.28). Nagoveštavajući narednu fazu razvoja svoje teorije, on takođe uvodi i pojam nesvesnog Ega: „Sigurno je da je Ego najvećim delom nesvestan, a naročito ono što bismo mogli opisati kao njegov nukleus; termin 'predsvesno' se odnosi na samo jedan njegov mali deo" (str.19). U ovom tekstu je preformulisan i pojam *nesvesnog konflikta:* dok se ranije smatralo da je konflikt *između seksualnih instinkata i instinkata očuvanja Ega* (Frojd, 1911c, 1914b), sada, 1920. godine, konflikt je *između instinktivnih nagona i odbrane.* Iako su razne odbrane, osim ili kao deo potiskivanja, već identifikovane, u toku ovog perioda (Frojd, 1908, 1909b, 1911c, 1915a) odbrane nisu sistematizovane, pa je potiskivanje korišćeno kao sinonim za odbranu kod konceptualizacije nesvesnog konflikta.

II. C. Nesvesno strukturalnog modela/druge topografije: 1923–1939. godina

Kada je Frojd promenio svoj (prvi) topografski model u strukturalnu teoriju/drugu topografiju Ida, Ega i Superega 1923. godine, nesvesno kao sistem je odbačeno i, delom, zamenjeno Idom. Ova transformacija je značila temeljnu promenu u frojdijanskoj teoriji, ne samo u pogledu nesvesnog, već i u pogledu Ega i nagona. Glavna razlika između nesvesnog i Ida je u tome da u dubljem sloju Ida ne postoje reprezentacije. Id se sastoji od seksualnih i agresivnih instinktivnih impulsa, prethodno opisanih u „S one strane principa zadovoljstva" (Frojd, 1920). U kasnijoj Frojdovoj metafori, Id je „haos, kotao ključajućih ekscitacija" (Frojd, 1933 str. 73).

Za razliku od Ida, Frojd je kroz čitav svoj rad koristio koncept Ega, ali ga je s razvojem svog učenja doterivao, nadograđujući koncepte narcisizma i identifikacije koje je prethodno uveo (Frojd, 1914b). Jedna od značajnih promena u organizaciji Ega, 1923. godine, je potpuno priznavanje *nesvesnog funkcionisanja Ega*, čiji koreni sežu u 1895.

godinu. Tada je Frojd stvorio sliku „infiltrata" da opiše problem razdvajanja „patogene organizacije" od samog Ega, primećujući da se „patogena organizacija zapravo ne ponaša kao strano telo, već daleko više kao infiltrat. U ovom poređenju, otpor se mora posmatrati kao ono što se infiltrira" (Brojer & Frojd, 1893–1895, str. 290). U novom strukturalnom modelu, mnogi ranije identifikovani mehanizmi odbrane (identifikacija, inkorporacija, projekcija, introjekcija, reaktivna formacija, poništavanje, regresija, itd.), različiti od potiskivanja, i njemu pridodati, dalje su sistematizovani i jasno locirani u nesvesnom Egu.

Mogućnost drugih oblika odbrane sezala je čak do 1890-tih. Frojd (1894, 1896) je u to vreme uveo vrstu odbrane koja je imala radikalnije regresivne patogene implikacije za psihičku ravnotežu, u odnosu na potiskivanje uočeno kod neurotičnih pacijenata. Ova spoznaja je jasnije objašnjena u Frojdovoj (1911c) studiji o slučaju Šreber, sa uvođenjem mehanizma „*nepriznavanja*" ili „*odbacivanja*" od strane Ega (*Verwerfung)*, kao drastičnog procesa za koji je Lakan kasnije skovao termin „*foreclosure*" (zatvaranje unapred). Ovaj ne-neurotski mehanizam odbrane ponovo je korišćen u slučaju Čoveka vuka (Frojd, 1918) i postuliran kao proces brisanja sposobnosti uma da stvara reprezentacije. Ovaj proces je mnogo više od cenzure ili potiskivanja, on je pre *poništenje reprezentacija* koje izaziva rupu ili prazninu u umu. Ovaj tok misli je dopunjen kada je 1925. godine (1925h) Frojd uveo mehanizam poricanja [*Verneinung*], i dalje kada je 1927. godine (1927) opisao cepanje Ega [*Ich Spaltung*], koncept koji će ponovo upotrebiti u svom tekstu „Cepanje Ega u procesu odbrane" (1940 [1938]). Sve dok je Frojd radio u okviru modela nesvesnog kao sistema, pokušavajući da otkrije ono što je potisnuto kroz čin interpretacije, nesvesno je shvatano u njegovim „pozitivnim" oblicima sadržaja poput fantazije, želja, misli itd. Uvođenjem „negativnih" oblika odbrane, Frojdovo shvatanje Ega je značajno izmenjeno. Pored seksualnih teškoća neurotika, sada je uključio i potencijalni oblik perverzije funkcija Ega. To su teškoće koje se mogu opaziti kao „nedoslednosti, ekscentričnosti i budalaštine čoveka" (1924, str. 153). Postfrojdijanski pisci su uglavnom bili ti koji su isticali princip „negativnog" kao osnovnu pretpostavku u Frojdovim radovima. Bion („negativna sposobnost"), Lakan (reč kao odsustvo stvari), Grin („rad negativnog"), Zalcman – *Zaltzman* („anarhistički impuls"), i drugi su prepoznali da nesvesno nije samo sakriveno prisustvo/težnja ka reprezenaciji nego da je podjednako formirano moćnim oblicima odsustva, pripisivanjima koja su kako protektivna tako i destruktivna. Sadržaj Ega iz strukturalnog modela/druge topografije iz 1923. godine je uglavnom predsvestan, ali je njegov značajan deo dinamski nesvestan. Ovaj koncept, takođe, ima svoje preteče u (prvoj) topografskoj teoriji, kada je, u radu na temu „Nesvesno" iz 1915. godine, Frojd već konstatovao da, „jedan veoma veliki deo ovog predsvesnog potiče iz nesvesnog" (Frojd, 1915, str. 191). U detaljnom objašnjenju, Frojd je naveo da misli o kojima je govorio poseduju sva obeležja nesvesnih formacija, ali da su „veoma organizovane, lišene

samokontradikcije, iskorišćavale svako sticanje sistema Sv, i da bi se u našem rasuđivanju teško mogle razdvojiti od formacija tog sistema" (ibid, str. 190). Ovde je Frojd, čak i pre strukturalne teorije iz 1923. godine, predstavio misao formiranu u nesvesnom koja ima karakteristike sekundarnog procesa mišljenja. Međutim, sistematska razrada takvih opažanja raznih komponenti Ega morala je da sačeka do „Ega i Ida" (Frojd, 1923a), teksta koji je inaugurisao strukturalnu teoriju/drugu topografiju.

„Ego i Id" (1923a) se često smatra Frojdovim poslednjim značajnim teorijskim radom. On je u ovom radu postulirao dve vrste nesvesnog: latentno nesvesno i dinamsko nesvesno. „*Latentno nesvesno*" je sposobno da postane svesno (kroz veze sa rečima) i treba ga smatrati strogo deskriptivnim terminom. „*Dinamsko nesvesno*" je deo nesvesnog koji, zbog primarnog potiskivanja, nije sposobno da postane svesno. Frojd dodaje da termin „*nesvesno*" treba da se sačuva za „*dinamsko nesvesno*" iako je, prema njemu, nemoguće izbeći *nejasnoće između deskriptivnog i dinamskog nesvesnog.* Ego, čiji je sadržaj pretežno predsvestan, ima dve površine, unutrašnju i spoljašnju. Za razliku od njegovog prvobitnog povezivanja Ega sa svesnošću, u strukturalnom modelu samo je spoljašnja opažajna površina, takođe nazvana „*koherentni Ego*", svesna. U međuvremenu, unutrašnja površina, površina koja je okrenuta ka Ps je dinamski nesvesna. Ovde je Frojd došao do pitanja *nesvesnih otpora,* koje je postalo jedno od najvažnijih faktora u njegovom zaokretu ka strukturalnom modelu, i presudno u rešavanju problema ograničavanja primarnog procesa na potisnuto nesvesno. Napisao je: „Budući da, ipak, ovaj otpor nesumnjivo potiče iz njegovog Ega i da njemu pripada, nalazimo se u nepredviđenom položaju. Naišli smo na nešto u samom Egu što je takođe nesvesno, na nešto što se ponaša potpuno isto kao potisnuto – odnosno, što proizvodi snažne efekte, a da samo nije svesno, i što zahteva poseban rad pre nego što može postati svesno" (str.17). Frojd je konceptualizovao „antitezu između koherentnog Ega i potisnutog koji je otcepljen od njega" (str.17), i dodao da se nesvesno više ne podudara sa potisnutim; sve što je potisnuto je nesvesno ali, sve što je nesvesno nije potisnuto. Dalje, kao mentalna projekcija površine tela, „Ego je pre svega telo-Ego" (str.27). Ego je predstavnik spoljašnjeg sveta (stvarnosti), a Superego postaje predstavnik unutrašnjeg sveta, odnosno, predstavnik Ida. Superego je poseban nivo Ega, i predstavlja internalizovane moralne prohibicije i ideale društva, i naslednika Edipovog kompleksa. Dve klase instinkata iz 1920. godine, eros i tanatos, „stopljeni, pomešani i sjedinjeni" (ibid, str.41) ovde su smešteni u Idu. Frojd je pisao: „Opasni instinkti smrti obrađuju se unutar pojedinca na različite načine: delimično su učinjeni bezopasnim stapanjem sa erotskim komponentama, delimično su usmereni ka spoljašnjem svetu u obliku agresije, a velikim delom nesumnjivo nastavljaju svoj unutrašnji rad nesputani", i dodao, „što više čovek kontrološe svoju agresivnost, to intenzivnija postaje sklonost njegovog ideala ka agresivnosti prema Egu" (ibid, str. 54). Ego je organizacija, koja teži sintezi, „mirotvorac " koji ublažava suprotstavljene tendencije Ida i Superega, i „ambasador", koji stremi ka

kompromisu između tri psihičke instance/sistema Ida, Ega i Superega, i spoljašnjeg sveta.

Kompletan prikaz nesvesnog intersistemskog konflikta između tri sistema/strukture uma – Ida, Ega i Superega – i druga teorija anksioznosti usledili su tri godine kasnije, u „Inhibicijama, simptomima i anksioznosti" (Frojd, 1926). Ovde je anksioznost smeštena unutar Ega. *Anksioznost* se sada smatrala *motivom za odbranu*, a ne njenom posledicom. *Signalna anksioznost* je transformisana rudimentarna arhaična traumatska anksioznost, koja signalizuje opasnosti povezane sa gubitkom objekta, gubitkom ljubavi objekta, kastracijom, i gubitkom unutrašnjeg prihvatanja/„ljubavi od stane Superega". Anksioznost aktivira odbrane, koje su sada čvrsto smeštene unutar nesvesnog Ega. Nastavljeno je proširivanje opisa odbrana: u „Fetišizmu" (1927), Frojd je opisao „*nepriznavanje*", nesvesno verovanje u istovremeno znanje i neznanje (str.154). U „Cepanju Ega u procesu odbrane" (1940b [1938]), oslanjajući se na mehanizam nepriznavanja, Frojd je diskutovao o *nesvesnom cepanju Ega* na štetu njegove sintetičke funkcije.

U svojim daljim radovima, Frojd je nastavio da preispituje svoje najranije ideje u novom kontekstu:

U reprezentativnom prikazu kontinuiteta između početnih i poslednjih faza gradnje teorije, u „Konstrukcijama u analizi", Frojd (1937a) se vratio kateksama objekata u nesvesnom, hipotezi koju je predložio još 1895. godine. U *Studijama o histeriji,* Frojd (1895) je izneo ideju da histerični pacijenti pate od reminiscencija koje su shvaćene i kao interna „*strana tela*". Ova teza je preispitana 1937. godine, zapažanjem da bi pacijent, kada bi predložio konstrukciju, reagovao „*ultrajasnim*" sećanjem, *Sachbesetzung der Objekte*. Frojd je postulirao da su ta sećanja halucinacije koje ponavljaju psihičke doživljaje iz ranog detinjstva, koja su kasnije bila zaboravljena, ali su se sada vratila kao ova „*ultrajasna*" sećanja. „*Ultrajasno*" sećanje odaje erupciju nesvesnog kao neposredovanog „prisustva", perceptivno-senzornog oživljavanja/povratka neverbalizovane ili potisnute rudimentarne „misli"/fantazije.

Još jedan primer preispitivanja ranih ideja u novom kontekstu je „Mojsije i monoteizam" (Frojd, 1939). U ovom delu Frojd je opisao sudbinu nesvesnog, memorije i potiskivanja iz društvenoistorijskog ugla, navodeći: „Kada je Mojsije doneo narodu ideju o jednom bogu, to nije bila novost, već je označavalo oživljavanje iskustva ljudske porodice iz drevnih vremena, koje je davno iščezlo iz svesnog pamćenja ljudi... Iz psihoanaliza pojedinaca smo naučili da njihove najranije impresije, primljene u periodu kada dete jedva da je sposobno da govori, u nekom trenutku dovode do stvaranja kompulzivnog karaktera, a da same nisu svesno upamćene. Verujemo da imamo pravo da isto pretpostaimo o najranijim iskustvima čitavog čovečanstva" (str.129-130). U maniru *Nachträglichkeit-a*, on je, takođe, ukratko ponovio ideju traumatske etiologije neuroze iz

vremena takozvane teorije zavođenja, razvijane od 1895. do 1897. godine, u modifikaciji formule: „Rana trauma – odbrana – latentnost – izbijanje neurotske bolesti – delimično vraćanje potisnutog" (Frojd, 1939, str. 80) sa osvrtom na individualnu psihologiju.

Metapsihološke pretpostavke o nesvesnom formulisane su istovremeno i postupno u čitavom Frojdovom radu; strukturalni model, u kojem se *„biti nesvestan*" pojavilo kao *kvalitet,* nije se pojavio preko noći, niti je u potpunosti zamenio topografski model. Postoje brojni dokazi da su elementi strukturalne teorije bili postepeno formulisani i anticipirani, mnogo pre 1923. Isto tako, nesvesno, naročito dinamsko nesvesno, ostalo je deo svih mentalnih struktura strukturalne teorije: ono je ispunjavalo Id i najveći deo Superega, kao i nesvesni deo Ega, odbrane.

III. POSTFROJDIJANSKA EVOLUCIJA KONCEPTA NESVESNOG

U postfrojdijanskom psihoanalitičkom teoretisanju nesvesno je pretrpelo ogromne promene, uz razvoj nekoliko novih kliničkih i teorijskih modela u sva tri regiona. Napomijemo da u prvim prilozima koji slede – (severnoameričke) savremene frojdijanske teorije: strukturalna teorija/Ego psihologija i moderna teorija konflikta – imaju izražene sličnosti. Razlike su tanane, često stvar naglašavanja, a ne suštine. Međutim, bez obzira na to koliko su male, one su važne: na primer, njihov naglasak na funkcionisanje nesvesnog Ega i procesa, uključujući jedinstvenu ulogu nesvesnog Ega u formiranju odbrana i otpora; i sintetizujuće funkcije uma koji se suočava sa konfliktom. Savremena raznolikost pogleda na nesvesno obuhvata doprinose teoretičara klajnijanskih, bionijanskih, Self-psiholoških, relacionih, francuskih i latinoameričkih uverenja, kao i interdisciplinarna neuropsihoanalitička gledišta. Spisak se završava različitim pristupima grupnom nesvesnom.

III. A. Postfrojdijanski razvoji strukturalne teorije

Frojdove (1920, 1923a, 1926) revizije teorije pružile su podsticaj za preispitivanje ideja o nesvesnom, naročito u Severnoj Americi gde je 1930-ih emigrirao veliki broj Ego psihologa. Za mnoge od ovih severnoameričkih analitičara, koji su stvarali tokom 1940-ih i 1950-ih, nesvesno se pojavljuje kroz nediferenciranu matricu koja ima potencijal za budući razvoj i funkcije Ega. Neke od ovih funkcija su lišene efekata konflikta, što je Hartman (Hartman, 1939; Hartman, Kris i Levenstajn, 1946)

nazivao primarnim autonomnim funkcijama, dok druge postaju tek sekundarno autonomne nakon razrešenja konflikata. U ovom procesu, svi aspekti su posredovani odnosima, jer identifikacije postaju glavna funkcija Ega za olakšavanje ove „neutralizacije" energije. Postfrojdijanska strukturalna teorija je postepeno dodavala genetska, razvojna i adaptivna razmatranja (Rapaport i Gill. 1959, Frojd, A. 1965) postojećim dinamskim, strukturalnim i ekonomskim teorijama frojdijanske metapsihologije.

Ovde se pojavljuje jedna važna tema: sve veći značaj koji se pripisuje iskustvima sa osobama u detetovom okruženju. Sa ovim razvojem, sve veći značaj daje se novim izvorima nesvesnih doprinosa aktivnosti transfera. Imajući u vidu sve veći uticaj analitičara iz Budimpešte i Berlina, i kasnije analitičara Britanske nezavisne grupe i ranih klajnijanaca, Hartmanovi savremenici su nastavili diskusiju o objektnim odnosima tako što su dali veću dubinu svesnim i nesvesnim aspektima veoma ranih razvojnih perioda. Edit Jakobson (1964) je istraživala self i objektne svetove, a Margaret Maler (1963; Maler i saradnici 1975) je pružila klasične formulacije separacije – individuacije koje je kasnije revidirao Stern (1985). Pažnja je usmerena na uticaj preedipalnog perioda detinjstva na kasniji razvoj, kao i na načine na koje su spoljašnje kontrole, koje delimično potiču od transakcija deteta sa roditeljima, internalizovane. Ovde je akcenat stavljen na način na koji su razne nesvesne težnje (angažovane, filtrirane, zadovoljene ili nepriznate u strukturi Ego psihologije/objektnih odnosa) oblikovane iz Frojdovog (1926) centralnog koncepta opasnosti u detinjstvu od gubitka objekta, gubitka ljubavi objekta i kastracije.

Edit Jakobson (1964) je dala poseban doprinos nesvesnom. Ona je postulirala da se nediferencirana instinktivna energija razvija u libidinalne i agresivne nagone „pod uticajem spoljašnjih stimulacija" (1964, str. 13). Osujećenost i zadovoljenje, postavljeni kao memorijski tragovi konflikata iz detinjstva, organizuju ova afektivna iskustva u personalizovani spektar zadovoljstva – nezadovoljstva svakog pojedinca, sa gornjim i donjim ličnim granicama. Ovaj novi model Ego psihologije omogućio je jasniju sliku evolucije self i objektnih reprezentacija za koje se smatra da su prisutne u sve tri psihičke instance (Id, Ego i Superego).

Ego psihologija se menjala kako su teoretičari insistirali na kliničkim nalazima koji bi potkrepili metapsihološke pretpostavke. Ovde je razvoj uključivao neke članove rane grupe (npr. Maler, Jakobson), kao i nove generacije mislilaca (npr. Beres, 1962; Arlou & Brener, 1964; Kanzer, 1971; Rangel, 1952; Vang – *Wangh*, 1959). Ovo novo doba najavljeno je monografijom Arloua i Brenera (1964), u kojoj je metapsihološka perspektiva srušena pred strukturalnim uglom gledanja. Ova promena pomogla je da se otvore vrata novim načinima mišljenja o nesvesnom. Ovo je uključivalo nove integracionaliste kao što su Kernberg (1966), Kohut (1971), i Rangel (1969b). Tradicionalni Ego psihološki pristup sada je postao strukturalni model, pristup koji je do

kraja 1970-ih u prvom redu prihvatila većina analitičara u Severnoj Americi.

Jedna od primarnih promena u načelima ovog razmišljanja bila je reakcija protiv metapsihološke orijentacije. Baziran na metodologiji „operacionalizma" (fokus na konkretnim operacijama), razvijen je antimetapsihološki akcenat, prvo u radovima interpersonalnih/kulturoloških teoretičara H. S. Salivana (1953), Karen Hornaj (1941) i Froma (1941), koji su često selektivno koristili koncept samo kao sporedan deskriptivni termin, a ne kao glavni aspekt psihičkog života. Međutim, čak i u njihovima formulacijama, „otuđeni", „loši", „ne-ja" delovi sebe morali su da se drže van svesti i da budu gurnuti duboko u „nepromenljivo privatno" nesvesno. Iako ne spada u većinsko gledište, ovaj pristup je direktno i indirektno doprineo psihoanalitičkim konceptualizacijama i dinamskom radu sa ozbiljnim patologijama, konceptualizacijama ranog razvoja i produbljivanju razumevanja nesvesnih transakcija na polju transfera – kontratransfera.

Sledeći izazov koji je uticao na konceptualizacije nesvesnog potekao je iz same metapsihološke tačke gledišta. Autori koji su najviše doprineli ovom izazovu su: Merton Gil, koji se odrekao topografske perspektive (1963), a zatim i ostatka metapsihologije (1976; 1994) i Džordž Klajn (1976). Oni su, konačno, definisali dve psihoanalitičke teorije: (1) kliničku teoriju zasnovanu na neosporivom empirijskom posmatranju i (2) spekulativnu apstraktnu teoriju. Roj Šejfer (1976) je predložio jezik radnje kojim je pokušao da objasni psihološke pojave u dinamskim formulacijama koristeći glagole i priloge, a ne imenice ili prideve. Pored toga, Šejfer je zagovarao upotrebu jezika na način koji uključuje motivacione sile i njihove posledične radnje, kao nizove radnji. Ovo je bio još jedan pomak u pravcu *intersubjektivnosti.* U kasnije antimetapsihologe spadaju Kohut (1977) i Gedo (1979). Gedo je odbacio metapsihologiju jer je izgubila iz vida „osobu" kao „sredstvo", i predložio korektivni *model selfa u odnosu na njegove objekte*. Počele su da se razvijaju nove grupe, dodajući praktičare interpersonalne perspektive, self psihologije i relacione analize (Gerson, 2004; Hačer – *Hatcher*, 1990). Njihova klinička pažnja je bila usmerena na interpersonalno sa izuzetkom Tomasa Ogdena (1992a & b) i Džeja Grinberga (1991), koji su se vratili pitanju nesvesnih motivacionih sila.

Paralelno sa ovim razvojima događala se i druga grupa promena, „metapsihološke modifikacije" koje su unapredile upotrebu strukturalnog modela i psihičkog konflikta (Arlou & Brener, 1964), ulogu i funkciju nesvesne fantazije i transfera (Arlou, 1961, 1963, 1969a&b; Arlou i Ričards, 1991; Abend, 1990, Gil,1982; Gil i Hofman, 1982), razvoj karaktera (Abraham, 1923, 1925 & 1926; Rajh – *Reich*, 1931 a & b), *tok intrapsihičkog procesa* (Rangel, 1969a), „*funkciju nesvesnog odlučivanja*" (Rangel, 1969b, 1971*),* i *proširenu* ugao gledanja na *formaciju kompromisa* (Brener, 1976, 1982, 2006).

Promene u načinu na koji je nesvesno konceptualizovano utkane su u ove teorijske razvoje: statičan *pogled na nesvesno*, usmeren prvenstveno na njegov sadržaj, ustupio je mesto gledištu koje ima i *fluidne i strukturne dimenzije.* Ideja da nesvesno funkcioniše kroz organizaciju fantazije, višestruka stanja Ega i identifikacije (npr. aktivnost transfera, disocijacije, narcisistički načini povezivanja, razni internalizovani objektni odnosi, itd.), ali i da se kao aktivni, fleksibilni proces fluidno prilagođava sazrevanju, uvidu i integraciji, počinje polako da pronalazi svoj put do mišljenja o funkcionisanju nesvesnog. O konceptu nesvesnog počelo je da se razmišlja kao o procesu koji ima i *strukturne i procesne dimenzije*.

Arlou (1969 a, b) i Beres (1962) su zasebno i zajednički (Beres & Arlou, 1974) pokazali kako *nesvesna fantazija* nije samo organizovana tematska dimenzija nesvesnog, već i dimenzija koja – kao izraz arhaičnijih želja – *sazreva tokom razvoja.*

Ovo se podudara sa radom Sandlerovih (1984, 1987, 1994) i Rozenblata (*Rosenblatt* ,1962) o *prošlom i sadašnjem nesvesnom* i o nesvesnim reprezentacijama. To, takođe, nagoveštava kasnije formulacije (Bačant – Bachant i Adler, 1997) transfera u odnosu na adaptivno i arhaično nesvesno funkcionisanje.

Delo „Psihoanalitički koncepti i strukturalna teorija" Arloua i Brenera (1964) otkrilo je radikalnu rekonstrukciju koncepta nesvesnog. U srži ove reorganizacije je veza između anksioznosti i konflikta. Anksioznost je za Arloua i Brenera postala odlučujući faktor u razvoju konflikta između Ega i Ida, kao i u sposobnosti Ega da se suprotstavlja instinktivnim nagonima. Previše nezadovoljstva dovodi do anksioznosti koje su povezane sa opasnostima detinjstva. Ove anksioznosti deluju kao posuda za strahove koji organizuju nesvesno i nastavljaju da utiču na osobu (Ričards i Linč, 2010).

Levald je bio još jedan teoretičar koji je značajno doprineo daljim razvojima koncepta. Upoređivan je sa Salivanom, Klajnovom, Radoom, Kohutom (Kuper – *Cooper* , 1988) i Vinikotom (Čodorou, 2009), Ferbernom i Gantripom. Levald je, međutim, sebe smatrao Ego psihologom.

Levald je u svom radu naglašavao *suštinsku ulogu objektnih odnosa, kako u psihičkoj formaciji tako i u promeni* izazvanoj analizom. Njegovo naglašavanje interakcije u objektnim odnosima ulilo je život u ideje o stapanju i neutralizaciji nagona, analitičkoj neutralizaciji i terapeutskom delovanju. Na primer, on je smatrao da psihička struktura instinkata i Ida potiče od interakcije novorođenčeta sa njegovim ljudskim okruženjem (majka) (Levald, 1978). Ovo je veoma blisko prethodnim formulacijama Jakobsonove (1964). Ovi teoretičari su na *instinkte* gledali kao na *proizvod interakcije*. Do ovog trenutka, Levaldovo učenje se više poklapalo sa analitičarima kao što su Fenihel, Jakobson (1964), Maler, Stoun (1951); a razmimoilazilo sa analitičarima kao što su Hartman (1939), Levenstajn (1953) i Kris (1956 a, b, c). Levald je, međutim, otišao korak dalje u svom učenju tako što je interakciju prepoznao kao ključni aspekt u

internalizovanju subjektivne reprezentacije selfa i drugog. On se udaljio od opredmećenog osećaja psihičke instance, odbrane i intersistemskih/intrasistemskih konflikata. Umesto toga, usredsredio se na prirodu interakcije sa (ljudskim) okruženjem, konstatujući ulogu koju ona „igra u formiranju, razvoju i neprekidnom integritetu psihičkog aparata" (1960, str. 16). *Interakcija* postaje za Levalda ne samo izvor nagona (1960, 1971, 1978), nego i *centralni aspekt nesvesnih procesa*. Ovo isticanje *interakcije kao osnovnog elementa uma* dominiralo je Levaldovom teorijom nesvesnog, koja se oslanjala na adaptivne i genetske aspekte Frojdove metapsihologije i značajno ih menjala, istovremeno napuštajući strukturalne/topografske modele. On je verovao da „...u analizi,..., imamo mogućnosti da posmatramo i istražujemo primitivne, kao i naprednije procese interakcije, odnosno interakcije između pacijenta i analitičara koji vode ka integrisanjima i dezintegrisanju Ega ili udaljavaju od njih" (1960, str.17). Baš kao što je to bio slučaj sa *Vinikotom u* Velikoj Britaniji, *Levald i Jakobson* se u SAD mogu smatrati *pretečama intersubjektivnog pokreta*.

Do početka sedamdesetih, iskustva sa ljudima u svetu deteta postala su neizostavna u konceptualizovanju razvoja uma (Arlou i Brener, 1964; Spic – *Spitz*, 1957; Maler i saradnici, 1975; Jakobson 1964). Ova iskustva sa ranim objektima, kroz njihova neizbežna zadovoljenja i osujećenja, oblikuju i vrše uticaj na detetove Ego funkcije u razvoju (uključujući samodefinisanje kroz identifikacije) kao i na moralne/etičke kanone. U okviru psihoanalitičkog setinga, ova *rana iskustva sa drugima formiraju strukturu nesvesnih želja i strahova* koji mogu da proizvedu *acting out* (odigravanje), transfer/kontratransfer, *enactments* (odigravanja) i narušavanja granica (Linč, Ričards, Bačant, 1997).

Tokom 1960-ih i 1970-ih, Arlou je dalje *proširivao* Frojdovu ideju o *nesvesnoj fantaziji*. Dok je Frojd nesvesnu fantaziju video kao derivat nesvesne želje, Arlou je vidi kao kompromisnu formaciju koja sadrži sve komponente strukturalnog konflikta (Papiasvili, 1995). U ovoj proširenoj perspektivi, nesvesna fantazija je organizovala snažne nagonske želje, strahove i samokažnjavajuće impulse aktivirane razvojnim zadacima. Svaki pojedinac stvara sopstveni jedinstveni skup nesvesnih fantazija. One odražavaju mentalne skupove koji nastoje da razumeju i odgovore na velike konflikte, doživljaje i odnose, upravljaju njima i integrišu ih. Abend (1990) kasnije proširuje ovaj već prošireni koncept i dodaje da fantazije „mogu da funkcionišu tako da izmene i preruše druge fantazije, kao i da pruže zadovoljenje" (Abend, 1990, str. 61). Tokom razvoja, suštinski narativi nesvesnih fantazija opstaju, mada njihove manifestacije prolaze kroz bezbrojne transformacije koje za posledicu imaju različita „izdanja" koja odgovaraju različitim razvojnim fazama. Nesvesne fantazije oblikuju naše karakterne crte, određuju naše ponašanje, naše stavove, proizvode naše simptome, i nalaze se u srcu naših profesionalnih interesovanja i ljubavnih odnosa. U psihoanalitičkoj situaciji, nesvesne fantazije su u korenu svih transfernih stavova i aktivnosti.

Iako su ove nesvesne fantazije promenljive i nastavljaju da sazrevaju kako osoba nesvesno traga za novijim efektivnijim rešenjima, njihovi koreni ostaju arhaični i fiksni, te kao takve nastavljaju da vrše dinamsku ulogu u doživljaju. Stoga, aktivnost nesvesnog transfera može se posmatrati kao da ima i strukturalne i procesne aspekte. Arlou i Ričards tvrde da neprihvatljive želje detinjstva „poprimaju oblik upornih nesvesnih fantazija, koje vrše trajnu stimulaciju uma" (1991, str. 309), završavajući u formacijama kompromisa na kontinuumu od adaptivnog do neadaptivnog.

Leo Rangel je tvrdio da je područje psihoanalize oblast nesvesnog intrapsihičkog konflikta (Rangel, 1967). On je definisao niz od dvanaest koraka u nastanku nesvesnog konflikta (Rangel, 1969a), koji se kreće od uvođenja precipitirajućeg stimulusa do konačnog psihičkog ishoda. Rangel (1969b, 1971) se fokusirao na *funkciju nesvesnog donošenja odluka Ega,* u kontekstu odvijanja sveprisutnog nesvesnog intrapsihičkog procesa. Kroz ovu funkciju, pojedinac nesvesno bira da li da pokrene odbranu kako bi smanjio anksioznost koja signalizira opasnost. S vremenom, nesvesni izbori bivaju integrisani u trajne karakterne crte i fiksna očekivanja od pojedinca. Kroz njegov niz od dvanaest koraka intrapsihičkog procesa, Rangel postulira i „jedinstvenu teoriju anksioznosti", povezujući prvu teoriju anksioznosti topografskog modela i teoriju signalne anksioznosti strukturalnog modela, kroz *transformaciju traumatske anksioznosti (pasivno iskustvo Ega) u signalnu anksioznost Ega koji anticipira opasnost.*

Nakon Frojdovog rada o narcisizmu (1914b), koji je istovremeno bio i preteča strukturalne teorije i teorije objektnih odnosa, mnogi savremeni frojdijanci su *težili da na objektne odnose gledaju kao na aspekt sveobuhvatnih psihoanalitičkih konceptualizacija* (Blum, 1998). S dospevanjem objektnih odnosa u središte pažnje, pojavili su se inicijalni napori za integrisanje Ego psihologije/strukturalne teorije i objektnih odnosa. Kernberg (1982, 2015) je formulisao viđenje *preedipalnog nesvesnog intrapsihičkog konflikta* koje se smatralo karakterističnim za granične osobe, u kojem je nesvesni konflikt *između internalizovanih suprotstavljenih jedinica self i objektnih reprezentacija i njihovih odnosnih afektivnih dispozicija.* U okviru ove konceptualizacije, afekti, koji se postepeno sjedinjuju s nagonima, smatraju se primarnim (nesvesnim) motivacionim sistemom (Videti posebna poglavlja TEORIJE OBJEKTNIH ODNOSA i KONFLIKT). Nedavno su Bah (2006), Elman (2010), K. Elman i saradnici (1998) usvojili ideje iz Britanske škole objektnih odnosa i posvetili posebnu pažnju strahovima od separacije, gubitka selfa i upotrebe objekta od strane selfa. Ukazujući na problem uviđanja tuđe tačke gledišta, oni uvode *empatiju kao alat za osvešćivanje onoga što je bilo nezamislivo*. Elman (1998) je proširio pristup nesvesnom konceptualizujući *odigravanja kao mostove* ka razumevanju nesvesnih fantazija.

III. Aa. Savremena strukturalna teorija/Ego psihologija

Prema gledištu savremene strukturalne teorije/Ego psihologije, nije sve kompromisna formacija: potiskivanje i druge specifične odbrane nisu kompromisne formacije; Ego ne samo što postiže kompromis, već može i da odluči između alternativa (Blum, 1998; Rangel, 1969). U okviru ove škole mišljenja, diskusija Krisa (1956c) i Hartmana (1939; Hartman, Kris & Levenstajn, 1946) o *prirodi potiskivanja je proširena,* u teoriji i u odnosu na detaljni klinički materijal, kako bi obuhvatila i brojne razvojne i kliničke procese koji se istovremeno odvijaju (Buš, 1992, 1993; Grej, 1994; Elman, 2010). Prihvatajući Frojdov koncept nesvesnog Ega kao ključa za prorađivanje (Frojd, 1914a), i doterujući koncepte nesvesnog funkcionisanja Ega, savremena strukturalna teorija i Ego psihologija proučavaju različite oblike nesvesnog na način koji uvažava ograničenja u njihovom eksplanatornom opsegu. Ove tendencije potencijalno postaju kontrateža drugom savremenom trendu zamene dinamskog nesvesnog *implicitnim, proceduralnim, automatizovanim* i *nesimbolizovanim nesvesnim*. Kao primer ovakvog pristupa, proceduralna memorija i automatizacija mentalnih procesa mogu se koristiti za razumevanje načina na koji razni Ego procesi, kao što su odbrane, ostaju tako tvrdoglavo otporni na promenu, i zahtevaju poprilično prorađivanje, uz praksu nekorišćenja određenog manevra ili odbrane, i korišćenja drugih, što je neophodno pre nego što uticaj odbrane može da se poništi. Psihoanaliza može, kroz proučavanje ovih procesa kao odbrana, da produbi razumevanje ovog oblika nesvesnog, što se događa kroz proceduralizaciju i automatizaciju.

Mnogi savremeni Ego psiholozi primećuju da se čini da je potiskivanje izgubilo svoje opravdano mesto stožera analitičkog rada. Posmatrano iz ove perspektive, izgleda kao da se razne odbrane poricanja kao što su minimiziranje, i naročito naglašavanje drugih stvarnosti (kao što su nesimbolizovane i proceduralne memorije), koriste da se prikrije određena nepoželjna stvarnost (u ovom slučaju, važnost, kod većine ljudi, aktivnog potiskivanja deklarativnih memorija i njihovih povezanih afekata).

Korišćenjem Ego psihološkog metoda diferencijacije raznih procesa i načina mišljenja, savremeni Ego psiholozi pristupaju proučavanju neobrađenih i nesimbolizovanih posttraumatskih memorija, bez svođenja celokupnog nesvesnog, sa njegovim primarnim procesom, na ovaj način pamćenja i mentalne obrade. Izvan američke Ego psihologije, mnogi autori su predložili konceptualizacije nesimbolizovanog (npr. Bion, 1962; De M'izan, 2003). Koliko god dragoceni bili njihovi klinički prikazi, Ego psiholozi ih vide kao spajanje raznih procesa, kao što su razvojni procesi koji se odnose na rast Ega i rast sekundarnog procesa izvan područja primarnog procesa, sa traumatskim procesom. U okviru američke Ego psihologije, u svom radu evokativnog naziva „Nezapamćeno i nezaboravno: pasivno primarno potiskivanje",

Alvin Frenk (1969) je opisao ovu oblast *neobrađenog funkcionisanja* pomoću nekih veoma upečatljivih kliničkih primera.

Nedavno je termin „*nulti proces*" predložen za ovaj oblik mentalnog funkcionisanja (Fernando, 2009, 2012), kojim se razdvaja od primarnog procesa. Na primer *zamrznuti*, „*sadašnji trenutak* koji se *uvek upravo dešava* i nikada ne menja" kao karakteristika nultog procesa koja opisuje njegovu „bezvremenu" prirodu, prilično je različita od nesputanih, stalno krećućih, ali nikada istrošenih karakteristika primarnog procesa, koje opisuju njegovu „bezvremenu" prirodu. Slično tome, „*konkretnost*", „ *manjak apstrakcije*", „*manjak simbolizacije sekundarnog procesa*", i „*manjak integracije*" su obeležja koja se mogu primeniti i na primarni i na nulti proces, pa ipak imaju donekle, a ponekad veoma, različita značenja u slučaju svake od ovih važnih klasa umne obrade. „Nulti proces" nudi alat za konceptualizovanje *posttraumatskog mentalnog funkcionisanja* i istraživanje njegovih karakteristika. Istovremeno, može se obrađivati značaj dve druge velike klase, primarnog i sekundarnog procesa, mentalne obrade, i načina na koji se um organizuje i funkcioniše kroz njih. Ovim se naglašava interakcija između ovih oblika funkcionisanja. U nultom procesu postoji vrlo različit oblik nesvesnog, čudna vrsta „*paralelnog univerzuma*", u koji ljudi mogu da zapadnu i iz koga mogu zatim da izađu, na način koji je prilično drugačiji od „sistema nesvesnog" ili Ida koji je Frojd opisao. Iz ugla modernih Ego psihologa, sve ove oblasti nesvesnog ostaju važni faktori u normalnom i dezorganizovanom funkcionisanju uma, te je vreme da se koncepcija uma proširi tako da ih sve obuhvati.

III. Ab. Nesvesno u savremenoj teoriji konflikta (STK)

Savremena teorija konflikta je pomerila svoju pažnju sa derivata psihoseksualnih faza razvoja i usmerila je na procese konflikta i formacije kompromisa (Arlou, 1966, 1981; Brener, 1982, 1999, 2006; Ričards, 1986). U središtu interesovanja ovog pristupa je značaj razumevanja jedinstvenih fantazija, želja i strahova koji su organizovani kroz veze deteta sa drugima. Razumevanje *intrapsihičkih procesa*, koji se manifestuju kroz nesvesne fantazije koje su uobličene i izražene u izmešanim psihološkim, biološkim i socijalnim determinantama, smatra se ključnim za savremenu teoriju konflikta.

Iako su Abend (1980, 2005), Brener (1999, 2002), Rotstajn (2005) i Ričards (1986) prethodno opisali formacije kompromisa kao (opredmećenu) stvar, danas je stav mnogih savremenih teoretičara konflikta da se ova dimenzija umne aktivnosti bolje razume kao kontinuirana operacija *procesa* koji neprestano traži bolja rešenja za razrešenje konflikta i njegove neprijatnosti. Um stalno *vrši sintezu* (Rangel, 2004, 2007) i većina onoga što nastoji da *reši* jesu *nesvesni konflikti*. Rangelov (1963a, b; 1969a,b;

Linč i Ričards, 2010) sled intrapsihičkih (*nesvesno donošenje odluke*) procesa doprinosi ovom uglu gledanja na proces. U savremenoj teoriji konflikta ne postoji koncept „nesvesnog" kao strukture ili mesta gde su tajna sećanja sakrivena i odakle se mogu izmamiti analizom. Umesto kao imenica, reč *nesvesno se koristi kao pridev ili prilog da označi nesvesni afekt, nesvesne strahove, nesvesne zabrane i nesvesne načine odbrane sebe* od nezadovoljstva i nesvesne fantazije, koji se pretpostavljaju i istražuju kako bi se oslabila njihova moć da podstaknu sadašnje ponašanje.

Ključna za razumevanje savremene teorije konflikta jeste ideja da *nesvesni doprinosi ljudskom funkcionisanju imaju i strukturne i procesne dimenzije.* Strukturni aspekt nesvesne aktivnosti vidi se u njegovim organizujućim uticajima na psihički život. Aktivnost transfera, obrasci koji se odnose na self i druge (uključujući krivicu i samokažnjavanje), disocijacije, intersubjektivno polje i internalizovani objektni odnosi su strukturirani na određene načine oko *nesvesnih fantazija,* jedinstvenih za pojedinca. Nesvesni procesi imaju *fluidnu dimenziju, koja se kreativno prilagođava sadašnjim stvarnostima uz sazrevanje, uvid i integraciju* ili dezintegraciju u anksioznost ili depresivni afekt.

Uloga *fantazije* u razvoju nesvesne aktivnosti shvata se kao *glavna organizujuća sila* koja vodi poreklo od složenog *međusobnog delovanja sredinskih i intrapsihičkih faktora* (Arlou 1969a, b; Arlou & Ričards, 1991). Nesvesne fantazije su organizacije koje nastoje da pomognu osobi da maksimalno poveća zadovoljstvo i svede nezadovoljstvo na minimum. Za savremene teoretičare konflikta, svaka nesvesna fantazija je izraz načina na koji se sintetizujuća funkcija uma suočava sa konfliktom. Sadržaji ovih nesvesnih fantazija potiču od ambivalencija i konflikata iz detinjstva i njihovih varijanti tokom čitavog životnog ciklusa.

Složeni elementi formiraju se u umu u zavisnosti od okolnosti i potrebe. *Elementi* konflikta ostaju kategorički isti u svakom slučaju, odnosno derivat nagona, neprijatan afekt, odbrana, moralni/etički izraz ili zahtev iz spoljašnjeg sveta, dok *sadržaj* konflikta varira u zavisnosti od strukture, životnog iskustva i trenutne situacije svakog pojedinca. Teoretičari konflikta u ovom poimanju vide manifestaciju strukture i procesa u kompromisnoj aktivnosti koja odlikuje čitav mentalni život.

III. B. Nesvesno u „britanskoj" teoriji objektnih odnosa (Klajn, Bion, Vinikot)

Teorija objektnih odnosa je značajan postfrojdijanski razvoj začet u Engleskoj i Francuskoj. Teorija objektnih odnosa razvija koncept nesvesnog koji nije više zasnovan

na prilično solipsističkom frojdijanskom energetskom modelu nagona i procesu potiskivanja, već na relacionom modelu uma. Raznoliki teorijski koncepti koji proizilaze iz škole objektnih odnosa opisuju *nesvesno kao sistem* koji se razvija i *oblikuje unutar odnosa.* Teorija objektnih odnosa se fokusira na *ulogu objekta shvaćenog kao proizvod internalizacije* relacionih iskustava koje pojedinac ima od početnih faza života. Iz ove perspektive, postoji tačka *susreta* između *intrapsihičkih i intersubjektivnih područja,* relacionih događaja i nesvesnih mentalnih funkcija. *Urođeni nagonski potencijal* bebe, dakle, biva oblikovan interakcijama sa okruženjem, a same interakcije su pod uticajem nesvesnih psihičkih procesa koji ih preoblikuju. Iako je ostao relativno nepoznat za svoga života, „čovek koji je sastavio psihički atom" (Malberg & Rafael-Lef, 2014), V. R. D. Ferbern (1952) se uopšteno smatra jednim od prvih teorijskih inovatora u ovoj oblasti.

Decenijama poznatiji i uticajniji bio je rad Melanije Klajn koji obuhvata čisto intrapsihičku i intersubjektivnu perspektivu. Za Klajnovu, nesvesno odlikuju odbrambeni mehanizmi novorođenčeta koje je naterano da se oslobodi sadističkih i anksioznih delova selfa – kojima dominira *nagon smrti* – kroz *nesvesne procese cepanja i projektivne identifikacije*. Njima su dodate odbrane poricanja i idealizacije. Koncept nesvesnog kao proizvod primarnog potiskivanja, koji je predložio Frojd, ne uklapa se u klajnijanski koncept nesvesnog (Manča, 2007). U klajnijanskoj teoriji, unutrašnji život pojedinca je utemeljen na *nesvesnoj fantaziji* i njime upravljaju shizo-paranoidne i depresivne pozicije (PSP-DP) (Klajn, 1935). Ovo su intrapsihički načini funkcionisanja koji odražavaju način na koji se osoba povezuje sa sopstvenim internim objektima i koji duboko utiču na njen način povezivanja sa ljudima u spoljašnjem svetu. Originalni klajnijanski koncept *projektivne identifikacije* postaje sve više relaciono orijentisan, razvijajući se na ovaj način, u bionijanskom teorijskom modelu, u određeni oblik komunikacije i nesvesni zahtev za kontejnmentom i sanjarenjem. U nesvesnom mentalnom funkcionisanju alfa funkcije, koju je opisao Bion (1962, 1965), može se videti kako se nesvesno razvija u relacionom kontekstu: svesni i nesvesni um bebe strukturiran je kroz funkciju majčinskog sanjarenja, što je ključni element u organizaciji novorođenčetovog nesvesnog života. Pre nastanka potiskivanja, nesvesno se oblikuje kroz transformativnu facilitaciju od strane senzornih i emocionalnih iskustava roditeljevog uma, koji dopiru do novorođenčeta u području primarnih odnosa.

Na sve regione i psihoanalitičke kulture uticao je centralni klajnijanski koncept „ *nesvesne fantazije*". Pisanje fantazije sa „ph" umesto „f", naglašava da se ovaj termin odnosi na *osnovni oblik psihičke strukture* sa posebnim idejnim sadržajem, a ne prosto na glavnu radnju elaborirane želje zasnovane na derivatima nagona ili sanjarenju. Teorijska osnova za gledište da je um organizovan od ovih sastavnih delova psihičke strukture i oko njih, proističe iz tvrdnje Melanije Klajn da je spoznaja ili barem *nagoveštaj objekta, bilo kao cilja ili izvora zadovoljstva, bio sastavni deo nagona*. Za razliku od frojdijanske teorije, u kojoj nagoni postoje sa derivatima u psihi i u kojoj objekt mora biti „pronađen"

kako bi bio stavljen u nesvesnu jednačinu, za Klajnovu, *objekt nagona je* tamo *ab initio*, *urođen i ugrađen*. Pored objekta, postoji i *urođeni osećaj selfa kao subjekta* – npr. *priželjkivanje* – bez obzira na to koliko bilo delimično, neodređeno ili primitivno, pa se osnovna jedinica „Ja želim nešto od tebe ili da radim nešto tebi" (kao parcijalni ili čitav objekat) pretpostavljala *od samih početaka* psihičke aktivnosti.

Bion je proširio frojdijanski koncept „*kontaktne barijere*", kojeg je preuzeo iz „Projekta za naučnu psihologiju" (Frojd, 1895), i predložio novi način njegove konceptualizacije. Frojdijanskim rečima rečeno, potiskivanje je shvaćeno kao barijera koja brani svesni sistem od nesvesnog. Bion je postulirao obrnuto: da „potiskivanje isto tako brani sistem nesvesnog od senzornih stimulansa koji potiču iz sistema svesnog." (Grotstajn, 2008, str. 201). Kontaktna barijera istovremeno deli i ujedinjuje svesne i nesvesne mentalne pojave: zahvaljujući njenoj selektivnoj propustljivosti, razmena između *Sv* i *Ns* sistema je moguća. Selektivna propustljivost kontaktne barijere između svesnog i nesvesnog je napravljena i ojačana alfa funkcijom kroz koju se sirovi senzorni podaci (beta elementi) transformišu u alfa elemente koji se mogu koristiti za razmišljanje i sanjanje. Alfa funkcija uključuje i primarne i sekundarne procese i funkcije kako unutar *Sv* tako i unutar *Ns* sistema (Grotstajn, 2004b, 2007). Prema Bionu, domen alfa funkcije uključuje i princip zadovoljstva i princip realnosti: oni se ne smatraju odvojenim principima kako je Frojd postulirao (1911b), već se vide spojeni kao binarne suprotnosti u oba sistema koje normalno funkcionišu zajedno (Bion, 1962, 1963, 1965).

Iz koncepta kontaktne barijere proističe koncept „*binokularnog vida*"*:* sposobnosti zasnovane na duplom fokusiranju, koja podstiče *saradnju između svesnih i nesvesnih mentalnih funkcija* (Rajner, 2012). Bion se poziva na ovaj koncept kada piše da „nam je potrebna vrsta mentalnog binokularnog vida – jedno slepo oko [čulni svet], drugo oko sa dovoljno dobrim vidom" (Bion, 1975, str.63). Binokularni vid daje dubinu i rezonantnost sa iskustvom, a Grotstajn (1978) ga vidi kao „dvostruki kolosek" koji omogućava razumevanje pojava koje se odvijaju tokom analize. „Sistemi *Ns* i *Sv* se mogu posmatrati kao dva oka ili dve cerebralne hemisfere koje primaju presecanja neprestano evoluirajućeg 'O' iz njihovih odnosnih tački gledišta" (Grotstajn, 2004a, str.103). Ovaj binokularni vid omogućava analitičaru da obrati pažnju i pokuša da razume ono što vidi iz dvojnog reverzibilnog ugla: onog svesnog i onog nesvesnog koji sa svoje strane stimuliše način gledanja na stvari iz različitih uglova gledanja (De Bjankedi – *De Bianchedi*, 2001).

Prema Grotstajnu (1997), Bion (1970) veruje da kao analitičari treba da koristimo i naše svesne i naše nesvesne umove kako bismo mogli da primamo 'O' kao „apsolutnu istinu o ultimativnoj stvarnosti". Iz ovog koncepta izvedena je teorija o nesvesnom kao sistemu koji se delimično podudara sa 'O', nepojmljivim i nepoznatim, jer ostaje izvan reflektivne svesti. Jedini način da mu se pristupi je rezonantnošću u 'O' sa njim.

Uvođenjem koncepta ’O’ i njegovim povezivanjem sa stvari po sebi i „beskonačnošću”, Bion smešta koncept nesvesnog u postmoderno doba poimanja: ono je tako „povezano sa teorijom beskonačnosti, haosa i kompleksnosti, teorijom katastrofe, i spiritualnosti” (Grotstajn, 1997, str.84). Mora se naglasiti da postoji snažna korelacija između primarnog okruženja i mogućnosti susreta sa ’O’: to je osobina primarnih objekata i govornika (a u analizi to je osobina analitičkog stava analitičara) koja određuje mogućnost da beba/pacijent može da podnese susret sa ’O’ (Gaburi & Ambrozijano, 2003) i sa emocionalnom stvarnošću koja se nalazi u njemu.

Za Biona, O je domen „psihoanalitičkog objekta”, istinski sever ka kojem analitičko ispitivanje treba da se usmeri, čak i ako se ono ne može u potpunosti „spoznati”. Ova vizija nečega što je tamo, ali što se jedino može intuitivno osetiti ili „postati”, jer nije „od čula”, u epistemološkom smislu podseća na razmišljanja Platona, Kanta i raznih mistika. S obzirom na to da elementi ili „pojavljivanja” O nečijeg postojanja nikada ne mogu da budu u potpunosti spoznati ili verbalizovani, ta *neizreciva dimenzija postojanja* je po definiciji „*nesvesna*”. Međutim, nedokučiv „nesvesni” deo O nije frojdijansko dinamsko nesvesno potisnutog. Ono je sličnije *dubljim nivoima frojdijanskog Ida,* nečemu što je u nastajanju, nestrukturirano, još uvek neformirano. Ako se može govoriti o „elementima” u području O, moglo bi se reći da se oni sastoje od senzornih smetnji ili nemira koji još uvek nisu psihički („*prepsihički*”*ili* „*protopsihički*”). Bion nikada nije definisao sadržaj O, ali je opisao *prepsihičke, protomentalne pojave* koje je nazvao *beta elementima*, koji su neadekvatni da se sa njima ili o njima misli, osim ako ili pre nego što se *transformišu* nekom vrstom psihičkog „rada sna”. On je naziv „*alfa funkcija*” dodelio ovoj drugoj aktivnosti i tvrdio da je ona glavna za neprekidni celodnevni proces koji stvara „*budne misli sna*” izgrađene od „*alfa elemenata*”. Alfa elementi se smatraju sastavnim elementima misli, razmišljanja i psihičke organizacije. Jednom stvoreni, alfa elementi se koriste za ustanovljavanje kontaktne barijere koja je, sa svoje strane, presudna za obradu (mentalizaciju) doživljaja, razgraničavanje psihičkog prostora, kreiranje kontejnera za misli i topografsku podelu sadržaja uma na sisteme Ns i Ps/Sv.

S obzirom na to da su *beta elementi senzorni stimulansi koji još uvek nisu stekli nikakvo značenje,* oni su različiti od Frojdovog koncepta „reprezentacija”. Dok reprezentacije mogu biti svesne ili nesvesne, beta elementi su po definiciji izvan – ili bolje reći, *pre – svesnosti*, u smislu da nisu psihički, već da „*postoje*” ili da su zabeleženi samo na somatskom ili *neurobiološkom nivou* (senzorni organi i mozak kao deo potonjeg). Ova formulacija se odnosi na Frojdov rani model hipotetičkih neuronskih staza provođenja zadovoljstva i bola, koje je Frojd nacrtao i opisao u svom „Projektu naučne psihologije” (Frojd, 1895, str. 320,324). Važno je napomenuti da su beta elementi nužno *nesvesni,* jer *još uvek nisu psihički*, ali ne zato što su bili izloženi potiskivanju ili nekoj drugoj odbrani iniciranoj konfliktom sa Superegom ili anksioznošću koja je

izazvana željama ili strahovima od kojih se sastoje i njihovim značenjem. Nakon što se beta elementi *transformišu u alfa elemente* – tj., nakon što postanu *psihički* – oni tada mogu postići zasićenje značenja, *steći simbolički status* i povezati se sa drugim mentalnim elementima, kako bi formirali narativne deliće i asocijativne lance, itd. Oni tada stiču *status reprezentacije* i mogu se koristiti za formiranje misli i ideja koje *se mogu* dovesti u svesnost ili *potisnuti u nesvesno* zbog anksioznosti koju pobuđuju.

Dakle, Bionova teorija o beta elementima i alfa funkciji je metapsihologija formiranja, strukturalizacije i rasta uma. 'O' sadrži začetke buduće *psihičke evolucije i rasta* koji se *pomaljaju kroz procese koji su inicijalno intersubjektivni (majčinsko sanjarenje, kontejner/kontejnirano) i zavise od prisustva facilitativnog objekta,* koji pruža svoju sopstvenu alfa funkciju pacijentu ili novorođenčetu kako bi se formirao efektivniji „misleći par". Jednom kada se postigne alfa funkcija, ili putem asistencije drugog uma ili putem introjekcije majčinske alfa funkcije i „mislećeg para", neprekidni proces *transformisanja beta elemenata u alfa elemente* tada proizvodi „kontaktnu barijeru" i potisnuto ili *dinamsko nesvesno Frojda postaje moguće.* Ovo je proces koji se odvija čitav život. Otud Bionova tvrdnja da je psihoanaliza istraživanje koje proširuje samu oblast koju nastoji da ispita. Isto tako, Bionovo priznanje da se alfa funkcija može obrnuti, pri čemu alfa elementi bivaju kanibalizovani, ispražnjeni poput mentalnih fekalija kako bi se iscrpeo um, i da se kontaktna barijera može zameniti rigidnim beta filterom, nudi dinamsku i dijalektičku viziju uma koji se bori da održi bilo kakvo razvojno uporište koje je uspeo da stvori. U paradoksalnoj tvrdnji koju je izneo Vinikot (1960), da „ne postoji nešto što je novorođenče" (ibid, str. 587), može se videti u kom obimu *subjektivnost i nesvesno biće pojedinca zahtevaju postojanje drugog subjekta* i zavise od primitivnog odnosa sa okruženjem. Proširivanje koncepta nesvesnog, relaciono orijentisanog, može se naći kod Bolasa (1987) u „*nepomišljenom poznatom*", tački spajanja sa neuronaukom. Ono je *sačinjeno od nemih tragova nepotisnutog nesvesnog i sedimenata ranih interakcija pojedinca.* Ono predstavlja *duboki relacioni nesvesni oblik znanja* koji prožima „idiom" i celokupno biće pojedinca.

Mada je učenje Klajnove, Biona i Vinikota bilo veoma uticajno u čitavoj Evropi i Latinskoj Americi, prihvatanje, naročito teorija Melanije Klajn, u Severnoj Americi se događalo postepeno i pomalo idiosinkratično. Do sredine 1970-ih, klasični i savremeni klajnijanski radovi i ideje najvećim delom nisu bili deo nastavnog plana na severnoameričkim institutima. Ova konkretna činjenica psihoanalitičkog života velikim delom je nastala kao posledica nerazrešenih i upornih tenzija između sledbenika Melanije Klajn i Ane Frojd, kao i slučajne okolnosti da su svi značajni analitičari koji su emigrirali iz Evrope i postali ugledni analitičari u Severnoj Americi bili pristalice učenja Ane Frojd. Zahvaljujući tome, donedavno, skoro da uopšte nije bilo supervizora ili trening analitičara klajnijanske orijentacije u SAD i Kanadi. (Jedan od upadljivih izuzetaka je slučaj Kliforda Skota – *Clifford Scott*, Kanađanina koji je bio na analizi kod Melanije

Klajn i koji je obučavan u Britanskom psihoanalitičkom društvu, da bi pre nego što se vratio u Kanadu, 1954. godine, bio postavljen za njegovog predsednika. Skot je ostavio poseban trag u Londonu i na tri generacije anglofonih i frankofonih analitičara u Montrealu.)

Ova situacija je postepeno počela da se menja tokom poslednje četiri decenije, otkako je jedan broj latinoameričkih analitičara klajnijanske škole emigrirao u SAD i Kanadu i počeo da preuzima uticajne položaje u lokalnim analitičkim društvima.

Ovo stanje stvari se pokazalo kao prepreka istinskom klajnijanskom razvoju u Severnoj Americi, ali i kao prilika. Bez snažne kulture i tradicije klajnijanske misli, Severnoamerikanci koji su izučavali Melaniju Klajn i postali „njeni poštovaoci" i „pod uticajem Klajnove" možda bili su slobodniji da prilagode i primene klajnijanske i neoklajnijanske ideje od njihovih tradicionalnijih kolega klajnijanaca u drugim regionima. Džejms Grotstajn, međunarodno priznat stručnjak za M. Klajn i Biona, koji je u svom konceptu „projektivna transidentifikacija" proširio konceptualizacije projektivne identifikacije ovih autora (Grotstajn, 2005, 2008); i Tomas Ogden (1980, 1982, 1992a,b), koji je predstavio sopstvenu kreativnu sintezu Klajnove, Ferberna, Biona i Vinikota, istovremeno istražujući duboke fluidne strukture (svesnog i nesvesnog) iskustva i znanja, predstavljaju najznačajnije primere. Čini se da zahvaljujući ovim razvojima mnogi severnoamerički analitičari cene koncepte projektivne identifikacije i/ili kontejnmenta (videti posebna poglavlja PROJEKTIVNA IDENTIFIKACIJA i KONTEJNMENT), iako ponekad samo kao nesvesni interpersonalni proces indukcije.

Severnoamerički klajnijanci nastoje da prate i primenjuju klajnijanski pojam nesvesne fantazije kao suštinsku ukupnost živih reprezentacija željenih, zastrašujućih ili zamišljenih *transakcija između selfa i objekta koje čine, strukturišu i informišu nečiji unutrašnji svet.* Ovo bi opravdano moglo da se nazove *„dramatičnim gledištem*" i posmatra kao dodatak klasičnijim uglovima gledanja – *dinamskom, topografskom, ekonomskom, genetskom i strukturalnom* – frojdijanske metapsihologije. Posmatrana na ovaj način, nesvesna fantazija igra najvažniju ulogu u razumevanju ponašanja, osećanja i karaktera pacijenta, a transfer se može videti kao manifestacija ili eksternalizacija nesvesne fantazije i kraljevski put ka njenom razumevanju. Neki analitičari, međutim, prihvataju zamerku ovoj ideji Melanije Klajn, kojom potencijalno okrivljuje pacijenta za analitičarev problem kontratransfera.

Uticaj Bionove misli u Severnoj Americi potiče delom iz kasnijeg perioda njegovog života u Kaliforniji, gde je grupa američkih analitičara bila direktno izložena njegovom učenju. Grotstajn, Ogden ali i Harold Boris (1986, 1989), koji je doneo Bionovo učenje u Boston, ostali su uticajni izvori bionijanskog mišljenja u čitavoj Severnoj Americi. Smatra se da je Bion odlučio da dođe u Ameriku kako bi se oslobodio neizbežnih pritisaka koji proističu iz pripadanja grupi, londonskoj grupi Melanije Klajn, čiji

je postao vodeći saradnik. Kako je naznačeno u njegovim kasnijim radovima, on je smatrao da članstvo u nekoj grupi – i još više, istaknutost kakvu je sam dostigao – neizbežno stvara pritiske koji vode konformizmu i zastoju, umesto neprekidnom stvaranju i otkrivanju novih ideja. On je bio svestan ove tendencije i trvenja između „mistika" (kreativnog pojedinca) i „establišmenta" (grupe), upozoravao je na to i protiv toga se borio čitavog života.

Smer Bionovog uticaja u Severnoj Americi odražava ova gledišta utoliko što je on bio nepokolebljiv u tome da ne želi da napravi „bionijansku" školu, niti čak da podučava druge da analiziraju na način na koji je on to radio. Ovo gledište je karakteristično za „kasnog Biona", sa njegovim naglašavanjem nezavisnosti misli i traganjem za neophodnom kreativnošću i promenom, čak i uprkos „katastrofalnoj promeni" za koju je verovao da je podstaknuta rastom.

Ogdenov „*analitički treći*" (Ogden, 1994), Bionovo „*sanjarenje*" i „*budna misao sna*" (Bion, 1962), kao i Grotstajnova (2005, 2008) „*projektivna transidentifikacija*", mogu se videti kao *proširenja nesvesnog* koja su zamišljena u duhu teorije objektnih odnosa i kao opisi analitičarevog mentalnog stava koji direktno proističe iz takvog shvatanja nesvesnog. Takve ekspanzije predstavljaju kamen temeljac analitičkog susreta koji treba da bude „dvosmerna stvar" (Bion, 1978). U ovom pogledu, Grotstajnova (2005, 2008, 2014) „*projektivna transidentifikacija*", koja se odnosi na *nesvesni komunikativni aspekt* „*uzajamne indukcije*", u odnosu na „binarno" nesvesno funkcionisanje kao *uzajamna protivteža simetričnih primarnih i asimetričnih sekundarnih procesa*, može se smatrati srodnom konceptualizaciji nesvesne logike latinoameričkog mislioca Mate-Blanka (videti niže u tekstu); s druge strane, Bionovo i Ogdenovo učenje o proširenom nesvesnom dalje su doterivali i proširivali ugledni italijanski teoretičari polja Antonino Fero i Đuzepe Čivitareze. Sva ova proširenja (Grotstajn, Bion, Ogden, Fero, Čivitareze) su sastavni deo sintetičkog latinoameričkog razmišljanja o *nesvesnoj komunikaciji* (videti niže u tekstu).

Fero i Čivitareze primenjuju ovu *proširenu konceptualizaciju nesvesnog* i na produbljivanje odvojenosti od klasične tehnike. Za Feroa (2004, 2009, 2016), koji sesiju konceptualizuje kao *polje*, Bionov i Grotstajnov akcenat na razvoju kapaciteta za razmišljanje kroz nesvesnu komunikaciju je od suštinskog značaja: „[to] nije pitanje istorijskih činjenica ili dovođenja stvari iz prošlosti u sadašnjost; akcenat je, umesto toga, na nastojanju da se razvije *kapacitet za razmišljanje (sanjanje)* pacijenta – ili pre – *polja,* putem tekuće transformacije pacijentovih komunikacija u san" (Fero i Franđini, 2013, str. 371; aspekt polja dodat u: Fero i Čivitareze, 2016). Sa svoje strane, Čivitareze (2014, 2015; Fero i Čivitareze 2016) sledi Bionov i Ogdenov poziv analitičaru da zaboravi kontradikcije koje proističu iz racionalnog ispitivanja i da bude u stanju *halucinoze*. U ovoj ilustraciji gorepomenutog „dramatičnog" shvatanja, to je mogućnost da vidi ono što pacijent vidi. Fero i Čivitareze, oslanjajući se na Ogdena (2003, 2005), tvrde da analitičar

mora ozbiljno da shvati sve impresije, senzacije i ideje, čak i ako se naizgled kose sa aspektima spoljašnje stvarnosti, jer one mogu pričati precizniju priču (Fero i Čivitareze, 2016). Prema njihovom shvatanju, istina nesvesnog je bogatija od one koja se uočava i komunicira svesno. Prema ovim autorima, „likovi" u „tekstu analize", koje su pacijent ili analitičar postavili u njihove uloge, unutar i između svakog od njih prolaze kroz stalnu *transformaciju* kako bi se omogućilo izražavanje onoga što postepeno postaje zamislivo u sesiji ovde i sada (Čivitareze & Fero, 2013; Fero & Čivitareze, 2016).

III. C. Relacione perspektive i Self psihologija: dve teorijske struje karakteristične za Severnu Ameriku

III. Ca. Relacioni modeli nesvesnog procesa

Relaciona psihoanaliza je započeta 1980-ih u Sjedinjenim Američkim Državama. Relaciona teorija vodi svoje poreklo, svoj DNK, od Ferencija (1949), Balinta (1952) i objektnih odnosa, derivata teorije polja koje je u Severnu Ameriku doneo Hajnrih Raker (1957), kao i od interpersonalne škole Harija Staka Salivana (1953). Implikacije ovog višestruko konfigurisanog porekla su brojne. *Nesvesni doživljaj/pojave nastaju u intersubjektivnom kontekstu,* dvopersonalnom polju i interakciji dve osobe u kojoj postoji očekivani *nesvesni prenos unutar analitičke dijade*, unutar sistema u kojem je pojedinac smešten. Neotuđivo i neizbežno, ovim se doživljaju dodaju dimenzije nesigurnosti i neodređenosti. Poreklo i mesto doživljaja je često nemoguće utvrditi. On mora ostati otvoren u kliničkom procesu kako bi se razmotrilo i preispitalo čije nesvesno deluje u doživljaju svake osobe. Kontratransfer u ovom smislu je uvek nejasno podstaknut i izmamljen: lični i dijaloški, intrapsihički i intersubjektivni.

Sa posebnim interesovanjem za traumu i njene posledice u svesnom i nesvesnom doživljaju, relaciona teorija više naglašava prisustvo i snagu *vertikalnih cepanja* nego horizontalnu slojevitost nivoa svesnosti. Disocijacija dolazi u različitim oblicima cepanja (splitinga), od radikalno izrazitog i nekomunikativnog do relativno poroznog. Disocijacija je razvijana i produbljivana u radu Filipa Bromberga (1994, 1996) i uključuje cepanja u svesti u cilju poricanja ili odbacivanja toksičnog ili traumatskog sadržaja, bez obzira na to da li potiče unutar ili izvan pojedinca. Bromberg je, takođe, proradio shvatanje načina na koji se disocijacija ukršta sa privrženošću, često van svesti. Pojedinac (uključujući sasvim malo dete) se otcepljuje i „zaboravlja" doživljaje koji bi ugrozili privrženost prema moćnoj i potrebnoj figuri. Mentalna integracija se, u nekom smislu, žrtvuje zarad finih veza za drugu osobu.

Uprkos jačini *dvopersonalnog nesvesnog prenosa*, nesvesni proces ima status u intrapsihičkoj sferi. Ovde se oseća uticaj objektnih odnosa na relacionu teoriju: doživljaj internih svetova, internih objekata koji žive, umiru, toksični ili bezopasni. Stepen svesti, prisustvo cepanja kao dominantnog oblika mentalnog funkcionisanja, zavisi od brojnih, individualnih i spoljašnjih/interpersonalnih faktora. Prema tome, za relacionog analitičara bi moglo biti korisno da razmišlja o prisustvu nesvesnih fantazija, u smislu značajnih relacionih obrazaca sa određenim, često nesvesnim značenjem. Jedna od teškoća i, možda, tenzija u relacionim modelima nesvesnog jeste da postavi dubinu na površinu. Intersubjektivna dimenzija doživljaja (dijalog, interakcija) uključuje i svesne i nesvesne dvopersonalne registre doživljaja. Jedan od ključnih aspekata relacionih modela nesvesnog jeste da pažljivo obradi nesvesne pojave, kako u unutrašnjim, tako i u interpersonalnim doživljajima. Ovo omogućava više dijalektički i manje polarizovan opis međusobnog dejstva unutra/spolja; interpersonalnog i intrapsihičkog.

Premda bi mnoge različite analitičke škole mogle da se pozivaju na rad Žana Laplanša u razmišljanju o razvoju i organizaciji nesvesnog, za neke relacione teoretičare Laplanš (1999a, b, c) nudi interesantan dvopersonalni opis nastanka i razvoja nesvesnog doživljaja u složenom susretu deteta i odraslog, kao jednoj univerzalnoj situaciji. Novorođenče oseća efekte želje i čežnje koji potiču od roditelja kao enigmatsku poruku koja napada i meša se sa detetovim somatskim i afektivnim stanjima uma/tela. Na obe strane, ovi doživljaji mogu biti prvenstveno ili isključivo nesvesni. Ono što Laplanš naziva enigmatskim porukama unosi želju „drugoga" u dete, i njegova intruzivna želja uzajamno deluje sa željom koja nastaje unutar deteta. Ponovljeni proces prevođenja postepeno rezultira formiranjem subjektivnosti i nesvesne želje koja će uvek biti i individualna i intersubjektivna. Rut Stajn (*Ruth Stein*, 2008) je, između ostalih, bila posebno zainteresovana za uticaj nesvesnog doživljaja preteranog karaktera ovih enigmatskih „zavođenja".

Sem Gerson (*Sam Gerson*, 2004) pruža jezgrovit opis „*relacionog nesvesnog*":

> „[Nesvesno] nije samo posuda za potisnuti materijal, skriven kako bi se osoba zaštitila od anksioznosti podstaknutih konfliktom; ono je, takođe, i skladište čiji sadržaj čeka rođenje u prijemčivom trenutku u nepredviđenim slučajevima evoluirajućeg doživljaja" (str. 69). Par stranica kasnije, on se nadovezuje: „Relaciono nesvesno, kao zajednički konstruisan proces koji održava svaki pojedinac u odnosu, nije samo projekcija nesvesnog selfa i objektnih reprezentacija i interakcijskih shema u drugog, niti se ono formira nizom takvih recipročnih projekcija i introjekcija između dve osobe. Zapravo, kao što je ovde korišćeno, *relaciono nesvesno je neprepoznata veza* koja obavija svaki odnos i unosi *izražavanje i ograničavanje partnerove subjektivnosti i individualnog nesvesnog u tu konkretnu relaciju.* U ovom pogledu, relaciono nesvesno je koncept koji

omogućava spajanje psihoanalitičke misli o intrapsihičkim i intersubjektivnim pojavama unutar teorijskog okvira koji sadrži perspektivu svakog pojedinca i objašnjava njihovu urođenu međupovezanost" (str. 72).

III. Cb. Nesvesna Obrada: savremena perspektiva Self psihologije

Self psihologija, još jedna moderna američka psihoanalitička teorija, prihvata postulat da je nesvesna umna aktivnost od ključnog značaja za psihoanalizu u Frojdovoj formulaciji dinamskog nesvesnog i, skorije, u prepoznavanju implicitnog (nesvesnog i ne -svesnog) učenja i pamćenja. Ovo poslednje je eksponencijalno proširilo oblast *nesvesne obrade* (Bostonska studijska grupa za proces promene, 2008; Klajman – *Clyman*, 1991; Foshejg, 2005; 2011a; Grigsbi – *Grigsby* i Hartlaub, 1994; Stern, i saradnici, 1998; između ostalih). Nesvesna i svesna obrada – koja uključuje opažanje, kategorisanje, konsolidovanje memorije i učenja, regulisanje promenljivih prioriteta u motivaciji (namerama) i afektu i rešavanje konflikta – uvek nastaju istovremeno tokom naših budnih sati. *Nesvesna obrada* se nastavlja tokom spavanja u obliku REM i ne-REM sanjanja (Foshejg, 1997). Oblikovanje, kako svesne tako i nesvesne obrade, uvek je promenljivo, u zavisnosti od *relacionih polja* unutar kojih se pojavljuju.

Kako se dobija pristup nesvesnoj obradi? Frojd je razvio metod slobodnog asociranja i okrenuo se snovima kao „kraljevskom putu u nesvesno" (1900, str. 608). Ego psiholozi su naglasili nesvesne komponente konflikta i odbrana koje se latentno pojavljuju u svesnim artikulacijama. U novije vreme, self psiholozi su proširili opseg slušanja tako da, pored konflikta, oni pažljivo slušaju kako bi uočili eksplicitno i implicitno, verbalno i neverbalno komuniciranje namera, značenja i proceduralnog znanja. Empatično slušanje je „jednostavno" usredsređeno na slušanje i razumevanje ovih komuniciranja iz unutrašnjosti pacijentovog referentnog okvira. „Empatija i prosuđivanje se prožimaju (Goldberg, 1999); pa ipak, nastoji se da *se bude* u doživljaju analizanda i da se zaključci i procene donose, koliko je moguće, iz iskustvenog sveta analizanda. Upotreba perspektive slušanja/doživljavanja koje je „*koncentrisano na drugog*" pomaže u usklađivanju sa *obrascima interakcije, koji su tipično nesvesni (*Foshejg, 2011b).

Upotreba empatičnog slušanja ne umanjuje značaj *nesvesne obrade*. Nasuprot tome, kliničko iskustvo ukazuje da analitičarevo pažljivo slušanje iz empatične perspektive pojačava osećaj sigurnosti, jer deluje protiv destabilizujućeg uticaja analitičarevog nametanja sopstvenog ugla gledanja (mada ga, naravno, ne eliminiše). Naknadna umanjena potreba za zaštitom kod pacijenta povećava refleksivni prostor i

olakšava pojavljivanje u svesnoj svesti nesvesnih konfliktnih i nekonfliktnih namera, memorija, značenja i obrada, uključujući nevalidirani doživljaj (Stolorou i Atvud, 1992), neformulisani doživljaj (D. B. Stern, 1997) i implicitne obrasce organizacije (implicitno znanje). Implicitno (relaciono) znanje sastoji se od interakcija sa negovateljima koje je kodirano u proceduralnoj memoriji i stoga ne može biti verbalizovano (D.N. Stern i saradnici, 1998). *Neformulisani doživljaj* sastoji se od doživljaja u detinjstvu čije pojavljivanje nije dopušteno u svesti, jer nisu priznati od strane negovatelja (D. B. Stern, 1997). *Prereflektivno nesvesno* sastoji se od organizujućih principa subjektivnih doživljaja koji potiču iz rane intersubjektivne dijade, a *nevalidirano nesvesno* uopšte ne može biti artikulisano zbog nepostojanja validacije self objekta (Stolorou i Atvud, 1992). Sličnost između definicija neformulisanog doživljaja i nevalidiranog nesvesnog leži prvenstveno u naglašavanju odgovora negovatelja. *Dvopersonalno nesvesno* se formira unutar same dijade (Lajons-Rut – *Lyons-Ruth*, 1998, 1999).

Stoga, empatično razumevanje analitičara nastoji da granice između svesnog i nesvesnog i eksplicitnog i implicitnog učini propustljivijim i fluidnijim, i povećava svestan pristup prethodno nesvesnim osećanjima, namerama, mislima i interpersonalnim interakcijama.

III. D. Nesvesno u francuskoj tradiciji

Postfrojdijanska Francuska bila je mesto impresivne teorijske energije i stvaralaštva. Ova intelektualna eksplozija odrazila se i na druge psihoanalitičke zajednice francuskog govornog područja u Evropi i Severnoj Americi. Engleski prevodi ovog rada su, takođe, bili uticajni u nekim delovima Severne Amerike i Velike Britanije. Delimično udaljeni od perspektive objektnih odnosa a istovremeno ostajući pri shvatanju nesvesnog koje je približnije frojdijanskom gledištu i skloniji da svoj rad vide kao razradu/dijalog sa frojdijanskim opusom, francuski analitičari dele neke opšte pretpostavke koje se tiču koncepta nesvesnog. Uglavnom prihvatajući topografski ugao gledanja (prvu topografiju), za Francuze postoji apsolutna razdvojenost predsvesnog/svesnog i nesvesnog. Štaviše, nesvesno se ne može otkriti posmatranjem, već se o njemu jedino može izvesti zaključak nakon događaja u *après coup* dedukciji.

Ego (*le moi*) je definisan njegovim identifikacionim „otuđenjem" u želji Drugog, isto koliko i njegovim kapacitetom za adaptaciju; on je stoga subjektivan, više self nego defanzivna tvorevina orijentisana ka realnosti koju opisuje Ego psihologija. Za francuske analitičare, sve što je Ego sluša se kao da se pojavljuje iz nesvesnog. Ideja o sferi bez konflikta ne postoji. *Moi* je takođe sačinjeno od nesvesnih objekata i parcijalnih objekata. Tamo gde Ego psihologija govori o analitičaru koji održava sigurnu konstantnu

udaljenost od pacijenta, francuski autori, naročito Buve, i nešto kasnije Grin, Makdugal i Rusijon, predložili su na početku fleksibilan pristup pacijentima, obraćajući pažnju na njihovu reakciju na distancu. Osim toga, i usled snažnog uticaja Žaka Lakana, francuski analitičari bili su u obavezi da razmišljaju o funkciji govora i jezika ne samo u analitičkoj situaciji, nego i kao o strukturnom principu nesvesnog.

Tvrdnja Žaka Lakana (1993) da je „nesvesno fundamentalno strukturirano, protkano, okovano, isprepleteno jezikom" (str. 119) imala je uticaja na naredne generacije analitičara, bez obzira na to da li su prihvatali ovu ideju ili joj se protivili. Jedna velika grupa analitičara u *Pariskom psihoanalitičkom društvu*, u kojoj su, između ostalih, bili i: Paš – *Pasche*, Marti, Lebovići, Diatkin – *Diatkine*, Fen – *Fain*, Braunšvajg – *Braunschweig*, Makdugal, Grin i Nerat – *Neyratt*, nisu se slagali sa Lakanovom teorijom i odbijali su da spoje nagon i jezik. Za Lakana, nesvesno nije datost, nešto što čeka da bude interpretirano; nesvesno se otkriva u činu, uglavnom, ali ne isključivo, u govornom činu. Lakan je dalje upozoravao na pogrešno shvatanje nesvesnog kao sedišta čistih i jednostavnih instinkata. Za Lakana, termin nesvesno tiče se same ideje o tome kako konceptualizovati subjekt. Čitav njegov naučnoistraživački poduhvat je, dakle, proučavanje nesvesnog subjekta. Lakan (2004) je preoblikovao Frojdovu terminologiju reprezentacija u označitelje, u sosirovskom (*Saussur)* modelu jezika. Lakan je bio ubedljiv u svom naglašavanju kombinatornih mogućnosti označitelja, koje određuju konačni izraz nagona. Nešto (potiskivanje) blokira ekspresiju označitelja, koji cirkulišu u nesvesnom. U njegovoj verziji, nesvesno se sastoji od potisnutih označitelja koji sa svoje strane kontrolišu pristup nagonskim derivatima. Ovo predstavlja manje biološki redukcionistički i, konačno, kulturološki osetljiviji model psihe, od modela zasnovanog na navodno erogenim izvorima aktivacije.

U Sjedinjenim Američkim Državama, u vreme Lakanovog čuvenog seminara, akcenat je više bio na fantazijama koje čine sadržaj nesvesnog. Ovo je podstaklo drugačiji stil kliničkog slušanja: slušanje s ciljem uočavanja indikacija fantazije prerušene u slobodne asocijacije. Francuski pristup je postulirao (na frojdijanski način) da pažnja analitičara treba da bude na samim rečima i na neizgovorenom između njih. S druge strane, pojam odbrana (osim potiskivanja) koje su neophodne da bi držale označitelje u nesvesnom i, naravno, analiza odbrane, osim inovativnog lakanijanskog razvoja koncepta *foreclosure* (zaplene), manje su izraženi u francuskom učenju. Lakan je kritikovan zbog pretvaranja psihoanalize u strukturalnu lingvistiku. Međutim, lakanijansko interesovanje nije jezik *per se*. Naprotiv, interesovanje je na granicama, na onome gde jezik podbacuje. Prema Lakanu, nesvesno ne može biti identifikovano. Ono se otkriva u tragovima koje ostavlja, naročito kada je odsutno. On je opisao svoj lingvistički pristup tvrdeći da mi možemo razumeti nesvesno tek kada ono pređe u reči, i dalje, da nesvesno radi u skladu sa stilskim figurama metonimije i metafore.

Konačno, Lakan insistira na nesvesnom kao diskursu, odnosno, diskursu *Drugog*. Nesvesno je efekat označitelja na subjekt. Označitelj je ono što je potisnuto i što se vraća u obliku simptoma, šala, parapraksi i snova. Lakan je u svom konceptu nesvesnog, međutim, napravio važan iskorak kada je preradio tri poretka: *imaginarni, simbolički i realni*, u „Seminaru XX", u kojem ih je povezao u takozvane boromejske prstenove (Lakan, 1999). Pretpostavka o intrapsihičkom konfliktu – barem za Lakana – zamenjena je idejom o artikulaciji između tri poretka. Važna posledica bio je raskol u konceptu nesvesnog, gde je jedan deo u određenom stepenu bio dokučiv ili pristupačan konvencionalnom jeziku, a drugi nazvan „lalangue", što je Lakanov termin za vrstu jezika koji prethodi jeziku simboličkog poretka. Dakle, imamo dve vrste znanja; znanje o *le langage* i znanje o *lalangue*. *Nesvesno lalangue* je u osnovi smešteno izvan simboličkog, ali utiče na nas u meri koja prevazilazi naše izrečeno znanje. Evans definiše *lalangue* kao „primarnu haotičnu podlogu polisemije iz koje je stvoren jezik" (1996, str. 97).

Grupa analitičara pod Lakanovim uticajem pokušala je da proširi koncept označitelja tako da obuhvati označitelje izvan jezika. Na osnovu svog rada sa psihotičnim pacijentima, Pjera Olanjije (2001) je ukazala na neadekvatnosti koncepta označitelja. Ona je uvela koncept *piktograma*, da ukaže na nivo nesvesne ne-verbalne „reprezentacije" telesnog susreta novorođenčeta sa njegovim negovateljem (erogene zone i njihovi parcijalni objekti) u potpunom neznanju o dualnosti od koje se sastoji. Gi Rozolato (1969) je predstavio koncept *demarkacionih označitelja* sa istom namerom, da ukaže na označitelje izvan jezika, a Didije Anzju (1995) je skovao termin *formalni označitelji* u prilog njegovoj teoriji o koži-Egu. Čak je i Žan Laplanš – jedan od autora koji su se sistematski protivili ideji da je nesvesno stukturirano kao jezik – uveo termine *enigmatski označitelji* i *neoznačeni označitelji*.

Analitičari koji su prihvatili Lakanov koncept označitelja isti nisu koristili isključivo u njegovom lingvističkom značenju, te su na ovaj način ostali bliži Frojdovom konceptu nesvesnog. Stoga, protiveći se Lakanu, Laplanš (1999a) je tvrdio da nesvesno nije strukturirano kao jezik, budući da u nesvesnom ne postoji ni kod ni poruke. Nesvesno se sastoji od izolovanih označitelja koji su lišeni svake „referencijalnosti". Kako bi naglasio svoju udaljenost od lakanijanskog označitelja, Laplanš je svoje *enigmatske označitelje* promenio u *enigmatske poruke*. Zamenjujući Frojdovu ideju o potiskivanju idejom o „*prevođenju*", Laplanš (1999b, 2011) je utro put za *intersubjektivno objašnjenje stvaranja nesvesnog*. Zbog aktiviranja njene nesvesne seksualnosti tokom uobičajenog negovanja deteta, odrasla osoba prenosi enigmatske poruke. Dete će prevesti ove poruke onoliko dobro koliko može. Ono što je *izgubljeno u prevodu* čini nesvesno deteta. Budući da je nesvesno odrasle osobe seksualno, *infantilno seksualno*, ovo seksualno je ono što se prenosi detetu kao enigma.

Distancirajući se od Laplanša i ostalih koji su favorizovali Frojdovu prvu topografiju, Andre Grin je u brojnim radovima ukazivao da je druga topografija od veće koristi u radu sa neneurotičnim pacijentima. Zahvaljujući tome, njegov pristup konceptu nesvesnog je zauzeo malo drugačiji kurs od onih koje su francuski analitičari do tada pominjali. Takođe, pozivajući se na Frojda, Grin (2005) tvrdi da je nesvesno-kao-sistem sačinjeno od reprezentacija i afekata koji „isključuju područje predstave reči" i navodi kako to znači, „da nesvesno jedino može stvoriti *psiha koja izmiče strukturiranju jezika*" (naglašavanje dodato, 2005, str. 99). Frojdovim uvođenjem nesvesnog Ega, status nesvesnog je modifikovan; ono više nije bilo ograničeno na sadržaj potisnutog, već se ticao same njegove strukture. Ovaj važan razvoj u Frojdovoj teoriji otvorio je vrata za načine mišljenja, kako Grin tvrdi, „koji su strani običnom zdravom razumu" i koje nalazimo u neneurotičnim strukturama (ibid. str. 205)

U Grinovom opisu psihe, *ekonomski faktor nagona* je ključan: nesvesno se sastoji od razgranate mreže nagonskih derivata (kao predstava stvari) koji traže put ka pražnjenju. Pitanja o tome da li su ovi *nagonski derivati repezentacije ili predstave* i da li mogu dostići figurabilnost putem analitičarevog uma čine predmet novog frojdijanskog učenja, teorije i debate (Botela, 2005, 2014; Kan, 2013, 2014). Dinamska priroda ovih reprezentacija (koje predstavljaju primarni oblik nagona) pomera ih ka akciji ili svesnosti. Pokretni, dinamski aspekt na telu baziranih nagona nesvesnog koji uvek traže pražnjenje i određuju postupke pojedinca, ima svakodnevni klinički značaj (Grin, 2005). Grin (1973) je, takođe, imao uticaja na razvoj teorije o afektu, u kojoj afekt predstavlja drugačiji način shvatanja prisustva tela u govoru.

Lakan (1959-60, str. 132) je smatrao da bavljenje afektom u severnoameričkoj psihoanalizi vodi u ćorsokak, budući da je značenje pre efekat označitelja. Međutim, on je u svojim kasnijim seminarima (Lakan, 1999) počeo da govori o onome što nije ili što ne može da bude reprezentovano od (traumatskog) Stvarnog, kako je izvedeno od Frojda. Ovde, dakle, postoji Lakanova *koncepcija nesvesnog* kao *odsustva reprezentacije,* onoga o čemu se ne može govoriti i što se poslednjih godina nalazi u središtu francuskog proučavanja.

Rene Kaes (1993) je autor koji je pomogao da se konceptualizuje ova dualnost nesvesnog. On je pisao o „*dva pupka*" *nesvesnog,* jednom koji se otvara ili *spušta u* telo i drugom koji je *povezan sa grupom* i njenom mrežom označitelja. Oba imaju udela u formiranju subjekta, odnosno, subjekta koji se sam održava kroz ostvarenje ovih nesvesnih rezervoara akumuliranih senzacija i ideja. Sara i Sezar Botela (2005) su se – na osnovu svog rada sa teško traumatizovanim pacijentima – nadovezali na Grinov rad ukazujući na ne-reprezentaciju koja je tako karakteristična za ove pacijente. Budući da su preverbalne traume upisane, ali da nisu reprezentovane u psihi, ovi autori smatraju da je neophodna nova tehnika koja bi ih uključila u psihoanalitički tretman. Da bi mogli da se bave ovim situacijama „*memorije bez sećanja*", Sara i Sezar Botela (2005, 2014) su uveli

„rad *psihičke figurabilnosti*", koji je dužnost analitičara.

Jedna druga važna grupa savremenih francuskih teoretičara je izučavala kvalitete nesvesnog „rada" i veze između nesvesnog i svesnog sistema (npr. Grin, Sara i Sezar Botela, i Rid). Na početku, Frojd (1900) je postulirao jedan značajan marker. Ako je, kako je on tvrdio, san dugo bio brkan sa njegovim manifestnim sadržajem, bilo je podjednako ključno ne mešati ga sa latentnim sadržajem. Zapravo, suština sna je *rad sna*. U sličnom maniru, može se tvrditi da je suštinska karakteristika nesvesnog *rad nesvesnog.* Ovde je akcenat na nesvesnom kao sistemu, koji – pored specifičnog sadržaja – poseduje drugačiju logiku u odnosu na Ps–Sv sistem (videti i NESVESNU LOGIKU ispod). Nesvesnom nedostaje testiranje realnosti, u smislu da nesvesni procesi „izjednačavaju realnost misli sa spoljašnjom realnošću, a želje sa njihovim ispunjenjem" (Frojd, 1911c, str. 225). Primarnim procesom upravlja halucinatorno; halucinatorno je prvi modalitet investiranja nesvesnog kao sistema. Za razliku od njega, svesni – predsvesni sistem funkcioniše pod okriljem sekundarnih procesa i nastoji da integriše testiranje realnosti. Prema Grinu, Sari i Sezaru Botela, Ridu i ostalima, *halucinacija kao proces je, dakle, prvi oblik nesvesnog rada – investiranja.* Psihičko funkcionisanje opisano u prvom (topografskom) frojdijanskom modelu, zapravo je proizvod dugog perioda zavisnosti od psiha negovatelja i interakcije sa njima, što je razvoj koji u idealnom slučaju dovodi do srećne artikulacije između Ns i Ps/Sv sistema. Ovu artikulaciju karakterišu kretanja otpora/saradnje koja su potpomognuta fleksibilnom, polupropustljivom granicom koja omogućava da potiskivanje ima čvrsto, ali ne previše rigidno, uporište. Frojd je potanko opisao ovu vezu otpora/saradnje bez objašnjenja o genezi ili građenju ove veze.

Smatra se da je u ovom trenutku Vinikot dospeo u prvi plan, otkrivanjem *prelaznosti* u preispitivanju geneze testiranja realnosti. Od tada, ovo drugo je urezano u okvir paradoksalne veze između psihe i njenog okruženja. *Prelazni procesi indukuju novi modalitet nesvesnog investiranja, koji spaja halucinatornu funkciju sa znacima realnosti.* Kod prelaznosti, dovoljno dobar objekt je u isto vreme majka i nije majka. Prelaznost istovremeno spaja i razdvaja primarne i sekundarne procese. Upravo ovaj prelazni oblik nesvesnog funkcionisanja ili „rada" – kombinacija halucinatorne funkcije i testiranja realnosti – otvara put i objašnjava fleksibilnu razmenu između Ns i Ps–Sv sistema. U ovom kontekstu, potiskivanje postaje glavna odbrambena radnja, koja sprečava i olakšava (u prerušenom vraćanju potisnutog) protok psihičkog sadržaja. U slučajevima kada je rano okruženje bilo neadekvatno, umesto potiskivanja psiha se najviše oslanja na cepanje Ega kao odbrambenu radnju i situacija postaje čist otpor između Ns i Ps–Sv. Ovaj drugi tip psihičkog funkcionisanja se javlja kod neneurotičnih osoba.

Čitav ovaj rad potvrđuje blisku vezu koju su savremene francuske teorije postulirale između nesvesnog i nagona. Detaljno ispitivanje „konstrukcije" nagona iz osnovnih fizioloških refleksa predstavlja važnu temu. Smatra se da je nagon promenljiv,

neprestano u tranziciji, da prožima čitavu umnu aktivnost i da se iznova stvara u određenim intersubjektivnim doživljajima. Smatra se da rano negujuće okruženje ima presudnu ulogu u oblikovanju i evoluciji, kako sadržaja tako i procesa nesvesnih radnji kod pojedinca. Stoga, čak i u svojim najarhaičnijim manifestacijama, nesvesno nikada nije samo nesputana instinktivna energija, već je nagon koji je obeležen, i koji sadrži tragove najranije zavisnosti ljudskog bića od određenih odraslih drugih. Stoga je Olanjije (2001) pisala „da bi percepcije i senzorni doživljaji novorođenčeta, kao i njegova osećanja zadovoljstva i bola, postali fizički reprezentabilni ... od ključne je važnosti da [ih] majčinska psiha libidinalno investira" (str. XXI). Ona dalje ističe da je njen ugao gledanja sličan Bionovom konceptu majčinskog sanjarenja. Laplanš (1999, a, b, c) je uveo koncept „intromisije" za razliku od „implantacije", kako bi opisao nasilni prenos nesvesne seksualnosti koja nije sputana potiskivanjem i sekundarnom elaboracijom odrasle osobe. Druga slična konceptualizacija, koja uzima u obzir kvalitet roditeljskog prisustva u konstruisanju nesvesnog, dolazi od Kristofa Dežura (2001). Kada negovatelj napadne proces mišljenja deteta, dolazi do remećenja kapaciteta za potiskivanje, tvrdi Dežur, što za posledicu ima ono što on naziva „*konfuzno*" *(nepromišljeno) nesvesno*, kojem nedostaje asocijativna i elaborativna generativnost potisnutog nesvesnog.

Još jedno drugačije shvatanje veze između nesvesnog i repezentacije u skorije vreme dolazi od Skarfoana, analitičara iz frankofone Kanade (2016a u štampi, 2016b u štampi) koji je istakao da engleski jezik ima dve reči: svesnost (engl. *consciousness*) i svest (engl. *awareness*). Etimologija pokazuje da se „ware" u reči „awareness" odnosi na to da se nešto ne izgubi iz vida. Međutim, svest je izgleda tek prvi korak ka svesnosti, u smislu da se može imati svest o nečemu, a da se ipak ne shvata *šta* je to nešto. Biti potpuno svestan zahteva svest + *značenje* onoga čega je čovek svestan. Prema Vitgenštajnu, *značenje u upotrebi*. Može se, dakle, reći da biti svestan znači imati neku upotrebu, u rečima ili delima, onoga o čemu se ima svest. Nasuprot tome, „nesvesno" označava ono što boravi unutar ili izvan svesti, ali *s tim u vezi ne postoji promišljena upotreba* bilo u mislima ili u delima.

Temporalnost kao karakteristika nesvesnog predstavlja još jedan predmet proučavanja za francuske analitičare. Pontalis (2001) je nesvesno opisao kao „ovo vreme koje ne prolazi". U sličnom maniru, Grin je takođe pisao o višestrukim temporalnostima koje postoje u istom subjektu i posebno o „stanjima u kojima svesnost (a ne samo nesvesno) izgleda ne poznaje vreme – živeći u beskonačnoj sadašnjosti, nesposobna da koristi svoja prethodna iskustva" (2002, str. 64). Još jedan doprinos u ovoj oblasti dolazi iz frankofone Kanade, gde je Skarfoan (2006, 2014a) tvrdio da psihoanaliza nije pažnja na prošlosti nego na „*neprošlosti*" pojedinca, „*stvarno*" vreme u kome ono što se pojavljuje jesu „*predstave* umesto reprezentacija, *postupci* (*Agieren*) umesto *misli*" (Skarfoan, 2006, str. 827; originalno naglašavanje).

III. E. Latinoamerički razvoji i povezane konceptualizacije

Snažna klajnijanska tradicija latinoameričke psihoanalize kojoj su doprineli bliski kontakti sa britanskom klajnijanskom grupom iz ranih 1940-ih, zajedno sa ranim pristupom španskim prevodima Frojdovog opusa 1920-ih (Lopez-Baljesteros – *López-Ballesteros*, 1923), doveli su do originalnih sintetičkih konceptualizacija nesvesnog, kao što su nesvesna logika i nesvesna komunikacija, čiji uticaj se oseća u sve tri psihoanalitičke kulture.

III. Ea. Nesvesna logika

Razumevanje logike nesvesnog je osnovni alat za psihoanalitičara u svakom trenutku. Ona pripada suštini psihoanalize. Ovaj alat je zaista neophodan za razumevanje bilo kakvog psihotičnog izraza pacijenta. Prvi autor koji je proučavao nesvesnu logiku bio je Frojd (1900) u „Tumačenju snova", gde opisuje ono što je nazvao „primarnim procesom", logiku nesvesnog, koju odlikuju: 1) odsustvo uzajamne protivrečnosti među predstavama raznih instinkata; 2) pomeranje; 3) kondenzacija; 4) atemporalnost i 5) zamena psihičke realnosti spoljašnjom. Frojd se bavio ovom temom u nekoliko drugih tekstova: „Dva principa mentalnog funkcionisanja" (1911c); „Slučaj paranoje" (1911a); „Nesvesno" (1915c); „Ego i Id" (1923a); i "Nova uvodna predavanja" (1933).

Pišući o svom viđenju vrednosti Frojdovog temeljnog otkrića u radu „Nesvesno kao beskonačni skupovi", Mate-Blanko (1975) je konstatovao da se ne radi o otkriću nesvesnog kao takvog, već o otkriću jednog sveta kojim vladaju potpuno različiti zakoni od onih koji upravljaju svesnim mišljenjem. Prema Mate-Blanku, Frojdova izvrsnost leži u otkriću upravo ovih zakona koji upravljaju ovim čudnim „Područjem nelogičnog" (Frojd, 1940a, str. 168). Analizirajući rad Mate-Blanka, Anri Re (*Henry Rey*, 1976, p.491) je primetio: „Mate-Blanko je izuzetno zainteresovan, i čini se da je to njegova prva oblast interesovanja, za tok razvoja koncepta nesvesnog kako u Frojdovim spisima, tako i među psihoanalitičarima. Od „nesvesnog", kao živog aspekta ličnosti čijim aktivnostima upravljaju određeni zakoni, ovaj koncept je sveden na puku osobinu bivanja nesvesnim".

Kombinujući Frojdove koncepcije sa matematičkim pretpostavkama, Mate-Blanko je razvio koncept nesvesne logike (bi-logike) kojom vladaju dva principa: 1) Princip uopštavanja, koji objašnjava da, za razliku od logike svesnog sistema, logika nesvesnog ne uzima u obzir pojedince kao jedinke, već ih tretira kao članove stalno

rastućih grupa (klasa, skupova). Pomeranje se javlja prema ovom principu. 2) Princip simetrije, koji zahteva da nesvesno uvek na isti način tretira lice/naličje svakog odnosa, kao da su uvek identični. Bezvremenost je posledica ovog drugog principa. Oba principa deluju uz kondenzaciju i nedostatak kontradikcije. On je naglašavao da je „područje nesvesnog" za Frojda bila istinska psihička stvarnost. U ovom području, um radi putem bi-logike, odnosno istovremenog funkcionisanja principa asimetrije, u smislu pojedinaca i njihovih razlika, koji je karakterističan za funkcije svakodnevne logike i naučnog razmišljanja, svesnost i Frojdov sekundarni proces, te princip simetrije koji upravlja Frojdovim primarnim procesom. Za Mate-Blanka, pomeranje je u osnovi projekcije, sublimacije, transfera, vraćanja potisnutog i podele objekata. Kada pojedinac koristi pomeranje, on prvobitni primitivni objekt i objekt na koji vrši pomeranje tretira kao elemente klase sa posebnim atributom, koji možda nije očigledan njegovom svesnom razmišljanju, ali jeste njegovom nesvesnom. Dakle, ako neko doživljava svog šefa kao opasnog oca, u smislu simboličke logike možemo reći da njegovo nesvesno tretira njegovog šefa i oca kao elemente jedne iste klase: nesvesno oni su identični. Bilo koja struktura ili sistem je jedan skup: klasa je skup svih pojedinaca koji poseduju atribute ili obeležja koja definišu klasu. Kada god je skup beskonačan, u smislu da brojanje njegovih elemenata ne može da se završi, tada deo postaje ekvivalentan celini: ovo se dešava u simetričnoj logici i u radu nesvesnog.

Bi-logičke strukture Mate-Blanka stratifikuju celokupni opseg psihičkog života u slojeve koji su diferencirani po većem ili manjem prisustvu asimetrično-deljivih i simetrično-nedeljivih načina misaonog procesa. Ova konceptualizacija uključuje Frojdove kasnije radove o nepotisnutom nesvesnom čije „primitivne i iracionalne karakteristike" (1933, str.75) obeležavaju rad Ida (1923a, 1926) i imaju iste atribute koji su ranije pripisani primarnom procesu i nesvesnom-kao-sistemu.

Oslanjajući se na razvoj Frojdove misli o nesvesnom, Mate-Blanko je preformulisao – kroz prizmu matematičke logike – zakone nesvesnog i uporedio ih sa zakonima aristotelijanske naučne logike, usađenim u svesnu mentaciju (sekundarni proces). U svom ekstremu, simetrična logika najdubljeg nivoa strukturalnog nepotisnutog nesvesnog čini nedeljiv simetričan način postojanja, kojeg odlikuju bezvremenost i besprostornost. U tom procesu, on se detaljno pozabavio problemom psihološkog prostora i multidimenzionalnosti, u kontekstu pojma objekta i unutrašnjeg sveta, prošlog, sadašnjeg i budućeg. Mate-Blanko je gledao na psihičke činjenice bezvremenosti i besprostornosti kao na izraz nesvesne logike, koja celinu čini jednakom bilo kojem od njenih delova i obrnuto. U istom maniru, u njegovoj ponovnoj analizi Frojdovog „Slučaja paranoje" (1911a), on je objasnio Frojdove kontraste između unutrašnjeg i spoljašnjeg i psihičke i fizičke stvarnosti u smislu njegovih koncepata bi-logike i infinitizacije (Mate-Blanko, 1988).

U svom prikazu knjige „Nesvesno kao beskonačni skupovi: jedan esej o bi-logici", Anri Re (1976) je dao klinički primer korisnosti Mate-Blankovih ideja za dublje razumevanje konstrukcije psihotične misli, opisujući Mate-Blankov primer shizofrene žene. Nakon što su joj izvadili krv iz ruke, žena koja je patila od deluzija se na momente žalila da su joj izvadili krv iz ruke a na momente da su joj uzeli ruku. Ovo je bio izraz dobro poznatog shizofrenog načina razmišljanja, istovetnosti/ekvivalentnosti i potpune recipročnosti i zamenljivosti dela i celine.

Druga knjiga Mate-Blanka: „Mišljenje, osećanje i postojanje" (1988) predstavlja dalji razvoj njegovih ideja o nesvesnom, njegovim zakonima i njihovoj primeni na psihoanalitički rad. *Beskonačnost nesvesnog* i pojam *kombinacija*, u različitim proporcijama *asimetrične i simetrične misli* koje odražavaju stratifikaciju slojeva između svesnog i najdubljih nesvesnih nivoa, otvara novi put ka razumevanju psihe. *Najdublje nesvesno*, za koje je Frojd rekao da će biti nedokučivo, *sadrži samo simetriju*, gde je sve jednako svemu drugome. Ovo čini apsolutan „nevidiljivi način". Frojdov instinkt smrti se stoga može preformulisati u prestanak misli: ako je sve jednako svemu drugome, onda misao ne može postojati. Nasuprot tome, ako je u stanju apsolutne asimetrije sve različito od svega drugog, i nikakve veze niti asocijacije ne mogu da se naprave, a objekti su zatvoreni u kategoriju istovetnosti, ni misaoni proces ne može da se odvija. Mate-Blanko je izveo zaključak da *psihički procesi mogu da nastanu samo kada su prisutni i asimetrični i simetrični misaoni procesi.* Koncepti svesnog i nesvesnog su preformulisani u smislu bi-logike i stratifikacije uma. Ovo je odvelo Mate-Blanka do opsežnog istraživanja M. Klajn i njenog koncepta projektivne identifikacije, u smislu simetrične logike. Kroz ovu prizmu, projektivna identifikacija se posmatra kao bi-logički strukturirana manifestacija i simetričnog i nesimetričnog mišljenja.

Ideje Mate-Blanka o simetrizaciji i infinitizaciji klinički je objasnio Erik Rejner (*Erick Rayner*, 1981, 1995) koji je osnovao Londonsku grupu za bi-logiku. Razjašnjavajući i dalje razvijajući teorije Mate-Blanka o emocijama i nesvesnoj logici, on piše o simetrizaciji u sferi osećanja, gde subjekt i objekt teže da postanu nediferencirani ili reverzibilni, i gde afekti teže da se „infinitizuju". Simetrizacija ne može da dozvoli bilo koju vrstu mentalnog razvoja, a očigledna posledica je *proces infinitizacije, beskrajnog ponavljanja.*

Jedan primer infinitizacije simetrizacije mogao bi da bude slučaj erotskih impulsa koji se infinitizuju pod pritiskom jakih anksioznosti: muškarac koji menja žene jednu za drugom ili je istovremeno sa „skupom" žena u „ženskaroškom ludilu", grozničavo zamenjujući novom, prethodne strastvene susrete sa poslednjom „iz skupa". Nakon ekstaze, kada oseti totalnu fuziju, on brzo odlazi da upozna narednu devojku; na ovom nivou simetrizacije žene su zamenljive. On sam zapada u neku vrstu infinitizovanog hipnotisanog transa zbog ženske lepote, koja se doživljava kao uzajamno osnažujuća.

Nakon daljeg istraživanja, postaje očigledno da ova erotična struktura služi kao spasonosni ventil za snažne klaustrofobične anksioznosti u njegovom poslovnom i bračnom životu. Međutim, čim prođe ekstatični vrhunac, žena s kojom je u vezi se doživljava kao još jedan klaustrofobični objekt. Kliničko ispitivanje ovih infinitizacija simetrizacija naglašava *simetriju uloge plena i predatora*, koja postepeno dovodi do napuštanja centralnosti erotskih zanosa, do mirnijih veza i prijatnijih stanja uma. Infinitizacija je i repeticija kompulzije, ali ima direktniju vezu sa instinktivnim izražavanjem, područjem bez misli.

Mate-Blankov koncept *nesvesne logike tiče se najdubljeg nivoa nesvesnog, korena psihe, nepotisnutog strukturalnog nesvesnog, duboko povezanog sa somatskim senzacijama.* U ovom kontekstu, on se često smatrao povezanim sa konceptualizacijama kao što su transformativni procesi Armanda Ferarija (eklipsa tela) (Lombardi, 2000) i Biona (1962), budući da svi oni naglašavaju strukturalni problem mišljenja pred uznemirujućim bio-psihološkim nadiranjem emocija. Pritisak koji telo vrši na mentalno funkcionisanje čini prve strukturalne elemente infinitizacije, kao mentalni trag u kontaktu sa telom. Koncepti memorijskog traga i mnemičke slike kod Frojda, odvode nas do „Projekta za naučnu psihologiju" (1895, str.351) i „Tumačenja snova" (1900a, b), gde takođe nalazimo pojam transkripcije, repeticije i „Bahnung-a", koji se može prevesti kao fasilitacija ili staza. Trag je prvi somatski otisak.

Lombardi (2008 str. 713) piše: „Ovim želimo još jednom da naglasimo kako nesvesno i beskrajno nalaze svoje korene u primitivnom doživljaju tela". Kao i: „Tako je istraživanje Mate-Blanka fokusirano na funkcionisanje logike koja karakteriše misao i jezik, kao elemenata koji podstiču analitičku razmenu i koji su apsolutno ključni za tretman ozbiljnih slučajeva" (str. 711). Lombardi (str.709) je dodao *odsustvo relacija u strukturi misli, istovremeno postojanje misli i ne-misli, prisustvo i odsustvo vremena, i dezintegraciju-konfuziju prostora/vremena kao karakteristike nesvesne logike.*

Postoje tehničke implikacije na rad Mate-Blanka, naročito prepoznavanje da na dubokim nivoima mentalnog funkcionisanja, proces sanjarenja (Bion, 1962) i različiti oblici „holdinga" (Vinikot, 1971) možda moraju da prethode sistematskim interpretativnim pristupima. Ova inicijalna faza može biti neophodna da bi subjekt/analizand mogao da iskusi interpretacije, koje zahtevaju toleranciju asimetrije i, samim tim, logički (simbolički/metaforički) skok, kao emocionalno značajan i ne beskonačno opasan. Florans Ginjar (*Florence Guignard*, 1995) vidi Mate-Blankovu konceptualizaciju nesvesnog kao način uvođenja „nagonskih, razvojnih i strukturalnih elemenata 'infantilnog' u analitički odnos" (str.1083).

Ukratko, teorija Mate-Blanka o nesvesnoj logici (bi-logika, simetrična logika) istražuje najdublje nesvesne slojeve na mikroskopskom nivou. U njegovoj teoriji, dve nepomirljive logike određuju, u različitoj meri, sve psihičke procese: jedna je

asimetrična, karakteristična za svesni sistem i zasnovana na principu ne-kontradikcije, dok je druga simetrična, beskonačno uopštavajuća logika nesvesnog. Asimetrična logika teži da diferencira objekte u sve individualizovanije skupove i karakteristična je za naučnu misao. Svojstva nesvesnog sistema prema Frojdu (bezvremenost, pomeranje, zamena spoljašnje stvarnosti psihičkom stvarnošću, odsustvo kontradikcije između dva nagona i kondenzacija) shvataju se kao da potiču iz ova dva principa koja upravljaju logikom nesvesnog.

Značaj teorije Mate-Blanka o bi-logici nesvesnog za savremenu psihoanalizu postaje sve prepoznatljiviji (Grotstajn, 2000; Ginjar, 1995; Kin – *Keene*, 1998; Njuert – *Newirth*, 2003). Kada se posmatra kao oblik logike/simbolizacije/diskursa, *„primitivno nesvesno*", *kao takvo, može se shvatiti kao jedan sofisticirani generator simboličkih kodova koji koristi bi-logiku da kreira svoju poruku, i koji može postati potencijalni resurs rasta i oporavka.*

III. Eb. Nesvesna komunikacija

Prvo pominjanje ove teme u psihoanalitičkoj literaturi bilo je u Frojdovom (1912b) radu „Preporuka lekarima koji obavljaju psihoanalizu": „[Analitičar] mora da okrene sopstveno nesvesno kao receptivni organ ka transmitujućem nesvesnom pacijenta. On mora da se uskladi sa pacijentom, kao što se telefonski prijemnik usklađuje sa transmitujućim mikrofonom. Baš kao što prijemnik konvertuje električne oscilacije u telefonskoj vezi u zvučne talase ... tako i lekarevo nesvesno može, iz derivata nesvesnog koji mu se saopštavaju, da rekonstruiše to nesvesno, koje određuje pacijentove slobodne asocijacije" (str. 115-116). On se vratio ovoj temi u „Nesvesnom" (1915c): „Vrlo je neobično da Ns jednog ljudskog bića može da reaguje na nesvesno drugog ljudskog bića, bez prolaženja kroz Sv. Ovo zaslužuje detaljnije ispitivanje, naročito s namerom da se otkrije da li se uloga predsvesne aktivnosti u tome može isključiti; ...ali, deskriptivno govoreći, činjenica je nepobitna" (str. 194). Nakon toga, Frojd se više nije vraćao na tu temu, ali je Šandor Ferenci uveo značaj analitičareve ličnosti za razvoj nesvesne komunikacije, presudne za određivanje idiosinkratskih karakteristika svakog psihoanalitičkog procesa. U svom „Kliničkom dnevniku" (1932 str. 31, 45, 107 i 109), ovaj autor je uveo ono što je nazvao „pravim analitičarevim kontratransferom", odnosno, analitičarevo emocionalno učestvovanje u analitičkom procesu: „San pacijenta je dva dana ranije predvideo važnu nemačku revoluciju, to bi zapravo bila unutrašnja spoznaja moje odbojnosti prema patnji" (Ferenci, 1932, str. 91). Grin (2008) smatra Ferencija, iz njegovih dnevnika, pretečom moderne psihonalize a Zimerman (2008) u svom „Savremenom rečniku psihoanalize" navodi da je Ferenci analitičarevu ličnost smatrao isceljujućim analitičkim instrumentom. I Frojd i Ferenci bili su fascinirani mogućnošću

telepatije.

O ovim idejama se nije govorilo sve dok Teodor Rajk – *Theodor Reik* nije objavio „Slušanje trećim uhom" (1948). Rajk je napravio značajan korak ka razumevanju nesvesne komunikacije kada je napisao da: „Analitičar ne čuje samo ono što je u rečima; on čuje i ono što reči ne govore. On sluša 'trećim uhom', i ne čuje samo ono što pacijent govori, već i sopstvene unutrašnje glasove, ono što se pojavljuje iz njegovih nesvesnih dubina. ... Ono što je izgovoreno nije najvažnije. Za nas je mnogo važnije da prepoznamo ono što govor sakriva i što tišina otkriva" (ibid., str. 125-126). Dodao je: „...nesvesna područja se ne razumeju direktno. Ego je medijum, u koji se nesvesno druge osobe introjektuje. Da bismo razumeli drugog, ne moramo da osećamo svoj put u njegov um, već moramo njega nesvesno osetiti u Egu" (ibid., str. 464) i nastavio: „Ono što sam rekao jeste da ovi nesvesni impulsi u jednom umu indukuju impulse iste vrste u drugom – u ovom slučaju u analitičarevom" (ibid, str. 468).

Međutim, značajan doprinos razumevanju nesvesne komunikacije dogodio se otkrićem mehanizma projektivne identifikacije koju je Klajn opisala 1946. Inicijalno zamišljen kao pacijentova fantazija, koncept je dalje razvijalo nekoliko autora: Bion, Pola Hajman, Raker i ostali. U ovoj fantaziji, pacijent stavlja nešto što ne toleriše unutar sebe u analitičarev um, čime se privremeno oslobađa tog aspekta svoje ličnosti. Premda je efekat privremen, pacijent se može osloboditi ne samo sadržaja, nego i celokupnog dela sebe, uz posledično osiromašivanje, pražnjenje, sopstvenog uma.

U „Napadima na povezivanje" (1959) Bion je razvio ovaj koncept u njegovom komunikativnom aspektu između analitičara i pacijenta. Sledi proces interakcije između dve psihe: namera analizanda da izvrši uticaj na analitičarevu psihu. U „Učenju iz iskustva" (1962), Bion je otišao korak dalje, predloživši koncept realistične projektivne identifikacije u kojem je analitičar stvarno pogođen projektivnom identifikacijom pacijenta. U vezi sa ovim, Ogden piše (1980, str. 517): „Projektivna identifikacija je nezaobilazni koncept koji se bavi povezivanjem intrapsihičkog i interpersonalnog, to jest načinima na koje se fantazije jedne osobe komuniciraju i vrše pritisak na drugu osobu." Treba naglasiti da iako je M. Klajn radila na projektivnoj identifikaciji kao fantaziji, prema njenom viđenju, instinkti su od početka bili činioci koji traže objekt. Na ovaj način, njena teorija je već nosila klicu Bionovog razvoja komunikativnog aspekta projektivne identifikacije. Postoji urođeno instinktivno znanje o objektu i traganja instinkta za njim. Bionovi radovi o alfa funkciji, sanjarenju, kontejneru – kontejniranom i radu sna opisali su nesvesne mehanizme u majčinom umu koji su unapredili naše znanje o njenoj ulozi, kao i o ulozi analitičara, u omogućavanju razvoja sposobnosti novorođenčeta-pacijenta da razmišlja, tako da može da uči iz iskustva. Bionove ideje su napirale uzajamni uticaj umova.

Pored ovih razvoja, koncept projektivne identifikacije povećao je uvid u kontratransfer, predstavljajući ga ne samo kao nesvesnu manifestaciju analitičara, kao što je Frojd postulirao, nego kao suštinski alat za razumevanje analitičkog materijala. U ovom pravcu, radovi Pole Hajman i Hajnriha Rakera predstavljaju uticajne prekretnice (Videti i posebna poglavlja KONTRATRANSFER i PROJEKTIVNA IDENTIFIKACIJA). Za Hajmanovu (1950), s obzirom na to da je kontratransfer posledica pacijentove nesvesne želje da prenese na analitičara afekte koje on ne može da prepozna, niti da ih doživi kao sopstvene, analitičar može istražiti svoj kontratransfer radi uvida. Za Rakera (1953), glavni izvor analitičarevih osećanja potiče iz pacijentovog uma koji transformiše seting u dvopersonalno polje. Raker razvija koncept usklađene identifikacije, u kojem analitičar introjektuje različite objekte unutrašnjeg sveta pacijenta kako bi mogao da se stavi na njegovo mesto. Ovo je ključno za empatično razumevanje i takođe omogućava psihoanalitičaru da oseća sopstvene emocije. Diferencijacija između oba protagonista je očuvana. Za razliku od toga, u Rakerovom konceptu komplementarne identifikacije, u kojima analitičar i pacijent vrše recipročne projektivne identifikacije, psihoanalitičar projektuje sebe u pacijenta. Posledica je da proces kulminira odigravanjem. Grinberg je 1962. godine ponudio koncept projektivne kontraidentifikacije kako bi opisao uticaj projektivne identifikacije analizanda na subjektivnost analitičara. Kada je ovaj uticaj veliki, analitičareva reakcija bi se smatrala određenom projektivnom identifikacijom pacijenta i nezavisnom od njegovih sopstvenih konflikata. Grinberg je ispitivao prirodu interne veze analitičara sa internim objektima pacijenta koji su projektovani u analitičarev um.

Ovi razvoji u *proučavanju nesvesne komunikacije kroz transfer i kontratransfer* su doveli do konceptualizacije odnosa analitičar – pacijent, kao dvopersonalnog polja koje je suštinski intersubjektivno. Međutim, ovaj termin se koristi da označi veoma različita poimanja. Lorens Braun je u radu „Intersubjektivni procesi i nesvesno" (2011) napisao, „termin intersubjektivnost se često povezuje sa američkom relacionom školom", koju je Grin (2008) nazivao epidemijom u Severnoj Americi. Međutim, Grotstajn (1999) i Braun (2011) tvrde da je kontratransfer, na sreću, transformisan u intersubjektivnost, a Braun dodaje: „Štaviše, *intersubjektivnost je proces nesvesne komunikacije*, receptivnosti i stvaranja značenja u svakom članu dijade, kako bi se donelo idiosinkratsko značenje zajedničkom emocionalnom polju, koje uzajamno deluje sa analognom funkcijom u partneru" (Braun, 2011, str. 7).

Koncept analitičkog polja, koji Braun ovde koristi, imao je svoj glavni izvor u radu para Baranže: „Analitička situacija kao dinamsko polje" (1961), koji je ponovo objavljen na španskom 1968. godine i preveden na engleski tek 2008. Ova temeljna teorijska inovacija je tako donedavno bila nepoznata najvećem delu psihoanalitičke zajednice. Baranžeovi su opisali svoj projekat na sledeći način: „Ovaj rad govori o posledicama značaja kojeg nedavni radovi pripisuju kontratransferu. Kada kontratransfer

stekne teorijsku i tehničku vrednost koja je jednaka vrednosti transfera, analitička situacija se konfiguriše kao dinamsko dvopersonalno polje, a pojave koje nastaju u njemu moraju biti formulisane u dvopersonalnom smislu." (2008, str. 795). Ovi autori opisuju karakteristike ove *nesvesne fantazije analitičkog para* i naglašavaju doprinos pojava projektivne i introjektivne identifikacije njenoj strukturi. U vezi sa konceptom nesvesne fantazije, tvrdili su: „što je još važnije, nijedan se ne može smatrati zbirom dve interne situacije. To je nešto *stvoreno između ta dva,* unutar celine koju oni čine u trenutku seanse, nešto radikalno drugačije od onoga što je svaki od njih pojedinačno. ... Mi fantaziju u analizi definišemo kao dinamsku strukturu koja u svakom trenutku *daje značenje dvopersonalnom polju*" (ibid, str. 806-7).

Ideja o analitičkom polju kao dvopersonalnom je snažno uticala na Antonina Feroa (1998, 2004, 2009). Osvrćući se na Biona, Moma, Pišon-Rivijea i Baranžeove, Fero naglašava da od samog prvog kontakta preko telefona i čak i pre toga, nesvesna komunikacija počinje da se organizuje u pacijentu, i u fantazijama analitičara i samog para.

On dalje opisuje svoj model slušanja bez svesnosti, koji strukturiše analitičko polje. Takva duboka emocionalna involviranost analitičkog para, kroz projektivnu identifikaciju, ima za posledicu analitičarevo sanjanje o pacijentovom materijalu u analitičkoj seansi. *Zajednički san* se otkriva psihoanalitičaru iz njegovog sanjarenja. U bionijanskom konceptu koji je razvio Ogden, *sanjarenje izražava nesvesno*. Tokom zajedničkog sanjanja desiće se zajedničko sanjarenje; ono počinje sa nesvesnom komunikacijom, i kako biva elaborirano dijadom, postaje svesno.

Na različitim kontinentima i nezavisno od latinoameričkih mislilaca, razvijen je koncept *analitičkog trećeg*. Grin ga je inicijalno formulisao 1975. godine, a 2008. ga je opisao na sledeći način: „Analitički objekt nije ni interni (analizand ili analitičar) ni eksterni (jedan ili drugi), već je između njih" (Grin, 2008, str. 231; prevod sa portugalskog Avzaradel). Vinikotijanska inspiracija je evidentna u Grinovom *analitičkom objektu*, kao i u postulatima Tomasa Ogdena o *analitičkom trećem*. Vinikotovo: „Ne postoji nešto što je novorođenče, što znači da... kada se nađe novorođenče, nađena je i majčinska briga..." (Vinikot, 1960, str. 286), inspirisaće Ogdena, za koga ne postoji analitički pacijent bez analitičara. On takođe koristi vinikotijanski pojam *potencijalnog prostora* kao preteču svog shvatanja *intersubjektivnog prostora.* „[Analitičar] nastoji da prepozna, razume i verbalno simbolizuje za sebe i analizanda specifičnu prirodu tekućeg međusobnog uticaja subjektivnog doživljaja analitičara, subjektivnog doživljaja analizanda i intersubjektivno generisanog doživljaja analitičkog para (doživljaj analitičkog trećeg)... treba reći da se savremena psihoanalitička misao približava tački u kojoj se o analitičaru i analizandu ne može govoriti samo kao o odvojenim subjektima koji jedan drugog uzimaju kao objekte" (Ogden, 1994, str. 3). Polazeći od Bionove ideje, Ogden predlaže *teoriju transformacije*

snova koristeći koncept sanjarenja kao važan alat. Osvrćući se na Sandlera, Ogden (2007) dalje piše: „Kada postoji nesvestan rad sna, postoji i nesvestan rad razumevanja" (str. 40). Ovo podseća na Groststajnove reči, „Kada postoji nesvesni snevač koji sniva san, postoji i nesvesni snevač koji razume san" (Grotstajn, 2000, str. 5). Od tog trenutka, mnogi autori unapređuju srodne razvoje u psihoanalizi, kao što su Levin (2013), Groststajn (2000,2005), Braun (2011), Kasorla (2013) i Ogden (1994, 2005), između ostalih.

Autor koji se temeljno bavio ovom idejom je Čivitareze, u knjizi „Neophodni san" (2014). On piše: „Na ovaj način paradigma snova preuzima još centralniju ulogu nego u klasičnoj teoriji. Shvaćen kao *posledica komunikacije između jednog nesvesnog i drugog*, to je nešto što mi slušamo kao *intersubjektivnu produkciju*. Mi svaku seansu čitamo kao da je u pitanju dugi zajednički san, a celokupnu analizu zamišljamo kao razmenu sanjarenja" (str. XIII).

Sadašnje znanje o nesvesnoj komunikaciji otvara veliko područje za dalje psihoanalitičko istraživanje na svim kontinentima, uključujući skorašnje interesovanje za konceptualizacije „*interpsihičkog*", koje je definisano kao „…funkcionalni, presubjektivni nivo na kojem dve osobe mogu da razmene interni sadržaj i iskustva na zajednički način, kroz upotrebu 'normalnih' komunikativnih projektivnih identifikacija" (Bolonjini, 2016, str.110).

IV. NESVESNO I INTERDISCIPLINARNE STUDIJE

IV. A. Nesvesno u neuronauci

„*Istraživanja su pružila neoboriv dokaz da je mentalna aktivnost povezana sa funkcijom mozga, kao što nije ni sa jednim drugim organom. (...) Ovde postoji praznina koja se trenutno ne može ispuniti*" (Frojd, 1915c, str. 174).

Šezdeset pet godina posle objavljivanja „Nesvesnog", u kojem je Frojd naveo dva stuba psihoanalize: pretpostavku o nesvesnom mentalnom životu i postojanje dva principa mentalnog funkcionisanja, primarnog i sekundarnog procesa, psihoanalitičar,

psiholog i neuronaučnik Hauard Ševrin je objavio sintezu svih istraživanja o podsvesnom u kojoj je tvrdio da je nesvesno neophodna pretpostavka celokupne psihologije (Ševrin i Dikmen, 1980). Prvi pokušaji u okviru eksperimentalne kognitivne psihologije i kognitivne neuronauke bili su ograničeni na usko područje percepcije. U međuvremenu je nastao ogroman broj istraživanja u brojnim oblastima: percepcija, memorija, emocije, motivacija, predrasude, zavisnost, raspoloženje i anksiozni poremećaji, Alchajmerova bolest, Parkinsonova bolest, autizam i zapostavljanje – u kojima su identifikovani (uglavnom deskriptivni) nesvesni/svesni faktori.

Procvat istraživanja u oblastima osnovne i primenjene neuronauke koji je usledio, naročito u Severnoj Americi i Evropi, sa nastankom subspecijalnosti dinamske neuropsihologije (Lurija, 1966; 1973; Karen Kaplan-Solms i Mark Solms, 2000), razvojne dinamske neuronauke (Balberni – *Balbernie*, 2001; Šor – *Schore*, 2003; Sigel – *Siegel*, 1999, 2007), afektivne neuronauke (Panksep, 1999; Džonson, 2006), i dinamsko-kognitivne neuronauke (Ševrin, 1994; 1999; Vila, Brejkel – *Brakel*, Ševrin, Bazan, 2008), doveo je do ustanovljivanja interdisciplinarnog polja neuropsihoanalize, čiji je cilj „da proučava dinamsku prirodu uma i da identifikuje neuronske organizacije njegove nesvesne podstrukture" (Solms i Ternbul – *Solms & Turnbull*, 2011, str. 135). Važan glas podrške za multidisciplinarno istraživanje fenomena dinamskog nesvesnog došao je i od laureata Nobelove nagrade za fiziologiju memorije, Erika Kandela (1998, 1999). Kandel i Ševrin su se saglasili da u neuronaukama „dinamsko nesvesno", koje podrazumeva konflikt oko seksualnih i agresivnih impulsa, uglavnom nije bilo predmet proučavanja. Značajnu konceptualnu zbrku između kognitivno orijentisanih neuronaučnika i psihoanalitičara unela je činjenica da su ono što je većina neuronaučnika nazivala „nesvesnim" bili zapravo predsvesni procesi, koji su samo latentno i deskriptivno nesvesni u psihoanalitičkoj terminologiji. Postojala su i druga nepodudaranja definicija, npr. upotreba reči 'nagon', 'instinkt', 'konflikt' itd., i metodološke podele, naročito u oblastima analoga koji se oslanjaju na neljudske subjekte i zaključke izvedene iz bihevioralnih posmatranja naspram internih reprezentacija i nesvesne fantazije. U isto vreme, neuronaučni pomaci u oblastima ranog razvoja mozga, neuroplastičnosti i neuropovezanosti, činilo se da pružaju potencijalnu potvrdu psihoanalitičke teorije ličnosti i njene kliničke metodologije.

IV. Aa. Dinamsko nesvesno u neuroanalizi: nesvesni konflikt, „represivnost", memorija i rani razvoj

Ševrin i saradnici (1992, 1996) su prikazali *prvu poznatu neuronaučnu studiju o dinamskom nesvesnom,* u kojoj je odgovor mozga u obliku potencijala povezanih sa

događajem pružao neurofiziološke markere za nesvesni konflikt kod grupe pacijenata koji pate od socijalne fobije. Ševrin i saradnici (2002) su povezali odgovore na subliminalno i supraliminalno prezentovan skup reči sa merom „represivnosti“, i otkrili da je taj represivni proces sputavao odgovore na reči za koje su analitičari smatrali da imaju individualizovano protivrečno značenje za određene pacijente (Ševrin, 2002, str. 136).

Serija naknadnih istraživanja, iz onoga što je postalo poznato kao ševrinska grupa studija o subliminalnoj percepciji (L. Brejkel, S. Klajnzorge – *S. Kleinsorge*, M. Snodgras – *M. Snodgrass* & H. Ševrin, 2000), obradila je niz pojava povezanih sa primarnim i sekundarnim procesima mišljenja, uključujući fiziološke markere nesvesnog konflikta, afekta, odbrane i atributivnu naspram relacione prirode ova dva načina obrade. Zahvaljujući ovom istraživačkom korpusu, Ševrinu je 2003. godine dodeljena Sigorni nagrada (*Sigourney Award*). Vila, Ševrin, Snodgras, Bazan i Brejkel (2006) su se fokusirali na prirodu jezičke obrade u nesvesnom. Nalazi su naglasili značaj konekcionističke koncepcije „šireće aktivacije”, neurofiziološkog ekvivalenta frojdijanskom konceptu „nevezane katekse” koji je karakterističan za primarni proces. Slično klasičnoj psihoanalitičkoj konceptualizaciji primarnog procesa, konekcionističko objašnjenje je, takođe, nalazilo da su vezane i nevezane katekse usko povezane sa statusom motivacije i odbrana. Što je motivacija bila instinktivnija i „sličnija nagonu”, to je bilo verovatnije da će potpomoći „širećу aktivaciju” ili nevezane katekse. Što su odbrane bile neuspešnije, a anksioznost veća, to je više nevezanih kateksi prevladavalo.

Još jedna aktuelna oblast intezivnog interesovanja, kako u Evropi tako i u Severnoj Americi, je istraživanje memorije u kontekstu ranog preedipalnog/preverbalnog razvoja. Neuronauka je definisala postojanje ne samo dugoročne, eksplicitne, „izgovorive” memorije, nego i prikrivene, implicitne memorije koja se ne može ni svesno prizvati ni verbalizovati. Ovakvo otkriće nam omogućava da pretpostavimo da su svi infantilni doživljaji iz prve dve godine života locirani u ovoj drugoj vrsti memorije, kojom upravlja amigdala putem svoje funkcije obrađivanja emocija. Zapravo, hipokampus, koji je neophodan za sistem eksplicitne memorije, ne dostiže punu zrelost pre nego što novorođenče napuni dve godine. Studija o implicitnoj memoriji, nakon što su je Voringtоn – *Warrington* i Vajskranc – *Weiskrantz* (1974) formalno objavili, proširuje koncept nesvesnog i pomera ga na novo mesto: od područja potisnutog u područje biološki determinisane „nesvesnosti” (Žino, 2015), koja je moguće povezana sa Frojdovim istorijskim osvrtima na druge procese, koji nisu potisnuti nesvesni procesi (Frojd, 1923, 1930, 1940a,b).

Od ranih faza intrauterino-prenatalnog života, senzorni doživljaji učestvuju u formiranju osnovne emocionalne i afektivne memorije, pravog temelja za organizaciju ranih reprezentacija (Manča, 1980; Le Du – *Le Doux*, 1992). Ovde bi mogao biti

mehanizam za premošćavanje neurofiziologije memorije i koncepta frojdijanskog nesvesnog. Štaviše, sa upadljivim proširivanjem originalnog koncepta nesvesnog na „nesvesna" područja, postulirana su i druga značajna interdisciplinarna stapanja sa kognitivnom naukom, neurobiologijom i neuronaukom (Buči – *Bucci*, 2001). Postojeća ogromna baza podataka istraživanja mozga u vezi sa nesvesnim procesima i reprezentacijama naknadno je uticala na način na koji se nesvesno shvata u okviru same psihoanalize. Otuda, kada se analitičari bave vrstom znanja koja je izvan svesti, ali ne usled potiskivanja, oni sve više koriste izraz pozajmljen iz tih disciplina: „implicitno proceduralno znanje" (Klajman, 1991; Foshejg, 2005).

U središtu ove konceptualne teritorije – koja se odnosi na relacione, implicitne ili enaktivne procedure i reprezentacije – nalazi se model razvoja (kao i model terapeutske promene) koji je u skladu sa nedavnim nalazima istraživanja o privrženosti, ranoj interakciji između roditelja i novorođenčeta i afektivnoj i kognitivnoj neuronauci (Gabard & Vesten – *Westen*, 2003; D. N. Stern i saradnici, 1998). Zajedno sa njim, model terapeutske promene bi se u nekim krugovima mogao menjati od oslanjanja na prevođenje nesvesnih reprezentacija u reflektivno i simbolizovano znanje (ili uvid), ili od proceduralnog kodiranja u simboličko kodiranje (primarni proces u sekundarni proces, preverbalni u verbalne oblike mišljenja), ka novom isticanju navodno nekonfliktnog, nesimbolizovanog, implicitnog ili proceduralnog znanja (Bostonska studijska grupa za proces promene, 2007; Lajons-Rut, 1998, 1999).

Ovo nepotisnuto nesvesno je povezano sa biološkim potencijalom osobe: ono vodi od ranih infantilnih doživljaja, koji još uvek ne mogu da se potisnu, do strukturiranja nuklearnog selfa i širokog „subjektalnog" područja pojedinca. Osnovne karakteristike sistema implicitne memorije otvaraju veze sa osnovnim pretpostavkama kliničkog rada, naglašavajući na taj način centralnu ulogu relacionog iskustva u psihoanalizi (Barna, 2007b, 2014), i u velikoj meri transformišu koncepciju rada transfera/kontratransfera, barem kada su u pitanju transformacije kroz simbolizaciju snova, odigravanje i usklađivanje sa prozodijom jezika (Manča, 2006). Ovi nalazi iznova potvrđuju „konstruktivne" aspekte analitičkog odnosa (Frojd, 1937a): naročito rad koji je povezan sa verbalizacijom nesvesnih fantazija koje se mogu izvesti iz analitičarevog empatičnog slušanja i usklađivanja. Ova konstrukcija, takođe, može nastati kroz pregovaranje značenja i jezik koji se koristi za njihovo izražavanje (Barna, 1990, 2007a).

Nakon Le Duovog ispitivanja implicitnog međusobnog delovanja višestrukih memorijskih sistema u uslovima akutne traume kod odraslih, nekoliko longitudinalnih studija nastavilo je da proširuje znanje o neurobiološkim posledicama ranih iskustava povezanih sa privrženošću (Balberni, 2001; Sigel, 1999; Šor, 2003, 2006, 2007, 2010) kod dece sa i bez ranih traumatskih istorija. Generalno, nalazi su bili u skladu sa Boulbijevom tvrdnjom da sigurna privrženost jača, a nesigurna privrženost slabi

otpornost na stres i traumu čitavog života. Štetna rana iskustva sa posledičnim neurobiološkim oštećenjem proširenog limbičkog sistema, koji uključuje orbitofrontalni korteks, mogu dovesti do toga da dete razvije niz kognitivnih, emocionalnih i bihevioralnih problema, narušavajući njihovo prilagođavanje u adolescentskom i odraslom dobu. Orbitofrontalni korteks je ključan kod formulisanja fundamentalne i relacione kognitivno-afektivne mape. Ovo je, takođe, oblast gde su registrovani prvi doživljaji povezani sa privrženošću i emocionalnom memorijom (Sigel, 1999; Balberni, 2001). Ključna poruka iz neuronaučnih studija o razvoju mozga je da „ljudske veze oblikuju neurološke veze iz kojih nastaje um" (Sigel, 1999, str. 2). Tokom prve tri godine života, tri osnovna kortiko-limbička kola za samoregulaciju afekta se aktiviraju i oblikuju interakcijom sa negovateljima, čime se postavlja osnova za način na koji će se buduće značajne emocije doživljavati i obrađivati. U ovom kontekstu, i Šor (2003, 2007) je izučavao neurobiološke korelate ranog nastanka *disocijacije* kod novorođenčadi, kod kojih je primećena usklađenost sa ritmičkom strukturom deregulisanih stanja kako povišene razdražljivosti tako i disocijativne tuposti njihove majke.

U jeziku teorije privrženosti, transakcije privrženosti se utiskuju u implicitno-proceduralnu memoriju posredstvom amigdale (ne hipokampusa, koji je uključen u potiskivanje i nesvesnu simbolizaciju i koji je nedovoljno razvijen u prvoj godini života), čime se formiraju trajni „radni modeli" kodiranih obrazaca odgovora i strategija regulacije afekta na izazov iz okruženja (Šor, 2000, str. 35). Kada se aktivira, proceduralna memorija generiše nesvesno anticipiranje budućeg stanja uma. Prema Sigelu, ovo je posebno važno za ranu traumu, budući da „ponovljeni doživljaji užasa i straha mogu da se usade u moždana kola kao stanja uma. Hronično pojavljivanje ovih stanja može za posledicu imati njihovo lakše aktiviranje (vraćanje) u budućnosti, (i tako postati) karakteristične crte pojedinca" (Sigel, 1999, str. 33). Sinaptogeneza i mijelinizacija aksona odvijaju se u orbitofrontalnom korteksu i tokom druge godine života. Nakon ovog perioda najveće neuroplastičnosti emocionalnog učenja povezanog sa iskustvom, „radni modeli" odnosa obično zadržavaju svoj karakter. Međutim, orbitofrontalni korteks teži da zadrži izuzetan stepen neuroplastičnosti tokom čitavog života i verovatno preko ove staze dubinska psihoanalitička terapija može imati neurobiološki uticaj: „Intenzivna psihoterapija može se posmatrati kao dugoročna obnova i restrukturiranje memorije i emocionalnih odgovora koji su usađeni u limbički sistem" (Andreasen, 2001, str. 331).

Aktuelna diskusija oko dinamske prirode prvih nepotisnutih implicitnih otisaka ostaje trajna kontroverza, sa implikacijama za klinički rad. Jedna perspektiva (Klajman, 1991; Fonađi, 1999; BSGPP, 2007) najranije otiske vidi kao kognitivno proceduralno kodiranje „selfa-sa-drugim", slično vožnji bicikla. U ovom, strogo proceduralnom kontekstu, ponovno odigravanje transfera se javlja jer je neka karakteristika analitičkog odnosa dovoljno slična već ustanovljenoj „proceduri" relacionog radnog modela, tako da

prajming – automatski nemotivisani proces – izaziva proceduralni obrazac odnosa. Promena se može postići „trenucima susreta", koji nisu uvek interpretabilni. S druge strane, u Ševrinovoj dinamskoj paradigmi, nesvesne namere i očekivanja, pored konteksta i zahteva trenutne situacije, pomažu da se tačno odredi kako i šta će biti vraćeno.

„Vraćanje nikada nije prosto automatsko i nemotivisano..." (Ševrin, 2002, str. 137). Ševrin postulira da „proceduralne memorije", iako nisu potisnute niti nesvesno simbolizovane, još uvek nisu inherentno automatizovane, već su izložene dinamsko-konfliktnim transfernim modifikacijama svaki put kada dođe do njihovog vraćanja. Ovo viđenje je u skladu sa dinamskim konceptima psihičke temporalnosti i frojdijanskim pojmovima *Nachträglichkeit-a* i ekranskih uspomena. Ono je, takođe, u skladu sa šire definisanim savremenim frojdijanskim pristupom i pristupom objektnih odnosa (Bion, Vinikot) odigravanjima transfera, kao podsimboličkima koji se, međutim, mogu „simbolizovati" i samim tim interpretirati (Elman, 2008; Grotstajn, 2014. lična komunikacija). Razlika između dva tumačenja neuronaučnih nalaza je izgleda povezana sa isključenjem ili uključenjem dinamskog međusobnog delovanja u unutrašnjim svetovima reprezentacija, što je obeležje psihoanalitičke perspektive. Napuštanje našeg dugogodišnjeg shvatanja nesvesnog kao riznice neželjenog iskustva svakako podrazumeva značajno različito shvatanje analitičareve uloge u ordinaciji.

Shvatajući privrženost kao bihevioralni odraz internalizovanih objektnih odnosa pod uticajem ranog odnosa majka – novorođenče (Dajmond – *Diamond* i Blat – *Blatt*, 2007), druge savremene longitudinalne studije nastojale su da prikažu rani svet reprezentacija. Studija koju su Tot – *Toth*, Čiketi – *Cicchetti*, Rogoš – *Rogosch* i Sterdž-Epl – *Sturge-Apple* (2009) sproveli o majčinskoj depresiji, sigurnosti dečije privrženosti i razvoju reprezentacija, pokazala je da se rane negativne reprezentacije roditelja i selfa održavaju tokom razvoja i verovatno prenose intergeneracijski. Elman (2008, citirajući Frojda, 1915c) konstatuje da su najranije reprezentacije kodirane kao predstave stvari bez simboličke vrednosti. Aktivnosti se prvo povezuju sa denotativnom nasuprot konotativnoj vrednosti (Kasirer – *Cassirer*, 1953; Langer, 1948). Iako su nesimbolizovane, predstave stvari mogu da deluju kao osnovni motivatori za kompleksne sukobljene odgovore. U ovom teorijskom sistemu, one su bile deo razloga zbog kojeg su repeticije bile obično usađene u kompromisne formacije. U jednoj drugoj perspektivi, Vajnstajn – *Weinstein* (2007) vidi trajne uticaje odnosa privrženosti, ne u stvaranju šablona selfa-sa-drugim (Fonađi i Target, 2002), već u ostavljanju traga na neurobiološke sisteme novorođenčeta za samoregulaciju stresa i usmeravanje pažnje; odnos privrženosti će takođe pomeriti date tačke za doživljaj zadovoljstva i nezadovoljstva. „Ako se odnos vezanosti vraća u sećanje tokom detinjstva, formirajući sirov materijal na kojem se bazira više fantazmičnih konstrukcija infantilne seksualnosti, one će takođe, u određenoj meri, biti izmenjene povećanjem kognitivnih kapaciteta i pomeranjem

uzbuđenja vezanih za zone. ...Narativi o selfu će, dalje, uticati na doživljaje zadovoljstva/nezadovoljstva i izmeniti doživljaj prvobitnih figura za koje je postojala vezanost" (Vajnstajn, 2008, str. 181).

Ovakvo učenje, zajedno sa Ševrinovim (2002) psihoanalitičkim tumačenjem neuronaučnih studija koje su Fabijani, Štadler, Vesels (2000) sproveli o „istinitim memorijama" koje ostavljaju „senzorni potpis", u skladu su sa kliničkim nalazima da najranija, presimbolička životna iskustva/događaji mogu biti simbolizovani kroz psihoanalitički (re)konstruktivni rad sa jezičkom prozodijom, snovima, fantazijama i transfernim odigravanjima, što je naročito važno za pacijente sa posttraumatskom simptomatologijom (Manča, 2006; Papiasvili, 2014; 2015).

IV. Ab. Biološki korelati anksioznih poremećaja, panike i fobija; i granični poremećaj ličnosti

Studije koje nastoje da integrišu psihoanalitička i neurobiološka gledišta na panične poremećaje i fobije usredsređene su na mapiranje neuroanatomskih puteva koji su uključeni u paradigmu subliminalnog učenja (odučavanja), na osnovu klasičnog uslovljavanja, koje bi se psihoanalitički moglo prevesti kao „transformacija traumatske anksioznosti u signalnu anksioznost". Osnovni dinamski konflikti oko separacije, psihičke bespomoćnosti, agresije, približavanja/izbegavanja, borbe/bežanja i njihovih neurobioloških korelata (nepravilnosti u funkcionisanju amigdale i orbitofrontalnog/prefrontalnog korteksa) praćeni su u realnom vremenu pomoću tehnologije neurosnimanja. Aleksander, Fejgelson – *Feigelson* i Gorman (2005) su postulirali da je posebno interakcija između amigdale i hipokampusa umešana kao „mesto nesvesnih sećanja na strah koje je Frojd opisao..." (str.140). Oni kontinuitet između dva Frojdova modela anksioznosti vide kao teorijsku nadgradnju koja je korisna kod konceptualnog razumevanja ovih problema.

Koristeći granični poremećaj ličnosti kao paradigmu, Kernberg (2015) je predložio model *neurobioloških korelata teorije objektnih odnosa*. Oslanjajući se na Rajta – *Wright* i Panksepa (2014), Krauzea (2012) i ostale, on postulira integraciju glavnih primarnih afekata u nekoliko afektivnih sistema. Glavni primarni afekti nastaju tokom prvih nekoliko nedelja i meseci života. Ovi primarni afekti uključuju radost, bes, gađenje, iznenađenje, strah, tugu i senzualno uzbuđenje. Afekti su grupisani u sisteme erotizma, igre – povezivanja, borbe – bežanja, privrženosti, separacije – panike i TRAŽENJA. TRAŽENJE (Rajt i Panksep, 2014) je osnovna nespecifična motivacija za zadovoljenje stimulusa, koja se može vezati za bilo koji od drugih afektivnih sistema. Zbog nedostatka specifičnosti, neki autori TRAŽENJE smatraju *savremenom verzijom*

frojdijanskog nagona (Džonson, 2008). Prema Panksepu i Kernbergu, TRAŽENJE pruža osnovno objašnjenje zbog čega, u određenim uslovima, može doći do preterane aktivacije agresivnih ili afilijativnih afektivnih sistema. Sa psihoanalitičke tačke gledišta, afekti kao primarni motivacioni sistemi pokreću pitanja u vezi sa stepenom u kome su *nagoni formirani integracijom odgovarajućih pozitivnih („libidinalnih") i negativnih („agresivnih") afekata*, kao i u vezi sa stepenom u kojem su *afekti izraz* ovih *pretpostavljenih odgovarajućih nagona.* Afekti iniciraju interakciju između selfa i drugog, a internalizacija ovih interakcija (u obliku afektivne memorije) određuje internalizovane modele ponašanja (u terminologiji privrženosti), ili internalizovane objektne odnose (jezikom psihoanalitičke teorije objektnih odnosa). Pozitivni i negativni afekti koji aktiviraju moždane strukture su razdvojeni. Integracija pozitivnih i negativnih afekata nastaje samo na višem nivou limbičkih struktura i podrazumeva kortiko-limbičku interakciju. Postepena integracija emocionalno suprotnih uslova dovodi do integrisanog osećaja selfa i drugih, utičući na „normalni Ego identitet", i promenu od granične organizacije ličnosti u neurotsku organizaciju ličnosti, obeleženu pomeranjem od primitivnih odbrambenih radnji koje se koncentrišu oko cepanja, ka naprednim odbrambenim radnjama koje se koncentrišu oko potiskivanja. Ovaj napredni nivo razvoja ličnosti vidi se u jasnom razgraničenju potisnutog dinamskog nesvesnog, ili Ida, koji je sačinjen od neprihvatljivih internalizovanih dijadnih odnosa koji sadrže nepodnošljivu primitivnu agresiju i aspekte infantilne seksualnosti.

IV. Ac. Druge oblasti neuroanalitičkog interesovanja: dinamske implikacije neuroloških lezija, studije o snovima, simbolizacija, nagoni i afekti

Mark Solms (2000a; Kaplan-Solms & Solms, 2000) je ustanovio paradigmu kliničkog psihoanalitičkog posmatranja na nizu pacijenata sa desnim parietalnim lezijama. Otkrio je da ono što je prethodno nazvano „kognitivnim deficitom" kod takvih pacijenata može imati važnu dinamsku osnovu koja uzrokuje da delovi kognitivnih procesa postanu nesvesni. Psihoanalitičkom intervencijom bilo je moguće preokrenuti dinamski proces o kome je reč i povratiti ove kognicije – dinamski isključene iz svesnosti putem primitivnih odbrambenih mehanizama – u svesnu svest. On je otkrio da se ovako dinamski posredovano samozavaravanje, koje je povezano sa oštećenjem desnog parietalnog režnja, može pripisati složenoj regresivnoj narcisističkoj konfiguraciji, izbegavanju depresivnog afekta i smanjenom kapacitetu za veze „celokupnog objekta". Međutim, opšta teorijska postavka i metodologija ove i sličnih studija postale su predmet pomnog ispitivanja Blasa i Karmelija (2007, 2015; Karmeli i Blas, 2013), koji su kritikovali valjanost Solmsovih tvrdnji.

Vilner i Obe – *Aubé* (2014), Bužaki – *Buzsáki* (2007) i Ulhas – *Uhlhaas* i saradnici (2009) su izučavali druge specifične neurološke lezije sa posledičnim

regresijama i dinamski izmenjenim stanjima svesti. U dodatne ciljeve neuroanalitičkog proučavanja dinamskog nesvesnog spadaju procesi sna (Solms, 1997; 2000b), specifični parametri simbolizacije primarnog procesa (Ševrin, 1997), i neurobiologija nagona i afekata (Rajt i Panksep, 2014; Kernberg, 2015; Džonson, 2008).

Precizni obrisi veze između neuronauka i psihoanalize čine predmet žučne diskusije. Artikulacija/prevođenje između te dve discipline rađa brojna epistemološka, ontološka, metodološka i klinička pitanja koja se tiču problema um – telo, um – mozak i interdisciplinarnog diskursa uopšte. Način na koji bi ta artikulacija mogla da funkcioniše takođe govori o koncepciji koju svaki analitičar ima o tome šta je osnovno za psihoanalitički rad. Kao i kod bilo kojih drugih interdisciplinarnih proučavanja, primenljivost neuronaučnih istraživanja okružena je rezervama, diskusijama i kontroverznim pitanjima. Istorijski, o ovom pitanju su diskutovali Frojd (1940a), Vinikot (1949), Aleksander (1936, 1964), Makdugal (1974, 1993), Grin (1999) i, uskorije vreme, Hinšelvud – *Hinshelwood* (2015), Pulver (2003), Blas i Karmeli (2007, 2013, 2015), Jovel – *Yovell*, Solms i Fotopulu – *Fotopoulou* (2015), Albertini (2015), Skarfoan (2014b) i mnogi drugi, pokrivajući širok spektar perspektiva. Mnogi analitičari smatraju da je korisno da se informišu o novim otkrićima koja se odnose na specifične oblasti psihoanalitičkog interesovanja, kao što su na primer dokumentovani neurobiološki korelati ranih traumatskih istorija i njihova delimična reverzibilnost pomoću psihoanalitičkog tretmana (Kernberg, 2015; Blum, 2003, 2008, 2010; Manča, 2006a, b.; Buš – *Busch*, Okendo – *Oquendo*, Salivan i Sandberg, 2010). Predlog Kanestrija (2015) da se razgovara o „ukrštanju disciplina koje su raznolike u smislu jezika, metodologije i epistemologije" (str. 1576) omogućava svim stranama da nastave da slušaju jedna drugu.

IV. B. Grupno nesvesno

IV. Ba. Teorijski kontekst

Istorijski, Frojd se tokom razvoja psihoanalitičke teorije bavio pitanjem nesvesnih procesa i sadržaja koji su u osnovi grupnih ponašanja, kulture i društva, u više od 20 radova, od kojih su najistaknutiji *Totem i tabu* (Frojd, 1912–13), u kojem se opisuje manifestacija Edipovog kompleksa na grupnom i socijalnom nivou; *Grupna psihologija i analiza Ega* (Frojd, 1921), u kojem se bavi pitanjem *grupne regresije* i primitivnih projektivnih i identifikacionih procesa, tj. *projekcijom na vođu* (super)Ego ideala članova grupe, koja ih oslobađa moralnih stega u izražavanju njihovih instinktivnih nagona, naročito onih agresivne vrste, *obostranim identifikacionim procesima* između članova i vođe i *libidinalnim vezama* između njih koje neguju osećaj pripadanja i pojačan osećaj snage; i *Civilizacija i njeno nezadovoljstvo* (Frojd, 1930), koja obrađuje pitanje pripadanja grupi koje oslobađa prethodno *nesvesne agresivno-sadističko-destruktivne*

impulse protiv „drugih" grupa. Iako su se formulacije ili fokus frojdijanskog gledišta na grupno nesvesno možda menjali u zavisnosti od faze razvoja teorije, osnovna pretpostavka je ostala: motivacionu silu iza istorijsko-društvenih razvoja, neuspeha i uspeha civilizacije, čini antagonizam između zahteva instinktivne prirode i reaktivnih restriktivnih formacija koje je ustanovilo društvo, a koje dovode do progresivnih odricanja ponašanja zasnovanih na instinktima (kako na agresivnim tako i na erotskim/seksualnim). Prema ovom gledištu, razni više ili manje uspešni kompromisi tokom ovog recipročnog dinamskog međusobnog delovanja nesvesnih i svesnih motiva koje nameću grupe, odgovorni su za sublimatorne i korisne ishode najvišeg reda, kao i za maligne destruktivne ishode, npr. ropstvo, nasilne genocide, ratove, zlostavljanja i viktimizacije kroz istoriju.

Doprinosi V. Biona (1961), Rajsa (1969), i Anzjua (1981), Kaesa (2010, 2014) i Lebovičija, Diatkina i Kestemberga (1958) dodatno su razvili Frojdove ideje o *primarnim fantazijama* koje aktivira grupa i *primitivnim projektivno-introjektivno-identifikacionim procesima* karakterističnim za grupe, pored modela projektivne identifikacije i/ili „psihičke stvarnosti" i „intersubjektivnog dinamskog prostora". Bion (1961) postulira da primitivni impulsi, koji su otuđeni od njihovog prvobitnog izvora, kroz projektivnu identifikaciju doprinose formiranju „*grupe osnovne pretpostavke*", kojom vladaju *mehanizmi 'zavisnosti', 'borbe/bežanja' i 'uparivanja',* dok je funkcija „radne gupe" – produktivna saradnja usmerena ka realnosti. Anzju (1981) daje opis raznih grupnih fantazija, iluzija i slika usmenih pretnji i strahova od uništenja, kao što su 'grupa kao usta', 'raspadanje', 'grupa-mašina', koje odslikavaju najranije strukture uma i psihotičnog nivoa ličnosti, kako se to manifestuje u grupnom procesu. Kaes (2010, 2014) opisuje specifične nesvesne modele psihičke stvarnosti grupe, koji se sastoje od *asocijativnih interferentnih procesa, zajedničkog prostora nalik snu* i *nesvesnih saveza.* U ovom kompleksnom metapsihološkom intersubjektivnom sistemu, trostruka veza suštinski narcisističke prirode je sa *Idejom*, *Idealom* i *Idolom*. Ona odslikava tiraniju omnipotentne i idealizovane majčinske slike i upotrebu raznih primitivnih odbrambenih mehanizama rascepa/cepanja, negiranja i poricanja protiv arhaičnih anksioznosti. Ovaj i drugi koncepti bili su lako primenljivi na grupnu analitičku terapiju, ali i na organizacione i institucionalne grupe.

IV. Bb. Grupne analitičke terapije

Grupne analitičke terapije primenjuju *frojdijanske i bionijanske koncepte nesvesnih procesa i sadržaja* još od njihovog nastanka u periodu nakon Drugog svetskog rata, naročito orijentacije koje su modelovane prema Slavsonu (1947), po kojima faktori

nesvesne grupne dinamike pospešuju otpor prema rastu pojedinca, pa se i tumače shodno tome i/ili prema Foulkesu (1948), u kojima se faktori nesvesne grupne dinamike i njihova višeslojna komunikacija koriste za podsticanje razvoja pojedinca. Konsenzus je da je *grupna analitička terapija,* kako se danas primenjuje, najpogodnija za *karakterološke probleme*, jer se u malim terapijskim grupama *višestruki transferi* projekcije i pomeranja na terapeuta, kao i na grupu i članove grupe *brzo aktiviraju, karakterološki otpori su lako vidljivi* i stoga lako interpretabilni (Slavson, 1947; Glacer, 1953; Makenzi, 1992; Kauf, 2011). Funkcija grupnog analitičara je da obezbedi sigurnost od nesvesnih impulsa na koje se deluje i da održava granice i okvir, uglavnom putem interpretacije nesvesnih konflikata i težnji, kada oni predstavljaju otpor napretku pojedinca i/ili grupe. Iz bionijanskog ugla gledanja na (nesvesnu) grupnu dinamiku, ovo zapravo znači da analitičar grupe kontejnira, sluša i interpretira „osnovnu pretpostavku" nesvesnih regresivnih tendencija grupe. Sve u svemu, grupne analitičke terapije, koje su se razvile iz grupnog rada sa decom (Slavson, 1947) i veteranima Drugog svetskog rata (Foulkes, 1948), prerasle su u interno koherentno polje, dalje razvijajući i primenjujući razna proširena shvatanja nesvesnog, koja odgovaraju većini psihoanalitičkih orijentacija, uključujući vinikotijansku, malerijansku, relacionu, self psihološku, intersubjektivističku, kao i modele teorije polja nesvesnog. Ključni pojam nesvesnog ostaje viđenje *grupe koja preuzima novu transferencijalnu, kao i razvojnu funkciju,* koja kao takva pruža jedinstveni dinamski rezervoar međudejstva nesvesnih procesa, koji drugačije možda ne bi mogli da budu jasno vidljivi. Hibridni kliničko-organizacioni modalitet psihoanalitički orijentisanih „ISKUSTVENIH PROCESNIH GRUPA" za profesionalce, poslovne menadžere, studente ili nastavni kadar, koristi koncepte nesvesne grupne dinamike, višestrukih transfera – otpora i nesvesnih komunikacija kako bi povećao funkcionalnost radnih ili studijskih grupa i njihovih članova u kompanijama, bolnicama, neprofitnim i akademskim ustanovama širom Severne Amerike (Papiasvili, 2011).

Jedan specifičan grupni modalitet, razvijen prvo kod dece i adolescenata, a kasnije primenjivan kod svih starosnih grupa, bila je *psihoanalitička psihodrama* Lebovičija i Diatkina (Lebovič, Diatkin i Kestemberg, 1958). Oni su primenjivali individualnu analitičku terapiju kroz dramatizaciju, za razliku od ekspresivne grupne psihodrame koju je decenijama ranije razvio Jakob Moreno. U svojim različitim primenama, pojedinačni pacijent je u centru „scene" kreirane iz njegovih/njenih sećanja i fantazija; analitičar usmerava potencijalne pomoćne terapeute da učestvuju u verbalnoj „igri"/razmeni sa pacijentom. Pokazalo se da ovo olakšava pojavljivanje inače snažno branjenih nesvesnih sadržaja i procesa, te da dovodi do uvida.

IV. Bc. Društveno nasilje i terorizam

Kernbergovo (2003) *Sankcionisano socijalno nasilje* opisuje spektar regresivnih, malignih, narcisističko-paranoidnih mehanizama koji pružaju zajedničku (nesvesnu) matricu za analizu onih aspekata socijalne psihologije koji sankcionišu nasilje. Kernberg proširuje Frojdovu misao, tako što dodaje dimenziju straha od posledica agresije koja pokreće odbrane narcisističke i paranoidne vrste. U ovoj vrsti procesa grupne regresije, normalne funkcije i defanzivne radnje bivaju zamenjene širokom lepezom primitivnih odbrambenih radnji koje su tipične za *paranoidno-shizoidne mehanizme*, koje je prvobitno opisala Melanija Klajn. Prema Kernbergu (2003) i Grinu (2002b), ovaj nekontrolisani moćni *regresivni potencijal ka primitivnim odbrambenim radnjama koje se koncentrišu oko cepanja kako bi se nosile sa primitivnom agresijom*, može biti najvažniji dokaz osnovnog motivacionog sistema koji je Frojd označio kao *nagon smrti*, suprotnost libidu. Rajs (1969), Grin (1969, 2002b), Glas (2008) i Kernberg (1994, 2003) smatraju da ovi nesvesni sadržaji i procesi deluju unutar pojedinaca, malih i velikih grupa, institucija i društva.

IV. Bd. Istorijska trauma, etničko nesvesno i društvena/međunarodna kriza

Heron (*Herron*, 1995) je *„etničko nesvesno*" konceptualizovao kao potisnuti materijal koji svaka generacija deli sa onom narednom i sa većinom ljudi iz njihove etničke grupe.

Istorijska trauma povezuje članove neke socijalne grupe, rase, religije ili nacije, i predisponira ih za brzu regresiju u paranoidnu ideologiju, paranoidni masovni pokret, fanatizam, ostrakizam, i nasilne napade na drugu političku, nacionalnu ili rasnu podgrupu. Volkan (1988, 1999) je pružio temeljno razumevanje *međusobnog odnosa istorijske traume, formiranja identiteta i međugrupnog konflikta*. „Druge grupe" postaju objekti ranog cepanja, narcisističke i paranoidne regresije i odbrana protiv njih. Odsustvo procesa tugovanja identifikovano je kao jedan od etioloških faktora (Volkan, 1999). Nesvesni potencijal za primitivnu agresiju koji je, u različitoj meri, raspoloživ u svakom pojedincu, može se brzo aktivirati u regresivnim grupnim procesima. Kroz istoriju, agresija aktivirana grupom, sa svoje strane, može biti pojačana kombinacijom kolektivne internalizacije istorijske traume (Papiasvili i Mejers – *Mayers*, 2013) i akutne socijalne krize koja remeti uobičajene socijalne strukture. U takvim uslovima, paranoidna polarnost dominantne ideologije može se pojaviti i bujati.

IV. Be. Organizaciona i socijalna dinamika; psihoistorija

Primenjene oblasti organizacione i socijalne dinamike i interdisciplinarno polje psihoistorije koriste gore navedene koncepte u svojim daljim istraživanjima i razradama u cilju razumevanja funkcionisanja velikih grupa, u različitim periodima i geografskim područjima. Jedan primer iz socijalne dinamike je koncept „*antigrupe*" Morisa Nitsuna, (1996) spoj *nesvesnih destruktivnih elemenata* koji *ugrožavaju funkcionisanje grupe*, bilo da je reč o terapijskoj, organizacionoj ili institucionalnoj grupi, ili o makrosocijalnom grupnom kontekstu. Oblast psihoistorije u Severnoj Americi posebno ima dugu tradiciju primene psihoanalitičkih koncepata na makrosocijalne događaje u svim dobima. Prvi objavljeni članci o psihoistorijskim temama pojavili su se već u prvom izdanju „Journal of Abnormal Psychology" iz 1909. godine. Daljim opsežnim radom na ovom polju među prvima su se bavili, između ostalih, Robert Dž. Lifton (1993); „The Journal of Psychohistory", čiji je osnivač Lojd Demos – *Lloyd deMause*; i „Clio's Psyche", urednika Pola Elovica – *Paul Elovitz*. Jedan savremeni primer psihoanalitičke psihoistorije je „Transcendentalna konfiguracija" Eve Papiasvili i Linde Mejers, u kojoj *pristup infantilno-iracionalno-magičnom i njegova transformacija, pruža neophodan resurs za prevazilaženje trauma* epskih razmera u srednjem veku (2013, 2014, 2016). Nitsun (1996), kao i Papiasvili i Mejers (2013), naglašavaju i *bezgranični destruktivni i kreativni potencijal iracionalnih i regresivnih, a ipak oživljujućih i regenerativnih nesvesnih sadržaja i procesa grupe*.

IV. ZAKLJUČAK

Na samom početku 21. veka, postoji mnogo načina razumevanja nesvesnog širom tri psihoanalitička kontinenta. Unutar ove konceptualne pluralnosti, prisutne su važne regionalne tendencije.

U Evropi, francuski analitičari su pokrenuli trend „*vraćanja Frojdu*", ponovnog čitanja, dekonstruisanja i primene klasičnih koncepata. U francuskoj tradiciji, postuliranje apsolutnog (nesvodljivog) razdvajanja predsvesnog/svesnog i nesvesnog, i povezivanje nesvesnog sa *seksualnim nagonom* (različitim od pojma instinkta) je ključno. U okviru ovog razmišljanja, smatra se da se nesvesno ne može otkriti posmatranjem, već se o njemu jedino može izvesti zaključak u psihičkim pomeranjima ' *après coup*', nakon događaja.

Drugu tendenciju evropskog učenja o nesvesnom zastupa grupa analitičara koja je, uvažavajući postulate kognitivne nauke, neurobiologije i neuronauke, istraživala implicitno *proceduralno znanje i implicitnu memoriju,* gde se, kako se pretpostavlja, nalaze sva infantilna iskustva iz prve dve godine života. U središtu ove konceptualne

teritorije, koja se odnosi na relacione, implicitne ili enaktivne procedure i reprezentacije, nalazi se model razvoja koji je u skladu sa novijim nalazima u teorijama privrženosti, ranoj interakciji roditelj – novorođenče, i afektivnoj i kognitivnoj neuronauci.

Treća važna tendencija u evropskim konceptualizacijama nesvesnog potiče iz *teorije objektnih odnosa* koja se fokusira na ulogu objekta u formiranju nesvesnog, shvaćenog kao proizvod internalizacije relacionih iskustava. Pretpostavlja se da je urođeni nagonski potencijal novorođenčeta oblikovan interakcijama sa okruženjem; nesvesni psihički procesi boje i preoblikuju ove interakcije same po sebi. Nesvesno se u ovoj tradiciji mišljenja strukturiše kroz kvalitet umne transformacije čulnih i emocionalnih doživljaja u primarnim odnosima. Inovativni koncepti prelaznog prostora između selfa i drugog i prelaznog objekta, utrli su put za revidiranje dijade objektnih odnosa sa zalaženjima u područja „trećeg". Teorijski koncepti kao što su analitički treći, budni san i nemišljeno poznato, ukazuju na oblike *nesvesnog znanja* koji *prevazilaze ideju dijade*, istovremeno prožimajući idiom i celokupno biće pojedinca.

U Severnoj Americi, u mnoštvu diskusija o funkcionisanju nesvesnog Ega, o nesvesnom procesu i obradi, o intrapsihičkom konfliktu i kompromisu, o ulozi objekta, subjekta i „drugog" u razvoju i u psihoanalitičkoj situaciji, o internalizaciji, reprezentaciji, simbolizaciji, odigravanjima, horizontalnim naslojavanjima i vertikalnim cepanjima, o 'intersubjektivnosti', neuropsihoanalizi i grupnom nesvesnom, može se uočiti nekoliko sledećih tendencija.

Kod *fokusiranja na proces*, proučavanje nesvesnih procesa, obrade i struktura je odvojeno od nesvesnog sadržaja, pa ipak, sam proces se sve više shvata kao da ima i fluidnu i strukturnu dimenziju.

Prepoznata je *uloga objekta* u formiranju i modulaciji nesvesnih sadržaja i procesa. Ovom novom pravcu je svojstveno ne toliko biološko gledište na „instinkt/nagon". U isto vreme, savremena dinamska neuronauka i neuroanaliza podstakli su preispitivanje frojdijanskih metateorijskih postulata, budući da u centar pažnje vraćaju fiziologiju mozga i tela u pogledu nesvesnih procesa i sadržaja.

Dominantna alternativa klasičnim teorijama na savremenoj američkoj psihoanalitičkoj sceni postala je grupa pristupa poznata pod zajedničkim nazivom *relaciona psihoanaliza*, koji na razne načine naglašavaju suštinski dijadnu, socijalnu, interakcijsku i interpersonalnu prirodu uma. Otud alternativni naziv '*dvopersonalno nesvesno*', nesvesno kokreirano u intersubjektivnom polju. Tradicionalno udružena sa istraživanjima novorođenčadi i neuronaukama, čini se da se ova tendencija kretala od isključenja ka uključivanju dinamske međuigre u unutrašnji svet reprezentacija.

Izvan relacione psihoanalize, savremena debata se ne vodi toliko o odnosnom doprinosu intrapsihičkih naspram relacionih faktora, koliko o *artikulaciji i složenom*

međusobnom delovanju rane (a u analitičkoj situaciji sadašnje) objektove sposobnosti povezivanja-snevanja-simbolizovanja-facilitacije i subjektovog nesvesnog intrapsihičkog „odgovora" i reprezentacije.

Psihoanalitičke orijentacije sve više stavljaju naglasak na „*nereprezentovano*" i „ *podsimboličko*" nesvesno i prateće preispitivanje u kontekstu interpretativnog i neinterpretativnog učestvovanja analitičara, uključujući kontratransferna odigravanja, holding, kontejning i facilitaciju. Kada je naglasak na neinterpretativnim načinima analitičarevog funkcionisanja, on predstavlja teorijsko odstupanje od pristupa tradicionalne teorije konflikta nesvesnom. Kada je naglasak na uvođenju nereprezentovanog i podsimboličkog u interpretativni diskurs, ono predstavlja proširenje intrapsihičkog područja raznoliko definisanih i stratifikovanih nesvesnih procesa.

Mnoge škole mišljenja danas naglašavaju prednosti optimalno *propustljivih granica* između različitih delova uma.

U Latinskoj Americi, tendencije ka sintezi metapsihološkog i kliničkog mišljenja dovele su do nastanka intenzivnih studija o *nesvesnoj logici* i *nesvesnoj komunikaciji*.

Kombinovanjem Frojdovih koncepcija o primarnom procesu sa matematičkim pretpostavkama, pretpostavljeno je da nesvesnom logikom vladaju dva principa: princip uopštavanja, koji objašnjava da logika nesvesnog, za razliku od logike svesnog sistema, ne smatra pojedince odvojenim jedinicama, već članovima beskonačno velikih grupa; i princip simetrije, koji identifikuje način na koji nesvesno identično tretira lice/naličje svakog odnosa. Pretpostavljeno je da *um funkcioniše bi-logički* istovremenim funkcionisanjem svesne i nesvesne logike.

Istorijski utemeljeni u Frojdovim radovima o subjektu, ali usvojivši dalje razrade konceptualizacija transfera, kontratransfera i projektivne identifikacije, latinoamerički analitičari su uveli konceptualizaciju analitičke situacije kao dinamskog polja. Uvereni u duboku intersubjektivnost analitičke situacije, autori su transformisali teoriju snova koristeći koncept sanjarenja. U savremenim prikazima nesvesne komunikacije, sanjanje – postulirano kao stalna psihička funkcija – preuzima još centralniju ulogu nego u klasičnoj teoriji. Shvaćena kao posledica komunikacije između jednog nesvesnog i drugog, svaka seansa se shvata kao dugi zajednički san. Celokupna analiza, tako, postaje razmena sanjarenja.

Sve u svemu, usred razlika između i unutar regionalnih tendencija kod kojih konceptualna pluralnost različito naglašava višestruke dimenzije nesvesnih procesa, sadržaja i struktura, uključujući kontekst njihovog formiranja i promene, javlja se nekoliko **tema koje se preklapaju**.

Stalna potreba za konceptom: Većina psihoanalitičara je saglasna da je koncept nesvesnog važan alat za razumevanje suštinske realnosti ljudskog uma: njegovo kretanje putem „reprezentacije" koje je potpuno odvojeno od pravila kognicije sekundarnog procesa. Nesvesno se uopšteno tumači kao neizbežan nusproizvod – i jedinstven i univerzalan – psihičkih „nekompatibilnosti" pojedinačnog iskustva i kolektivnog života. Mada se pretpostavlja da je srž nesvesnog nastala ili da se „nataložila" u detinjstvu, u traumatskim uslovima, preplavljen um odrasle osobe može u bilo kom trenutku životnog ciklusa stvoriti nove oblasti nesvesnog funkcionisanja. Nesvesno je i dalje temeljni pojam u mnogim školama mišljenja, doduše bez reifikacije i u različitim kontekstima.

Proces: Proučavanje nesvesnih procesa, 'obrade' i struktura generalno se smatra teorijski i klinički važnim isto koliko i tradicionalne analize nesvesnog sadržaja. Čini se da je savremeni trend istraživanje nesvesnih procesa sa njihovim fluidnim i strukturisanim dimenzijama, kao i dekonstruisanje različitih slojeva u nesvesnom funkcionisanju: prvobitno smatrani relativno „nelogičnima" i „nekomunikativnima", danas se na njih gleda kao da imaju sopstvenu logiku i sopstvene načine komunikacije. Veće oslanjanje na jedan nivo nesvesnog funkcionisanja u odnosu na druge može se videti kao važna odrednica odgovora pojedinca na tradicionalnu analitičku tehniku.

Istaknuta uloga objekta, objektnih odnosa i različito konceptualizovane interakcije: Teorije objektnih odnosa razvile su koncept nesvesnog koji se zasniva na relacionim modelima uma, koji podrazumevaju istaknutu ulogu objekta u formiranju (i promeni) nesvesnog. Među različito konceptualizovanim modelima internalizacije relacionih iskustava u recipročnoj interakciji sa urođenim nagonskim/afektivnim potencijalom novorođenčeta, postoji široko rasprostranjeno priznanje da su pored prepoznavanja i zadovoljenja telesnih potreba, mentalizacija, simbolizovanje i komunikativne veštine primarnih negovatelja, kao i njihovi sopstveni nesvesni životi, odlučujući u formiranju i modulaciji nesvesnog sadržaja, strukture i procesa, kao i u artikulisanju svega ovoga putem racionalnijih oblasti uma. Premda je usredsređenost relacionih intersubjektivnih self teoretičara i teoretičara privrženosti na ulogu odrasle osobe u formiranju psihičke strukture stekla široko priznanje, aktuelna je rasprava o približavanju pristupa nekih teoretičara kognitivnim, subjektivnim i intersubjektivnim „psihološkim" realnostima i njihovom udaljavanju od dinamskih pogleda na nesvesno kao ispunjeno konfliktom, prožeto infantilnom seksualnošću i nesvodljivo „drugo". Mnogi savremeni pisci ovog uverenja predviđaju „dvostruke" teorije nesvesnog, u kojima „relaciono nesvesno", kao koncept, dopušta priključivanje psihoanalitičke misli o dinamskim/intrapsihičkim i intersubjektivnim pojavama.

Učestvovanje analitičara: Prepoznavanje uloge objekta u nesvesnom mentalnom životu dovelo je do toga da se postojeće manifestacije kontratransfera obično smatraju drugim kraljevskim putem do intuicije i reprezentacije nesvesnih elemenata koji

su na delu tokom tretmana.

Artikulacija – međusobno delovanje: Diskusija nije više toliko o pojedinačnim doprinosima intrapsihičkih, spoljašnjih i relacionih faktora, jer se proučavanje usmerava ka artikulaciji i složenoj interakciji između rane (a u analitičkoj situaciji sadašnje) objektove sposobnosti povezivanja-snevanja-simbolizovanja-facilitacije i subjektovog nesvesnog intrapsihičkog „odgovora" i reprezentacija.

Oblast nereprezentovanog, nesimbolizovanog nesvesnog: Ćudljivosti telesnog doživljaja u toku razvoja, i kao posledica bolesti i traume, smatraju se ključnim podsticajem i ograničenjem psihičke metabolizacije i razvoja. Interesovanje za nepotisnuto nesvesno snažno je pojačano zahvaljujući grupi analitičara koji uočavaju važna interdisciplinarna preklapanja sa novim istraživanjima nesvesne obrade u neurobiologiji, razvojnim i afektivnim neuronaukama i neuropsihoanalizi. Aktuelna diskusija o dinamskoj prirodi prvih nepotisnutih implicitnih otisaka ostaje trajna kontroverza. Čini se da je razlika između dinamskih i nedinamskih interpretacija neuronaučnih nalaza, povezana sa uključivanjem ili isključivanjem dinamskog međusobnog delovanja u unutrašnji svet reprezentacija, obeležje psihoanalitičke perspektive. Pitanje, koje je inicijalno postavio sam Frojd, o tome zašto interpretacija kod jednih pacijenata aktivira uvid i promenu, a kod drugih ne, i zašto ovaj kvalitativno različit odgovor na klasičnu situaciju nužno ne koincidira sa tradicionalnim ili čak savremenim psihijatrijskim dijagnostičkim razlikama, nastavlja da podstiče teorijska istraživanja u različitim regionima. Od prve formulacije, u smislu „deficita" u ranom obezbeđivanju osnovnih potreba, interesovanje se u regionima razgranalo u intenzivno proučavanje različitih koraka u razvoju kapaciteta za reprezentaciju i simbolizaciju, za vraćanje i proširenje nesvesnog simboličkog funkcionisanja i, samim tim, kapaciteta da se bez poništavanja anksioznosti prenese intimna i idiosinkratska raskoš nesvesnog materijala.

Reverzibilnost – propustljivost: Mnoge škole mišljenja danas naglašavaju kreativno obogaćivanje ljudskog života, koje dopušta dvosmerna propustljivost između različitih delova uma. Čini se da je psihičko zdravlje povezano sa sposobnošću fleksibilnog pristupa višestrukim koegzistirajućim nivoima nesvesne psihičke organizacije i obrade. Brojni modeli su razvili paralelne uvide u pogledu nužne psihičke fluidnosti i kapaciteta za regresiju kod analitičara, kao alata za psihoanalitički rad.

Perspektive polja: Suštinska intersubjektivnost i međuzavisnost ljudskog razvoja navela je mnoge analitičare da se bave „dinamskim dvopersonalnim" poljem između analitičara i pacijenta, susretom u kojem mogu nastati nove razrade/proširenja, a ne puka ponavljanja individualnih nesvesnih pitanja za svakog partnera dijade, i kojem analitičarevo prisustvo i um značajno doprinose. Ovo razmišljanje je u skladu sa kliničkim iskustvima i ubeđenjem mnogih da postoji doživotni potencijal za inventivnije

i kreativnije izraze prethodno isključenog ili na drugi način neintegrisanog psihičkog sadržaja.

Narcisistička pitanja i pitanja identiteta u psihičkoj ravnoteži: Mnogi autori su proširili razumevanje zdravih i patoloških aspekata narcisizma, u psihičkom razvoju i intrapsihičkom odvajanju od internih objekata, ali i kao proces doživotne individuacije i napora da se održi kohezija selfa.

Grupno nesvesno: Kao što je uočeno u kliničkim, institucionalnim i makrosocijalnim kontekstima, i *destruktivni i kreativni potencijal* iracionalnih i regresivnih, a ipak oživljujućih i regenerativnih *nesvesnih sadržaja i procesa* grupe, su neiscrpni.

Savremeni analitičari nastavljaju teorijsko proširivanje nesvesnih procesa koje je otpočeo Frojd, PROUČAVAJUĆI INDIVIDUALNE SUBJEKTE, kao deo njihovih dijadnih i trijadnih interno konfigurisanih društvenih interakcija i grupnih afilijacija. Kreativni procvat mnogostrukih konceptualnih preklapanja, koja međusobno deluju i stoje rame uz rame sa neslaganjima i kontradikcijama u okviru i između pojedinačnih teorija, i unutar i širom tri regiona, verovatno odražava izluđujuće i inspirativne dvosmislenosti i paradokse suštine objekta, nesvesnog, sebe.

Videti i:

KONFLIKT

KONTEJNMENT: KONTEJNER – KONTEJNIRANO

KONTRATRANSFER

TEORIJE OBJEKTNIH ODNOSA

PROJEKTIVNA IDENTIFIKACIJA

LITERATURA

Abend, S.M. (1990). Unconscious fantasies, structural theory, and compromise formations. *J Am Psychoanal Assoc,* 38:61-73.

Abend, S.M. (2005). Analyzing intrapsychic conflict: compromise formation as an organizing principle. *Psychoanal Q*, 74:5-25.

Abraham, K. (1923). Contributions to the theory of the anal character. *Int J Psychoanal* 4:400- 418.

Abraham, K. (1925). The history of an impostor in the light of psychoanalytic knowledge. *Psychoanal Q* 4:570-587.

Abraham, K. (1926). Character-formation on the genital level of libido-development. *Int J Psychoanal* 7:214-222.

Akhtar, S. (ed.) (2009). *Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis*. London: Karnac.

Alexander, B., Feigelson, S., Gorman, J.M. (2005). Integrating the psychoanalytic and neurobiological views of panic disorder. *Neuropsychanal* 7:129-141.

Andreasen (2001). *Brave New Brain : Conquering Mental Illness in the Age of Genome.* New York, Oxford Univ. Press.

Anzieu, D. (1981). *Le groupe et l'inconscient: L'imaginaire groupal.* Paris: Dunod.
Anzieu, D. (1995). *The Skin-Ego*. Segal N, translator, London: Karnac.

Arlow, J.A. (1961). Ego psychology and the study of mythology. *J Am Psychoanal Assoc* 9:371-393.

Arlow, J.A. (1963). Conflict, repression and symptom formation*. Int J Psychoanal* 44:12-22.

Arlow, J., Brenner, C. (1964). *Psychoanalytic concept and structural theory.* NY: International UP.

Arlow, J.A. (1966). Depersonalization and derealization In: Loewenstein, R.M., Newman, L.M., Schur, M., Solnit, A.J., editors. *Psychoanalysis—A General psychology: essays in honor of Heinz Hartmann*, 456-478. NY: International UP.

Arlow, J.A. (1969a). Fantasy, memory and reality testing. *Psychoanal Q* 38:28-51.

Arlow, J.A. (1969b). Unconscious fantasies and disturbances of conscious experience. *Psychoanal Q* 38:1-27.

Arlow, J.A. (1981). Theories of pathogenesis. *Psychoanal Q* 50:488-514.

Arlow, J.A., Richards,A.D. (1991). *Psychoanalytic theory*. In: Dulbecco R editor. *The Encyclopedia of human biology,* 6. NY: Academic P.

Aronson, M.L. (1993). Psychoanalytic Group Theory and Therapy: Essays in Honor of Saul Scheidlinger. *Psychoanal. Psychol* 10:307-309.

Auchincloss, E.L. & Samberg, E. editors (2012). *Psychoanalytic Terms and Concepts.* APA, New Haven and London: Yale University Press.

Aulagnier, P. (2001). *The Violence of Interpretation*. (Sheridan A, transl.). London: Brunner Routledge.

Bach, S. (2006). *Getting from here to there*. Hillsdale, NJ: Analytic P.

Bachant, J.L., Adler, E. (1997). Transference: co-constructed or brought to the interaction? *J Am Psychoanal Assoc* 45: 1097-1120.

Balbernie, R. (2001). Circuits and circumstances: neurobiological consequences of early relationship experiences and how they shape later behaviors. *J Child Psychother* 27:237- 255.

Balint, M. (1952). *Primary love and the psychoanalytic technique.* London: Hogarth.

Baranger, M., Baranger, W. (2008). The analytic situation as a dynamic field, Rogers, S, Churcher, J., translators. Int J Psychoanal 89:795–826. [(1961–2). La situacion analítica como campo dinâmico. *Rev Urug Psicoanal* 4(1):3–54.]

Barnà, C.A. (1990). La relazione analitica e il suo "oggetto". *Rivista di Psicoanalisi, 36:* 305- 339.

Barnà, C.A. (2007a). Transfert e assetto analitico. In: Nicolò A.M. (a cura di) *Attualità del Transfert.* Franco Angeli, Milano.

Barnà, C.A. (2007b). L'inconscio tra natura e cultura. *Psiche* 1: 51-67.

Barnà, C.A. (2014). Concezioni dell'inconscio e metodo psicoanalitico. *Nuova rassegna di Studi Psichiatrici,* Vol.10. (www. nuovarassegnastudipsichiatrici.it)

Barry,V., Fisher, C. (2015). Research on the relation of psychoanalysis and neuroscience: clinical meaning and empirical science. *J Am Psychoanal Assoc,* 62:1087-1096.

Beres, D. (1962). The unconscious fantasy. *Psychoanal Q* 31:309-328.

Beres, D., Arlow, J.A. (1974). Fantasy and identification in empathy. *Psychoanal Q* 43:26- 50.

Bion, W.R. (1959). Attacks on linking. Int J Psychoanal 40:308–15.

Bion, W. (1961). *Experiences in groups.* NY: Basic Books.Bion, W.R. (1962). *Learning from experience.* NY: Basic Books. Bion, W.R. (1963). *Elements of Psychoanalysis*. London, Heinemann.

Bion, W.R. (1965). *Transformations*. London: Karnac.

Bion, W.R. (1970). *Attention and Interpretation.* London:

Karnac. Bion (1978). *Four Discussion with W.R. Bion.* London,

Clunie Press.

Blass, R.B., Carmeli, Z. (2007). The case against neuropsychoanalysis: On fallacies underlying psychoanalysis' latest scientific trend and the negative impact on psychoanalytic discourse. *Int J Psychoanal* 88:19-40.

Blass, R.B., Carmeli, Z. (2015). Further evidence for the case against neuropsychoanalysis: How Yovell, Solms, and Fotopoulous's response to our critique confirms the irrelevance and harmfulness to psychoanalysis of the contemporary neuroscientific trend. *JAPA* 96:1555-1573.

Blum, H.P. (2003). Psychic Trauma and Traumatic Object Loss. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 51:415-431.

Bion, W.R. (1975). *Bion's Brazilian Lectures II*. Rio de Janeiro: Imago Editora.

Blum, H.P. (1996). Seduction Trauma: Representation, Deferred Action, And Pathogenic Development. *J. Amer. Psychoanal. Assn*., 44:1147-1164.

Blum, H.P. (2003). Psychic Trauma and Traumatic Object Loss. *J. Amer. Psychoanal. Assn*., 51:415-431.

Blum, H.P. (2008). A Further Excavation of Seduction, Seduction Trauma, and the Seduction Theory. *Psychoanal. St. Child*, 63:254-269.

Blum, H.P. (2010). Adolescent Trauma and the Oedipus Complex. Psychoanal. Inq., 30:548- 556.

Bollas, C. (1987). The Unthought Known. In: *The Shadow of the Object*. London, Free Association Books.

Bolognini, S. (2016). The Interpsychic Dimension in the Psychoanalytic Interpretation. *Psychoanal. Inq*., 36:102-111.

Boris, H.N. (1986). The "Other" Breast—Greed, Envy, Spite and Revenge. *Contemp. Psychoanal*., 22:45-59.

Boris, H.N. (1989). Interpretation of Dreams, Interpretation of Facts. Contemp. Psychoanal., 25:212-225.

Borensztejn, C.L. editor (2014). *Diccionario de Psicoanálisis Argentino*, Buenos Aires: Asociacion Pscicoanalitica Argentina.

Boston Change Process Study Group (BCPSG) (2007). The Foundational Level of Psychodynamic Meaning: Implicit Process in Relation to Conflict, Defense and the Dynamic Unconscious. *Int J Psycho-Anal* 88:843-860

Boston Change Process Study Group (2008). Forms of relational meaning: issues in the relations between the implicit and reflective-verbal domains. *Psychoanal Dial*, 18, 2:125 -148.

Botella, C. and Botella, S. (2005). *The Work of Psychic Figurability. Mental States without Representation*. Weller A, translator, Hove & New York: Brunner-Routledge.

Botella, C. (2014). On Remembering: The Notion of Memory without Recollection*. Int. J. Psycho-Anal.*, 95: 911-936.

Brakel, L., Kleinsorge, S., Snodgrass, M. & Shevrin, H. (2000). The primary process and the unconscious: Experimental evidence supporting two psychoanalytic presuppositions. *Int. J. Psycho-Anal.* 81:553-569

Brenner, C. (1976). *Psychoanalytic technique and psychic conflict*. NY:

International UP. Brenner, C. (1982). *The mind in conflict*. NY: International UP.

Brenner, C. (1994). Mind as conflict and compromise formation. *J Clinical Psychoanal*

3(4):473-488.

Brenner, C. (1999). Charles Brenner on compromise formation. *J Amer Psychoanal Assoc*, 47 875-876.

Brenner, C. (2000). Brief communication: evenly hovering attention. *Psychoanal Q*, 69: 545- 549.

Brenner, C. (2002). Conflict, compromise formation, and structural theory. *Psychoanal Q,* 71: 397-417.

Brenner, C. (2006). *Psychoanalysis or mind and meanin*g. NY: The Psychoanalytic

Quarterly. Breuer, J., Freud, S. (1893-1895). *Studies on hysteria*. SE 2:1-321.

Bria, P., and Lombardi, R. (2008). The Logic of Turmoil: Some Epistemological and Clinical Considerations on Emotional Experience and The Infinite. *Int J Psycho-Anal 41*: 709-726.

Bromberg, P.M. (1994). “Speak! that I may see you”: Some reflections on dissociation, reality, and psychoanalytic listening. *Psychoanal Dial* 4:517-547.

Bromberg, P.M. (1996). Hysteria, dissociation, and cure: Emmy von N revisited. *Psychoanal Dial* 6:55-71.

Bromberg, P.M. (2003). One Need Not Be a House to Be Haunted: On Enactment, Dissociation, and the Dread of “Not-Me”—A Case Study. *Psychoanalytic Dialogues*, 13:689- 709.

Brown, L. (2011). *Intersubjective Processes and the Unconscious*. London: Routledge.

Bucci, W. (2001). Pathways of Emotional Communication. *Psychoanal. Inq.*, 21:40-70.

Busch, F. (1992). Recurring Thoughts on the Unconscious Ego Resistances. *J Amer Psychoanal Assoc,* 40:1089–1115.

Busch, F. (1993). In the Neighborhood: Aspects of a Good Interpretation and a “Developmental Lag” in Ego Psychology. *J. Amer. Psychoanal. Assoc,* 41:151–176.

Busch, F.N., Oquendo, M.A., Sullivan, G.M., Sandberg, L.S. (2010). An Integrated Model of Panic Disorder. *Neuropsychoanalysis,* 12:67-79.

Buzsáki, G. (2007). The structure of consciousness. *Nature,* 446: 267–267.

Carmeli, Z., Blass, R.B. (2013). The case against neuroplastic analysis: A further illustration of the irrelevance of neuroscience to Psychoanalysis through a critique of Doidge’s *The brain that changes itself. Int J Psychoanal* 94:391-410.

Canestri, J. (2015). The case for neuropsychoanalysis. *JAPA* 96:1575

-1584. Cassirer, E. (1953). *Language and myth*. Mineola, N Y:

Dover.

Cassorla RMS (2013). When the analyst becomes stupid. An attempt to understand enactment using Bion’s theory of thinking. *Psychoanal Q*, 82:323-360.

Chodorow, N.J. (2009). A Different Universe: Reading Loewald through “On the Therapeutic Action of Psychoanalysis”. *Psychoanal Q* 78 : 983-1011.

Civitarese, G. (2014). The Necessary Dream. London: Karnac.

Civitarese, G. (2015). Transformation in hallucinosis and the analyst’s receptivity. *Internat. J. Psycho-Anal.,* 96: 1091–1116.

Civitarese, G., Ferro, A. (2013). The Meaning and Use of Metaphor in Analytic Field Theory. *Psychoanal. Inq*., 33:190-209.

Clyman, R.B. (1991). The Procedural Organization of Emotions: A contribution from cognitive science to the psychoanalytic theory of therapeutic action. *J. Amer. Psychoanal*

Assoc, 39(S):349-382.

Cooper, A. (1988). Our changing views of the therapeutic action of psychoanalysis: Comparing Strachey and Loewald. *Psychoanal. Q* 57: 15-27.

Clyman, R.B. (1991). The procedural organization of emotions: a contribution of cognitive science to the psychoanalytic theory of therapeutic action. *J Amer Psychoanal Assoc* 39 (S): 349-382.

De M'Uzan, M. (2003). Slaves of quantity. *Psychoanal Q* 72: 711 – 725.

De Bianchedi, E.T. (2001). The Passionate Psychoanalyst or Learning from the Emotional Experience. London, Karnac. *Fort- Da*, 7: 19-28.

Dejours, C. (2001). *Le corps, d'abord. Corps biologique, corps érotique et sens moral*. Paris: Payot.

Dunn, J. (2003). Have We Changed Our View of the Unconscious in Contemporary Clinical Work? *J. Amer.Psychoanal.Assn.*, 51:941-955.

Durkin, H. (1964) *The group in depth.* New York: International UP.

Eagle, M.N. (2011). From Classical to Contemporary Psychoanalysis. A Critique and Integration. In: *Conceptions of mind in contemporary psychoanalytic theories*. New York: Routledge.

Etchegoyen, R.H. and Ahumada, J.L. (1990). Bateson and Matte-Blanco: bio-logic and bi- logic. International Review of Psychoanalysis 17: 493-502.

Ellman, S.J. and Moskowitz, M. (Eds.) (1998). *Enactment: Toward a New Approach to the Therapeutic Relationship.* New York: Jason Aronson.

Ellman, S.J., Moskowitz, M. (2008). A study of the Boston Change Process Study Group. *Psychoanalytic Dialogues* 18*:*812-837.

Ellman, S.J. (2010). *When theories touch: A historical and theoretical Integration of psychoanalytic thought*. London: Karnac Books.

Evans, D. (1996). *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*. New York: Routledge.

Fairbairn, W.R.D. (1952). *Psychoanalytic Studies of the Personality.* London: Tavistock Publications.

Fabiani, M., Stadler, G. A., & Wessels, P. M. (2000), True but not false memories produce a sensory signature in human lateralized brain potentials. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 2: 941-949.

Ferenczi, S. (1932-1991). *Diario Clínico*. São Paulo.Martins Fontes.

Ferenczi, S. (1949). Confusion of the tongues between the adults and the child (The language of tenderness and of passion). *Int J Psycho-Anal* 30: 225-230.

Fernando, J. (2009). *The processes of defense: trauma, drives, and reality -- a new synthesis.*

Lanham, MD: Jason Aronson.

Fernando, J. (2012). Trauma and the zero process. *Canadian J Psychoanal* 20: 267 - 290.

Ferarri, A.B. (2004). *From the Eclipse of the Body to the Dawn of Thought*. London: Free Association Books.

Ferro, A. (1998). *Nella Stanza D´Analise. [Na sala de Analise.]* Rio de Janeiro: Imago.

Ferro, A. (2004). L'étrange cas d'Hannibal Lecter et de son analyste Davy Crockett. *Revue française de psychanalyse* 68: 1481 – 1492.

Ferro, A. (2009). Transformations in dreaming and characters in the psychoanalytic field. Internat. J. Psycho-Anal., 90: 209–230.

Ferro, A. and Basile, R. (2009). *The Analytic Field: A Clinical Concept*. London: Karnac Books.

Ferro, A. & Civitarese, G. (2016). Confrontation in the Bionian Model of the Analytic Field, *Psychoanalytic Inquiry*, 36:4, 307-322.

Ferro, A. and Foresti, G. (2013). Bion and Thinking. *Psychoanal. Q.*, 82(2):361-391

Fiorentini, G.; Frangini G.; Molone, P.; Mori Ubaldini, M.; Robutti, A.; Savoia, V. (2001). L'Inconscio nelle prospettive relazionali. *Rivista di Psicoanalisi,* 47: 51-75.

Fonagy, P. (1999). Memory and therapeutic action*. Int J Psycho-Anal* 80 (2):215-223.

Fosshage, J. (1997). The organizing functions of dreams. *Contemp Psychoanal* 33 (3):

429-

458.

Fosshage, J. (2005). The explicit and implicit domains in psychoanalytic change. *Psychoanal Inq* 25 (4): 516-539.

Fosshage, J. (2011a). How do we "know" what we "know?" And change what we "know?"

Psychoanal Dial 21 (1): 55-74.

Fosshage, J. (2011b). The use and impact of the analyst's subjectivity with empathic and other listening/experiencing perspectives. *Psychoanal Q* 80 (1): 139-160.

Frank, A. (1969). The unrememberable and the unforgettable: passive primal repression. *Psychoanal Study Child Psychoanal* 24: 48-77.

Freud, A. (1936). *The Ego and the mechanisms of defense.* New York: International UP.

Freud, A. (1965). *Normality and pathology in childhood*: *assessment of development*. New York: International UP.

Freud, S. (1892-1899). *Extracts from the Fliess papers*. *SE* 1:173-280.

Freud, S. (1895). *Project for scientific psychology. SE* 1: 281-391.

Freud, S. (1893). *On the psychical mechanism of hysterical phenomena*: *A lecture*. *SE* 3: 25- 39.

Freud, S. (1894). *The neuro-psychoses of defense*. *SE* 3: 41-61.

Freud, S. (1896). *Further remarks on the neuro-psychoses of defense. SE* 3:

157-185. Freud, S. (1900a). *The interpretation of dreams*. *SE* 4: 1-338.

Freud, S. (1900b). *The interpretation of dreams. SE* 5: 339-

625 Freud, S. (1901). *The Psychopathology of everyday life*.

SE 6:1-279.

Freud, S. (1905a). *Fragment of an analysis of a case of hysteria*. *SE* 7:1

-122 Freud, S. (1905b). *Three Essays on the Theory of Sexuality*. *SE* 7:

123-246. Freud, S. (1905c). *Jokes and their relation to the unconscious. SE* 8:9-236.

Freud, S. (1908a). *Hysterical phantasies and their relation to bisexuality*. *SE* 9:

155-166. Freud, S. (1908b). *Character and anal erotism*. *SE* 9: 167-176.

Freud, S. (1909a). *Analysis of a phobia in a five-year-old boy*. *SE* 10:5-

149. Freud, S. (1909b). *Notes upon a case of obsessional neurosis*. SE

10:155-249.

Freud, S. (1910). *A special type of choice of object made by men* (Contributions to the psychology of love I). *SE* 11:165-175.

Freud, S. (1911a). *Psychoanalytic notes on an autobiographical account of a case of paranoia. SE* 12: 1-84.

Freud, S. (1911b). *The handling of dream interpretation in psycho-analysis*. *SE* 12: 89-

97. Freud, S. (1911c). *Formulations on the two principles of Mental Functioning*. *SE* 12:

213-226. Freud, S. (1912a). *A note on the Unconscious in Psychoanalysis*. *SE* 12: 255-

266.

Freud, S. (1912b). *Recommendations to physicians practicing psycho-analysis*. *SE* 12:111-120.

Freud, S. (1913). *The disposition to obsessional neurosis: a contribution to the problem of the choice of neurosis*. *SE* 12: 313-326

Freud, S. (1912-1913). *Totem and taboo*. *SE* 13:1-162.

Freud, S. (1914a). *Remembering, repeating, and working through*. *SE* 12*:*

145-156. Freud, S. (1914b). *On Narcissism: An Introduction. SE* 14: 67-102.

Freud, S. (1914c). *On the History of the Psycho-Analytic Movement*. *SE* 14:

1-66. Freud, S. (1915a). *Instincts and their vicissitudes*. *SE* 14: 109-140.

Freud, S. (1915b). *Repression. SE* 14: 141-

158. Freud, S. (1915c). *The unconscious*. *SE*

14: 159-215.

Freud, S. (1916-17 [1915-17]). *The introductory lectures on psychoanalysis. SE* 15: 15-

240. Freud, S. (1916-17). *The introductory lectures on psychoanalysis. SE* 16: 243-463.

Freud, S. (1917). A metapsychological supplement to the theory of dreams. *SE* 14:

217-235. Freud, S. (1918). *From the history of an infantile neurosis*. *SE* 17: 1-124.

Freud, S. (1919). *A child is being beaten*. *SE* 17:175-

204. Freud, S. (1920). *Beyond the pleasure principle*.

SE 18: 7-64.

Freud, S. (1921). *Group psychology and the analysis of the ego*. *SE* 18: 65-144.

Freud, S. (1922). *Some neurotic mechanisms in jealousy, paranoia, and homosexuality*. *SE* 18:223-232.

Freud, S. (1923a). *The ego and the id. SE* 19:1–66.

Freud, S. (1923b). *Two encyclopaedia articles. SE* 18: 235-

262. Freud, S. (1924). *Neurosis and psychosis*. *SE* 19, p. 147

-153.

Freud, S. (1925a). *An autobiographical study*. *SE* 20:7-

74. Freud, S. (1925h). *Negation*. *SE* 19, p. 235-36.

Freud, S. (1926). *Inhibitions, symptoms, and anxiety. SE*

20:77-178. Freud, S. (1927). *Fetishism*. *SE* 21:152-157.

Freud, S. (1930). *Civilization and its discontents*. *SE* 21:57-146.

Freud, S. (1933). *New introductory lectures on psycho-analysis*. *SE* 22:

1–182. Freud, S. (1937a). *Constructions in analysis*. 23:. 257-269.

Freud, S. (1937b). *Analysis terminable and interminable*. *SE*

23:209-254. Freud, S. (1939). *Moses and monotheism*. *SE* 23: 6-

137.

Freud, S. (1940a). *An outline of psycho-analysis. SE* 23: 139-208.

Freud, S. (1940b [1938]). *Splitting of the ego in the process of defence*. *SE* 23:275-278.

Foulkes, S.H. (1948). *Group analytic psychotherapy*. London: William Heinemann Medical Books Ltd.

Fromm, E. (1941). *Escape from freedom.* London: Farrar&Rinehart.

Gabbard, G.O. & Westen, D. (2003). Rethinking therapeutic action. *Int.J.Psycho-Anal*., 84: 823- 841.

Gaburri, E., Ambrosiano, L. (2003). *Ululare coi lupi. Conformismo e reverie*. Torino: Bollati Boringhieri.

Gedo, J. (1979). *Beyond interpretation* New York: Int. Univ. Press.

Gill, M. (1963). *Topography and systems in psychoanalytic theory.* New York: International UP.

Gill, M. (1976). Metapsychology is not psychology. In: *Psychology Versus Metapsychology*.

M. Gill & P. Holzman (eds.). New York: International UP, pp. 71–105.

Gill, M. (1982). Analysis of transference, vol. I: Theory and Technique. *Psychol. Issues*, Monogr. 53. New York: International UP.

Gill, M. and Hoffman, I.Z. (1982). Analysis of transference, vol. II: Studies of Nine Audio- Recorded Sessions. *Psychol. Issues*, Monogr. 54. New York: International UP.

Gill, M. (1994). *Psychoanalysis in transition: A Personal View. Hillsdale*. NJ: The Analytic Press.

Gerson S (2004). The relational unconscious: A core element of intersubjectivity, thirdness, and clinical process. *Psychoanal. Q* 73: 63-98.

Ginot, E. (2015). The *Neuropsychology of the Unconscious: Integrating Brain and Mind in Psychotherapy*, New York: WW Norton.

Glass, J.M. (2008). Group phantasy: Its place in the psychology of genocide. *Int J Appl Psychoanal Stud* 5: 211-221.

Goldberg, A. (1999). Between empathy and judgment. *J Amer Psychoanal Assoc* 47:351-365.

Glatzer, H. (1953). Handling transference resistance in group therapy. *Psychoanal Rev* 40: 36- 43.

Gray, P. (1994). *The ego and the mechanisms of defense.* Northridge, NJ: Jason

Aronson. Green, A. (1969). Sexualité et Idéologie chez Marx et Freud. *Etudes*

Freudiennes 1-2: 187-217. Green, A. (1973). *Le discours vivant*, Paris: Presses

Universitaires de France

Green (1975). The Analyst, Symbolization and Absence in the Analytic Setting (On Changes in Analytic Practice and Analytic Experience). *Int J Psycho-Anal*, 56:1-25.

Green, A. (1999). Consilience and rigour commentary by André Green. *Neuro-Psychoanal* 1:40-4. Green, A. (2008). *Orientações para uma Análise Contemporânea*. Rio de Janeiro: Imago.

Green, A. (2002a). *Time in Psychoanalysis*. London. New York: Free Association Books.

Green, A. (2002b). A Dual Conception of Narcissism: Positive and Negative Organizations. *Psychoanal Q*., 71:631-649.

Green, A. (2005) *Key Ideas for a Contemporary Psychoanalyis*. London. The New Library of Psychoanalysis.

Greenberg, J. (1991). *Oedipus and beyond: A clinical theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Grigsby, J. and Hartlaub, G. (1994). Procedural learning and the development and stability of character. *Perceptual Motor Skills*, 79: 355-370.

Grinberg, L. (1962). On A Specific Aspect of Countertransference due to the Patient Projective Identification. *Int J Psychoanal* 43 :436-40.

Grotstein, J.S. (1978). Inner Space: Its Dimensions and Its Coordinates. *Int J of Psychoanal*, 59: 55-61.

Grotstein, J.S (1997). Bion the Pariah of "O". *British Journal Of Psychotherapy*, 14: 77-90.

Grotstein, J.S. (2000). Who is the Dreamer who dreams the dream? A study of psychic presences. Hillsdale. NJ: The Analytic Press.

Grotstein, J.S. (2004a). "The Light Militia of the Lower Sky": The Deeper Nature of Dreaming and Phantasying. *Psychoanal. Dial*., 14:99-118.

Grotstein, J.S. (2004b). The seventh servant: The implications of a truth drive in Bion's theory of 'O'. *Int. J. Psycho-Anal.,* 85:1081-1101.

Grotstein, J.S. (2005). Projective Transidentification: An Extension of the Concept of Projective Identification. *Int J Psychoanal* 86 :1051-69.

Grotstein, J. S.(2007). *A Beam of Intense Darkness*. London, Karnac.

Grotstein, J. S. (2008): The Overreaching Role of Unconscious Phantasy. Psychoanalytic Inquiry, 28: 190-205.

Grottein, J. S. (2014). Personal Communication with Eva D. Papiasvili

Guignard, F. (1995). The Infantile In The Analytic Relationship. Int. J. Psycho-Anal., 76:1083- 1093.

Hatcher, R. L. (1990). [Review of relational concepts in psychoanalysis: An integration. *Psychoanal Books* 1: 127–136.

Hartmann, H. (1939). *Ego psychology and the problem of adaptation*. D. Rapaport (Trans.). New York: International UP

Hartmann, H., Kris, E. and Loewenstein, R.L. (1946). Comments on the formation of psychic structure. *Psychoanal Study Child* 2: 11-38.

Heimann, P. (1950). On Countertransference. Int J Psychoanal 31 :81-4.

Herron, W.G. (1995). Development of the ethnic unconscious. *Psychoanal. Psychol.* 12: 521- 532.

Hinshelwood, B. (2015). Neuroscience and the "science" of psychoanalysis letter to the editor. *Int J Psychoanal* 96:1677-1681.

Horney, K. (1941). *Neurosis and human growth.* New York: Norton.

Jacobson, E. (1964). *The self and the object world.* New York: International UP.

Johnson, B. (2008). Just What Lies "Beyond the Pleasure Principle"? *Neuropsychoanalysis*, 10:201-212.

Johnston, A., Malabou, C. (2013). *Self and Emotional Life: Philosophy, Psychoanalysis, and Neuroscience.* NY: Columbia University Press.

Kahn, L. (2013). "If one only knew *what* exists!" In: Levine HB, Reed GS & Scarfone D, editors. *Unrepresented States and the Construction of Meaning. Clinical and Theoretical Contributions*. London: Karnac,

Kaës, R. (2010). Il lavoro dell'inconscio in tre spazi della realtà psichica. Un modello della complessità. *Rivista Psicoanal*., 56: 671-685.

Kaës, R. (2014). La Position Idéologique: Tyrannie de l'Idée, de l'Idéal et de l'Idole. *Canadian J. Psychoanal*. 22: 34-55.

Kahn, L. (2014). *Le psychanlyste apathique et le patient postmoderne*. Paris: Editions de l'Olivier

Kandel, E. (1998). A new intellectual framework for psychiatry. *Amer.J. Psychiat*., 155: 457- 469.

Kandel, E. (1999). Biology and the Future of Psychoanalysis: A New Intellectual Framework for Psychiatry Revisited. *Amer. J. Psychiat*., 156:505-524.

Kanzer, M. (1971). The Unconscious Today: Essays in honor of Max Schur. New York: International Universities Press.

Kaplan-Solms, K. and Solms, M. (2000). *Clinical Studies in Neuro-Psychoanalysis: Introduction of a Depth Neuropsychology*. London: Karnac.

Kauff, P.F. (2011). What Is Going On Inside? The Treatment of Political Prisoners and Trauma Victims: Individual and Societal Implications. *Internat J Group Psychotherapy* 61: 127-134.

Kaës, R. (ed) (1993). *Transmission de la Vie Psychique entre Générations*. Paris: Dunod.

Keene, J. (1998). Unconscious Logic: An Introduction to Matte-Blanco's Bi-logic and Its Uses. By Eric Rayner. Int. J. Psycho-Anal., 79:1033-1040.

Kernberg, O.F. (1966). Structural Derivatives of Object Relationships. *Int J Psycho-Anal* . 47: 236-252.

Kernberg, O.F. (1994). Mass Psychology through the Analytic lens. In: *The Spectrum of Psychoanalysis. Essays in Honor of Martin Bergman.* Eds. AK Richards, AD Richards, Madison, C.T.: International UP.

Kernberg, O.F. & Ahumada, J. (2000). Bion, A Binocular View: Groups and Individuals. *Int J Psycho-Anal* 81:991-994.

Kernberg, O.F. (2003). Sanctioned Social Violence. *Int. J. Psycho-Anal* 84: 683-698.

Kernberg, O.F. (2015). Neurobiological correlates of object relations theory: The relationship between neurobiological and psychodynamic development. *Int Forum Psychoanal* 24 (1): 38- 46.

Klein, G. (1976). *Psychoanalytic Theory.* New York: International UP.

Klein, M. (1935). A contribution to the psychogenesis of manic-depressive states. *Int J Psycho- Anal,* 16:145-174.

Klein, M. (1946). Notes on some schizoid mechanisms. Int J Psychoanal, 27:99–110. [(1996); also In: (1952). *Developments in Psychoanalysis.* London: Hogart Press.

Klein, M. (1952/1975). Some Theoretical Conclusions Regarding the Emotional Life of the Infant. In: Envy and Gratitude and Other Works 1949-1963. London: Hogarth Press.

Kohut, H. (1971). *The Analysis of the Self*. New York: International

UP. Kohut, H. (1977). *The Restoration of the Self.* New York:

International UP.

Krause (2012). *Allgemeine Psychosomatische Behandlungs – und Krankheitslehre* [General Psychosomatic Treatment – and Nosology]. Stuttgart : Kohlhammer.

Kris, E. (1956a). On some vicissitudes of insight in psychoanalysis. In: Kris (1975), pp 252- 271.

Kris, E. (1956b). The personal myth: a problem in psychoanalytic technique. In: Kris (1975), pp. 272-300.

Kris, E. (1956c). The recovery of childhood memories in psychoanalysis. In Kris (1975), pp 301-340.

Kris, E. (1975). *The Selected Papers of Ernst Kris.* New Haven and London: Yale University Press.

Lacan, J. (1959-60) *The Seminar of Jacques Lacan, Book VII, The Ethics of Psychoanalysis*, trans D. Porter, New York: Norton, 1992.

Lacan, J. (1957-58). *Le Séminaire, Livre V, Les formations de l'inconscient*, Paris: Seuil 1998.

Lacan, J. (1966 [1956]). Réponse au commentaire de Jean Hyppolite sur la 'Verneinung' de Freud. *Écrits*, Paris: Seuil, p. 387-88.

Lacan, J. (1993) *The Psychoses. The Seminar III of Jacques Lacan*. (orig. work from 1955- 1956) London: Routledge.

Lacan, J. (1999). *The limits of Love and Knowledge* In*: Encore.* (orig. work from 1972-73). New York. W.W. Norton.

Lacan, J. (2004). The instance of the letter in the unconscious. In: *Ecrits*. (orig. work from 1957.) (transl. B. Fink), New York: Norton. pp. 138-168.

Langer, S. K. (1948). *Philosophy in a new key: A study in the symbolism of reason, rite, and art*. New York: Penguin.

Laplanche, J. (1999a). The unfinished Copernican revolution. In: *Essays on Otherness*, pp. 52-

83. (trans Thurston L), London and New York: Routledge.,.

Laplanche, J. (1999b). Implantation, Intromission. IN: Laplanche, J. *Essays on Othernes, s*

p.133-138. London and New York. Routledge.

Laplanche, J. (1999c). *The Unconscious and the Id*. London. Rebus Press. (orig. work: 1981: Vol. IV, Problematique, Paris: PUF).

Laplanche, J. (2011). *Freud and the Sexual*. *The Unconscious in Translation*. (House J, Ray N, Fletcher J, transl.). London: International Psychoanalytic Books.

Laplanche, J., Pontalis, J-B (1967/73). *The Language of psycho-analysis.* New York: Norton.

Lebovici, S., Diaktine, R., Kestemberg, E. (1958). Bilan de dix ans de pratique psychodramatique chez l'enfant l'adolescent. In : *La Psichiatrie de l'enfant.Vol. I.* Paris: PUF.

LeDoux J. E. (1992). Emotion as memory. In *Handbook of Emotion and Memory*, ed. S. Christianson. Hillsdale, NJ: Erlbaum, pp. 269-88.

LeDoux, J. (1996). *The Emotional Brain.* New York: Simon & Schuster.

Levine H.B. (2013). Comparing Field Theories. *Psychoanal. Dial*., 23:667-673.

Lifton, R.J. (1993). *Protean self: resilience in the age of fragmentation*. New York: Basci Books.

Loewald, H.W. (1960). On the Therapeutic Action of Psycho-Analysis. *Int J Psycho-Anal* 41:16-33.

Loewald, H.W. (1971). On Motivation and Instinct Theory. *Psychoanal Study Child*, 26: 91- 128.

Loewald, H.W. (1978). Instinct theory, object relations, and psychic-structure formation. *J Am Psychoanal Assoc* 26:493-506.

Loewenstein, R. (1953 [1982}). Some remarks on defenses, autonomous ego, and *psychoanalytic technique. In: Practice and Precept in Psychoanalytic Technique* . pp. 40-51. New Haven, CT: Yale University Press.

Lombardi, R. (2000). Reflections on some of Matte-Blanco's and Ferarri's hypotheses. Revista Psicoanal., 46: 683-7-6.

López-Ballestros, L. (1923). *Sigmund Freud: Obras completas, vol. IV*. Madrid: Biblioteca Nueva.

Luria, A.R. (1966). *The Cortical Functions in Man.* New York: Basic

Books. Luria, A.R. (1973). *The Working Brain*. Aylesbury: Penguin.

Lynch, A.A., Richards, A.D. and Bachant, J.L. (1997). Interaction in the transference / countertransference continuum. Presented at the *40th International Psychoanalytic Association Congress.* Barcelona, Spain.

Lynch, A.A. & Richards, A.D. (2010). Leo Rangell: The Journey Of A Developed Freudian. *Psychoanal Rev*, 97: 361-391.

Lyons-Ruth, K. (1998). Implicit relational knowing: its role in development and psychoanalytic treatment. *Inf. Ment. Health Journ* 19: 282-289.

Lyons-Ruth, K. (1999). The two-person unconscious. Intersubjective dialogue, enactive relational representation and the emergence of new forms of relational organization. *Psychoanal.Inq.*, 19: 576-617.

Mahler, M.S. (1963). Thoughts about Development and Individuation. Psychoanal. St. Child, 18:307-324.

Mahler, M.S., Pine, F. and Bergmann, A. (1975). The Psychological Birth of the Human Infant: Symbiosis and Individuation. New York: Basic Books.

Malberg, N., Raphael-Leff, J. (2014). Introduction in *Fairbairn and the Object Relations tradition*. Edited by GS Clarke & DE Scharff. London: Karnac Books.

Mancia, M. (1980). *Neurofisiologia e vita mentale.* Bologna: Zanichelli.

Mancia, M. (2000). Sulle molte dimensioni della memoria: neuroscienze e psicoanalisi. *Psiche,* VIII, 2:181-193.

Mancia, M. (2006a). *Psychoanalysis and Neuroscience*. Milan: Springer.

Mancia, M. (2006b). Implicit Memory and Early Unrepressed Unconscious: their Role in the Therapeutic Process (How the Neurosciences can contribute to Psychoanalysis). *Int J Psychoanal,* 87: 83-103.

Mancia, M. (2007). L'Inconscio e la sua storia. *Psiche 1: 35-50.*

Martini, G. (2005). *La sfida dell'irrapresentabile*. Franco Angeli: Milano.

Matte-Blanco, I. (1959). Expression in symbolic logic of the characteristics of the system Ucs, or the logic of the system Ucs. *Int J Psycho-Anal*, 40: 1-5.

Matte-Blanco, I. (1975). *The unconscious as Infinite Sets: An Essay in Bi-Logic*. London, Duckworth.

Matte-Blanco, I. (1988). *Thinking, feeling and being*. London, Routledge.

McKenzie, R. (1992). *The Classics in Group Psychotherapy.* The Guilford Press: New York.

Mom, J. (1980). *Aportaciones al Concepto de Objeto en Psicoanálisis*. Buenos Aires. Amorrortu.

Newirth, J. (2003). Between Emotion and Cognition: The Generative Unconscious. New York: Other Press.

Neyraut, M. (1978). Les Logiques de l'Inconscient. Paris: Hachette

Nitsun, M. (1996). *The Antigroup: Destructive Forces in the Group and their Creative Potential.* London: Routledge.

Ogden, T. (1980). On the nature of schizophrenic conflict. *Int J Psycho-Anal* 61: 513–33.

Ogden, T.H.(1982). *Projective Identification and Psychotherapeutic Technique* New York: Jason Aronson.

Ogden, T.H. (1992a). The dialectically constituted/decentred subject of psychoanalysis. I. The Freudian subject. *Int J Psycho-Anal* 73: 517–526.

Ogden, T.H. (1992b). The dialectically constituted/decentred subject of psychoanalysis. II. The contributions of Klein and Winnicott. *Int J Psycho-Anal* 73: 613–626..

Ogden, T. (1994). The Analytical Third: Working with Intersubjective Clinical Facts. *Int J. Psycho-Anal*. 75: 3-20.

Ogden, T.H. (2003). What's true and whose idea was it?. *Int. J. Psycho-Anal*., 84:593-

606. Ogden, T.H. (2005). What I Would Not Part With. *Fort Da*, 11:8-17.

Ogden, T. (2007). On Talking-as-dreaming. *Int. J. Psycho-Anal*. 88:575-589.

Panksepp, J. (1999). Drives, Affects, Id Energies, and the Neuroscience of Emotions. Response to the Commentaries by Jaak Panksepp. *Neuropsychoanal* 1:69-89.

Papiasvili, E.D. (1995). Conflict In Psychoanalysis and In Life. *Int. Forum Psychoanal.,* 4:215- 220.

Papiasvili, E.D. (2011). Sibling Transference Phenomena in Experiential Process Groups. *Group* 35:289-303.

Papiasvili, E.D. and Mayers, L.A. (2013). Perceptions, Thoughts and Attitudes in the Middle Ages. In: *Abnormal Psychology Across the Ages.* Vol. 1: pp.15-31. Plante, T. (Ed.), Oxford: Praeger.

Papiasvili, E.D. (2014). The Contemporary Relevance of Sándor Ferenczi's Concept of Identification with the Aggressor to the Diagnosis and Analytic Treatment of Chronic PTSD. *Psychoanal Inq* 34: 122-134.

Papiasvili, E.D. (2015). Translational Aspects of Interpretation Today: A Dynamic and Developmental View. *Psychoanal Inq,* 38: 88-101.

Papiasvili, E.D. and Mayers, L.A. (2014). Specific Educational Practices for Girls and Boys in Relation to the Prevailing Perceptions, Thoughts, and Attitudes in the Middle Ages: A Psychoanalytic Hypothesis. Featured Lecture, *37th annual convention of the International Psychohistory Association,* New York, June 4-6, 2014.

Papiasvili, E.D. and Mayers, L.A. (2016). Two Medieval Lives: Hildegard of Bingen and William Marshal. *Clio's Psyche*, 22: 300-307.

Peirce, C.S. (1894). "What is a sign?" in *The Essential Peirce*, vol. II (1893-1913), (Edited by the Peirce Edition Project) Bloomington: Indiana University Press, 1998, pp. 4-10.

Pichon-Rivière, E. (1977). Obras Completas. Buenos Aires: Nueva

Visión. Pontalis, J.B. (2001). *Ce temps qui ne passe pas*. Gallimard:

Paris.

Pulver, S.E. (2003). On the astonishing clinical irrelevance of neuroscience. *J Am Psychoanal Asso,* 51:755-772.

Racker, H. (1953). A Contribution to the Problem of Countertransference. *Int J PsychoAanal,* 34 :313-24.

Racker, H. (1957). The meanings and uses of countertransference. *Psychoanal Q* 26:303- 357.

Rangell, L. (1963a). The Scope of Intrapsychic Conflict—Microscopic and Macroscopic Considerations. *Psychoanal Study Child* 18:75-102.

Rangell, L. (1963b). Structural Problems in Intrapsychic Conflict. *Psychoanal Study Child*, 18:103-138.

Rangell, L. (1967). Psychoanalysis, Affects, and the 'Human Core'—On theRelationship of Psychoanalysis to the Behavioral Sciences. *Psychoanal Q*, 36:172-202.

Rangell, L. (1969a). The Intrapsychic Process and its Analysis—A Recent Line of Thought and its Current Implications. *Int J Psycho-Anal*, 50:65-77.

Rangell, L. (1969b). Choice-Conflict and the Decision-Making Function of the Ego: A Psychoanalytic Contribution to Decision Theory. *Int J Psychoanal,* 50:599-602.

Rangell, L, (1971). The Decision-Making Process: A Contribution from Psychoanalysis. *Psychoanal Study Child*, 26:425-452.

Rangell, L. (2004). *My life in theory*. New York: Other Press.

Rangell, L. (2007). *The road to unity in psychoanalytic theory*. New York: Aronson.

Rapaport, D. and Gill, M. M. (1959). The Points of View and Assumptions of

Metapsychology.

Int J Psycho-Anal 40: 153-162.

Rayner, E. (1981). Infinite experiences, affects and the characteristics of the unconscious. *Int J Psycho-Anal,* 62: 403-412.

Rayner, E. (1995). Is there any logic in feelings? An introduction to Matte-Blanco's theory of emotions. *British J Psychotherapy,* 12: 242-250.

Reid, W. (1999). Le cadre analytique revisité. *Filigrane* 8:33-48.

Reid, W. (2008a). Un nouveau regard sur la pulsion, le trauma et la méthode analytique. Première partie : Une théorie de la psyche. *Filigrane* 17(1): 68-94.

Reid, W. (2008b). Un nouveau regard sur la pulsion, le trauma et la méthode analytique. Deuxième partie : une théorie de la méthode. *Filigrane* 17(2): 70-98

Reich, W. (1931a). Character Formation and the Phobias of Childhood. *Int J Psycho-Anal* 12: 219-230.

Reich, W. (1931b). The Characterological Mastery of the Oedipus Complex. *Int J Psycho- Anal* 12: 452-467.

Reik, T. (1948). Listening with the Third Ear. Farrar, New York. Straus and

Company. Reiner, A. (2012). *Bion and Being. Passion and the Creative Mind.*

London, Karnac.

Rey, H. (1976). The Unconscious as Infinite Sets: An Essay in Bi-Logic, book review. *Int. J. Psycho-Anal*., 57:491-496.

Richards, A.D. (1992) Unconscious fantasy: an introduction to the work of Jacob Arlow. *J Clin. Psychoanal.* 1:505-512.

Richard, A.D. (1986). *Introduction in: Psychoanalysis, the Science of Mental Conflict: Essays in Honor of Charles Brenner*. (Arnold Richards and Martin Willick, eds.). Hillsdale, N.J.: The Analytic Press. Richards, A.D. and Lynch, A.A. (2010). From Ego Psychology to Contemporary Conflict Theory: A Historical Overview. In: Ellman S (ed.) (2010) *When Theories Touch*. London: Karnac Books.

Richards, A.K. and Richards, A.D. (2000). Benjamin Wolstein and Us: Many Roads Lead to Rome. *Contemporary Psychoanal* 36: 255 – 265.

Rice, A.K. (1969) Individual, Group, and Intergroup Processes. *Human Relations* 22:565-584.

Rothstein, A. (2005). Compromise Formation Theory: An Intersubjective Dimension. *Psychoanal Dial* 15:415-431.

Rosolato, G. (1969). *Essais sur le symbolique.* Paris: Gallimard.

Sandler, J., Sandler, A. (1984). The past unconscious, the present unconscious and interpretation of transference. *Psychoanal Inq* 4:367-399.

Sandler, J. (1976). Dreams, Unconscious fantasies and identity of perception. *Int Rev Psychoanal* 3:33-42.

Sandler, J., Sandler, A. (1987). The past unconscious, the present unconscious and the vicissistudes of Guilt. *Int J Psycho-anal* 68:341=341.

Sandler, J., Sandler, A. (1994). The past unconscious and the present unconscious: a contribution to a technical frame of reference. *Psychoanal St Child* 49: 278-292.

Sandler, J., Rosenblatt, B. (1962). The Concept of the Representational World. *Psychoanal St Child* 17:128-145.

Scarfone, D. (2006). A matter of time: Actual time and the production of the past. *Psychoanal Q* 75L 807-834.

Scarfone, D. (2014a). L'impassé, actualité de l'inconscient, in : *L'actuel en psychanalyse, Bulletin de la Société Psychanalytique de Paris,* Paris: PUF.

Scarfone, D. (2014b). The Work of Remembering and the Revival of the Psychoanalytic Method. Int. *J. Psycho-Anal.,* 95:965-972.

Scarfone, D. (2016a). Enactive cognition, time, and the unconscious. *Psychoanal Inq.* In press.

Scarfone, D. (2016b). El inconsciente que habla y el inconsciente de que hablamos. *Caliban*. In press.

Schafer, R. (1976). *A new language for psychoanalysis*. New Haven and London: Yale Univ Press

Schore, A.N. (2003). *Affect Regulation and the Repair of the Self*. New York: Norton.

Schur, M. (1966). *The id and the regulatory principles of mental functioning.* New York: International UP.

Shevrin, H. (1994). The Uses and Abuses of Memory. *J Amer Psychoanal Assoc*

42:991-996. Shevrin, H. (1997). Commentaries. *J Am Psychoanal. Assoc* 45:746-753.

Shevrin, H. (1999). University of Michigan: Program of research on Unconscious Processes. *Neuropsychoanal* 1:287-288.

Shevrin, H. (2002). A Psychoanalytic View of Memory in the Light of Recent Cognitive and Neuroscience research. *Neuropsychoanal* 4:131-139.

Shevrin, H., and Dickman, S. (1980). The psychological unconscious: A necessary assumption for all psychological theory? *Amer. Psychologist*, 35:421-434.

Shevrin, H., Williams, W. J., Marshall, R. E., Hertel, R. K., Bond, J. A., & Brakel, L. A. (1992). Event-related potential indicators of the dynamic unconscious. *Consciousness Cognition*, 1:340-366.

Shevrin, H., Bond, J. A., Brakel, L. A., Hertel, R. K., & Williams, W. J. (1996). *Conscious and Unconscious Processes: Psychodynamic, Cognitive, and Neurophysiological Convergences*. New York: Guilford Press.

Shevrin, H., Snodgrass, M., Brakel, L., Kushwaha, R., Kailada, N., Basan, A. (2013). Subliminal unconscious conflict alpha power inhibits supraliminal conscious symptom experience. *Frontiers in Human Neuroscience,* 7: 544. Doi:10.3389/00544.

Siegel, D.J. (1999). *The Developing Mind: Towards a Neurobiology of Interpersonal Experience*. New York: The Guilford Press.

Siegel, D.J. (2007*). The Mindful Brain.* New York: Norton.

Slavson, S.R. (1947). *General Principles and Dynamics. Practice of Group Therapy.* New York: International UP.

Solms, M. (1997). *The Neuropsychology of Dreams*. Mawah, NJ: Lawrence

Erlbaum. Solms, M. (2000a). Freud, Luria and the Clinical Method. *Psychoanal*

Hist 2: 76-109.

Solms, M. (2000b). Dreaming and REM sleep are controlled by different brain mechanisms. *Behavioral and Brain Sciences* 23: 843-850.

Solms, M., Turnbull, O.H. (2011). What is Neuropsychoanalysis? *Neuropsychoanal* 13:133- 145.

Spitz, R. (1957). *No and Yes – The genesis of human communication*. New York: International UP.

Stein, R. (2008). The otherness of sexuality: excess. (2008). *J Am Psychoanal Assoc,* 56:43- 71.

Stern, D.B. (1997), Unformulated Experience: From Dissociation to Imagination in: *Psychoanalysis.* Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Stern, D. N. (1985). *The Interpersonal World of the Infant*. New York: Basic Books

Stern, D.N., Sander, L., Nahum, A., Harrison, A., Bruschweiler-Stern, N., and Tronick, E. (1998). Noninterpretive mechanisms in psychoanalytic therapy. *Int J Psycho-Anal* 79: 903- 921.

Stone, L. (1961). *The Psychoanalytic Situation*. New York: International UP.

Stolorow, R. and Atwood, G. (1992). *Contexts of Being: The Intersubjective Foundations of Psychological Life.* Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Sullivan, H.S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry.* New York:

Norton. Toth, Cicchetti, Rogosch und Sturge-Apple (2009) [see p. 52]

Uhlhaas, P.J., Pipa, G., Lima, B., Melloni, L., Neuenschwander, S., Nikolic, D., and Singer, W. (2009). Neural synchrony in cortical networks: History, concept and current status. *Frontiers Integrative Neuroscience*, 3:17.

Villa, Brakel, Shevrin and Bazan (2008] [see p. 48]

Villa, Shevrin, Snodgrass, Bazan and Brakel (2006) [see p. 49]

Volkan, V.D. (1988). *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships.* Northvale, NJ: Aronson.

Volkan, V.D. (1999). *Das Versagen der Diplomatie*. Giessen : Psychosozial-Verlag.

Wang, M. (1959). The Structural Determinants of a Phobia: A Clinical Study. *J Am Psychoanal Assoc* 7:675-695.

Warrington, E.K., Weiskrantz, L. (1974). The Effect of Prior Learning on Subsequent Retention in Amnesia Patients. *Neuropsychologia,* 12: 199-210.

Weinstein, L. (2007). When sexuality reaches beyond the pleasure principle: Attachment repetition and infantile sexuality. In: *Attachment and Sexuality*, ed. D. Diamond, S. Blatt, & J. Lichtenberg. New York: Analytic Press.

Weinstein, L. (2008). Commentary on “Is There a Drive to Love?”. *Neuro-Psychoanalysis*, 10(2):178-182.

Wilner, A. and Aubé, M. (2014). A convergent neurological and psychoanalytic view of the concept of regression and mental structure in a case of NMDA receptor encephalitis. *Neuropsychoanal* DOI: 10. 1080/15294145.2014.973437.

Winnicott, D.W. (1949). Mind and its Relation to the Psyche-Soma. In *Through Paediatrics to Psycho-Analysis*. London: Hogarth Press, pp 243-254 (1978).

Winnicott, D.W. (1953). Transitional objects and transitional phenomen., *Int J Psychoanal* 34:89-97.

Winnicott, D.W. (1960). The theory of the parent-infant relationship. *Int. J. Psycho-Anal.* 41: 585-595.

Wolf, A. Schwartz, E.K . (1959). Psychoanalysis in Groups: The Role of Values. *Am J Psychoanal.* 19:37-52

Wright, J.S. and Panksepp, J. (2014). An evolutionary framework to understanding foraging, Wanting and Desire: The Neuropsychology of the SEEKING System. *Neurospsychoanal* 14:5- 39

Yamamoto, J., Suh, J., Takeuchi, D., Tonegawa, S. (2014). Successful execution of working memory linked to synchronized high-frequency gamma oscillations. *Cell* 157:845-857.

Yovell, Y., Solms, M., Fotopoulou, A. (2015). The case for neuropsychoanalysis: Why a dialogue with neuroscience is necessary but not sufficient for psychoanalysis. *Int J Psycho- Anal,* 96*:*1515-1553.

Zimerman, D. (2008). *Vocabulário Contemporâneo de Psicanálise*. Porto Alegre: Arte M.

Regionalni konsultanti i saradnici

Evropa: Dr Kono Aldo Barna (*Cono Aldo Barnà*, MD); Prof. dr Džudi Gamelgor (*Judy Gammelgaard*, *Professor*, *Dr. Phil*); Dr Marija Ponsi (*Maria Ponsi*, MD)

Latinska Amerika: Dr Žoze Renato Avzaradel, trening analitičar **(***Dr. Jose Renato Avzaradel*)

Severna Amerika: Dr sc. Fred Buš (*Fred Busch*, PhD); Dr sc. Alana Ferlong (*Allannah Furlong*, PhD; Dr Danijel Traub-Verner (*Daniel Traub-Werner*, MD); (konsultanti). Dr G. Abelin-Sas; Dr M. Anderson; Dr sc. Dž. L. Bačant (*J. L. Bachant, PhD*); Dr sc. F. Bodri (*F. Baudry*, PhD); Se sc. L. Braun (*L. Brown*, PhD); Dr I. Kairo (*I. Cairo*, MD); Dr sc. D. Karvet (*D. Carveth*, PhD); Dr E. Deban (*E. Debbane*, MD); Dr sc. H. Fernando (*J. Fernando*, PhD); Dr sc. Dž. L. Foshejg; Dr sc. A. Haris; Dr L. Kiršner; Dr H. B. Levin; Dr sc. Č. Lavet (*C. Lovett*, PhD); Dr sc. A. A. Linč; M. Meloš, master socijalnog rada (*M. Meloche*, MSW); Dr sc. R. Elsner (*R. Oelsner*, PhD); Dr sc. E. D. Papiasvili; Dr sc. G. S. Rid; Dr V. Rid (*W. Reid*, MD); Dr sc. A. Rajner (*A. Reiner*, PhD); Dr A. D. Ričards (*A. D. Richards*, MD); A. K. Ričards, klinički socijalni radnik (*A. K. Richards*, CSW); Dr D. Skarfoan; Dr R. Sosnik; Dr A. Vilner (*A. Wilner*, MD) (pisci, savetnici)

Kopredsednik međunarodne saradnje: Dr sc. Eva D. Papiasvili, ABPP (*American Board of Professional Psychology*)

IPA Međuregionalni enciklopedijski rečnik psihoanalize je licenciran pod Creative Commons licencom CC-BY-NC-ND. Osnovna prava zadržavaju autori (IPA i saradnici članovi IPA), međutim, ovaj materijal mogu da koriste drugi, podložno nekomercijalnoj upotrebi, uz punu atribuciju IPA (uključujući pozivanje na URL www.ipa.world/IPA/Encyclopedic_Dictionary) i doslovnu reprodukciju, ne u derivativnoj, uredničkoj ili kombinovanoj formi. Molimo, pritisnite ovde za uslove.